

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

**TÜRKİYE-MACARİSTAN İLİŞKİLERİ
(1920-1945)**

Emre SARAL

DOKTORA TEZİ

ANKARA 2016

Doktora Tezi olarak sunduğum “*Türkiye – Macaristan İlişkileri (1920-1945)*” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla doğrularım.

30 / 3 / 2016

Emre SARAL

H.Ü.
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

İşbu çalışma, jürimiz tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Mustafa TÜRKEŞ

Üye : Prof. Dr. Mustafa YILMAZ

Üye : Prof. Dr. Ayten SEZER ARIĞ

Üye : Prof. Dr. Yonca ANZERLİOĞLU

Üye : Yrd. Doç. Dr. Yasemin ALTAYLI

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../.....

Prof. Dr. Fatma ACUN
Enstitü Müdürü

TÜRKİYE-MACARİSTAN İLİŞKİLERİ (1920-1945)

ÖZET

I. Dünya Savaşı'nda müttefik olarak savaşan Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluklarının yıkılmasının ardından kendi millî devletlerini kuran Türkiye ile Macaristan, 1920'li yılların başından itibaren karşılıklı temasa geçmişlerdir. I. Dünya Savaşı sonrasında başlayarak II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar süren dönemde iki ülke arasında siyasî, iktisadî ve kültürel ilişki kurulmuştur.

Türk Kurtuluş Savaşı esnasında dış destek arayışındaki Ankara Hükümeti'nin Macarlarla kurduğu cılız temaslardan sonra, Lozan Barış Konferansı sırasında Macar hükümeti, Ankara nezdinde yarı resmi diplomatik girişimde bulunmuştur. Macar hükümeti, bir temsilcisini gizli siyasî müzakereler yapması amacıyla Anadolu'ya göndermiştir. İlişkilerin Başlangıç Dönemi (1920-1923) olarak adlandırılabilir bu aşama, yeni Türk devletinin bağımsızlığını kazanmasının ardından iki ülke arasında 18 Aralık 1923 tarihinde bir dostluk antlaşmasının imzalanmasıyla yeni bir döneme girmiştir. Uzlaşma Dönemi'nde (1924-1928) ülkelerindeki iç siyasî ve sosyoekonomik reformlara yoğunlaşan Türkiye ve Macaristan, 1928 yılında başlattıkları müzakerelerin sonucunda 1929 senesinde bir saldırmazlık ve tahkim antlaşması imzalamışlardır. Macaristan'ın müttefiki ve Balkanlar ile Orta Avrupa'ya nüfuz etmek isteyen İtalya, bu antlaşmanın ortaya çıkışında rol oynamıştır. Dünya ekonomik kriziyle beraber yaşanan konjonktürel değişim, başta İtalya ve Fransa olmak üzere büyük devletlerin Orta Avrupa ve Balkan coğrafyasındaki nüfuz mücadelesi, bölge aktörlerinin birbirleriyle ittifak kurmaya yönelik çabaları ve Macaristan'ın toprak revizyonu talebini artık daha yüksek bir sesle dile getirmesi siyasî açıdan iki ülke arasındaki en yakın ilişkilerin yaşandığı Samimiyet Dönemi (1929-1933) şekillendiren gelişmelerdir. Bu dönemde, komşularıyla sorunlarını çözen ve bölgedeki statükonun devamını savunan Türkiye, Balkan Antantı'nın kuruluşunda öncü rol oynamıştır. Başlangıçta İtalya'nın desteğini alarak uluslararası siyasette yer edinmeye çalışan Macaristan ise, Almanya'da 1933 yılında Hitler'in iktidara gelmesiyle birlikte ekonomik ve siyasî açıdan bu ülkenin nüfuz eksenine doğru kaymaya başlamıştır. Bu noktadan itibaren Türkiye ile Macaristan'ın dış siyasetlerinde ortak bir çıkarı kalmamış; bu durum iki ülke ilişkilerinde bir soğumaya neden olmuştur. Mesafe Dönemi (1934-1939) olarak adlandırılabilir bu sürecin sonunda Macaristan Trianon Antlaşması ile kaybettiği toprakların bir kısmına sahip olarak revizyonist hedefine ulaşmıştır; fakat daha sonra Almanya'nın yanında kendisini felakete sürükleyen II. Dünya Savaşı'na girmek zorunda kalmıştır. II. Dünya Savaşı (1939-1945) sırasında Türkiye ile Macaristan arasında bir savaş hali olmamış; diplomatik ilişkiler Sovyet ordusunun Macaristan'da kontrolü sağladığı 1 Nisan 1945 tarihine kadar kesintisiz olarak sürmüştür. Savaş yanlısı ve savaş karşıtı Macar devlet adamlarının ve ülkenin ileri gelen isimlerinin bir kısmı ülke siyasetine yön verebilmek için hem Türk hükümetinin desteğini kazanmak istemişler; hem de Türkiye üzerinden bazı girişimlerde bulunmuşlardır. 1944 senesinde Macaristan'ı işgal eden Alman kuvvetlerinden kaçan Başbakan Miklós Kállay, Budapeşte Elçisi Şevket Fuat Keçeci tarafından himaye edilmiştir. Siyasî ilişkilerin öne çıkan noktaları şunlardır: Lozan Barış Konferansı sırasında Macar temsilcinin Anadolu'ya gelişi, 1920'li yılların sonunda iki ülkenin yakınlaşması için İtalya'nın arabuluculuk yapması; Balkan siyasetinin iki ülke ilişkilerine etkisi ve Türkiye'nin Macaristan'ı Sovyet Rusya ile diplomatik ilişki başlatması için devamlı surette teşvik etmesi.

Türkiye ile Macaristan arasındaki iktisadî ilişkiler yatırım, iş gücü ve ticaret alanlarında gerçekleşmiştir. I. Dünya Savaşı'nın sonunda Habsburg dönemindeki ekonomik faaliyetlerini sürdürdüğü hammadde, sermaye ve işgücünden yoksun kalan Macaristan, bunu telafi etmek için yeni iktisadî temaslar kurmak istemiştir. Yeni kurulan Türk devleti ise, ülkenin imarı için erken Cumhuriyet döneminde yabancı yatırımcıyı ve iş gücünü Anadolu'ya davet etmiştir. Macar sermayesi, 1920'li yıllarda çeşitli sebeplerden ötürü Türkiye'de varlık gösterememiştir. 1930'lu yıllardan itibaren ise Türk hükümetinin devletçilik siyaseti ve uygulamaya koyduğu kalkınma planları çerçevesinde, kendi hükümetleri tarafından sübvansede edilen Macar şirketlerinin Türk devlet kurumlarından şehirlerin altyapı, elektrik, askerî santral ve fabrika tesisleri gibi taahhütlü işlerini almaya başlamışlardır.

1920'li yıllardan itibaren ülkelerindeki yüksek işsizlik oranları ve siyasî sebeplerden ötürü haricî memleketlere göç eden aralarında vasıfsız işçilerin mühendislerin bulunduğu çok sayıda Macar'ın Türkiye'ye gelerek çalışmaları iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin diğer bir sütununu oluşturmuştur. Bu işçiler, yaşadıkları çeşitli sorunlara rağmen Anadolu şehirlerinin imarına katkıda bulunmuşlardır. 1920'li yılların ikinci yarısında bu işçilerden bir kısmı komünizm propagandası yaptıkları gerekçesiyle sınır dışı edilmiştir. Devletçilik siyaseti kapsamında 1932 senesinde çıkarılan bir yasa uyarınca, Türk vatandaşı olmayan kişilerin bazı meslek gruplarında çalışmalarına müsaade edilmemiş, böylece 1935 senesi itibarıyla marangoz, dülgere, çilingir, duvarcı ustası, tesisatçı gibi Macar meslek sahipleri, Türkiye'deki işlerini bırakarak ülkeden ayrılmak zorunda kalmışlardır. Bu seneden itibaren sadece aynı kanun uyarınca Bakanlar Kurulu'nun izniyle görevlendirilmiş olan uzman ve mühendis statüsündeki Macarların Türkiye'de çalışmasına müsaade edilmiştir.

Diğer ülkelerle kıyaslandığında istatistiksel olarak büyük bir niceliğe sahip olmasa da Türkiye ile Macaristan arasındaki ticarî ilişkilerin nitelik açısından zengin olduğu söylenebilir. 1920'li yıllarda daha ziyade tarım ürünlerinin alışverişi üzerine yoğunlaşan ticarî faaliyetler Türkiye'nin kalkınmasına paralel olarak endüstriyel kalemlere ve makineleşmeye doğru bir kayış göstermiştir. 1929 Dünya Ekonomik Krizi, Türkiye ile Macaristan'ın aralarındaki ticaret hacmi üzerinde de etkisini göstermiş; Macarların Türkiye'ye yönelik ihracatında sert düşüş yaşanmıştır. Türkiye ile Macaristan'ın ticarî ilişkisi II. Dünya Savaşı sırasında da devam etmiştir.

Trianon Antlaşması'nın ağır hükümlerinin baskısını azaltmak isteyen Macar hükümeti, kültürel diplomasi yoluyla uluslararası toplumda itibar kazanmak istemiştir. Macar hükümeti Türkiye ile olan ilişkilerinde kültürel diplomasiye özel önem vermiştir. Bu bağlamda, Türkler ile Macarlar arasında 19. yüzyılın ortasından itibaren gelişmiş olan karşılıklı sempatiye vurgu yapılmıştır. Türkiye'ye gelen Macar işçilerin ve uzmanların yeni Türk devletinin çağdaşlaşmasına özellikle tarım alanında katkıda buldukları görülmüştür. Bunun yanı sıra, iki ülke arasında karşılıklı tetkik seyahatleri, öğrenci mübadelesi, edebî tercüme faaliyetleri hükümetler tarafından teşvik edilmiştir. 1936 yılında Ankara'da yeni açılan Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi bünyesinde bir Hungaroloji Enstitüsü kurulmuştur. Müzik de iki ulusun yakınlaşmasında önemli rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler

Türkiye, Macaristan, Dış İlişkiler, Macar Uzmanlar, Kültürel İlişkiler

RELATIONS BETWEEN TURKEY AND HUNGARY (1920-1945)

ABSTRACT

Republic of Turkey and Kingdom of Hungary, former allies of World War I were both founded in the aftermath of this war and established mutual contact from the beginning of the 1920s. The relations between Turkey and Hungary beginning from the end of World War I until the end of the World War II were established due to political, economic and cultural ties.

Political relations between Turkey and Hungary could be categorized in five stages. Following the weak contacts of the Ankara government, seeking foreign support in the Turkish War of Independence with the Hungarians, the Hungarian government started a semi-diplomatic demarche with Ankara. The Hungarian government sent a representative to Anatolia in order to hold secret political negotiations. That initial stage (1920-1923) had been followed by the rapprochement stage (1924-1928), which began with the treaty of friendship signed by the parties on 18 December 1923. At this stage, both states concentrated on the socio-economic reforms in their homeland. As a consequence of the political negotiations started in 1928, a non-aggression pact was signed by the parties in 1929. Italy, the ally of Hungary and seeking political influence in the Balkans as well as in Central Europe played a pivotal role in the signing of this pact. The conjuncture of the World Economic Crisis of 1929, the struggle among the great powers, mainly between Italy and France in the Balkans and Central Europe, the search for alliances among regional actors and increasing Hungarian aspirations for a possible revision were the main developments in the stage of approximation (1929-1933). In this era, Turkey which settled its problems with its neighbors and defending the status-quo played a pioneering role in the establishment of the Balkan Pact. Meanwhile, Hungary, which strived for taking a prestigious position in the international politics with the support of Italy, began to shift to the German sphere of influence in political and economic terms following Hitler's rise to power in Germany. From this point onwards, no common interest remained in the foreign policy objectives of Turkey and Hungary and this situation caused aloofness in their bilateral relations. At the end of this stage of aloofness (1934-1939), Hungary was able to reach its revisionist aspirations by regaining some parts of its lost territories. However, the country was obliged to enter the tri-partite alliance of Germany and join the Second World War that led to disaster soon afterwards. In the course of World War II (1939-1945) there had been no state of war between Turkey and Hungary as diplomatic relations remained uninterrupted until 1 April 1945 when Soviet forces took control over Hungary. Attempts were held to establish contacts and gain the support of the Turkish government by some leading figures among the Hungarian statesmen and intelligentsia, as not only the proponents but also the opponents of Hungary's entrance into the War. In the meantime they took action through Turkish territories. In 1944, in the aftermath of the German occupation of Budapest, Nicholas Kállay, the Hungarian premier, took refuge in the Turkish Ministry in Budapest and had been protected by the minister Şevket Fuat Keçeci.

Turkey and Hungary had also deep economic relations in the referred period. This can be analyzed in terms of investment, manpower and trade. In the end of World War I, Hungary was deprived of the raw material, capital and manpower that were essential to implement its economic activities in the Habsburg period. This is for the reason that the country sought new economic contacts to compensate for this deficiency. In the meantime, the recently established Turkish state invited foreign investment and

manpower to Anatolia for the construction of the country. There had been almost no Hungarian investment in Turkey in the 1920's. From the beginning of the 1930's, within the framework of the centralized economic policies and development plans implemented by the Turkish government, Hungarian companies, subsidized by their own government began to take jobs in Turkey such as the construction of the infrastructures and the electrification of the cities, military facilities, civil factories, telecommunications and so forth.

Beginning from the 1920's, Hungarian workers began to migrate to foreign countries due to reasons such as high unemployment rates and political suppression against communists. Among those, a group of Hungarians including unqualified workers, engineers and also experts arrived in Turkey. This constitutes the second pillar of the economic relations between Turkey and Hungary. Under poor living standards and several problems, they were employed in jobs such as house building or railroad construction and made a serious contribution to the development of the country in the 1920s. In the second half of the referred period, some of the workers were expelled from Turkey due to allegations of disseminating communist propaganda. In the 1930s the rest were asked to give up their professions regarding a law that only allows Turkish nationals to work in certain sectors such as waiters, locksmiths, carpenters, bricklayers etc. From 1935 onwards, Hungarian experts such as qualified workers and engineers were only allowed to work in Turkey with the direct approval of the government.

In comparison to the other partner countries, it can be asserted that relations between Turkey and Hungary were relatively high in quality rather than the quantity in terms of trade. The trading activities were highly focused on the agricultural products gradually shifted to industrial items and machines parallel to the development of Turkey. The economic crisis of 1929 also affected the volume of trade between the two countries as there was a sharp decrease in Hungary's export to Turkey. Both countries continued their mutual trade in the course of the World War II.

The Hungarian government who aspired to diminish the pressure of the harsh terms of the Trianon Treaty sought prestige in international society through cultural diplomacy. The Hungarian government attached special importance to cultural diplomacy in her relations with Turkey. Within this framework, the mutual sympathy between Turkish and Hungarian nations, which emerged in the mid-19th Century, was emphasized. It is seen that the Hungarian workers and experts who came to Turkey made contributions to the modernization of the country, in particular to agriculture. Moreover, mutual exchange trips to enhance scientific research, higher education, and the translation of literary works were encouraged by both governments. An Institute of Hungarology was established in Ankara in 1936 as the part of the new faculty of humanities. Music also played a crucial role in the cultural rapprochement of two nations.

Keywords

Turkey, Hungary, Foreign Relations, Hungarian Experts, Cultural Relations

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
TABLolar	iv
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	v
GİRİŞ	1
A. Sorunun Ortaya Konulması	1
1. Konu	1
2. Problem	1
3. Literatür Özeti	3
4. Amaç ve Kapsam	6
5. Yöntem ve Kaynaklar	8
B. Türkiye-Macaristan İlişkilerinin Temelleri (1876-1918)	12

I. BÖLÜM

I. DÜNYA SAVAŞI SONRASI SİYASİ PANORAMA	29
1.1. Barış Antlaşmalarının İmzalanması	29
1.1.1. Trianon Barış Antlaşması	29
1.1.2. Sevr Barış Antlaşması	37
1.2. Büyük Güçlerin Avrupa Siyasetleri	45
1.3. Orta Avrupa'dan Balkanlar'a Uzanan Hatta Siyasî Durum	60
1.4. Türkiye'de İç ve Dış Siyaset	72
1.5. Macaristan'da İç ve Dış Siyaset	82
1.6. Revizyonizm ve Turancılık Siyasetinin Türk-Macar İlişkilerine Etkisi	122

II. BÖLÜM

TÜRKİYE-MACARİSTAN SİYASİ İLİŞKİLERİ	137
2.1. Başlangıç Dönemi	139
2.2. Uzlaşma Dönemi	170
2.3. Samimiyet Dönemi	192
2.4. Mesafe Dönemi	215
2.5. II. Dünya Savaşı Dönemi	240

III. BÖLÜM

TÜRKİYE-MACARİSTAN İKTİSADİ İLİŞKİLERİ	256
3.1. I. Dünya Savaşı'nın İktisadî Sonuçları	256
3.2. Orta Avrupa ve Balkan Ülkelerindeki İktisadî Gelişmeler	262
3.3. Türkiye'nin İktisat Siyaseti	271
3.4. Macaristan'ın İktisat Siyaseti	286
3.5. Türkiye-Macaristan İktisadî İlişkileri	296
3.5.1. Yerleşme Anlaşmasının İmzalanması ve İktisadî İlişkilerin Kurulması	296
3.5.2. Yatırım İlişkileri	303
3.5.3. Türkiye'deki Macar İş Gücü: İşçiler ve Uzmanlar	313

3.5.4. Ticarî İlişkiler.....	338
3.5.4.1. Ticaret Anlaşmaları	341
3.5.4.2. Ticarete Yaşanan Sorunlar	359
3.5.4.3. Ticaret Kalemleri.....	371

IV. BÖLÜM

TÜRKİYE-MACARİSTAN KÜLTÜR İLİŞKİLERİ	380
4.1. Türk Kültür Siyaseti ve Macarlar.....	380
4.2. Macar Dış Siyasetinin Bir Aracı Olarak Kültür.....	385
4.3. Karşılıklı Kültürel Diplomasi Faaliyetleri	390
4.3.1. Türkiye’deki Macar Uzmanlar	390
4.3.2. Macaristan’da Öğrenim Gören Türk Öğrenciler.....	397
4.3.3. Karşılıklı Tetkik Seyahatleri	404
4.3.4. Müzik ve Radyo.	407
4.3.5. Sosyal Bilimler ve Tercüme Faaliyetleri.....	413
4.3.6. Sportif Faaliyetler.....	418
4.3.7. Turizm.....	419
4.3.8. Sağlık	421
4.4. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Hungaroloji Enstitüsü	422
SONUÇ	426
BİBLİYOGRAFYA	433
EKLER.....	464

KISALTMALAR

A.A.	: Auswärtiges Amt (Alman Dışışleri Bakanlığı Arşivi)
A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
A.g.r.	: Adı geçen rapor
AÜ	: Ankara Üniversitesi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	: Cilt
ev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
dp.	: Dipnot
Ed.	: Editör
ELTE	: Eötvös Loránd Tudományi Egyetem (Loránd Eötvös Üniversitesi, Budapeşte)
DTCF	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
FO	: Foreign Office General Correspondence (İngiltere Dışışleri Bakanlığı Genel Yazışmalar Fonu)
Gös. yer.	: Gösterilen yer
Haz.	: Hazırlayan
HR. İM.	: Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı
K.u.K	: Kaiserlich und königlich (Avusturya-Macaristan Monarşisi'nin ortak kurumlarını ifade eder)
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
MNL	:Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (Macar Millî Arşivi Devlet Arşivi)
OSZK	: Országos Széchenyi Könyvtár
PİL	: Politikátörténeti és Szakszervezeti Levéltár (Siyaset Tarihi Ve Sendika Arşivi)
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
t.y.	: Tarih yazılmamış
v.d.	: ve diğerleri

TABLOLAR

1. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Yıkılmasının Ardından Ortaya Çıkan Devletler ve Bu Ülkelerdeki Macarların Nüfusu.....	33
2. Yıllara Göre Türkiye'nin Dış Ticareti	282
3. I. Dünya Savaşı ve Trianon Antlaşması Sonrasında Macar Sanayisindeki Gerileme.....	289
4. Yıllara Göre Macaristan'ın Dış Ticareti	295
5. Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya-Macaristan Ticareti (1878-1913).....	298
6. 15 Şubat 1940 tarihi itibarıyla Türk Hükümeti Tarafından Macar Firmalarına Verilen Siparişler ve Fiyatları	312
7. Türkiye'de Yaşayan Macar Uyruklular	318
8. Türkiye'de Nüfusun Uyrukluğa Göre Dağılımı.....	318
9. Türkiye'deki Macar İnşaat İşçilerinin Mesleklerine ve Yıllara Göre Aldıkları Ortalama Ücret	329
10. Türk İstatistik Verilerine Göre Türkiye-Macaristan Ticareti.....	339
11. Macar İstatistik Verilerine Göre Macaristan-Türkiye Ticareti	339
12. Türkiye'nin Karşılaştırmalı Dış Ticaret Dengesi.....	339
13. Macaristan'ın Karşılaştırmalı Dış Ticaret Dengesi.....	341
14. Türkiye - Macaristan Ticaretindeki Önemli Kalemler.....	371
15. Macaristan - Türkiye Ticaret Kalemleri (1927-1929).....	375

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Uzun süren bu araştırmanın tamamlanmasını sabırsızlıkla bekleyen ve beni her koşulda teşvik eden kıymetli Saral ve Gürer Aileleri başta olmak üzere; eserin vücuda getirilmesinde katkısı bulunan aşağıdaki kişilere teşekkürlerimi sunarım:

Danışmanım Prof. Dr. Ayten Sezer Arığ başta olmak üzere Prof. Dr. Mustafa Yılmaz, Prof. Dr. Yonca Anzerlioğlu;

Enstitü Müdürü Prof. Dr. Fatma Acun nezdinde H.Ü. Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsünün kıymetli öğretim elemanları ve personeli;

Başkan Prof. Dr. Anıl Çeçen nezdinde Türk-Macar Dostluk Derneği;

Macar Millî Arşivi ve Macar Devlet Széchenyi Kütüphanesi çalışanları;

Macaristan Ankara Büyükelçiliğinin kıymetli görevlileri (burada Valeria Kicsi ve Viktor Mátiş'e özellikle vurgu yapmak isterim) ile sabık Büyükelçi Dr. János Hóvári;

ELTE Türkoloji Bölümü ve Şarkiyat Enstitüsü'nden Prof. Dr. Géza David, Prof. Dr. István Vásáry, Dr. Edit Tasnadi;

Macar İlimler Akademisi Tarih Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Pál Fodor, sabık müdürü Prof. Dr. Attila Pók, Dr. Balázs Sudar, Dr. Árpád Hornyák, Dr. Krisztián Csaplar-Degovics, Dr. Gábor Demeter;

Macaristan'daki araştırmalarım sırasında evlerini açan ve tüm süreçte kıymetli dostluğunu esirgemeyen Dr. Szabolcs Hadnagy ve László Voloncs;

Macar meslektaşlarım Gábor Fodor, Péter Oláh, Renáta Bakalár, Árpád Farkas, Csaba Farkas, Dr. Ferenc Dávid, Atilla Máteffý, Gáspár Katkó;

Macaristan Parlamento Kütüphanesi'nden Dr. György Csorba;

Dr. Mihály Dobrovits, Dr. Éva Kincses-Nagy, Dr. Tibor Tóth, Dr. Attila Demkó, "Baba" Gábor Névai;

Düzeltilme, tavsiye ve belge teminindeki katkılarından ötürü Prof. Dr. Norman Stone, Prof. Dr. Nuran Yıldırım, Dr. Süleyman Tüzün, Dr. Numan Aksoy, Dr. Murat Önsoy, Dr. Özge Akın, Dr. Suat Akgül, Dr. Jason Mark Ward, Dr. Yücel Namal, Ayşe Önder, Yasemin Türkkın Tunalı, Y. Mimar Mehmet Emin Yılmaz, Ersev Önal, İbrahim Demir, Ayşe Öz, Özgür Türker, Alper Ersaydı, Gerhard Grüsshaber, Raimund Weinberger, Milan Randelović, Selahattin Nazım Valdinger;

Fransızca metinlerdeki yardımlarından ötürü: Dr. Özhan Kapıcı, Dilek Tıglioğlu Kapıcı, Metin Aytaç;

Almanca metinlerdeki yardımlarından ötürü: Dr. Yunus Kobal, Çiğdem Dumanlı;

Osmanlıca metinlerdeki yardımlarından ötürü: Pınar Yiğit Türker;

Gülizar Yetkin, Taylan Sağlam ve Epikman Kardeşler.

Çalışmamı beklenmedik biçimde aramızdan ayrılan kıymetli hocam Prof. Dr. Yüksel İnan'ın, kuzenim Dr. Eylem Nazlı Kahveci'nin, Dr. Tuncer Yılmaz'ın ve Fırat San'ın aziz hatıralarına ithaf ediyorum. Ruhları şâd olsun!

Ankara, Nisan 2016

GİRİŞ

A. Sorunun Ortaya Konulması

1. Konu

Türkiye ile Macaristan'ın kökleri derinlere uzanan ortak bir tarihi vardır. Müttefik olarak çarpıştıkları I. Dünya Savaşı'nı kaybeden bu iki devlet arasındaki uzun soluklu dostane ilişki savaş sonunda imzalanan mütarekeler ve barış antlaşmaları neticesinde kısa bir süre için kesintiye uğramıştır. 1923 yılının Aralık ayında İstanbul'da imzalanan dostluk antlaşmasıyla kurulan diplomatik bağ ile iki ülke arasındaki ilişkiler 1945 senesinin başına kadar kesintisiz olarak sürmüştür. Bu tez çalışmasının konusunu Türkiye Cumhuriyeti ile Macaristan Krallığı'nın 1920-1945 yıllarını kapsayan dönemdeki siyasal, ekonomik ve kültürel ilişkileri oluşturmaktadır.

2. Problem

Macaristan ve Türkiye jeostratejik öneme sahip iki devlettir. Birisi 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Orta Avrupa, Tuna Havzası ve Balkanlar'da diğer halklara hükmetmiş; diğeri de 15. yüzyıldan başlayarak Balkanlar'dan Basra Körfezi'ne kadar uzanan bir coğrafyaya siyasî ve kültürel olarak hâkim olmuştur. Her ikisi de köklü devlet geleneğine sahip milletlerdir. Batı dünyası¹ ise tarih

¹ Batı dünyası ya da Avrupa kavramının çerçevesi kültürel anlamda ilk olarak Hıristiyanlığın 8. yüzyıldan itibaren Avrupalılaşmasıyla çizilmiştir; bu dönemden itibaren Avrupa artık bir Hıristiyan ülkesi olarak anılmaya başlamıştır. Hıristiyanlığın o dönemde, Avrupalı toplumların farklı unsurlarını birleştiren güçlü bir aidiyet unsuru olarak belirmesi İslamiyet'in yarattığı düşman algısıyla bağlantılıdır. İslam tehdidinin yanı sıra, Pers saldırıları ve kuzeyden gelen kavimlerin istilaları, Hıristiyan olmayanlara karşı ortak bir Hıristiyan Avrupa kimliğini iyice tetiklemiştir. Doğudan gelen baskılarla ve zamanla Hıristiyan olmayan kabilelerin de bu dini benimsemeleriyle birlikte merkezi kuzeybatıya kayan Avrupa'nın Hıristiyanlığı Kutsal Roma-Cermen İmparatoru Charlemagne (742–814) ile tescillenmiştir: *“Bu dönemde Hıristiyanlık ile Ortodoksluk arasındaki çekişme başka bir ayırım olmuş; Papalığın güçlenmesiyle, Latin Hıristiyanlığı Avrupa ile özdeşleşirken Ortodokslar Avrupalılıktan dışlanmış. Zamanla birbirlerinden kopan Batı ile Doğu arasındaki uçurum 15. ve 16. yüzyıllardaki ekonomik gelişmelerle daha da derinleşmiş; Batı Avrupa feodalizmden çıkıp, sömürgecilik destekli kapitalizme geçiş yaparken; Elbe Nehri'nin doğusunda kalan ülkeler feodalizme ancak geçebilmişler ve okyanuslara açılma şansları olmadığından doğudan gelen tehditle yüzleşmek*

boyunca Doğu ve Batı kültürünün tesiri altında kalan bu iki milleti kendisine ait görmemiştir.²

Türkler ve Macarlar, I. Dünya Savaşı'nda topraklarının büyük kısmını kaybetmişler ve sınırlı bir alana sıkıştırılmışlardır. Türkler, verdikleri bağımsızlık mücadelesiyle bu zorluğu aşmayı başarmıştır. Savaş öncesinde müttefik olan ve savaş sonrası dönemde benzeri şartlarla boğuşan iki mağlup devletin birbirleriyle olan ilişkilerinin seyri; bu ilişkinin uluslararası siyasetteki yeri ve uluslararası dinamiklerin bu ilişkiye hangi boyutlarda tesir ettiğinin anlaşılması bu tez çalışmasının sorunsalını teşkil etmektedir.

Türkiye'de Macar diline ve kültürüne olan ilgi azdır.³ Türkiye'nin bu ülkeyle olan ilişkilerinin tarihinin araştırma konusu olarak seçilmesinin bir sebebi de budur.

*zorunda kalmışlardır. 1453 yılında İstanbul'un fethi ve Avrupalı güçlerin 1492 yılından itibaren denizaşırı yayılmaya başlamasıyla yeni bir döneme girilmiş; Müslüman Doğuyu mağlup edemeyen Avrupa, yenedünyayı ele geçirerek kendisine üstünlük hissi veren bir kimliğe bürünmeyi tercih etmiştir. Merkezi batıya doğru kayan Avrupa artık Batı sıfatıyla da tanınmaya başlamıştır.” Bkz. F.H.Burak Erdenir, **Avrupa Kimliği Pan-Milliyetçilikten Post-Milliyetçiliğe**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2005, s.54-57.*

² Fin-Ugor kökenli ve Fin-Ugor dilli bir halk olan Macarlar, anayurtları Ural Dağları bölgesinden Batı Sibirya'ya, buradan da 463'teki İç Asya kavim hareketleri sırasında Kafkasya Bölgesi'ne gelerek başta Onogurlar olmak üzere diğer Türk kavimleriyle birlikte Hazar Devleti egemenliğinde yaşamışlardır. Hazarların zayıflamasıyla birlikte, adları 800-830 yıllarında Bizans, Ermeni ve İslâm kaynaklarında Türk olarak görülen Macarlar, önce Karadeniz'in kuzeyindeki yurtları Levédia'ya, sonra Eteköz'e göçmüşler, bu iki yurtlarından da Peçeneklerin baskısıyla ayrılp 896 yılında Karpat Havzası'nda yurt tutmuşlardır. (*Honfoglalás*) Bkz. Hicran Yusufoglu, “Tarihten Günümüze Türk-Macar İlişkileri”, **2023**, S.59 (Haziran 2006), s.14. Macarlar, Karpat Havzası'na yerleştiklerinden beri Avrupa'nın ortasında yaşamaktadırlar ve Batı medeniyetinin bir parçasıdır; ama bin yıldır bu medeniyetin çoğunlukla yine de bir sınır bölgesi olarak kalmıştır. Macarlar Hıristiyanlığı kabul ederek yüzlerini Batıya dönmüşler, Latin kültürünün tesiri altında kalmışlardır. Macarlar ve onlarla beraber yaşayan halklar kısa sürede Hıristiyan kültürüne intibak etmelerine rağmen memleketleri Avrupa'nın hudut bölgesi olarak kalmıştır. Fodor'a göre bunun iki anlamı vardır: Birincisi, kültürel olarak Batı'nın bittiği; Doğu'da ve Güney'de toplum ve devlet yapısı olarak Ortodoks Bizans kültürünün başladığı bölge olmuştur. İkinci olarak ise siyasî ve askerî olarak Batı'nın sınırı görevini görmüştür. Karpatlar ve güneyden saldıran Doğulu milletlere karşı Avrupa'yı Macarlar korumuşlardır. Árpád Hanedanlığı sırasında (900-1301) Macar ülkesine Doğulu milletler gelerek yerleşmişlerdir. Macarların doğulu kökenleri ve Árpád hanedanı döneminde Batı'da kötü şöhretle anılan doğulu halklarla sıkı temasları bu halkı Batı dünyasından ayırmıştır. Macarlar her zaman Batı kültürünün bir parçası olsalar da Batı ile aralarındaki farkı iki medeniyet arasında köprü olmaları açıklamaktadır. Bkz. Fodor Pál, “Magyarország Kelet és Nyugat között: A Török Hagyaték (Doğu ile Batı Arasındaki Macaristan: Türk Miras)”, **Szülejmán szultántól Jókai Morig Tanulmányok az oszmán-török hatalom szerkezetéről és a magyar-török erintkezésekről (Sultan Süleyman'dan Mór Jókai'ye Osmanlı-Türk egemenliğinin kuruluşuna ve Macar-Türk temaslarına dair çalışmalar)**, Budapest, MTA Bölcsészettudományi Intézet, 2014, s.410-413.

³ Türkiye'de devlet tarafından düzenlenen yabancı dil sınavlarına Macarca dilinden katılıma ilişkin veriler aşağıdaki gibidir:

Bölge ülkelerinin günümüzdeki konumlarıyla ve tarihleriyle ilgilenen, bu alana yönelen, bölge dillerini bilen daha fazla akademisyenin ve araştırmacının yetişmesine ihtiyaç vardır. Tarih alanı düşünüldüğünde, Macar arşivlerinde Türkiye Cumhuriyeti tarihine ilişkin belgeler aydınlatılmayı beklemektedirler.

Çalışmayı sürdürürken kimi zaman ele alınan konunun olduğundan daha önemli gösterildiğine yönelik şüpheye düşüldüğü burada ifade edilmelidir. Sözelimi, iki ülkenin ticaret istatistiklerine bakıldığında ülkelerin karşılıklı ticaret hacimlerinin toplam değerlere nazaran çok az bir yer kapladığı, birbirlerinin ticarî ortağı olarak Macaristan'ın ve Türkiye'nin genel listede ilk beş ülke arasına dahi giremediği gözlemlenmiştir.⁴ Araştırma süresince oluşan kanaat, olguların ve verilerin niceliğinden çok niteliğine ve olguları doğuran saiklere odaklanması gerektiğidir.

3. Literatür Özeti

Ünlü Macar Türkolog László Rásonyi, 1944 yılında neşrettiği *Macarlar ve Türkler* isimli eserinin başında şu tespitte bulunmuştur:⁵

“Macar-Türk münasebetleri hakkında tam bir fikir vermek mümkün değildir. Bu mesele ile bugüne kadar umumiyetle yalnız Macarlar meşgul olmuştur. Bu bakımdan, Macarların maruz kaldıkları Türk tesiri ve bilhassa Macar dilindeki Türk unsurları

ÖSYM YABANCI DİL SINAVLARINA MACAR DİLİNDEN KATILIMA İLİŞKİN İSTATİSTİKİ VERİ				
Sınav Tarihi / Dönemi	Sınava Başvuran Aday Sayısı	Sınava Giren Aday Sayısı	Macarcaya Başvuran Aday Sayısı	Macarcadan Giren Aday Sayısı
8 Mayıs 2005	45.790	39.985	1	1
13 Kasım 2005	27.401	23.818	2	2
6 Mayıs 2007	69.307	63.285	1	1
4 Mayıs 2008	75.792	68.759	2	1
2 Kasım 2008	46.989	40.749	2	2
3 Mayıs 2009	99.219	87.928	7	7
22 Kasım 2009	71.803	62.851	1	1
2 Mayıs 2010	109.417	96.857	4	4
2012 İlkbahar	168.169	142.930	0	0
2013 İlkbahar	330.799	300.653	4	4
2014 İlkbahar	325.404	285.351	3	3
2015 İlkbahar	260.285	235.784	4	4

Kaynak: ÖSYM İnternet Sitesi www.osym.gov.tr (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2016)

⁴ Bkz. TABLO-12, s.339 ve TABLO-13, s.341

⁵ László Rásonyi, *Macarlar ve Türkler*, Budapeşte, Macar Balkan Encümeni Yayımı, 1944, s.1.

esaslı bir şekilde tetkik edilmiştir. Fakat Türk kültürünün maruz kaldığı Macar tesirine dair elimizde bol malumat yoktur. Buna rağmen XVIII. asra gelinceye kadar Türk tesir ve nüfuzunun her bakımdan daha derin ve daha verimli olduğu şüphesizdir.”

2000’li yılların başından itibaren ise Cumhuriyet dönemindeki Türk-Macar ikili ilişkilerini ele alan bilimsel çalışmaların yazımı ivme kazanmıştır. Bu konuda Çolak tarafından kapsamlı tetkikler yapılmıştır. İki ülke ve millet arasındaki ilişkilerin geniş bir yelpazeden değerlendirildiği bu çalışmalarda daha ziyade Türkçe kaynaklardan istifade edilirken Macarca arşiv belgelerinin sayısı görece azdır.⁶ Namal’ın doktora tez çalışması Türk kaynaklarının ışığında erken Cumhuriyet dönemindeki Türk-Macar ilişkileri üzerinedir.⁷ Demirkan⁸ ve Önen’in⁹ Turancılık akımını inceledikleri çalışmaları yakın dönem Türk-Macar ilişkilerine ışık

⁶ Bu konuda yayımladığı eserlerin bir bölümü için bkz. Melek Çolak, “Macaristan’da Revizyonizm ve Balkan Paktı Çerçevesinde Türkiye-Macaristan İlişkileri (1932-1938)”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Yıl:4, S.8 (2005), s.1-14; “Atatürk Döneminde Türkiye-Macaristan İlişkileri (1923-1938)”, **Atatürk Haftası Armağanı**, S. 31, (Kasım 2004), s.47-54; “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye-Macaristan İktisadi İlişkileri”, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 2, S. 4 (2004), s.47-54; “Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Türk-Eğitim Yaşamında Macar Eğitimcilerin Yeri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 10, S.58 (Mart 2004), s.231-244; “Atatürk’ün Vefatı ve Macaristan’daki Yankıları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 57, (Kasım 2003), s.1009-1016; “Türk İnkılabı’nın Macaristan’daki Yankıları (1923 - 1938)”, **Araştırmalar İnsan Bilimleri Araştırmaları**, S. 7-8 (2002), s. 153 - 159; “19. Yüzyıl Sonu - 20. Yüzyıl Başlarında Türk-Macar Yakınlaşması”, **Toplumsal Tarih**, c.15, S. 89 (Mayıs 2001), s. 4-10; “Atatürk Döneminde Kültürel, Siyasi ve Ekonomik Bakımdan Türk-Macar İlişkileri (1919-1938)”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c.1, S.2 (Güz 2000), s.61-72; “Macarların Gözü ile Yeni Başkent Ankara (1923-1938)”, **Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu, Ankara Üniversitesi DTCF, Ankara 25-26 Ekim 2011, Bildiriler, Cilt:2**, s.847-869; “Atatürk ve Macarlar (1914-1938)”, **Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu Geçmişten Günümüze Türk-Macar İlişkileri, Ankara Üniversitesi DTCF, 24-27 Ekim 2011**; “Atatürk ve Macar Başbakanı Gyula Gömbös”, **Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, S.55 (Aralık 2009); “Atatürk’ün Macar Bahçıvanı János Mathe’nin Anılarında Ankara”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl:4, S.7, (Bahar 2008), s.181-193; “Atatürk, Macarlar ve Türk Tarih Tezi”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 27 (Bahar 2010), s.371-402; “Gyula Neméth’in Atatürk’e Yazdığı Mektup”, **Türk Dünyası Tarih-Kültür Dergisi**, S. 287 (Kasım 2010), s.16-18; “Macar Turancıları ve Atatürk (Macar Kaynaklarına Göre)”, **Türk Yurdu**, c.31, S. 21 (Güz 2010), s.77-87; “Bir Macar Çocuğunun Anılarında Atatürk”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2006, s. 95-105; “Muğla ve Çevresinde Macarlar”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Yıl:5, S.10, s. 27-43; **Aksakallı Havabakan Antal Bey**, Yapı Kredi Yayınları, 2012; **Enis Behiç Koryürek’ten Budapeşte’ye Mektuplar**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009; “Atatürk and Hungary”, **International Turkish Studies (IRTS)**, c. 2, S.4 (Kış 2012), s.98-115; “Atatürk Dönemi Türkiye’sinde Bir Macar Meteorolog: Aksakallı Havabakan Antal Réthly (Macar Kaynaklarına Göre)”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl:5, S.9 (Bahar 2009), s.113-136.

⁷ Yücel Namal, **Türk Kaynakları Işığında Türk-Macar İlişkileri (1923-1950)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, A.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü., Ankara, 2013.

⁸ Tarık Demirkan, **Macar Turancıları**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

⁹ Nizam Önen, **İki Turan: Macaristan ve Türkiye’de Turancılık**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

tutmaktadır. Özgiray da İngiliz arşiv belgelerini kullanarak iki ülke arasındaki ilişkileri değerlendirdiği bir makale yazmıştır.¹⁰ 1929–39 yılları arasında Peşte Elçisi olarak görev yapan Behiç Erkin'in 2010 senesinde yayımlanan anılarında bu görevine ilişkin kapsamlı bilgiye ve edindiği intibalara ulaşmak mümkündür.¹¹ Atatürk döneminde Macaristan'da ziraat eğitimi alan iki Türk öğrencinin anıları da yayımlanmıştır.¹² Bu öğrencilerden Erkun'un, Macaristan'daki Atatürk imajı üzerine yazdığı kitabı Atatürk Araştırma Merkezi tarafından yayımlanmıştır.¹³ Yıldırım, Cumhuriyet döneminde Türkiye'de görev yapan Macar uzmanlar üzerine yaptığı arşiv çalışmasının sonuçlarına ilişkin bir makale yazmıştır.¹⁴ Namal da Zonguldak ve çevresindeki Macarların ekonomi ve kültüre katkıları üzerine çalışmıştır.¹⁵

20. yüzyıldaki Türk-Macar ilişkileri, Macarca literatürde daha ziyade kültürel boyutlarıyla ele alınmıştır. Turancılık üzerine yapılan çalışmalar,¹⁶ Türkiye'de cumhuriyet döneminde yapılan inkılaplara Macarların katkısı hakkındaki çalışmaların¹⁷ yanı sıra Türk-Macar siyasî ilişkilerine temas eden kısa eserler de kaleme alınmıştır.¹⁸ Flesch'in Atatürk ve çağdaş Türkiye Cumhuriyeti üzerine

¹⁰ Ahmet Özgiray, "Türkiye - Macaristan Siyasi İlişkileri (1923-1938)", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S. 12 (1997), s.75-80.

¹¹ Behiç Erkin, **Hâtırât**, Ankara, TTK, 2010.

¹² Vecdet Erkun, Budapeşte'den Ankara'ya, Ankara, Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları No:2, 1999; Fazıl Bülent Kocamemi, **Hüzünlü Kahramanlar Ülkesinde İki Devir Anılar (1934-1939) – Gözlemler, Yorumlar (2012)**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2013.

¹³ Fethi Vecdet Erkun, **Macar Basınında Mustafa Kemal Atatürk**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2003.

¹⁴ Seyfi Yıldırım, "Cumhuriyet Döneminde Türk-Macar İlişkileri Çerçevesinde İstihdam Edilen Macar Uzmanlar", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Y.8, S.15 (Bahar 2012), s.121-150.

¹⁵ Yücel Namal, "Zonguldak'ta Macar Uzmanlar (1923-1950)", **Karaelmas 2009 Medya Ve Kültür**, Nurçay Türkoğlu ve Sevilen Toprak Alayoğlu (der.), Karaelmas, Urban Kitap:2, 2009, s. 99-108.

¹⁶ Kincses Nagy Éva, "A turáni gondolat", **Östörténet és nemzettudat, 1919-1931**, Kincses Nagy Éva (szer.), JATE Magyar Östörténeti Kutatócsoportja, Szeged, Balassi Kiadó; Ablonczy Balázs, "Lándzsahegy", néprokorság, small talk - Turanizmus és keleti gondolat a két világháború közötti magyar külpolitikai gondolkodásban", **Magyar külpolitikai gondolkodás a 20. században**, Pritz Pál, Sipos Balázs és Zeidler Miklós (der.), Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 2006; Oláh Péter, "A török és a magyar turanizmus kapcsolata a 20. század elején", **Keletkutatás**, 2012. tavasz, s. 67-86.

¹⁷ Ágnés Tóth, **Magyar lendkerekek az új Törökország gépezetében, avagy gazdasági és kulturális együttműködés Törökország és Magyarország között az ataturki aranykor időszakában (Yeni Türkiye'nin Çarkındaki Macar Dışiler Ya da Atatürk'ün Altın Zamanında Türkiye ile Macaristan Arasındaki İktisadî ve Kültürel İşbirliği)**, Grotius E-Könyvtár, 2009; Géza Dávid, "Magyarok a köztársaság kori török gazdasági életben: a múlt tényei és a jövő lehetőségei", **Török Füzetek**, XII. évf., No.2 (2004 június), s.13, 16.

¹⁸ Péter Oláh ve Ferenc Dávid, "Hungarian Foreign Policy and the Caucasian Region in the 1940's", **Archivum Ottomanicum**, S. 31(2014); Oláh Péter, "Behiç Erkin török követ budapesti tevékenysége (1928-1939)", **Keletkutatás**, 2014/ösz; Oláh Péter, "A török-magyar kapcsolatok alakulása egy diplomata szemével - Tahy László ankarai követ munkássága (1924-1933)", **Keletkutatás**, 2015/tavasz; Pergel Antal, "A Török függetlenségi Háború", **Rubicon**, 2010/10, s.58-

kaleme aldığı eserler Macar kamuoyunda yankı bulmuştur.¹⁹ İkili kültür ilişkilerini ele alan makaleler yazılmıştır.²⁰ Bu konuda henüz bir doktora tezi yapılmamıştır.²¹ Daha erken dönemlerde Macar yazarların kaleminden yeni Türk devletini ve Atatürk'ü tanıtan yapıtlar çıkmıştır.²²

4. Amaç Ve Kapsam

Bu çalışmanın amacı, Macar arşiv belgeleri ışığında I. Dünya Savaşı sonundan II. Dünya Savaşı sonuna kadar geçen sürede dağılan iki büyük imparatorluktan doğan ulus devletlerin iki dünya savaşı arasındaki dönemde izledikleri siyasî, ekonomik ve kültürel ilişkileri tarihî bir perspektif çerçevesinde gün ışığına çıkarmak ve bu iki ülkenin siyasetleri arasında bir bağlantı kurmaktır. Türkiye ile Macaristan arasındaki ilişkiler, ağırlıklı olarak Macar arşiv belgelerine dayanarak incelenecektir. Böylece, Macarların yeni Türk devletine bakışı ve dış siyasetlerinde bu ülkeye ayırdıkları yer hakkında bilgi sahibi olmak istenmektedir.

63; Pergel Antal, “Egy magyarbarát török diplomata Sevket Fuat Kecsedszi 1892-1965”, **Érdi Lap**, XI. évfolyam No. 15 (15 augusztus 2013), s.8; Egeresi Zoltán, “A török nemzetépítés Atatürk korában”, **Világtörténet**, No.1 (2013), s.125-144; Árpád Hornyák, “Hungarian-Turkish Economic Relations in the Inter-War Period”, **Türkiye Cumhuriyetinin Ekonomik Ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu**, Atatürk Araştırma Merkezi ve 9 Eylül Üniversitesi, İzmir, 26-28 Kasım 2015; Szakály Sándor, “Magyar küldöttség Kemal Atatürk temetésén Törökországban, 1938. november”, “...nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni” **Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére**, Gebei Sándor, ifj. Bertényi Iván, Rainer M. János, Eger, Líceum Kiadó, 2011, s.273-282.

¹⁹ István Flesch, **Atatürk és Kora (Atatürk ve Dönemi)**, Budapest, Corvina Kiado, 2004; István Flesch, **A Török Köztársaság története (Türkiye Cumhuriyeti Tarihi)**, Budapest, Corvina, 2007.

²⁰ Csorba György ve Ildikó Arbanász, **Magyar kutatók az isztambuli levél- és könyvtárakban a második világháború előtt (II. Dünya Savaşı Öncesinde İstanbul'daki Arşivler ve Kütüphanelerdeki Macar Araştırmacılar)**, **A kísérlet folytatódik. II. Nemzetközi Vámbéry Konferencia (İkinci Uluslararası Vámbéry Konferansı)**, Dobrovits Mihály (der.), Dunaszerdahely, 2005. 7-46; Edit Tasnádi, **Türk-Macar İlişkileri Üzerine Seçme Yazılar**, Abdülkadir Atıcı (haz.), İstanbul, Paradigma Kitabevi Yayınları, İkinci Baskı, Şubat 2013.

²¹ Yapılan incelemelerde Türkolog Mária Nyiri'nin bu döneme ait Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve Macaristan Devlet Arşivi'nden elde ettiği belgelerle konu hakkında bir doktora projesi üzerinde çalıştığı öğrenilmiştir. Ne yazık ki, Sayın Nyiri'nin 2008 yılındaki vefatı nedeniyle söz konusu çalışma yarım kalmıştır. Bkz. Hayri Ataş, “Mária T. Nyiri” Benim Mária Ablam,” **Turán**, Yıl:2 Sayı:7 (Mayıs 2009), s.7-10.

²² Végh Jenő, “A Tízéves Török Köztársaság (On Senelik Türk Cumhuriyeti)”, Budapest, **Külügyi Szemle**, No.4, (1933)'den ayırbasım. Fekete Lajos, **Az új Törökország** (Yeni Türkiye), Budapest, 1939. Kerekesházy József, **Az igazi Kemál Egy Köztársaság Születése**, Budapest, Pantheon, 1943. (İkinci Baskı: Budapest, Terebess Kiadó, 2000); Tittes György, “a nemzeti Törökország kialakulása”, **Debreceni Szemle**, 7. évf. No.12/74 (1933), s.463-470; Tittes György, “Törökország vizügi munkálatai”, **Vizügi Közlemények**, 19. évf., No.3-4 (1937), s.493-502.

Buradan elde edilen veriler Türk, İngiliz ve Alman arşiv belgeleriyle karşılaştırılarak bulgular ortaya konulmuştur. Ortaya konulan bulguların başka araştırmacılar için yeni ufuklar kazandıracağına da inanılmaktadır.

Bu çalışma, 1920–1945 seneleri arasındaki Türkiye-Macaristan ilişkilerinin siyasî, iktisadî ve kültürel açıdan seyrini incelemeyi amaçlamaktadır.

Araştırmada ilk olarak 19. yüzyılın son çeyreğinden I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar geçen sürede Osmanlı İmparatorluğu ile Macaristan arasındaki ilişkilerin ana hatlarından bahsedilecektir.

Birinci Bölümde, I. Dünya Savaşı sonrası oluşan ve *Versay Düzeni* olarak bilinen barış antlaşmalarından Macaristan ile yapılan Trianon ve Osmanlı ile yapılan Sevr Antlaşmalarının karşılaştırmalı bir tahlili yapılacaktır. Avrupa'da kurulan yeni düzen ve büyük devletlerin bölgeye yönelik siyasetlerinin verilisinin ardından Türkiye ve Macaristan'ın iç ve dış ahvaline ayna tutulacaktır. Macaristan'ın iç ve dış siyasetine dair, bu konuda Türkçe literatürde az sayıda eser olması nedeniyle Türkiye'ye nazaran daha fazla ayrıntı verilmesi hedeflenmiştir.

İkinci bölümde, bir önceki bölümde çizilen genel çerçevenin ışığında iki devletin 1920 ile 1945 yılları arasında cereyan eden siyasî ilişkileri anlatılacaktır. Savaş sonrasında kesilen ilişkileri yeniden tesis etmek isteyen iki devlet, Türk millî mücadelesi süresince resmî olmayan kanallar vasıtasıyla temasa geçmişler, Lozan Konferansı devam ederken gizli müzakereler yapmışlar, Cumhuriyet'in ilanının ardından geciktirmeksizin diplomatik ilişki kurmuşlardır. İki ülkenin devlet adamları birbirlerinin ülkelerine karşılıklı ziyaretlerde bulunmuşlar; Avrupa'daki bloklaşma girişimlerinde büyük devletlerin devamlı gözlem sahasında olmuşlardır. Bu bölümde var olan dostane ilişkilerin seyrinin dünya konjonktüründen ne denli etkilendiği gözler önüne serilecektir.

Üçüncü ve dördüncü bölümlerde iki ulusun ekonomik ve kültürel ilişkilerine dair bilgi verilecektir. Bu bağlamda, daha ziyade anılan dönemde Macaristan'ın Türkiye'deki ekonomik faaliyetlerine ağırlık verilmiştir. Macarlar, Türkiye'deki yatırım ve iş imkânlarını kovalamışlardır; iki ülke arasında belirli bir ticarî hareketlilikten bahsedilebilir. Macaristan'dan Türkiye'ye işçi ve uzman hareketinin uluslararası kültür alışverişini de doğurduğu gözden kaçırılmaması gereken bir husustur. Macarların işçi ve uzmanların Türkiye Cumhuriyeti'nin maddî ve manevî

inşasına katkıları olmuştur. Bu bölümde ele alınacak diğer bir mesele de Macarların Trianon zincirinden kültür diplomasisi yoluyla kurtulmak istemeleri ve bu bağlamda davalarına Türkiye’de de destek aradıklarıdır. Kültür diplomasisi kavramı fikirlerin, bilginin, sanatın ve kültürün diğer unsurlarının karşılıklı anlayışı teşvik etmek amacıyla milletler ve halklar arasındaki değiş-tokuşu manasına gelmektedir.²³ Macaristan 1920’li yılların başından itibaren Türkiye ile ilişkilerinde böyle bir siyasete başvurmuştur. Öğrenci mübadelesine yönelik girişimler, karşılıklı tetkik seyahatleri, devlet eliyle Türkiye’ye çeşitli konularda uzmanların gönderilmesi, karşılıklı olarak düzenlenen konserler ve çeşitli müzikal faaliyetler kültür diplomasisinin amacına hizmet eden propaganda araçları olarak sayılabilir.

5. Yöntem ve Kaynaklar

Araştırma malzemesinin merkezinde Ankara ve İstanbul’da görev yapmış Macar diplomatik temsilcileri tarafından gönderilen raporlar bulunmaktadır. Diğer tüm belgeler ve kaynaklar söz konusu raporlardan elde edilen bilgileri tamamlayıcı nitelikte kullanılmıştır.

Türk arşivindeki belgelerin çalışmanın siyasî ilişkileri inceleyen bölümüne ilişkin oturtulmak istenilen şablonla örtüşmediği görülmüştür. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) belgelerini dijital ortama aktarma süreci devam ettiği için her aramada sürekli yeni belgelerle karşılaşmıştır.²⁴ Bu arşivden tedarik edilen Bakanlar Kurulu Kararları ve sair resmî evrak, siyasî ilişkilerin iskeletini tamamlayıcı bir konumda kullanılmıştır. BCA belgeleri, bilhassa yabancı uzmanların istihdamı ve görevlendirmeleriyle ilgili meselelerin tespiti açısından önemli bir başvuru kaynağı olmuştur.

Diğer taraftan, faydalı olarak addedilebilecek bir tasnif Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) kataloglarında yer alan Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR. İM) tasnidir, burada konsolosluk işleriyle ilgili yazışmalara ulaşmak mümkündür.

²³ Milton Cummings, **Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey**, Cultural Diplomacy Research Series, Americans for the Arts, 26 Haziran 2009, s.1; Christina Marie Luke, **U.S. Cultural Diplomacy & Archeology: Soft Power, Hard Heritage**, Routledge, 2012, s.2

²⁴ Şu satırların kaleme alındığı anda dahi çalışmanın konusuyla ilgili yeni belgelere rastlanabilir. Bu itibarla, çalışma sürekli arşiv araması yaparak akamete uğratılmak istenmemiştir.

Bu tasnifteki belgelerden Türkiye'deki Macar diplomatik temsilciliğinin kuruluşuna ilişkin bazı yazışmaların verilişinde faydalanılmıştır. Asıl ilgi çekici olan Dışişleri Arşivi belgeleri ise hâlen tasnif edilmeyi; edilmiş olsa bile araştırmacılara açılmayı beklerken²⁵ İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi'nde de Türkiye'deki Macar kolonisinin ve Macarların faaliyetlerine ışık tutabilecek belgeler mevcuttur. Mamafih üzerinden bir dünya savaşı ve Macaristan'da iki rejim değişikliği geçmesine rağmen belgelerin üzerindeki gizlilik ibaresinin geçerliliğinin kaldırılmaması nedeniyle konuyla ilgili yapılan resmi araştırma başvurusu yetkililer tarafından reddedilmiştir.²⁶ Şu şartlar altında, Kütükoğlu'nun Osmanlı-İngiliz iktisadî ilişkilerini kaleme aldığı eserin başında paylaştığı gözlemi bu çalışmaya uyarlanabilir:²⁷

“İncelediğimiz devrede Türk arşiv vesikalarının kifayetsiz oluşu dolayısıyla bazı kısımlar hemen tamamen [Macar] vesikalarına dayanılarak işlenmiştir. İki devletin resmî vesikalarının karşılaştırılıp kritiğinin yapılmasının, devletler arasındaki

²⁵ Oran, bu konuda düşüncelerini şöyle dile getirmiştir: “8 yılı aşkın süre 3 ayı kez Dışişleri Bakanlığı yapmış olan İhsan Sabri Çağlayangil'in ünlü ifadesiyle “Bakanlığın hafızası yoktur”. Dışişleri gibi bir bakanlık için tek kelimeyle vahim sayılması gereken bu durum, çok çeşitli kaynaklardan gelir.

Bir kere arşivi yok sayılır, çünkü hem sınıflandırılmamıştır, hem de dağılık durumdadır. Bir kısmı (5 yıldan yeniler) ilgili dairede bulunur (bu dairelerdeki memurlar arşivci değildir). 5 yıldan eskiler geçici olarak merkez binanın altında saklanır ve yeni yasaya göre kurulan Yenimahalle'deki (Ankara) devlet arşivine intikal ettirilir Osmanlı Hariciyesine ilişkin olanlar ise İstanbul'daki Başbakanlık Arşivinde depolanmıştır. Bir kısım arşiv, Dışişleri'nin Bakanlıklar semtindeki eski binasının altındadır. Yine bir kısım evrak büyükelçiliklerde bulunur.” Bkz. Baskın Oran, “Türk Dış Politikası'nın (TDP) Uygulanması”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1. 1919-1980**, Baskın Oran (ed.), İstanbul, İletişim Yayınları, 11. Baskı, 2005, s.68-69. 2015 senesi Ocak ayında Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Bakanlığın arşivinin hummalı bir çalışma neticesinde dijital ortama aktarılarak bir sene içinde araştırmaya hazır hale geleceği bilgisini basın mensuplarıyla paylaşmıştır. Bkz. “Dışişleri Bakanlığı Arşivi Araştırmacılara Açılıyor” **CNN Türk İnternet Sitesi video haber**, <<http://www.cnnturk.com/video/turkiye/disisleri-bakanligi-arsivi-arastirmacilara-aciliyor>>. (Erişim Tarihi: 21 Ocak 2015). Çavuşoğlu'nun tanıtım konuşmasının tam metni için bkz. **T.C. Dışişleri Bakanlığı İnternet Sitesi**, <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-elektronik-arsiv-projesi-tanitim-konusmasi_-16-Ocak-2015_-ankara.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 21 Ocak 2016). Cemil Koçak da dijital ortama aktarılan 25 milyon sayfanın sene sonunda açılmasının öngörüldüğünü; üç yıl içinde ise arşivde bulunan toplam 65 milyon sayfa belgenin araştırmacıların hizmetine sunulacağını yazmıştır. Bkz. Cemil Koçak, “Hayaldi; gerçek oldu”, **Yakın Tarih**, 11 Nisan 2015. 2016 senesinin Ocak ayı itibarıyla Bakanlıktan hâlen resmî bir açılış duyurusu yapılmamıştır.

²⁶ Bkz. **EK-1**, s.484.

²⁷ Mübahat Kütükoğlu, **Osmanlı-İngiliz İktisadî Münasebetleri II (1838-1850)**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları:1997, İstanbul, 1976, s.XVI. Alıntının yapıldığı orijinal metinde köşeli ayraç içinde yazılan Macar ifadesinin yerine *İngiliz* ifadesi yer almaktadır.

münasebetlerin gerçek yüzünü ortaya çıkarmakta olduğu kadar, hazırlanacak etüdün sıhhati bakımından da zarurî olduğuna şüphe yoktur. Ancak, arşivlerimizin bugünkü durumu dolayısıyla bu, her meselede mümkün olmamıştır. Türk vesikalarının bulunmadığı durumlarda önceki senelere ait raporlardan ve tatbikattan, hatta [Macar] elçi ve konsoloslarının raporlarındaki itiraflardan hareketle neticeye varılmaya çalışılmıştır.”

Bu ve benzeri sebeplerden ötürü araştırma sahası olarak Macar arşivleri belirlenmiş ve ağırlıklı olarak Macar arşiv belgeleri ışığında konu aydınlatılmaya çalışılmıştır. Öncelikli olarak yararlanılan kaynaklar *Macar Ulusal Arşivi (Magyar Nemzeti Levéltár)*'nde yer alan Dışişleri Bakanlığı kataloglarıdır. Türkiye'deki Macar Elçiliğinden gelen siyasî raporların bulunduğu katalog temel hareket noktası olmuştur. Budapeşte'deki Macaristan Ulusal Arşivinde Türkiye tarihinin erken cumhuriyet dönemine ilişkin bilgi veren belgeler vardır. Macaristan'ın Türkiye'deki diplomatik temsilcilerinden gelen bu belgeler, Dışişleri Bakanlığı Katalogları altında tasnif edilmiştir.²⁸

Macar Ulusal Arşivi Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nin katalogunun önsözünde Macaristan'ın uğradığı Alman işgali ve ardından Rus saldırısı karşısında arşiv ve Dışişleri Bakanlığı binalarının zarar görmesi neticesinde döneme ait bazı belgelerin kaybolduğu bilgisi paylaşılmıştır.²⁹ Başbakan Miklós Kállay anılarında, 1944 yılındaki Alman işgali sırasında, Dışişleri, İçişleri, Savunma Bakanlıkları ile diğer

²⁸ İki ülkenin ekonomik ve ticarî ilişkilerine ışık tutan bu belgeler katalogun şu sayılı fonlarında tasniflenmiştir: K 63 Siyasî İşler Fonu; K 64 Siyasî İşler Gizli Yazışmalar Fonu; K 66 Basın ve Kültür İşleri Şubesi Fonu; K 69 Ekonomi Politikaları Şubesi Fonu; K 70 Hukuk Şubesi Fonu; K 73 Savaş Esirleri Şubesi Fonu; 79 İstanbul - Ankara Elçiliği Fonu; K 608 Basın Arşivi (1918-1929) ve K 609 Basın Arşivi (1930-1941). Ankara Elçiliği ve İstanbul Başkonsolosluğu'ndan gelen belgelerden siyasî ve ekonomik nitelikte olanlar K 63, K 64 ve K 79 fonlarında tasnif edilmiştir. Bu konular haricinde K 653 kod numaralı fonda Ankara ve İstanbul'daki diplomatik temsilciliklerin konsolosluk işleriyle ilgili olan evrakın büyük kısmı konularına göre kendi içinde tasnif edilmeksizin dosyalanmıştır. Siyasî şubenin gizli yazışmalar tasnifi (K 64) Türk dış siyasetine ilişkin Macar bakış açısıyla önemli bilgiler içerir.

²⁹ **A Magyar Országos Levéltár Segédletei 12/2 Külügyminisztérium Levéltára (1918-1945) II.kötet Külügyminisztérium Utazás-és útlevelügyi osztály külképviseletek egyéb szervek, irathagyatékok Reportórium (Macar Devlet Arşivi Dışişleri Bakanlığı Katalogu c.II) Összeállítás: Nagy Ferenc, Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2007.**

önemli konuların gizli arşivlerinin imhası emrini verdiğini yazmaktadır.³⁰ Fenyó da Macar-Alman ilişkilerini kaleme aldığı eserinin giriş kısmında Macar Dışişleri Bakanlığı'na ait belgelerin 1956 İhtilali sırasında suların içinden çıkarıldığını; belgelerin büyük kısmının tahrip olduğunu anlatmaktadır.³¹ Nitekim 1920'li yılların hemen başına ait diplomatik dokümanlar gibi Türkiye'ye dair, anılan dönem kapsayan bazı belgelere ulaşılammıştır. Bu da Anadolu'daki millî mücadele dönemine rastlayan ikili ilişkilerin yeterince gün ışığına çıkmamasına neden olmuştur. 1922 ve 1923 senelerine ait belgeler bulunabiliyorken 1925-1928 arasına ait belgeler de eksiktir.

Ulusal Széchenyi Kütüphanesi El Yazmaları (Országos Széchenyi Könyvtár Kézírtattár) bölümünde gazeteci, akademisyen gibi meslek gruplarından Macarların Macaristan'daki Türkiye Cumhuriyeti elçileriyle yapılan yazışmalarına göz atılmıştır.³²

Budapeşte'deki Siyaset Tarihi ve Uzmanlık Enstitüsü Arşivi (Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár) katalogunda 1934-1935 yılları arasında Macaristan'ın Türkiye elçisi olarak görev yapmış Jungerth-Arnothy Mihály'nin kişisel notları ve günlükleri 972 sayılı fon numarasıyla tasnif edilmiştir.³³

İki ülkenin özellikle siyasî ilişkilerinin karşılıklı etkilerinin anlaşılması ve meselenin dışarıdan nasıl görüldüğünün incelenmesi açısından Berlin'deki *Federal*

³⁰ Nicholas Kállay, *Hungarian Premier a Personal Account of a Nation's Struggle in the Second World War*, New York, Columbia University Press, s.425.

³¹ Mario D. Fenyó, **Hitler, Horthy and Hungary, German-Hungarian Relations, 1941-1944**, New Haven and London, Yale University Press, 1972, s. ix.

³² **1 numaralı fon: József Balogh Serisi:** Dönemin iki dilde yayın yapan ve Macar politikası, ekonomisi, kültürü ve edebiyatı gibi farklı konularda makalelerin yayınlandığı *La Nouvelle Hongroise / New Hungarian Quarterly* dergisinin baş editörü Balogh'un derginin yayımı aşamasında yaptığı yazışmaları içeren bir fondur. Bu fondan Ankara'dan Macaristan'ı ziyarete gelecek Türk gazeteciler ile, Ankara'daki Macar diplomatik temsilcileriyle, Budapeşte'de görev yapan Türk elçileri Behiç Erkin ve Ruşen Eşref Ünaydın ve ünlü Macar Türkolog László Rásonyi ile yapılan yazışmalar temin edilmiştir; **121 numaralı fon: Gyula Németh Serisi:** Başka bir Macar türkolog Gyula Németh'in, çalıştığı süre içerisinde ve Türkiye ile ilgili konulardaki mektuplardan oluşan bir seridir; Behiç Erkin'in mektupları: Burada dönemin Türkiye elçilerinden Behiç Erkin'in Macaristan'daki Turancı akımın önde gelen isimlerinden Gyula Pekár'ın eşine ve Turan Derneği Başkanı Alajos Paikert'e hitaben yazdığı iki adet mektup vardır.

³³ Burada, elçinin kendi el yazısıyla tuttuğu notlar, anılarının kitap haline getirilmemiş müsveddeleri, kendisinin kaleme aldığı özgeçmişini bulunmaktadır. Burada yapılan çalışmada öncelikle Arnothy'nin tuttuğu notlar gözden geçirilmiş; ardından Macar Ulusal Arşivi'nde bulunan ve önceden tarafımızca temin edilen ve altında kendisinin imzası bulunan resmî elçilik raporlarıyla bir karşılaştırma yapılmıştır. Karşılaştırma neticesinde elçilik raporlarında kendisi tarafından dile getirilen hususlar ile kişisel notları arasında tutarsızlık olmadığı, kişisel notlarında biraz daha günlük ayrıntılar ve olay betimlemelerine yer verdiği tespit edilmiştir.

Almanya Dışişleri Bakanlığı Siyasî Arşivi (Auswärtiges Amt Politisches Archiv)'nde *Ankara Elçiliği (Botschaft Ankara)* ve *Budapeşte Elçiliği (Botschaft Budapest)* adlarıyla tasnif edilmiş Alman elçilik raporlarına ve Londra'daki *İngiliz Ulusal Arşivleri (The National Archives) FO 371* kod numaralı *Dışişleri Bakanlığı Genel Yazışmaları (Foreign Office General Correspondence)* fonundaki belgelere başvurulmuştur. Böylece çapraz okuma suretiyle Macar ve Türk kaynaklarından elde edilen bulguların teyidinde çalışılmıştır.

Arşiv belgelerinden elde edilen bilgiler, istatistik, isim, kronoloji vs. gibi yıllık istatistikî veri içeren kitaplardan teyit edilmiştir. Çalışmada faydalanılan diğer bir kaynak da hem Türk hem de Macar tarafında ayrıntılı bilgiye ulaşmanın mümkün olduğu günlük gazetelerdir.

Bu çalışmada bir taraftan resmi belgeler üzerinden siyasal, ekonomik ve kültürel gelişmelerin aktarımına önem verilmiş; diğer taraftan resmi belgeler dışındaki istatistikî bilgiler basın, demografik veriler, kültür vs gibi hususlar dikkate alınarak araştırma alanı genişletilmiştir.³⁴ Böylece, çalışma, salt diplomasi tarihi olmaktan öte, bir uluslararası ilişkiler tarihi formatına sokulmak istenmiştir.³⁵ Daha ziyade devlet adamlarının ve karar alıcıların aralarındaki ilişkiye odaklanılmıştır. Bir dizi tekil olay incelenerek bunların arasında bir ilgi kurulmuştur.

B. Türkiye-Macaristan İlişkilerinin Temelleri (1876–1918)

Habsburg İmparatorluğu, 19. yüzyılda nüfus ve yüzölçümü bakımından hâlâ büyük bir Avrupa gücü olarak kabul edilmesine rağmen, ekonomik kalkınma ve askerî olarak diğer büyük güçlerin ve Almanya'nın gerisinde kalmıştır. Rakiplerinin aksine sömürgeler elde edemeyen bu yaşlı imparatorluk, yüzyılın sonunda dünya siyasetini şekillendiremeyen ikinci sınıf bir güç konumuna gerilemiştir. Ancak, Batılı güçler 1918 senesinin başına kadar Güneydoğu, Doğu ve Orta Avrupa'nın istikrarı ile Rusya ve Almanya'nın hırslı yükselişlerini dengelemek için tüm eskimişliğine rağmen Monarşi'nin ayakta kalmasını desteklemeye yönelik bir siyaset

³⁴ Ateş Uslu, "Diplomasi Tarihinin Ötesi: Uluslararası İlişkiler Tarih Yazımında Fransız Ekolü", **Uluslararası İlişkiler**, c.11, S.44 (Kış 2015), s.30.

³⁵ a.g.m., s.31.

izlemişlerdir.³⁶ 19. yüzyılda güneydoğuda Habsburg Monarşisi'ne yönelik asıl tehdidin Osmanlı İmparatorluğu'nun altını oyan Balkan milliyetçiliğinden geldiğini gören Avusturyalılar bütün kusurlarına rağmen bu devletin en iyi komşu olduğuna inanmaya başlamışlardır.³⁷ Rusya'nın desteğini almaya çalışan ve Habsburg topraklarına göz diken büyük devletlerin birleşmesi ya da Rusya'nın bölge üzerinde doğrudan denetim sağlaması ihtimalleri, Habsburglara Osmanlılardan daha büyük bir tehdit oluşturmuştur.³⁸

1867 Uzlaşısı uyarınca kurulan İkili Monarşi'de, dış işleri ortak siyasetin bir sahası olarak kabul edilmiş; *iki hükümetin de uzlaşısı ve kendi muvafakatiyle* oluşan tek bir dışişleri bakanı ve bakanlık tarafından yürütülmüştür.³⁹ Macar hükümetlerinin özellikle Gyula Andrássy (1823–1890), Kálmán Tisza (1830–1902) ve István Tisza (1861–1918)'nin başbakanlıkları sırasında Monarşi'nin dış siyasetine gözle görülür bir tesiri olmuştur. Yine de İmparator Franz Joseph (Macarca: Ferenc József, 1830–1916)'in iradesi, İkili Monarşi'nin dış siyasetinin karar alma sürecinde etkili olmuştur.⁴⁰

Macarlar, şimdiki yurtlarına yerleştiklerinden beri Batı kültürünün bir parçası olarak kabul edilmemiş ve dışlanmışlardır.⁴¹ 19. yüzyılın ortasında Avusturyalıların “Büyük Alman” propagandası Macaristan'ı Avrupa'dan izole etmeye çalışırken, Slav

³⁶ László Katus, **Hungary in the Dual Monarchy (1867-1914)**, Paul Bödy & Andrew T. Gane (çev.), East European Monographs, Columbia University Press, 2008, s.477.

³⁷ 1918 senesine kadar Avusturya-Macaristan bir Balkan devleti olarak nitelendirilmiştir. Bugün Balkan sahası içerisinde sayılan çekirdek bölgeler bir zamanlar imparatorluğun bir parçasıydı. 19. yüzyıl süresince milliyetçilik ve ulus-devlet düşüncesinin yayılmasıyla tehdit algısında ve düşman tasvirinde değişim olmuş; farklı tebaaları barındıran iki imparatorluğun arasına iki yeni ulus-devlet olarak Sırbistan ve Karadağ girmiştir. Balkanlardaki ulus devletler 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında katalizör görevi görmüşler, 1878 tarihindeki Berlin Kongresi'nde savaş sonrası statükoyu belirlemişlerdir. Bkz. Tamara Scheer, “BM, NATO ve AB'nin kuruluşlarından çok önce gerçekleşen bir dış ülke görevi: Yenipazar Sancağı'nda Avusturya-Macaristan Mevcudiyeti (1879-1908)”, Çiğdem Dumanlı (çev.), **Toplumsal Tarih**, S.264 (Aralık 2015), s.50.

³⁸ F.R. Bridge, “Habsburg Monarşisi Ve Osmanlı İmparatorluğu 1900-1918”, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu Ve Büyük Güçler**, Marian Kent (ed.), Ahmet Fethi (çev.), İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2013, s.57-58.

³⁹ **1867 Uzlaşısı**: 1867 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ikili monarşiye geçmiştir. Böylece, Avusturya İmparatoru aynı zamanda Macar kralı olarak da taç giymiştir. Ayrıca, ortak kabinede de Macarlara imparator tarafından atanan bakanlıklar ayrılmıştır. Askerî, diplomatik ve önemli iktisadî kararlar Avusturya'nın tekelinde kalmakla beraber Macarlar önemli bir egemenliğe sahip olmuştur.

⁴⁰ Dışişleri bütçesine ilişkin yıllık görüşmeler esnasında dış siyasetin ilkeleri ve istikametine dair ateşli tartışmalar olmuştur. Dış meseleleri tartışma konusunda anayasal hakkı olmayan Avusturya parlamentosunun aksine, Macar Parlamentosu bu konuları sıklıkla tartışmıştır. Katus, **a.g.e.**, s.477.

⁴¹ Yücel Namal, **Türk-Macar İlişkileri**, İstanbul, İskenderiye Yayınları, Mart 2009, s.153.

ve Romen unsurlarının Macarlara daha da tepki duymasına yol açan 1867 Uzlaşısı'nın ardından ise Macar karşıtı söylemi bu sefer de bu hoşnutsuz milletler kullanmaya başlamışlardır.⁴² Macaristan'daki Slavlar, Macar milliyetçiliğinin tahakkümünden kurtulmanın yolunu Panslavizm'de görmüşlerdir.⁴³ Böylece, Macarlar sadece Pancermenizm ve Panslavizm arasında sıkışmakla kalmamışlar; aynı zamanda Tisza nehrine kadar uzanan büyük bir Ulah-Romen İmparatorluğu düşüncesi de Macarlar için bir tehdit haline gelmiştir.⁴⁴ Macarların 1848'deki başkaldırılarının Rus Çarlığı'nın da yardımıyla Avusturyalılar tarafından bastırılması, Macarlara bağlı Slav halkların Avusturya'nın yanında yer alması gibi olgular, Macar kamuoyunun nezdinde halklarının Avrupa'daki konumlarına ilişkin “*Yalnızız (Egyedül vagyunk)*” sloganında vücut bulan olumsuz bir hava doğurmuştur.⁴⁵

⁴² Pritz Pál, “Magyarságkép és Külföldi Propaganda A Húszas Évek Első Felében (20'li Yılların İlk Yarısında Macarlık Tasviri ve Dış Propaganda)”, **Magyar diplomácia a két háború között (İki Savaş Arasındaki Macar Diplomasisi)**, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, s.241; Murat Önsoy, “Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda Milliyetçilik Hareketleri”, **Balkanlar El Kitabı 1. Cilt: Tarih**, Bilgehan Gökdağ - Osman Karatay (haz.), Ankara, Akçağ Yayınları, 2013, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, s. 435-446.

⁴³ Namal, **a.g.e.**, s.112-113; Önen, **a.g.e.**, s, 31-32, 47-49.

⁴⁴ Romsics Ignác, “A Magyar Birodalmi Gondolat (Macar İmparatorluk Düşüncesi)”, **Nem éhettek Birodalom nélkül (İmparatorluk Olmaksızın Yaşamam)**, Budapest, Helikon-Korridor, 2002, s.63.

⁴⁵ 1815 Viyana Kongresi'nin kurduğu düzene rağmen Fransız Devrimi'nin getirdiği yeni fikirleri, liberalizm ve milliyetçilik akımlarını durdurmak mümkün olmamış; 1830 yılında Avrupa'ya yine Fransa'dan başlamak üzere yeni bir ayaklanma dalgası kaplamıştır. Fransa'da taht değişikliği olmuş; İspanya ve Portekiz'de liberal anayasalar yürürlüğe konmuş; Belçika Krallığı kurulmuş ve Yunanistan Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını ilan etmiştir. Avrupa'da Sanayi Devrimi ve milliyetçilik akımıyla beraber işçi sınıfının ideolojisi olan sosyalizm akımı da hızla yayılmaya başlamıştır. 1848 yılında Fransa'da işçilere siyasal haklar verilmesi ve sosyal güvenlik sağlanmasını isteyen işçi ve aydın sınıfı krala karşı ayaklanmış; ayaklanma kısa sürede Avrupa'ya yayılmış; Avusturya ve Almanya'da milliyetçi saiklerle etkili olmuştur. 1848 Devrimi'ne zemin hazırlayan koşullar için bkz. A. Halûk Ülman, **I. Dünya Savaşı'na Giden Yol Ve Savaş**, Ankara, İmge Kitabevi, 3. Baskı, 2002, s.47-48. 19. yüzyılın başında Fransız devriminden ve Napolyon Savaşları'ndan dehşete düşen Habsburg idaresi gittikçe katı bir tutum sergilemeye başlamıştır. Devlet, bir yandan devlet idaresini modernleştirmeye devam ederken, öte yandan her türlü sosyal modernizasyondan kaçınmış; siyasî hareketleri yasaklamış; uyguladığı ekonomi siyasetiyle Macar sanayisinin gelişmesini kesin olarak engellemiştir. Bu durumda, ülkenin geri kalmışlığından üzüntü duyarak toplumsal ve ekonomik modernizasyonun geciktirilmemesini isteyen ve başını iki toplumsal tabakanın çektiği reform yanlıları ortaya çıkmıştır. Bunlar soylu kökeni olmayan aydın memurlar ile yüksek ve orta soyluların bir kısmını oluşturan geleneksel siyasî elitler oluşturmuştur. Reform yanlıları Kont István Széchenyi (1791-1860) ve Lajos Kossuth'un (1802-1894) fikirleri etrafında örgütlenmişlerdir. Avusturya'da patlak veren isyan sonucunda halk yeni anayasa istemiş; Avusturya Dışişleri Bakanı Metternich ülke dışına kaçmış; Kral bir anayasa hazırlanması talimatını vererek Meclisi toplamıştır. Macarların bazı haklar elde etmelerine rağmen Habsburglar, Hırvatları ikna ederek Macarların üzerine yollamıştır. Kossuth önderliğinde örgütlenen Macarlar savaşmak zorunda kalmış ve savaşı kaybetmişlerdir. Kossuth maiyetiyle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmıştır. 1848 İhtilali'nin Macaristan'da

Macarların, kendilerine yönelik bu olumsuz propandaya karşılık, 19. yüzyılın başından itibaren I. István'ın hüküm sürdüğü topraklardan oluşan bir imparatorluk kurma emelleri beslediğinden söz edilebilir. Eğitim ve Din İşleri Bakanı Baron Eötvös József, Alman ve Slav imparatorlukları karşısında Romen-Polonyalı-Macar ve Katolik Slav unsurlardan oluşan büyük bir Macar İmparatorluğu kurarak Habsburg'un yerini alabileceklerini; böylece Panslavizm ve birliğini sağlayan Almanya'ya karşı direnebileceklerini ileri sürmüştür.⁴⁶ Slav-Cermen-Romen cenderesinde sıkışan Macarlar kendi tarihlerini araştırmak ihtiyacı duymuşlar; dil ve tarih çalışmışları yapmışlardır.⁴⁷ Macar milletinin yüzünü Doğu'ya çevirdiği takdirde bu yalnızlık duygusunu yenebileceği düşünülmüştür.⁴⁸

Bu şartlarda, Türklerle akrabalıklarının uzun süredir farkında olan Macar kamuoyunda 19. yüzyıl boyunca Türklere yönelik 16. ve 17. yüzyıllarda yüz elli senelik Osmanlı hâkimiyetinin olumsuz hatıralarını unutturan ve giderek artan bir sempati doğmuştur.⁴⁹ Macar devrim hareketinin 1849'da bastırılmasının ardından Lajos Kossuth ve diğer Macar liderlerinin Türkiye'ye sığınarak burada içtenlikle karşılanmaları ve himaye edilmeleri iki halk arasındaki karşılıklı ilgiyi artırmıştır.⁵⁰ İki ulus arasındaki akrabalık hissinin güçlenmesinde bunun yanı sıra ortak Rus düşmanlığının tesiri de olmuştur.⁵¹ 93 Harbi sırasında (1876-1877 Türk-Rus Savaşı) Macaristan'da üniversite öğrencilerinin ve kamu hayatının çok sayıda seçkin isminin katılımıyla altmış kişilik bir komisyon oluşturularak Türk yanlısı gösteriler düzenlenmiş ve savaşta yaralanan Türk askerleri yararına yardım toplanmıştır.⁵² Aralarında parlamento üyelerinin de yer aldığı Belediye Meclisi heyeti, ülkelerini ziyaret eden Türk üniversite öğrencilerini bir kutlama merasimi ile kabul etmiştir.

cereyan eden boyutu için bkz. Pál Fodor, "Ondokuzuncu Yüzyılın İlk Yarısında Macar Reform Hareketleri ve 1848-49 Devrimi", **Doğumunun 200. Yıldönümünde Lajos Kossuth 1848-49 Macar Özgürlük Mücadelesi ve Osmanlı-Macar İlişkileri Sempozyumu** Dumlupınar Üniversitesi, Celal İnal-Naciye Güngörmüş (der.), 15 Mart 2002, Kütahya, 2002, s. 45-53.

⁴⁶ Romsics, a.g.m. s.41-50.

⁴⁷ Namal, **a.g.e.**, s.113; Melek Çolak, "19. Yüzyıl Sonu-20. Yüzyıl Başında Türk-Macar Yakınlaşması", **Toplumsal Tarih**, S.89 (Mayıs 2001), s.4.

⁴⁸ Namal, **a.g.e.**, s.112; Önen, **a.g.e.**, s.66.

⁴⁹ Gábor Ágoston, "Siyaset Ve Historiografi: Macaristan'da Türk Ve Balkan Çalışmalarının Gelişimi Ve İstanbul'daki Macar Araştırma Enstitüsü", **Türkler c.15 Cumhuriyet (E-Kitap)**, Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (ed.), Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.137.

⁵⁰ gös.yer.

⁵¹ gös.yer.

⁵² Namal, **a.g.e.**, s.81-83; Pınar Yiğit Türker, **Türk-Macar İlişkileri (1867-1918)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Prof. Dr. Melek Çolak, Muğla, Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2013, s.29-32.

Miklós Szemere başkanlığındaki sekiz kişilik başka bir heyet 1877 Ocak ayında Serdârîkrem Abdülkerim Paşa (1807-1883)'ya İstanbul'da bir şeref kılıcı takdim etmiş; bu jest Avrupa'da ses getirmiştir.⁵³ Sultan II. Abdülhamid, Macar öğrencilerin jestine Macaristan'ın fethi döneminde Kral Mátyás'ın kütüphanesinden getirilen ve Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde muhafaza edilen otuz beş cilt el yazmasını (*korvina*) başyaveri Tahir Bey aracılığıyla bu ülkeye iade ederek karşılık vermiştir.⁵⁴ Daha sonra Özbekler Tekkesi Şeyhi Süleyman Buharî Efendi başkanlığındaki on beş kişilik bir heyet, 20 Nisan – 18 Mayıs 1877 tarihleri arasında Budapeşte'yi ziyaret etmiştir.⁵⁵ İki millet arasındaki olumlu havanın bir tesiri olarak, Macar Kralı II. Ferenc Rákóczi ve arkadaşlarının naaşları 1906 Ekimi'nde Türkiye'den Macaristan'a geri getirilmişler ve bir merasimle Kassa'daki (günümüzde Köstice – Slovakya) katedrale defnedilmişlerdir.⁵⁶ Macar kamuoyunda büyük ses getiren bu olaylar Macarların nezdinde Türklerin itibarını artırmıştır.⁵⁷

Balkanlardaki gelişmeler, Monarşi'nin idaresindeki ulusların dış siyaset meselelerindeki keskin görüş ayrılıklarını ortaya koyması bakımından dikkate değerdir. 1878 yılında Bosna-Hersek'in ilhakı gündeme geldiğinde farklı görüşteki Macar siyasî mahfilleri Osmanlı yanlısı bir tutum benimsemişlerdir. Macaristan Başbakanı Kálman Tisza, Avusturyalı liberallerle işbirliği yaparak Monarşi'nin Balkan siyasetini engellemeye çalışmıştır. Sağ siyasetçiler Osmanlı İmparatorluğu ile muhafazakâr bir dayanışma gösterirken solcular ise Macarlar karşısında Slavların üstünlük kurabileceğini gerekçe göstererek işgale karşı çıkmışlardır.⁵⁸ Monarşi, 1908

⁵³ Erödi Béla; **Csok Jasa! Török Küldötség Látogatásának, Emlék-Könyve (Çok Yaşa Türk Heyetinin Ziyareti Hâtıra Kitabı)**, Yılmaz Gülen (haz.), Budapeşte, Macar-Türk Dostluk Derneği Yayınları, 2001 (Birinci Baskı: Akadémiai Kiadó, Budapest 1877), s.16.

⁵⁴ Hakan Anameriç, “Osmanlılarda Kütüphane Kültürü Ve Bilimsel Yaşama Etkisi”, **OTAM**, S.19 (2006), s.58, dp. 9.

⁵⁵ “Çaylak” Mehmet Tevfik, **Yadigar-ı Macaristan Asr-ı Abdülhamid Han**, İsmail Tosun Saral, Emre Saral ve Fahri Sezer (haz.), Ankara, Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları:7, 2009, s.9.

⁵⁶ Mehmet Serez, “Tarihte Türk-Macar İlişkileri”, **Türk-Macar Münasebetleri Işığında II. Rakoczi Ferenc Ve Macar Mültecileri Sempozyumu**, Celâl İnal (haz.), Ankara, Macaristan Cumhuriyeti Büyükelçiliği, İkinci Baskı, Haziran 2003, s. 77-78.

⁵⁷ Szalai Miklós, “Az 1916. évi VII. törvénycikk – Az iszlám vallás legalizálása Magyarországon (1916 yılı VII. Kanun – İslam Dini'nin Macaristan'da Yasallaşması)”, **Történelmi Szemle (Tarih Mecmuası)**, Y.52, S.4 (2010), s.621.

⁵⁸ Romsics, a.g.m., s.58. Monarşi, iktisadî ve siyasî olarak yayılmak istemiş ve Berlin Antlaşması'nın hükümlerine dayanarak Osmanlı İmparatorluğuna ait olan Bosna-Hersek ile Yenipazar Sancağı'nı işgal etmiştir. Bu hareketinde 1859'da Solferino'da İtalyanlara ve 1866'da Königgratz'ta Almanlara mağlup olmalarının ardından kendisini yeniden büyük bir güç olarak hissedebilmek için güneydoğuda yeni topraklar kazanmak isteği de yatmaktadır. Sancakta görevlendirilen subaylar ve Dışişleri

yılında Berlin Antlaşması (1878) sonrası fiilen (*de facto*) işgal ettiği Bosna Hersek'in ilhakını duyurduğunda ve Rusya'dan bu oldubittiği (*fait accompli*) tanınmasını talep ettiğinde İmparatorluğun Avusturya tarafı Sırbistan ile krize sürüklenirken Macar tarafı ise bu yıllarda neredeyse bütünüyle iç meselelere odaklanmıştır.⁵⁹ Macaristan Başbakanı Wekerle, gazeteci Ali Kemal aracılığıyla Osmanlı kamuoyuna bu konuda kendilerine karşı olmadıklarını ve yürüttükleri siyasetin başka sebeplerinin olduğunu izah etmiştir.⁶⁰

“Avusturya, Bosna ve Hersek için bu ilhak keyfiyetine bilhassa Sırlar için mecbur oldu. Viyana hükümeti Sırların Balkanlarda ne suretle olursa olsun, asla tevessü'üne meydan veremez, bunun için her fedâkarlığı göze alır. Bosna ve Hersek'te Sırp tahrikâtı bir aralık o dereceyi buldu ki Avusturya nihayet bu çareye tevessülde muztar kaldı... Bu itilâf büsbütün takarrür eyledi, Avusturya'ca, Macaristan'ca kabul olundu, hatta iki hükümetin idare-i muhtelitlerinde bazı imtiyazlardan müterâkim bir mübellağ-ı mahsus vardı ki hükümet-i Osmaniyye'ye vereceğimiz parayı da onunla tesviye edeceğiz. Bu suret-i tesviyenin şekli bile takarrur eyledi. Agleb-i ihtimâlê göre İngiliz, Alman akçesiyledir... Bu itilâftan en ziyade hoşnud kalan biz, Macarlarız. Çünkü Macaristan'ın öteden beri birçok sevâik ile Osmanlılara muhabbeti var. Alelhusus bu devr-i cedit-i hürriyetinizde [1908 Devrimi] böyle bir ihtilaf bu memleketce çirkin görülüyordu. Sanırım ki Avusturya ve Macaristan memâlik-i Osmaniyye'de hiçbir maksad-ı siyasi

temsilcileri daha ziyade Alman kökenlilerden oluşurken görevlendirilen askerî birliklerde Macaristan'dan gelenlerin sayısı daha fazlaydı. Bkz. Scheer, a.g.m., s.51, 53. Monarşi'nin Balkan ve Bosna-Hersek siyasetine yönelik Macar siyasî çevreleri ve kamuoyu tepkilerine dair bkz. Namal, a.g.e., s.78; Türker, a.g.e., s.29.

⁵⁹ Rusya ilhaki boğazların statüsünde kendi lehine yapılacak bir düzenleme karşılığında kabul edeceği cevabını vermiştir. İmparator Franz Joseph'in (Macarca: Ferenc József) Rusya'nın rızasını beklemeden ilhaki ilan etmesi güney Slav topraklarının Monarşi'ye dâhil olmasını istemeyen Sırbistan'ı rahatsız etmiş, iki ülke arasındaki tansiyon yükselmiştir. Rusya'nın ikna edilmesiyle ihtilaf savaşa dönüşmeden durdurulmuştur. Bkz. Katus, a.g.e., s.486-487.

⁶⁰ “Macaristan Mektupları 4”, **İkdam**, S. 5282 (8 Şubat 1909)'den nakleden Ali Kemal, **Toplu Yazıları 1908-1909 Bölüm II (Kânûn-i Evvel 1908- Kânûn-i Evvel 1909)**, Safiye Kıranlar (haz.), İstanbul, İSİS Yayıncılık, 2010, s.239-240.

takib etmez ve edemez. Ancak bir maksad-ı ticari gözetir, belki de ufak tefek bazı demiryolları gibi, o da mümkün olursa, bir maksud-ı iktisadî aramak ister. Yoksa bugün Avusturyalıların diledikleri, Balkanlarda Devlet-i Osmaniyye'nin vücud-ı tammıdır.”

Balkan Savaşları sırasında Avusturya-Macaristan, Edirne'nin Bulgaristan tarafından işgali karşısında Bulgaristan lehinde bir tutum izlemesine rağmen, Macar kamuoyuna genel bir Türk sempatisi hâkim olmuştur.⁶¹

Macarlar, esasen, kendi güvenliklerini sağlamak için Balkanları bir arka bahçe olarak görerek bu bölgeye nüfuz etmek istemişlerdir.⁶² 19. Yüzyılın ikinci yarısında başlattıkları sanayileşme hamlesiyle beraber yüzlerini ekonomik olarak Doğu'ya dönmüşlerdir.⁶³ Bölge üzerindeki emellerini kendilerinin Doğu ile Batı arasında yüzyıllardır süregelen konumlarına dayandırmışlardır.⁶⁴ 1899 yılında kurulan *Şark Ticaret Akademisi (Keleti Kereskedelmi Akadémia)* ile I. Dünya Savaşı sırasında kurulan *Macar Şark İktisadî Merkezi (Magyar Kelet Gazdasági Központ)* Macarların Balkan ve Yakın Doğu'ya ticarî açılımını koordine eden kurumlar olmuşlardır.⁶⁵ Vámbéry, Macar Coğrafya Cemiyeti'nin (*Magyar Földrajzi Társaság*) 7 Mart 1912 tarihindeki 40. Genel Birleşiminde söz alarak *Macar Doğu'ya! (Magyar Keletre!)* siyaseti olarak bilinen bu ekonomi siyasetine atıf yapmıştır. Derneğin 1873 senesindeki kuruluşundan itibaren geçen kırk senede dünyayı tanımak adına önemli coğrafi işler çıkardıklarını söyleyen tanınmış müsteşrik, Müslüman şarkta ve

⁶¹ Bridge, a.g.m., s.49 ve 64.

⁶² Romsics, a.g.m., s.66-67.

⁶³ Bu sanayileşme hamlesi ve bunun sonuçlarına ilişkin bkz. András Gerő, **Modern Hungarian Society in the Making The Unfinished Experience**, James Patterson ve Enikő Koncz (çev.), Budapest, CEU Press, 1995, s.19-43.

⁶⁴ Monarşinin ortak Maliye Bakanı ve işgal bölgesinin valisi Benjâmin Kállay, 1883 senesinde Macaristan'ın Sancak bölgesindeki mevcudiyetini bu sebebe dayanarak açıklamıştır. Bkz. Scheer, a.g.m., s.54.

⁶⁵ Ablonczy Balázs, “‘Lándzsahegy’, Néprokonság, Small Talk: Turanizmus és keleti gondolat a két világháború közötti magyar külpolitikai gondolkodásban (‘Mızraktepe’, Halk Akrabalığı: İki Savaş Arasındaki Dönemde Macar Dış Politika Zihniyetinde Turancılık ve Doğu Düşüncesi)”, **Magyar Külpolitikai Gondolkodás a 20. Században (20. Yüzyıldaki Macar Dış Politika Zihniyeti)**, A VI. Hungarológiai Kongresszus, (Debrecen, 2006. Augusztus 22–26.), Pritz Pál (der.), Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 2006, <<http://mek.oszk.hu/05200/05284/05284.htm>>. (Erişim Tarihi: 21 Şubat 2014)

Afganistan'ın içlerinde dahi Macar isminin diğer Avrupa kavimlerinden ziyade bilindiğini vurgulamıştır.⁶⁶

“Bu avantaj ticarî ve iktisadî menfaatler için kullanılmadığı takdirde yazık olur. Sadece daha yüksek bir kültür yabancı memleketlerde iktisadî menfaatleri ilerletebilir. Batıda Macaristan rekabette çok fazla kazanamaz ve bu yüzden ilk olarak coğrafî saha olarak Asya'yı göz önüne almalıdır.”

1915 senesinin Eylül ayında Bulgaristan'ın ittifak güçleri yanında I. Dünya Savaşı'na girmesiyle müttefikler arasında doğrudan bağlantı kurulması ve Sırbistan'ın düşmesinin ardından Macarların bu ülkeye genel komiser olarak gönderdikleri Lajos Thallóczy'nin görevi, savaş sonrası kamu idaresinin altyapısını hazırlayarak iktisadî hayatı yönlendiren kişilerin desteğiyle Belgrad'dan İstanbul'a bir nüfuz sahası oluşturmaktır.⁶⁷ Savaştan sonraki dönemde Türkiye'ye yakınlaşmalarını ve iktisadî fırsat arayışlarını da bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

Pancermenizm ve Panslavizm tehdidi altında kökenlerini bulma ve varlıklarını sürdürme arzusunun Macarları Doğu'ya, Orta Asya'ya ve Anadolu'ya çektiği bu dönemde⁶⁸ doğuya yönelik fikrinin bayraktarı Turan fikri olmuştur.⁶⁹ Siyasî bir içeriğe sahip olan Turan'ın temelde Türk halklarının birliği olduğu görüşü Türk düşünce hayatında Pantürkçü imparatorluk düşüncesini ilk defa dile getiren Armin Vámbéry'nin çalışmaları ışığında yayılmıştır.⁷⁰ Turancılık ve Türkoloji ilmi

⁶⁶ “A Földrajzi Társaság Jubiláris Közgyűlése (Coğrafya Cemiyetinin 40. Genel Birleşimi)” **Századok (Yüzyıllar)**, 3. defter (1912), s.233.

⁶⁷ Romsics, a.g.m., s.69.

⁶⁸ Anıl Çeçen, “Turancılık Akımının Haklılığı”, **Turán İlim Fikir Ve Medeniyet Dergisi**, S.24 (2015), s.1-7. Makalenin ilk hâline ulaşmak için bkz.

<<http://www.turkmacar.org.tr/index.php/makaleler/416>> (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2016).

⁶⁹ Macarlık ya da en azından Macar dilinin Türk kökenleri nazariyesiydi. Resmî Macar ilim çevrelerinde sonunda finogur nazariyesi galebe çalmakla birlikte, Macarlığı ve Türklüğü ortak kadim evinden, Turandan türeyen farklı etnografik ve linguistik nazariyeleri her zaman ilimsel olmuş ve daha az ilmi savunucusu olmuştur. Vámbéry 1882'de yayınlanan Macarların menşei isimli çalışmasında macarlığın fin-ogur kökenlerini tartışmaktadır. Macar düşünsel hayatından Thury József, Marczali Henrik, Török Aurél és Pozder Károly “Türk tarafı”na katılmışlardır. Farkas Ildikó, “A magyar turanizmus török képesolatai (Macar Turancılığının Türk İlgileri)” **Valóság (Hakikat)**, S.6 (2007), s. 31-48; Oláh Péter, “A török és a magyar turanizmus képesolata a 20. század első felében (20. Yüzyılın İlk Yarısında Türk Ve Macar Turancılığı İlişkisi)”, **Keletkutatás (Doğu Araştırmaları)**, 2012 Bahar, s.70-71; İsmail Doğan, “Macar Ulusal Kimliğinin Oluşumunda Türk Etkisi”, **Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, c.47, S.2 (2007), s.1-12.

⁷⁰ Önen, a.g.e., s. 43.

çatısı altında 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yapılan bilimsel çalışmalar da Osmanlı aydınları arasındaki Türk milliyetçiliğini tetikleyen unsurlardan birisi olmuştur.⁷¹ Macar Turancıları, siyaseten Türkiye'yi kendi ülkelerinin kader birliği yapabileceği bir ülke olarak görmüşler; bu nedenle ellerinden gelen yardımı yapmaktan çekinmemişlerdir.⁷² Bu atmosferde 19. yüzyılın ikinci yarısından Balkan Savaşları'na kadar olan dönemde her meslekten, farklı yaşam gruplarından, sınıflardan Macar seyyah, gezgin, bilimadamı, devlet adamı Türkiye'ye gelerek gözlemler ve araştırmalar yapmıştır.⁷³ Bu çalışmalar daha sonra Türk-Macar dostluğunun artmasına paralel olarak iki ülke arasındaki siyasî ve ekonomik ilişkilerin de gelişmesini sağlamıştır.⁷⁴

Macar Turancıları bu olumlu siyasî iklim ve düşünsel zeminde örgütlenmek için çok fazla beklememişlerdir. 1891'de kurdukları *Doğu Ticaret Kursu* daha sonra 1910'da *Turan Cemiyeti (Turáni Társaság)* adını almıştır.⁷⁵ Kuruluşunu izleyen ilk iki yıl içinde Turan Cemiyeti aktif, bir kısmı ilmî diğer kısmı kamuoyunun dikkatini çekici bilgilendirici ve popüler hale getirici propagandaya başlamıştır. Savaş

⁷¹ Bozkurt Güvenç, **Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları**, İstanbul, Remzi Kitabevi, Altıncı Basım, Kasım 2000, s.26-33.

⁷² Namal, **a.g.e.**, s.121; Demirkan, **a.g.e.**, s.39.

⁷³ Ünlü devlet adamı István Széchenyi, botanik ve zoolog István Nogel, sosyal bilimci ve filolog Béla Erödi, aktör Gábor Egressy, hukukçu ve sonradan İçişleri Bakanlığı ile Başbakanlık yapan Bertalan Szemere, yazar ve etnograf Balázs Orbán, mühendis Károly László, ordu komutanı ve savunma bakanı Lázár Mészáros, mühendis Sándor Veress, kuş bilimci Kálmán Lázár, hukukçu Sándor Makay, asker Miklós Perczel, Ligeti Lajos, Györffy István, Horváth Béla ve Ármin Vámbéry gibi isimler bu 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın ilk yarısında Türkiye'yi gezmişlerdir.1820'li ve 1870'li yıllar arasında kısa veya uzun süreli bulunan bu kimselerden kimisi sadece gezginken, kimisi Doğu kültürü üzerine çalışmak, kimisi de araştırma yapmak amacıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunmuştur ve bunların arasında 1848-49 Özgürlük Savaşı'ndan sonra Osmanlı topraklarına sığınan mültecilerden de vardır. Bkz. Szabolcs Hadnagy, "Macar Seyyahların Gözüyle 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform Ve İmparatorluğun Geleceği", **International Symposium on Common Governance Culture and Restructuring Problems in Three Seas Basin Countries**, 13-16 Ekim 2011, İstanbul Aydın Üniversitesinde sunulan yayımlanmamış bildiri.

⁷⁴ Namal, **a.g.e.**, s.153.

⁷⁵ Cemiyet, Kont Béla Széchenyi ve daha önemli bir konumdaki Ármin Vámbéry'i fahri başkanlar olarak seçerken cemiyetin başkanı ise Kont Pál Teleki olmuş; Teleki'nin yardımcıları arasında László Szapáry, Lajos Lóczy, Jenő Cholnoky, Lajos Paikert ve Béla Erödi gibi önemli Macar müşteşrikin yanı sıra, Kont Mihály Károlyi gibi aristokratlar bulunmuştur. Cemiyet üyeleri arasında Ignác Goldziher, Gyula Mészáros, Bernát Munkácsi, Gyula Sebestyén, Ferenc Hopp és Béla Vikár gibi meşhur müşteşrikler ve ilmî hayatta faaliyet gösteren kişiler olmuş; Ferenc Herczeg, Ottó Herman, Árpád Zempléni, Pál Hoitsy, Jenő Rákosi. Düzenli takipçileri arasında doğu ile ilgili yazarlar, sanatçılar, gazeteciler yer almıştır. Macar düşünsel hayatını etkileyen bu isimlerden, hareketin izole edilmiş ve çevrede kalmış bir oluşum olmadığı anlaşılmaktadır. Siyasetçiler ve kamu hayatının tanınmış simaları 1910'lı yıllarda bu cemiyete girmişlerdir. Bkz. Farkas Ildikó, **A turanizmus (Turancılık)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Budapeşte, 2001. s. 57, 62-63; Önen, **a.g.e.**, s. 61; Oláh, **a.g.m.**, s.71.

öncesinde Macar Turan Cemiyetinin gerçekleştirdiği etkinlikler Türkiye'deki Türk Ocağı tarafından yakından takip edilmiştir.⁷⁶ 1912 senesinde Turan Cemiyeti Başşehbender Rumbeyoğlu Fahreddin Bey için bir ziyafet tertip etmiş; aynı sene Cemiyet Başkanı Kont Pál Teleki, Türkiye'ye gelerek Türk Ocaklarını ziyaret etmiştir. I. Dünya Savaşı, iki cemiyet tarafından da Turan ülküsüne kavuşmak üzere bir fırsat olarak görülmüş; iki kuruluş arasındaki ilişki bu çerçevede seyretmiştir.⁷⁷

Turan Cemiyeti ekonomik ilişkilerin gelişimine de ayrı bir önem atfetmiştir. Derneğin yayın organı olan *Turán* isimli dergide Macaristan'ın Doğu ile ekonomik ilişkilerini geliştirmesine ilişkin yazılar yayınlanmıştır.⁷⁸

Ayrıca Macaristan Turan Cemiyeti, kuruluş amacına uygun olarak Turan ülkelerine araştırma ekipleri göndermiştir. Kendi alanının uzmanları olan bilim adamlarının oluşturduğu heyetler gittikleri ülkelerde coğrafyadan ekonomik koşullara, sağlık sisteminden folklorlara kadar araştırmalar yapıyor ve bu araştırmaların sonuçlarını daha sonra raporlar halinde cemiyete sunuyorlardı. Araştırma yapılan ülkeler arasında Türkiye ilk sıradaydı.⁷⁹ Osmanlı çevrelerinde o zamanın Budapeşte Başşehbenderi Müftüoğlu Ahmet Hikmet Bey Turancılarla iyi ilişkiler geliştirmiştir.⁸⁰ Türk Ocakları 1912 senesinde Budapeşte'de idaresini Gyula Pekár'ın üstlendiği *Turán* isimli tek dış temsilciliğini açmıştır.⁸¹

⁷⁶ **Türk Ocakları**, 25 Mart 1912 tarihinde Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerinin terakki ve ilasıyla Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmak amacıyla kulüpler açarak dersler, konferanslar, müsamereler tertip, kitaplar ve risaleler neşir edecek, mektepler açmak üzere kurulmuştur. Mehmed Emin (Yurdakul), Ahmed Ferit (Tek), Ağaoğlu Ahmet ve Askeri Tıbbiyelileri temsilen Fuat Sabit (Ağacık) derneğin kurucuları olmuşlardır. Bkz. Necmeddin Sefercioğlu, "Türkiye'nin En Eski Ve En Büyük Sivil Toplum Kuruluşu Türk Ocağı", **Türk Ocakları İnternet Sitesi**, <<http://turkocaklari.org.tr/sayfa/3496/turk-ocaklarinin-kisa-tarihcesi.html>> (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2016). Ocakların kuruluş sürecine ilişkin ayrıca bkz. Yusuf Sarımay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi Ve Türk Ocakları (1912–1931)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1993, s.104–128.

⁷⁷ Tekinsoy, a.g.m., s.244-246.

⁷⁸ Bu konuda yapılan çalışmalar ve Turan Derneği'nin kuruluşundan itibaren ilk on seneki faaliyetleri için bkz. Önen, a.g.e., s. 44-94.

⁷⁹ Namal, a.g.e., s.121, Demirkan, a.g.e., s.36.

⁸⁰ Fethi Tevetoğlu, **Müftüoğlu Ahmed Hikmet: Hayatı Ve Eserleri**, Ankara, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları:669, Türk Büyükleri Dizisi:10,1986, s.97-107.

⁸¹ Önen, a.g.e., 63-64; Macar Turancıları, Türk Turancıları arasındaki bağlantı aslında Turan Cemiyeti ve Türk Ocaklarının kurulmasından çok daha önceye dayanır. Vámbéry gibi şarkiyatçıların bu Turan ve Türklük ile ilgili araştırmaları ve bu sırada Osmanlı ülkesinde tanıştıkları aydınlar arasında kurulan münasebet daha sonra iki kurum arasında kurulacak münasebetin de başlangıcını teşkil etmiştir. Bkz. Yunus Emre Tekinsoy, "I. Dünya Savaşı'nda Türk-Macar İlişkilerine Bir Örnek: Macar Turan Cemiyeti ve Türk Ocağı", **100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu: Bildiriler, Budapeşte 3-5 Kasım 2014**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015, s.241-

I. Dünya Savaşı Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan'ı aynı istikamete sürüklemiş; Osmanlı hükümeti, Almanya ve Avusturya-Macaristan ile 2 Ağustos 1914 tarihinde bir ittifak antlaşması imzalamıştır.⁸² Türk - Macar silah arkadaşlığı Türk-Macar dostluk ve kültürel ilişkilerinin güçlendirilmesine de etki etmiş; Türkler ve Macarların birbirlerine yönelik ilgileri daha da artmıştır.⁸³ 12 Kasım 1914'te Salmec/Bélabánya Belediye Meclisi Ruslara savaş ilan ettiği için akraba Türk ulusunu selamlamak üzere Kafkas cephesi komutanlarından Abdülkerim Paşa'ya (1872-1923) bir kılıç armağan etme kararı almıştır: “*Dileriz ki Allah Ruslara karşı Türklere yardım etsin*”⁸⁴ Budapeşte Belediye Meclisi oturumunda 1914 Aralık'ında Rezső Havass Budapeşte'de bir Müslüman ibadethanesi ve camii tesis edilmesi için bir dilekçe vermiştir. Budapeşte'de kısmen Monarşi'nin Müslüman askerlerini düşünerek kısmen de dış siyaset ve ticaret açısından da böyle bir jestle İslam dünyasında Macar çıkarları için sempati yaratılabileceğini vurgulamıştır.⁸⁵ Budapeşte'nin ana caddelerinden birisi olan *Müze Caddesi (Múzeum körút)*'nin ismi Aralık 1915'te *Sultan Mehmet Caddesi* olarak değiştirilmiştir.⁸⁶ İstanbul'da Şişli'de bir caddeye ise Macar Kardeşler Caddesi adı verilmiştir.⁸⁷ 12 Ocak 1916'da çıkarılan ve 30 Mart 1916'da yürürlüğe giren *1916:VII. sayılı Kanun* ile İslam dini Macaristan'da resmen tanınmıştır.⁸⁸

242. 1908 senesinde Yusuf Akçura'nın öncülüğünde kurulan *Türk Derneği* de Macaristan'daki Türkoloji çalışmalarını yakından takip etmiştir. Bu konudaki tetkik için bkz. Cüneyd Okay, “Türk Derneği Dergisi Ve I. Dünya Savaşı Öncesi Macaristan'daki Türkoloji Çalışmaları”, **Macar Kardeşler: Macar-Türk İlişkileri Üzerine Makaleler**, Yeliz Okay (ed.), İstanbul, Doğu Kitabevi Yayınları Sosyologca Kitapları:10, 2012, s.53-60.

⁸² Mustafa Aksakal, **Harb-i Umumi Eşiğinde Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s.117.

⁸³ Namal, **a.g.e.**, s.121; Yasemin Altaylı, “Vasárnapi Ujság Örneğinde Macar Basınında I. Dünya Savaşı'nın İlk Yansımaları ve Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girmesi”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı**, Y. 13, S. 19 (Güz 2015), s.66.

⁸⁴ Wolfdieter Bihl, *Die Kaukasus-Politik der Mittelmächte (İttifak Güçlerinin Kafkas Siyaseti)*, Wien, Böhlau Verlag, 1992, s.126.

⁸⁵ Szalai, **a.g.m.**, s.622.

⁸⁶ gös.yer.

⁸⁷ Tevetoğlu, **a.g.e.**, s.106, dp. 70; “Macar Kardeşler Caddesi”, **Türk Yurdu**, 30 Ağustos 1333 (1917), Ankara, Tutibay Yayınları, 2000, Yeniden Basım, s.202-203.

⁸⁸ Szalai, **a.g.m.**, s.624-625. Bu dönemde Doğu'ya duyulan hayranlık ve Şark hülyası ile Budapeşte Hayvanat Bahçesi'ne fil barınağı/ahır olarak cami biçiminde bir yapı inşa edilmiş, bir de fillerin doğu menşesine atıf yapmak için üzerinde hilal bulunan bir de minare eklenmiştir. Bu durum Türk başşehbenderinin tepkisini çekmiş; İstanbul'un da takibi ve kendisinin girişimiyle fil ahırının minaresi yıktırılmıştır. Bkz. Beyiz Karabulut, “Macarlar 1915'te yıktırdığımız fil ahırını 82 yıl sonra inşa edip ödül aldılar”, **Murat Bardakçı ile Habertürk Tarih**, S.33 (9 Ocak 2011), s.4-7.

Çanakkale Muhaberelerinde Türklerin kazandıkları zafer Macaristan'da yankı bulmuştur. Deniz zaferini kutlamak üzere 27 Mart 1915 gecesi Doktor Etienne (István) Chambery'nin teşebbüsüyle Peşte Darülfünun öğrencilerinden oluşan bir heyet Şehbenderlik önünde tezahürat yapmışlar; Peşte'deki Hilâl-i Ahmer Komitesi'nin teşvikiyle aynı gece Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti yararına Gambrinus Lokantası'nda bir yemek tertip edilmiş ve bağış toplanmıştır.⁸⁹ 28 Mart 1915 tarihi itibarıyla Türk Kızılayı yararına 380 bin 804,09 korona tutarında yardım toplanmıştır.⁹⁰

Macar ilim sahasında da Türk yanlısı çalışmalar yapılmıştır. Macar hükümetinin yetkilendirmesiyle Karácson Imre, Thallóczy Lajos ve Szekfű Gyula 1914 senesi Aralık ayında İstanbul'daki Macar belgeleriyle ilgili bir kitap yazmışlardır.⁹¹ Sandor Takáts, 1915-1917 tarihlerinde üç ciltlik *Macaristan Türk Âleminden Çizgiler* başlıklı kitabını yayınlamış; kitabının yazım amacını “işgalci” ve “kötü” Türk imajını bertaraf etmek ve yüzyıllık Türk-Macar ilişkilerinin olumlu yönlerini göstermek olarak açıklamıştır.⁹² Hilâli Ahmer Hatıra Encümeni'nin görevlendirmesiyle Edgar Palóczi tarafından Ferenc Tott (Baron de Toth) hakkında *Çanakkale Boğazı'nın Güçlendirilmesi* isimli geniş kapsamlı bir monografi

⁸⁹ Bu ziyafeti Ahmet Hikmet Bey bir telgrafla Hariciye'ye rapor etmiştir. Yetkin İşcen, “Peşte'de 18 Mart Coşkusu”, *Çanakkale 1915*, Eylül 2014, s.13-17; *Osmanlı Belgelerinde I. Dünya Harbi I*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2013, s.183-184. Savaşın başında Tıp Fakültesi Müderris muavinlerinden ve Kızılay azası Dr. Hikmet (Gizer) Bey, refakatine bir kâtip verilerek Almanya, Avusturya ve Macaristan Murahhası sıfatıyla Avrupa'ya gönderilmiştir. Hikmet Bey'in çabaları sonucu Berlin, Viyana ve Budapeşte'de teşkil olunan Kızılay Komiteleri vasıtasıyla toplanan ianeler Türkiye'de yokluğu çekilen eşya, ilaç ve sağlık malzemesi satın alınarak gönderilmiştir. Bunlarla birlikte, ordu Sıhhiyesi'nin siparişleri de Murahhaslık yoluyla karşılanmıştır. Hikmet Bey, tedavi için Almanya, Avusturya ve Macaristan'a gönderilen hasta subay ve erlerin hastane ve sanatoryumlara yerleştirilmeleri; Galiçya muharebelerinde yaralanan Türk askerlerinin ziyaret edilmesi, onların haberleşmelerinin sağlanması ve memlekete gönderilmeleri gibi işlerle de ilgilenmiştir. Bkz. Mesut Çapa, *Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Ankara, Türk Kızılayı Derneği Yayınları, 2. Baskı, 2010, s.35.

⁹⁰ *Pester Lloyd*, 28 Mart 2015; İşcen, a.g.m., s.17. Toplanan yardımlara ilişkin genel bir değerlendirme için bkz. Mehmet Okur, “I. Dünya Savaşı'nda Avusturya ve Macaristan'da Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti İçin Toplanan Yardımlar”, *100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu*, s.503-514. Kızıl Haç'ın İslam ülkelerinde faaliyette bulunan kardeş kuruluşu Kızılay (Hilali Ahmer) ile koordinasyonu kamu yaşamının ağırlığı olan isimleri Kont Károly Khuen Héderváry ve Bayan Kont István Károlyi idare ediyordu. Bkz. Szalai, a.g.m., s.621.

⁹¹ Szekfű Gyula, Thallóczy Lajos ve Karácson Imre, *Török-magyar oklevéltár 1533-1789 (Türk-Macar Belge Arşivi 1533-1789)*, Budapest, Stephaneum Nyomda R.T, 1914.

⁹² Takáts Sándor, *Rajzok a török világból (Macaristan Türk Âleminden Çizgiler)*, Budapest, Akadémia, 1915-1917. Kitabın Türkçe'ye çevirisi Sadrettin Karatay tarafından yapılmıştır: Ankara, Maarif Basımevi, 1958. (İkinci Baskı: Ankara, TTK, 2011.)

yazılmıştır.⁹³ Budin'in Türk paşalarının Macarca yazışmaları da yayınlanan eserler arasındadır.⁹⁴

Turan Cemiyeti farklı konferanslar düzenlemek haricinde Türk-Bulgar ve Boşnak öğrencilere yönelik değişim programları düzenlemiştir. Bu programlar neticesinde 1916-1924 seneleri arasında 100-150 Türk, 30-40 Boşnak ve yaklaşık 20 Arnavut öğrenci Macaristan'a gitmiştir.⁹⁵ 1916 yılına kadar 100 öğrenci ücretsiz olarak ziraat işletmelerinde ve tarım okulunda tahsil görmüşlerdir. 1916'da İstanbul'da hükümet düzeyinde de görüşmeler sonucu, bir sonraki sömestir için 186 öğrencinin Budapeşte'de eğitim görmesi kararı alınmıştır. Daha sonraki yıllarda da Türkiye'den öğrenciler gitmeye devam etmiş ve 1921'e gelindiğinde 200'ü aşkın Türk genci Macaristan'da değişik üniversitelerden mezun olmuşlardır. Macaristan'da meslekî eğitim ve üniversite eğitimi gören bu öğrencilerin bir bölümü İstanbul'da *Tahsilini Macaristan'da Gören Türk Öğrencileri Cemiyeti*'ni kurmuşlardır.⁹⁶

Macarlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun karar mekanizmalarına müşavir ve uzman sıfatıyla tesir etmişlerdir.⁹⁷ Imre Tordai İstanbul Sanat Meslek Okulu'nun başmüfettişi; Prof. Nyárády ise Ziraat Akademisi'nin müdürü olarak görev yapmıştır. Türkolog Gyula Mészáros da Darülfünunda okutman olmuştur.⁹⁸

Savaş sırasında Anadolu'daki Turancı ve Pantürkçü temsilciler de Türk-Macar ilişkilerinin güçlendirilmesine katkıda bulunmuşlardır. 1915'te İstanbul'da o zamanki Rus topraklarından iltica eden Tatarlar ve Azerbaycan Türklerinin girişimleriyle Yusuf Akçura'nın başkanlığında oluşturulan *Türk-Tatar Müslümanları Müdafaa-i Hukuk* heyeti aynı sene müttefik devletlerin başkentlerini ziyaret etmiştir.⁹⁹ Türklükle ilgili olarak esas hedefi Tatar, Azerbaycan ve Anadolu

⁹³ Edgar Palóczi, "Báró Tóth Ferenc, a Dardanellák megerősítője (1733-1793) (Baron Ferenc Tot, Boğazların Güçlendirilmesi (1733-1793))", Budapest, Athenaeum Ny., 1916. Baron dö Tot, Rákóczi'nin mülteci arkadaşlarından biridir, gençliğinde Fransız ordusunda büyük kariyer yapmıştır ve Fransız yetkilendirmesiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun boğazları güçlendirmesinde kilit rol oynamıştır. Ayrıca bkz. Szalai, a.g.m., s.622.

⁹⁴ Takáts Sándor, Szekfü Gyula ve Eckhart Ferenc, **A Budai Basák Magyar Nyelvű Levelezése (Budin Paşalarının Macar Dilindeki Yazışmaları)**, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1915.

⁹⁵ Farkas, a.g.m., s. 73-74; Oláh, a.g.m., s.71.

⁹⁶ Namal, **a.g.e.**, s.120.

⁹⁷ Namal, **a.g.e.**, s.121; Demirkan, **a.g.e.**, s.39.

⁹⁸ Bihl, **a.g.e.**, s.126.

⁹⁹ François Georgeon, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri. Yusuf Akçura (1876-1935)**, Alev Er (çev.), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, s. 119. Bu heyette yer alan Zeki Velidî Togan anılarında

Türklüğüne milliyetçi uyanışta dil meselelerine büyük ağırlık vermek olan Turancılar da konferanslar ve siyasî uzlaşarak azınlık konumundaki Tatarlar ve Azerbaycan Türkleri'ne bağımsızlık verilmesi yönünde bir muhtıra yayınlamışlardır.¹⁰⁰

Macar hükümeti, Turan Cemiyeti'ni 1916 senesinden itibaren dış siyasetinin bir aracı olarak kullanmıştır. 2 Mayıs 1916 tarihinde cemiyetin ismi *Macar Şark Kültür Merkezi (MKK)* olarak değiştirilmiş; Turan Cemiyeti ise bir alt isim olarak muhafaza edilmiştir.¹⁰¹ Kraliyet Ticaret İşleri Bakanlığı, Cemiyeti Asyalı ve Macarlarla akraba Avrupalı halkların ilmî, kültürel ve iktisadî açıdan denetiminin yanı sıra, Avusturya-Macaristan Monarşisi'nin Balkan yönüne olan dış siyaset açılımı planıyla ilişkili olarak maddî bakımdan desteklemiştir. Ancak bu destek, Turan halklarını Karpat Havzası'ndan Sibiryaya kadar birleştirmeyi hedefleyen Turancıları ve düşüncelerini benimsedikleri biçiminde yorumlanmamalıdır.¹⁰²

1916 senesinde Miklós Bánffy, Pál Teleki ve Zsigmond Illés'ten oluşan bir Turancı heyet, İstanbul'u ziyaret ederek burada bir nevi silah arkadaşlığı derneği konumundaki *Türk-Macar Dostluk Cemiyeti*'ni kurmuşlar, bu cemiyetin Macaristan'daki kardeş kuruluşu ise 1917'de Béla Széchenyi'nin başkanlığında faaliyetlerine başlamıştır.¹⁰³ Süregelen işbirliğinin adeta zirvesi olarak nitelendirilebilecek *İstanbul Macar İlimler Enstitüsü (KMTI)* ise "*Türk-Macar ve Bizans-Macar ilişkileri, klasik dönem ve Hıristiyan arkeolojisi, Bizans ve İslam sanatları, mukayeseli Macar ve Türk dil bilimi üzerine araştırmaları geliştirmek; Macar ve Türk bilim adamları arasında olduğu kadar Macar ve İstanbul'da çalışan yabancı bilim adamları arasındaki ilişkileri güçlendirmek amacıyla*" 21 Kasım 1916'da İstanbul'da açılmıştır.¹⁰⁴ Bu ilmî kurum, 1918'den önce, doğrudan Macar hükümeti tarafından desteklenen ve çalışmalarına kesintisiz devam eden yurt

Budapeşte seyahatine de yer vermektedir. Bkz. Zeki Velidî Togan, **Hâtıralar**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 298, 2012, s.511-513.

¹⁰⁰ Georgeon, **a.g.e.**, s. 9, 119-120. Muhtıra metni şöyledir: "*Osmanlı sultanının ve halifeliğin dostları ve müttefikleri olan Avusturya İmparatoru ve Macar Kralı'ndan, Alman İmparatoru ve Bulgar Kralı'ndan ve onların kahraman halkından istirham ediyoruz: Bizi Rus boyunduruğundan kurtarınız!*" Bkz. **a.g.e.**, s. 196, Ek – II. Belgeler. 2. Belge.

¹⁰¹ Farkas, **a.g.e.**, s. 69; Oláh, a.g.m., s.72.

¹⁰² Diószegi István, **Az Osztrák–magyar Monarchia külpolitikája (Avusturya-Macar Monarşisi'nin Dış Siyaseti)**, Budapest, 2001. s. 59.

¹⁰³ Oláh, a.g.m., s.73.

¹⁰⁴ Ágoston, a.g.m., s.141; Tóth Gábor, "Az első magyar tudományos intézet (1916-18) (İlk Macar Bilimler Enstitüsü 1916-1918)", **Századok (Yüzyıllar)**, S.6 (1995), s. 1384 – 1395.

dışındaki tek Macar Araştırma Enstitüsü olmuştur. Enstitünün müdürü Güzel Sanatlar Müzesi eski müdürü Antal Hekler olmuş;¹⁰⁵ kurumdaki diğer önemli görevleri Kós Károly ve Zoltán Oroszlán üstlenmiştir.¹⁰⁶

İki millet arasındaki işbirliği, tabiatıyla askerî alana da uzanmış; Avusturya-Macaristan ve Osmanlı birlikleri I. Dünya Savaşı sırasında, düşman kuvvetlerine karşı birlikte savaşmışlardır. Türkler, ilk andan itibaren Monarşi karşısında savaşan Rus güçlerinin büyük kısmını durdurmakla kalmamış, aynı zamanda askerlerini Monarşi güçlerine yardım için savaşmak üzere de göndermiştir.¹⁰⁷ I. Dünya Savaşı'nda Galiçya cephesinde çarpışırken şehit düşen Türk askerlerinin bir bölümü bugün Budapeşte'de yatmaktadır.¹⁰⁸ Avusturya-Macaristan birliklerinden bilhassa Macar topçularının Osmanlı cephelerinde büyük hizmeti olmuştur. Macarlar (Avusturyalılar da göz ardı edilemezler) Çanakkale'de, Sina, Filistin, Suriye ve Irak'ta büyük yararlılıklar göstermişler ve savaşın sonuna değin cephede görev almışlardır.¹⁰⁹ Avusturya-Macaristan ordusu tarafından sahra hastanelerinde, hasta asker bakım evlerinde, ambulans birlikleriyle sıhhiye hizmetleri sunulmuş; bu orduya mensup muhabere ve posta birlikleri, motorlu ulaştırma ve levazım birlikleri tarafından cephe gerisinde verilen görevler yerine getirilmiştir.¹¹⁰ Topçu talim ve eğitim müfrezeleri tarafından Türk erlerine ve zabıtlarına verilen eğitimler, ordunun millî mücadeledeki başarısına da tesir etmiştir.¹¹¹

¹⁰⁵ Önen, a.g.e., s. 92.

¹⁰⁶ Magyary Zoltán, A Külföldi Magyar Tudományos Intezetek és Egyéb Tudományos Kapcsolataink (Dış Macar İlim Enstitüleri Ve Çeşitli İlmî İlişkilerimiz), Budapest, 1927, s.4

¹⁰⁷ Szalai, a.g.m., s.621.

¹⁰⁸ Danuta Chmielowska, "I. Dünya Savaşı'nda Galiçya'da Mücadele Eden Osmanlı Askerleri (1916-1917)", **100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu**, s.163-176; Mithat Atabay, "Galiçya Cephesi'nde Türk Askeri ve Türk Şehitlikleri", **Savaş Tarihi Araştırmaları Uluslararası Kongresi 100. Yılında I. Dünya Savaşı ve Mirası 6-8 Kasım 2014 Bildiriler Cilt 1**, Hilal Çetin ve Lokman Erdemir (ed.), Çanakkale Valiliği Yayınları, 2015, s.525-536; Piotr Nykiel, "Osmanlı 15. Kolordusu Doğu Galiçya Cephesinde (1916-1917)", **Belleken**, c. LXXIX, S. 284 (Nisan 2015), s.335-356.

¹⁰⁹ Rezzan Ünalp, "I. Dünya Savaşı'nda Macar Birliklerinin Türk Ordusuna Katkıları Çerçevesinde Kanal, Sina Ve Filistin Cephelerine İlişkin Askerî, Taktik Ve Stratejik Yaklaşımlar", **100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu**, s.207.

¹¹⁰ Ünalp, a.g.m., s.226. 1914-1918 yılları arasında Osmanlı ordusunda görev yapan Avusturya-Macaristan birliklerinin sıralı listesi için bkz. İsmail Tosun Saral ve Emre Saral, **Çanakkale ve Sina-Filistin Cepheleri'nde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları**, Ankara, Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları: 9, İkinci Basım, 2015, s.126-130.

¹¹¹ Ünalp, gös.yer; Saral ve Saral, a.g.e., s.39.

Avusturya İmparatoru ve Macaristan Kralı Karl (Macarca: Károly) 1918 senesinde askerlere ve kamuoyuna moral vermek amacıyla İstanbul'a resmî bir ziyaret gerçekleştirmiştir.¹¹²

I. Dünya Savaşı'nın mağlup müttefikleri Osmanlı ile Avusturya-Macaristan devletleri arasındaki ilişkiler, 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi gereğince 31 Ekim günü öğle vaktinden itibaren geçerli olmak üzere kesilmiştir.¹¹³ Mütareke sonrasında ordudaki tüm Avusturya-Macaristan uyruklular 1918 senesinin Aralık ayı başında Anadolu tarafında bulunan Moda'da ve Adalar'da kurulan iki taburda toplanmışlardır. Orta Avrupa'da patlak veren devrim ve Avusturya-Macaristan Monarşisi'nin yıkılışının ardından¹¹⁴ Çek tabiiyetine geçen askerler, derhal İtilaf devletlerinin himayelerini talep etmişlerdir. Bunu Slovak, Sloven, Yugoslav, İtalyan ve Ulah uyruklular izlemiştir. Bu askerler çok geçmeden İtilaf devletlerinin himayelerinde evlerine sevk edilmişlerdir. Eski imparatorluğun Macar ve Alman kökenli askerleri ise, birkaç Polonyalıyla beraber bekletilmişler ve 6 Ocak 1919'da Reşid Paşa isimli buharlı gemiyle Trieste'ye nakledilmişlerdir. Buradan trenle Viyana'ya giden askerler evlerine dağılmışlardır.¹¹⁵ Macar Enstitüsü

¹¹² Ali Servet Öncü, "Türk Kaynakları Işığında Son Avusturya-Macaristan İmparatoru Karl'ın İstanbul Ziyareti", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Y.9, S.17 (Bahar 2013), s.57-76; Mücahit Özçelik, "Avusturya-Macaristan İmparatoru'nun 1918 İstanbul Ziyaretinin Türk Basınına Yansımaları", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 27 (Aralık 2012), s.51-63. Harb-i Umumi'deki müşterek vatan müdafaası sebebiyle Avusturya imparatoru ve Macaristan kralına yazılan dostluk ve samimiyet bildiren name-i humayun sureti için bkz. **BOA Ali Fuat Türkgeldi Tasnifi (H.S.D. A.F.T.)** Dosya No.6 Gömlek No.39 Tarih 1336 M 07.

¹¹³ Mondros Mütarekesi'nin 23. Maddesi: "*Osmanlı Hükümeti, Merkezî Devletlerle bütün ilişkilerini kesecektir.*" Mondros Mütarekesi'nin tam metni için bkz. Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri Cilt: I (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)**, Ankara, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, 1953, s.519-524. Osmanlı Hükümeti'nin gönderdiği emir için bkz. Tülay Alim Baran, "Mondros Mütarekesi Gereğince Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılan Alman ve Avusturya Vatandaşlarının Durumu", **Bellekten**, c.LXVII, S.248 (Nisan 2003), s.248. Genel olarak mütareke hukuku ve mütareke türleri için bkz. Metin Tamkoç, **Political and Legal Aspects of the Armistice Status**, Ankara, METU Faculty of Administrative Sciences Publication No:2, 1963, s.16-42. Diğer taraftan, Macaristan'ın I. Dünya Savaşı'nda teslim olduğu 3 Kasım 1918 tarihli Padova Mütakeresi de benzer hükmü içeriyordu. Padova Mütarekesi'nin tam metni için bkz. < <http://www.forost.ungharischer-institut.de/pdf/19181103-1.pdf>>. (Erişim Tarihi: 22 Şubat 2014).

¹¹⁴ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. **Bölüm 1.3. Orta Avrupa'dan Balkanlar'a Uzanan Hatta Siyasî Durum.**

¹¹⁵ Karojlović Oszkár, "Magyar katonák a világháború török harcterein (Cihan Harbi'nde Türk Savaş Sahalarında Macar Askerleri)", **Hadörténelmi Közlemények (Askerî Tarih Bildirileri)**, c.27 (1926), s.202.

ise, İtilaf devletlerinin ultimatomuyla kapatılmış ve kurumun çalışanları Türkiye'den ayrılmışlardır.¹¹⁶

Saltanat meşruiyetine dayanan çok uluslu ve çok mezhepli karaktere sahip, aynı zamanda geniş bir ekonomik sahaya çevrelenen Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorlukları aynı anda çözülmüştür.¹¹⁷ I. Dünya Savaşı sonunda yıkılmaları arasında bir bağ kuran Bridge, bu iki devletin savaş sırasındaki ittifaklarına ilişkin bir değerlendirmede bulunmuştur. 1913 sensinde Osmanlıların Avrupa'dan kovulmasının Balkan milliyetçiliğinin hem Habsburg İmparatorluğu hem de var olduğu biçimiyle uluslararası devletler sisteminin karşısına çıkardığı tehdidi büyük ölçüde artırdığını belirten yazar, I. Dünya Savaşı'nın her iki imparatorluğun da kendine yer bulamadığı yeni bir sistem yarattığını savunmuştur. Kültürel ve siyasal bir uçurumun Habsburg ve Osmanlı imparatorluklarını savaş sırasındaki ittifak günlerinde bile ayırmaya devam ettiğini ileri süren yazar, iki imparatorluğun da aynı anda yıkılmış olmasını bu iki ülke arasındaki bağa ve benzerliğe değil, I. Dünya Savaşı'nda yedikleri darbelerin eş zamanlı oluşuna bağlamıştır.¹¹⁸ İki eski imparatorluk arasındaki ilişkilerin yürütülmesinde Türkler ile Macarların birbirlerine sempatiyle bakmalarının payı olduğu ileri sürülebilir. Savaş sonrasındaki süreçte iki bağımsız devlet ve ulus olarak temelleri 19. yüzyılın sonundan itibaren atılmaya başlanan dostane ilişkiler böylece daha da ileri taşınmıştır.

¹¹⁶Melek Çolak, "İstanbul Macar Bilim Enstitüsü (1916-1918)", **Karadeniz**, S.3 (Yaz 2009), s.97; Arbanász Ildiko ve Csorba György, "Magyar Kutatók az isztambuli Levél és könyvtárakán a második világháború előtt (II. Dünya Savaşı'nın Öncesinde İstanbul Arşiv ve Kütüphanelerindeki Macar Araştırmacılar)", **A Kiserlet Folytatódik 2, II. Nemzetközi Vámbéry Konferencia**, Dunaszerdahely, 2005, s.35. 26 Haziran 1926 yılında yapılan bir protokolle Macar enstitüsünün kütüphanesinde yer alan kitaplar ve kitaplık, yeni bir enstitü açılması halinde tekrar Macarlara devredilmesi şartıyla Almanların muhafazasına bırakılmıştır. Almanlar üç sene boyunca bunu İstanbul Alman Lisesi Kütüphanesinde kullanıma açma yükümlülüğünü üstlenmiştir. Protokole göre Enstitünün kütüphanesinde 583 kitap vardı. Sözleşmenin sureti için bkz. **MNL (Magyar Országos Levéltár) K 653 17. bağ 8.başlık 1934-1939.**

¹¹⁷ Joachim Becker, "Transition to Capitalism and Dissolution of Empires: The Habsburg and the Ottoman Empires Compared", **100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913): İhtilafı Duruşlar c.1**, Mustafa Türkes (ed.), Ankara, TTK, 2014, s.25.

¹¹⁸ Bridge, a.g.m., s.85-87.

I. BÖLÜM

I. DÜNYA SAVAŞI SONRASI SİYASÎ PANORAMA

Türkiye ile Macaristan'ın iki savaş arasındaki dönemde siyasî ilişkilerini anlatmak ve bunun Avrupa siyasetindeki yerini anlamak için konu, Orta Avrupa, Balkanlar ve Tuna Havzası'nı içine alan coğrafyadaki güç dengeleri dikkate alınarak irdelenmelidir. Bu itibarla ilk olarak, çalışmanın konusunu oluşturan dönemde Avrupa'nın siyasî durumuna ilişkin genel çerçeve çizilecektir.

1.1. Barış Antlaşmalarının İmzalanması

I. Dünya Savaşı sonrasında, yeni bir uluslararası düzenin tesisiyle barışı sağlamak ve Avrupa'nın geleceğini kararlaştırmak üzere toplanan Paris Barış Konferansı sonucunda İtilâf Devletleri (İngiltere, Fransa, İtalya) 28 Haziran 1919'da Almanya ile Versailles Antlaşması'nı; 19 Eylül 1919'da Avusturya ile St. Germain Antlaşması'nı; 27 Aralık 1919'da Bulgaristan ile Neuilly Antlaşması'nı imzalamıştır. Macaristan ve Osmanlı Devleti'yle ise barış antlaşmaları 1920 yılında imzalanmıştır.¹¹⁹ Savaşta galip çıkan başlıca devletlerin bu barış antlaşmalarına yönelik düşüncelerini Hobsbawm beş nokta ile açıklamıştır. Bunlar, Avrupa'da rejimlerin çökmesiyle oluşan boşluğun Bolşevik rejimi için cazibe yaratmış olması; Almanya'nın denetim altına alınması; imparatorlukların yıkılmasıyla Avrupa ve Ortadoğu'da oluşan boşluğun Avrupa'nın haritasının yeniden çizilmesi suretiyle

¹¹⁹ Paris Barış Konferansı, 18 Ocak 1919 tarihinde, Fransa Cumhurbaşkanı Raymond Poincaré'nin konuşmasıyla açılmıştır. Konferansın başkanlığına Fransız Başbakanı Clemenceau seçilmiştir. Savaşı kazanan ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'nın devlet veya hükümet başkanları ile dışişleri bakanlarının katılımıyla oluşan Onlar Konseyi (ya da Yüksek Konsey) konferansın özünü teşkil ederken, 24 Mart'tan itibaren Yüksek Konsey Dışişleri Bakanları Konseyi ve Heyet Başkanları olarak ikiye bölünmüştür. Avrupa'ya ilgilendiren görüşmeleri ise ABD Başkanı Woodrow Wilson, İngiltere Başbakanı David Lloyd George, Fransız Başbakanı Clemenceau ve İtalyan Başbakanı Vittorio Orlando'dan oluşan Dörtler Konseyi'ni gerçekleştirmiştir. Bkz. J.M. Roberts, **Avrupa Tarihi**, Fethi Aytuna (çev.), İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2010, s.613-6. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Margaret McMillan, **Paris 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikâyesi**, Belkıs Dişbudak (çev.), ODTÜ Yayıncılık, 2003; Henry Kissinger, **Diplomasi**, İbrahim Kurt (çev.), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, 2002, s.212-239.

doldurulması isteği; savaşı galip bitiren devletlerin kendi aralarındaki çekişme ve gelecekte yeniden bir savaşın patlak verişini önlemek istemeleridir.¹²⁰

Paris Barış Konferansı'nın sonuçları 20. yüzyıl Avrupa tarihinde güvenlik siyaseti bağlamında temel teşkil etmiştir. Avrupa'nın siyasî haritası yeniden şekillenmiş; mevcut ülke sayısı ikiye katlanmış; bunlardan kimisi tarihlerinde ilk defa bağımsız bir devlete sahip olmuştur. Sanayi merkezleri ve hammadeden yoksun bırakılan endüstriyel güç Almanya, askerî güç bağlamında da sınırlandırılmıştır. Orta ve Doğu Avrupa'da yeni kurulan devletler mağlup Almanya ve Bolşevik Rusya arasında güvenli bir hat teşkil etmişler; böylece bu devletlerin iki potansiyel tehdidi çevreleyeceğine inanılmıştır. Son olarak, Habsburg ve Osmanlı idareleri çökerken yeni Avrupa devlet sistemi Fransa, İngiltere ve İtalya'nın gücüne dayanarak tesis edilmiştir. Orta ve Doğu Avrupa'da Fransa tarafından kurulan güvenlik sisteminin başlangıçta denge ve istikrar sağlayacağı düşünülse de, Habsburg Monarşisi'nin çöküşünün ardından Almanya ve Rusya arasındaki denge ve istikrar unsuru eksik kalmıştır.¹²¹

1.1.1. Trianon Barış Antlaşması

Paris Konferansı'nda Macaristan ile ilgili meseleler sınır sorunlarıyla uğraşan Romen ve Yugoslav Toprak Komitesi ile Çekoslovak Toprak Komitesi'nde görüşülmüştür. Macaristan'daki Bolşevik devrimiyle ardından gelen karışıklıklar sonucunda ülke içerisindeki sükûnetin geç sağlanması ve buna bağlı olarak müzakere yürütmeye muktedir bir hükümetin kurulamamış olmasından ötürü barış antlaşmasının imzalanması gecikmiştir.¹²² 5 Ocak 1920'de Paris'e davet edilen Macar heyetine Fransa, İngiltere ve ABD tarafından hazırlanan taslak barış planı sunulmuş ve Macarlara üzerinde fazla düzeltme şansı verilmeyen barış antlaşması

¹²⁰ Eric Hobsbawm, **Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı**, Yavuz Alogan (çev.), İstanbul, Everest Yayınları, Kasım 2014, 8. Baskı, s.39-40.

¹²¹ Arnold Suppan, Jugoslawien und Österreich 1918-1938 Bilaterale Aussenpolitik in Europäischen Umfeld (Yugoslavya ve Avusturya 1918-1938 Avrupa Muhitinde İkili Dış Siyaset), Wien, Verlag für Geschichte und Politik, 1996, s.104.

¹²² Bkz. **Bölüm 1.5. Macaristan'da İç ve Dış Siyaset**, s.82-121.

Trianon Sarayı'nda 4 Haziran 1920'de imzalanmıştır.¹²³ Galip devletler barış düzenini Monarşi içerisinde savaş sırasında buna yönelik tutumlarını dikkate alarak sınıflandırdıkları gruplara göre tesis etmişlerdir. Bu sınıflardan ilki İtilaf Devletleri'ne destek veren Çekler, Sırlar ve Romenlerdir. Savaş sonrasında galip devletler bu milletlere istedikleri ne varsa vermişlerdir. İkinci sınıfı, İtilaf Devletleri'nin gözünde savaşın patlak vermesinde Almanlar ve Macarlardan daha az sorumluluk sahibi, ama eninde sonunda onların yanında yer alan milletler oluşturmuştur: Bu unsurlardan kuzeyde yaşayan Slovaklar Çeklerin; güneyde Slovenler, Hırvatlar ve Vendler¹²⁴ ise Sırların denetimine verilmiştir. Böylece Çekoslovakya ve Yugoslavya devletleri ortaya çıkmıştır. Üçüncü grubu ise savaşın sorumluları Almanlar ve Macarlar oluşturmuştur. En küçük ölçekte bir ırk farklılığının tespit edildiği topraklar bu ulusların ellerinden alınmış ve 3,5 milyon Macar yabancı tahakkümü altına girmiştir.¹²⁵

Trianon Barış Antlaşması, 14 bölüm ve 364 maddeden oluşmaktadır:

Birinci Bölüm, 26 maddelik Milletler Cemiyeti Misakı'nı ve ekini içermektedir.

27 ile 35. maddeler arasını kapsayan İkinci Bölüm Macaristan'ın yeni sınırlarını belirler. Savaştan önce özerk statüsü olan Hırvatistan dikkate alınmaksızın 282 bin km² olan Macar topraklarının yüzölçümü 92 bin km²'ye; nüfusu ise 18 milyondan 7,6 milyona düşmüştür. Güneyde Fiume dâhil olmak üzere, Hırvatistan ve Slavonya topraklarını Yugoslavya'ya terk etmek zorunda kalmıştır. Tuna Nehri ile Tisza Nehri arasında Baçka ve Tuna'nın sol kıyısında Belgrad'ın kuzey ve doğusunda kalan Banat'ın batısı da (Voyvodina) Macaristan'dan Yugoslavya'ya geçmiş ve böylece Sırbistan'ın başkenti Belgrad bir sınır şehri statüsünden çıkmıştır. Kuzeyde Slovakya'yı ve Alt Karpatlar Rutenyası'nı Çekoslovakya'ya bırakmış;

¹²³ Mağlup devletler konferansa davet edilmedikleri için onların sesini, dolaylı yollardan mağlup devlet temsilcileriyle görüşen bazı delegeler haricinde, dinleyen bir merci bulunmamaktaydı. Uzmanlık komitelerinde alınan tavsiye niteliğinde kararlar, Dışişleri Bakanları Konseyi veya Yüksek Konsey'e iletilmiştir. Dörtler Konseyinin işleyişi için bkz. McMillan, **a.g.e.**, s. 269-274.

¹²⁴ *Vendler*: Alman topraklarında yaşayan Slav unsurların genel adı.

¹²⁵ Kont Bethlen, ikinci kategoriye giren unsurları kendi ülkelerinde ne azınlık ne de hâkim zümre muamelesi görmemelerinden ötürü *bastırılmış çoğunluk / oppressed majority* ifadesiyle tanımlamıştır. Macar Başbakan, bu sınıflandırmanın yapılırken ulusların tarihsel gelişimlerinin, ekonomik çıkarlarının ve kültürel önemlerinin göz önüne alınmadığını ileri sürmektedir. Bkz. Count Stephen Bethlen, **The Treaty of Trianon and European Peace, Four Lectures Delivered in London in November 1933**, Longmans, Green & Co. London, 1934, s.157-159.

Transilvanya'nın (Erdel) büyük bölümü ve Banat'ın doğusunu Romanya'ya terk etmiştir.

Antlaşma sadece Macaristan'dan nüfusun çoğunluğunu kendisine tâbi Macar olmayan unsurların oluşturduğu Slovakya, Rutenya, Transilvanya ve Hırvatistan'ı ayırmakla kalmamış; aynı zamanda yeni komşularına çoğunluğunu Macarların oluşturduğu yerleşim alanlarını da vermiştir. Çekoslovakya'nın nüfusuna bir milyon, Romanya'ya bir buçuk milyon, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na¹²⁶ da yarım milyon Macar dâhil olmuştur. Üç komşu ülke nüfusuna âhil olan üç milyon Macar'dan yaklaşık bir buçuk milyonu sınır bölgelerinde yaşamaktaydı.¹²⁷

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından, mirasçı devletlerin tarihî Macaristan olarak nitelendirilen bölgeden elde ettikleri toprak, nüfus ve bu nüfusun içerisinde yer alan Macarların oranı aşağıdaki tabloda verilmiştir:

¹²⁶ Paris Barış Konferansı'nda tesis edilmesi planlanan Güney Slav devleti ve nüfusuna atıf yapmak üzere "Yugoslavya" ve "Yugoslav" terimleri kullanılmıştır. Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın ismi resmî olarak 1929 yılında *Yugoslavya* olarak değiştirilmiştir. Bkz. John C. Swanson, **The Remnants of the Habsburg Monarchy: The Shaping of Modern Austria and Hungary 1918-1922**, Boulder, East European Monographs, 2001, s.2, dp. 3. Çalışmada kavram karmaşası yaratmamak için 1929 yılından önceki dönem için de bu devlete ve nüfusuna atıf yaparken *Yugoslavya* ve *Yugoslav* ifadeleri kullanılacaktır.

¹²⁷ Macarların Trianon Antlaşması neticesinde kaybettikleri topraklar meselesi üzerinde ne kadar hassasiyetle durdukları Ankara'da görevli olan Geçici Maslahatgüzâr Renzey'in, Cumhuriyet Gazetesi'nin Fransızca baskısında 20 Ağustos 1934'te çıkan bir makale için gönderdiği tekzipten anlaşılabilir. Gazetenin Yazı İşleri Müdürü ve aynı zamanda makalenin de yazarı olan Muharrem Feyzi (Togay) Bey'e hitaben kaleme alınan mektupta Macaristan'ın topraklarının onda birini değil, üçte ikisini kaybettiğini ısrarla vurgulamış ve bu hatanın düzeltilmesini talep etmiştir. **MNL K 66 244. bağ** 22 Ağustos 1934 tarihli mektup. Macar devletinin Trianon Antlaşması'na karşı dış memleketlerde yaptığı propaganda faaliyetlerinin genel bir değerlendirmesi için bkz. Cintia Gunda, "The Hungarian Nation: Post-World War I Propaganda Abroad for Protecting Hungary's Territorial Integrity" **Hungarian Studies Review**, Vol. XL, No. 2 (Fall 2013), s. 97-123.

TABLO 1: Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Yıkılmasının Ardından Ortaya Çıkan Devletler ve Bu Ülkelerdeki Macarların Nüfusu¹²⁸			
ÜLKE ADI	YÜZÖLÇÜMÜ/ km²¹²⁹	NÜFUS (Toplam)	ÜLKEDEKİ MACAR ASILLILARIN GENEL NÜFUSA ORANI (%)
Çekoslovakya	61,633	3,517,568	30,3
Romanya	103,093	5,257,467	31,6
Yugoslavya	20,551	1,509,295	30,3
Avusturya	4020	291,618	8,9
İtalya	21	49,806	13,0
Polonya	589	23,662	1,0
Macaristan'ın Toplam Toprak ve Nüfus Kaybı	189,907	10,649,416	30,2
Trianon Sonrası Macaristan¹³⁰	92,963	7,615,117	88,3
Tarihî Macaristan	282,870	18,264,533	54,4

36 ile 78. maddeler arasını içeren antlaşmanın üçüncü bölümü, Macaristan'ın komşularına ve diğer Avrupa ülkelerine yönelik yükümlülüklerini tespit eder; ulusal azınlıkların korunması ve vatandaşlıkla ilgili hususları sıralar. Antlaşmanın 70. maddesi, “*Macaristan, İtilâf Devletleri'nin Türk devletiyle yaptığı veya yapacağı her türlü antlaşmayı, imtiyazı ve hakkı tanımayı taahhüt eder*” yükümlülüğünü getirmiştir. 73. madde, Milletler Cemiyeti'nin rızası olmaksızın Macaristan'ın bağımsızlığından vazgeçemeyeceğini ya da başka bir devlete devredemeyeceğine hükmeder. Dolayısıyla Macaristan devleti, başka bir gücün işlerine karışmak suretiyle kendi bağımsızlığını riske edemez. Bu hükmün Avusturya ile bir birlik tesis etmesini engellemek için antlaşmaya konduğu açıktır. 74. madde, Macaristan'ın İtilâf devletleri tarafından belirlenen tüm sınırları ve İtilâf devletlerinin Avusturya-

¹²⁸ **Magyar Statistikai Zsebkönyv 1940 (1940 Senesi Macar İstatistik Cep Kitabı)**, Budapest, Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, t.y, s.22.

¹²⁹ Eski Macaristan'dan kazanılan toprakların yüzölçümü

¹³⁰ İki savaş arası dönemde Trianon sonrası Macaristan topraklarına atıf yapmak için revizyonizm yanlısı kesimlerce *csonka-Magyarország / parçalanmış-Macaristan* ismi de kullanılmıştır. Bkz. Babits Mihály, “Csonka Magyarország (Parçalanmış Macaristan)”, **Nyugat (Batı)**, S. 7. (1923), < <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00335/10111.htm> > (Erişim Tarihi: 13 Ağustos 2015).

Macaristan monarşisiyle beraber savaşan tüm devletlerle yapacağı anlaşmaları tanıma yükümlülüğü getirmiştir. Böylece, Osmanlı Devleti'nin sınırlarındaki olası değişiklikleri ve kurulacak yeni devletleri tanımayı da taahhüt etmektedir.

Dördüncü Bölüm, Macaristan'ın Fas, Mısır, Siyam, Çin gibi imparatorluk döneminden bakiye kalan Avrupa ötesindeki çıkarlarıyla ilgilidir. (md. 79-101)

102 ile 143. maddeleri kapsayan Beşinci Bölüm askerlik, havacılık ve denizcilikle ilgili maddeleri kapsar. Zorunlu askerlik kaldırılmış; gönüllülük esasına dayalı olarak kurulacak, sadece iç güvenlik ve sınır güvenliğinden sorumlu olacak Macar ordusunun sayısı 35 bin askerle sınırlandırılmıştır. 106. madde ülkede seferberlik haline yasak getirmiştir. 118. madde, silahlanma, cephane ve savaş malzemesi teminiyle silahlı araç, tank ve askerî amaçla kullanılacak her tür vasıtanın üretimi ve ithali yasaklanmıştır. Tuna Nehri'ndeki ince donanmaya ait tüm izleme tertibatı, torpido botları ve silahlı tüm gemiler (ismi antlaşmada zikredilen üç gemi haricinde; 121. madde uyarınca, bu gemiler ticaret gemisi muamelesi göreceklerdir) İtilâf devletlerine teslim olacaktır. Macaristan orduda kara ve denize ait hava hizmeti tesis edemeyecek ve son olarak Macaristan bu hükümlerin denetiminin İtilâf Devletleri temsilcilerinden oluşan bir komisyon ya da bir askerî komisyon tarafından denetimini taahhüt edecektir. Ayrıca, 127. madde Macaristan'ın Türkiye'ye yüksek güçlü telgraf hattı tesis edemeyeceğini hükme bağlar.¹³¹

¹³¹ I. Dünya Savaşı sırasında 1916 senesinde Avusturya-Macaristan ordusu, henüz deneme safhasında olmasına rağmen Türkiye'ye dönemin çağdaş teknolojisiyle donatılmış ve 300 km'lik bir alana yayın yapabilen telsiz donanımına sahip *İstanbul Hava Birliği Radyo Müfrezesi (Radiodetachment der k.u.k. Luftfahrtruppen in Konstantinople)* isimli bir birlik göndermiştir. Bu müfreze, Bakırköy Osmaniye'de (günümüzde Osmaniye Mahallesi, Veliefendi) konuşlanmıştır. Böylece, yetmiş eleman eksikliğine rağmen, kısa zamanda Balkanlar'da Temeşvar - Yanbolu ve Sofya üzerinden Bakırköy'e ulaşan bir kısa dalga bağlantı ağı kurulmuştur. Avusturya-Macaristan istasyonu sadece kısa dalga cihazlarla değil, aynı zamanda telsiz-telgrafla da donatılmıştır. Müfreze, İstanbul'daki müstesna mevki sayesinde Karadeniz'de bulunan Osmanlı-Alman donanması ile kolaylıkla telsiz irtibatı kurabilmiştir. 1916 senesi Nisan ayı sonunda ise 70 km kapasiteye sahip daha zayıf ama tam teşekküllü bir Alman radyo istasyonu yine Osmaniye'de, Avusturya-Macaristan istasyonunun yanı başında kurulmuştur. Almanlar radyo/telsiz konuşmalarını kendi istasyonlarıyla yapmaya başlayınca, bazı frekans karışıklıkları zuhur etmiş; nihayet Almanlar Mayıs 1916'dan itibaren Avusturya istasyonunun faaliyetlerine son verilmesini istemişlerdir. Hatta istasyonda görevli Almanlar, müttefik meslektaşlarına açıkça artık istenmediklerini de söyler duruma gelmişlerdir. Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı yetkililer nezdindeki girişimlerine rağmen, Türkiye'deki Alman askerî misyonunun lobisi ağır basmış ve bu istasyon kapatılmıştır. Bu örnek olay, antlaşmaya böyle bir madde konulmasının nedenini izah edebilir. Bkz. Peter Jung, *Der K.u.K. Wüstenkrieg – Österreich-Ungarn im Vorderen Orient 1915-1918 (K.u.K. Çöl Savaşı - Avusturya-Macaristan Ön Asya'da 1915-1918)*, Verlag Styria, 1992, s.66.

Altıncı Bölüm, savaş esirleri ve askerî mezarlıklarla ilgili düzenlemeleri içerir ve 144 ile 156. maddeleri kapsar.

Yedinci Bölüm, savaş suçlarının iadesine ilişkin hükümleri ve cezaları içerir ve 157 ile 160. maddeleri kapsar.

161 ile 179. maddelerden oluşan Sekizinci Bölüm savaş tazminat meselelerini ele alır. 163. madde uyarınca, Macaristan Tazminat Komisyonu tarafından belirlenen savaş zayıatını galip devletlere ödeme yükümlülüğünü üstlenmiştir. Macaristan kaybettiği topraklara ait 1 Ocak 1868 tarihinden itibaren kayıt altına aldığı tüm resmî belgeleri, kâğıtları ve tarihî notları ilgili İtilâf gücüne teslim etmeyi taahhüt etmiştir.¹³²

Dokuzuncu bölüm 180 ile 199. maddelerden oluşur ve Tazminat Komisyonu'nun Macaristan'ın tüm mülkiyeti gelirini tazminat ödemelerinin garantisi olarak ipotek altına alabilme taahhüdü gibi malî hükümleri içerir. Macar tabiiyetindeki vatandaşlar, Osmanlı toprakları üzerinde kurulacak tüm devletlerdeki haklarından feragat ederler. (md 192-196)

Onuncu Bölümü oluşturan 200 ile 259. maddeler, ekonomik hükümleri bir araya toplar. Ticaret, gümrük düzenlemeleri, yükümlülükler ve kısıtlamalar, gemicilik, haksız rekabet, borçlar, mülkiyet, kontrat, sigorta, sanayi mülkiyeti ile ilgili hükümler ve elden çıkan topraklarla ilgili ekonomik düzenlemeler burada yer almaktadır. Galip devletler, Macaristan'a istenmeksizin ve tazminatsız olarak önümüzdeki beş sene içinde bazı hammadde ve sanayi ürünlerini temin edebileceği Avusturya ve Çekoslovakya ile yapacağı tercihli anlaşmalar haricinde başka ülkelerle yapacağı mal hareketliliğine (ithalat, ihracat, transit ve muhasebe) konu olan tüm eylemlerde ödenek verme taahhüdünü vermişlerdir.

Trianon Antlaşması'nın Onbirinci Bölümü, Macaristan'ın Milletler Cemiyeti'ne girişine yönelik hükümleri düzenler. İtilâf devletlerinin hava kuvvetleri Macar toprakları üzerinde serbestçe uçabilecekler ve ülkeye iniş yapabileceklerdir. (260.-267. md.)

Onikinci Bölüm limanların, su ve demiryollarının durumunu düzenler. (md. 268 – 314) İtilâf devletlerine serbest geçiş, transit geçiş gümrükten muaf, bu

¹³² Savaş sonunda borçların düzenlenmesine ilişkin uygulamalara ilişkin bkz. Bölüm 1.5. **Macaristan'da İç ve Dış Siyaset**, s.82-121.

devletlere indirimli tarifeden muamele; seyrüsefer hakkı, Tuna Nehri üzerinde seyrüsefer, Uluslar arası Tuna Komisyonu'nun tesisi, haberleşme imkânlarının itilâf devletlerine açılması, sınırlamaların kaldırılması gibi hususlar yer almaktadır.

Onüçüncü Bölüm Uluslararası Çalışma Örgütü ile ilgili hükümleri düzenler. (md. 315-355)

Son olarak, Ondördüncü Bölüm silah ve alkollü içki sevkiyatı, Macaristan'ın Fransa'nın Monako Prensiği ve İsviçre ile yaptığı antlaşmaların tanınması, İtilaf devletlerine mensup din adamlarının ülkede bulunması ve Macaristan'ın geçmişte yaşanan anlaşmazlıkları ileri sürerek İtilaf devletlerinden maddî talepte bulunmamayı taahhüt etmesi gibi çeşitli hükümleri içermektedir. (md. 356-364)

Trianon Antlaşması Versay'da imzalanan tüm antlaşmalar gibi savaşı adaletsiz bir biçimde sonuçlandırmıştır. Siyasî yaklaşımlar, stratejik ve ekonomik sebepler üzerinde durularak yapılan düzenlemelerde, sınırların tespiti ve anlaşmazlık konusu olan tüm meseleler Macaristan'ın aleyhine, İtilâf devletlerinin lehine çözümlenmiştir. Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya'nın azamî toprak talepleri yerine getirilmiştir. Büyük Macar Krallığı'nın topraklarının üçte ikisi elden çıkarken, Macar nüfusun üçte biri anavatan sınırları dışında yaşamak durumunda bırakılmıştır. 330 bin km²'ye yakın yüzölçüme sahip bir krallığın elinde 92 bin km²'lik bir toprak parçası kalmış; ülkenin nüfusu 22 milyondan 7 milyona düşmüştür. Bununla beraber, Macaristan ordusunun büyük kısmıyla donanması terhis edilmiş; ülke deniz ve hava kuvvetleri bulundurmaktan men edilmiştir.¹³³

I. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru, Fransa başta olmak üzere İtilaf devletleri, iki temel konuya eğilmişlerdir. Bunlar, Almanya'nın tekrar güçlenmesini ve Rusya'daki Bolşevik Devrimi'nin yayılmasını engellemektir. Monarşinin çöküşünün ardından kurulan küçük devletler; yani Polonya, Çekoslovakya, Yugoslavya ve Romanya, Fransa'nın bu siyasetini uygulamasına ön ayak olabilirlerken, yenik devlet Macaristan ise bu siyasete uygun bir devlet değildi. Bu sebepten ötürü, Çekoslovakya'nın sınırları, batı komşusu Almanya ile güney komşusu Macaristan'ın yakınlaşamayacağı bir stratejiyle, Tuna Nehri doğal sınır esas alınmak suretiyle çizilmiştir. Bu da Macaristan-Çekoslovakya sınırı çizilirken bölgenin etnik

¹³³ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi c.1-2 (1914-1995)**, İstanbul, Alkım Yayınevi, 15. Baskı, 2005,s.148.

özelliklerinin göz ardı edilmesine neden olmuştur. Romanya da kendisinin Batı sınırı tespit edilirken Sovyet karşıtı bir güvenlik hattının oluşturulmasını sağlayacak bir düzenlemenin esas alınmasını istemiştir. Böylece, Paris Barış Konferansı'nda Macaristan sınırlarının ele alındığı oturumlarda Macarların yaşadığı bölgeler dikkate alınmamıştır.¹³⁴ İngiliz bir gözlemci, Monarşi'nin yıkılışının ardından ilk Macar başbakanı olan kont Károlyi'ye 1919'da bu eleştiriler karşısında şu cevabı vermiştir:¹³⁵ “*İtilâf hükümetlerinin Macaristan'daki on milyon kişinin kaderine kaygılanmaktan çok daha önemli meseleleri vardı.*” Bununla beraber bölgede yaşayan ulusların yoğunluğuna dayanılarak sınırların belirlendiği tezi savunulmuştur. B.C. Wallis, 1921 yılında kaleme aldığı bir makalede “*ulusal haklara hakaretimiz biçimde yaklaşan Macarların Trianon Antlaşması ile yapılan düzenleme sonrasında bu kadar dağılmış olmalarının tarihin garip bir cilvesi olduğunu*” belirterek Macarların önceden yaptıklarının bedelini ödediğini ileri sürmüştür.¹³⁶

1.1.2. Sevr Barış Antlaşması

Paris Barış Konferansı'nın hem Romen ve Yugoslav hem de Çekoslovak toprak komitelerinde görev alan İngiliz delegesi Harold Nicolson'un anılarında kullandığı ifadeler komite üyelerinin mağlup ülkelere bakış açısını yansıtmıştır.

¹³⁴ Diğer bir deyişle, Macar milleti self-determinasyon hakkından yararlanamamıştır. Barış sonrası dönemde Macar devletinin haklılığını anlatmak için tutunduğu önemli bilim dallarından biri de coğrafya olmuştur. Bu konuda bkz. Hajdú Zoltán, “A magyar földrajztudomány és a trianoni békeszerződés. 1918–1920 (Macar Coğrafya Bilimi ve Trianon Barış Antlaşması 1918-1920)”, **Kisebbség-Kutatás (Azınlık Araştırmaları)**, S.2 (2000), <http://www.hhrf.org/kisebbsegkutatas/kk_2000_02/cikk.php?id=244> (Erişim Tarihi: 14 Ağustos 2015).

¹³⁵ Macmillan, **a.g.e.**, s.266; Wilkinson ve Hughes da çalışmalarında bu anekdota yer vermiştir. Bkz. James Wilkinson ve H. Stuart Hughes, **Contemporary Europe A History**, Pearson Prentice Hall, 10th Edition, 2004, s.118.

¹³⁶ B.C.Wallis, “The Dismemberment of Hungary”, **Geographical Review**, c.11, S.3 (Temmuz 1921), s.429. Yakın dönemde yapılan bir çalışmada Romanya'yı İtilâf Devletleri'nin safında savaş sokmak amacıyla Macaristan'ı karıştırmak ve bölmek düşüncesinin bir İngiliz planı olarak I. Dünya Savaşı'nın başında gündeme geldiği iddiası ortaya atılmıştır. Bkz. Mike Cornwall, “Great Britain and the Splintering of Greater Hungary 1914-1918”, **British-Hungarian Relations since 1848**, László Péter ve Martyn Redy (ed.), London, School of Slavonic and East European Studies, 2004, s. 103-122.

İngiliz diplomat, bu duygusal dürtünün konferansın her aşamasında varlığını hissettirdiğini ifade etmiştir.¹³⁷

“Avusturya, Macaristan, Bulgaristan veya Türkiye aklımızda öncelikli olarak yer alıyor değildi. Yeni Sırbistan, yeni Yunanistan, yeni Bohemya, yeni Polonya düşüncesi kalplerimize cennetin kapısında marşlar söyletiyordu... Macaristan’a olan hislerim daha taraftardı. Hâlâ böyle düşündüğümü itiraf edeyim; onları yoğun bir tiksintiyle Turanî bir kabile olarak görüyorum. Tıpkı kuzenleri Türkler gibi, çok şeyi yıktılar ve hiçbir şey yaratmadılar... Macarlar, yüzyıllardan beri tâbiyetindeki halkları ezdiler. Artık özgürleşme ve intikam zamanı avucumuzun içindeydi.”

İngiltere Doğu Politikası Komitesi’nin başkanı Lord Curzon ise özellikle Türklere karşı daha acımasız ifadeler kullanmıştır: *“Türklerin Avrupa’daki varlığı, ilgili herkes için bir kötülük kaynağı olmuştur. Beş yüz yıllık mevcudiyetlerinden, Türk olsun veya olmasın, hiç kimsenin [herhangi] bir yarar sağladığını görmüş değilim.”*¹³⁸ İngiltere Dışişleri Bakanlığı’nın daimî müsteşarı Lord Hardinge’in 1919 yılına ait bir yazışmadaki ifadeleri de Curzon’unkilere benzemektedir: *“Bu bakanlıkta Türkleri Avrupa’dan atmak için uygun zamanın geldiğini güçlü bir*

¹³⁷ Harold Nicolson, **Peacemaking 1919**, New York, Harcourt, Brace and Company, 1939, s.33-35. Macaristan Başbakanı Kont Bethlen’in Budapeşte’deki Meçhul Asker Anıtı’nın 26 Ağustos 1929 tarihindeki açılışı münasebetiyle yaptığı konuşmanın bir bölümü Nicolson’un yukarıda yer verilen tasvirine âdetâ yanıt vermektedir: *“Binlerce senelik memleketin müdafaası uğruna yarım milyondan fazla Macar cihan harbinde kurban gitmiştir. Eski Macar nesilleri krallarıyla birlikte memleketlerinin istiklâlini tesit ederlerdi. Bugün memleketin canlı gövdesi paramparça edilmiş ve Macar milleti başsız olarak ve sanki binlerce senelik bir cani imiş gibi cihan mahkemesinin huzuruna çıkmaktadır. Milyonlarca insan tarafından sarf edilen binlerce yıllık mesainin ortaya getirdiği vahdetin ve kırk bâtunun tespit ettiği ideal uğruna yarım milyon Macarın kahramanca ölmesinin yalan ve vaki olmamış ilan edilmesine cevaz var mıdır? Bu kabil düşüncelere karşı ruhumuzun bütün duyguları isyan etmektedir. Cihan muvacehesinde ve ölenlerle yaşayanlar namına âdil hâkime itirazımızı bildiriyoruz. Macaristan fütühat peşinde koşmamıştır. Yalnız binlerce senelik mülkünü muhafaza etmek istemiştir.”* **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Mayıs 1929, s.3. Kont Bethlen’in bu konuşmasının orijinal tam metni için bkz. **Bethlen István Gróf Beszédei és Írásai Második Kötet: Válogatott Beszédei (Kont István Bethlen’in Nutukları ve Yazıları: İkinci Cilt: Seçme Nutukları)**, Budapest, Genius Könyvkiadó, 1933, s.219-222.

¹³⁸ McMillan, **a.g.e.**, s.366.

biçimde kabul ediyoruz."¹³⁹ Bu şartlar altında, İtilaf devletleri nezdinde bu çeşit suçlamalara maruz kalan ve kötü gösterilen iki ulus için de adil bir karar çıkmamıştır.

Paris Barış Konferansı, 21 Ocak 1920 tarihinde dağılmıştır, ancak Osmanlı Devleti ile yapılacak antlaşmanın hükümlerine dair bir uzlaşmaya varılamamıştır. Bunun üzerine, İtilaf Devletleri Londra'da bir konferans toplayarak Osmanlı ile yapılacak anlaşmanın esaslarını derinlemesine görüşmeye başlamışlardır. 16 Mart'ta İstanbul işgal edilmiş; İngilizler, İstanbul hükümetine baskı yaparak Damat Ferit Paşa sadrazamlığında kendilerinin güdümünde bir hükümeti iktidara getirmişlerdir. 10 Nisan 1920 tarihinde biten Londra Konferansı'nın ardından 19 Nisan tarihinde toplanan ve 26 Nisan'a kadar süren San Remo Konferansı'nda İstanbul, Boğazlar, İzmir, azınlık hakları, borçlar ve malî denetim konularında kararlar alınarak barış antlaşması metnine son hali verilmiştir.¹⁴⁰

İtilâf Devletleri, 22 Nisan 1920 tarihinde Osmanlı Devleti'ni resmen konferansa davet etmiştir. İstanbul hükümetinin konferansa davetinden sekiz gün sonra Mustafa Kemal Paşa, TBMM hükümetinin kurulduğunu bir notayla Avrupa devletlerine bildirmiştir.¹⁴¹ İtilâf devletleri bu notayı dikkate almayarak barış antlaşmasını İstanbul hükümetiyle imzalamakta ısrar etmişlerdir. Paris'te Osmanlı

¹³⁹ İngiliz dışişlerindeki Türk karşıtı saikin kökeni 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki Hıristiyan unsurların İstanbul'a karşı ayaklanmasına kadar uzanır. İngiliz siyasetçi Gladstone'un seçim kampanyası Bulgaristan'daki sözde "Türk mezalimi" üzerine kurgulanmıştı. Türk karşıtı hareket Osmanlıların I. Dünya Savaşı'na ittifak güçleri tarafında girmesiyle daha da körüklenmiş; Dışişleri Bakanlığı'nda görevli diplomat Arnold Toynbee'in "*The Murderous Tyranny of the Turks*" başlıklı kitabı bu antipatinin ulaştığı zirve olmuştur. Bkz. Erik Goldstein, "The Eastern Question", **The Paris Peace Conference 1919 Peace without Victory?**, Michael Dockrill & John Fisher (ed.), New York, Palgrave Ltd., 2001, s.145. Harding'in ifadesi için bkz. Hardinge to Hohler, 15 Dec. 1919, **Hardinge Papers**, University Library Cambridge'ten nakleden Goldstein, a.g.m., dp. 13. Atatürk'ün Amerikan milletine hitaben 1925 yılında irat ettiği nutuk söz konusu önyargıya cevap verir niteliktedir: "*Türk milleti zaten demokrattır. Eğer bu hakikat şimdiye kadar medeni beşeriyet tarafından tamamiyle anlaşılmamış bulunuyorsa, bunun sebeplerini muhterem sefirimiz Osmanlı İmparatorluğu'nun son devirlerini işaret ederek çok güzel ifade ettiler.*" Bkz. "The Incredible Turk", **1958 tarihli ABD yapımı belgesel**, National Archives – National Security Council. Central Intelligence Agency, Atatürk'ün hitabını içeren bölümü izlemek için <<https://youtu.be/q9EkewZea3k?t=17m3s>> (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2015).

¹⁴⁰ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele c. III: İç Savaş Ve Sevr'de Ölüm**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2 Baskı, Mayıs 2010, s.105-119.

¹⁴¹ Salâhi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, c. II**, Ankara, TTK, 3. Baskı, 1995, s.2. Notada, hilafetin, saltanatın ve İstanbul'un İtilaf devletlerinin esiri olarak kabul edildiği, bu yüzden İstanbul hükümeti tarafından yapılan bütün yükümlülüklerin yok hükmünde sayılacağı; Osmanlı milletinin hür ve bağımsız devlet haklarını savunmaya kararlı olduğu, bu yüzden eşit ve şerefli bir barışla sonuca gitmek arzusunda olduğu ve ülkede bulunan Osmanlı Hıristiyan unsurların milletin koruması altında olduğu bildirilmektedir. Bu notanın Hollanda Dışişleri Bakanlığı'na hitaben yazılan nüshası üzerinden yapılan bir tahlil için bkz. "Mustafa Kemal Paşa Ankara'dan Haykırıyor: 'Türk Milleti İşgallere Boyun Eğmeyecektir'", **Düşünce Ve Tarih**, Yıl:2 S.5 (Şubat 2015), s.10-11.

heyeti başkanı Tevfik Paşa'ya teklif edilen barış şartlarına TBMM hükümeti karşı çıkmış; Misak-ı Millî'ye¹⁴² sadık kalarak Türk topraklarının parçalanmasını kabul etmeyeceğini ilan etmiştir. Ancak, Sevr Barış Antlaşması 10 Ağustos 1920'de Osmanlı hükümeti temsilcileri tarafından imzalanmıştır.¹⁴³

Sevr Antlaşması'nın, Trianon Antlaşması ile karşılaştırıldığında, hareket noktasının diğer barış antlaşmalarıyla aynı olmakla birlikte Türklerin omzuna Macarlardan çok daha ağır yükümlülükler bindirdiği görülmektedir. Yine de, Sevr'i Trianon'dan ayıran en belirgin fark, tasdik edilmemiş ve yürürlüğe girmemiş olmasıdır.¹⁴⁴ 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması, Türk devletiyle Sevr'de imzalanan anlaşmanın güç kullanımı ve kullanma tehdidiyle elde edilen bir revizyonudur.¹⁴⁵

Barış Antlaşmaları, Milletler Cemiyeti Misakı'nın müşterek emniyet ilkesinin de özünü oluşturan 10. maddesi uyarınca imzalanmıştır. Buna göre, "*Cemiyet üyeleri, birbirlerinin toprak bütünlüklerine ve hali hazırda siyasî bağımsızlıklarına riayet etmeyi ve bunları herhangi bir harici taarruza karşı korumayı taahhüt ederler. Tecavüz vukuunda, tecavüz tehdidi veya tehlikesi halinde Konsey işbu vecibenin yerine getirilmesini temin edecek vasıtaları teemmül eder.*"¹⁴⁶

¹⁴² **Misak-ı Millî:** Türk Kurtuluş Savaşı'nın siyasî manifestosu olan altı maddelik bildiridir. İstanbul'da toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından 28 Ocak 1920'de oy birliği ile kabul edilmiş ve 17 Şubat'ta kamuoyuna açıklanmıştır. Bildiri, I. Dünya Savaşı'nı sona erdirecek olan barış antlaşmasında Türkiye'nin kabul ettiği asgari barış şartlarını içerir; müdafaa edilecek sınırları tespit eder. Bildirinin tam metni için bkz. İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları. I. Cilt (1920-1945)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1983, s.15-16.

¹⁴³ Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 9. Baskı, 1996, s.7-16.

¹⁴⁴ Trianon Antlaşması, Lozan Antlaşması ile karşılaştırıldığında ise Trianon Antlaşması'nın galip devletler tarafından mağlup Macaristan'a empoze edilen bir barış antlaşmasıyken Lozan Antlaşması'nın taraflar arasında eşit koşullar altında müzakere edilerek imzalanan bir barış antlaşması olduğu görülür.

¹⁴⁵ Edward Hallett Carr, **Yirmi Yıl Krizi 1919-1939**, Can Cemgil (çev.), İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, Eylül 2010, s.252. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Bölüm 1.4. Türkiye'de İç ve Dış Siyaset**

¹⁴⁶ Wilson İlkeleri uyarınca barışın tesis edilmesine yönelik olarak kurulan Milletler Cemiyeti'nin Misakı, Paris Barış Konferansı'nda 28 Nisan 1919 tarihinde kabul edilmiştir. Milletler Cemiyeti Misakı'nın İngilizce metni için bkz. <<http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?docid=3dd8b9854>>. (Erişim Tarihi: 8 Aralık 2015)

Müşterek Emniyet (Kolektif Güvenlik): I. Dünya Savaşı'na kadar uluslararası hayatın başlıca düzen kuralı sayılan denge ilkesine dayanan güvenlik formülü yerine bu savaştan sonra Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıyla kolektif güvenlik sistemi ikame edilmek istenilmiştir. Milletler Cemiyeti'nin kurucuları şiddete ve saldırganlığa karşı bütün üye devletleri harekete geçirmeyi sağlamak suretiyle kolektif güvenlik davasını halletmeyi istemişlerdir. Milletler Cemiyeti Misakı'nın

Onuncu maddeyi işletebilmek için saldırganın hukuken tanımının yapılması gerektiğini ileri süren Erim'e göre, bu tanımın devletlerin takdirine bırakılması büyük bir hata olmuş; yardım taahhüdü üye devletlerin coğrafi ve siyasî vaziyetlerini dikkate almamış ve savaş sonunda barış antlaşmaları ile çizilen sınırların "kesin ve değişmez" olduğu fikrine iştirak ederek bu suretle devletler arasında ikilik gözetmiştir.¹⁴⁷ Savaş sonu Avrupası'nın siyasî sınırları milletlerin ırk, lisan, kültür ve iktisadî özellikleri dikkate alınmaksızın çizilmiştir. Bu itibarla, antlaşmalar galip devletler tarafından hazırlanan tek taraflı senet niteliğinde kalmıştır. Antlaşmayı hazırlayanlar savaş boyunca propagandasını yaptıkları milliyet esasını dikkate almamışlar; milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkı (self-determinasyon) ilkesini göz ardı etmişlerdir. Savaş sonunda umulduğu gibi demokrasi ideali kuvvetlenmemiş, iki savaş arası dönemde diktacı ve militarist rejimler iktidara gelmiştir. Barışın güvencesi olarak kurulan Milletler Cemiyeti, bu görevini yerine getirmekte yetersiz kalmış ve II. Dünya Savaşı'nın çıkmasını engelleyememiştir.¹⁴⁸

Trianon ve Sevr Antlaşmaları'nın benzeşen yönü Macar ve Türk uluslarının uluslararası siyasette manevra güçlerinin azaltılmak istenmesidir. Sevr ve Trianon Antlaşmaları'nın ortaya çıkardığı haritalar karşılaştırıldığında toprak taksiminde ve

10. maddesine göre Cemiyet üyeleri devletler herhangi bir mütecaviz devlete karşı birleşip harekete geçecekler, tecavüzü önleyecekler veya defedeceklerdir. Böylece eski sınırlı ve dağınık ittifaklar yerine genel ve devamlı bir ittifak ile kalıcı barışın sağlanması amaçlanmıştır. Bütün milletlere aynı zamanda kuvvetli ve devamlı bir emniyet hali vaat eden bu duruma müşterek emniyet sistemi denmiştir. Bkz. Zeki Mesud Alsan, "Müşterek Emniyetin Tesisi Bakımından Atlantik Camiasının Rolü", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, c.10, S.1 (1953), s.5.

¹⁴⁷ "Galipler o muahedeleri hazırlarken sırf insanî gayretlerle hareket etmiş olsalardı bundan doğacak mahzur pek o kadar büyük olmazdı... Fransa, kendi emniyetini temin edebilmek için Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu parçalamış, bıçağını bir pasta takdim eder gibi kullanmıştır." Bkz. Nihat Erim, "Milletler Cemiyeti Üzerinde Düşünceler", **AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c.1, S.1 (1943), s.40-42.

¹⁴⁸ Atatürk döneminin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın bu konudaki değerlendirmesi şöyledir: "1919 ile 1939 arasında geçen yirmi seneye bir (sulh devri) adı takıldı, çünkü bu seneler zarfında Avrupa'da top patlamıyordu. Hâlbuki hakikatte bu devre uzun ve hummalı bir mütarekedir ki bugün seyirci olduğumuz umumî kıyamet şeklinde bir patlak vermemesi imkânsızdı." Bkz. Tevfik Rüştü Aras, **Görüşlerim Birinci Kitap**, Ankara, Samih Lütfi Kitabevi, 1947, s.100. Memnuniyetsizlik, 1930'lu yılların başından itibaren giderek artarak savaşa zemin hazırlamıştır. Bu dönemde cereyan eden olaylar ise şunlardır: Japonya'nın 1931 yılında Mançurya'yı, İtalya'nın da 1935 yılında Habeşistan'ı işgali; Almanya ve İtalya'nın 1936-1939 yılları arasında yaşanan İspanya İç Savaşı'na müdahaleleri; Almanya'nın 1938 yılının başında Avusturya'yı işgali (Anschluss); 1939 yılında Almanya'nın Çekoslovakya'yı ve İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi ve Almanya'nın Polonya'ya yönelik talepleri. Bkz. E. Hobsbawm, **a.g.e.**, s.39-44. Carr da bu durumu eleştirmiştir: "Rasyonalizm bir ütopya yaratılabilir ama onu gerçek kılamaz. 1919 barışıyla dünyanın her yerine dağılan liberal demokrasiler, ayağı yere basmayan ve çabucak işi boşalan soyut teorilerin ürünüydü." Bkz. Carr, **a.g.e.**, s.77.

sınır düzenlemelerinde benzer bir yaklaşımdan bahsedilebilir.¹⁴⁹ Buradaki amaç, büyük devletlerin çok uluslu iki imparatorluğu yok ettikten sonra ortaya çıkan boşluğu yeni ve kendilerine minnet duyacak küçük bölgesel devletler veya nüfuz alanlarıyla doldurarak kendi çıkarlarını bu uydular aracılığıyla gerçekleştirmektir. Toprakları kırılmış, sahil hattı ve limanlarından mahrum, her türlü kültürel gelişme imkânından yoksun bırakılmış bir Türkiye istenmiştir.¹⁵⁰ Aptülâhat Akşin'in şu değerlendirmesi dikkat çekicidir:¹⁵¹

“Viyana önlerinde Katolik Cermen mukavemetine ve Kırım ve Balkanlar’da Ortodoks-Slav muhalefet ve husumetine dayanamayarak geri çekilen, Karadeniz ve Ege denizlerinde üstünlüğünü ve mutlak hâkimiyetini kaybeden Osmanlı İmparatorluğu 1912’den sonra, Küçük Asya’da bir Türk-Arap İmparatorluğu kılığına girmişti. Eğer Türk ve Arap unsurları, yüzyıllarca yıllık ortak hayatın iyi yönlerini düşünüp ve alıp, kötü ve acı yönlerini zamanın normal işlemesine bıraksaydılar, bırakabilseydiler bugün Asya ile Avrupa ve Afrika’yı birleştiren topraklar üzerinde, muazzam yeraltı ve yerüstü zenginliklerinden ortaklaşa faydalanacak büyük bir varlık olurlardı. İngilizler egemenliklerini tanıdıkları eski sömürgeleriyle serbestçe birleşerek yeni bir birlik kurdular. Fakat bizim için buna imkân olmadı. Bilhassa yabancı emperyalist memleketler, başta Rusya, İngiltere, Fransa olmak üzere, böyle bir tarihi gelişmeye şiddetle engel olacaktı, oldular da. 1919’dan sonra Fransız ve İngiliz devlet adamları baklayı ağızlarından çıkarttılar ve gerçek amaçlarının Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte Türklüğü de yıkmak olduğunu açıklamada bir beis görmediler.”

Barış antlaşmalarıyla Türk ve Macar devletlerinin sıcak denizlerle bağlantısı kesilmiştir. Güçlü bir donanmaya sahip olan Monarşi zamanında 1867’den itibaren

¹⁴⁹ Bkz. EK-2 Trianon Haritası ve EK-3: Sevr Haritası, s.465.

¹⁵⁰ Ömer Budak, “Sevr Paylaşımı”, *Türkler* c.15, s.1441.

¹⁵¹ Aptülâhat Akşin, *Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri Ve Diplomasisi*, Ankara, TTK, 1991, s.44.

Macar Krallığı'nın sınırları Fiume şehri üzerinden Adriyatik Denizi'ne kadar uzanmaktaydı. Trianon Antlaşması ile Macaristan karaya hapsedilmiştir.¹⁵² Sevr Antlaşması ise Türkiye'ye Karadeniz'e bir çıkış vermiştir. Ancak, Türkler, Boğazların denetiminden mahrum bırakıldıkları için bu çıkış önemli suyollarına doğrudan ulaşım imkân tanımazdı. Sevr Planı hayata geçirilerek Anadolu'da Kürdistan ve Ermenistan devletleri kurulduğu takdirde, Türk devletini çevreleyecek Yunanistan, Kürdistan ve Ermenistan'dan müteşekkil, İngiltere himayesinde, işlevi Küçük İtilâfa benzeyen olası bir bloğun kurulmasının da gündeme gelebileceği kestirilebilir. Kanaatimizce, bu yapı, bir taraftan Türkiye'yi izole ederken diğer taraftan Sovyet Rusya'ya karşı da bir tampon vazifesi görebilirdi.

1919 yılında bir Macar gazetesinde Anadolu'da başlayan Millî Mücadele'ye dair çıkan bir makalede Türklerin inatçı karakterine atıf yapılmıştır:¹⁵³

“Avrupa’da Parisli Beylerin [Dörtler Konseyi] bıçaklarının en yeni kurbanı olarak otopsi masasında yatan bir millet var. Bu millet bin yıldır yaşıyor ve neden daha fazla yaşayamayacağını anlamayacak kadar hayatına alışık. Bu halkı böyle gömmek mümkün, ama önce öldürebilmeliler. Paris’in yazı masası çekmecelerinde başka bir yöntemi araştırmaları iyi olmaz!”

Ahmet Ağaoğlu da Millî Mücadele döneminde kaleme aldığı eserinde benzer şeyler söylemiştir:¹⁵⁴

“Millî Mücadele’nin iç ve dış yüzü olmak üzere iki yönü vardır. Dış yüzü, Avrupa’ya Türk milletinin üstünlüğünü, layık

¹⁵² II. Dünya Savaşı döneminde Macar hükümetinin Türkçe olarak bastırıldığı propaganda kitabında bu meseleye dair şu atıf yapılmıştır: *“Macaristan’ın 1918’den beri denizi yoktur...İlk çare olarak hususî Macar deniz vapurları yapılmıştır. Bu vapurlar denizde olduğu kadar Tuna gibi büyük ırmaklarda da hareket edebilirler. Macar deniz vapurları 1200 tonluktur. Makineleri Ganz-Jendrassik fabrikalarında hazırlanmıştır.”* Bkz. **Yeni Macaristan**, Budapeşte, Danubia, 1943, s.13.

¹⁵³ “Törökország a boncolóasztalon (Otopsi Masasındaki Türkiye)”, **Uj Nemzédék (Yeni Nesiller)**, 30 Kasım 1919.

¹⁵⁴ Millî Mücadele döneminde Anadolu Ajansı müdürlüğü görevini yürüten Ahmet Ağaoğlu (1869-1939) millî mücadeleye yönelik düşüncelerini dile getirdiği yazı dizisini 1922 yılının Mayıs, Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında Ankara’da Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde tefrika suretiyle neşretmiş; daha sonra oğlu Samet Ağaoğlu bu yazıları 1942 yılında bir bütün olarak bastırmıştır. Millî Mücadele esnasında, henüz amacın hilafet ve saltanatın kurtarılması olarak görüldüğü bir dönemde kaleme aldığı düşünceleri mücadelenin toplumsal içeriğini tahlil etmeye yöneliktir ve yaygın kanının aksine mücadelenin iç ve dış güçlere karşı bir devrim hareketi olduğunu savunmaktadır. Bkz. Ahmet Ağaoğlu, **İhtilal mi İnkılâp mı**, Ankara, TTK, 1999, s.59-61.

olduğu mevkiyi göstermektir... Çünkü Avrupalı adamına göre muamele eder... Zira herkes anladı ki bir İsviçre, bir Hollanda, bir Macaristan kendisini yutmak isteyenlerin boğazında boğucu ve öldürücü bir kemik olacağı gibi, Türkiye de o kabilden yutulmaz, hazmedilemez bir maddedir.”

Trianon sonrası Macar dış siyasetinde de aynı nihai hedefin olduğu görülecektir; Macarlar uluslararası platformda Monarşi'nin yıkılmasının ardından kurulan devletlerden daha üstün olduklarını kültür diplomasisi aracılığıyla vurgulamak istemişlerdir.¹⁵⁵ Macar Elçiliği yetkilileri arasında 1925 yılında yapılan bir yazışmada Avrupa'ya bir eğitim gezisi yapmak isteyen bir Türk izci grubunun gidilecek ülkeler arasında en fazla Macaristan'da rahat ettirilmesinin uluslararası rekabet açısından önemine vurgu yapılmıştır:¹⁵⁶ *“İzciler, Romanya'yı, Bulgaristan'ı ve Yugoslavya'yı da ziyaret edeceklerdir, Macaristan seyahatlerinin [aralarında] en rahat ve en öğretici olmasını teminini dilerim.”*

Trianon Antlaşması'nın imzalanması için Macaristan'da istikrarın temini beklenmiş; savaşın galipleri istedikleri gibi bir hükümet şekillenmeden bu ülkeyle barış antlaşması yapmak istememişlerdir. Komünistlerin iktidardan uzaklaştırılması ve istikrarsız hükümetlerin savuşturulmasının ardından bu antlaşma imzalanmıştır. Sabahattin Selek ise Sevr Antlaşması için ileri sürülen benzeri bir iddiaya şöyle karşı çıkmıştır:¹⁵⁷

“Türkiye Barışı'nın gecikmesi, genellikle bir sebebe, Anadolu millî hareketinin başlamasına bağlanır. Bu görüşün doğru olduğunu sanmıyoruz. Gecikmenin asıl nedeni, Osmanlı toprakları üzerinde daha önce yapılan anlaşmaların artık hükümsüz kalması ve gelişen yeni şartlar karşısında, İngiliz, Fransız ve İtalyan menfaatlerinin çatışması idi.”

¹⁵⁵ Péter Hanák, “Hungary on a Fixed Course: An outline of Hungarian History, 1918-1945”, **The Columbia History of Eastern Europe in the Twentieth Century**, Joseph Held (ed.), Columbia University Press, New York, 1992, s.177. Bu konunun ayrıntıları ve kullanılan araçların tahlili için **bkz. Bölüm 4.1. Macar Dış Siyasetinde Bir Araç Olarak Kültür**

¹⁵⁶ MNL K 69 761. bağ 1924-1926 I-a. başlık Ankara Repâsi'den Başkonsolos Pözel Tibor'a 7 Kasım 1925 tarih 500/kig sayılı rapor.

¹⁵⁷ Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali, c.II**, İstanbul, Kastaş Yayınevi, 2010, s.445.

Zaten İtilaf devletleri Sevr'den önce Mondros Mütarekesi hükümlerine dayanarak Anadolu'da işgallere başlamıştır.¹⁵⁸

Trianon Antlaşması ile Macaristan'ın kaybettiği topraklarda Macarlar yaşamaktaydı. Türklerin antlaşmayla kaybettiği topraklarda ise yerel halk sadece Türklerden oluşmuyordu. Kanaatimizce, Yeni Türk devleti elden çıkan toprakların üzerinde durmamış, daha gerçekçi bir siyaset izleyerek kurtardığı topraklarının muhafazası için uğraşmıştır. Macarlar ise, Türklerin aksine, kaybettikleri toprakları yeniden almak için uygun zamanı ve fırsatı kollamışlardır.

Atatürk, sabık Macar başbakanlarından István Friedrich'e "*Barış antlaşmasını imzalayanları Allah'a havale ediyorum.*" diyerek antlaşmalara yönelik tepkisini dile getirmiştir.¹⁵⁹ Macar milletine gönderdiği ve 22 Ağustos 1923 tarihinde Macar Meclisi'nde okunan telgrafında ise "*Doğruluk, metanet ve nefisten fedakârlık zafere ulaştırır. Orada, Tuna kıyısında acı çeken kardeş halkın geleceğine inanıyor ve güveniyoruz. Ümitsiz olmayınız; zira gelecek, arzu ve imanı olana vaat olunmuştur.*" diyerek bu millete manevî destek vermiştir.¹⁶⁰ 1933 yılında ise, kabul ettiği Macar meclisi delegelerine hitaben yaptığı konuşmada bir milletin büyüklüğünün arazisi ve nüfusuyla değil; medeniyeti, kültürü ve sair yüksek vasıfları ile ölçüldüğünü söyleyerek Macarların büyük bir millet olduğunu beyan etmiştir.¹⁶¹ Atatürk'ün bu söyleminden yeni Türk devletinin, Trianon Antlaşması'nın değiştirilmesine yönelik herhangi bir söylem veya bir eylemde bulunmadığını; ancak bu antlaşmanın adaletsizliğini de vurguladığını öne sürmek mümkündür.

1.2. Büyük Güçlerin Avrupa'ya Yönelik Siyasetleri

I. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ilişkiler, savaşı kazanan devletlerle kaybedenler arasındaki kutuplaşma çerçevesinde şekillenmiştir. Galip devletler savaş sonrası oluşturulan uluslararası düzenin devamını, bunu korumayı isterken, mağlup devletler ise kendilerine dikte ettirilen ve ağır şartlar taşıyan antlaşmalara tepki

¹⁵⁸ Budak, a.g.m., s.1442.

¹⁵⁹ MNL K 64 7. bağ 13 Nisan 1923 tarih 14,204 Sayılı Angora I Raporu

¹⁶⁰ Atatürk'ün Bütün Eserleri, c.XVI, **Kaynak Yayınları**, s.91.

¹⁶¹ Behiç Erkin, **Hâtrât, (1876-1958)**, Ankara, TTK, 2010, s.368.

göstermişler; bunu değiştirmek istemişlerdir. Tüm milletlerin katılımıyla gerçekleşmesi öngörülen müşterek emniyet sistemi Milletler Cemiyeti rejimi içinde gerçekleşmemiş ve Misakın 10. maddesi türlü sebepler dolayısıyla uygulanamamıştır.¹⁶²

Müşterek emniyet, var olan durumu tanıyarak ve buna dayanan düzeni muhafaza ederek sağlanır. Bunu bozmak isteyenleri önlemenin yolu da güçleri birleştirmekten geçer. Bu da katılımcı ulusların dünyanın çeşitli yerlerindeki statükoyu kabul etmelerine bağlıdır. Barışın savunulmasıyla güvenliği istikrarı ve devamı ancak mevcut düzenin devamını isteyenlerin birleşen güçlerinin bu düzeni bozmak isteyenlerin güçlerine kıyasla daha üstün olması halinde mümkün olabilirdi.¹⁶³ Ayrıca, devletler Milletler Cemiyeti Misakı'nın 10. maddesini hayata geçirebilmek için tüm devletlerin aynı paydada buluşmalarına gerek vardı. Bu bakımdan eski ittifaklar kesin bir hedef için mevcut olandan daha kesin bir anlaşma sağlamaktaydı. Misak'ın ilgili maddesi ise daha belirsiz ifadeler içermekteydi. Güç dengesi siyasetinde devletler ittifaklara girmeden önce kendi siyasî ve askerî gücüyle coğrafi konumunun imkân ve ölçülerini değerlendirerek serbestçe bir yükümlülük altına girebilirlerdi. Fakat müşterek emniyet sisteminde, güç dengesi siyasetinin aksine hangi devletin ittifaka nasıl bir katkı vereceği önceden hesaplanmazdı. Saldırgana karşı alınacak önlemler hususunda devletler serbest bırakılmışlar, bunun yarattığı kararsızlıktan ötürü 10. madde caydırıcılığını yitirmiştir. Milletler Cemiyeti'nin tarihi boyunca devletler birbirlerine karşı şüpheli, çekimser ve itimatlı yaklaşmışlardır.¹⁶⁴ Alman saldırganlığına karşı da aciz kalan bu örgüt II. Dünya Savaşı'yla sona ermiştir.

1923 yılı itibarıyla toprak düzenlemeleri dikkate alındığında Avrupa'da ve özellikle Balkanlar'da iki devlet grubu ortaya çıkmıştır. Toprak kazanımı sonucunda Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya hudutları açısından memnun devletler konumundaydılar. Diğer tarafta ise toprak kayıpları neticesinde rahatsızlık duyan Bulgaristan vardı. Bu durum sadece göreceli küçük ve zayıf Balkan devletleri için geçerli değildi; büyük güçlerden İtalya, Almanya ve Sovyet Rusya da I. Dünya

¹⁶² Alsan, a.g.m., s.5-7.

¹⁶³ gös.yer.

¹⁶⁴ gös.yer.

Savaşı sonucunda Avrupa'da yapılan toprak düzenlemelerinden ötürü memnun değillerdi. 1930'lu yıllarda büyük devletlerin birbirinden farklı ekonomik ve siyasî gelişmesi, aralarındaki ihtilafların yeniden keskinleşmesi ve birbirlerine karşı askerî-siyasî gruplar oluşturmalarına neden olmuştur. Böylece, bu durum bir Balkan sorunundan bir Avrupa sorununa evrilmiş; büyük güçleri ve Balkan devletlerini aralarında iki ihtilaflı gruba bölmüştür: Toprak revizyonu için çalışan *revizyonist* devletler ve I. Dünya Savaşı sonrasında tesis edilen statükonun devamı için çalışan *anti revizyonist* devletler.¹⁶⁵ Bir yanda Versay Antlaşması'nı değiştirmek isteyen revizyonist Alman-İtalyan-Japon bloku oluşmuş ve bu bloğun iddiaları, çok geçmeden dünyaya hâkim olma mücadelesine dönmüştür. Buna karşılık statüko taraftarı anti revizyonist İngiliz-Fransız, daha sonra ise İngiliz-Amerikan bloku oluşmuştur. Sovyet Rusya, başlangıçta her iki bloğun da dışında kalmış; ancak revizyonist devletlerin giderek artan saldırganlığı karşısında, revizyonist olmayan devletlerle diplomatik ilişkiler tesis etmiş ve antlaşmalar imzalamıştır.¹⁶⁶

Avrupa devletleri tarafından düzene konulmak istenen I. Dünya Savaşı'ndan artakalan meseleler öngörülemeyen yeni anlaşmazlıklara da yol açmışlardır. Devletlerin attıkları adımlarda birbirlerini gözetmeleri ve kollamaları yeni gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Bu gelişmelere ve anlaşmazlıklara çözüm bulmak üzere, kendi çıkarlarına göre yeni programlar sunmuşlardır. Böylece, müttefikler arasındaki iktisadî, askerî ve siyasî birlik bozulmuştur. Büyük devletlerin, özellikle İngiltere ve Fransa'nın kıta Avrupası'ndaki rekabetleri; savaşın mağluplarının, özellikle Almanya'nın yalnızlaştırılması; Bolşevizm siyasetinin Avrupa'yı etkisi altına alma ihtimalinin ortaya çıkışı; kolektif güvenlik sisteminin ve bu yöndeki girişimlerin Orta Avrupa'da yankı bulmaması; yüksek gümrük duvarları ve korumacılık biçiminde kendisini gösteren ekonomik milliyetçiliğin dış ticarete

¹⁶⁵ Holly Case, ilk bakışta kapsamlı bir sosyal teori inşa etmeyen, sosyal ilişkilere ya da bireylerin hayat tarzına bir etkisi olmadığı düşünülen revizyonizmin Almanya'da, Macaristan'da ve Bulgaristan'da evlilikten eğitime, emeklilikten kanunun uygulanmasına kadar pek çok konuya tesir ettiğini ileri sürmüştür. Bu bakımdan, Case, revizyonizmi teorik bir zemine oturttuğu çalışmasında kavramın sadece dış siyasete değil aynı zamanda iç siyasete ve sosyal hayata da etkisinin olduğunu ileri sürmektedir. Farklı ülkelerin vatandaşı konumuna düşen Macar kökenli akrabalar, farklı ülke vatandaşı olan Macarların evlenmesinin önüne çıkarılan engeller bu etkilerdendir. Bkz. Holly Case, "Revisionism in Regional Perspective", **Territorial Revisionism and the Allies of Germany in the Second World War Goals, Expectations and Practices**, Marina Cattaruzza, Stefan Dyroff & Dieter Langewiesche (der.), New York, Berghahn Books, 2012, s.72-91.

¹⁶⁶ Gönlübol ve Sar, a.g.m., s.108-110.

etkisini göstermesi ve tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesiyle Avrupa’da baş gösteren ekonomik kriz savaş sonrası dünyada istikrarsızlığın temel sebepleri olarak sıralanabilir.¹⁶⁷

Savaş sonrası dönemde dünyada üç hâkim siyaset ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki İngilizlerin takip ettiği sömürge siyaseti; ikincisi Fransızların nüfuzu altındaki Avrupa siyaseti ve üçüncüsü de dönemin Hariciye Vekili Şükrü Kaya’nın “*dünyayı kapitalistlerin elinden kurtarıp hürriyete sevk etme [ideali]*” olarak nitelendirdiği Bolşevik-Rus siyasetidir.¹⁶⁸

Rusya’da çarlık rejimi 1917 yılı Mart ayında yıkılmıştır. İstikrarsızlık ortamının ardından Bolşevikler 6 Kasım’da bir devrim ile ülkeye hâkim olmuşlar; bundan sonra da 3 Mart 1918 tarihinde imzaladıkları Brest-Litovsk Antlaşması ile I. Dünya Savaşı’ndan çekilmişlerdir. Ülke üç sene boyunca iç karışıklıklarla çalkalanmış; bağımsızlığını ilan eden uluslar, düşman devletlerin kendisine yönelik saldırıları ve toprak kayıplarının ardından Bolşevikler, 1920 yılı itibarıyla ülkede kontrolü sağlamışlardır.¹⁶⁹

Kendilerini dünya devrimcileri olarak gören Bolşeviklerin dış siyaseti başlangıçta kapitalist ülkelerin düzenini yıkmak hedefini taşımıştır. Buna göre Rusya’da komünizmin yaşayabilmesi için diğer kapitalist ülkelerin de komünist olması gerekmektedir. Sovyet hükümetinin bu yıllar içerisindeki dış siyaseti devrim propagandası üzerine inşa edilmiş; Balkan ve Orta Avrupa coğrafyası komünizm tehdidi altında kalmıştır. 1918 yılının başından itibaren Almanya ve Avusturya-Macaristan’da işçi sınıfı başkaldırmış; greve gitmiştir. Bavyera ve Macaristan’da

¹⁶⁷ Suppan, **a.g.e.**, s.104-108.

¹⁶⁸ Bu üç siyaset birbirine zıt siyasetlerdir. Kıta siyaseti ile müstemleke siyaseti uyuşuyor gözükse de aslında en zıt politikalar. Fransa savaştan zayıf çıkmış olsa bile kıta Avrupası Fransız hegemonyası altına girmişti. İngilizler de bu hegemonyayı kaybetmişti ama ekonomik yollar ile Fransızları rahatsız edebilecek durumdaydı. Fransa Borçlar meselesi ve Ruhr meselesi ile uğraşıyordu. Doğu’da ise İngiltere ve Sovyet Rusya arasında bir mücadele söz konusuydu. İngiltere ise Osmanlı Devleti’nin yıkılmasının ardından yeni bölgelerde hegemonya kurmaya ve Orta Doğu’daki nüfuzunu dengelemeye yoğunlaştı. Boğazlar ve İstanbul ile ilgilenmekteydi. İngiltere ile bölgede başa çıkmak isteyen Rusya ise dış ticaretinde uyguladığı politikalar ise İngiliz tüccarlara darbe vurmuş, Hindistan yollarını da tutmak suretiyle durumu dengelemiştir. Hindistan’a yakın bölgelerde Kırgız, Tacik, Kâşgar, Başkurt gibi cumhuriyetler kurduklarını İngiliz denetimindeki halkı kıskırtmaktaydı. Türkiye’nin durumu ise detaylarına ileride değinileceği üzere, bu iki devletin nüfuz mücadelesinin ortasındaydı. Bkz. Hariciye Vekili Şükrü Kaya’nın 4 Şubat 1341 (1925) tarihli 47. içtima ve 2. celsede yaptığı konuşma, **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, c. IV 2 Mart 1339 (1923) – 25 Teşrinievvel 1934, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1981, s.473.

¹⁶⁹ Stephen J. Lee, **Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980**, Savaş Aktur (çev.), Ankara, Dost Yayınevi, 2002, s.193-203.

savaş sonrasında kısa süreli olarak iktidara gelen sosyalist hükümetler bu bağlamda Batılı devletler için bir tehdit oluşturmuşlardır.¹⁷⁰

I. Dünya Savaşı sonunda İngiltere'nin başlıca Avrupa politikası, bir taraftan geleneksel denge politikasını koruyarak Avrupa'da bir devletin tek başına hegemonya kurmasını; bu doğrultuda bir taraftan Fransa'nın güçlenmesini ve diğer taraftan bölgede Bolşevizm'in yayılmasını engellemek olmuştur. Paris Barış Konferansı'nda Rus temsilciler yer almasa bile bilhassa İngiltere Rusya'nın niyetini okumuş ve Bolşevizm'e karşı tedbir almak istemiştir. 21 Mart 1919 tarihinde Lenin'in eski yardımcılarında Béla Kun'un Macaristan'da iktidarı eline geçirmesi ve Almanya ile Avusturya'da cereyan eden sosyalist hareketler ışığında Bolşevik Rus rejiminin Orta Avrupa'ya yayıldığını gören Londra ve Paris teyakkuza geçmiştir. Esasen bu ülkelerde cereyan eden halk hareketleri sadece sosyal huzursuzluktan kaynaklanmamıştır; büyük devletler bunların barış konferansında yapılması düşünülen toprak düzenlemelerine karşı bir tepki olduğunu zamanla idrak etmişlerdir. Bunu anladıkları andan itibaren İngiltere, Orta Avrupa işleriyle alakadar olmaya başlamıştır.¹⁷¹ Diğer devletlerin konuya hâlâ kayıtsız kaldıklarını gören Lloyd George, 25 Mart 1919 tarihli bildiriyle Rusya meselesinden yeterince ders alındığı takdirde ufukta beliren Macar tehlikesinin de farkına varılacağını beyan etmiştir:¹⁷²

*“Mevcut durumda gördüğüm en büyük tehlike
Almanya'nın kaynaklarını, beynini, büyük örgütlenme gücünü
silah zoruyla dünyayı fethetme rüyasına sahip devrimci
fanatiklere [Bolşeviklere] açmasıdır. Almanya Spartakistlerin*

¹⁷⁰ Dan Diner, *Yüzyılı Anlamak Evrensel Bir Tarih Yorumu*, Hulki Demirel (çev.), İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 99-109; Arno J. Mayer, *Politics & Diplomacy of Peacemaking Containment and Counterrevolution of Versailles 1918-1919*, New York, Alfred A. Knopf, Inc., 1967, s.23; Hajo Holborn, *A History of Modern Germany 1840-1945*, New Jersey, Princeton University Press, 1969, s.531-532.

¹⁷¹ Miklós Lojko, “Missions Impossible: General Smuts, Sir George Clerk & British Diplomacy in Central Europe in 1919”, **The Paris Peace Conference 1919 Peace without Victory?**, Michael Dockrill & John Fisher (ed.), New York, Palgrave Ltd., 2001, s.115-7. İngiltere'nin genel siyasetinin hedefleri ise şöyle sıralanabilir: Ortadoğu petrollerini denetimi altına almak; Uzak Doğu'daki üstünlüğünü korumak, eski Alman sömürgelerinin paylaşılması sırasında en büyük payı ele geçirmek ve Osmanlı Devleti'nin paylaşılması sürecinde İstanbul ve Çanakkale Boğazları'ndan serbest geçiş hakkını garantilemek.

¹⁷² David Lloyd George, **The Truth about the Peace Treaties**, 2 vols. London, Victor Gollancz, 1938, s.407-408. Ayrıca bkz. Mayer, **a.g.e.**, s.582.

eline geçerse Rus Bolşeviklerine gitmeleri kaçınılmazdır. Bu bir kere olursa o zaman Doğu Avrupa da Bolşevik devriminin eksenine girer ve bir sene içerisinde yaklaşık 300 milyon insanın Alman topu ve Alman makineli tüfekleriyle donanmış Alman öğretmenler ve Alman generallerin denetimindeki kızıl ordu altında örgütlendiklerine ve Batı Avrupa'ya yeni bir taarruz için hazırlandıklarına şahit olabiliriz. Bu kimsenin itidalle yüzleşemeyeceği bir beklentidir. Ancak Macaristan'dan dün gelen haber bu tehlikenin bir fantezi olmadığını da açıkça göstermektedir. Ve bu karar için sebepler güya nelerdir? Bu sebep, esasen çok sayıda Macar'ın başkalarının denetimi altına gireceğine dair inanıştır.”

İngiltere, bu maksatla Avrupa'da zayıf durumdaki Almanya'nın Bolşevik cereyandan etkilenebileceğini dikkate alarak bu ülkenin malî yükümlülüklerini hafifletmek istemiştir. Bunun haricinde Avrupa siyasetine müdahaleden olabildiğince imtina etmiştir.¹⁷³ Türkiye'nin Prag Elçiliği'nin 1933 yılına ait siyasî raporu İngiltere'nin Avrupa siyasetini özetler:¹⁷⁴

“Bu devlet [İngiltere] bir taraftan İtalya'yı kollamak ananesine sadık kalarak; diğer taraftan Fransa ile Almanya arasında mutavassıt veya hakem rolünü oynamaya çalışarak milletler arasındaki bütün meselelerde kendi hususî politikasına göre hareket etmek yolunda devam etti. Avrupa'da her türlü külfet ve tehlikeden mümkün mertebe uzak durmak, hiçbir yeni taahhüt altına girmemek ve herhangi bir meselenin halli işinde evvelden bağlanmamak, vekayiiin sevki ile mesele nihayet ortaya çıktığı zaman onu ahvale ve en yakın İngiliz menfaatlerine göre halle uğraşmak. İşte İngilizlerin tabiatına uyan ve 1933 senesinde temadi eden İngiliz siyaseti.”

¹⁷³ Murat Sarıca, **I. Dünya Savaşından Sonra Avrupa'da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları (1919-1929)**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, 1982, s.153.

¹⁷⁴ Çekoslovakya'nın 1933 senesi dış siyaseti hakkında Prag Elçiliğinin raporu **BCA 030.10.000.000.244.647.13.**

İngiltere'nin iki dünya savaşı arasındaki siyaseti anti-revizyonisttir; yine de yukarıda atıf yapılan tespiti kaleme alan Prag Elçisi Vâsıf (Çınar) Bey, İngiltere'ye ilişkin olan bahsini şu ifadelerle sonlandırmıştır:¹⁷⁵ “İngiltere sulh muahedelerini değiştirme meselesinde... hiçbir defa reyini evvelden bildirmiş değildir.”

Fransa, Versay Antlaşması ile sınırlarını önemli ölçüde genişletmiştir. 1871'de kaybettiği Alsace Loraine'i Almanya'dan geri almıştır. Böylece, Almanya'nın yenilgisi ve Rusya'daki devrimden sonra Fransa Avrupa'da tek güçlü ve sözü geçen devleti haline gelmiştir. Yine de bu kazancını tehdit eden iki husus vardı. Bunlardan birincisi, Almanya'nın intikam alma olasılığı, ikincisi ise Rusya'nın Avrupa politikasından çekilmesi sonucunda açılan boşluğun yarattığı ekonomik ve siyasal dengesizliktir.¹⁷⁶ Fransa, yeni kurulmuş ve büyümekte olan devletlerin millî ihtiraslarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak istiyordu.¹⁷⁷ Fransa, Almanya'ya karşı denge sağladığı müttefikleriyle yitirdiği bağlarını bölgedeki küçük devletler Belçika, Çekoslovakya, Romanya, Yugoslavya ve Polonya ile imzalayacağı antlaşmalar ağı ile bertaraf etmeye çalışsa da bu küçük devletlerin Rusya'nın tek başına yaratacağı etkiden az olacağı bir gerçektir. Ayrıca Fransa, Rusya ile Almanya'nın uzlaşması ihtimalini de göz önüne almıştır. Barış antlaşmalarında Fransa'yı ilgilendiren boşluklar olmuştur. Antlaşmalar tamirat borçlarının ödenmesi ve galip devletlerin alacakları paylara ilişkin her hangi bir hüküm içermediği için Fransız parlamentosunda memnuniyetsizlik yaratmıştır. Antlaşmanın silahsızlanmaya ilişkin hükümleri de Fransızları memnun etmemiştir. Fransa, Milletler Cemiyeti'nin de tesis etmeyi planladığı güvenlik mekanizmasına kuşkuyla yaklaşmıştır.¹⁷⁸

Amerikan Senatosu'nun barış antlaşmalarını onaylamaması, Fransa'nın Almanya'ya karşı kurmak istediği güvenlik sistemini sekteye uğratmıştır.

¹⁷⁵ **gös.yer.** İleride değinileceği üzere, İngiltere'nin iki savaş arasındaki dönemde Macaristan ile cereyan eden ilişkisinin hareket noktasını bu tespitte aramak gerekir: Bu devlet, sırtını Macaristan'a dönmemiş, kamuoyu nezdinde Macaristan'ın revizyona yönelik propagandasını dillendirmesine müsaade etmiş; ama Macaristan'ı bu doğrultuda cesaretlendirecek resmî taahhütlerde de bulunmamıştır.

¹⁷⁶ Sarica, **a.g.e.**, s.156.

¹⁷⁷ Diner, **a.g.e.**, s.94.

¹⁷⁸ David Stevenson, “France at the Paris Peace Conference – Addressing the Dilemmas of Security”, **French Foreign and Defence Policy 1918-1940**, Robert Boyce (ed.), LSE-Routledge, 1998, s.17-22; Sarica, **a.g.e.**, s.158.

Uluslararası işgal altındaki Ren bölgesinin Versay Antlaşması'na göre planlı tahliyesi ve buna karşılık Fransa'ya vaat edilen güvenlik paktının hayata geçirilmesi için anlaşmanın Fransa, İngiltere ve ABD tarafından tasdik edilmesi gerekiyordu. Ancak, Amerikan Senatosu'nun antlaşmayı onaylamaması Fransa'yı karmaşık ittifaklar ağı kurmak suretiyle güvenliğini tesis etmeye itmiştir. Bu itibarla, ABD'nin Avrupa siyasetinden çekilmesi barış düzeninin yürütülmesini güçleştiren bir etken olmuştur.¹⁷⁹

Fransa'nın Avrupa kıtası siyaseti Almanya'yı yalnızlaştırmak; Sovyet Rusya'nın bölgeye yayılmasını engellemek ve kıtada kendi siyasî-ekonomik hegemonyasını kurmaya dayanmıştır. Bunun için pek çok Avrupa devletiyle aynı anda siyasî ve ekonomik anlaşmalar imzalayarak ittifaklar yapmıştır. Polonya'yı güçlendirmek için 1921 yılı Şubat ayında bir Polonya-Fransız ittifakı kurmuştur.¹⁸⁰ Alman yayılcılığını önlemek ve Sovyet Rusya'ya karşı Polonya'nın Doğu sınırını güvence altına almak için Çekoslovakya, Avusturya ve aralarında Macaristan'ın da bulunduğu başka devletlerin yardımını almaya çalışmıştır. Nagyvárad-Arad hattındaki Csallóköz, Güney Bačka'daki Szabadka (Subotica) gibi nüfusunu bütünüyle Macarların oluşturduğu çeşitli tarihî ve stratejik bölgeler Slovakya, Romanya ve Yugoslavya'ya bırakılmak durumunda kalmıştır. Sovyet Rusya'ya karşı Polonya ve Romanya'nın seferber oluşu veya Slovakya'nın güney sınırlarının açık oluşu gibi askerî sebepler de bunda etken olmuştur. Avusturya ile alakalı olarak Almanya ile birleşmeyi (Anschluss) engellemek maksadıyla Burgenland eyaleti de (Macarca: Örség) Avusturya'ya verilmiştir.¹⁸¹ Fransa, ekonomik olarak yeterince kuvvetli olmadığı; ayrıca İngiliz ve Amerikan sermayesine dayanmak zorunda kaldığı için bu antlaşmalar da zayıf nitelikte olmuştur. Bu yüzden Almanya'yı tamamen yalnızlaştırma ve kıtanın hâkim gücü olma politikası akamete uğramıştır.¹⁸²

¹⁷⁹ Sarıca, **a.g.e.**, s.120.

¹⁸⁰ Polonya'nın I. Dünya Savaşı sonunda bağımsızlığını kazanması ve iki savaş arası dönemindeki konumu için bkz. Fahir Armaoğlu, "Avrupa Politikasında Polonya", **Bellekten**, c.LVII, S.218 (Nisan 1993), s. 289-291. Polonya 1920'li ve 30'lu yıllarda Orta Avrupa'da dış politika sahnesinde diğer devletlerce çevrelenmiş ve yalnız kalmıştır. Bu durumun tahlili için bkz. Diner, **a.g.e.**, s.108-123.

¹⁸¹ Hanák, a.g.m., s.168.

¹⁸² Polonya'nın tarih boyunca kendisini tehdit eden unsurlardan kurtulmasıyla bu devlet Avrupa siyasetinde yeni bir konum edinmiştir. Fransa, böylece Polonya'yı Almanya ve Rusya'ya karşı bir tampon ve denge unsuru olarak görmüştür. Ne var ki, Polonya asla Fransa'nın Avrupa politikasında kilit konuma gelememiştir; zira Fransa'nın dışında, ne Yugoslavya'nın ne İtalya'nın ne de Romanya'nın Almanya ve Rusya'ya karşı bir denge unsuru olarak Polonya'ya yönelik ortak veya

Savaş sonrasında Rusya'nın ortadan kaybolduğu ve ABD'nin Avrupa işlerine karışmadığı bir ortamda Paris Barış Konferansı Yüksek Konseyi adına Avrupa'ya kurallar koyan İngiltere ve Fransa arasında Milletler Cemiyeti'nin karakterine dair temel bir ayrılık olmuştur. Fransa, Cemiyet'in Almanlara karşı yöneltilmiş bir güvenlik sistemi olarak geliştirilmesini istemiş; İngiltere ise bu kurumu Almanya'nın da dâhil olacağı bir uzlaşma sistemi olarak görmüştür. Fransa, Dünya Savaşı'nın Almanya'nın saldırganlığından ötürü çıktığına inanıyordu; İngiliz görüşü ise savaşın bir hata nedeniyle çıktığı yönündeydi. İki ülkenin tartışmaları bir sonuç vermemiş, iki taraf da birbirleriyle uzlaştıkları görüntüsünü vermişler; birbirlerine karşı çekincelerini korumuşlardır. Uygulamada İngiliz yorumu ağır basmıştır.¹⁸³

İngiltere ile Fransa arasında Fransa'nın Avrupa'da hegemonyasını sürdürme isteği ve Almanya'nın silahlanması üzerine anlaşmazlık çıkmıştır.¹⁸⁴ İngiltere, Habsburg Monarşisi'nin kıtadaki denge işlevini desteklemiştir. Hatta savaşın son senesinde 4 Ocak 1918 tarihinde Savaş Kabinesi, Avusturya-Macaristan'ın Güneydoğu Avrupa'da savaştan sonra güçlü nüfuzunun olacağı bir konumda olması gerektiğini ilan etmiştir. İngilizlere göre, Monarşi bir tarafta herhangi bir kıta gücünün hegemon arzularına karşı, diğer tarafta da Tuna Havzası'nın rakip devletlerine karşı dengeyi korumaktaydı.¹⁸⁵ Monarşinin yıkılışıyla bölgede Fransa'nın nüfuzunu tesis etmeye yönelik girişimine yol açan siyasî bir boşluk doğmuştur. Fransa'nın Macaristan pahasına tesis ettiği ve Küçük İtilaf devletlerine sağladığı imtiyazlar ve toprakların altında yatan; Macar ordusunun küçültülmesi ve Macar devletinin egemenliğinin kısıtlanmasının altında kanaatimizce bu sebep yatmaktadır. Fransızlar, Versay Antlaşması'nın esnetilmeksizin en katı biçimde uygulanmasını ve Almanya'nın savaşta verdiği zarar ile borçlarının bütünüyle ve mümkün olan en kısa zamanda ödenmesini talep etmiştir. Bu konuda Almanları sıkıştırmak için 1923 yılında Ruhr bölgesini işgal ettiğinde ise destek

benzer çıkarı olmamıştır. Bkz. Ferenc Pölöskei, "Hungary's International Position in the 1920's", **20th Century Hungary and the Great Powers**, Romsics Ignác (ed.), War and Society in East Central Europe vol. XXXIII, 1995, s.113-114.

¹⁸³ Taylor, **a.g.e.**, s.73.

¹⁸⁴ Sarica, **a.g.e.**, s.162.

¹⁸⁵ Gábor Bátonyi, **Britain and Central Europe 1918-1933**, Oxford, Clarendon Pres, 1999, s.11.

bulamamıştır.¹⁸⁶ Fransa'nın Doğu Avrupa'da hegemon olamayacağı, bölgede normal ekonomik ilişkiler tesis edemeyeceği ya da siyasî sorunları yatıştırılamayacağı daha sonra anlaşılınca diğer güçler bölgeye egemen olmak istemişler; 1930'lu yılların ortasından itibaren bölge Hitler Almanyası'nın pençesine düşmüştür.¹⁸⁷

İngiltere ve Fransa arasındaki başka bir anlaşmazlık da Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu ve Anadolu'daki topraklarının paylaşılması sırasında ortaya çıkmıştır.¹⁸⁸ Fransa, Türk Kurtuluş Savaşı süresince İngiltere'nin Yunanistan'ı piyon olarak kullanmasını kendi çıkarlarına ters görmüştür; çünkü bölgede güçlü bir Yunanistan'ın varlığı, İngiltere'nin Anadolu ve Ortadoğu'da kuvvetli olmasını beraberinde getirecekti. Bunun haricinde, Fransa'nın Anadolu'da işgal ettiği topraklarda Türk halkının direnişiyle karşılaşması da bu ülkenin Türkiye siyasetini gözden geçirmesine neden olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele esnasında İngiltere ve Fransa arasındaki bu anlaşmazlıktan istifade ederek Fransızlar ile anlaşmıştır.¹⁸⁹

I. Dünya Savaşı'nın galip devletlerinden biri olan İtalya, I. Dünya Savaşı'ndaki kazanımlarından ötürü memnun değildi. İtilâf devletleri, İtalya'ya 26 Nisan 1915 tarihinde imzalanan Londra Paktı ve 20 Nisan 1917 tarihinde imzalanan Saint Jean de Maurienne Antlaşması ile Adriyatik, Doğu Akdeniz ve Anadolu'da toprak vaat etmiştir. Böylece İtalya, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın safında savaşa girmiştir. Ne var ki, savaş sonunda kendisine verilen taahhütler yerine

¹⁸⁶ **Ruhr Krizi:** Fransa Belçika'nın da desteğiyle, savaş tazminatının ödenmemiş olmasını gerekçe göstererek Almanya'nın kömür yatakları bakımından zengin Almanya'nın sanayi merkezi Ruhr havzasını 11 Ocak 1923 tarihinde işgal etmiştir. Almanya bu işgali şiddetli protesto etmiş, bölgede genel grev başlatarak ve sabotajlar düzenleyerek pasif direnişi organize silahlı direniş haline getirmiştir. İngiltere de Ruhr'un işgalini Versay Antlaşmasına aykırı bulmuştur. Fransa, 1925 yılında Dawes Planı'nın yürürlüğe girmesiyle işgali sonlandırmıştır.

¹⁸⁷ Hanák, a.g.m., s.170-1.

¹⁸⁸ **Şark Meselesi** ifadesi ilk defa Avusturya tarafından kullanılmıştır. Bu devlet konuyu bir kara temelli mesele olarak görmüştür. Amiral Nelson'un Napolyon'un donanmasını Nil Savaşı'nda mağlup etmesinin ardından Doğu Akdeniz'de bir güç olarak ortaya çıkan İngiltere ise meseleye denizlerin hâkimiyetini de işin içine katarak girmiştir. İngiltere 1918 yılı sonu itibarıyla İstanbul'u fiilen işgal etmiş; İngiliz gemileri, Karadeniz'den Kafkaslara uzanan bölgede devriye gezmiş; Mısır, Filistin ve Suriye bu ülkenin denetimine girmiştir. Erik Goldstein, "The Eastern Question", Dockrill ve Fisher (ed.), a.g.e., s.141. Bu konudaki anlaşmazlığın tarihi kökenleri ve bu çerçevede büyük devletlerin aralarında yaptıkları gizli antlaşmaların içeriği için bkz. Matthew Smith Anderson, **Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**, İdil Eser (çev.), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001, s.299-362. Tarafların Paris Barış Konferansı sırasında bölgede yaşadıkları anlaşmazlık için bkz. Mc Millan, a.g.e., s.374-417.

¹⁸⁹ **Türk İstiklâl Harbi IV. Cilt Güney Cephesi**, Ankara, T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları Seri No. 1, 1966, s.243-257.

getirilmemiştir. Ayrıca İtalya, komşuları Yugoslavya ve Arnavutluk ile de anlaşmazlığa düşmüş; Afrika'daki Alman sömürgelerinden de pay alamamıştır. İngiltere, İtalya'nın Akdeniz'de güçlenmesini istememiş; bu yüzden, Anadolu'da kendisinden daha zayıf konumda olan, sözünü dinleyebilecek durumdaki Yunanistan'ı sahneye sürmüştür.¹⁹⁰ Böylece, İtalyanlar, Anadolu üzerindeki emellerini de gerçekleştirememişler ve Mustafa Kemal Paşa ile uzlaşarak bu bölgeden çekilmişlerdir. Ayrıca, ekonomik ve sosyal bunalım yaşanan İtalya'nın ekonomisini istikrara kavuşturabilmesi için dış borca ihtiyacı vardı. Bu yüzden barış antlaşmalarının kendi çıkarlarına uygun düşmeyen hükümlerine itiraz edememiştir. Bu da ülke içinde huzursuzluğa neden olarak sosyalist akımı güçlendirmiş ve İtalyan burjuvazisi içinde kırılmaya neden olmuştur.¹⁹¹

İtalya ve Fransa arasında Balkanlar, Tuna Havzası ve Doğu Akdeniz üzerinde gerek ticaret gerekse nüfuz siyaseti itibarıyla hâkimiyet kurma mücadelesi olmuştur. Tuna Havzası ve Balkanlar'daki Fransız nüfuzu İtalya'nın çıkarlarına aykırıydı.¹⁹² Bundan ötürü, Mussolini idaresindeki İtalya, iki savaş arası dönemde bölgede önemli bir aktör olarak boy göstermiştir. İtalya'nın bilhassa Akdeniz havzasında büyümesi, Fransa'nın küçülmesi demektir. Bunun için İtalya, Fransa'nın nüfuz sahibi olduğu Küçük İtilâf devletleriyle yakınlaşarak 1924 yılında Çekoslovakya, 1926 yılında da Romanya ile bir dostluk antlaşması imzalamıştır.¹⁹³ İtalya'nın kıta Avrupa'sı siyaseti ise İtalya'nın politikası iki yönlü olarak özetlenebilir: Birincisi, Avusturya,

¹⁹⁰ Paris Barış Konferansı'nda Adriyatik bölgesinde yaşanan meseleler müzakere edilirken İtilaf devletleri Mondros Mütarekesi uyarınca Anadolu topraklarındaki Hıristiyanların güvenliğini ileri sürerek İzmir ve çevresini önceden vaat edildiğinin aksine İtalya'ya değil Yunanistan'a vermiştir. İtalyanlar için İzmir şehrinin tarihî önemi, İtalya'nın Anadolu'daki emelleri ve İngilizlerin İtalyanları oyaladığı siyasalar için bkz. Fabio L. Grassi, "Trablusgarp'tan Kurtuluş Savaşı'na İtalyan Politikası'nda İzmir", **Kuvayı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu" Uluslararası Sempozyum Bildirileri 6-8 Eylül 2009 I. Kitap**, İzmir, Büyükşehir Belediyesi, s.94-106.

¹⁹¹ Aşırı milliyetçi çevreler, liberal yöneticileri gerek iç politikadaki sosyalistlere karşı tutumlarından ötürü gerekse dış politikada diğer galip güçlere karşı izledikleri "teslimiyetçi" politikadan ötürü şiddetle eleştirmiştir. Oluşan psikolojik hava, faşizmin yükselişi ve Benito Mussolini isimli diktatörün iktidarına zemin hazırlamıştır. Grassi, a.g.m., s.103.

¹⁹² İngiltere 1924 yılında Kenya sömürgesinin bir kısmını İtalyan Somalisi'ne bırakarak Afrika sömürgelerinin paylaşılması meselesinde İtalya ile anlaşmaya varmış ise de, İtalya'nın Fransa ile olan anlaşmazlığı 1935 yılında Laval-Mussolini Andlaşması imzalanıncaya kadar devam etmiştir. Ahmet Şükrü Esmer, **Siyasî Tarih (1919-1939)**, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:30-12, 1953, s.24.

¹⁹³ Romanya'nın Besarabya'yı ilhâkını kabul etmeyen Sovyetler Birliği, bölgenin ilhâkını tanıyan Fransa'ya ve İtalya'ya dört gün arayla 2 ve 6 Ekim 1926'da bir protesto notası yollamıştır. Sarica, **a.g.e.**, s.233-34. İki savaş arası dönemde Fransız-İtalyan rekabeti için de bkz. Pierre Guillen, "Franco-Italian Relations in Flux 1918-1940", Boyce, **a.g.e.**, s. 148-162.

Macaristan ve Bulgaristan'ın işbirliği ile Yugoslavya'yı çevrelemek; ikincisi ise Orta Avrupa'da nüfuz sahibi olmak için Avusturya'yı desteklemek olmuştur. İkinci siyaset, 1930'lu yıllarda İtalya ile Almanya'yı doğrudan ihtilâfa düşürmüştür.¹⁹⁴

İtalya ile Fransa arasında Tunus üzerine de başka bir anlaşmazlık yaşanmıştır. Bu ülkedeki İtalyan nüfus yaklaşık yüz yirmi ila yüz elli bin arasındayken Fransızların toplam nüfusu ise yaklaşık altmış bin kadardı. İtalya, Suriye'ye de karışarak Fransa'yı zayıflatmak istemiştir.¹⁹⁵

Savaşta en ağır mağlubiyete uğrayan Almanya'da 1923 yılının Kasım ayında Dışişleri Bakanlığı görevine gelen Gustav Stresemann, hayata veda ettiği 1929 yılına dek ülkesinin dış siyasetini yönlendirmiştir. Stresemann, 1922 yılında Almanya'nın Sovyet Rusya'yı resmen tanıdığı Rapollo Antlaşması'nı onaylamış; ülkesinin komşularıyla ilişkilerini düzene sokmuştur. 1925 yılında imzalanan Locarno Antlaşması ile Almanya, Fransa ve Belçika aralarındaki mevcut sınırları zorla değiştirmeyeceklerine dair birbirlerine güvence vermiştir. 1924 yılında hazırlanan Dawes Planı ve Young Planı ile tazminat meselesi uzun vadeli taksit ve düşük faizli kredi temini yoluyla Almanya'nın üstesinden gelebileceği biçimde düzenlenmiştir. Almanya, 1926 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye olarak uluslararası topluma yeniden kabul edilmiştir. Zengin maden yataklarına sahip Ruhr Bölgesi askerden arındırılmış, Ren Bölgesi'nin işgali daha erken sona erdirilmiş, bu ülke üzerindeki uluslararası askerî denetim kaldırılmıştır.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Mustafa Türkeş, **Turkish-Balkan Relations in the Light of the Balkan Entente 1930-1934**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Manchester, 1990, s.45; Diner, **a.g.e.**, s.74.

¹⁹⁵ Burçak, 1930'lu yılların ikinci yarısındaki İtalyan dış politikasını ele aldığı makalesinde Avrupa'da büyük devletler arasındaki güç dengesini yalın ve anlaşılır biçimde izah etmektedir. Bkz. Rıfki Salim Burçak, "İtalyan Politikasının Beş Yılı (1939-1945)", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c.1, S.3 (1943), s.473-476. Türkiye, İtalya'nın Doğu'ya doğru genişleme siyasetini kendisine coğrafi bir tehdit olarak algılamış ve bu durumu engelleyebilecek kuvvet olarak ise kendisini görmüştür. Bkz. **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, s.75.

¹⁹⁶ Savaştan sonra Almanya'da cereyan eden gelişmeler özetle şöyledir: 1918 yılının Kasım ayında meclise dayalı cumhuriyet ilan edilmiştir. İlerici bir siyasal sistem ve görece gelişmiş bir refah devletini içeren ve 11 Ağustos 1919'da yürürlüğe giren anayasa, hazırlandığı şehir olan Weimar'ın ismiyle anılmıştır. Almanya için I. Dünya Savaşı'nı 28 Haziran 1919'da imzalanan Versay Barış Antlaşması sona erdirmiştir. Bu antlaşma ile Almanya büyük miktarda toprak kaybetmiştir. Alsace-Lorraine'ı Fransa'ya geri vermiş; Batı Prusya'yı, Yukarı Silezya'yı ve Poznan'ı yeni kurulan Polonya'ya vermiş; Danzig bölgesi Milletler Cemiyeti gözetiminde serbest şehir statüsü kazanmış; Doğu Prusya (Königsberg; II. Dünya Savaşı'ndan sonra Kaliningrad) Almanya'dan ayrılarak aradaki topraklar Polonya'ya verilmiştir. Almanya sömürgelerinden yoksun bırakılmış, Avusturya ile birleşmesi (Anschluss) yasaklanmıştır. Alman ordusu yüz bin kişiyle sınırlandırılmış, Ren Nehri'nin sol kıyısı askerden arındırılmış, savaşın sorumluluğu Almanya'ya yüklenmiştir. Tazminat meselesi ise en az Versay Antlaşması kadar ağır koşullar içeren hükümlerle daha sonra halledilmiştir. Mary

Almanya, bu dönemde ortaya çıkan kuvvetler dengesinin boşluğundan yararlanmayı amaç edinen büyük komşularının çeşitli emelleri için hedef haline gelmiştir. Büyük devletler, Almanya ile Rusya'nın yakınlaşmasını engellemek istemişlerdir. Rusya'nın bir yandan kendisine yeni bir devlet düzeni sağlamak için kuvvetlenme çabaları içinde bulunurken diğer yandan dünya devrimi düşüncesi içinde olması Batılı devletleri endişelendirmiştir. Ayrıca, Fransa'nın Almanya militarizmine karşı duyduğu güvenlik kaygıları da asla geçmemiştir.¹⁹⁷

1929 yılında patlak veren ve 1933 yılına kadar süren ekonomik krizden ve ülke içindeki darboğazdan ötürü yeniden istikrarsız günler geçiren Almanya'da milliyetçi akım güçlenmiş; bunun sonucunda Adolf Hitler yönetimindeki *Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi (Naziler)* iktidara gelmiş ve daha sonra Weimar Cumhuriyeti'nin yerine *Üçüncü Reich* kurulmuştur.

Rusya'daki komünist rejimi yıkmaya çalışan Batılı devletler, Sovyet devletini diplomatik olarak tanımamışlardır ama kendi iktisadî koşullarının zorlamasıyla bu ülkeyle ticaret anlaşması imzalamışlardır.¹⁹⁸ Taraflar ayrıca Rusya Çarlık döneminden kalma borçlarla hükümetin müsadere ettiği yabancılara ait mallar meselesinin çözümü için 1922 yılı Nisan ayında düzenlenen Cenova Konferansı'nda buluşmuşlardır.¹⁹⁹ Konferans, mevcut anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmaktan uzak kalmıştır; ancak bu antlaşmanın sonucu Sovyet Rusya ile Almanya Rapallo

Fulbrook, **Almanya'nın Kısa Tarihi**, Sabri Gürses (çev.), İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2011, s.152-165.

¹⁹⁷ **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paketi (1923-1934)**, Ankara, T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973, s.5-6.

¹⁹⁸ Sovyet Rusya ile ticaret anlaşması imzalayan Batılı devletler İngiltere, Almanya, Norveç, Avusturya ve İtalya'dır.

¹⁹⁹ Fink'e göre, Cenova Konferansı uluslararası bir ekonomi konferansı gibi tasarlanmış olsa da, savaş sonrası düzeni yeniden şekillendirmeye, uluslararası ihtilafları yatıştırmaya, ekonomik engelleri kaldırmaya ve sürekli barışı temin etmeye yönelik düzenlenmiş siyasî bir toplantıdır. Konferans sonunda, savaş sonunda Avrupalı devletlerin arasındaki kesilen teması yeniden tesis etmekten ziyade bunların aralarındaki farklılıkları daha da keskinleştirmiştir. Cenova'da İngiltere Avrupa'yı kendi arzusu doğrultusunda şekillendirmeye teşebbüs etmiştir. Ne var ki, uzun soluklu emperyal siyasetinden ötürü İngiltere'nin bir "Avrupa siyaseti" olmamıştır. Bu yüzden, Londra'nın Cenova Konferansı'ndaki duruşu revizyonist kanadı desteklemekle barışın korunmasını savunmak yönündeki kararsızlık olmuştur. Fransa da İngiltere'nin yanında yer aldığı için konferansa etkisi olmamıştır. Konferansın sonuçları Rusya ve Almanya'yı doğrudan etkilemese de bu iki devletin aralarında diplomatik ilişki kurmaları bakımından önemlidir. İtalya, Belçika, Japonya, Doğu Avrupa devletleri ve tarafızların konumu ise konferansta figüranlıktan öteye gitmemiş; Konferans bu ülkelerin sorunlarını çözmekten uzak kalmıştır. Savaş sonrasında gelişmeler karşısında aşırı ihtiyatlı davranmaya alışmış devlet adamları radikal çözüm önerileri getirememişlerdir. Bkz. Carole Fink, **The Genoa Conference European Diplomacy 1921-1922**, Syracuse University Press, 2nd Edition, 1993, s.303-307.

Antlaşması'nı imzalayarak birbirlerini karşılıklı olarak tanımış olmalarıdır. Bunu, Batılı devletlerin 1924 yılından itibaren İngiltere'nin ön ayak olduğu süreçle Sovyet Rusya ile diplomatik ilişki kurmaları izlemiştir. Sovyet Rusya, 1925 yılında imzalanan Locarno Antlaşmaları ile uluslararası siyasette yalnız kalmış ve bunu kendisine karşı kurulan bir blok; yani bir tehdit olarak algılamıştır. Bu da Rusları 1926 yılından itibaren Avrupa devletleri ve komşularıyla dostluk ve saldırmazlık antlaşmaları imzalamaya sevk etmiştir.²⁰⁰ Türkiye ile Sovyet Rusya bu dönemde sıkı bir işbirliği içine girmiştir.²⁰¹

ABD ise I. Dünya Savaşı'ndan avantajlı çıkmıştır. Dünyanın hegemonyası, ekonomik üstünlüğü ele geçiren ABD'ye kaymaya başlamıştır. Bu devlet, savaş süresince İtilâf devletlerinin bankerliği ve atölyeliğini yapmış, endüstrisi ihracata dönük bir gelişme göstermiştir. Savaştan sonra dünya ticaretindeki payı, Avrupa'nın tekrar imarı çabaları nedeniyle daha da artmıştır. ABD, ekonomik ve malî üstünlüğüne dayanan bir dünya hegemonyası kurmak istemiş; fakat dünya siyaset sahnesine geç çıktığı için sömürgeci devletlerin mücadelesi buna engel olmuştur.²⁰² ABD Başkanı Wilson, ilke olarak sömürgeciliğe karşı çıksa da geliştirdiği manda sistemi de özünde sömürgeci bir karaktere sahiptir.²⁰³ Wilson, dünya barışının tesisi

²⁰⁰ Esmer, a.g.e., s.27-33.

²⁰¹ Kâmuran Gürün, **Dış İlişkiler Ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)**, Ankara, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:531, 1983, s.47-53.

²⁰² Sarıca, a.g.e., s.113.

²⁰³ Milletler Cemiyeti Misakı'nın 22. maddesi manda rejimini düzenler. Manda sistemi halkın gelişme derecesine, ülkenin coğrafi durumuna, iktisadî şartlarına bağlı olarak üç gruba ayrılmıştı. A Mandası, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılacak topraklar üzerine düşünülmüştü. B Mandası Almanların Orta Afrika sömürgelerini kapsarken, C mandası iyice geri kalmış Güney Batı Afrika ile Güney Pasifikteki Alman sömürgelerine aitti. Aytepe'ye göre manda sistemi, insancıl görünümüne rağmen, hukukî bir statüye oturtulmuş sömürgeciliğin devamını sağlayacak yeni bir yöntemdi ve galip devletlere, "dört yıllık gayretlerinin bir ücreti olarak ileri sürdükleri savaş ganimetlerinin temin edilmesi için" uygulanmıştır. Bkz. Oğuz Aytepe, "Millî Mücadele'de Manda Sorunu ve Mustafa Kemal'in Yaklaşımı", **AÜ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, c.6, S.24(1999-2003), s.475-476. Türk Millî Mücadelesi sırasında Amerikan mandasını isteyen bir zümre ortaya çıkmış, bunlar Wilson Prensipleri Cemiyeti çatısı altında toplanmışlardır. Bu cemiyet salt olarak Wilson Prensiplerine sarılarak ABD'nin yardımını sağlamayı amaç edinmiştir. Öncülüğünü Halide Edip (Adivar) ve Ahmet Emin (Yalman)'ın yaptığı cemiyet, 4 Aralık 1918'de kurulmuştur. Cemiyet programına göre manda kelimesi kullanılmaksızın ABD'nin siyasî ve ekonomik korumasını sağlamak amacıyla kurulmuştur. Bkz. İzzet Öztoprak, "Türkiye'nin İşgali Ve Millî Direniş Hareketleri", **Türkler c.15 (E-Kitap)**, s.992; Mine Gül, **Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920**, Giresun, İleri Basımevi, 1972. Millî Mücadele sırasında, İstanbul'daki ABD ticarî komiser yardımcısı Julien E. Gillespie, 26 Aralık 1921 ile 5 Şubat 1922 tarihleri arasında iktisadî menfaat temin etmek için Anadolu'ya gelmiş ve Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştür. Bkz. Selim İlkin, "1922-1923 Yılları Türkiye'sinde Bir Yabancı Sermaye Girişimi: Chester Demiryolu Projesi", **Türkiye İş Bankası**

için 14 nokta ileri sürmüştü; bu noktaları ileri sürerken yeni uluslararası düzende ABD'nin öncülüğüne inanmıştır. Böylece ABD Avrupa diplomasisinin de içine girmiş olacaktı. Ancak, Wilson'un görüşü ABD'nin dünya meselelerinden izole olmayı öngören ve 1823 yılından beri süregelen Monroe Doktrini siyasetini savunanların muhalefetiyle karşılaşmıştır. Bunun sonucunda Barış Antlaşmaları ABD senatosunda onaylanmamış ve ABD'nin müttefik devletlerle savaş hali hukuken devam etmiştir. Temmuz 1921'de Amerikan Kongresi, Almanya ile savaşın son bulduğuna karar vermiş; Ağustos ayında ise Almanya, Avusturya ve Macaristan ABD tarafından el konulan mallarının ABD'ye savaş tazminatı ödeyinceye kadar bu devletin elinde kalması koşulunu kabul ederek barış antlaşması imzalamışlardır.²⁰⁴ ABD, Avrupa'da malî sorunların bertaraf edilmesi için girişimde bulunmuş; Alman tamirat borçlarının ve savaş tazminatının ödenmesi için Dawes ve Young Planları'nı ortaya atmıştır.²⁰⁵ Taylor, ABD'nin Avrupa siyaseti konusunda şu değerlendirmeyi yapmıştır:²⁰⁶

“Birleşik Devletler sadece Versailles Antlaşması'nı reddederek kendisini Avrupa'dan ayıramazdı. Almanya'nın yenilgisini belirleyen büyük ölçüde Amerika'nın savaşa girmesi olmuştu. Aynı şekilde, savaştan sonra Almanya'nın toparlanmasında da Amerikan politikası belirleyici oldu. Amerikalıları yanıltan kendi güçleriydi. Başlangıçtaki, Almanya'nın yenilgiden sonra kendileri için artık bir tehlike oluşturmayacağı varsayımları doğrudu; bu varsayımdan Almanya'nın Avrupa ülkeleri için de tehlike oluşturamayacağı şeklinde hatalı bir varsayıma geçtiler.”

Uluslararası Atatürk Sempozyumu, 17-22 Mayıs 1981 Bildiriler Ve Tartışmalar, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984, s.744-749.

²⁰⁴ Sarıca, **a.g.e.**, s.117-8.

²⁰⁵ Esmer, **a.g.e.**, s.43-45.

²⁰⁶ A.J.P. Taylor, **II. Dünya Savaşı'nın Kökenleri**, Hakan Abacı (çev.), İstanbul, Alfa Yayıncılık, 2015, s.65.

1.3. Orta Avrupa'dan Balkanlar'a Uzanan Hatta Siyasî Durum

16 Ekim 1918 tarihinde Avusturya-Macaristan İmparatoru Karl²⁰⁷ imparatorluğun geleceği ile ilgili bir muhtıra yayınlarak Avusturya'nın federal bir devlet haline geldiğini, Çekoslovakya'nın bağımsızlığını ilan ettiğini, Hırvatistan'ın ise Yugoslavya'ya dâhil olduğunu ilan etmiştir. İmparatorluk meclisinin Cermen kökenli mebusları ulusal bir konsey oluşturarak 31 Ekim tarihinde önceden imparatorun rızasını almaksızın Avusturya'da Cermen kökenlilerden oluşan bir hükümet kurmuştur. 3 Kasım 1918 tarihinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu kayıtsız şartsız silah bırakarak teslim olmuştur. 11 Kasım'da İmparator Karl, Avusturya'nın kendi anayasasını yapacağını ilan ederek tahtından feragat etmiştir.²⁰⁸ Almanya'nın da 9 Kasım'da teslim olması ve ateşkesin yapılmasıyla imparatorluk ordusu yerine Lukacs'ın ifadesiyle Orta ve Doğu Avrupa'da Çekoslovak, Yugoslav, Romen, Polonya ulusal ordusu gibi, önceden var olmamış *yoktan* “ulusal ordular” çıkmaya başlamıştır.²⁰⁹ “*Böyle on beş – on altı millî ordu ortaya çıktı ama [bu ordular] ileriye bakıp işbirliği yapacaklarına birbirleriyle savaşmaya başladılar. [Bunların] üzerlerinde ya pek az denetim vardı ya da hiç yoktu.*”

²⁰⁷ Avusturya-Macaristan İmparatoru, 1867 yılından itibaren aynı zamanda Macaristan Kralı ünvanına sahipti. Macarlar aynı krala Károlyi ismiyle hitap ederler.

²⁰⁸ Ertesi gün Ulusal Konsey, Avusturya'nın yeni rejiminin demokratik bir cumhuriyet olduğunu deklare etmiştir. Dağılan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun topraklarında ortaya çıkan yeni devlet ve gruplar şunlardır:

1. Dr. Karl Renner'in devlet başkanlığında önce Viktor Adler; onun ölümünün ardından Otto Bauer'in dışişleri bakanlığında ortaya çıkan Alman Avusturya Cumhuriyeti;
2. Detaylarına değinileceği üzere, Kont Mihály Károlyi başkanlığında Macaristan Cumhuriyeti;
3. Profesör Tomas Mašaryk başkanlığında, Dr. Kramar'ın başbakan ve Dr. Beneš'in dışişleri bakanlığını üstlendiği Çekoslovakya Cumhuriyeti;
4. Sloven Anton Korošec'in başkanlığında Sırp Svetozar Pribičević, ve Hırvat Ante Pavelić'in başkan yardımcılığını yaptığı Zagreb'de kurulan Yugoslav Millî Konseyi;
5. Galiçya ve Avusturya Silezya'sında yaşayan Lehlerin katıldıkları Józef Piłsudski başkanlığındaki geçici Polonya hükümeti. Bunların haricinde, Macaristan Romenleri Iuliu Maniu başkanlığında bir Millî Konsey kurmuşlar ve 1 Aralık 1918 tarihinde Macaristan'dan ayrılmışlardır. Macaristan Ukraynalıları da Lviv şehrinde bir Millî Konsey kurmuşlardır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun çöküşü ve ortaya çıkan halef devletlerin yaşadıkları sorunlara dair genel bir değerlendirme için bkz. Lee, **a.g.e.**, s.176-183. I. Dünya Savaşı sırasında Monarşi'de başlayan çözümler ve yaşanan gelişmelere ilişki bkz Peter Haslinger, “Avusturya-Macaristan”, **Savaştaki İmparatorluklar 1911-1923**, Robert Gerwarth ve Erez Manela (ed.), Gül Çağalı Güven (çev.), İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s.147-154.

²⁰⁹ John A. Lukacs, **The Great Powers & Eastern Europe**, New York, American Book Company, 1953, s.14.

Büyük devletlerin uluslararası siyasetteki temel çabaları 1930'lu yılların başına kadar açıkça I. Dünya Savaşı sonrası kurdukları barışın korunması ve güçlendirilmesi olmuştur. Almanya'da Hitler'in iktidara gelişi bu çabalara tam bir tehdit oluştururken Avrupa'daki tüm güç dengelerini ve Fransa'nın kıtadaki hegemonyasını tehlikeye atmıştır. Böyle büyük öneme sahip bir meseleyi Milletler Cemiyeti nezdinde çözmek mümkün olmamıştır.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturya ve Rusya'nın Orta ve Doğu Avrupa ile Balkanlar üzerindeki nüfuzu sona ermiş; Türkiye de Anadolu'ya çekilmiştir. Böylece nüfuz boşluğu oluşan bu coğrafyada Orta ve Doğu Avrupa'da siyasî istikrarın sağlanmasıyla ilgili olarak iki seçenek belirmiştir. Bunlardan ilki, etnik köken ve self determinasyon ilkesi uyarınca bölgedeki tüm uluslara siyasî güçleri nispetinde nüfuz ve toprak temin etme ihtimaliydi. İkinci seçenek ise dağılan Habsburg İmparatorluğu topraklarında konfederatif bir yapılanma tesis ederek bölge ülkelerinin iç siyasetlerindeki istikrarsızlığı azaltarak eski imparatorluk sınırlarında siyasî birlik ve toprak bütünlüğünün korunması ihtimaliydi. İngiltere ve Fransa başta olmak üzere savaşın galipleri birinci seçeneği tercih ederek bölgeyi bağımsız ulus devletlerle donatmış ve bölgenin haritasını yeniden çizme yoluna gitmişlerdir. Bundaki amaçları, Slav kökenli ulusları birleştirmekten ziyade Almanya'nın yeniden güçlenmesiyle Sovyet Rusya'nın bölgeye nüfuz etmesini engellemek ve tarıma dayalı ekonomilere sahip bu ülkelerin yarı sömürge konuma getirilerek sanayileşmiş Batılı devletlere muhtaç bırakmak istemeleridir. Her ne kadar tüm Sırp Sırbistan'da, tüm Romenler Romanya'da yaşamasa da Romanya, Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan gibi devletlerin varlığı bir önceki yüzyılda Balkanlar'da ulus devletlerin nüvesini zaten teşkil etmekteydi. Bunlara 1914 yılında Arnavutluk da katılmıştı. Alman-Slav sınırını teşkil eden bölgenin kuzeyinde ise ulus devlet yoktu. Balkanlar'daki bu küçük ulus devletlerin varlığı Batılı müttefiklerin bölge üzerindeki iştahlarını kabartıyordu. Onların bölgeye yönelik çıkarları ve istihbaratları, mesnetsiz vaatler ve taahhütlerin savaş boyunca havada uçuşmasına neden olmuştur. 1915 ve 1916 yıllarında Fransa ve İngiltere aralarında Doğu Balkanlar ve boğazlardaki Rus nüfuzunu kırmak üzere anlaşmışlardır. 1915 yılının Nisan ayında imzalanan Londra Antlaşması ile Dalmaçya, Arnavutluk kıyıları ve Güney Tirol İtalya'ya bırakılmış; Şubat 1916'da Fransızlar Çekoslovak devletinin kurulmasını taahhüt etmiştir.

Ağustos 1916'da Romanya'ya Transilvanya vaat edilmiş; Fransa ile Rusya 1917 Şubat'ında bir anlaşma imzalamış; Temmuz 1917'de ise İngiltere ile Fransa savaş sonrasında bağımsız bir Güney Slav devletinin tesis edilmesi için aralarında anlaşmışlardır.²¹⁰

Savaş öncesinde olduğu gibi bu devletler savaş sonrasında da bölgedeki istikrarın sağlanmasına ilişkin ortak hedefleri bakımından izleyecekleri siyaset konuda uzlaşmamışlardır. Karşılarına çıkan en büyük siyasî ve iktisadî sorunları sürekli olarak ertelemişler ve sorunu çözmek yerine bölgede barışa yanaşmayan devletleri kışkırtarak aralarında rekâbete girişmişler; bölge ülkelerinde kendi güdümlerindeki zayıf hükümetleri iktidarda tutmak için çabalamışlardır.²¹¹ Çizilen sınırlar ise bölge devletlerinde memnuniyetsizlik yaratmıştır. Macaristan'ın sabık başbakanlarından Kont István Bethlen, 1933 yılında Londra'da verdiği bir konferansta bu durumu şu şekilde eleştirmiştir:²¹²

“Voltaire Tanrı'ya inanmadı: Ama 'eğer Tanrı olmasaydı bir tane icat etmek gerekirdi; çünkü dünyanın her şeyin üzerinde kontrolü olan bir iradeye ihtiyacı var' dedi. Barış şartlarını belirleyenler Avusturya-Macaristan'ın Tuna Havzası üzerindeki bu görevini göz önüne almadılar ve dolayısıyla buna inanmadılar. Onun yerine bir şey icat etmediler, bunu kontrolü sağlayacak ve halkların yaşam şartlarını temin edecek başka bir iradeyle ikame etmediler. Sadece yeni bir soya, halef devletlere can vermenin yeterli olduğunu ve geri kalan her şeyin otomatik olarak yürüyeceğini düşündüler.”

Uluslararası ortamın oluşturduğu ve büyük devletler için tampon vazifesi görmüş bu devletlerden biri Yugoslavya'dır. Bunun haricinde, bağımsız Polonya'nın ortaya çıkması, Ukrayna'nın üçe bölünmesi, Makedonya'nın komşu ülkeler tarafından paylaşılması, güçlü bir Sırbistan ve Yunanistan yaratma çabaları da büyük devletlerin bölge için tasarladıkları yeni düzenin birer ayağı olmuştur.²¹³

²¹⁰ a.g.e., s.10-11.

²¹¹ Lukács Zs. Tibor, **Magyarország és az 1933-as négyhatalmi paktum (Macaristan ve 1933 Dörtler Misakı)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Budapeşte, ELTE BTK, 2000, s. 12-14.

²¹² Bethlen, a.g.e., s.160-161.

²¹³ Kâmuran Gürün, **Savaşın Dünya ve Türkiye I. Cilt**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1986, s.184-186.

Milyonlarca Romen ve Güney Slav köylüsü Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu tebaası olmaktan çıkarak kendi ulus devletlerinin vatandaşları olmuşlardır. Toprak reformu ve self-determinasyon ilkesine bağlı kalınarak belirlenen yeni Balkan düzeninin bölgeye huzur ve refah getireceği düşünülse de sorunlar katlanarak devam etmiştir. Bu devletlerin her biri hem kendi içlerinde hem de komşularıyla derin bir mücadele içinde girmişlerdir. Bu mücadele, bölge devletlerinin yeni sınırlar içerisinde farklı milletleri barındırması ve bu milletlerin azınlık statüsüne düşmek istemeyişinden doğmuştur. Çekoslovakya’da Almanlar ve Slovakların; Romanya’da Almanlar ve Macarların; Yugoslavya’da, Hırvat ve Slovenlerin durumları buna örnektir. Çekoslovakya toprakları, bu azınlık sorunları sebebiyle II. Dünya Savaşı’na zemin hazırlamış, Yugoslavya’daki Hırvat ve Sloven sorunu da İtalya’nın Balkanlara nüfuz edebilmek için kullandığı bir araç haline gelmiştir.²¹⁴

Savaşta zarar gören ekonomik altyapı ve Balkan ülkelerine akın eden mülteciler bölgede kalkınmayı sekteye uğratmış, siyasî istikrarı bozmuştur. Bölgesel anlaşmalar geleneksel düşmanlıklardan ötürü hayata geçirilememiştir. Bu durum zamanla devletlerin bütçesine yük bindirmeye başlamıştır. Balkanların yeni siyasî dağılımında devletler Avusturya-Macaristan, Osmanlı ve Rus imparatorluklarının altyapısından kendilerine geçen farklı demiryolu, telgraf, eğitim ticaret sistem / müesseselerini uyumlaştırmak zorunda kalmışlardır. Devletin kaynakları, hantal bürokrasi, etkisiz iktidar ve yolsuzluktan ötürü bu uyum ve bütünleşme sürecinde yetersiz kalmıştır. Kalabalık aileler, beslenme ve barınma sorunları, halk sağlığı koşullarının kötü oluşu, fakirlik, mültecilerin zor koşullarda hayatını sürdürmesi, eğitimdeki kalitesizlik, cehalet, öğretmenlerin donanımsızlığı, hantal bürokrasi ve yolsuzluk Balkan hükümetlerinin iki savaş arası dönemde mücadele ettiği sorunlar olarak dikkat çekmektedir. Bunların üstesinden gelebilmek amacıyla Balkan ülkelerinde, toprak reformu gerçekleştirilerek köylüye toprak dağıtılmıştır. 19. yüzyıl boyunca Besarabya’daki Rus kökenli ve Erdel’deki Macar kökenli toprak sahiplerinin Romen ve Güney Slav çiftçileri ezmesi sonucu köylüler arasında yayılan milliyetçilik ve sosyal adalet arzusu; Bulgaristan’ın ve Yunanistan’ın karşı karşıya

²¹⁴ Boia, a.g.e., s.66.

kaldığı savaş sonrası kitlesel iltica akınının ekonomik zorlaması ve Balkanlar'daki Bolşevizm tehdidi hükümetlerin köylüye toprak dağıtılmasının sebepleridir.²¹⁵

Balkanlar ayrıca Slavlıkla Cermenliğin ve Latinliğin, Ortodoksluğun ve Katolikliğin çarpıştığı bir yerdir. Ortodoks Slavlar ile Ortodoks Grekler de, Makedonya'da birbirlerine aykırı hatta hasım durumundaydı.²¹⁶

Ekonomileri tarıma dayalı ve dışa bağımlı, sosyo-ekonomik açıdan parçalanmış, istediklerini elde edememiş ve dış müdahalelere açık bu devletler kaçınılmaz olarak birbirleriyle siyasi anlaşmazlıklara düşmüşlerdir.²¹⁷ Versay sisteminin halledemediği siyasî sorunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

I. Dünya Savaşı'ndan önce bir Balkan gücü olan Macaristan'ın Trianon Barış Antlaşması ile bölgede kaybettiği toprakları yeniden almak istemesi dikkati çeken bir sorundur. Bölge devletlerinin sınırları self-determinasyon ilkesi esas alınarak çizilmesine rağmen ortaya çıkan tabloda Romanya ve Yugoslavya'da yaşayan Macarlar azınlık statüsüne düşmüşlerdir. II. Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında Almanya'nın desteğiyle Viyana Tahkimleri uyarınca 1938 ve 1941 yıllarında Macaristan bu toprakları peyderpey geri almıştır.

İkinci sorun, Romanya ile Sovyet Rusya arasında Besarabya²¹⁸ üzerine yaşanmıştır. I. Dünya Savaşı sonunda Avusturya'dan Bukovina'yı, Macaristan'dan Banat'ı, Rusya'dan Besarabya'yı ve Bulgaristan'dan Dobruca'nın bir kısmını alarak topraklarını genişleten Romanya, iki dünya savaşı arasındaki dönemde statüko yanlısı bir siyaset izlemiştir. İtilâf devletleri, Romanya'yı Sovyet Rusya'nın üzerine sürme siyasetinin bir parçası olarak, 1917 yılında Rusya'dan ayrılan Besarabya'yı Romanya'ya vermeyi vaat etmişler ve Romen askerlerinin Macaristan'dan çıkılmalarını takiben 28 Ekim 1920 tarihinde Paris'te bölgenin bu ülkeye ilhakını

²¹⁵ Leften S.Stavrianos, **The Balkans since 1453**, New York University Press,1994, s.593-594.

²¹⁶ A.Akşin, **a.g.e.**, s.250.

²¹⁷ Mustafa Türkeş, "Yugoslav Devletinin Kuruluşu ve Krallık Dönemi", **Balkanlar El Kitabı 2. Cilt: Çağdaş Balkanlar**, Bilgehan Gökdağ ve Osman Karatay (haz.), Ankara, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, 2013, s.16. İki savaş arasında Balkan haritasının yeniden çizilmesi ve sonuçlarına dair bkz. Mehmet Seyfettin Erol ve Abdurrahman Aydın, "İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar (1919-1939)", **Balkanlar El Kitabı 1. Cilt: Tarih**, Bilgehan Gökdağ ve Osman Karatay (haz.), Ankara, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, 2013, s.625-631.

²¹⁸ Prut ve Dinyester nehirlerinin arasında yer alan Besarabya'nın ismi bölgeyi yöneten Eflâklı Besarab ailesinden gelir. Bu bölgede Romenler, Yahudiler ve Almanlar iç içe yaşamaktaydılar. 1812 yılında Rusya bu bölgeyi egemenliği altına alınca Besarabya adını kullanmaya başlamıştır.

tanıyan bir antlaşma imzalamışlardır.²¹⁹ Sovyet Rusya, antlaşmayı verdiği notalarla protesto etmiş ve bölgede plebisit yapılmasını istemiştir. İtilâf devletlerinin gölgesine sığınmış olan Romanya ise Rusya'nın talebini geri çevirmiştir. Böylece, Rusya ile Romanya arasındaki sınır ihtilafı çıkmış; Besarabya, Sovyet Rusya tehdidi altında kalmıştır. Bu şartlar altında, Rusya'yı tehdit olarak algılayan ve güvenlik tedbirlerini Batılı devletlere özellikle de Fransa'ya yakınlaşmakta arayan Romanya, *Küçük İtilâf*'a dâhil olmuştur.²²⁰ Bunun dışında 1921 ve 1926 yıllarında Rusya'ya karşı Polonya ile yine 1921'de Bulgaristan'a karşı Yugoslavya'yla, 1926 yılında da Fransa'yla ittifak imzalayarak mevcut statükoyu korumayı hedeflemiştir.²²¹ 1920'li yılların ikinci yarısından itibaren Bulgaristan'ın Güney Dobruca talebi karşısında yeni arayışlara yönelmiştir. Romanya, Balkanlar ve Avrupa'da barışın korunması dolayısıyla I. Dünya Savaşı'nda elde ettiği kazanımları da korumak adına aktif dış siyaset izlemeye başlamıştır. Bunun için hem uluslararası kuruluşlar hem de bölge ülkeleri nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Milletler Cemiyetinin kolektif güvenlik ruhuna uygun olarak aktif bir üyesi olmuştur.²²² 1930'lu yıllar ise Romanya'da siyasî istikrarsızlığın, ekonomik bunalımların ve sosyal çalkalanmanın yaşandığı yıllar olmuştur. Avrupa'da Nazizm ve faşizmin etkisini göstermesiyle birlikte milliyetçilik güçlenmiş ve ülkede mevcut olan Fransız nüfuzu giderek azalmıştır.²²³ Romanya'da milliyetçi partinin iktidara gelmesi, Almanya'da Hitler hareketinin yükselmesi ve Türkiye'nin Balkanlar'da, Doğu'da ve Avrupa siyasetinde sahip olduğu etkinin artması, Romanya devlet adamlarının düşüncelerinde yeni bir istikamet doğmasına

²¹⁹ Eugene Boia, **Romania's Diplomatic Relations with Yugoslavia in the Interwar Period, 1919-1941**, Boulder, East European Monographs, 1992, s. 62. Bu antlaşmanın 9. maddesine göre, taraflar kendileri tarafından tanınacak bir Rus hükümeti ortaya çıkar çıkmaz Rusya'yı da bu antlaşmayı imzalamaya davet edeceklerdir.

²²⁰ Macaristan'ın komşuları olan Çekoslovakya, Yugoslavya ve Romanya, 1920 ve 1921 yıllarında birbirleriyle ittifak antlaşmaları yapmışlardır. Küçük İtilâf'ın yapısı için bkz. Magda Ádám, **The Little Entente and Europe (1920-1929)**, Budapest, Akadémiai Kiadó, s.47-97. Bu antlaşmaların maddelerinin genel değerlendirmesi ve Fransız siyasetiyle ilgisi için bkz. J.A.S Grebville ve Bernard Wasserstein (der.), **The Major International Treaties of the Twentieth Century Volume I**, London and New York, Routledge, 2001, s.156-171.

²²¹ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.188-190;Boia, **a.g.e.**, s.69-73.

²²² Dov B. Lungu, **Romania and the Great Powers 1933-1940**, Durham and London, Duke University Press, 1989, s.10.

²²³ Romanya'da 1930'lu yıllarda cereyan eden iç gelişmeler için bkz. Yonca Anzerlioğlu, "Hamdullah Suphi'nin Kaleminden Romanya'da Sağ Cereyan", **II. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi**, 30 Mayıs-6 Haziran 2010, Kosova, Prizren'de sunulan tebliğ metni.

neden olmuştur.²²⁴ Romanya, Balkan Antantı'nın bir üyesi olmuştur ama bu güvenlik paktı, II. Dünya Savaşı'nda ülkenin Naziler tarafından işgalini önleyememiştir.

Yugoslavya'nın komşularıyla olan sorunlarından da bahsedilmelidir. Yugoslavya, İtalya ile Dalmaçya, İstria, Görz, Trieste ve Fiume'nin statüsü ile topraklarındaki Sloven ve Hırvat ayrılıkçıları desteklemesinden ötürü sorun yaşamıştır. Adriyatik ve Balkanlar'a hâkim olmak isteyen İtalya karşısında Yugoslavya'nın mevcudiyeti ise bir engel teşkil etmiştir. Yugoslavya, İtalya'ya karşı Küçük İtilâf'ın diğer iki üyesi Çekoslovakya ve Romanya'nın desteğini sağlayamamış ve Romanya ile sadece Bulgaristan'ın toprak iddialarına karşı işbirliği yapabilmıştır. Banat bölgesi de Yugoslavya ile Romanya arasında bir sorun kaynağıydı. Romanya'nın Rus ve Macar baskısını üzerinde hissetmesi nedeniyle bu sorun Yugoslavya lehine çözüme kavuşturulmuştur. Yugoslavya sorun yaşadığı diğer bir ülke olan Arnavutluk'a İşkodra'ya dair anlaşmazlığından ötürü 1921 yılının Ekim ayında saldırmıştır. Başta İngiltere olmak üzere büyük devletlerin müdahalesiyle sonuçlanan bu krizde iki ülke arasındaki sınır kesin biçimde belirlenmiştir. Yugoslavya, Yunanistan ile de Selanik üzerine anlaşmazlık yaşamıştır. Bu sorun Yunanistan'ın Yugoslavya'ya bir serbest bölge vermesi ve Ege Denizi'ne bir iktisadî çıkış sağlanması yoluyla halledilmiştir.²²⁵ Yugoslavya'nın Bulgaristan ile de Pirot ve Makedonya'ya dair sorunu vardı. Yugoslavya'nın komşusu Macaristan ile olan toprak ihtilafı Muravidék (Prekmurje), Muraköz (Medjimurje), Baranya, Baçka ve Banat bölgeleri üzerine yaşanmıştır.²²⁶

Hem İkinci Balkan Savaşı'nda hem de I. Dünya Savaşı'nda topraklarının büyük kısmını kaybeden Bulgaristan 1919 yılında imzaladığı Neuilly Barış Antlaşması'nın olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırma ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra kaybettiği toprakları yeniden geri alma siyaseti izlemiştir.²²⁷ Bu devletin de komşularıyla sorunları olmuştur. Neuilly Antlaşması ile Struma-Karasu Vadisi,

²²⁴ Ömer Metin, **Atatürk Dönemi Türkiye-Romanya İlişkileri (1923-1938)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011, s.54-55.

²²⁵ 1930 yılında Bulgar kralı Boris'in İtalyan Kralı'nın kızı Prenses Giovanna ile evlenmesi, esasen iyi olan Bulgar-İtalyan münasebetlerinde derin bir samimiyet oluşturmuş ve İtalya bundan sonra Bulgaristan'ı desteklemeye başlamıştır. Esmer, **a.g.e.**, s.59-63.

²²⁶ Suppan, **a.g.e.**,s.27.

²²⁷ B. Cengiz Hakov, "II. Dünya Savaşı'nın Arifesi Ve Başlangıç Döneminde Bulgar-Türk İlişkilerinin Bazı Siyasî Yönleri", **IX. Türk Tarih Kongresi Ankara: 21-25 Eylül 1981, Kongreye Sunulan Bildiriler: III. Cilt**, Ankara, TTK Yayınevi, 1989, s.1948.

Dimitrovgrad (Çaribrod) ve Ustrumca'yı (Strumitsa) Yugoslavya'ya; İtilâf güçlerince işgal edilen Batı Trakya ve Dedeağaç'ı Yunanistan'a terk etmiştir. Bulgaristan Balkan Savaşları'nda Romanya'ya kaybettiği Güney Dobruca ile Sırbistan ve Yunanistan'ın aralarında paylaştığı Makedonya'nın büyük kısmını da unutamamıştır. Bulgaristan'ın millî siyaseti Osmanlı Devleti'nden özerklik aldıkları 1878 yılından beri tüm bu bölgelerde nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan Bulgarları tek bir devlet altında toplamak olmuştur. Bulgaristan, aynı zamanda Ege Denizi'ne ticarî bir çıkış elde etmek istemiştir. Batı Trakya ve Güney Dobruca da tarımsal potansiyel açısından zengin bölgeler olması da Bulgar revizyonizminin ekonomik sebeplerinden bir diğeridir.²²⁸

Lozan Antlaşması'nda Türk-Yunan sınırının tespit edilmesiyle Bulgaristan'ın Batı Trakya'yı barışçıl yollardan yeniden topraklarına katma planı gerçekleşmemiştir. Yine de Bulgaristan önceliği 1870'li yıllardan beri gözünü diktiği Makedonya'ya vermiştir. Nitekim Balkan Savaşları'na bu bölgeye hâkim olmak için girmiş ama neticede Sırbistan ile Yunanistan'a mağlup olmuştu. I. Dünya Savaşı'nda ise bu bölgede sahip olduğu toprakların büyük kısmını yine Yugoslavya'ya kaptırmıştı. Savaş sonrası dönemde Bulgaristan'ı uğraştıran mesele Makedonya'nın özgürlüğü için mücadele veren IMRO olmuştur.²²⁹ Bunun haricinde, Bulgaristan,

²²⁸ Türkeş, a.g.e.,s.29-34.

²²⁹ **Makedonya Dâhilî Devrimci Örgütü (IMRO):** Osmanlı Devleti ile Rusya arasında gerçekleşen 93 Harbi'nin ardından 1878'de imzalanan Ayestefanos Antlaşması sonucunda Makedonya'yı içeren büyük bir Bulgaristan oluşturulmuştur. Aynı tarihte toplanan Berlin Kongresi ve imzalanan Berlin Antlaşması (1878) Makedonya'yı Osmanlı kontrolüne iade etmiştir. 19. yüzyılın geri kalanında Bulgarlar, Yunanlılar ve Sırlar Makedonya'nın kontrolü için birbirleriyle ve Türklerle mücadele ettiler. En büyük devrimci örgüt IMRO ise bu amaçla 1893'te Selanik'te kurulmuştur. "Makedonya Makedonyalılarındır" sloganını benimsemiştir. Amacı Makedonya ve Edirne'ye özerklik verilmesidir. Genelde Bulgarlar ile dirsek teması olmuştur. Eğitim ve propaganda amacı taşımış; askerî örgütler için yardımcı bir kuruluş olarak hizmet görmüştür. Bkz. Richard Hall, **Balkan Savaşları 1912-1913**, M. Tanju Akad (çev.), İstanbul, Homer Kitabevi, 2003, s.6.

Bulgar Başbakanı Alexander Stamboliski (1919-1923) IMRO'nun faaliyetlerini sınırlamak amacıyla Yugoslavya ile yakın ilişkiler tesis etmiş ve iki ülke 1922 yılının Mart ayında bu örgüte karşı bazı önlemler üzerinde anlaştıkları Niş Antlaşması'nı imzalamıştır. Bulgaristan'da IMRO'nun önde gelen isimleri tutuklanırken, Yugoslavya da Lozan Konferansı'nda Batı Trakya meselesinde Bulgaristan'ın iddiasını desteklemiştir. Bu gelişmeler cereyan ederken 9 Haziran 1923 tarihinde Stamboliski muhalifleri IMRO'nun da desteğiyle kanlı bir darbe gerçekleştirmişler ve Stamboliski ile yüzlerce yandaş hayatını kaybetmiştir. Makedonya meselesi bu sıralarda Balkanların barışı için büyük tehlike halini almıştır. Bulgaristan, Makedonya'nın Yunanistan'a geçen kısmında seksen bin Bulgar bulunduğunu iddia etmiş ve bunların kötü muameleye maruz kaldığını ileri sürerek Yunanistan'la anlaşmazlık çıkarmıştır. Diğer taraftan ise Yugoslavya'ya terk edilen Makedonya'dan Bulgaristan'a 300 bin Makedonyalı iltica etmişti. Bunlar büyük şehirlerde yaşıyorlar ve Bulgar hükümetini ağır baskı altında tutuyorlardı. 1924 yılında Makedonya komitesinin lideri Aleksandrof'un

Yunanistan ile bir ahali mübadelesi anlaşması yapmıştır. Anlaşma isteğe bağlı olmasına rağmen Yunanistan bunun yürütülmesi için ısrarcı davranmıştır. Yunan-Bulgar hududunda yaşanan anlaşmazlıktan ötürü çatışmalar yaşanmıştır. Yunanistan denize bir iktisadî çıkış vermeyi birçok defa teklif etmişse de Bulgaristan toprağa sahip olarak bunu sağlamak istediğinden bu teklifleri kabul etmemiştir. Sorun iki savaş arası dönemde çözüme kavuşturulamamıştır.

Yunanistan'ın ise, Bulgaristan ve Yugoslavya dışında İtalya, Arnavutluk ve Türkiye ile de sorunu vardı. On İki Ada'nın kime ait olacağı üzerine çıkan Yunan-İtalyan sorununu Yunanistan'ın bu toprağı 1928 yılında yapılan bir anlaşmayla İtalya'ya bırakması çözmüştür. Aynı yıl Arnavutluk ile Kuzey Epir üzerine olan anlaşmazlığını da halletmiştir. Anadolu'da Türklere kaybetmesinin ardından burayı boşaltan Yunanistan, 1929 yılında Türkiye ile ahali sorununu çözmek müzakere masasına oturmuştur. 1930 yılına gelindiğinde İtalya'nın teşvikiyle Türkiye ile olan tüm sorunlarını çözmüştür. Bundan sonra Türkiye ve Yunanistan, Balkan bölgesinde barışın ve statükonun korunması için işbirliğine gitmiştir.²³⁰

Bahsi geçen ihtilaflar, 1920'li yıllarda bölgesel nitelikteyken, 1930'lu yıllarda büyük devletlerin çıkarlarının bir parçası haline gelmiş; azınlıkların yaşadığı sınır bölgelerinde sıkıntılar baş göstermiştir. Büyük devletler bu sıkıntıları kendi çıkarları için kullanmışlardır.²³¹

İki savaş arasındaki dönemde Orta Avrupa ve Balkanlar bölgesel güvenlik ittifaklarına sahne olmuştur. Öncelikle, Macaristan'ın Trianon Barış Antlaşması hükümlerine yönelik tutumundan ötürü Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından ortaya çıkan devletlerden en kârlıları, yani Macaristan'ın komşuları olan Çekoslovakya, Yugoslavya ve Romanya, 1920 ve 1921 yıllarında birbirleriyle ittifak antlaşmaları yapmışlardır. Aynı zamanda *Küçük İtilâf* olarak da bilinen bu ittifaklar bütününün amacı antlaşmalarda adı zikredilen tek devlet olan Macaristan'a karşı ortak bir savunma oluşturmaktır. Her ne kadar İtilâf devletleriyle 1924 yılından sonra siyasî antlaşmalar imzalamış olsa da bu üç devletin kazandıkları

öldürülmesiyle komite iki kola ayrıldı. Bunlar bir taraftan birbirleriyle mücadele ederken, öte taraftan da Yugoslav ve Yunan topraklarına çete akınları yapıyorlar ve çatışmalar yaşanıyordu. Mesele, Milletler Cemiyeti'ne intikal ederek orada halledilmiştir. Bkz. Stavrianos, **a.g.e.**, 648-653.

²³⁰ **Cumhuriyetin İlk On Yılı Ve Balkan Paketi**, s.212-75; Nevzat Günâğ, "Türk-Yunan Mübadelesi ve Batı Trakya," **Batı Trakya'nın Sesi Dergisi**, Sayı 4, (Mayıs-Haziran 1988); Gürün, **a.g.e.**, s.166.

²³¹ Suppan, **a.g.e.**, s.27-28.

toprakları muhafaza etme çabaları en çok Fransa'dan destek görmüştür.²³² İtilâf anlaşmalarının amacı Macar yayılmacılığının önüne geçmek olduğu kadar Habsburg monarşisinin bölgede yeniden tesis edilmesini de engellemektir. Yugoslavya ile Romanya arasında imzalanan antlaşma ise olası bir Bulgar saldırısına karşı da hüküm içermiştir.

Küçük İtilâf devletleri büyük güçler revizyonizmi desteklemedikleri müddetçe güven içinde olmuşlar; uluslararası siyasette Milletler Cemiyeti içinde ve dışında cereyan eden konularda ortak tutum benimsemişlerdir. İtilâf üyesi taraflar 21 Mayıs 1929 tarihinde itilâfın beş senelik sürelerle otomatik olarak uzamasına ve anlaşmazlıkların tahkimle barışçıl yollardan çözümlenmesini içeren bir üçlü anlaşma imzalayarak itilâfa organik bir yapı kazandırmışlardır. Hitler'in Almanya'da iktidara geldiği 1933 yılından itibaren bu hamlenin önemi ortaya çıkmış; 16 Şubat 1933 tarihinde İtilâf, anlaşmaya imza atan tarafların dışişleri bakanlarından oluşan bir daimî konsey ile tarafların delegelerinden oluşan merkezi Cenevre'de bulunan ortak bir sekreterlik oluşturarak kurumsal bir hale bürünmüştür. Ancak, bu kurum, 1938 yılında Çekoslovakya'yı Alman yayılmacılığına karşı koruyamamıştır. İngiltere ve Fransa, barışı tesis etmek kaygısıyla Almanya ile anlaşarak 1938 Münih Antlaşması ile Çekoslovakya'yı Almanya'ya bırakmışlardır.²³³

Bölgedeki diğer bir oluşum ise Türkiye ve Yunanistan'ın Küçük İtilâf devletleri Romanya ve Yugoslavya ile 1934 yılında kurdukları Balkan Antantı'dır. Başlangıçta Balkanların güvenliğini sağlamaya yönelik olarak tüm Balkan devletlerinin davet edildiği konferanslar serisine katılan İtalya eksenindeki Arnavutluk ve revizyonist talepleri olan Bulgaristan bu ittifakta yer almamışlardır. Balkan Antantı'nın amacı İtalyan ve Alman tehdidi karşısında Balkanlar'daki statükonun korunması olmuştur. Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesiyle zemin

²³² Fransa, Küçük İtilâf ile bir ittifak oluşturmak için ilk olarak 25 Ocak 1924'te Çekoslovakya ile 10 Haziran 1926'da Romanya ile ve 11 Kasım 1927'de Yugoslavya ile bir ittifak ve dostluk anlaşması imzalayarak İtilâf üyeleriyle ayrı ayrı ittifaklar tesis etmiş oldu. Fransa'nın Doğu Avrupa politikası için bkz. Kâmuran Gürün, **Savaşın Dünya ve Türkiye II. Cilt**, Ankara, İnkılâp Kitabevi, 1997, s.130-132. 1929 yılındaki Belgrad Konferansı ile itilâfı oluşturan devletlerin dışişleri bakanları arasında Milletler Cemiyeti'nin önerdiği biçimde bir hakemlik anlaşması imzalanmıştır. Böylece, birbirlerini karşılıklı olarak bağlayan ikili savunma anlaşmalarından başka ortak bir hakem ve uzlaşma antlaşmasının imzalanması Küçük İtilâf'ı bir blok haline getirmiştir. Bkz. 5 Haziran 1929 Belgrad'da toplanan Küçük İtilaf Konferansı'nda alınan kararlar **BCA 030.10.0.0.226.523.7**.

²³³ Magda Ádám, **Richtung Selbstvernichtung Die Kleine Entente 1920-1938 (Kendi Kendini İmhaya Doğru Küçük İtilâf 1920-1938)**, Corvina-Österreichischer Bundesverlag, 1988, s.133-142.

hazırlanan Avrupa'daki saldırgan revizyonist gelişmeler ışığında Almanya ve İtalya'nın Balkanlar'daki baskısı Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya'yı bir arada hareket etmeye yöneltmiştir. Böylece bu devletler, aralarındaki ikili antlaşmaları birleştirerek 9 Şubat 1934 tarihinde dördümlü bir pakt imzalamışlardır. Antant ile birlikte imzalanan bir gizli antlaşmayla taraflardan biri bir Balkanlı olmayan devletin saldırısına uğrarsa ve Balkanlı bir devlet de saldırgana yardım ederse diğer taraflar bu Balkanlı devlete karşı birlikte savaşa gireceklerdi. Fakat bu protokole Türkiye, eğer bir Rus-Romen çatışması çıkarsa Türkiye'nin Romanya'ya yardım etmeyeceğini Sovyet Rusya'ya bildirmiş, Yunanistan ise protokolün kendisini İtalya ile bir çatışmaya götürmeyeceği konusunda çekince koymuştur.²³⁴ Bu istisnalar antlaşmanın bir bakıma zayıflığına işaret etmektedir. Nitekim antlaşma uzun ömürlü olmamış Almanya'nın II. Dünya Savaşı'nda Balkanlara girmesiyle başarısızlığa uğramıştır.

Son olarak, 1930 yılında Yugoslavya, Romanya ve Macaristan arasında ziraat alanında işbirliğine yönelik Bükreş Konferansı; 1933 yılının Şubat ayında Küçük İtilaf üyeleri arasında yapılan ekonomik bir anlaşma; 17 Mart 1934 tarihinde İtalya, Avusturya ve Macaristan'ın arasında imzalanan Roma Protokolleri bölgeye istikrar getirmekten uzak kalmışlardır.²³⁵ Tuna Nehri'ne kıyısı olan devletlerden oluşan bir Tuna federasyonu fikri ortaya atılmasına rağmen savaştan galip çıkan ve kaybeden halef devletler arasında yukarıda bahsedilen anlaşmazlıklardan ötürü proje hayata geçirilememiştir.²³⁶ Bu çabaların fiyaskoyla sonuçlanması, temel siyasî meselelere

²³⁴ Küçük İtilaf ile Balkan Antantı arasındaki bağlantı için bkz. Eliza Campus, **The Little Entente and the Balkan Alliance**, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1978, s.60-82. Balkan Antantı'nın tarihsel altyapısı için bkz. Türkeş, **a.g.e.**, s. 23-28.

²³⁵ Roma Protokolleri'nin 9 Şubat 1934'te imzalanan Balkan Antantı'na karşı İtalya'nın bir cevabı olduğu ileri sürülmüştür. Bu konuda Viyana Elçiliği'nden alınan rapor ve Roma Protokolleri'nin Türkçe tercümesi için bkz. M. Dollfuss, Gombocz ve Mussolini'nin Roma'da görüşmeleri ve imzalanan protokollere ilişkin 8 Mart 1934 tarihli rapor **BCA 030.0.10.0.0.237.602.8**.

²³⁶ 1934 senesinin Aralık ayında İtalyan ve Fransız hükümetleri arasında bir dizi müakere başlatılmıştır. Bu müzakereler 1935 senesi Ocak ayında iki ülke arasında Orta Avrupa'da istikrarın korunmasına yönelik ve daha sonra *Tuna Paketi fikri* olarak anılacak bir dizi anlaşmanın imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. Buna göre Avusturya ve sınırdaş devletleri birbirlerinin içişlerine karışmayacak, toprak düzenlemesi veya sosyal düzeni değiştirmeye yönelik müspet veya menfi eylemde bulunmayacaktı. Burada asıl amaç Avusturya'nın toprak bütünlüğünü güvence altına alarak İtalya ve Fransa'nın Almanya'nın bölgede nüfuzunun artmasını engellemek istemeleridir. Bkz. Adam, **a.g.e.**, s.98-101.

akılcı çözümler bulunmaksızın ekonomi alanında sürekli işbirliğini sağlamanın mümkün olmadığını açığa çıkarmıştır.²³⁷ Carr, bu konuda şunları yazmıştır:²³⁸

“Kimsenin istemediği çatışmalar ve kıskançlıklar Tuna çevresi siyasetinin 1919’dan sonra meşhur bir özelliğiydi ve herkesin hazır olduğu işbirliği elde edilemez durumdaydı. Ayrışan çıkarlar gerçeği, çatışmadan kaçınmaya yönelik genel bir arzu klişesiyle maskelenmiş ve yanlışlanmıştı.”

Özetlemek gerekirse, I. Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’da kargaşa hâkim olmuştur. Rusya’da sosyalist devrim ve büyük güçlerin mağluplara dayattığı barış antlaşması hükümleri Avrupa’da birçok belirsizliği beraberinde getirmiştir. Savaştan galip çıkan İtilâf devletlerinin herhangi birinin öne çıkmaması için aralarında bir rekabet başlamıştır. İngilizler özellikle kıta Avrupası’nda Almanlardan boşalan nüfuz boşluğunu Fransızların doldurmasından endişe etmiştir. Böyle bir vaziyette Fransa güvenliğini korumak için sadece Almanya’ya dayatılan Versay Antlaşması’nı değil, aynı zamanda bütün barış sistemini savunmak zorunda kalmıştır. İtalya kendi içinde ve uluslararası platformda Avrupa ve Orta Avrupa’ya karşı tutarlı bir siyasa belirleyebilmek için tehlikeli bir konuma düşmüş konjonktüre göre ortak ve görüş değiştirmiştir. Sadece bölgenin nüfuzunu ele geçirmek isteyen büyük güçler değil, aynı zamanda bölgenin küçük devletlerinin de aralarında uyuşmazlıklar belirlemiştir. Batılı güçlerin tümünün ortak endişesi ise bölgede oluşan otorite boşluğunun Bolşevizm ile doldurulması tehdidi olmuştur. Bu yüzden İtilâf devletleri Sovyet Rusya’nın bölgeye nüfuz etmesini engellemek istemiştir.²³⁹ Görüldüğü üzere savaş sonunda kurulan Versay Sistemi galip devletlerin savaş sonrasındaki kazanımlarına dair hala anlaşmazlık yaşamalarına yol açtığından ötürü savaşın galipleri ve mağlupları arasında savaşın hemen ertesinde olduğu kadar keskin bir fark kalmamış; mağluplarla galipler arasındaki derin farkı zamanla kapanmıştır. Böylece II. Dünya Savaşı’na giden yol şu şekilde açılmıştır: İtalya, 1935 yılında Habeşistan’ı işgal etmiş; 1936 yılında İspanya İç Savaşı’na katılmıştır. Almanya Rheinland’ın askerden arındırılmış bölgesini işgal etmiş ve Fransızlar savaştan sakınmak için buna ses

²³⁷ Stephen Kertész, **Diplomacy in a Whirlpool, Hungary between Nazi Germany and Soviet Russia**, Indiana, University of Notre Dame Press, 1953, s.20.

²³⁸ Carr, **a.g.e.**, s.102.

²³⁹ Gyula Juhász, **Hungarian Foreign Policy**, Budapest, Akademiái Kiádo, 1978, s.41.

çıkarmamıştır. Revizyonist bloğun saldırgan dış siyasetine antirevizyonist blok, başka devletler zararına ödünler vererek saldırganı yatıştırma siyasetiyle karşı koymaya çalışmıştır. Bu siyasetin kurbanı Çekoslovakya olmuştur. Bundan kuvvet alan Hitler Polonya'dan Danzig koridorunu ve Sovyet Rusya'dan Ukrayna'yı istemiştir. Almanya, Sovyetler Birliği ile İngiltere ve Fransa arasındaki 1939 görüşmelerinin bir sonuç vermemesinden yararlanarak Alman-Sovyet saldırmazlık paktı imzalanmasını önermiştir. Sovyetler Birliği, İngiltere ile Fransa'nın eşit haklı ve etkin bir karşılıklı yardım antlaşması imzalama niyetinde olmayıp, görüşmeleri ancak kendi Münih siyaseti ruhunda Almanya'ya baskı göstermek için kullanmak istediklerine ikna olunca Almanya'nın önerisini kabul etmiş ve 1939 senesinin Ağustos ayında iki ülke arasında bir saldırmazlık antlaşması imzalanmıştır. Büyük felaketleri beraberinde getiren II. Dünya Savaşı, 1939 senesinin Eylül ayının başında bu iki blok arasında patlak vermiştir. 1941 senesinin Haziran ayında Almanya, Sovyetler Birliği'ne saldırdıktan sonra da, savaşı zaferle sonuçlandıran geniş bir anti-faşist koalisyon oluşmuştur.²⁴⁰

Türkiye ile Macaristan'ın mevcut koşullardaki durumlarını tahlil etmeden önce iki ülkenin de iç siyasetlerine ayna tutulmalıdır; çünkü bir devletin iç durumunu bilmeden dış siyasetini anlamaya olanak yoktur.²⁴¹

1.4. Türkiye'de İç ve Dış Siyaset

Osmanlı İmparatorluğu ve halefi yeni Türkiye devleti, 1912 yılından başlayarak Balkan Savaşları (1912-1913), I. Dünya Savaşı (1914-1918) ve Kurtuluş

²⁴⁰ A. Akşin, **a.g.e.**, s.169. Almanya'yı Sovyet Rusya'ya saldırmaya iten siyasî sebepler için bkz. (Ahmet) Hulki Saral, **I nci ve II nci Dünya Harblerinde Alman Ve Rus Sevk Ve İdaresi Hakkında Bir Etüt**, Ankara, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, 1964, s.41-43.

²⁴¹ Coşkun Üçok, **Siyasal Tarih 1789-1950**, Ankara, Ajans Türk, 5. Baskı, 1961, s.1-2. Dış siyasetin iç örgütlenmenin sağlamlığına bağlı olduğunu Atatürk de vurgulamıştır: *“Dış siyasetin en çok ilgili bulunduğu ve dayandığı temel, devletin iç teşkilâtıdır. Dış siyasetin iç teşkilâtla uyumlu olması gerekir. Batı'da ve Doğu'da, başka başka karaktere, kültüre ve ülkeye sahip biri birinden farklı unsurları tek sınır içinde toplayan bir devletin iç teşkilâtı, elbette temelsiz ve çürük olur. O halde, dış siyaseti de köklü ve sağlam olamaz. Böyle bir devletin iç teşkilâtı özellikle millî olmaktan uzak olduğu gibi, siyasî ilkesi de millî olamaz. Buna göre, Osmanlı Devleti'nin siyaseti millî değil, belirsiz, bulanık ve kararsızdı.”* Bkz. Kemal Atatürk, **Nutuk**, Zeynep Korkmaz (Haz.), Ankara, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2006, s.298.

Savaşı (1919-1922)'ni içeren on yıl boyunca savaş halinde olmuştur.²⁴² Türkler için I. Dünya Savaşı 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile sona ermiştir. Mütarekenin imzalanmasının ardından İtilâf devletleri, anlaşmanın hükümlerine uymaksızın bahaneler ileri sürerek yurdun çeşitli bölgelerini işgale başlamışlardır. Bunun için de hukukî dayanak olarak mütarekenin İtilâf devletlerinin güvenliklerinin tehlikeye düşmesi halinde herhangi bir stratejik bölgeyi işgale haklarının olduğunu belirten 7. maddesini göstermişlerdir.²⁴³ Nihayet Yunan birliklerinin 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkmaları Türk Kurtuluş Savaşı'nın fitilini ateşlemiştir. 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılmış ve Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında kurtuluş mücadelesi yürütülmüştür. Böylece Türk topraklarında İstanbul'da Sultan Vahdettin'in hükümeti ve Anadolu'da Büyük Millet Meclisi hükümeti olmak üzere iki devlet ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler esnasında Osmanlı Devleti, 10 Ağustos 1920 tarihinde İtilâf Devletleri ile Sevr Barış Antlaşması'nı imzalamıştır. Büyük Millet Meclisi bu antlaşmayı tanımamıştır.

Büyük Millet Meclisi, Anadolu'nun birçok yerini işgal etmiş olan İngiliz, Fransız, İtalyan, Yunan ve Ermeni kuvvetlerine karşı başlangıçta Kuvayı Milliye birlikleri ile bölgesel olarak²⁴⁴, daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın örgütlediği düzenli ordu ile karşı koymuştur. Nihayet Yunanlılar hariç, diğerleri ile yapılan anlaşmalarla Doğu ve Güney cephelerinde bir dereceye kadar emniyet sağlayabilmiş ve Misak-ı Millî hudutlarına ulaşmıştır. Ancak, Ege bölgesine çıkan Yunanlılar ile

²⁴² İsmet Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, Ankara, TTK, 1993, s.3. 1908 senesinden itibaren iç siyasî çalkantılarla uğraşmaya başlayan Osmanlılar toprak kaybetmişlerdir. 1908'de Avusturya, Bosna-Hersek'i ilhak ederken Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiştir. 1911'de Avrupa güçlerinin en zayıfı olan İtalya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ederek Trablusgarp'ı ele geçirmiştir. 1912 ve 1913 tarihlerindeki Balkan Savaşları'nın ardından Arnavutluk, Makedonya ve Trakya'nın bir bölümü elden çıkmıştır. Altı yıl içinde Osmanlı Devleti neredeyse Avrupa'daki topraklarının tamamını kaybetmiş; elinde Trakya'nın küçük bir bölümü kalmıştır. Yine de etkisini kaybetmesine rağmen Osmanlılar I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar savaşmış; Gelibolu başta olmak üzere Irak'ta, Filistin'de, Suriye'de ve Galiçya'da İtilâf devletlerini zor duruma düşürmüştür. Ne var ki, 1918 yılına gelindiğinde artık iyice zayıf düşmüş ve büyük güçlere karşı koyamamıştır. Savaş sonunda Arap yarımadasını, Filistin'i, Suriye'yi ve Irak'ı kaybetmiştir.

²⁴³ Bu işgaller sırasında 9-12 Kasım 1918 tarihleri arasında İngiliz-Fransız-İtalyan ve Yunan savaş gemileri İstanbul limanına demirlemiştir. Fransızlar 7 Aralık 1918'de Adana ve Mersin'i; İngilizler 17 Aralık 1918'de Gaziantep'i, 22 Ocak 1919'da Kahramanmaraş'ı, 24 Mart 1919'da Urfa'yı; İtalyanlar 14 Mayıs 1919'da Antalya, Fethiye, Bodrum ve Konya'yı işgal etmiştir. Bunların haricinde İngiliz askerleri Samsun ve Merzifon'u kontrolleri altına almış, doğuda, güney ve güneydoğu Anadolu'da İngilizler ile Fransızların teşvik ve yardımıyla Ermeniler başkaldırmıştır.

²⁴⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Bülent Tanör, **Türkiye'de Kongre İktidarları 1918-1920**, İstanbul, YKY, 2009, s.105-214.

mücadele 1922 yılının Eylül ayına kadar aralıksız olarak devam etmiştir.²⁴⁵ Nihayet 23 Eylül 1922 tarihinde İtilâf devletleri tarafından bir mütareke ve ardından bir barış konferansı önerilmiştir. Böylece, 3 Ekim'de Mudanya'da mütareke görüşmeleri başlamış ve imzalanan mütarekeye göre 14/15 Ekim gecesi silah bırakılması; Doğu Trakya'nın ise otuz gün içinde boşaltılması kararlaştırılmıştır.²⁴⁶ Türk Kurtuluş Savaşı, 24 Temmuz 1923'te imzalanan ve TBMM tarafından 23 Ağustos 1923 tarihinde tasdik edilen Lozan Barış Antlaşması ile sona ermiştir.²⁴⁷

1 Kasım 1922'de Büyük Millet Meclisi saltanatı kaldırmış; Osmanlı İmparatorluğu tarihe karışmıştır. 29 Ekim 1923 tarihinde ülkede Cumhuriyet ilan edilmiştir. İki savaş arasındaki dönemde Türk devletinin iç siyasetinin dayandığı esaslar şunlar olmuştur: İnkılâpların yayılması ve sonuçlarının korunması²⁴⁸; vatandaşların güvenliğinin sağlanması, kamu düzeni ve güvenliğinin sürdürülmesi; millî birliğin güçlendirilmesi ve altı ok olarak nitelendirilen ilkelere²⁴⁹ aykırı eylemlerin engellenmesi.

Yeni Türk devleti, Millî Mücadele süresince her ülke ile ayrı ayrı müzakere yürüttüğü bir dış siyaset izlemiştir. Bu bağlamda, Türkiye, büyük devletlerin aralarındaki anlaşmazlıklardan istifade ederek gerçekçi ve faydacı bir tavır

²⁴⁵ Türk birlikleri 11 Ocak 1921'de ve 31 Mart 1921'de olmak üzere İnönü civarında iki defa ve 23 Ağustos–13 Eylül 1921 tarihleri arasında süren Sakarya Meydan Muharebesi'nde Yunan taarruzunu geri püskürtmüş ve 26 Ağustos 1922 tarihinde başlayan ve 30 Ağustos'ta sona eren Büyük Taarruz ile Yunan kuvvetlerini kesin olarak yenilgiye uğratmıştır.

²⁴⁶ Mudanya Mütarekesi'nin metni için bkz. Soysal, **a.g.e.**, s. 61-66.

²⁴⁷ Lozan Barış Antlaşması'nın tam metni için bkz. **Düster: Üçüncü Tertip**. c. 5: 11 Ağustos 1339-19 Teşrinievvel 1340. İstanbul, Necmi İstikbal Matbaası, 1931, s. 13-357.

²⁴⁸ Atatürk inkılâpları olarak da bilinen reform sürecinde yaşanan gelişmeler şu şekildedir: Devletin rejimi değişmiş; cumhuriyet ilan edilmiştir. (29 Ekim 1923) Halifelik kaldırılmış (3 Mart 1924), dinin siyaset ve toplumsal yaşam üzerindeki etkisini bertaraf etmeye yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla eğitimde reform gerçekleştirilmiştir. (3 Mart 1924) Tekke ve zaviyeler kapatılmış, mallarına el konulmuş, devlet laikleştirilmiştir. (30 Kasım 1925) Uluslararası hukuk normlarına uygun, çağdaş hukuk kurallarına dayalı laik yasalar çıkarılmıştır. (1926) Medenî hukuk ve çağdaş mülkiyet kuralları getirilmiştir. (17 Şubat 1926) Kadınların toplumsal statüsünde iyileştirilme yapılmış, meslek sahibi olmalarına müsaade edilmiş, kendilerine seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. (5 Aralık 1934) Miladî takvim kabul edilmiştir. (26 Aralık 1925) Zaman ve ölçülerde uluslararası standartlar kullanılmaya başlanmıştır. (1931) Şapka kanunu ile kıyafet devrimi yapılmıştır. (25 Kasım 1925) Dilde sadeleştirme ve yenileştirme çalışmaları yapılmış, Latin alfabesi kabul edilmiştir. (1928) Spor ve sporcular desteklenmiştir. Kamu sağlığı üzerine çalışmalar yapılmış, sağlık üzerine yasalar çıkartılmış, Kızılay'ın statüsü güçlendirilmiş, hastaneler açılmış, doktorlar yetiştirilmiştir. Kimsesiz çocuklar himaye altına alınmıştır. 1930 yılındaki Köy Kanunu ile Köylerin statüsü belirlenmiştir. Bütçe düzenlemeleri yapılmış, Merkez Bankası kurulmuş, banknotlar değiştirilmiş ve para basma yetkisi devletleştirilmiştir. Millî sanayi oluşturulmaya çalışılmıştır. 1925 yılından itibaren ticaret odaları açılarak ticaretin geliştirilmesi ve millîleştirilmesi hedeflenmiştir. Ordu güçlendirilmiştir. Ülke içinde demiryolları inşa edilmiş, kabotaj hakkı alınmış, havacılık alanında gelişim gösterilmiştir.

²⁴⁹ Atatürk ilkeleri şunlardır: cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, laiklik, devletçilik, inkılâpçılık.

sergilemiştir.²⁵⁰ Türk Kurtuluş Savaşı, başlangıcından itibaren, bu mücadeleyi Batı'nın kapitalist sömürgeci siyasetine karşı verilen bir mücadele olarak gören Sovyet Rusya tarafından maddî ve manevî olarak desteklenmiştir.²⁵¹ 16 Mart 1921 tarihinde Moskova'da imzalanan Türkiye-Sovyetler Birliği Dostluk Antlaşması ile Türkiye'nin Doğu sınırı çizilmiş, Sovyet Rusya'dan alınan malî ve askerî yardım Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşmasında önemli rol oynamıştır. Böylece, Sovyet Rusya Sevri Antlaşması'nı geçersiz saymış ve Türkiye'yi tanımıştır. Aynı zamanda, büyük bir devlet tarafından tanınan ve desteklenen TBMM hükümeti itibar kazanmıştır. Bu antlaşma yeni Türk devleti için büyük bir başarıdır çünkü Ankara hükümeti büyük güçlerce dış siyasette çevrenmesini ve yalnızlaştırılmasını kırmıştır.²⁵²

Lozan Konferansı ve sonucunda imzalanan Lozan Barış Antlaşması yeni Türk devletinin yukarıda izah edilen gerçekçi dış siyasetinin bir devamı niteliğindedir.²⁵³ Lozan Antlaşması, Versay sisteminin diğer barış antlaşmalarının aksine Kurtuluş Savaşı'ndan başarıyla çıkan yeni Türk devleti ile Savaşı'n galipleri arasında eşit şartlara göre yapılan bir antlaşmadır. Bu savaşta yenilgiye uğrayan devletler arasında yalnız Türkiye böyle bir antlaşma yapmıştır. Lozan'dan sonra Türkiye'nin stratejik önemi artmış, 1923'ten sonra Türkiye Avrupa'nın bütün güçlü devletleri ile komşu durumuna gelmiştir. Türkiye doğusunda Sovyetler Birliği ile güneyinde Kıbrıs ve Irak mandası vasıtasıyla İngiltere ve Suriye mandası vasıtasıyla Fransa ile batıda ise Oniki Ada ve Meis Adası'nı ele geçiren İtalya ile sınırdaş olmuştur. Bu da Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'nın ardından uluslararası ilişkilerde tarihî dostluk ve

²⁵⁰Mustafa Yılmaz, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (1919-1938)", **Türkler c.16**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.580.

²⁵¹Kâmuran Gürün, **Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Ankara, TTK, 2. Baskı, 2010, s.63-81.

²⁵² gös.yer.

²⁵³ Aydın, Türk dış politikasını belirleyen tarihî ve geleneksel unsurları değerlendirdiği makalesinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin statükoyu muhafaza eden gerçekçi dış politikası itibarıyla Osmanlı'nın mirasını devam ettirdiğini ileri sürer; çünkü Osmanlı devletinin de 19. yüzyıldaki dış politikası bu minvaldeydi. Bununla beraber, yüzyıllardan beri Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan bir köprü olma işlevini; yani stratejik önemini yitirmemiştir. Son olarak, Atatürk'ün fikirleri Türkiye'nin dış politikasını yönlendirmiştir. Bunlar çağdaş Türk milliyetçiliğinin esas alındığı ulus-devletin korunması, Kemalist ilkeler ışığında çağdaş uygarlık seviyesinin yakalanması ile gerçekçi ve barışçı bir dış politika izlenmesidir. Bkz. Mustafa Aydın, "Determinants of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs", **Middle Eastern Studies**, c.35, S.4 (Ekim 1999), s.152-186.

düşmanlık yerine, değişen şartlar ve karşılıklı yarar ilişkilerini esas alan gerçekçi bir dış siyaset izlemesini gerektirmiştir.²⁵⁴

İki savaş arasındaki dönemde Türkiye büyük güçlerle dostane ilişkiler yürütmüştür. Başlangıçta Batılı ülkelere çekinceyle yaklaşan Türkiye, 1925 yılında Sovyet Rusya ile imzaladığı saldırmazlık paktı ile Ruslarla yakınlaşmıştır. 1926-1930 yılları arasında ise, Lozan'da çözüme kavuşmayan sorunlarını büyük oranda halletmiştir. 1930 sonrasında ise, İtalya'nın yayılmacı politikalarından duyduğu endişeden ötürü, İngiltere ve Fransa ile iyi ilişkiler içine girmiştir.

Kurtuluş Savaşı sırasında en büyük dış desteği veren büyük güç Sovyet Rusya olmuştur. Sovyet Rusya'ya göre, ortak düşman konumundaki emperyalizme karşı savaşılan Türklerin toprakları, savaş sonrasında komünizm ideolojisinin yayılabileceği bir potansiyele sahipti.²⁵⁵ Türkiye ise Rusya'nın hedefi olan Bolşevizmin yayılmasına yönelik bir endişe taşımamıştır. Hariciye Vekili Şükrü Kaya, Türkiye'nin Bolşevik olamayacağını çünkü halkta millî duyguların yüksek olduğunu ve büyük toprak mülkiyetinin olmadığına vurgu yapmış; Rus dostluğuna büyük önem verdiklerini ilan etmiştir.²⁵⁶ *“Biz Rusya'ya çarlık görmektense Bolşevik görmeyi her vakit tercih ederiz... Rusya'nın bizimle dost olması bizim için çok faydelidir. Çünkü bu dostluğun harici düşmanlarımız üzerinde büyük tesiri olacaktır.”* Konuşmacının burada harici düşmanlar olarak Musul Sorunu'nun çözümüne kadar Türkiye'nin baş tehdit olarak gördüğü İngiltere'yi, malî konularda anlaşamadığı Fransa'ya ve Türkiye üzerindeki toprak emellerini gizlemeyen İtalya'ya kast ettiği anlaşılmaktadır.

Türkiye, Sovyet Rusya ile 17 Aralık 1925 tarihinde bir dostluk ve saldırmazlık antlaşması imzalamıştır. Sovyet Rusya'nın uluslararası konumunu henüz güvence altında görmemesi, Avrupa'da Locarno Antlaşmaları'nın yarattığı

²⁵⁴ Gönlübol ve Sar, a.g.m., s.59.

²⁵⁵ Komünizm meselesi iki ülke arası ilişkilerde Lozan sonrası dönemde de gündemdeki yerini korumuştur. Türkiye'deki komünist faaliyetler ve Sovyet Rusya ile olan bağlantısı için bkz. Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 3. Basım, 1978 ve Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar-II**, İstanbul, BDS Yayıncılık, 1985.

²⁵⁶ 4.2.1341 İçtima 47, Celse 2, **TBMM Gizli Celse Zabıtları c. IV 2 Mart 1339 (1923) – 25 Teşrinievvel 1924**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.473–475. Taylor da II. Dünya Savaşı'nın sebeplerini yorumladığı eserinde o kadar hayafı görmediği Bolşevik tehlikesinin Kızılordu'nun Ağustos 1920'de Varşova önlerinde püskürtüldüğünde aniden sona erdiğini ve o tarihten sonra yirmi yıl boyunca komünizmin Rus sınırlarının ötesinde, Avrupa'nın herhangi bir yerinde en küçük bir başarı kazanma olasılığını dahi olmadığı değerlendirmesini yapmıştır. Bkz. Taylor, **a.g.e.**, s.75.

atmosfer ve Musul Sorunu'nun Türk-İngiliz ilişkilerinde yarattığı gerginlik iki ülkeyi böyle bir antlaşma imzalamaya sevk etmiştir. Bu antlaşma 1929 yılında yenilenmiş ve 1945 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Türkiye'nin kademeli olarak Batılı güçlerle anlaşma yoluna gitmesi ve ilişkilerini düzeltmesi Sovyet Rusya tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmış olsa da iki ülke ilişkilerinde gerileme olmamıştır. 1930'lu yılların başından itibaren Türk dış politikası Sovyet ekseninden çıkarak Batı yönüne kaymıştır.²⁵⁷

İki savaş arasındaki dönemde Türkiye'nin dış siyasette dikkatini en fazla yönelttiği devlet İtalya olmuştur. İtalyanlar Anadolu'daki çıkarlarını daha ziyade barış ortamında elde edilecek ekonomik ayrıcalıklarda aramış; Türklerle anlaşmak istemiş ve barış antlaşmasının imzalanmasının hızlandırılması için çabalamışlardır. Bu meyanda, İtalyan kaynakları Ankara'ya gizli istihbarat vermiş; bölgede yaşayan Türkleri, Yunanlılara karşı çete kurmaya teşvik etmiş, hatta İngiliz raporlarına göre silah ve mühimmat yardımında dahi bulunmuş ve Türk Millî Mücadelesi'ne destek vermiştir.²⁵⁸ İtalya, Ankara hükümeti ile yardımlarına karşılık olarak kendisine ekonomik imtiyazlar veren bir antlaşma imzalamak istemiş; fakat Ankara böyle bir antlaşma imzalamaya yanaşmamıştır. Ankara ve Roma arasındaki ilişkilerdeki samimiyetsiz hava Türk-İtalyan ilişkilerini de etkilemiştir. Lozan'dan sonraki dönemde Türkiye, İtalya'yı kendisi için en büyük tehdit olarak görmüştür.²⁵⁹

Balkanlar'da Yugoslavya ile rekabet halindeki İtalya, Yunanistan'ın desteğini kazanmak istemiştir. Fransa ise aralarında anlaşmazlık bulunan Yugoslavya ile Yunanistan'ın yakınlaşmasını teşvik edecek bir siyaset izlemiştir. Fransa'nın bölgeye

²⁵⁷ Türkiye – Sovyetler Birliği işbirliğinin pekiştiği dönemin tahlili için bkz. Gürün, **a.g.e.**, s. 103-132; Saime Yüceer, "Atatürk Dönemi (1919-1938) Türk-Rus İlişkilerinin Siyasî Boyutu", **Atatürk'ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri I. Çalıştay Bildirileri (Ankara, 14-15 Mayıs 2010)**, İlyas Kamalov ve İrina Svistunova (haz.), Ankara, ATAM, 2011, s.82-95.

²⁵⁸ Salahi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, c.I**, Ankara, TTK, 3. Baskı, 1995, s.167 ve 168. İtalyanların İtilâf devletlerinin Türkiye'ye yönelik politikasına dair bir eleştiri için bkz. Carlo Sforza, **Diplomatic Europe Since the Treaty of Versailles**, Yale University Press, 1928, s.51-66. Millî Mücadele döneminde İtalya'nın Türkiye politikası ile Türk-İtalyan ilişkileri konusundaki kapsamlı kaynakça ile İtalya'nın Türkiye politikasının kamuoyu üzerindeki etkileri için bkz. Fabio L. Grassi, **İtalya ve Türk Sorunu 1919-1923 Kamuoyu ve Dış Politika**, Nevin Özkan ve Durdu Kundakçı (çev.), İstanbul, YKY, 2. Baskı, 2010.

²⁵⁹ Ankara hükümetinin Millî Mücadele döneminde İtalya ile ilişkilerinin kapsamlı değerlendirmesi için bkz. Mevlüt Çelebi, **Millî Mücadele Dönemi'nde Türk-İtalyan İlişkileri**, Ankara, ATAM, 2002; Cumhuriyet'in ilanı sonrasındaki Türk-İtalyan ilişkileri için bkz. Dilek Barlas, "Friends or Foes? Diplomatic Relations between Italy and Turkey, 1923-36", **International Journal of Middle East Studies**, c. 36, S. 2 (Mayıs 2004), s. 231-252.

yönelik siyaseti ile Türkiye'nin Balkan politikası çelişmiştir. Fransa'nın Suriye konusunda Türkiye ile yaşadığı anlaşmazlık Türkiye'nin İtalya ile sorunlarını halletme yoluna gitmesini gerektirmiştir.²⁶⁰ Millî Mücadele döneminde Ankara Hükümetiyle uzlaşan İtalya'nın Türkiye'nin arası Mussolini ve faşist partinin iktidara gelmesinin ardından 1924 yılı itibarıyla bozulmaya başlamıştır. Lozan Barış Konferansı'nda Rodos ve On İki Ada'daki hâkimiyetini Türkiye'ye kabul ettiren bu ülkenin 1923 Ağustos'unda Korfu Adası'nı işgal etmesi,²⁶¹ 1924 Haziran'ında Rodos Adası'na asker yığması ve Ege sahillerinde keşfe çıkması gibi gelişmeler Musul Sorunu'nun çözümünün arifesinde Türk tarafında İtalya'nın Türkiye üzerinde emeller beslediğine dair bir kanaatin oluşmasına neden olmuştur. Bu dönemde Mussolini, Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Suat (Davaz) Bey'e, İtalya'nın Türkiye'ye karşı askerî hazırlık yapmadığı ve Türkiye hakkında dostane duygular beslediğine dair güvence vermiş ve Türkiye'nin endişelerini gidermiştir.²⁶²

İtalya, 1920'li yılların sonuna doğru Orta Avrupa ve Balkanlar'da Fransa'nın himayesindeki Küçük İtilâf'a karşı denge sağlamak için Türkiye, Macaristan ve Yunanistan'ın dâhil olduğu bir ittifak sistemi kurmak istemiştir. Tevfik Rüştü Bey'in 1928 yılında Milano'ya yaptığı ziyaret, iki ülke arasında 30 Mayıs 1928 tarihinde Roma'da imzalanan *Tarafsızlık, Uzlaşma ve Yargısal Çözüm Antlaşması* ve 30 Mayıs 1929 tarihinde Ege Adaları'nın statüsü üzerine imzalanan protokol ile konunun Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'na gönderilmesi bunların sonucudur.²⁶³ Türkiye

²⁶⁰ Şükrü Kaya, Hariciye Vekili olarak BMM'de yaptığı konuşmada bu durumu şöyle ifade etmiştir: "İtalya zımmadaranı, İtalya muharrirleri kendileri için Anadolu'yu mukarrer biliyorlar. Bu zihniyetleridir ki, İtalyanları bize düşman etmiştir. İtalyanlar bize düşman değildir. Fakat zihniyetleri düşmandır. 4 Şubat 1341, İçtima 47, Celse 2, **TBMM Gizli Celse Zabıtları** c. IV 2 Mart 1339 (1923) – 25 Teşrinievvel 1924, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.473.

²⁶¹ 27 Ağustos 1923 tarihinde Yunan-Arnavut Sınırları Belirleme Komisyonu Başkanı İtalyan General Enrico Tellini'nin Yunanistan'da suikaste kurban gitmesinden ötürü İtalyan hükümeti bu ülkeye ultimatom göndererek Yunan tarafından tazminat talep etmiştir. Roma'nın bazı taleplerinin reddedilmesi üzerine İtalyan donanması 31 Ağustos 1923 tarihinde Korfu'yu bombalamış; bombardımanda sivil halk hayatını kaybetmiştir. Adanın bir ay kadar süren işgali Yunan halkında infial yaratmış ve İtalya'nın Yunanistan'a karşı saldırganlığı olarak yorumlanmıştır. Bkz. Antonis Klapsis, "Greek Diplomacy towards Fascist Italy, 1922-1940", **THETIS, Mannheimer Beiträge zur Klassischen Archäologie und Geschichte Griechenlands und Zyperns**, Reinhard Stupperich und Heinz A. Richter (der.), Band 20, Mannheim, 2013, s.294.

²⁶² Çelebi, İtalya ile Türkiye arasındaki bu krizin Musul Sorunu'nun çözümünde Türkiye'ye olumsuz sirayet ettiğini, Türkiye'nin bu konuda askerî çözüm seçeneğini İtalyan tehlikesini göz önünde bulundurarak kullanmadığını iddia eder. Bkz. Mevlüt Çelebi, "Atatürk Dönemi Dış Politikasında İtalya Faktörü", **Türkler c.16**, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca (der.), Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.663-664.

²⁶³ İlhan Uzgel, "Batı Avrupa'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası**, s.293-294.

ile İtalya arasında bu anlaşmaların imzalanmasıyla bir ortak adım atılmış olmasına rağmen bu gelişme Mussolini'nin tasarladığı İtalyan-Türk-Yunan üçlü paktına dönüşmemiştir. Bölgede barışın ve istikrarın teminini isteyen Türkiye, İtalya ve Fransa'nın aralarındaki rekabetin Balkan ülkelerini yutacağına inanmış ve bu rekabetin içine girmemiştir.²⁶⁴ 1920'li yılların ikinci yarısındaki Türk-Macar siyasî yaklaşması da İtalya'nın bu siyasî girişimi çerçevesinde yorumlanmalıdır.

İtalya'nın 1930 yılı sonrasında yeniden yayılmacı bir politika izlemeye başlaması Türkiye'nin İngiltere ile yaklaşmasını hızlandırmıştır. Bu ülkenin Habeşistan'ı işgal etmesi, Montrö Konferansı, Akdeniz Paketi'nin imzalanması gibi gelişmeler iki ülke arasında mesafe koymuştur.²⁶⁵

1930'lı yıllarda Avrupa'da artan İtalyan ve Alman saldırganlığı karşısında kıtadaki güç dengesini korumak isteyen İngiltere ve Fransa, Ortadoğu'daki güvenlik kaygılarını gözeterek Türkiye ile yakın ilişkiler tesis etmek istemişlerdir. Türkiye'nin Briand-Kellogg Paketi'ne taraf olması ve Milletler Cemiyeti'ne girmesi İngiltere ile aralarındaki buzların erimesini sağlamıştır. 1936 yılında artan İtalyan saldırganlığı karşısında İngiltere, karşılıklı olarak Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan'a güvence vermiştir. *Akdeniz Paketi* adı verilen bu garanti sistemi iki ülkenin 1939 yılında iki ülkenin aralarında yaptıkları ittifakın itici gücü olmuştur.²⁶⁶

Türk-İngiliz ilişkilerinin iyileşmesinin Türkiye'nin Fransa ile ilişkilerini de olumlu etkilediği görülür. Musul Sorunu'nun 1926 yılındaki çözümüyle birlikte bu iki ülke, Türkiye'nin Suriye sınırına ilişkin yaşanan sorunların barışçıl yollardan çözümünü birbirlerine taahhüt ettikleri bir dostluk antlaşmasını 30 Mayıs 1926 tarihinde imzalamışlardır.²⁶⁷ Bununla beraber, Türkiye'deki yabancı okullar, Anadolu'daki Fransız şirketlerinin imtiyazları ve Osmanlı'dan kalan dış borçların

²⁶⁴ Dilek Barlas, **Etatism and Diplomacy in Turkey, Economic and Foreign Policy Strategies in an Uncertain World**, 1929-1939, Brill, Leiden, 1998, s.137. Türkiye'nin gözünden İtalya-Fransa rekabeti için bkz. "Fransa ve İtalya", **Ayın Tarihi**, c.XVII, S.55 (Teşrin-i Evvel 1928). Ayrıca, İtalyan faktörünün göz önüne alındığı Balkan devletlerinin 1920'li yıllardaki güvenlik arayışları ve Türkiye'nin süreçteki rolü için bkz. Campus, **a.g.e.**, s.21-28.

²⁶⁵ Çelebi, a.g.m., s.669; Yılmaz, a.g.m., s.591-592.

²⁶⁶ Yılmaz, a.g.m., s.591.

²⁶⁷ Musul sorunu ve Fransız anlaşması arasındaki ilişki için bkz. Gönübol ve Sar, a.g.m., s.86.

ödenmesi meselelerinin halliyle iki ülke ilişkileri düzelmiştir. II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden önce halledilen Hatay Sorunu da bu duruma başka bir örnektir.²⁶⁸

Türkiye, genel olarak 1923-30 yılları arasındaki dönemde bir yandan Balkan devletleriyle Lozan'dan arta kalan sorunlarını çözmeye, diğer yandan bu devletlerle ikili ilişkilerini ilerletmeye çalışmıştır. Sovyetler Birliği ile iyi geçinme, rejimine ve iç işlerine karışmama, İngiltere'nin olası ihtilaflarına müdahil olmama, Yunanistan, Bulgaristan ve Yugoslavya arasında cereyan eden anlaşmazlıklara karışmama, Balkanlar'da statükonun korunması, bu ülkeler arasındaki sorunların çözümü ve Yugoslavlarla iyi ilişkilerin tesisi Türk hükümetinin 1920'li yılların ilk yarısında bölgeye yönelik siyaseti olmuştur.²⁶⁹ İsmet Paşa 1925 yılında Meclis'te Türkiye'nin bir Balkan devleti olduğunu vurguladığı konuşmasında ise Balkanlar'daki huzur ve barıştan doğrudan doğruya alâkadar ve *“Balkanlar'da mütecaviz hiçbir emelimiz olmadığından oradaki huzur ve sükûn için cidden şayanı ehemmiyet bir amel içinde”* olduklarını söylemiştir.²⁷⁰ Bu bağlamda, Türkiye 15 Aralık 1923 tarihinde Arnavutluk, 18 Ekim 1925 tarihinde Bulgaristan ve 28 Ekim 1925 tarihinde Yugoslavya ile dostluk antlaşmaları imzalamıştır. Türkiye'nin Yunanistan ile yaşadığı ahali mübadelesi krizi ise 1920'li yıllar boyunca devam etmiş; iki ülke arasında gerginleşen ilişkiler 10 Haziran 1930 tarihinde imzalanan bir anlaşma ile çözüme kavuşturulmuştur.²⁷¹

Türkiye'nin Yunanistan ile ilişkilerini düzeltmesi, diğer Balkan devletlerini de birbirlerine yakınlaştıran bir unsur olmuştur. Düzenlenen konferanslarda karşılıklı fikir alışverişlerinde bulunulmuş ve karşılıklı anlayışın yaratılması konularında bazı gelişmeler sağlanmıştır. Türk-Yunan Antlaşması, Romanya ve Yugoslavya'ya

²⁶⁸ Hatay Sorunu'nun tarihsel gelişimi için bkz. Bekir Tünay, “Atatürk ve Hatay”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. II, S. 5 (Mart 1986), Elektronik Versiyon: <<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-05/ataturk-ve-hatay>> (Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2014).

²⁶⁹ **Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Paktı**, s.77-78. 1920'li yıllarda Türkiye'nin Balkan politikasının genel bir değerlendirmesi için bkz. Sıtkı Bilgin, “Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Diplomasisi (1923-1930)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S.60, <<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-60/ataturk-doneminde-turkiyenin-balkan-diplomasisi-1923-1930>> (Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2014).

²⁷⁰ “İsmet Paşa Hazretlerinin (9 Teşrinisani 1341) 9 Kasım 1925 tarihinde Devletin umumî siyaseti hakkında Büyük Millet Meclisi'nde beyanatları”, **İsmet Paşa'nın Siyasî ve İctimaî Nutukları, 1920-1933**, Ankara, Başvekâlet Matbaası, 1933, s.98.

²⁷¹ Antlaşmanın yapılması münasebetiyle Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey'in 17 Haziran 1930 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşma için bkz. **Aynı Tarihi**, c.22-23, S.75-78 (Haziran-Eylül 1930), s.6342-6345.

Türkiye ile daha yoğun ilişkiler kurmaya itmiş; revizyonist Bulgaristan'ın çıkarlarıyla ise çatışmıştır. Türkiye'nin öncülüğünde 1934 yılında imzalanan Balkan Antantı ile Romanya, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye birbirlerine karşılıklı olarak sınır garantisi vermişler; birbirlerine danışmaksızın herhangi bir Balkan devletiyle birlikte bir siyasî harekette bulunmamayı ve herhangi bir siyasî antlaşma yapmamayı taahhüt etmişlerdir.²⁷²

II. Dünya Savaşı arifesinde ve başlangıç döneminde Türkiye, Bulgaristan sınırını güçlendirmeye önem vermiştir. Revizyonist devletlerin baskısı karşısında İngiltere ve Fransa, Türkiye'yi Balkan Antantı ile Bulgaristan arasında arabuluculuk yapmaya teşvik etmiştir. Bir dizi görüşmenin ardından 31 Temmuz 1938 tarihinde imzalanan Selanik Antlaşması ile Bulgar-Türk ve Bulgar-Yunan sınırı silahlandırılmış; Bulgaristan ve Balkan Antantı'nın diğer üyeleri, kendi karşılıklı ilişkilerinde kuvvete başvurmama yükümlülüğünü üstlenmişlerdir. Buna rağmen Bulgaristan'ın toprak taleplerinden vazgeçmemesi ve Almanya'ya meyilli siyasetinden ötürü bu ülkenin Türkiye ve Balkan Antantı ülkeleriyle olan ilişkileri bozulmuştur. İki ülke 17 Şubat 1941 tarihinde bir saldırmazlık antlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma sonrasında Bulgaristan mihver devletleri bloğuna dahil olurken Türkiye'ye karşı saldırgan bir tavır takınmayacağını teminatını vermiştir. İnişli çıkışlı bir seyir göstermesine rağmen Bulgaristan'ın Balkan bölgesinde en iyi ilişkilere sahip olduğu devlet Türkiye olmuştur.²⁷³

Türkiye'nin 1930'lu yıllardaki İtalyan yayılmacılığına karşı öncülüğünü üstlendiği başka bir bölgesel işbirliği girişimi de İran, Irak ve Afganistan'ı bir araya getiren ve 8 Temmuz 1937'de imzalanan Sadabad Paktı'dır.²⁷⁴ Bu antlaşmalar ile

²⁷² **Cumhuriyetin İlk On Yılı Ve Balkan Paktı**, s.308-368.

²⁷³ Hakov, a.g.m., s.1954. Aras'ın Bulgaristan'a ilişkin değerlendirmesi şöyledir: *"Bizim görüşümüze göre, Bulgaristan'la aramızda esaslı bir ihtilâf mevzuu yoktur. Karşılıklı menfaatlerin ve büyük hadiselerin sevk ve ilhamile yeni Türkiye'nin ilk dostu mevkiinde bulunan Sovyet Rusyası ile 1925'de bitaraflik muahedesi yapıldıktan bir sene sonra, Bulgaristan'la da bir bitaraflik muahedesi imza ettik. Türkiye ve Yunanistan için başlı başına bir muvaffakiyet sayıfası ve benzeri devletler için iyi bir örnek teşkil eden Türkiye-Yunanistan anlaşmasından sonra da, Türkiye ve Yunan hudutlarını emniyeti için iki devlet arasında yapılan taahhüde iştirak etmesini Bulgaristan'dan da rica ettik. Bulgar hükümeti muvafakat etmedi. Bununla beraber Balgaristanla dostane münasebetlerimizi devam ettirmekte kusur etmedik."* Aras, **a.g.e.**, s.48.

²⁷⁴ Mussolini'nin Doğu Akdeniz bölgesinde izlediği yayılmacı siyaset ve Milletler Cemiyeti ilkelerini ihlal ederek Habeşistan'a saldırması sonucunda Ortadoğu devletleri İran, Irak, Afganistan ve Türkiye kendilerine yönelebilecek olası bir tehdidi ortak güvenlik bloğu oluşturmak suretiyle önlemek istemişler ve 4 Temmuz 1937'de Sadabad Paktı olarak bilinen antlaşmayı imzalamışlardır. Bkz.

etkili bir işbirliği doğmamasına rağmen, ittifak girişimleri Türkiye'nin bölgesel işbirliği arayışlarında rolünü göstermesi açısından önemlidir.

Türkiye'nin Macaristan ile siyasî alandaki ilişkileri bu bilgiler ışığında değerlendirildiği takdirde daha iyi anlaşılacaktır.

1.5. Macaristan'da İç ve Dış Siyaset

Macaristan'a da en az Anadolu coğrafyası kadar karışık bir atmosfer hâkim olmuştur.²⁷⁵ I. Dünya Savaşı sırasında Macar ülkesi işgale uğramamış, halk günlük yaşantısını sürdürmüştür. Macar tarafı savaşmak istememiş; ama İkili Yapı uyarınca Monarşi'nin dışişleri kurumu ve ordusu ortak olduğundan savaşa girmiştir.²⁷⁶ Kamuoyu ise bir yenilgi haberi beklemiyordu. Ancak, Macar birliklerinin İtalya cephesinde mağlubiyete uğrayıp dağılmaları ve bunun ülke içinde yarattığı hayal kırıklığı 1918 yılının Ekim ayı sonunda ülkenin iç politikasını hassas bir noktaya sürüklemiştir.²⁷⁷

Dört yıllık savaş sırasında Avusturya-Macaristan Monarşi'sinde toplam 9 milyon kişi silâh altına alınmıştır. Bunlardan 3,4 milyonu Macar ve Hırvat topraklarından gelmiştir. 9 milyon askerden 1,1 milyonu ölmüş; 3,6 milyonu yaralanmış, 2 milyondan fazlası ise esir düşmüştür. Ölenlerin 530 bini, yaralıların 1,4 milyonu ve esirlerin 833 bini, Monarşi'nin Macaristan idaresindeki kısmına aittir. Macaristan'da 3,8 milyon erkek silâh altına alınmış, bunlardan 660 bini ölmüş, 745 bini ağır yaralanmış, bir o kadarı da esir düşmüş veya kendilerinden haber alınamamıştır. Diğer bir ifadeyle, Macaristan'ın kaybı, nüfus ve rezervler

İbrahim Erdal, "Atatürk Dönemi (1923-1938) Türk-İran İlişkileri ve Sadabad Paktı", **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı 34 (Yaz 2012), s.77-88,

<http://www.karam.org.tr/Makaleler/271663839_007erdal.pdf> (Erişim Tarihi: 7 Eylül 2014).

²⁷⁵ Bayur'un ifadesiyle Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan savaş sonrası dönemde diğer devletlerle kıyaslandığında "*bir mevcudiyet gösterecek halde değillerdi.*" Bkz. Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, Ankara, TTK, 2. Baskı, 1995, s.21.

²⁷⁶ Macaristan Başbakanı István Tisza Monarşi'nin Sırbistan'a savaş ilan etmesine karşı çıkmıştır. Bkz. Hajdu Tibor ve Pollmann Ferenc **A Régi Magyarorszáig Utolsó Háborúja 1914-1918 [Eski Macaristan'ın Son Savaşı 1914-1918]**, Budapest, Osiris Kiadó, 2014, s.50-58; Gonda Imre ve Niederhauser Emil, **A Habsburgok**, Budapest, Gondolat Kiadó, 1987, 302-304.

²⁷⁷ Nandor A.F. Dreisziger, **Hungary's Way To World War II**, Florida, Danubian Press Inc., 1968, s.14.

bakımından muazzam bir kayıp oranı olan savaşta silâh altına alınanların yüzde 57'sine denk gelmektedir.²⁷⁸

Monarşi, ülkedeki sosyal huzursuzluğu gidermekte yetersiz kalmış ve kitleler arasında yayılan cumhuriyet düşüncesini önleyememiştir. 27 Ekim 1918 tarihinde aynı zamanda Macaristan Kralı olan sabık İmparator Károly (Karl), Arşidük József'i Macaristan'a *homo regius* (Kral emini) olarak atamıştır; yani ülkenin hükümdarı yapmıştır. Yeni hükümdar Arşidük, siyasette tecrübeli bir aristokrat olan Kont Mihály Károlyi'den başbakanlığı üstlenmesini imparatorun adına istemiştir. 28 Ekim günü Budapeşte'de devrim başlamış ve aynı gün sol partilerden oluşan bir Ulusal Konsey oluşturulmuştur.²⁷⁹ Ulusal Konsey 31 Ekim'de yeni hükümet kurmuş ve Karl'ı kral olarak tanımaya devam etmiştir. Károlyi'nin tamamen solcuların Ulusal Konseyi üyelerinden oluşan devrimci kabinesi Kral'dan 2 Kasım tarihinde kendisini tasdik etmesini istemiştir. Károly hükümeti, tüm cephelerde çarpışan Macar birliklerinin silahlarını bırakmalarını emretmiştir. Bunun sonucunda sefalet içindeki binlerce işsiz asker ve hoşnutsuz subay Budapeşte'ye ve taşraya dönmüştür. 13 Kasım'da Kral Károly, bu ülke üzerindeki haklarını ve tahtını da bıraktığını ilan etmiştir.²⁸⁰

16 Kasım günü Kont Károlyi Macaristan'da kısa süren halk cumhuriyetini ilan etmiş, 11 Ocak 1919 tarihinde ise Ulusal Konsey kendisini cumhurbaşkanı seçmiştir. Károlyi hükümetinin büyüyen ekonomik sorunları çözmekteki ve kaybedilen tarihî toprakları geri almaktaki başarısızlığı savaş sırasında ve sonrasında savaşın etkilerini en ağır biçimde omuzlarında hisseden toplumun orta ve orta alt sınıflarında tepkiye neden olmuştur. Başlangıçta Károlyi'nin iktidara gelişinden ve cumhuriyetin ilanından ötürü umutlanan halk, artan ümitsizlik ve hükümetin giderek

²⁷⁸Péter Hanák, "Hungary on a Fixed Course: An outline of Hungarian History, 1918-1945", **The Columbia History of Eastern Europe in the Twentieth Century**, Joseph Held (ed.), Columbia University Press, New York, 1992, s.168; Ignác Romsics, **Magyarország Története a XX. Században (XX. Yüzyılda Macaristan Tarihi)**, Budapest, Osiris Kiadó, 2005, s.106.

²⁷⁹Ulusal Konsey'in yürütme kurulu üyeleri şu isimlerden oluşmaktaydı: Károlyi Partisi'nin üyeleri: Mihály Károlyi, Dezső Ábraham, Tivadar Batthyány, János Hock, Zoltán Jánosi, Márton Lovász; Sosyal Demokratlar: Vilmos Böhm, Ernő Garami, Sándor Garbai, Zsigmond Kunfi, Jakab Weltner ve József Diner-Dénes; Radikaller: Lajos Biró, Oszkar Jászi, Lajos Purjesz ve Pál Szende. Konseyin diğer üyeleri Sosyal Demokrat Kadın Komitesi üyesi Bayan Ernő Müller, feminist temsilci Róza Bédy-Schwimmer, basın temsilcisi Lajos Hatvany ve bağımsız temsilci László Fényes. Bkz. Swanson, **a.g.e.**, s. 43-44 dp.97.

²⁸⁰Swanson, **a.g.e.**, s.7-12.

daha sol bir çizgiye kaymasından ötürü yüzünü karşı devrimcilere çevirmiştir. Macaristan içinde otorite kalmamış, işçiler, askerler ve milliyetçiler kendi konseylerini kurmaya başlamışlardır. Ne eski nüfuz sahibi büyük toprak sahiplerinin geri dönmesini isteyen ne de proletaryanın hükmettiği bir sistem isteyen orta sınıf içerisinde radikal sağ eğilimler baş göstermiştir.²⁸¹

Savaş sonrasında eski siyasî düzenden *Hıristiyan Sosyal Halk Partisi (Keresztény Szociális Néppárt)* ayakta kalmıştır. Muhafazakâr siyasetçiler Károlyi'nin rejimine karşı çıkmak için ayrıca *Millî Tarım İşçileri Partisi (Országos Földműves Párt)*'ni ve *Millî Birlik Partisi (Nemzeti Egyesülés Pártja)*'ni kurmuşlardır. Bu partiler, Monarşi'nin tesisini isteyen, diğer bir deyişle *legitimist* partilerdir.²⁸²

Kont Károlyi hükümeti, kuvvetli devrimci cereyan, sağ ve sol baskı ve ülkenin uluslararası konumunun kötüleşmesi karşısında 21 Mart 1919'da istifa etmiştir. Károlyi'nin yerine komünist ve sosyal demokratlardan oluşan ve ileride yerini Béla Kun'un liderliği altında Bolşevizm'e bırakacak bir koalisyon hükümeti gelmiş ve Macar Sovyet Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Bunun üzerine siyasî olarak etkin eski aristokratlar ve toprak sahipleri Viyana'ya kaçmıştır. Bu zümre, Nisan ayında ileride Macaristan'ın başbakanı olarak ülkede istikrarı tesis edecek Erdelli aristokrat Kont István Bethlen'in liderliğinde karşı devrim faaliyetlerini örgütleyip idare edecek anti-bolşevik bir komite kurmuştur. Bu komitenin hedefi İtilâf güçlerini Macar Sovyet Cumhuriyeti'ne karşı askerî bir müdahaleye ikna etmek ve bir ordu kurulması için destek temin etmektir.

²⁸¹Aşırı sağcı gruplar ise partileşmekten ziyade eylem grupları oluşturma yoluna gitmişlerdir. Aşırı milliyetçi refleks ile sokak nümayişleri organize eden bu gruplar eski düzenin siyasetçileri, subaylar, işgale uğrayan topraklardan gelen Macar mülteciler ve üniversite öğrencileri tarafından destekleniyordu. Aşırı sağcılar iki blok oluşturmuşlardır. Bunlardan ilki emekli subaylar tarafından kurulan ileride Macaristan Başbakanı olacak Gyula Gömbös'ün liderliğindeki *Macar Millî Savunma Güç Birliği (MOVE / Magyar Országos Véderő Egyesület)*'dir. Diğerleri ise *Uyanan Macarlar Birliği (ÉME / Ébredő Magyarok Egyesület)* ve *Toprakların Muhafazası Ligi (Területvédő Liga / Tevé)* ve *Çifthaçlı Kan İttifakı (Kettőskereszt Várszövetség)*'ni kurmuşlardır. Bu örgütlerin kamuoyu nezdinde itibarları yüksekti ve aynı zamanda hükümete yakın oluşumlardı. Bkz. William Batkay, **Authoritarian Politics in A Transitional State István Bethlen and the Unified Party in Hungary 1919-1926**, East European Monographs, Boulder, 1982, s.10; Swanson, **a.g.e.**, s.78.

²⁸²Karşı devrimin kökleri Cumhuriyetin ilan edildiği 16 Kasım 1918 gününü de kapsayan Károlyi dönemine kadar gider. Bunların esas amacı Károlyi'yi devirerek monarşiye yeniden tesis etmektir. Bunun için meclisi çalıştırmama ve kamuoyunu cumhuriyet rejimine karşı kışkırtma gibi yöntemlere başvurmuşlardır. Bu gruplar kendi siyasî ve sosyal konularını korumak istemişler ve bunun en iyi yolunun monarşinin restorasyonu olduğunu düşünmüşlerdir. Bkz. **gös.yer.**

Fransız ve Romen işgalinde olan güney Macaristan karşı devrimin örgütlendiği önemli bir merkez olmuştur. 25 Nisan 1919'da MOVE'nin başı ve aşırı sağ hareketin liderlerinden Gyula Gömbös, anti-Bolşevik Komite tarafından yerli grupları örgütlemek için Szeged'e gönderilmiştir. 5 Mayıs'ta Kont Károlyi bugün Romanya sınırları içinde kalan Arad şehrinde bir karşı-devrim hükümetinin kurulduğunu ilan etmiştir. Eski muhafazakâr parti temsilcilerinin oluşturduğu bu hükümet daha sonra yerel direnişçilerin de katılımıyla 1 Haziran tarihinde yeniden örgütleneceği Szeged şehrine taşınmıştır.²⁸³ Szeged hareketi Viyana'daki aristokrat siyasetçilerden farklı olmak üzere subay ve eski kamu görevlilerinden oluşmuş ve Fransız askerî yetkililerinden destek almıştır. Szeged hükümeti savaş sırasında Avusturya - Macaristan donanmasındaki isyanı bastırarak büyük itibar toplayan, İmparator Ferenc József (Franz Josef)'in eski yaveri ve son donanma komutanı Amiral Miklós Horthy'i millî bir ordu oluşturmakla görevlendirmiştir. Horthy'nin komutasındaki millî ordunun görevi işgal altındaki topraklarda Fransızların yeniden düzen sağlaması ve Szeged hükümetine siyasî hedeflerine ulaşması için destek vermesini temin etmektir.

Béla Kun iktidara geldiğinde Macaristan'ın kaybettiği toprakları tekrar geri kazanacağını vaat etmişti. Bu doğrultuda Kun tarafından oluşturulan Macar Kızıl Ordusu yeni kurulan Çekoslovak devletinin doğu topraklarını işgal ederek Eperjes (Prešov) şehrinde bir Slovak Sosyalist Cumhuriyeti kurmuştur. Kuzeyde Çek ordusunu geri püskürten Macar Kızıl Ordusu, 20 Haziran 1919'da Romanya'ya taarruz etmiştir. Ancak, Szeged hükümetiyle işbirliği içindeki Romen ordusu 30 Temmuz'da Amiral Horthy'nin komutasında zayıf komünist Macar hatlarını yarararak Budapeşte'ye kadar girmiştir.

1 Ağustos'ta Avusturya'ya kaçan Béla Kun'un yerine iktidara 2 Ağustos'ta Gyula Peidl'in liderliğindeki sosyal demokrat hükümet gelmiştir. Sadece altı gün çalışan bu hükümet, Wilson ilkelerinin geçerli kılınması ve çeşitli İngiliz ve İtalyan siyasî çevrelerinin desteğiyle demokratik bir halk devrimi yapmak amacını taşıdığı için *de facto* bir geçiş hükümeti niteliği taşımaktaydı. Peidl hükümeti, Bolşevik

²⁸³Bölöny József, **Magyarország Kormányai 1848-1975 (Macaristan Hükümetleri 1848-1975)**, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978, 149-151.

rejimin çıkardığı tüm kanunların yok hükmünde olduğunu ilan etmiştir.²⁸⁴ 6 Ağustos günü ise Arşidük József, bazı eski subaylarla birlikte sosyal demokrat hükümeti kansız bir darbeyle devirmiş ve İtilaf devletlerine bu oldubittiyi tanımaları çağrısında bulunmuştur. Arşidük kendisini hükümdar ilan ederek yakın dostu, siyaset tecrübesi olmayan, bir makine fabrikası sahibi, Károlyi Hükümeti'nde savunma müsteşarı olarak görev alan muhafazakâr István Friedrich'i başbakan olarak atamıştır. Habsburg dönemindeki nüfuzunu artık kaybetmiş olan eski sosyal ve siyasî yönetici zümrelerin desteklediği bu siyasî grubun amacı cumhuriyeti yıkarak yerine tekrar monarşiyi tesis etmektir. Bu gruplar genel olarak meclisin çalışmasını engelleme ve kamuoyu nezdinde cumhuriyet rejimini itibarsızlaştırma gibi yöntemlerle eski düzenin geri getirilmesine yönelik girişimde bulunmuşlardır.²⁸⁵

Darbenin ardından 10 Ağustos günü Arşidük József'in kalıcı bir hükümetin tesisini görüşmek için bir konferans toplamaya çağırması üzerine Viyana ve Szeged gruplarının liderleri Budapeşte'ye geri dönmüştür. Bu konferansta herhangi bir mutabakata varılamamış ve Friedrich 14 Ağustos'ta eski parti liderleri olmaksızın geçici bir hükümet kurmuştur. Friedrich'in bu hükümeti, kalıcı bir hükümet kurulması hususunda uzlaşmaya varılamamış olmasından ötürü eski muhafazakâr siyasî unsurların faaliyetlerini kaldıkları yerden sürdürmelerini durduramamıştır. Yeni hükümet, ayrıca, son bir senedir Macar siyasetinde ön safta yer alan sol güçlerin hâkimiyetine de son vermiştir.²⁸⁶

Bu gelişmeler yaşanırken 9 Ağustos günü Horthy kuvvetleri Szeged hükümetinden bağımsızlığını ilan etmiştir. 19 Ağustos'ta Szeged hükümeti Friedrich lehine istifasını sunarak kendini lağvetmiştir. Horthy ise Friedrich'in üç ay süren iktidarını tanımamıştır. Bu sürede diğer karşı devrimci grupların hiç biri tek başına otorite tesis edememiştir. Friedrich hükümeti yönetmelikleriyle karşı devrimin pekiştirilmesine çalışmıştır. Bundan sonra, Horthy'nin ordusu birkaç ay içerisinde ülkede o ana kadarki en etkili siyasî otorite haline gelmiştir.²⁸⁷

Barış görüşmeleri sırasında Budapeşte'de Habsburg idaresinin birdenbire hortlaması, bağımsızlığını ilan etmiş ve yeni sınırlarının teyidi an meselesi olan halef

²⁸⁴Batkay, **a.g.e.**, s.9.

²⁸⁵Romsics, **a.g.e.**, s.133.

²⁸⁶Batkay, **a.g.e.**, s.11.

²⁸⁷gös.yer.

devletler için ciddî bir tehdit teşkil etmiştir. Bundan ötürü, 22 Ağustos günü İtilaf Yüksek Konseyi Macaristan'daki gelişmeleri ağır bir muhtırayla²⁸⁸ kınamıştır. József Habsburg 24 Ağustos'ta bu muhtırayı aldıktan sonra yönetimden çekilmiştir. Yüksek Konsey, seçimleri yaparak barış müzakerelerini yürütebilecek istikrarlı bir kabine oluşturabilmek amacıyla müzakereler yürütmesi için Sir George Clerk'i görevlendirmiştir.²⁸⁹ 1919 yılı güzü itibarıyla Macar siyasetinde pek çok siyasî parti varlık gösterse de bu partilerin katılımıyla geniş bloklar oluşturulmuştur. Ana akım partiler görünüşte "Hıristiyan" ve "millî" karaktere vurgu yaparken anti-Bolşevik, anti-demokratik, devrim karşıtı, anti Semitik ve şovenisttir bir karaktere sahip olmuşlardır. Resmen Szeged grubu tarafından ilan edilen Hıristiyan millî programa dahil olan partiler *Hıristiyan bloğunu (Keresztény Blokk)* oluşturmuşlardır. Bu blok 23 Kasım 1919'da Friedrich'in yerine gelen Károly Huszár hükümetinin en kuvvetli unsuru olmuştur.

Temel siyasî itibara sahip ilk parti 1919 Ekim'nde kurulan ve Hıristiyan bloğunun bir sacayağı konumundaki Hıristiyan Millî Birlik Partisi'dir. (*Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja*) Bu partinin temel bileşenleri eski *Halk Partisi (Néppárt)*'in mirasçısı *Hıristiyan Sosyal Parti (Keresztény Sociális Párt)* ve István Friedrich tarafından kurulan *Hıristiyan Millî Partisi (Keresztény Nemzeti Párt)*'dir. Eylül - Ekim 1919'da bu iki parti Kont István Tisza'nın savaş öncesinde faaliyet gösteren *Çalışma Partisi (Munkapárt)* ve Mihály Károlyi'nin cumhuriyetçi partisinin sağ görüşlü kanadından kopanların oluşturduğu *Millî Bağımsızlık Partisi (Nemzeti Függetlenségi Párt)*, *Hıristiyan Millî Birlik Partisi'ni (Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja / KNEP)* oluşturmak için birleşmişlerdir. István Friedrich bu partinin başkanı olarak seçilmiştir ama kendisinin siyasî bir tecrübe yoksunluğundan ötürü bir kukla olmaktan öteye gidememiştir, bu yüzden liderliği altında parti zayıflayarak ve istikrarsızlaşmış ve başkalarının denetimine girmiştir.²⁹⁰

Hıristiyan bloğun ikinci temel partisi *Hıristiyan Millî Küçük Çiftçi ve Tarım İşçileri Partisi (Keresztény Országos Kisgazda és Földműves Pártja)*'ydi. Bu parti

²⁸⁸Söz konusu muhtıranın tam metni için bkz **FO 371/11365** C479/479/21 6 Ocak 1926.

²⁸⁹Sir George Clerk'in göreviyle ilgili olarak bkz. Lojkó, a.g.m, s.115-140.

²⁹⁰Batkay, **a.g.e.**, s.13. Meclis iki senelik geçici bir süre için seçilmiş ve kendi görev ve yetkisini mevcut anayasal duruma / sıkıntıya geçici bir çözüm bulmakla sınırlamıştır. Romen, Sırp ve Fransız işgali altında olan bölgelerde seçim yapılmadığından onlara ayrılan sandalyeler boş bırakılmıştır.

Kasım 1919'da Millî Küçük Çiftçi Partisi ile Hıristiyan Tarım İşçileri Partisi'nin birleşmesiyle kurulmuştur. Küçük Çiftlik Sahipleri Partisi Hıristiyan bloğa dahil olmakla birlikte toprak reformunu savunmasıyla benzerlerinden ayrılmaktaydı. Bu durumdan çıkarları zedelenen büyük toprak sahipleri siyaset içindeki nüfuzlarını kullanarak partiyi kendi çıkarlarını savunan Tarım İşçileri Partisi ile birleşmeye zorlamışlardır.²⁹¹

Güçlü Hıristiyan bloğun karşısında ise daha küçük ve zayıf liberal muhalefet yer almıştır. Karşı blok ise *liberal değerleri* benimsemiştir, fazla milliyetçilik vurgusu yapmamışlar ve Yahudilere karşı daha hoşgörülü olmuşlardır. Varlıklı, Yahudilere ait, şehir burjuvasının çıkarlarının savunan bu blok 1926 yılına kadar ayakta kaldıktan sonra siyaset sahnesinden çekilmiştir.²⁹²

Temel bir siyasî güç olma iddiasındaki diğer bir parti ise *Macaristan Sosyal Demokrat Partisi (Magyarországi Szociáldemokrata Párt / MSZDP)*'dir. Ancak Macar Sovyet Cumhuriyeti'nin yıkılışının ardında komünistlerle koalisyon yapan bu partiye karşı devrimciler ve paramiliter yapılanmalar tarafından baskı yapılmış, parti dışlanmıştır. 1920-1922 yılları arasında bu partinin siyasî hayata girmesi engellenmiştir.²⁹³

Kralın yokluğunda eski yasama gücü işleyemeyeceği için geçici hükümet kurucu nitelikte bir millî meclis toplamaya karar vermiştir. Ülkenin siyasî tarihinde böyle bir kurum önceden hiç olmamıştır. Macaristan'da parlamento seçimleri 25 Ocak – 13 Şubat 1920 tarihleri arasında yapılmış ve 245 sandalyeli mecliste muhafazakâr partilerin oluşturduğu blok 164 sandalye kazanırken liberal blok

²⁹¹ **a.g.e.**, s.14-15.

²⁹² gös.yer.

²⁹³ **Batkay, a.g.e.**, s.16. Macar Sosyal Demokrat Partisi 1890 yılında kurulmuştur. 1914 yılı itibarıyla Budapeşte'deki işçi sınıfı ve vilayetlerdeki maden ile endüstri işçileri arasında taraftar bulmuştur. Sendikalar engellemeler ve grev yasalarına rağmen ülke içinde bir güç unsuru olmaya başlamıştır. Ancak sosyalistler meclis dışında bırakılmışlardır. 1918 Devrimi işçilere güç kazandırmıştır, ancak liderlik Macar Komünist Partisi'ni oluşturan aşırı sola geçmiştir. Bu partinin liderleri eve dönmeden önce Bolşevikler tarafından ideolojik eğitimden geçirilen Rusya'daki eski savaş esirleridir. Macar Komünist Partisi, kendilerini hedef alan bu Beyaz Terör'den sonra belini doğrultamamıştır. Liderlerinin çoğu kaçmış ve mesailerini sürgünde doktrin tartışmalarına ayırmışlardır. Yer altı örgütlenmeleri polis tarafından dağıtılmıştır. Béla Kun'un hükümetinin eski üyelerinden Rákosi 1924 yılında kaçak yollardan ülkeye girmiş ve tutuklanmıştır. İdam cezasına carptırılmasına rağmen cezası hafifletilmiştir. Hapiste geçirdiği 16 senenin ardında 1940 yılında Sovyet Rusya ile 1848 İhtilali'nde alıkonulan sancaklar karşılığında değiş tokuş edilmiştir. Bkz. **Seton-Watson, a.g.e.**, s.39.

parlamentoya 13 üye sokabilmiştir.²⁹⁴ Jandarma denetimi ve açık oylama yöntemiyle muhalafet taşradan uzak tutulmuş, Budapeşte'deki liberal ve sosyalist partiler tek başına rejimin gücüyle baş edememişlerdir.²⁹⁵

Oluşturulan yeni parlamentonun ilk işi monarşiyi tesis eden²⁹⁶ ve önceki cumhuriyetçi ve komünist hükümetlerin tüm icraatlarını iptal eden²⁹⁷ iki kanun çıkarmak olmuştur. Bu kanunlara göre, İkili Monarşi'yi kuran 1867 tarihli XII numaralı kanun yok hükmündedir ve egemen güç kesin olarak belirlenene kadar Meclis oy birliğiyle bir naip seçecektir. Bu naip belli sınırlamalara tâbidir ve görevi kraliyet gücünü yürütmektir.²⁹⁸ Bu kanunlar, devletin yapısıyla ilgili bir hüküm içermemektedir. II numaralı kanunun bir özelliği de metnin haklarından ferâgat etmiş olan Kral Károly'i kastedip etmediğinin açık olmayışıdır; devlet başkanı tespit edilip görev yapacak duruma gelinceye kadar devlet başkanı yükümlülüklerini geçici olarak üstlenecek *Macar vatandaşı olan Macaristan naibine ait* millî meclisin seçimini öngören 12. maddeyi de içeren bu kanun saltanatı işgal edecek kişi hususunda herhangi bir tartışma veya karar vermekten imtina edecek biçimde tasarlanmıştır. Bu yasa maddesi ile açıkça tahttan feragat etmemiş ve Macaristan Kralı olarak taç giymiş olan ancak 13 Kasım 1918'den beri kraliyet gücünden alıkonulan Károly tahtın yasal sahibi haline gelmiş ve hükümran güçleri geçici olarak Kral Naibi'ne temsilcisi olarak geçmiştir.²⁹⁹ Bu itibarla, geçmiş tüm kanunları hükümsüz kılan iki numaralı kanun ülkede tekrar krallığın devamını tesis etmek isteyen kişilere engel oluşturması açısından yasaldır. Büyük devletlerin baskısıyla çıkarılan 1921 tarihli XLVII sayılı Kanun ise, Habsburg sülalesini tahttan mahrum ederek ve kralı seçme imtiyazını halka vermiştir. Ancak, *"bu seçim ileride belirsiz bir zamanda yapılacaktır."*³⁰⁰

²⁹⁴Romsics, **a.g.e.**, s.138-139.

²⁹⁵Seton-Watson, **a.g.e.**, s.47.

²⁹⁶1920 yılı 1 sayılı kanun.

²⁹⁷1920 yılı 2 sayılı kanun.

²⁹⁸1920 senesi I numaralı Kanun yerine hazırlanan 19 Ağustos 1920 tarih XVII numaralı kanun ile ülkenin anayasal düzeniyle naibin görev ve yetkileri yeniden belirlenmiştir. 2 bölüm ve 18 maddeden oluşan kanun metninin İngilizce tercümesi için bkz. Francis Deak ve Dezső Ujváry (ed.), **Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary vol.1 1919-1920**, Budapest, Royal Hungarian Ministry of Foreign Affairs, 1939, s. 935-940.

²⁹⁹Károly tahttan feragat ederken sadece ülkenin idaresinden çekildiğini ilan etmiştir; diğer bir deyişle, Macar Kralı olma hakkı mahfuz kalmıştır.

³⁰⁰ gös.yer.

1 Mart 1920 tarihinde ise anayasal kanunu takiben Amiral Horthy *Zat-ı Samileri (Serene Highness / Son Altesse Sérénissime)*³⁰¹ unvanıyla kraldan biraz daha geniş yetkilere sahip olmak üzere Naip seçilmiştir. Bu itibarla, iki savaş arası dönemde Macaristan'daki rejim “*donanması olmayan bir amiralin idare ettiği kralsız krallık*”³⁰² veya “*kraliyet renklerine bezenmiş aristokratik cumhuriyet*”³⁰³ benzetmeleriyle karakterize edilir. II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar meşruti monarşiyle yönetilmiş olan ülkede, gerçi 1927 yılında iki kanatlı yapıyla düzenlenen parlamentonun yetkileri ve gücü sınırlı kalmış; fakat Horthy'nin diktatör yetkileri olmamıştır.³⁰⁴

Macar Millî Meclisi, 1920 yılındaki düzenlemeye göre tek kanattan oluşmaktaydı ve gizli oy sistemine göre seçiliyordu. Zamanla tek kanatlı millî meclisin ülkenin yapısı için uygun olmadığını gören Macar yetkililer, 1925 senesi XXVI numaralı Kanun ve 1938 senesi XIX no'lu Kanun ile yasama organını Monarşi sırasındaki haline getirmiştir. (İki kanatlı meclis ve gizli oylama sistemi) Eski üst meclis yerine aynı maksadı taşıyan fakat farklı bir yapılanma olan bir asiller kanadı tesis edilmiştir. Daha az sayıda aristokrat barındıran bu kanatta daha ziyade çeşitli kuruluşlar ve hükümet dışı örgütlerden seçilen temsilciler yer almıştır. Bu kanatta aristokrasinin otuz sekiz temsilcisi, kral naibinin yardımcısı iki taç muhafızı Yargıtay, Sayıştay, Danıştay temsilcileri; şehirlerin ticaret odalarının temsilcileri; tarım birliği temsilcisi ve naiplik kontenjanından ömür boyu senatör yer almaktaydı. 1926 senesi XXII numaralı kanun bu kanada sınırlı yetkilerle bir danışma meclisi hüviyeti verirken 1937 senesi XXVII numaralı kanun ise üst kamaraya eski

³⁰¹Avrupa'da prensler için kullanılan bir unvan. Bkz. **İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü**, Sev Matbaacılık ve Yayıncılık, 34. Baskı (Temmuz 2002), s.882. Horthy, Macaristan tarihindeki ilk örnek değildir. Hunyadi János ve Palatinus benzer biçimde kralın seçilemediği fetret devirlerinde naip olmuşlardır. Bkz. Zsombor Szász, “The Constitution and the Holy Crown”, **A Companion to Hungarian Studies**, Budapest, The Society of the Hungarian Quarterly, 1943, s.330.

³⁰²Dreisziger, **a.g.e.**, s.28.

³⁰³Szász, **a.g.m.**, s.328.

³⁰⁴1937 yılı XIX numaralı kanun yeni naip seçimine dair esasları belirlemiştir. Buna göre, naip kendi makamı için üç isim belirler. Bu isimleri üç ayrı zarfa yazar. Zarflardan birini Anayasa Mahkemesi Başkanına diğer ikisini de mabeyncilerine verir. Ulusal Konsey, iki kanatlı meclisi naibi seçmek üzere ortak bir celsede toplar. Eğer hâlihazırdaki naip isim tavsiye ederse meclis bu ismin ehil olup olmadığını tartışmaya açar; eğer Naip bir isim tavsiye etmediyse o zaman meclis kendi bir isim belirler. İki meclisin tüm üyelerinin aday olma / belirleme hakkı olur. 1937 yılındaki düzenleme ile Naip makamının yanında bir de yeni organ ulusal konsey tesis edilmiştir. Üyeleri: Başbakan, iki kanatlı meclisin başkanları, dinî lider (Prince primat); Adalet Yüksek Divanı, İdarî Yüksek mahkeme başkanları (Danıştay-Yargıtay) ve Genelkurmay Başkanı. Naip yokluğunda naip seçilene kadar kendisinin görev ve yetkilerini bu organ yürütür. Bkz. Szász, **a.g.m.**, s.331-332.

yetkilerini iade etmiştir. Bu kanadın sadece bütçenin tanzimi konusunda alt kanattan onay alması gerekiyordu.³⁰⁵

Horthy'nin Kral Naibi seçilmesinin ardından Hıristiyan bloku tek bir iktidar partisinin çatısı altında birleştirilmek istenmiştir. 4 Haziran 1920 tarihinde Macaristan'ın İtilâf devletleriyle Trianon Barış Antlaşması'nı imzalamasından ötürü, Sándor Simonyi-Semadam tarafından kurulan hükümet, yoğun baskılara dayanamayıp düşmüştür. Horthy, bu defa hükümeti kurma görevini saygın bir akademisyen olan coğrafya profesörü Kont Pál Teleki'ye vermiştir.³⁰⁶ Teleki'nin hükümeti de parti içindeki hizipleşmeden ötürü uzun ömürlü olmamıştır. Teleki'nin iktidarı aynı zamanda sâbık Kral Károly'nin iki darbe teşebbüsüne sahne olmuştur. Tahtı üzerinde hak iddia eden Kral, iki defa Budapeşte'ye gelerek tahtı almak istemiş fakat geri gönderilmiştir. Bu konuda kabine içinde yaşanan anlaşmazlıklardan ötürü Teleki hükümeti düşmüş ve 1921 yılı Nisan ayında hükümeti kurmakla muhafazakâr aristokrat Kont István Bethlen görevlendirilmiştir.³⁰⁷ Erdelli, köklü bir aileden gelen Kont Bethlen, 1920'lerde mensubu olduğu liberal geleneği muhafazakâr görüşler ve otoriter yönetim teknikleriyle harmanlamıştır.³⁰⁸

Kont Bethlen, 1921 yılında Sosyal Demokrat Parti ile anlaşarak bu partinin faaliyetlerini sürdürmesine izin vermiştir. Buna karşılık, sosyal demokratlar da

³⁰⁵Meclisin alt kanadınının 260 üyesi vardır. Bunlardan 135'i scrutiny d'arrondissement yani her bir seçmen bir aday seçebilirdi ve 125'i ise çok üyeli /scrutiny de constituency liste her seçmen kanunun kendisine tanıdığı yetki kadar adayı meclise gönderebilir. Kasabalar tekli vilayetler çoklu üye (liste halinde) üye seçebilirler. Seçme yaşı erkeklerde 26; en az on sene Macar vatandaşı olmak; bir komünde en az 6 senedir yaşıyor olmak ve ilkokul 6. sınıfı bitirmiş olmak oy hakkı veriyordu. Kadınlarda ise 30 yaşın üstünde olmak ve diğer şartları taşımak gerekmektedir. Üniversite mezunlarında yaş kriteri aranmazdı. Mebus adayı olabilmek için de yaş sınır 30'du; adayın akademik bir ünvanı / derecesi olmalıydı ya da önceden hükümet işlerinde rol almalıydı. Bir Yahudinin oy kullanabilmesi için kendisinin ve ebevenlerinin Macaristan'da doğduklarını ispatlaması gerekmektedir. Bkz. Szász, a.g.m., s.332-336.

³⁰⁶Macar siyaset hayatına tesir eden Kont István Bethlen, Prof. Pál Teleki, Gyula Andrassy ve Albert Apponyi gibi saygın isimler siyaset partisi ve grupların hiçbirine dâhil olmamışlardır. Bkz. Batkay, a.g.e., s.16.

³⁰⁷1930'lu yıllarda Türk matbuatında Macaristan'ın bu çalkantılı dönemine dair şu değerlendirme yapılmıştır: "Bethlen'in iktidara gelişinden önce Macaristan bir müddet kıvılcık (Bolşevik idaresi) ve bir müddet de beyaz tedhiş altında ezilmiştir; sonra Romanya askerî işgali devri gelmiş ve ülke için hayatî öneme sahip olan hububat, hayvanlar, lokomotifler, demiryolu vagonları, otomobiller ve daha bir çok şey bu dönemde yağmalanmıştır. Aynı devrede birbiri arkasından gelen siyasî kaos, 1919 Ağustosunu ile 1921 Nisanı arasındaki müddette dört başbakan görmüştür. Para birimi Kron'un değeri düşmüş; hayat altın para esaslı üzerinden ucuz olduğu halde; ulusal para biriminin kıymetsizliğinden ötürü yaşam imkânsız hale gelmiştir. Macarları bu dönemde bir arada tutan etmen, Amiral Horthy'nin nüfuzu, kuvveti ve manevî kişiliği olmuştur." Bkz. "Harpten On Sene Sonra Macaristan", **Ayın Tarihi**, c.20, S. 63-64 (Haziran-Temmuz 1929), s.4596-4597.

³⁰⁸Hanák, a.g.m., s.172.

hükümetin dış siyasetini desteklemeyi; cumhuriyet propagandası yapmamayı, liberal demokrat halk muhalefetini bırakmayı, memurları, demiryolu işçilerini ve postacılar arasında sendikalaşmayla tarım işçilerini örgütlemeyi bırakmayı taahhüt etmiştir. Buna karşılık, Bethlen de sosyal demokrat partinin faaliyetlerini engellememeyi, partinin eşit ve saygınlığını iade etmeyi, ayrıca işçi güvenliğinin çağdaştırılması ve geliştirilmesine söz vermiştir. Sendika kurmalarına, basın organlarına ve parti örgütlenmelerine müsaade edilecek, işçiler arasında propaganda yapabilecekler; ancak köylüler ve tarım işçilerine yönelik faaliyetlerde bulunamayacaklardı. *Bethlen-Peyer Misakı* olarak bilinen bu anlaşma neticesinde sosyal demokrat parti siyasî hayata yeniden girmiş ve rejim için bir tehlike olarak algılanmaktan çıkmıştır.³⁰⁹

Bethlen daha sonra, 1922 yılında Hıristiyan Millî Küçük Çiftçi ve Tarım İşçileri Partisi'ne katılmış; bu partiyle Hıristiyan bloğun diğer önemli sütunu Hıristiyan Millî Birlik Partisi'ni birleştirerek *Birleşik Parti'yi (Egységes Párt)* kurmuştur. Milliyetçi bu partinin temel ilkesi muhafazakârlıktı; parti üyeleri de hükümetin izlediği siyasete bağlıydılar. Bu partinin genel seçimlerdeki rakipleri komünistler, sosyal demokratlar ve legitimistler (Monarşi'yi yeniden tesis etmek isteyenler) olmuştur. Birleşik Parti 1922 yılı Haziran ayında yapılan seçimlerde 245 sandalyeden 143'ünü alarak iktidara gelmiştir.³¹⁰

Kont Bethlen, Macaristan'ın Trianon'a karşı çıkamayacağını anlamış ve Macar hükümeti dikkatini Macaristan'ın maddî ve manevî yeniden yapılanması ve ıslahına vermiştir.³¹¹ Macar devlet adamı, 1925 yılının Nisan ayında Amerikan *Foreign Affairs* dergisi için kaleme aldığı bir yazıda savaş sonrası dönemde harap durumdaki Macaristan'ı ayağa kaldırmak için hazırladığı programın üç önemli ayağından bahsetmiştir. Bunlardan ilki, ekonomi ve maliyenin yeniden tanzimi; ikincisi sıralı ve sağlıklı kalkınma ilkesi temelinde demokratik esaslara göre ülkenin yeniden inşası ve sonuncusu da Macaristan'ın ve Macarlığın Batı kültürüyle organik

³⁰⁹Misakı tam metni için bkz. Balogh ve Föglein, **a.g.e.**, s.37-46.

³¹⁰Batkay, **a.g.e.**, s.30-31.

³¹¹Macar iç politikası ve Bethlen'in başbakanlığı sırasındaki icraatları için bkz. Maria Ormos, **Hungary In the Age Of the Two World Wars 1914-1945**, Brian Mc Lean (çev.), East European Monographs, No. DCCXXIII, Social Science Monographs, Distributed by Columbia University Press, New York, 2007, s.105-113.

bağ kurarak bununla ilgili olarak azınlıklar meselesinin düzenlenmesidir.³¹² Kont Bethlen, tarım devleti konumundaki ülkede sosyal ve ekonomik olarak bir toprak reformu ihtiyacına rağmen öncelikle sanayileşme girişiminde bulunmuştur. Bethlen'in görüşü, önce sanayileşmeyi sağlayarak buradan elde edilecek sermaye ile toprak reformunu gerçekleştirmektir. Bu doğrultuda ülkede tekstil ve imalat sanayinin gelişimini destekleyecek bir korumacı gümrük tarifesini yürürlüğe sokmuştur.³¹³

Muhafazakâr başbakan, güçlü bir parlamenter çoğunlukla on yılı aşkın süre iktidarda kalmıştır. Bethlen Hükümeti ülkedeki muhafazakâr politikayı pekiştirmiş, ekonomiyi iyileştirmiş, istikrarı temin etmiş, ülkeyi ayağa kaldırmıştır. Seçim yasasını güncellemiş, ülke içindeki demokrat ve sosyal demokrat unsurlarla uzlaşmış ve böylece radikal sağın güçlenmesinin önüne geçmiştir. Ülkedeki sosyal kanunları geliştirmiş, kamu eğitimini tanzim etmiştir. Özellikle batı ülkeleri başta olmak üzere uluslararası ülkesinin kültürel ilişkilerini geliştirmiş, hükümet burslarıyla yabancı üniversitelere öğrenciler göndermiştir.³¹⁴ İktidara gelişinin sekizinci yıldönümü münasebetiyle partisi tarafından şerefine verilen bir ziyafette iç siyasetteki istikrarın önemine şöyle atıf yapmıştır.³¹⁵

“Biz evvel emirde memlekette intizam tesis etmeyi, bilahare müessesatı umumiyenin daha demokrat bir şekle ifrağını istiyoruz. Bu metoda devam edilmedikçe millet, siyaseti hariciye noktai nazarından tahakkuk ettirmek üzere bulunduğu gayelerinden uzaklaşacağı fikrindeyim. Korkarım ki millet, siyaseti kendilerine sanat ittihaz ederek geçinenlerin kurbanı olmasın. Hatta bu gün dahi Budapeşte'yi Bükreşle birbirine

³¹²Bu makalenin Macarca nüshası için bkz. Gróf István Bethlen, **Magyarország az új Európában (Yeni Avrupa'da Macaristan)**, Budapest, Kelet Népe Das Junge Europa R-T Kiadványa, 1925, s.10.

³¹³Kertész, **a.g.e.**, s.25.

³¹⁴G.C. Paikert, iki savaş arasındaki dönemde yurtdışına yüksek tahsile giden Macar öğrencilere ilişkin bir istatistik hazırlamıştır. Buna göre, Avusturya'ya yılda 10-12; Bulgaristan'a 2-3; Estonya'ya 1-2; Finlandiya'ya 3-5; Fransa'ya 8-12; Almanya'ya 15-20; Britanya'ya 5-8; İtalya'ya 16-20; Polonya'ya 6-8; İsveç'e 2-3; İsviçre'ye 3-5; Türkiye'ye 2-3; ABD'ye 7-9 olmak üzere toplamda 80-110 arası öğrenci hükümet burslarıyla yurtdışına gönderilmiştir. Bkz. “Hungarian Foreign Policy in Intercultural Relations, 1919-1944”, **American Slavic and East European Review**, Vol.11, No.1 (Feb. 1952), s. 65.

³¹⁵Macaristan Başbakanı Kont Bethlen'in, partisinin 8. kuruluş yılı münasebetiyle iç siyaset hakkında yaptığı konuşmaya ilişkin 14 Mayıs 1929 tarihli rapor **BCA 30.10.000.000.232.564.6**.

kariřtiran³¹⁶ veyahut Macaristan siyaseti hakkında yalnız sol cenahın müddeiyatına atfı ehemmiyet eden kimselerin nesayihini dinlemiş olmaktan bir şey çıkmaz, memleketimizin vaziyetinin kuvvet bulup bulmamış olduğunu nazarı dikkate almak esastır.”

1929 yılında patlak veren ekonomik krizin Macaristan'a da tesiri olmuş; ülkede istikrar bozulmuştur. Bunun sebebi, Çekoslovakya ve Almanya gibi en büyük ticaret ortaklarının tarımsal korumacılığı tercih ederek Macar ürünlerini ithal etmekten vazgeçmeleridir. Bu durum Macaristan'daki siyasî dengeleri de bozmuştur. Sanayi işçileri greve gitmiş, 1 Eylül 1930 tarihinde Budapeşte'de protesto gösterisi olmuştur. Komünistler, kendilerini hedef alan beyaz terörden sonra ilk defa ortaya çıkmışlar, sosyal demokrat parti güç kazanmış ve hükümete karşı muhalefet sesini duyurmuştur. Beyaz terörün bastırıldığı aşırı sağ hareketler alt orta sınıfın kriz neticesinde sefalete sürüklenmesi ve işsizlerin de dalgaya katılmasıyla yeniden canlanmıştır. Aşırı sağ, İtalya ve Almanya'daki hareketi yakından takip etmiştir. Kont Bethlen hükümeti, komünistlere karşı sert önlemler almayı başarmış ama Horthy'nin de sempati beslediği orta sınıf sağ hareketlerin önüne geçememiştir.³¹⁷ Neticede İngiltere'den 5 milyon sterlin kredi temin etmesine rağmen Kont Bethlen ekonomideki kötü gidişini durduramayarak 1931 yılının Ağustos ayında istifa etmiştir.³¹⁸ İstikrarsız geçen bir senenin ardından zor zamanlarda inisiyatif

³¹⁶Kont Bethlen'in bahsettiği Budapeşte ile Bükreş'in karıştırılması hadisesinin bu iki şehrin yabancı dildeki yazılışlarının birbirine benzemesinden ötürü aradan yıllar geçse de devam ettiği görülmektedir. 2012 yılında UEFA Avrupa Ligi finalinde takımlarını seyretmek için İspanya'dan yola çıkan dört yüze yakın Athletic Bilbao futbol takımı taraftarı, maçın oynanacağı Bükreş'in yerine Budapeşte'ye gitmiştir. Bkz. Richard Arrowsmith, "Lost in translation: Bilbao fans get their countries confused for Europa League Final", **The Mirror**, 12 Mayıs 2012,

<<http://www.mirror.co.uk/sport/football/news/athletic-bilbao-fans-arrived-at-budapest-829834>> (Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2015). Romenler, bu gibi karışıklıkları önlemek için bir reklam kampanyası başlatmışlardır. Bkz. "Artık bizi Budapeşte ile karıştırmayın!", **TRT Haber İnternet Sitesi**, 10 Ağustos 2013, <<http://www.trthaber.com/haber/gundem/artik-bizi-budapeste-ile-karistirmayin-96861.html>> (Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2015)

³¹⁷Peşte Elçiliği'nden 20 Ekim 1932 tarihinde gönderilen bir raporda sağcı Macar Vatanî Ve İçtimaî Birlikleri isimli örgüt tarafından İtalya'daki faşist rejimin onuncu yıldönümü münasebetiyle Macar milletinin Mussolini'ye karşı tazim ve minnetlerini arz için iki milyon imza toplandığı ve bu imzaların iki yüz yirmi cilt oluşturduğu bilgisi verilmiştir. Bu ciltler, Meclis Hariciye Encümeni Reisi Gyula Pekár başkanlığındaki 30 kişilik bir heyet tarafından Mussolini'ye takdim edilmiş; İtalyan başbakanı da karşılık olarak parlak bir tarihe sahip Macar milletinin içine düştüğü durumun haksızlığına vurgu yaptığı bir nutuk irad etmiştir. Bkz. Macar Unions Patrioiques Et Irre'dentistes Teşkilatı'nın İtalya'daki Faşist rejimin 10. yılı münasebetiyle Macar milletinin Mussolini'ye tazim ve minnetlerini arz için imza topladığına ilişkin 7 Kasım 1932 tarihli rapor **BCA 030.10.0.0.232.565.2.**

³¹⁸Hanák, a.g.m., s.178-179.

kullanabilecek bir lider arayışına girilmiş; bu kişi Bethlen döneminde Savunma Bakanlığı da yapmış olan Gyula Gömbös olmuştur. 1 Ekim 1932 tarihinden 6 Ekim 1936 tarihine kadar görev yapan Gömbös'ün halkın yoğun desteğini alarak iktidara geldiği dönem Almanya'nın da Macaristan'ı ve tüm Avrupa'yı etkileyecek dönüşümün arifesine denk gelmiştir. Gömbös, ülkenin Bethlen dönemindeki geleneksel muhafazakâr siyasetini daha sağ çizgiye çekmiş; 1932-1935 yılları arasında İttihat Partisi içerisinde Bethlen'in kurduğu yapısını değiştirerek kendi sistemini oturtmuştur.³¹⁹ Gömbös'ün ülkede İtalyan tipi faşist bir diktatörlük kurma girişimlerini ise Macar aristokrasisi ve muhalefet birlikte engellemiştir. Gömbös döneminde Macaristan dış politikasının temel hedefi toprak revizyonu ile ülkenin Tuna Havzası'ndaki eski lider konumunun geri kazanılması olmuştur. Bu yüzden askerî harcamalara ve kalkınmaya ağırlık verilmiştir.³²⁰

1934 yılına doğru ülkenin ekonomik durumu iyileşmiştir. Tarım ürünleri için başta Alman pazarı olmak üzere yeni pazarlar bulunmuştur. Radikal görüşlerinden ötürü Horthy'nin itimadını yitiren ve ağır bir hastalığa yakalanan Gömbös'ün 1936 yılındaki vefatının ardından halefi kendisine nazaran daha ılımlı görüşlere sahip olan aristokrat Ziraat Bakanı Kálmán Dáranyi olmuştur.³²¹ Dáranyi, başlangıçta Bethlen'in muhafazakâr siyasetini izlemiş; ülkenin aşırı sağa kayışını engellemek

³¹⁹Dreisziger, **a.g.e.**, s.33. Peşte Ortaelçiliği'nin hazırladığı "Macaristan'ın 1933 Senesi Ahvaline Dair Rapor"da yer alan tespit de bu eksendedir: "*Başvekil memlekette esasen Kont Bethlen tarafından tesis edilen inzibatı daha ziyade takviye etmiştir. Avrupa merkezî devletleri arasında en sakin memleket Macaristan'dır. İktisadî ve tüccarî işlerde epeyce muvaffak olmuştur...Bugünkü vaziyet içinde general Gömbös'e Macaristan'da en muvaffak olmuş bir Başvekil denebilir.*" Bkz. Peşte Elçiliği tarafından hazırlanan Macaristan'a ait 1933 senelik raporu **BCA 030.0.010.000.000.232.566.6.**

³²⁰Erkin'in Gömbös'ün şahsiyeti ve iktidarı hakkındaki tespitleri şöyledir: "*General Gömbös, 1914-18 harbinden sonra yüzbaşılıktan emekliye ayrılmış ve hayatını iç politikaya hasretmiştir. Bethlen kabinesinde Savunma Bakanlığı müsteşarı olmuş ve Karolyi kabinesinde Savunma Bakanlığı'na gelmişti. Yüzbaşılıkla bu makamda bulunması münasip görülmemiş ve kendisine Kral Naibi ihtiyat generallik rütbesi tevcih etmişti. Garibi şudur ki, general olmakla, kendisini büyük bir asker telâkki ederdi. Kendisinde totaliter rejimlere karşı büyük bir sempati vardı. Diktatör olmak isterdi.*

Sözlerinden ve halinden anladığıma göre, Gömbös'ün doymak bilmez bir hırsı vardı. Bir gün, Kral Naibi ve sonra da Kral olmak isterdi. Kraliyete dair söylediği bir nutukta Macaristan'ın ecnebi bir kral istemediğini ve olsa olsa millî bir kral kabul edebileceğini söylemişti. Benim kanaatimce bu millî kral kendisiydi.

Gömbös'ün zekası hırsı ile ayarlı değildi. Talih kendisine yar olmadı. Tedavisi kabil olmayan bir böbrek hastalığına uğradı; istirahatı mutlaka tavsiye ettiler. İktidar mevkiini bırakamadı; tedavi için Almanya'ya gitti ve orada öldü.

*"Mihver" tabirini en evvel icat eden odur. Gömbös, iktidar mevkiine geldiği zaman, Almanya ve İtalya'nın arası açıldı. Berlin-Roma mihverinin lüzumunu ifadeye başladı ve nihayet bu arzusu tahakkuk etti; amma kendisi göremedi. Erkin, **a.g.e.**, s.359-360.*

³²¹General Gömbös'in vefatı üzerine Dáranyi'nin başkanlığında kurulan yeni Macar kabinesine dair 2 Kasım 1936 tarihli rapor **BCA 030.0.010.000.000.233.569.5.**

istemiştir. Almanya'nın yükselen etkisiyle ülkesindeki aşırı sağ partilere göz yummuştur.³²²

1938 Martı'nda Darányi hükümeti *Győr Programı* olarak da bilinen yeniden silahlanma programını hayata geçirmiştir. Bu plan, silah üretimi için beş senelik bir sürede bir milyar pengö tahsis edilmesini; tahsisatın kapitalist firmaların ödediği vergilerden temin edilmesi öngörülmüştür.³²³ Dünyanın hızla savaşa gittiği bir ortamda banka kredileri ve enflasyonist ekonomi siyasetiyle finanse edilmek suretiyle program kısa sürede tamamlanmıştır.³²⁴ Program kabul edildiğinde, Almanya Avusturya'yı ilhak etmiş; böylece Almanya ile Macaristan sınırdaş olmuşlardır. Alman yayılcılığını ülkesinden uzak tutmak isteyen Darányi, kısa sürede bakanlıklara Alman yanlısı kişileri atamış; iktisadî ve kültürel hayata katılan Yahudilerin sayısını kısıtlayan bazı kanunlar çıkarmıştır.³²⁵

Ancak ülkedeki hâkim elit zümre Darányi'nin fazla hızlı gittiğini düşünmüş; kendisini devirerek yerine Maliye Bakanı Béla Imrédy'yi getirmiştir. Başbakan olmadan önce uzun yıllar Macar Millî Bankası'nın başkanlığını yapan aristokrat Imrédy, malî bir uzman ve ılımlı bir siyasetçi olarak tanınıyordu. Imrédy'nin Eğitim Bakanı seçkin muhafazakâr Profesör Pál Teleki idi. Aşırı sağa yine göz yumulmamış, Nazi yanlısı Oklu Haç Partisi'nin lideri Ferenc Szálasi yargılanıp üç yıl hapse mahkûm edilmiştir. Hükümet devlet memurlarının aşırı sağ örgütlere üye olmasını da yasaklamış; fakat aşırı sağ dalgaları engellemeye muktedir olamamıştır.³²⁶

Imrédy, savaşa hazırlanan Almanya'ya bir ziyaret yapmış; orada gördüklerinden etkilenerek kaybettikleri toprakları yeniden kazanmak için Hitler'i takip etmeleri ve totaliter bir iç siyaset tesis etmeleri gerektiğine kani olmuştur. Bu kanaati Münih Anlaşması ile İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya Çekoslovakya konusunda göz yummasıyla pekiştirmiştir. Hitler Macaristan'ı, 2 Kasım 1938'de 12 bin km² alana sahip Slovakya'nın güneyini bu ülkeye vererek ödüllendirmiştir. Bu bölgede 750 bin etnik Macar ve 300 bin Slovak azınlık yaşamaktaydı. Macaristan,

³²²Kertész, a.g.e., s.31.

³²³Thomas Spira, **The German-Hungarian-Swabian Triangle 1936-1939: The Road To Discord**, New York, Boulder, East European Quarterly, Distributed by Columbia University Press, 1990, s.87.

³²⁴gös.yer.

³²⁵Hanák, a.g.m., s.183-184.

³²⁶Kertész, a.g.e., s.33.

ayrıca 12 bin km² yüzölçüme sahip Macar ve Ulah karışık nüfusuna sahip Karpat Ukraynası olarak bilinen Rutenya'yı da almıştır.³²⁷

Macar sınırlarının kısmi revizyonu ülkede memnuniyetle karşılanmıştır. Ülkedeki genel kanaat, Trianon ile ülkenin önüne çekilen setin aşıldığı ve kaybedilen tüm toprakların geri alınabileceği yönündeydi. Bunun ardından Imrédy hükümeti Alman yanlısı siyasetini devam ettirmiştir. Bakanlıklara Alman yanlısı kişiler getirilmiş ve Alman yanlısı olmayan Hariciye Vekili Kálmán Kánya tard edilmiştir. Nazi yanlısı Henrik Wirth genelkurmay başkanı olmuştur.³²⁸ Imrédy de siyaseti nedeniyle ılımlı aristokratların tepkisiyle karşılaşmış ve iktidardan devrilmiştir.³²⁹ Kral Naibi Horthy başbakanlığa eski dostu, saygın profesör, sabık başbakanlardan Pál Teleki'yi atamıştır.

Teleki, ülkede artan Nazi nüfuzunun ve Oklu Haç hareketinin gölgesinde ülkenin bağımsızlığı için mücadele etmiş; Macaristan'ın İngiltere ile temasta kalması için uğraşmıştır.³³⁰ 1939 Eylülü'nde Almanya'nın Polonya'ya girmesi ve Fransa ile İngiltere'nin bu devlete savaş ilan etmesinin ardından Teleki, Alman kuvvetlerinin Macar topraklarından geçmesine müsaade etmemiştir.³³¹ 130 bin Polonya askerini mülteci statüsünde Macaristan'a kabul etmiştir. Bunun üzerine Hitler Macaristan ile olan tüm anlaşmaları yırtmakla tehdit etmiştir.³³²

Ülke çıkarlarına aykırı olan bu durum, Macaristan'ın Romanya ile silahlı bir çatışmaya girme hazırlıkları içinde olduğu bir döneme denk gelmiştir. Hitler, Romanya ve Macaristan'dan aralarındaki ihtilafı çözmelerini istemiş; görüşmeler sonuç vermeyince sorunu kendisi çözmüştür: 30 Ağustos 1940 tarihli İkinci Viyana Tahkimi ile Erdel'i ikiye bölmüş; Erdelin kuzeyini ve etnik Macar olan Sekellerin

³²⁷ Spira, a.g.e., s.76.

³²⁸ Lorand Dombrady, **Army and Politics in Hungary, 1938-1945**, Boulder, East European Monographs, 2006, s.3-5.

³²⁹ Imrédy'nin döneminde cereyan eden gelişmelerden bazıları ülke içerisinde yaşayan Alman azınlığın Alman çıkarlarına hizmet eden ırkçı dernekler tarafından kontrol edilebilmelerine olanak sağlanması; Yahudiliği dinî değil ırkî bir ayrıma tabii tutan bir kanunun parlamentodan geçirilmesi; meslekler ile kamudaki Yahudi kökenlilere %5 nispetinde kota tahsis eden bir kanunun kabulü ve toprak revizyonu siyasetinin ırkçı bir zemine oturtulması olarak sayılabilir. Bkz. Hanák, a.g.m., s.184-186.

³³⁰ Kertész, a.g.e., s.46-47.

³³¹ a.g.e., s.48.

³³² Hitler, Fransa'yı saf dışı bırakmasının ardından yüzünü Yugoslavya ve Romanya'ya dönmüş; 1940 yazında Sovyet Rusya'ya sefer yapmayı kafasına koymuştur. Romanya, Hitler'in Blitzkrieg'ine hazırlıklı değildi; bu yüzden Alman "dostluğunu" kabul etmiştir. Bu dostluk kendisine Besarabya ve 1919'da kazandığı Erdel bölgesine mal olmuştur. Bkz. Hanák, a.g.m., s.186.

yaşadığı bölgeyi kapsayan 43 bin km²'lik alanı Macaristan'a vermiştir. Geri kalan kısmı ise Romanya'ya bırakmıştır. İki taraf da bu çözümden hoşnut kalmamıştır. Yeni düzenlemeyle bir milyon Romen Macar tabiiyetine geçerken, Romanya'da 400 bin Macar kalmıştır.³³³

Macar kamuoyu toprak revizyonunu memnuniyetle karşılamıştır. Bu gelişme üzerine Teleki aşırı sağa taviz vermek durumunda kalmıştır. Szalási affedilerek muhalefet partisinin başına geçirilmiştir. Macaristan, Almanya, İtalya ve Japonya'nın 27 Eylül 1940 tarihinde oluşturduğu Mihver bloğuna girmiştir. (20 Kasım 1940)³³⁴ Ülkenin bağımsızlığını muhafaza etmeye çalışan Teleki, Hitler'in yeni kurbanının Yugoslavya olacağını görmüş ve güney komşusuyla Aralık 1940'ta bir dostluk ve saldırmazlık antlaşması imzalamıştır.³³⁵ Hitler, 1941 baharında Yugoslavya'ya saldırmaya karar verdiğinde, bu devlet adamı, Alman ordularının Macar topraklarından geçişine engel olmak istemiştir. Almanlar, Horthy'e Yugoslavya seferine katılması halinde yeniden bir revizyon vaadinde bulunmuşlardır. Horthy, Yugoslavya ile yapılan antlaşmaya aykırılık teşkil eden bu teklifi kabul etmeye meyilliyken Teleki ise buna karşı çıkmıştır. Teleki'ye göre, Macaristan, Almanya'nın savaşına karışmamalıydı. Ayrıca Teleki, Yugoslavya'ya saldırı olması halinde Batılı güçlerin buna seyirci kalmayacaklarını ve ortalığın karışacağını görmüştür. Ne var ki, Horthy'nin kararına engel olamayan Kont Teleki, 3 Nisan 1941 tarihinde intihar etmiştir.³³⁶

Teleki'nin yerine başbakanlığa gelen László Bárdossy'nin hükümeti, Almanya'nın Yugoslavya'ya saldırısına katılmıştır.³³⁷ Hitler bunun mükâfatı olarak Macaristan'a Voyvodina'yı vererek bu ülkeyi tamamen kendisine bağımlı kılmıştır. 1941 senesi Haziran ayı itibarıyla artık Almanya'nın Sovyet Rusya'ya bir sefer yapacağı belli olmuş; 13 Haziran'da Alman uydusu konumundaki Slovak hükümeti Sovyet Rusya'ya karşı bir savaşa hazır olduğunu ilan etmiştir. 22 Haziran'da ise

³³³Juhász, **a.g.e.**, s.174-175; Kertész, **a.g.e.**, s.51. Aynı gelişmelerin Romen cephesinden bir değerlendirmesi için bkz. Boia, **a.g.e.**, 275-279.

³³⁴Dreisziger,**a.g.e.**, s.143.

³³⁵**a.g.e.**, s.146-149.

³³⁶Hanák a.g.m, s.187.

³³⁷ Kâmurân Gürün, **Savaşın Dünya Ve Türkiye:3 Savaş 1939-1945**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 2000, s.611.

Sovyet karşıtı bu bloğa Romanya katılmıştır.³³⁸ İşgal, 22 Haziran 1941’de herhangi bir savaş ilanı olmaksızın başlamış; dört gün sonra Macaristan da bu istilaya dâhil olmuştur.³³⁹

Macar hükümetinin savaş ilanının hemen ardından Rus cephesine derhal 45 bin asker göndermesine rağmen ülke savaşın ağırlığını omuzlarında uzun bir süre hissetmemiştir. Ciddi kayıpların ardından bu küçük birlik 1941 yılının sonunda geri çekilmiştir. Macar liderler ülkenin savaşa katılmasını Alman savaş makinesine gıda ürünleri ve hammadde sağlamakla sınırlamak istemişlerdir. Almanlar ise Horthy’den ve Bárdossy hükümetinden daha etkin silahlı katılımında bulunmalarını istemişlerdir.³⁴⁰ İngiltere, Macaristan’a; Macaristan da İngiltere’ye ve ABD’ye savaş ilan etmiştir.³⁴¹ Macaristan’ın savaşa girişiyle ilgili olarak İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Ciano’nun *“bu paradokslar serisinde gerçekten büyük hakikat payı var”* ifadesiyle değerlendirdiği bir anektot vardır:³⁴²

“...Macar Elçisi ABD’ye savaş ilan eder, ama tebligatı alan yetkilinin Avrupa meseleleri üzerine pek fazla bilgisi yoktur ve dolayısıyla pek çok soru sorar:

- Macaristan bir cumhuriyet mi?”

- Hayır, bir krallıktır.

- O zaman bir kralınız mı var?

- Hayır, bir amiralimiz var.

- O zaman bir donanmanız da var?

- Hayır, bizim denizimiz yok.

- Pekiyi, talebiniz var mı?

- Evet.

- Amerika’dan mı?

- Hayır.

³³⁸ Gürün, a.g.e., s.605.

³³⁹ Dombrady, a.g.e., s.330-350.

³⁴⁰ Hanák, a.g.m, s.188.

³⁴¹ Borhi László, “Akár Német Megszállás Ákar is: Magyarország szerepe az Egyesült Államok Külpolitikmjában, 1942-1944 (Alman İşgali Pahasına da Olsa: Birleşik Devletler Dış Siyasetinde Macaristan’ın Rolü, 1942-1944), **Századok Füzetek 2**, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, Haziran 2009, s.16-27.

³⁴² **The Ciano Diaries 1939-1943**, Hugh Gibson (ed.), Doublday & Company, Inc. Garden City, New York, 1946, 11 Mayıs 1942 tarihli anlatı, s.484.

- İngiltere'den mi?

- Hayır.

- Rusya'dan mı?

- Hayır.

- Ama kimden talepleriniz var?

- Romanya'dan.

- O zaman Romanya'ya savaş ilan edecek misiniz?

- Hayır efendim. Bizler müttefikiz.”

Bárdossy, Almanya'nın baskısıyla doğu cephesine 200 bin asker göndermiştir. Savaşa ve kış koşullarına yeterince hazır olmayan ordu 1942 sonbaharındaki Stalingrad Muharebesi'nde ciddi kayıp vermiştir. Aynı yılın sonunda Rus ordusunun Almanları çevrelemesiyle Macarlar için felaket başlamıştır. 12 Ocak 1943'te Ruslar Voronezh'deki Macar birliğine bir taarruza başlatmış ve bir hafta içinde Macar 2. Ordusu'nu imha etmiştir. 200 bin Macar askerden 40 bine yakını öldürülmüş ya da donarak can vermiş; 35 bini yaralanmış, 60 bin kadar asker esir alınmış ya da kaybolmuştur.³⁴³

Bu yenilginin Macar halkı üzerinde bilinçlendirici etkisi olmuş; hükümetin başına István Bethlen'in yakın çevresinden Horthy'nin de itimadını kazanmış olan Miklós (Nicholas) Kállay gelmiştir.³⁴⁴ Kállay, Almanya nezdinde Macaristan'ın konumunu muhafaza etmeye çalışırken ülkesini gizlice savaştan çıkarmaya çalışmış; Balkanlar'a İngiltere'nin yerleşmesi için çabalamıştır. Eğer bu hayata geçirilebilirse Macaristan Batılı güçlere teslim olacak ve Sovyet işgaline uğramayacaktı. Kállay Macaristan'ı savaştan çıkarmaya niyetlenmiş hatta Almanların üstü kapalı rızasını alma beklentisine girmiştir. Ne var ki bu strateji hüsrana uğramıştır.³⁴⁵

Temmuz ve Ağustos 1943'te İtalya'nın istilası ve teslim olmasının ardından, İngiltere gizli diplomatik kanallar vasıtasıyla Macar hükümetiyle irtibata geçmiştir. İngiltere Macaristan'dan kayıtsız şartsız teslim olmasını, Alman ittifakının feshedilmesini ve Sovyet topraklarından tamamen çekilmesini şart koşmuştur. Kállay'a göre, bu koşullar kabul edildiği takdirde Batılı güçler Macaristan'a

³⁴³Romsics, **a.g.e.**, s.257.

³⁴⁴Juhász, **a.g.e.**, s.210.

³⁴⁵Kállay'ın dış siyasetinin geniş bir değerlendirmesi için bkz. Kállay, **a.g.e.**, s.345-407; Juhász, **a.g.e.**, s.208-284.

ulaştıklarında mütareke koşullarının uygulanması ertelenebilirdi. Ancak bu imkânı beklemek pek gerçekçi değildi; çünkü her tarafta Nazi ajanları kol gezmiş ve Macaristan'ın askerî ve siyasî attığı her adımdan Berlin'in haberi olmuştur.³⁴⁶ Ayrıca, Rus ordusunun 1944 başında sağladığı üstünlüğün ardından Doğu Avrupa'ya ilk ulaşacak güçlerin Rus birlikleri olacağı ortaya çıkmıştır.³⁴⁷

19 Mart 1944 tarihinde Macaristan Alman birlikleri tarafından herhangi ciddi bir direnişle karşılaşmadan işgal edilmiş ve Alman kontrolüne girmiştir. Almanlar kendi peyki olan bir hükümeti Döme Sztójay'ın başbakanlığında işbaşına getirmişlerdir.³⁴⁸

1944 yazında Romanya, Almanya ile ittifakını bitirmiş; Sovyet birlikleri ise Macar hududuna dayanmışlardır. Amiral Horthy ülkeyi savaştan çıkarmak için son bir radikal adım atmaya teşebbüs etmiş; Eylül ayının sonunda mütareke koşullarını görüşmek üzere Moskova'ya temsilci göndermiştir. Görüşmeler başarıyla sonuçlanmıştır.³⁴⁹ Horthy, ordusunun sadakatini düşünerek 15 Ekim'de radyodan mütareke yapıldığını ve Macaristan'ın savaştan çekildiğini ilan etmiştir.³⁵⁰ Buna karşılık Almanlar bu darbe girişimine darbeye karşılık vermişler ve aynı akşam Buda Kalesi'ni kuşatarak Horthy ile ailesini tutuklamışlardır. İktidar Oklu Haç Partisi lideri Ferenc Szálasi'ye geçmiştir.³⁵¹

³⁴⁶Romsics, **a.g.e.**,s.262.

³⁴⁷Hanák, **a.g.m.**, s.200-201.

³⁴⁸Dombrady, **a.g.e.**, s.507-536.

³⁴⁹Admiral Nicholas Horthy, **Memoirs**, Connecticut, Greenwood Press Publishers, 1957, s.223-228; Dombrady, **a.g.e.**, s.539-551.

³⁵⁰Balogh ve Föglein, **a.g.e.**, s.125-127. Horthy'nin radyo konuşmasının İngilizce tercümesi için bkz. Horthy, **a.g.e.**, s. 259-260.

³⁵¹Horthy, **a.g.e.**, s.231-241. Macaristan'daki faşist parti, 1930'lu yıllarda yükselmeye başlamış, işsizlik sıkıntısı çeken ve Yahudilerle bu konuda girdikleri rekabeti kaybeden genç üniversite mezunları arasından taraftar bulmaya başlamıştır. Üniversite öğrencileri ve genç mezunlar bu partilerin çekirdeğini oluşturmuşlardır. Macar Faşist Partisi Oklu Haç adını taşıyordu, liderleri aynı sınıftan çıkmıştır, işçiye ve köylüye temas etmiş olsalar da bu sınıflara hitap edememiştir. Sağ siyasetçiler tarafından desteklenmişler ve bazı sanayicilerden malî destek almışlardır. Hükümet onlara karşı önlem almamış ya da hafif önlemlerle geçiştirme yoluna gitmiştir. Genelde yasalar çerçevesinde hareket etmişlerdir ancak Gömbös döneminde bazı suç olaylarına karışmışlardır. Alman Nasyonal Sosyalizmine paralel olarak, hakim zümrenin yardımı ve hoşgörüsünü elde edip kitle desteği kazandıktan sonra hamilerine yüzlerini dönmüşlerdir. Toprak reformunu savunmuşlar, Yahudi kökenli toprak sahiplerine karşı mücadele vermişlerdir. Köylüler arasında demokratik gelenek olmadığı için onları rahat ajite etme imkânı bulmuşlardır. Hükümetler tarafından sevilmemişlerdir. Savaşın son evresine kadar geleneksel rejim tarafından denetim altında tutulmuştur. Bürokrasi ve polis bu partiden daha sadık olacağı konusunda Almanları ikna etmeyi başarmıştır. Bu parti iktidara Macar toplumu Almanya ile ittifak olmaktan vazgeçtiği zaman Ekim 1944'te Naziler tarafından getirilmiş, hükümet Szálasi'ye kurdurulmuştur. Seton-Watson, **a.g.e.**, s.45-46.

1944 yılının Eylül ayının sonunda Macar topraklarına ilk Sovyet birlikleri girmişlerdir. 21 Aralık 1944 tarihinde Debrecen’de geçici bir meclis toplanmış ve demokrat parti temsilcilerinden oluşan geçici bir hükümet kurulmuştur.³⁵² Tuna ötesi ve Balaton Gölü civarında Almanlar, Macarlar ve Ruslar arasında çetin tank savaşları olmuş, Budapeşte altı hafta kuşatma altında kalmıştır.³⁵³ Almanlar Buda ile Peşte’yi bağlayan tüm köprüleri havaya uçurmuşlar, fabrikaları kullanılmaz hale getirmişlerdir. Taşınabilir ve işe yarar tüm kalemler Almanya’ya nakledilmiştir. İngiliz ve ABD hava kuvvetleri endüstriyel bölgelere saldırmışlardır. Yaklaşık altı ay süren şiddetli çatışmalar 4 Nisan 1945 tarihinde sona ermiştir. Debrecen hükümetinin 17 Mart’ta çıkardığı radikal bir toprak reformu yönetmeliği ve bir program uyarınca ülkenin yeniden inşasına girişilmiştir.³⁵⁴ Böylece, Macaristan iç siyasetinde yeni bir dönem başlamıştır.

1920 senesinden 1944 senesine kadar Macar siyasetini yöneten Birleşik Parti’nin temelini toprak sahibi elitler ve bürokratlar ve aristokrat kökenli çalışanların mensubu bulunduğu Macar orta sınıfı oluşturmuştur. Macar siyasî hayatı tek adam üzerine kurgulanmış; liderler Kral Naibi Amiral Horthy’nin muvafakatını almak durumunda kalmışlardır. Yerel parti liderlerinin nüfuzlu kimseler ve kişisel bağlantılar yoluyla yükselebilecekleri hiyerarşik bir yapılanma vardı. Katolik, Kalvinist ve Evangelist kiliselerin parti üzerinde etkisi olmuş; liberal eğilim de partide hep yer bulmuştur. Zamanla kendisi de aristokrat kökene sahip orta sınıfın yükselişiyle toprak sahibi eşraf memlekette gücünü yitirmiş; böylece parti tarım sektöründen ziyade sanayinin çıkarlarını daha fazla gözetmeye başlamıştır. Ancak, siyaset, ziraî meseleler gündeme geldiğinde küçük eşraf ve işçilerin pahasına toprak sahiplerinin çıkarlarını korumayı sürdürmüştür.³⁵⁵

Bethlen-Peyer misakından sonra denetim altında bulunan Sosyalist Parti’de liderlerin ihtiyatlı tutumu ülke içerisinde en azından somut bir işçi sınıfı örgütlenmesinin ortaya çıkmasına müsaade etmiştir. Savaş arifesinde ayrı bir komünist örgütlenmenin pek az emaresi görülmüştür. Serbest bir ortamda

³⁵² Bölönyi, **a.g.e.**, s.71.

³⁵³ Krisztián Ungváry, **Battle for Budapest 100 Days in World War II**, Ladislaus Löb (çev.), London, I.B.Tauris, 2. Baskı, 2005, s.317-332.

³⁵⁴ 600/1945 M.E. Sayılı yönetmelik 14 Eylül 1945 tarihinde yürürlüğe girmiştir. (1945:VI t.c.) Programın tamamı için bkz. Balogh ve Föglein, **a.g.e.**, s.136-145.

³⁵⁵ Seton-Watson, **a.g.e.**, s.25.

komünizmi destekleyenler sosyalist parti, gençlik örgütlenmesi ve sendikalar içinde çalışmışlar ve partiyi daha radikal bir siyasa izlemeye yöneltmiştir.³⁵⁶

Son olarak, köylülerin haklarını gözeten Macar Küçük Çiftçi Partisi, Bethlen'e ılımlı bir muhalefet yapmış ve 1930'larda siyaset sahnesinden çekilmiştir. II. Dünya Savaşı öncesinde muhafazakâr toprak sahibi Tibor Eckhardt'ın liderliğinde Budapeşte'deki liberal orta sınıfın desteğini alarak yeniden örgütlenmiştir. Hükümet partisi içinde ve dışında faşizmin güçlendiği bir ortamda siyasî demokrasiyi savunmuştur. Sosyalistlerle işbirliğine gitmemiş, sosyal meselelerden ziyade dış siyaset meseleleriyle ilgilenmiş, savaş sırasında müttefiklerle anlaşmanın yollarını aramıştır.³⁵⁷

İki savaş arasındaki dönemde Macaristan'ın dış siyaseti dört döneme bölünerek incelenebilir: İlk dönem savaşın bitiminden Trianon Antlaşması'nın imzalandığı 1920 yılına kadar geçen süreyi kapsar. İkinci dönem 1920 yılından İtalya ile bir ebedî dostluk antlaşması imzaladıkları 1927 yılına kadar geçen zaman ile sınırlandırılabilir. Üçüncü dönem ise bu antlaşmayı imzalamalarından II. Dünya Savaşı'na girdikleri 1941 yılına kadar geçen süreyi içine alır. Son dönem ise savaş sırasındaki dış siyasetidir. Macaristan'ın İtalya ile imzaladığı antlaşmanın önemi Macaristan'ın etrafını çevreleyen Trianon zincirinden kurtularak yalnızlıktan sıyrılması ve revizyonizmi millî bir siyaset olarak ilan etmesinden ileri gelmektedir. Bethlen hükümeti, 1927 yılına kadar ise revizyonizmi telaffuz etmekten çekinmiş ve daha ziyade iç istikrarın teminine çalışmıştır. Bu bakımdan 1927 yılında Macaristan'ın İtalya ile imzaladığı dostluk antlaşması Macar dış politikası için bir dönüm noktası teşkil etmektedir.

Trianon Antlaşması sonucunda bir gece içinde üç milyon Macar kökenli halkın resmen azınlık statüsüne düşmesi Macar toplumunda dış dünyaya karşı itimatsızlık ve rövanşist duygulara yol açmıştır. Macar liderler de dâhil olmak üzere nüfusun büyük çoğunluğu kaybedilen toprakların yeniden kazanılmasının dış

³⁵⁶ Seton-Watson, **a.g.e.**, s.39.

³⁵⁷ **a.g.e.**, s.34.

politikanın temel hedefi olması gerektiği konusunda hemfikirdi ve bu ülkü, ülkenin diplomatik girişimlerinin arkasındaki itici güç olmuştur.³⁵⁸

1920 yılında Macaristan ekonomik açıdan kırılğan, siyasî olarak bölünmüş ve uluslararası alanda da yalnız bir konumdaydı.³⁵⁹ Trianon Antlaşması neticesinde tuz, altın ve gümüş madenlerini kaybetmiş; ülkenin demiryolu ağının yalnızca yüzde 38'i elinde kalmıştı. Savaş öncesinde en büyük kereste ihracatçılarından birisi olmasına rağmen artık bu ürünün ithalatçısı konumuna düşmüştür. 1920 yılında tüm tarımsal üretimi savaşta üretilenin yüzde 50'si-60'ına gerilemiştir. Endüstriyel üretim de savaştaki oranın yüzde 35'i-40'ı kadarında kalmıştır. Sürekli enflasyonun eşlik ettiği durağan ekonomi insanları açlığa ve sefalete sürüklemiştir. Elden çıkan topraklardan 350 bin ila 400 bin mülteci ülkeye sığınmıştır.³⁶⁰ Daha sonra ülkenin ayağa kalkması için uluslararası krediye ihtiyacı olduğu anlaşılmıştır. Ne var ki, Fransa tarafından desteklenen Romanya, Yugoslavya ve Çekoslovakya Macaristan'a kredi vermeye yanaşmamışlardır. Bununla beraber, 1922 yılı itibarıyla Milletler Cemiyeti'ne üye değildi; Fransa'nın desteğindeki Küçük İtilâf tarafından çevrelenmişti. Macaristan'ın temel amacı bu uluslararası ve diplomatik yalnızlaştırmadan kurtulmak olmuştur.

Trianon sonrası ülkenin bulunduğu coğrafyaya bakıldığında, Macaristan komünizm tehlikesinden ötürü 1935 yılına kadar ülkenin doğusunda bulunan Sovyet Rusya ile diplomatik ilişki tesis etmemiştir. Böylece Bolşevik hareketlerin Macaristan'ı etkilememesi hedeflenmekteydi. Ülkenin batısında yer alan İngiltere ve Fransa ile bu ülkenin güdümündeki Küçük İtilâf üyesi Çekoslovakya Macaristan'ın olası yayılcılığına karşı bir çember oluşturmaktaydı. Batıda yer alan kendi iç siyasî ve iktisadî meseleleriyle uğraşan Almanya ve Avusturya ile de güçlü dış ilişkiler kuramamıştır. Ülkenin kuzeyinde ise Macaristan'ın yıllardan beri dostane ilişkiler sürdürdüğü Polonya bulunmaktaydı ve bu ülke de toprak meseleleriyle boğuştuğu için Macaristan ile sağlıklı bir dış ilişki tesis edememişti. Güneyde Küçük İtilâf üyeleri Yugoslavya ve Romanya ile onların ötesinde eski müttefikleri Bulgaristan ve Türkiye, ayrıca Yunanistan yer alıyordu. Bulgaristan'ın komşuları Yugoslavya ve Romanya ile toprak ihtilâfı vardı. Macaristan'ın Yunanistan ile

³⁵⁸Miklós Zeidler, *A Revíziós Gondolat (Revizyon Düşüncesi)*, Pozsony (Bratislava), Kalligram, 2009, s.80-90.

³⁵⁹Swanson, *a.g.e.*, s.251-281.

³⁶⁰Romsics, *a.g.e.*, s.154.

herhangi bir bağı veya ilişki kurmak için çıkarı yoktu. Türkiye ile olan ilişkilerinde ise stratejik çıkar görmüştür. Güneydeki diğer bir devlet ise Macaristan'ın dış politikasına 1920'li yılların ikinci yarısından itibaren yön verecek olan ülke İtalya olmuştur. I. Dünya Savaşı ve Trianon'un hiçsizleştiren şokunun ardından Macaristan Batı yönüne açılmak isteyen ve diplomatik ilişki yoluyla yeniden stratejik önemi olan müttefiklerinden İtalya'yı dikkate almıştır. İtalya, 20'li yılların ortasından başlayarak Orta ve Doğu Avrupa'ya ve Macaristan yönüne açılmaya başlamıştır. Macar Başbakanları Kont Bethlen ve daha sonra Gömbös, çok defa Roma'ya gitmişlerdir. İtalyan Hariciye Vekilleri Budapeşte'yi ziyaret etmişlerdir. 1936'da Amiral Horthy Roma'ya ve Napoli'ye gitmiş; bir sene sonra 19-22 Mayıs 1937'de İtalyan Kralı III. Viktor Emmanel ve eşi Macar payitahtında misafir olmuşlardır. Böylece iki millet birbirlerini en üst düzeyde onurlandırmışlardır. İki ulus arasında kültürel alanda da işbirliği yapılmıştır: 1924'ten itibaren Macaristan'da İtalyan dilinde ortaokul ve üniversite öğrenimi başlamıştır. 1930'lu yılların sonuna doğru İtalyan dilinde okullar, liseler açılmıştır. 1927'de Roma'da Macar Akademisi; 1943'te Budapeşte'de İtalyan Kültür Enstitüsü kurulmuştur. İtalyan basınında Macaristan hakkında hep iyi haberler çıkmış; uluslararası siyaset sahasında Trianon Macaristanı'nın kayıpları ve yarasından söz etmiştir. Mussolini ise Macaristan'da pek popüler bir şahsiyet olmuştur.³⁶¹

Yeni Macar dış siyasetinin oluşumunda Başbakan Kont Bethlen ve Dışişleri Bakanı olarak görevlendirdiği yeğeni Miklós Bánffy'nin tesiri vardır. Horthy zamanında Dünya Savaşı'nda gözden düşen eski elit tabakanın mensuplarının yerini yenileri almıştır. Bu durum tüm Macar siyaset hayatında görülürken etkileri en fazla Macar dış siyasetinde hissedilmiştir. İki kont kendilerini *Ballhausplatz ruhu* olarak da nitelendirilebilecek Habsburg dış siyasetinin izlerinin silinmesi için uğraşmışlar ve yeni ülke için yeni bir model arayışına girmişlerdir.³⁶² Bu model onların eski

³⁶¹ Macaristan'da her zaman İtalyanlar yaşamıştır. İtalyan Kraliyet Konsoloslugu, daha sonra elçilik diplomatlarının yanında öğretmenler, subaylar ve sıradan işçiler Budapeşte'nin İtalyan kolonisini oluşturmuşlardır. Budapeşte Başkonsoloslugu'nda 1910-1911 senelerinde daha sonra İtalyan dış siyasetini yönlendirecek olan Carlo Sforza görev yapmıştır. Bkz. Andreides Gábor, "Fegyverszünnettől megszálásig: az olaszországi események magyarországi hatása 1943-1944-ben (Mütarekeden İşgale: 1943-1944'teki İtalyan olaylarının Macaristan'a etkisi)", **Múltunk (Geçmişimiz)**, c. 55, S.2 (2010), s.208-209.

³⁶² **Ballhausplatz**, Avusturya-Macaristan'ın Dışişleri Bakanlığı'nın bulunduğu meydan, bu kuruma atıf yapmak için kullanılır.

memleketleri Erdel Prensligi'nin tarihinden esinlenmiştir. Eskiden bağımsız olan Erdel prensliği, iki büyük güç arasında denge kurmaya zorlanmış ve bir yüzyıl kadar bağımsızlığını muhafaza edebilmiştir.³⁶³ Bu da o dönem bağımsız ancak eskisinden daha küçük, zayıf ve nispeten kendisini benzer bir durumda bulan Macaristan için uygun bir örnek olabilirdi. Bethlen ve Bánffy'nin Erdel'in geleneksel yaklaşımına başvurması bir tesadüf değildir. Daha güçlü bir ülkeye sahip olmuş eski siyasi elit, en azından daha erken bir safhada bu şekilde hareket edemezdi. Bethlen'in muhalifleri tarafından "ikiyüzlülük" olarak addedilen bu siyaseti 1920'li yıllarda başarılı olmuş ve dış siyaseti de olumlu yönde etkilemiştir.³⁶⁴

Macar hükümetinin öncelikle planlanan iç reformları başarıyla gerçekleştirebilmeleri için dışarıda barışa ve huzura ihtiyacı vardı. Bu bağlamda, 1922 ile 1927 yılları arasında Kont Bethlen'in esas amacı gücünü pekiştirmek, iç istikrarı sağlamak ve uluslararası yalnızlıktan kurtularak büyük devletlerin desteğini ve itimadını kazanmak olmuştur. Bu itibarla, ilerleyen dönemde Macar dış siyasetinin temel hedefi olan Trianon Antlaşması'nın revizyonunu 1920'li yılların ilk yarısında hiç telaffuz etmemişler; bu hedefi dış kamuoyuna anımsatacak eylemlerden uzak durmuşlardır.³⁶⁵ Trianon Antlaşması'nın hükümleri gereğince kamuoyu nezdinde büyük itibara sahip olan MOVE, ÉME gibi örgütler, Kont Bethlen ile anlaşarak faaliyetlerini durdurmuşlar ve bundan sonra hükümet revizyonist propaganda yürütme görevini üzerine almıştır.³⁶⁶ Macar Dışişleri Bakanlığı'nın yurtdışındaki elçilikleri ve temsilcilikleri de bu amaç doğrultusunda çalışmışlardır.³⁶⁷

³⁶³ Erdel Prensligi'nin tarihi ve dış ilişkileri için bkz. Köpeczi Béla (der.), **Erdély története I-III. (Erdel Tarihi I-III)**, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.

³⁶⁴ Hornyák, **a.g.e.** s. 117-8.

³⁶⁵ Kont Bethlen'in bu fikri dile getirdiği 8 Mayıs 1922 tarihli konuşma için **Bethlen István Gróf Beszédei és Írásai Első Kötet: Válogatott Beszédei (Kont István Bethlen'in Nutukları ve Yazıları: Birinci Cilt: Seçme Nutukları)**, Budapest, Genius Könyvkiadó, 1933 s.233-237. Kendisinin lideri olduğu *Egység Pártja (İttihat Fırkası)*'nin programı için bkz. Sándor Balogh ve Gizella Föglein, *Magyarország Története 1918-1975 Szöveggyűjtemény (Macaristan Tarihi 1918-1975 Metinler)*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1989, s.67-71.

³⁶⁶ Zeidler, **a.g.e.**, s.105.

³⁶⁷ Macar Dışişleri Bakanlığı Budapeşte'de Buda Kalesi'ndeki Dész Tér (Meydanı)'de yer alıyordu. Bu yüzden elçilik raporlarında Merkez'e atıf yapmak için sıklıkla *Dész Tér* ifadesi kullanılmıştır. Macar Dışişleri Bakanlığı'nın yapılanması ve yurtdışı temsilciliklerine ilişkin istatistikî bilgi için bkz. Pál Pritz, "A Magyar Külügyi Szolgálat Keletkezése és Története 1930-ig (Macar Dış Hizmetinin Oluşumu ve 1930'a Kadarki Tarihi)", **Magyar diplomácia a két háború között (İki Savaş Arasındaki Macar Diplomasisi)**, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1995, s.44.

Macaristan'ın arzu ettiği iktisadî kalkınma, sosyal rahatlama ve siyâsî istikrar aralarında Fransa'nın da bulunduğu büyük devletlerin malî yardımı olmaksızın başarılamazdı. Kont Bethlen, bunun için planlı olarak tüm ülkelerle ve ilk olarak komşularıyla iyi ilişkiler tesis etmek için çaba göstermiştir.³⁶⁸ Bethlen'in bu dönemde izlediği dış siyaset meyvesini de vermiştir. Macaristan, 1922 yılında Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmiş ve 1923'te de ekonomisini düzeltmek için uluslararası kredi almıştır. Macaristan ekonomisi böylece ayağa kalkmaya başlamıştır. Bu iyileşme başta bölgedeki Fransız hegemonyasını dengelemek isteyen İngilizler tarafından desteklenmiştir. İngiliz politikası aynı zamanda Küçük İtilâf'a karşı Macaristan'a savunma temin etmiştir.³⁶⁹ Bu girişimlerine rağmen ülkenin uluslararası alanda hâlâ yalnız olduğu bir gerçektir. Dahası, askerî ve ekonomik olarak Milletler Cemiyeti'nin kontrolü altındaydı. Bunu kırmak için de aralarında Türkiye'nin de bulunduğu çeşitli ülkelerle ikili temasa geçmiştir.

Macaristan, Fransa ve İtalya'nın Orta ve Doğu Avrupa siyasetlerini yakından takip etmiştir. Savaş sonrasındaki dönemde, Fransa Polonya'ya Sovyet Rusya ile olan ihtilafında Macar kuvvetlerini takviye olarak göndermeyi gündeme getirmiş; bu fikir Çekoslovakya'nın topraklarından Macar askerî güçlerinin sevkine müsaade etmemesinden ötürü Macar gönüllülerin bölgeye yardıma gitmesi biçiminde evrimleşmiştir. Polonya'nın Sovyet Rusya'ya 1920 yılının Ağustos ayında kazandığı askerî başarının ardından iki ülke arasında imzalanan mütareke ile 1921 yılının Mart ayında iki ülkenin Riga'da imzaladıkları barış antlaşmasının ardından böyle bir işbirliğine gerek kalmamıştır.³⁷⁰

Macaristan, bu meyanda kendisine karşı kurulan Küçük İtilâf'a üye devletlerle de yakınlaşmak istemiştir. Romanya ve Çekoslovakya bundan imtina

³⁶⁸ MNL K 64 26. bağ 41. başlık Walko'dan Tahy'e 3 Nisan 1927 tarihli talimat.

³⁶⁹ Bethlen diğer çağdaşları gibi aristokratik temelde bir İngiliz muhibiydi ve İngiliz angajmanını revizyonizme tercih edebilirdi. Lakin gerçekçi bir devlet adamı olmasından ötürü Tuna havzası sınırlarını değiştirmek için Londra'nın desteğini alamayacağını görmüştür. Bethlen'in siyâsî kişiliğine ilişkin bir tahlil için bkz. Ormos, a.g.e., s.95-96. Macaristan'daki İngiliz etkisinin kökenleri için bkz. András D. Bán, **Hungarian-British Diplomacy 1938-1941 The Attempt to Maintain Relations**, Tim Wilkinson (çev.), London, Frank Cass, s.161-174. Orta Avrupa'da görev yapan İngiliz elçilerinin Macar revizyonizmiyle ilgili olarak yaptıkları değerlendirmeler üzerine bkz. Gábor Bátoriyi, "British Foreign Policy and the Problem of Hungarian Revisionism in the 1930s", **British-Hungarian Relations Since 1848**, László Péter & Martyn Rudy (haz.), London, Hungarian Cultural Centre London School of Slavonic and East European Studies, 2004, s.205-216.

³⁷⁰ Kertesz, a.g.e., s.23

ederken Yugoslavya ise Macar hükümetine olumlu cevap vermiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler Macaristan'ın ekonomik açıdan yeniden yapılandırılmasıyla 1924'ten itibaren tedricen gelişmiştir. İki ülke, Trianon Barış Antlaşması'ndan beri süregelen iktisadî, malî, hukukî ve ulaştırmayla ilgili meselelerini önceden yapılan akitler ve tahkim yoluyla çözerek barışın tesisini güvence altına almak yönünde çaba göstermişlerdir. Horthy de Macaristan'ın Yugoslavya ile ilişkilerini geliştirmesinin ve yakınlaşmasının hararetli bir destekleyicisiydi.³⁷¹ Macaristan'ın amacı Küçük İtilaf'ı zayıflatmak ve dağıtmaktı. Yugoslavya ise Küçük İtilaf sözleşmelerine de aykırı olmayacak biçimde Macaristan ile bir saldırmazlık antlaşması imzalamak istiyordu. Başbakan Bethlen ise üçüncü devletlerle yaşanacak olası bir ihtilaf halinde, karşılıklı hudutlara atıf yapmaksızın, iki tarafın da tarafsızlığını Yugoslav-Macar sınırı üzerine hiç bir garanti vermeksizin temin etmeyi amaçlamıştır. Hâlbuki böyle bir anlaşma Küçük İtilaf'ı meydana getiren antlaşmaları geçersiz kılacaktı ve bunun haricinde bir tarafsızlık sözleşmesi İtalya'yı rahatsız edecekti.³⁷²

Macar hükümeti bu dönemde çıkarını Sovyet Rusya ile ilişki tesis etmekte görmüştür. Sovyet Rusya, Trianon Antlaşması'nı tanımayan tek büyük devletti. Paris Barış Konferansı'na davet edilmemişti. Romanya'nın ilhak ettiği Besarabya toprakları üzerinde hak ettiği için yine Romanya'ya ait olan Transilvanya topraklarının bağımsızlığını destekliyordu. Ayrıca, Macar hükümetine göre Sovyet Rusya ile ticarî ilişki kurmaları onlara ciddi ekonomik kazanç getirecekti ama böyle bir adım iç politikada Macaristan'ın anti-komünist propagandasını sekteye uğratabilirdi.³⁷³

³⁷¹Yugoslavya'nın Macaristan ile müzakere masasına oturmasının sebeplerine dair bkz. Hornyák, **a.g.e.**, s.122-4 ve 138-145. Macaristan Ortalçısı Behiç Erkin'in de gözlemleri aynıdır. Yugoslavya Küçük İtilaf'a bağlı olduğundan, Horthy'nin bu arzusu gerçekleşmediği gibi, Yugoslavya elçilerinin de münasebetleri iyi idare edemediklerini gözlemlemiştir. Erkin, 1933 yılında Budapeşte'ye elçi tayin edilen Yugoslavya'nın meşhur şairlerinden ve Kral Aleksandır'ın dostu olan Doutitch'in (Duçiç) ilişkilerin bir nebze iyileşmesine katkıda bulunduğunu yazmaktadır. Erkin, **a.g.e.**, s.363.

³⁷² Macaristan'ın Küçük İtilaf devletlerine yönelik tutumu hakkında Behiç Erkin hatıratında şu ifadeler yer vermiştir: "Macarlar, arazilerinin aşağı yukarı üçte ikisini alan bu üç devletle hiçbir vakit iyi münasebette değildiler. Bu sebeple, bu üç devlet elçilerini Macarlarla beraber davet etmek çok güçtü. Yalnız dışişleri bakanlığı ve bakanlık erkânı ile davet edilebilirlerdi. Bundan başka, Romanya ve Çekoslovakya elçileri, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun eski memurları idi. Romanya elçisi Basille Grigorcea çok iyi ve anlayışlı bir zat olduğundan, yavaş yavaş kendisini sevdirdi ve Prince Nicolas'ın ziyaretini iade için Kral Naibi Amiral Horthy Romanya Elçiliğine geldi. Bu durum iki devlet arasındaki soğukluğu biraz gevşetti." Erkin, **a.g.e.**, s.348.

³⁷³ 1920'li yıllarda Macar-Sovyet ekonomik ilişkileri için bkz. Attila Seres, **A Magyar-Szovjet Diplomáciai és Kereskedelmi Kapcsolatok Főbb Problémái 1922-1935** (Macar-Sovyet

Bu tartışma gölgesinde, 1922 yılı itibarıyla Sovyet girişimiyle iki ülke arasında ilişkilerin normalleşmesi için fikir teatileri başlatılmıştır. Macar hükümet yetkililerinin Trianon Antlaşması'nın imzalanmasının ardından ilk defa galip devletlerle eşit koşullar altında davet edildikleri Cenova (Genoa) Konferansı esnasında Sovyet Dış İlişkiler Komiseri Çiçerin ile Macar Dışişleri Bakanı Miklós Bánffy arasında, Almanya ve Rusya arasında imzalanan Rapallo Antlaşması'ndan esinlenen, ticarî ilişkilerin tesisi ve muhtemel diplomatik ilişkiler üzerine gizli bir buluşma gerçekleştirilmiştir.³⁷⁴ Bunun ardından uzun süre sessizliğe bürünen görüşmeler resmî müzakere niteliğini 26 Ağustos 1924'te Berlin'de kazanmıştır. Macaristan, Sovyet Rusya ile 5 Eylül 1924 tarihinde bir diplomatik anlaşma ve 12 Eylül 1924'te de ticaret anlaşması imzalamıştır. İki devlet, antlaşmanın üç ay içerisinde yürürlüğe girmesi üzerinde mutabık kalmıştır. Ne var ki, ülke içinde aşırı milliyetçi gruplar ve aralarında Horthy'nin de bulunduğu anti-Bolşevistler bu antlaşmaya karşı çıkıyorlardı. Macar anayasasına göre, bir antlaşmanın yürürlüğe girmesi için Horthy tarafından onaylanması gerekiyordu. Böylece, Kral Naibi, yapılan antlaşmayı tasdik etmemiştir. Aradan geçen sürede çeşitli girişimlerde bulunulmuşsa da nihayet müzakereleri yürüten Sovyet Rusya'nın Almanya büyükelçisi Krestinsky müzakerelerin kapandığını ve antlaşmanın hükümsüz (*null & void*) olduğunu ilan etmiştir.³⁷⁵

Sovyet Rusya ile Berlin müzakerelerini ülkesi adına yürüten isim olan Mihály Jungerth-Arnothy, görüşmelerin kesintiye uğramasından on sene sonra 1934 yılının başında Ankara'ya elçi olarak atanmıştır. Bu görevini yürütürken Macar hükümeti, kendisini hükümetinin Sovyet Rusya ile yürüttüğü müzakereleri idare etmesi için

Diplomatik Ve Ticarî İlişkilerinin Esas Sorunları 1922-1935), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 2006, s.82-93.

³⁷⁴ Ne İstanbul hükümeti ne de TBMM hükümeti, Cenova Konferansı'na davet edilmemiştir. Konferansta Macaristan'ı temsil eden Roma elçisi Nemes bu konuda Boğazlar'ın İngilizlerin egemenliğinde olmasından ötürü Rusya'nın İngiltere ile işbirliği içine girebileceğini; aslında İngiltere ile Rusya'nın konferans esnasında bu mutabakata varabileceklerini, o yüzden Türkiye'yi konferanstan uzak tuttukları değerlendirmesini yapmıştır. **MNL K 63** 287. bağ 32/1 1922 Roma'dan 29 Nisan 1922 tarih 122/pol sayılı rapor. Cenova Konferansı'nda gerçekleşen Macar-Sovyet müzakereleri için bkz. Ormos Mária, "Bánffy-Csicszerin Találkozó(k) Genovában 1922 (Cenova'da Bánffy-Çiçerin Buluşma(ları) 1922), **Kutatási Füzetek 4. Történelem doktori program (Araştırma Defterleri 4. Tarih doktora programı)**, Pécs, 1998, s.33-39; Seres Attila, "Magyar-Szovyet Titkos Tártyalások Genovában 1922-ben (Cenova'da 1922'deki Macar-Sovyet Gizli Müzakereleri)", **FONS**, c.VIII, S.3(2001), s.397-411.

³⁷⁵ Juhász, **a.g.e.**, s.74-76.

Roma'ya göndermiştir. Arnothy bir sene süren Türkiye görevi esnasında Roma'da Macarlar ile Ruslar arasında siyasî ve diplomatik ilişki tesis etmiş ve ardından 1935 yılında Macaristan'ın ilk elçisi olarak Moskova'ya atanmıştır. Balkanlar'da iki ülke aleyhine değişmeye başlayan konjonktür,³⁷⁶ ekonomik zorlamalar³⁷⁷ ve Macaristan iç siyasetinin 1920'li yıllardaki kırılmalı yapısının ortadan kalkmasıyla Macaristan ile Sovyet Rusya karşılıklı olarak birbirlerini tanımışlardır.³⁷⁸

1927 yılına kadar Macarların temasa geçmek istediği başka bir devlet de Almanya olmuştur. Almanya'nın Dışişleri Bakanı Stresemann'ın Avrupa'nın geri kalanıyla yakınlaşmayı esas alan politikasından ilham alan Macarlar bu ülke ile de temasa geçmiştir. Stresemann'ın Orta Avrupa ve Balkan devletlerine yönelik politikası bir taraftan bölge devletleriyle ticaret ilişkilerini yeniden kurmak suretiyle ekonomik saik taşıyor, diğer taraftan da bölgede yaşayan Almanca konuşan azınlıkları destekliyordu. Bu açıdan bakıldığında, Almanya için hammadde ve yer altı kaynakları dolayısıyla Romanya ve Yugoslavya, savaş sonrasında toprak kayıpları yaşamış Macaristan'dan daha önemliydi. Almanya, Macaristan'ı bir pazar ve gıda maddeleri tedarikçisi olarak görmüştür. Dolayısıyla Berlin bu konjonktürde Budapeşte'ye mesafeli yaklaşmıştır. Macaristan ise ne kadar zayıf olursa olsun bölgesel bir güç olarak tasvir ettiği Almanya'yı kaybeden bir muadili olarak görmüş ve her iki devletin de birbirlerine *Slav denizi* içerisinde ortak kader birliğiyle raptedildiği kanaatinde olmuştur.³⁷⁹ 1925 yılında General Hindenburg, Alman devletinin cumhurbaşkanı olunca Macarlar bunu ilişkilerini geliştirebilmek için yeni bir fırsat olarak görmüşler ve bu beklentiden ötürü deneyimli diplomatları Kálmán Kánya'yı Berlin'e Büyükelçi olarak yollamışlardır. Kánya'nın görevi Macar-Alman siyasî ilişkilerini geliştirmek ve Hindenburg ile kişisel bağlantılarını kullanarak iki

³⁷⁶ Diner, a.g.e., s.76.

³⁷⁷ Attila Seres, **Hungarian-Soviet Economic Relations (1920-1941)**, Thomas J. ve Helen D. DeKornfeld (çev.), East European Monographs No.DCCLXXXIX, New Jersey, Center for Hungarian Studies and Publications Inc, 2012, s.71-112.

³⁷⁸ **PIL 972. fond. 9.örzəsi egység**, Mihály Jungerth-Arnothy'nin hal tercümesi (Teksir), s.102-112.

³⁷⁹ Pál Pritz, "Die Ungarisch-Deutschen Beziehungen Zwischen 1918 und 1945", **Chronik des Wiederholten Neubeginns 1867-2001 Deutsch-ungarische diplomatische Beziehungen (Tekrarlanmış Yeniden Başlangıçın Kroniği 1867-2001 Alman-Macar Diplomatik İlişkileri)**, Gábor Ujváry und Gergely Pröhle (der.), Budapest, Corvina, 2001, s. 65-68.

ülke arasında ekonomik ilişkiler başlatmaktı. Ancak, Macaristan, Almanya ile yakın ilişkiler kurmak için Hitler'in iktidara gelmesini beklemek durumunda kalmıştır.³⁸⁰

Görüldüğü üzere, Macaristan kendisini çevreleyen yalnızlıktan kurtulmak için bölgedeki farklı ülkelerle birbirini tamamlamayan ve sistematik olarak nitelendirilemeyecek bir biçimde yakınlaşma denemelerine girişmiş ve bunda başarılı olamamıştır. Macaristan'ın Türkiye ile ilişki kurma girişimlerini de bu çerçevede değerlendirmek mümkündür.

Macar dış siyasetinde bu gelişmeler cereyan ederken, 1927 yılı Macaristan siyaseti için bir kırılma noktası olmuştur: Hükümetin ülke içindeki asayışı, ekonomide de istikrarı sağlamasından sonra artık dış siyaset meselelerine yoğunlaşmıştır. Böylece, Macarların revizyonizmi telaffuz edebilecekleri şartlar oluşmuştur. Macaristan'ın dış siyaseti revizyonizm meselesi ekseninde şekillenmiştir. İlk defa Kont Bethlen'in açıkça ilan ettiği Macar revizyonizmi³⁸¹ Bethlen'den sonra gelen hükümetler tarafından da izlenmiştir. Kendisi, Macar revizyonizminin esaslarını 1934 yılındaki bir konuşmasında şu şekilde özetlemiştir: Günümüz Macaristan'ı sınırlarında olan ve çoğunluğunu Macarların oluşturduğu toprakların halk oylaması yapılmaksızın Macaristan'a iadesi; Slovak ve Rutenlere imtiyaz verilerek uluslararası denetim altında hangi memleketin himayesi altına girmek istediklerinin tespiti; çeşitli milletler tarafından iskân edilen Banat ve Baçka bölgelerinde halkoylaması yapılması ve son olarak, Transilvanya'ya bağımsızlık verilmesi.³⁸² Gömbös'ün de dile getirdiği üzere "*Revizyon eninde sonunda İtalya ve İngiltere'nin doğrudan; Almanya'nın da dolaylı desteğiyle bir gün olacaktır.*"³⁸³

Bu dönemde Macaristan'ın dış siyasette en büyük destekçisi İtalya olmuştur. Savaş sonrası kurulan düzenden başından beri memnun olmayan ve doğal kaynaklar açısından daha fakir konumdaki İtalya, bu durumdan hoşnutsuz diğer bir devlet olan Macaristan'ı doğal müttefiki olarak görmüştür. I. Dünya Savaşı ve Trianon şokunun ardından Macaristan, Batı yönüne açılmak isteyen ve diplomatik ilişki yoluyla

³⁸⁰ Horthy, **a.g.e.**, s.133-134.

³⁸¹ Kont Bethlen, revizyonizm ifadesini ilk defa 4 Mart 1928 tarihinde Debrecen şehrinde yaptığı konuşmada resmen kullanmıştır. Bkz. **Bethlen István Gróf Beszédei II. cilt**, s.198.

³⁸² Macaristan eski Başbakanı Kont Bethlen'in ülkenin revizyonu konusuna dair görüşlerini içeren 24 Ocak 1934 tarihli rapor **BCA 30.10.000.000.232.566.9**.

³⁸³ Bütçe görüşmeleri sırasında Macar Başbakanı General Gombocz'un iç ve dış siyaset hakkında Meclis'te yaptığı konuşmaya ilişkin 21 Haziran 1933 tarihli rapor **BCA 30.10.000.000.232.565.20**.

yeniden stratejik önemi olan müttefiklerinden İtalya'yı dikkate almıştır. İtalya, 20'li yılların ortasından başlayarak Orta ve Doğu Avrupa'ya ve Macaristan yönüne açılmaya başlamıştır. İki ülkenin siyasî çevrelerinde de Yugoslavya'ya karşı bir soğukluk vardı. İtalya başlangıçta Macaristan ile Yugoslavya arasındaki yakınlaşmayı desteklemiş; hatta kendisi de buna katılmak istemiştir. Ancak Arnavut-İtalyan yakınlaşması ve 27 Kasım 1926 tarihinde iki ülke arasında imzalanan Dostluk ve Güvenlik Paktı neticesinde Arnavutluk'taki İtalyan nüfuzunun artmasından ötürü İtalyan-Yugoslav ilişkileri bozulmuştur.³⁸⁴ Mussolini, bunun üzerine Bethlen'e İtalya'nın Macar-Yugoslav yakınlaşmasına karşı çıktığını söylemiş ve bunun yerine kendileriyle işbirliği yapmalarını teklif etmiştir. Bu teklif, Versay sisteminden memnun olmayan güçlü bir koruyucu sunduğu için Macarlar için gerçekten büyük fırsattı. İtalya ile Macaristan'ın 1920'li yılların ikinci yarısından itibaren artan yakınlaşmaları ve işbirliğinin temelleri Paris Konferansı'na kadar götürülebilir. Paris Barış Konferansı'nın sonuçlarından memnun olmayan İtalya aynı konferans neticesinde topraklarının üçte ikisini kaybeden Macaristan'ın potansiyel bir müttefiki olarak düşünülebilirdi.³⁸⁵ İtalyanlar başlangıçta Macaristan'dan savaş tazminatı talep ettikleri için Fransız iddialarını desteklemekteydiler. Ancak, 1922 yılının sonbaharında Mussolini'nin iktidara gelmesiyle Macaristan'a yakın durmaya başlamışlardı. Balkanlar'da bir Yugoslav devletinin kuruluşu İtalya'nın çıkarlarına aykırıydı ve bu yüzden İtalya, Macaristan'ı Yugoslavya'ya karşı bir denge unsuru

³⁸⁴ 1923 yılında Arnavutluk'ta Yugoslavların maddî ve manevî desteğini alan aşiret reislerinden Ahmet Zogu devlete karşı silahlı mücadeleye girişmiş ve 1925 yılının Ocak ayında var olan iktidarı devirerek Meclis'te kalan üyeler tarafından yedi yıllığına Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Dış ilişkiler açısından ülkede yönetimi ele geçirirken en büyük yardımı gördüğü Yugoslavlar bunun karşılığında ülke idaresinde belirli bir etkinlik isterken Zogu, bununla mücadele etmeyi başaracak bazı toprak tavizleri ile meseleyi bir süreliğine halletmiştir. Ancak, ekonomik olarak yabancı desteğe ihtiyaç duyan Arnavutluk'ta bu bağlamda bu tarihten sonra büyük bir İtalyan etkisi görülmeye başlanmış ve Roma ile işbirliği politikası benimsenmiştir. Bu anlaşma sonrası yoğun bir İtalyan ekonomik yardımını siyasî etki takip etmiştir. İki ülkenin 27 Kasım 1926 tarihinde imzaladıkları bir dostluk antlaşması ile İtalya Arnavutluk'a siyasî ve bölgesel statükonun korunacağı garantisini vermiştir. Yugoslavya ise bu antlaşmaya şiddetle karşı çıkarak Fransa ile bir anlaşma imzalamıştır. İtalya ile Arnavutluk bu hamleyle 1927 yılında bir ittifak imzalayarak cevap vermişlerdir. Böylece ekonomik ve siyasî olarak İtalyan nüfuzuna giren Arnavutluk, askerî olarak da İtalya'nın denetimine girmiş ve Avlonya Limanı İtalyan donanmasına açılmıştır. Arnavutluk-İtalyan ilişkileri ve bunun Türk-İtalyan ve Türk-Arnavut ilişkilerine tesirine dair bkz. Dr. Halil Özcan, **Atatürk Dönemi Türkiye-Arnavutluk İlişkileri (1920-1938)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2011, s.174-197; Yonca Anzerlioğlu, "İki Savaş Arası Dönemde İtalya'nın Arnavutluk Siyaseti Karşısında Türkiye'nin Tavrı", **Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS 38)**, 10-15 Eylül 2007, Ankara'da yapılan konuşma.

³⁸⁵ Pölöskei, a.g.m., s.114.

olarak kullanmak istiyordu.³⁸⁶ Konferansta aradığını bulamayan bu devletin amacı Almanya'nın etkisini yitirdiği Tuna Havzası'nda yeni nüfuz gücü olarak ortaya çıkmak ve Adriyatik'te Yugoslavya'yı olabildiğince zayıf bırakmaktı. Bunun için de başta Macaristan olmak üzere Yugoslavya haricinde tüm bölge devletleriyle dostane politika izleme taraftarı olmuştur. Bu da İtalya ile Macaristan'ı birbirine yakınlaştırmıştır.³⁸⁷

Kont Bethlen, 1930 yılında Ankara'ya yaptığı ziyarette İsmet Paşa'ya ve Tevfik Rüştü Bey'e bizzat Macar dış politikasının İtalya'nın eksenine girme sebeplerini izah etmiştir. Öncelikle, Paris Konferansı kararları uyarınca Sopron vilayeti için yapılan ve Macaristan'ın kazandığı plebisit sonuçlarında İtalya'nın etkisi olmuştu. Savaş tazminatı olarak ödemeleri meselesinde Milletler Cemiyeti'ni İtalya'nın desteğiyle 1943 malî konsolidasyonuna ikna etmişlerdi. Macaristan'daki uluslararası askerî gözetim İtalya'nın girişimiyle kaldırılmıştır. Bir Macar askerî ataşesini kabul eden ilk devlet İtalya olmuştu. Böylece, Macaristan'ı uluslararası alanda barışçıl ve eşit statüde bir devlet olarak kabul ettiğini göstermişti. Uluslararası siyasette Macarlar'ı zor duruma düşüren frank sahtekârlığı³⁸⁸ ve Trianon sonrasında komşu ülkelerde azınlık statüsüne düşen Macar kökenlilerin çifte vatandaşlık (optans)³⁸⁹ sorunları gibi uluslararası meseleler İtalya'nın desteğiyle aşılmıştı. İtalya, Fiume Limanı üzerinden Macarların deniz ticareti yapmalarına imkân vermişti. Son olarak İtalya, Küçük İtilâf'ın Macar dış politikası üzerindeki baskısını kaldırmasını sağlamış, Macaristan'a daha geniş bir hareket kabiliyeti imkânı sunmuştu.³⁹⁰

Bu itibarla, Kont Bethlen, Yugoslav Başbakanı Pasić'le süren siyasi müzakereleri keserek İtalya ile 5 Nisan 1927 tarihinde bir dostluk ve işbirliği

³⁸⁶ Macmillan, **a.g.e.**, s.256.

³⁸⁷ Zsuzsa Nagy, "Italy and Hungary at the Time of the Paris Peace Conference, 1919", Romsics (der.), **a.g.e.**, s.101. Macaristan ile İtalya'nın asıl yakınlaşması 1926 yılından itibaren olacaktır ve bu yakınlaşma Türk dış politikasına da tesir edecektir.

³⁸⁸ 1920'li yılların ilk yarısında Macar siyasetinin önde gelen bazı milliyetçi isimleri Avrupa'daki ve özellikle ülkelerinin üzerindeki Fransız nüfuzunu azaltmak amacıyla Fransa'yı ekonomik açıdan zayıf düşürmek istemişlerdir. Bu itibarla, piyasaya sahte Fransız frangi basarak yurtdışına giden Macar işçiler ve diplomatlar vasıtasıyla bunu yaymışlardır. Bu meselenin sebepleri, patlak verisi ve sonuçları hakkında bkz. Balázs Abrónczy, "A frankhamisítés Hálók, Személyek, Döntések (Frank Kalpazanlığı Tuzaklar, Şahsiyetler, Kararlar)", **Múltunk (Geçmişimiz)**, 2008/1, s.29-56.

³⁸⁹ *Optans meselesi*: Macaristan'ın Trianon Anlaşması sonucunda kaybettiği topraklarda yaşayan ve memleketlerini terk ederek Macaristan'a iltica eden Macar kökenlilerin arazi ve hukuklarını ilgilendiren meselelere atıf yapan bir ifadedir.

³⁹⁰ **MNL K 64 41. bağ 1930-32** Kont Bethlen ile İsmet Paşa arasında gerçekleşen görüşmeye dair 7 Kasım 1930 tarihinde düzenlenen tutanak.

antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşma iki ülke arasında kalıcı barış ve ebedi dostluk tesis etmiş, yakın siyasî ve askeri işbirliği içeren bir gizli protokolle de tamamlanmıştır.³⁹¹ Dışişleri Bakanı Lajos Walko, önce Macaristan'ın İtalya ile işbirliğine gitmesinin menfaatlerine uygun olduğunu ama bunun kendilerini bağımsız hareket etme ilkelerinden saptırmayacaklarını söylemiştir.³⁹² Yine de bu yakınlaşmanın Macaristan'ın dış politikadaki yönünü tayin etmesi açısından bir hareket noktası olduğu ileri sürülebilir.

1930'lu yıllarda Macaristan tüm önceliğini dış siyasete vermiştir. Gömbös hükümetinin dış siyaseti Macaristan'ın Trianon ile tespit edilen sınırlarının barışçıl revizyonu biçimindeydi. Hitler'in Almanya'da iktidara gelmesiyle Macar dış politikası da Alman eksenine kaymaya başlamıştır. Macar dış siyasetinin önünde artık iki seçenek vardı: İtalya'ya veya Almanya'ya katılmak. Kont Bethlen, Weimar Almanyası'nın zayıf olmasından ötürü İtalya'ya katılmayı tercih etmiştir. Ancak Hitler'in ortaya çıkışıyla meseleler farklı bir seyir almış; Almanya görülür biçimde güç kazanmaya başlamış ve Avrupa'daki sınırların yeniden düzenlenmesi bağlamında Versay sistemini sarsmaya başlamıştır.³⁹³ Macarların dış siyasetindeki eksen kaymasında Macaristan'ın dostu ve en büyük destekçisi konumundaki İtalya'nın, aralarındaki siyasî işbirliğini ekonomik sahaya verimli biçimde taşıyamamasının etkisi olmuştur.³⁹⁴ Almanya gibi büyük bir devletin kazanması olası eşit haklar, silahlanma ve revizyon gibi hususlardan kendilerinin de yararlanabileceğini düşünen Macaristan, bu ülkedeki rejim değişikliğini memnuniyetle karşılamıştır. Bu itibarla Başbakan Gömbös'ün Hitler'in daveti üzerine 16 Haziran 1933 tarihinde Almanya'yı ziyaret etmesi ve bu ziyarete Alman Başbakan Yardımcısı von Papen'in 16 Eylül 1933 tarihinde Budapeşte'yi ziyaret

³⁹¹ **Az 1927 évi Országos Törvénytár (1927 Senesi Düstur)**, Budapest, 1931, s. 731-733.

³⁹² **MNL K 64 26. baş 41. başlık** Balkanlar'daki vaziyetin Türkiye'ye etkisine ilişkin Walko'dan Tahy'e 1 Nisan 1927 tarihinde gönderilen talimat

³⁹³ **Az 1927 évi Országos Törvénytár**, s.81.

³⁹⁴ Zeidler, **a.g.e.**, s.158-162; Réti, **a.g.e.**, s37. Gömbös, iktidara geldikten sonra ilk ziyaretini Roma'ya yapmıştır. Bu konuda Hariciye, İktisat ve Nakliye Encümenleri'nin ortak bir oturumunda irat ettiği nutukta iki ülke arasındaki iktisadî ilişkilere vurgu yapmıştır: *"Bu seyahat ayrıca Dostluk Muahedesinin iktisadî ahkâmını mütekabiliyet noktasından daha derinleşerek suretile Macaristan'ın ziraî vaziyetini tahfif gayesini de istihdaf etmiştir; eğer bu sahada henüz bir netice elde edilememiş ise Macaristan'ın bu işte bir sun'u taksiri yoktur... İki tarafın iktisadî münasebetlerinin tevsi ve inkişafı için İtalya Macaristan Komisyonu'nun ihdası suretile geniş imkânlar hazırlanmıştır."* 5 Aralık 1932 tarihli rapor **BCA 030.10.0.232.565.7**

ederek karşılık vermesi iki devlet arasındaki sempatiyi arttırmıştır.³⁹⁵ Gömbös'ün Almanya ziyaretinde iki ülke iktisadî bir anlaşma imzalamışlardır. Buna göre, Macar tarımı Hitler'in Alman endüstriyel ve silah üretimine yönelik devasa planından istifade edecekti. Ancak başından beri Hitler'in Macaristan'ın revizyonist emellerini Avrupa'da hegemon olmayı hedefleyen Alman millî çıkarlarıyla örtüştüğü sürece destekleyeceği aşıkardı.³⁹⁶

Macar dış siyaseti, iki potansiyel müttefiğin bir araya gelmesiyle başlangıçta meyvesini veren daha aktif bir dış siyaset izlemeye başlamıştır. Almanya'da Hitler'in iktidara geçişinden sonra, Almanya'yı kendisine en büyük rakip olarak görmeye başlayan İtalya, bu ülkenin Orta Avrupa'ya nüfuzunu önlemek üzere kendi idaresi altında, Avusturya-Çekoslovakya ve Macaristan'ı içine alacak bir siyasî manzume teşkili için gayret sarfına başlamıştır.³⁹⁷ Ancak, bu çalışmaların karşısına çıkan en büyük engel Macaristan'ın revizyon talebi ve Çekoslovakya ile işbirliğine girmek istememesi olmuştur.³⁹⁸ 1934 yılındaki Roma Protokolleri İtalya, Avusturya, Macaristan arasında payanda teşkil etmiştir. Gömbös ise paktın anti-Alman bir karakter kazanmaması için çaba göstermiştir.³⁹⁹

Bu dönemde, Alman ve İtalyan siyasetleri arasında bir çatışma olmuştur. Mussolini, Avusturya ve Macaristan üzerindeki koruyuculuğunu muhafaza etmek ve İtalya'nın gücünü esas olarak Fransa'nın Akdeniz'deki çıkarlarına karşı geliştirmek istemiştir. Hitler ise Almanya'yı Avrupa'daki önder güç, İtalya'yı da bunun küçük

³⁹⁵Pritz Pál, **Magyarország külpolitikája Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején 1932-1936 (Gyula Gömbös'ün Başbakanlığı Dönemi'nde Macaristan'ın Dış Siyaseti 1932-1936)**, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982, s.116-134.

³⁹⁶Réti György, **Budapest-Róma Berlin Árnýékában Magyar-Olasz Diplomáciai Kapcsolatok 1932-1940 (Budapeşte-Roma Berlin Gölgesinde Macar-İtalyan Diplomatik İlişkileri 1932-1940)**, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 1998, s.37-38.

³⁹⁷ Prag Elçiliği'nden gönderilen 1934 yılına ait bir rapor, Romanya'nın Prag Elçisi ile Türk yetkilinin görüşmesini anlatmaktadır. Buna göre, Beneş Romen Elçisi'ne şu izahatta bulunmuştur: "*Orta Avrupa politikasında İtalya ile aramızda bir yakınlık hasıl olması üzerine beyanıtımda İtalya'ya çok daha dostane bir kısım ayırmıştım. Mussolini'ye samimiyet ve heyecanla el uzatıyordum. Fakat Duçe'nin sonraki nutkuna muttali olunca hazırladığım sahifeleri çizdim.*" Hariciye Vekâleti'nden Başvekâlete 11 Nisan 1934 tarihli rapor **BCA 030.10.0.0.244.647.14**.

³⁹⁸ Erkin, a.g.e., s.316. Türkiye'nin Prag Elçiliği'nden gönderilen bir rapora göre Macaristan'ın Prag Elçiliği, Prag'taki Macar dostu milletlerin elçiliklerine Çekoslovakya ile Küçük İtilaf aleyhine, gerek Macaristan matbuatında ve gerekse Çekoslovakya'da çıkan Macar gazetelerinde yayınlanan makalelerin asıllarını veya tercümelerini Elçiliğin resmî zarflarıyla göndermiştir. Bunun üzerine Çek Hariciye Nezareti Macar Elçiliği nezdinde girişimde bulunmuş ve elçiliği bu gibi propagandalarda bulunmaması uyarısında bulunmuştur. Macarların bu hareketi Çek basını tarafından da tepkiyle karşılanmıştır. Prag Elçiliği'nden 29 Nisan 1933 tarihli rapor **BCA 030.10.0.0.221.487.2**.

³⁹⁹ Hanák, a.g.m., s.180.

ortağı yapmayı hedeflemiştir. İkisi de diğerinin ihtiraslarını kamçılmaya heves etmemiş; her biri diğerinin Batılı güçlerle ihtilaflarını istismar ederek kendisi için tavizler kopartmaya çalışmıştır.⁴⁰⁰ Bunun için kendisine uydu devletler toplamaya girişmiştir. İkisinin de amacı Macaristan'ı böyle bir uydu yapmak olmuştur.⁴⁰¹ Bu iki devlet ortak ideolojik yönlenmelerinden ziyade uluslararası siyasetteki ortak çıkarlarından ötürü aynı safta buluşmuşlardır.⁴⁰²

İtalya, Kuzey Afrika'daki emperyalist hedeflerinin gerçekleşmesi için Fransa'nın desteğini aramıştır.⁴⁰³ Bu meyanda, 1935 yılının Ocak ayında Fransa ile bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmanın temel hedefi Avrupa'daki statükonun korunması ve dış siyaset meselelerinde uzlaşmanın sağlanmasıydı. Böyle bir anlaşmanın Macaristan'ın revizyonist hedefleriyle uyuşmadığı belliydi. Slovak siyasetçi Milan Hodza'nın Çekoslovakya, Macaristan ve Avusturya arasında işbirliğini öngören planı da Gömbös hükümetini hayal kırıklığına uğratmıştır. Macarlara göre bu plan Trianon Antlaşması'nın tespit ettiği sınırları güçlendirmek üzere hazırlanmıştır.⁴⁰⁴

1935 senesinin Eylül ayında Gömbös tekrar Berlin'e gitmiştir. Bu ziyaret Macaristan'ın tüm beklentilerini karşılamaktan uzak kalsa da Macaristan ve Almanya'yı birbirlerine yakınlaştırmıştır. Bu buluşmanın ardından Macar dış siyasetinin eksenini Almanya'ya kaymıştır. Bu bağlamda Macarlar iki hayati ulusal çıkar bulmuşlardır. Macarlar Almanya'da barış antlaşmasındaki Macarların topraklarını ve etnik Macar nüfusu koparan yanlışları düzeltecek güç görmüşlerdir. Aynı zamanda Almanya, Macaristan'ın ziraatını ve besin sanayini yeniden diriltebilecek gibi gözüküyordu. Geniş toprak sahipleri ve üst sınıf elitler, Nazileri küçük görürlerken toplumun büyük kesiminde sınır teslihatı ve ekonomik düzelmeye için Almanya ile ittifak yapmakta çıkar görülmüştür.⁴⁰⁵

1930'lu yıllardaki Macar dış politikasını 1933 ile 1938 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı görevini yürütmüş olan Kálman Kánya şekillendirmiştir. 1925 ile 1933 yılları arasında Almanya'da büyükelçilik görevini yürüten Kánya'nın

⁴⁰⁰ Taylor, **a.g.e.**, s.156-157.

⁴⁰¹ **a.g.e.**, s.252.

⁴⁰² Diner, **a.g.e.**, s.70.

⁴⁰³ Gürün, **Savaşın Dünya Ve Türkiye c.II**, s.374-377.

⁴⁰⁴ Ádám, **a.g.e.**, s.85,91-95.

⁴⁰⁵ Hanák, **a.g.m.**, s.181.

diplomasideki yeteneği, asker kökenli Başbakan Gömbös'ün kabinesinde kendisinin manevra kabiliyetini geliştirmiştir. Hükümetin kararlarının şekillenmesinde Kánya'nın rolü olmuştur. Gömbös'ün 1936 yılındaki ani ölümüyle Kánya'nın ülke dış siyasetindeki nüfuzu artmıştır.⁴⁰⁶ Ülkenin siyaseti Alman eksenine kaysa da Kánya, Nazi muhibi olmamıştır.⁴⁰⁷ Behiç Erkin, Kánya ve siyaseti üzerine “*General Gömbös kabinesine sonradan Hariciye Nâzırı olarak giren Macaristan’ın o zamanki Berlin elçisi Kanya bir görüşmemizde bana, ‘Gömbös revizyonu kendi hükümetinin politikası olarak ilan eyledi. Ben bu şekle taraftar değilim; revizyon işi bir hükümet politikası değil, millî bir politika olarak kalmalı idi’ demişti. Bu siyasetin neticesi olarak Macaristan’dan arazi ilhak eden küçük itilâf devletleriyle Romanya, Çekoslovakya, Yugoslavya bir yakınlık politikası tesisine imkân bulunamıyordu.*” tespitinde bulunmuştur.⁴⁰⁸

Almanya ve İtalya, Macaristan’a bahsettiklerinin bedelini almak istemiştir. Macaristan’ın komşuları, işgale uğradıkları ve zarar gördükleri halde Macarların revizyonist iddiaları tatmin olmuş, Almanya tarafından kendilerine birtakım ekonomik fırsatlar da sunmuştur. Pál Teleki Alman iddialarının desteklenmemesi gerektiğini gördüğünde artık çok geçti; Macaristan, Almanya’nın ekonomik nüfuz alanına çoktan girmiştir.⁴⁰⁹ Horthy’nin belirttiği üzere, Macaristan’ın jeopolitik konumu, Almanya’nın hammadde ihtiyacı, demiryolunun üzerinde bulunmaları gibi ekonomik sebepler ve dört taraftan saldırılara açık olmalarından ötürü yaşanan olayların önüne geçilememiş; Almanya’ya karşı konamamıştır.⁴¹⁰ Miklós Kállay’ın yürüttüğü denge siyaseti de uzun sürdüğü için hem Almanların hem de İngiliz ve Amerikalıların itimadını kaybetmelerine neden olmuştur.⁴¹¹ Amiral Horthy, Mihver’e girmekle Almanların Macaristan’ı istilasını üç buçuk sene ertelediklerini ve o dönemde zaman kazanmanın en âkil iş olduğu savunmuştur.⁴¹²

⁴⁰⁶ Dreisziger, **a.g.e.**, s.36-37.

⁴⁰⁷ Endre B. Gastony, “Hungarian Foreign Minister Kálmán Kánya’s Grand Design, 1933-1936”, **East European Quarterly**, vol.19, S.2 (Summer 1985), s.177.

⁴⁰⁸ Erkin, **a.g.e.**, s.315-16.

⁴⁰⁹ Hanák, a.g.m., s.203; Berend, Teleki’nin bir mektubunda yazdığı ifadeleri nakletmiştir: “Alman İmparatorluğu ülkemizde öyle ağır ve yaygın bir nüfuzla sahip ki, Macaristan’ın ekonomik yaşamının...tümünü kontrol edebilir ve etkileyebilir”. Bkz. Iván T. Berend, **20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi**, Serpil Çağlayan (çev.), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s.168.

⁴¹⁰ Horthy, **a.g.e.**, s.172.

⁴¹¹ Hanák, a.g.m., s.203.

⁴¹² Horthy, **a.g.e.**, s.181.

Macaristan'ın diğer büyük güçlerle olan ilişkilerine bakıldığında, Fransa, Orta Avrupa'da kurulan Versay sisteminin bir bekçisi konumunda olduğu için Macaristan, Fransa ile ilişkilerinde her zaman mesafeli olmuştur.⁴¹³ Bu devlet, İngiltere'ye ise çeşitli sebeplerden ötürü ılımlı bakmıştır. Öncelikle, Fransa karşısında Avrupa siyasetinde İngiltere'nin denge oluşturmak istemesinden bahsedilebilir. İkinci husus ise, dönemin devlet adamları Kont Teleki ve Kont Bethlen başta olmak üzere Macar aristokrasisinin İngiliz ekolünün tesiri altında olmasıdır.⁴¹⁴ Paris Barış

⁴¹³ Ádám, **The Little Entente and Europe**, 97-110,275.

⁴¹⁴ Ortaçağ'dan beri Macar-İngiliz ilişkileri yoğun ve samimî biçimde cereyan etmiştir. İngiliz ve Macar kralları Macarların Türklerle olan savaşlarında fikir alışverişinde bulunmuşlar; Macar kralları İngilizler ile Fransızlar arasındaki ihtilafli konularda arabuluculuk rolü üstlenmişlerdir. Macar öğrenciler 13. yüzyıldan itibaren Oxford ve Cambridge gibi İngiliz üniversitelerinde tahsil görmüşlerdir. 17. yüzyıldan itibaren İngilizler düzenli olarak Macar öğrencilere burslar tahsis etmişlerdir. Kendi hesabına İngiltere'ye okumaya giden Macar öğrenciler ülkelerine dönüştü Enyed, Debrecen ve Sarospatak'ta Aydınlanma çağında 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başından itibaren çok sayıda Macar yazar ve aristokrat İngilizce öğrenmeye merak salmış ve İngiltere'ye seyahat etmiştir. Macar modernleşmesi liberal ve ilerici İngiliz burjuvazi modelini esas almış; kurumlar İngiliz örneğine göre tanzim edilmiştir: Fabrikalar açılmış, Macar İlimler Akademisi kurulmuş; bankalar, malî kurumlar ve sigorta şirketleri İngiliz bankacılık ilkelerine göre tesis edilmiş; yollar ve şehirlerin altyapısı İngiliz uzman ve mühendisler tarafından dizayn edilmiş; İngiliz tipi kulüpler kurulmuş; hapishaneler İngiliz modeline göre ıslah edilmiştir. Bu akıma ve sempatiye ilham veren iki aristokrat olmuştur: Kont István Széchenyi ve Baron Miklós Wesselényi. At yetiştiriciliğinin gelişimi, at yarışlarının ülkeye getirilmesi, Milli Kulübün (Nemzeti Casino) kurulması, Zincir Köprü'nün inşası, Tuna ve Tisza nehirlerinin tanzimi kendisinin İngilizler'den gördüğü ve ülkesine getirdiği yeniliklerdir. Széchenyi, İngiliz dış siyasetini yönlendiren Castlereagh, Canning, Lord Aberdeen, Palmerston gibi devlet adamları ve Viyana'daki İngiliz sefirleriyle yakın ilişkiler kurmuş; "*İngiltere kutaya hakim olduğu müddetçe Macaristan da Şarkta benzer üstünlüğe sahip olmalıdır.*" diyerek düşüncesini dile getirmiştir.

Erdelli aristokrat Baron Wesselényi ise ülkesinin kendine ait kısmına İngiliz modasını tanıtmıştır. At yetiştiriciliği, at yarışı, avlanma, eskrim ve yüzme onun sayesinde Erdel'de moda haline gelmiştir. Kendisine göre, İngilizler ve Macarlar geleneksel sporları fizikî egzersize tercih eden iki millettir ve bu aralarındaki ilişkiyi daha da pekiştirmiştir. Wesselényi'nin Macar siyasî gelişiminde önemli rolü olan Pozsony'daki (Bratislava) Macar meclisinin genç üyelerinin İngiliz muhibi olmalarına etkisi olmuştur. Bu İngiliz sempatisinin 1848 Özgürlük Savaşı'nda etkisi görülebilir; bu İngiliz etkisi altında şekillenen genç vekillerden en meşhuru Lajos Kossuth'tur. Kossuth, savaşı kaybedip Osmanlı İmparatorluğu'na sığındıktan sonra İngiltere ve Amerika'ya giderek mücadelesini bu ülkelerde sürdürmüştür. Bu dönemde, yapılan yayınların etkisiyle İngiliz kamuoyunda Avusturya ve Rusya'ya karşı demokrasi savaşçısı, özgürlük yanlısı, ilerici ve olumlu bir Macar imajı oluşmuştur. 1867 yılından itibaren Macar ekonomisinin dönüşümünde İngiliz sermayesinin payı olmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısıyla 20. yüzyılın ilk yarısında İngiltere'nin kıta Avrupası'nda iyi ilişkiler içinde olduğu tek devlet Macaristan'dır. I. Dünya Savaşı sırasında iki devlet düşman bloklarda yer almış olsalar da aralarında savaş esnasında doğrudan bir ihtilaf yaşanmamıştır. Macaristan'ı çok defa ziyaret eden İngiltere Kralı VII. Edward'ın portresi savaş esnasında Macar Millî Kulübü'nün duvarında asılı kalmaya devam etmiştir. Macar seyyahların Britanya İmparatorluğu topraklarına yaptıkları seyahatlere de vurgu yapmak gerekir: Körösi Csoma Sándor, İngilizlerin desteğiyle Tibet'e giderek, Hindistan'da yaşamış; İngilizce-Tibetçe sözlüğü hazırlamıştır. Türkolojinin kurucusu Armin Vámbéry de 1862-64 arasında Orta Asya'yı derviş kıyafetiyle dolaşarak Rus yayılcılığına İngilizlerin dikkatini çeken ilk isim olmuştur. Palmerston, Canning, Lord Lytton ve Livingstone gibi İngiliz devlet adamlarıyla ile kişisel ahbaplık geliştirmiş; Kraliçe Victoria ve Kral 7. Edward tarafından bizzat kabul edilerek itibar görmüş; taltif edilmiştir. Macaristan'daki İngiliz etkisinin kökenleri için bkz. Stephen Gál, "Hungary

Konferansı'nda Fransızlar Panslav ve Çek iddialarını savunurken Lloyd George ve General Smuts gibi İngiliz delegeler Macarları destekleyen konuşmalar yapmışlardır. Avam ve Lordlar kamarasındaki oturumlarda başta Lord Bryce olmak üzere İngiliz vekiller Macaristan'ın tarihî ve coğrafi durumuna atıf yapan konuşmalar yapmışlardır. Barış antlaşmasının imzalanmasının ardından halef devletlerin hâkimiyeti altına giren Macar azınlıkların çektiği sıkıntılara ilk işaret eden gruplar İngiliz misyonerleri olmuştur.⁴¹⁵

21 Haziran 1927 tarihinde İngiliz *Daily Mail* gazetesinin sahibi Lord Harold Rothermere, gazetesinde *Macaristan'ın Güneşteki Yeri* başlıklı bir makale yayınlamıştır.⁴¹⁶ Rothermere, makalede, çizilen yeni sınırların Avrupa'da barışı tehdit ettiğini ve antlaşmalarda yapılacak bir tadilatın bölge devletlerinin huzurunun korunmasına faydası olacağını iddia etmiştir. Buna göre, Macaristan'a kaybettiği toprakların iade edilmesi gerektiğini savunmuştur. Rothermere, İngiliz kamuoyunun dikkatini çekerek ülkede Macarlara karşı bir sempati oluştururken başta Fransa olmak üzere bölgedeki diğer devletlerin tepkisini çekmiştir.⁴¹⁷ Kont Bethlen de, başbakanlık görevini bırakmasının ardından 1933 yılının Kasım ayında Macaristan'ın uluslararası siyasetteki yerini ve Trianon Antlaşması'nın haksız yönlerini anlattığı dört konferans vermek üzere İngiltere'ye gitmiştir. Bethlen'in konferanslarının tezi Macaristan'ın Karpatlar ile Tuna ve Tisza havzalarında yeniden teşkil edilmesi; diğer bir deyişle eski Macaristan'da bulunan bütün memleketler ve milletler üzerinde yeniden bir Macar hâkimiyetinin tesisi biçiminde özetlenebilir. Aksi takdirde Tuna havzası, Avrupa'da sorunlu bir bölge olarak kalacaktır.⁴¹⁸ Eski

and the Anglo-Saxon World”, **A Companion to Hungarian Studies**, s.489-513; András D. Bán, **a.g.e.**, s.161-174; Miklós Lojkó, “Conservative Realignment in British Policy on Central Europe and the Balkans during the Early Interwar Years”, **Európa, Nemzet, Külpolitika Tanulmányok Ádám Magda 85. Születésnapjára (Avrupa: Magda Ádám'ın 85. Doğumgünü İçin Millet Ve Dış Siyaset Araştırmaları)**, Budapest, Aura Kiadó, 2010, s.153-170.

⁴¹⁵ Gál, a.g.m., s.499.

⁴¹⁶ “Hungary's Place in the sun”, **Daily Mail**, 21 Haziran 1927. Lord Rothermere'in çabaları bu makaleyle sınırlı kalmamıştır. Bu konudaki çabalarını topladığı hatıratı için bkz. Viscount Rothermere, **My Campaign for Hungary**, London, Eyre And Spottiswoode, 1939. Horthy de Rothermere'in bu tutumundan ötürü Macar milletinin kendisine bir teşekkür mektubu yazdığını ve bu mektubu birkaç gün içinde 1 milyon 200 bin kişinin imza attığını; mektubun yirmi altı cilt tuttuğunu belirtmiştir. Bkz. Horthy, **a.g.e.**, s.135.

⁴¹⁷ Ádám, **a.g.e.**, s.291-296.

⁴¹⁸ Bethlen'in verdiği bu konferanslar için bkz. Count Stephen Bethlen, **The Treaty of Trianon and European Peace, Four Lectures Delivered in London in November 1933**, Longmans, Green and Co., 1934. Fransa ve İtalya'nın nüfuz mücadelesi içine girdiği; Almanya ve Sovyet Rusya'nın

başbakanlardan coğrafya profesörü Pál Teleki de İngiltere’de Macar davasını anlatan konferanslar veren isimler arasındadır.⁴¹⁹ İki savaş arası dönemde Macaristan’da kurulan *Nouvelle Revue de Hongrie (New Hungarian Quarterly)* isimli dernek İngiliz muhibidir ve József Bálogh’un editörlüğünü üstlendiği aynı isimli süreli yayın ile İngiliz yanlısı propaganda faaliyetinde bulunmuştur.⁴²⁰ II. Dünya Savaşı sırasında Macaristan başbakanı olan Miklós Kallay da savaş sırasında ülkesinin İngilizlerin tarafına geçmesi için mücadele vermiştir. Kendisinin görevlendirdiği isimler İstanbul’da İngiliz ve Amerikalı yetkililerle gizli müzakereler yürütmüşlerdir.⁴²¹ Macaristan’ın Almanlar tarafından işgali sonrasında bağımsızlığını yitirmeyen devletlerdeki Macar diplomatik temsilcilerinden bir kısmı işgali protesto ederek ülkelerinin bağımsızlığı için mücadele edeceklerini ilan etmişlerdir.⁴²²

Macaristan, komşusu Avusturya ile 1920’lerin başından beri ticarî ilişki yürütse de bu ülkeyle siyasî dostluk antlaşmasını 1929 yılında İtalya aracılığıyla yapmıştır. Kont Bethlen’in kurduğu bu dostluk, Gömbös döneminde siyasî ve iktisadî alanda daha da ilerlemiştir. İyiye giden ilişkilerde iki ülke devlet adamlarının

etkisinin yükselmeye başladığı bir dönemde Bethlen’in bu Londra ziyaretinin Macar başbakanı Gömbös’ün Türkiye’yi de kapsayan Avrupa seyahati ve bölgedeki ittifak arayışlarının şekillendirildiği döneme gelmesi de dikkat çekicidir. Nitekim Bethlen Londra konferansı öncesinde 1933 yılı Mart ayında Almanya’ya giderek Berlin’de ve diğer Alman şehirlerinde Macaristan’ın hal ve vaziyeti, Panslavizm ve Fransız hegemonyası tehlikeleri hakkında da konferanslar vermiştir bkz. **BCA 30.10.000.000.232.565.17**. Bu konferansların ardından İtalya’ya giderek Mussolini ile müzakerelere girişmiştir. Türkiye’nin Prag Elçiliği’nden gelen 1933 yılı siyasî raporunda Bethlen’in ziyaretinin Londra siyasî mahfillerinde bıraktığı iyi tesire temas edilmiştir: “*Eski Macar Başvekili İngiltere’de liberal, muhafazakâr ve amele partileri azasının hassasiyetlerine, hakkaniyet ve adalet hislerine, demokrasi ananelerine ve sulhu muhafaza kaygılarına hitap etti. Kont Bethlen’in propagandalarının İngiltere’de epeyce tesir yaptığı ve bir takım İngiliz politika adamlarını Macar davasına kazandırdığı inkâr olunamaz.*” Bkz. Prag Elçiliği’nin 1933 Yılı Siyasî Raporu **BCA 30.10.000.000.244.647.13** Bethlen’in Londra’da bıraktığı olumlu tesir Fransız diplomatik çevrelerinde rahatsızlığa neden olmuştur. Macar Hariciye Nazırı Kánya’nın Behiç Erkin’e naklettiğine göre, Fransız Elçisi, kendisine Bethlen’in çok ileri gittiğini söylemiş; Kánya da bunun üzerine hükümet üyesi olmayan bir mebusun istediğini söyleyebileceği cevabını vererek şunu eklemiştir: “*...fakat M. Beneş, Çekoslovakya’nın Hariciye Nazırı’dır; onun Paris’te söyledikleri Kont Bethleninkinden çok fazldır; onun ileri gittiğini ne için görmüyorsunuz?*” **BCA 30.10.000.000.232.566.8**.

⁴¹⁹ Count Paul Teleki, *The Evolution of Hungary and Its Place in European History*, New York, The Macmillan Company, 1923.

⁴²⁰ **OSZK Kézirattár Fond 1** Bálogh József hagyatéka (Macar Ulusal Széchenyi Kütüphanesi El Yazmaları Fon 1 József Bálogh tasnifi)

⁴²¹ Ayrıntılar için bkz. **Bölüm 2.5. II. Dünya Savaşı Dönemi**, s.240-255.

⁴²² Bu temsilcilikler Macaristan’ın Stocholm Sefiri Antal Ullein-Reviczky, Stockholm Konsolosları, Helsinki, Bern, Madrid, Lizbon, Vatikan Sefirleri, Buenos Aires Maslahatgüzârı, Cenevre, Atina ve İstanbul Başkonsolosu Dezsó Ujváry, Cenevre ve Atina Başkonsolosları ile Zürih Konsolosu’dur. Atina Sefiri ve müşaviri ise bu ülkeden kaçarak Mısır’a gitmişler ve direnişe desteklerini ilan etmişlerdir. Bkz. Antal Ullein Reviczky, **German War Russian Peace The Hungarian Tragedy**, Lovice Mária Ullein Reviczky (çev.), Budapest, Helena History Press, 2014, s.145.

birbirleriyle sık temaslarda bulunmasının da etkisi olmuştur. Hitler'in iktidara gelmesiyle gündeme gelen *Anschluss* (Avusturya'nın Almanya ile birleşmesi) meselesinin gerçekleşme ihtimali Macaristan'ı ihtiyatlı davranmaya sevk etmiştir. Böyle bir hadisenin gerçekleşmesi halinde Macaristan, Almanya'nın kendi topraklarını tehdit etmesi bir yana, önemli bir ticaret ortağını da yitirmek durumunda kalabilirdi. Macaristan, Almanya ve Avusturya ile olan ilişkilerinde bu hususu göz önünde bulundurmıştır.

Macaristan ile Yunanistan arasında dostane bir ilişki olmuştur; ancak iki ülke birbirlerine karşı derin bir sempati beslememiştir. Macaristan'ın içeride ve dışarıda büyük sorunlarla boğuşan Yunanistan ile göze çarpan bir ortak değeri ya da çıkarı olmamıştır.⁴²³ İtalyan Başbakanı Mussolini, Macaristan, Türkiye ve Yunanistan'ı içine alan bir blok yaratarak Balkanlar'da nüfuz sahibi olmak istemiştir. Bu doğrultuda Türkiye'nin Yunanistan ile oluşturduğu mübadele arabuluculuk komisyonunda Macaristan'ın Ankara elçisi Tahy de görev almıştır. Macaristan, Yunanistan ile dostluk antlaşması imzalamamasına rağmen Türk-Yunan dostluğunu takdir ve teşvik etmiştir. Ancak, Balkan antantının oluşumu sürecinde bölgede yaşanan gelişmelere Yunanistan'ın yaklaşımı Macar kamuoyunda ve siyasi mahfillerde revizyon karşıtı şeklinde değerlendirilmiştir. Detaylarına değinileceği üzere, Macarlara göre müşterek savunma ilkesine dayalı olan Balkan Paktı bu ilkeyi büyük devletlere yönelik olarak hayata geçirmeyecekti. Şu halde ittifakın bu müşterek savunmayı hayata geçirmeyi planladığı potansiyel saldırgan, Macaristan'ın kendisiydi; bu yüzden Macaristan, Balkan Antantı'nı kendisine bir tehdit olarak görmüştür.⁴²⁴ Macar diplomatik kaynakları söz konusu ittifakın oluşturulmasına yönelik teklifin ilk olarak Venizelos'tan geldiği; Yunan devlet adamlarının bu konuda Türk hükümetini ikna etmeye çalıştığını düşünmüşlerdir.⁴²⁵ Behiç Erkin,

⁴²³ Gábor Baross, **Hungary and Hitler**, Los Angeles, University of Southern California, 1964, s.91.

⁴²⁴ “[Bu pakt] ’şayet Yugoslavya’ya İtalya tarafından bir saldırı yapıldığı takdirde, Yunanistan bu ülkeye yardım etmeye yükümlü değildir’ demenin dolaylı bir yoludur. Fakat paktın, Yugoslavya ve Romanya’nın Macaristan ile olan sınırlarındaki olası bir ihtilaf halinde Türkiye ve Yunanistan’ın ağırlığını koymalarına etkisi olmuştur.” Bkz. R.W.Seton Watson, “The Little and Balkan Entente”, **The Slavonic and East European Review**, Vol. 15, No. 45 (Apr. 1937), s.560.

⁴²⁵ MNL K 63 288. bağ 1931 32/7. başlık 22 Eylül 1931 tarih ve 59 pol-1931. sayılı rapor.

Macaristan ile Yunanistan arasında bir dostluk antlaşmasının imzalanmamasının sebebini Balkan Antantı'nın tesis edilmesi olarak izah etmiştir.⁴²⁶

Bu doğrultuda Macaristan'ın 1933 yılına kadar herhangi bir dostluk temasının olmadığı diğer bir revizyonist devlet olan Bulgaristan ile ilişkileri de önem kazanmaya başlamıştır. İki ülke arasında 1929 yılında imzalanan arabuluculuk antlaşması haricinde ilişkileri geliştirecek ortam ve ortak çıkar olmamıştır. Balkan Antantı'nın oluşumu sürecinde bölgede yaşanan gelişmeler karşısında Bulgar hükümeti tutumunu değiştirmemekle birlikte Macar tarafına olan sempatisini eylemlerle göstermeyi tercih etmiştir. Macar Başbakanı Gömbös ile Dışişleri Bakanı Kánya'nın 1933 yılında Türkiye ziyaretleri sonrasında 26 Ekim günü gerçekleştirdikleri Sofya temasları ve burada coşkuyla karşılanmaları bunun bir göstergesi olmuştur.⁴²⁷ Macar yetkililer, Bulgaristan'ın sadece Balkanlar'daki yeni oluşuma dahil olan Küçük İtilâf üyeleri Romanya ve Yugoslavya ile yaklaşmasından değil, aynı zamanda bölgede çevrelenerek yalnız bırakılmasından da endişe etmişlerdir. Ancak, Türk Elçiliği'nin edindiği bir bilgiye göre Çekoslovak hükümeti Bulgaristan'a Küçük İtilaf'a katılmasını teklif etmesine karşın Bulgarlar bu teklifi geri çevirmişlerdir.⁴²⁸ Bu iki revizyonist devlet, birbirlerinden coğrafi bakımdan kopuklukları, dış siyasetlerindeki farklı hedefler ve konjonktürel elverişsizlikler nedeniyle bir araya gelememişlerdir.

1.6. Revizyonizm ve Turancılık Siyasetinin Türk-Macar İlişkilerine Etkisi

Romsics, Macarların 19. yüzyılın başından itibaren Balkanlar üzerinde emperyal emellerinin olduğunu; ancak bu milletin kazandığı askerî başarıların böyle bir düşüncenin gelişimi için uygun zemini hazırlamaktan uzak kaldığını iddia etmiştir. Bunun ilk sebebi, I. Dünya Savaşı'nda İttifak Devletleri'nin kesin zaferi kazanmayı garantilemediklerinden önlerini görememiş olmalarıdır. İkinci sebep ise

⁴²⁶ Avusturya Başbakanı M. Dollfuss'un Peşteyi ziyareti hakkında Macar Dışişleri Bakanı Kanya ile Peşte elçimizin görüşmesine dair 24 Şubat 1934 tarihli rapor **BCA 30.10.000.000.232.566.13.**

⁴²⁷ Peşte Elçiliğince hazırlanan Macaristan'a ait 1933 yıllık raporu **BCA 030.10.000.000.232.566.6.**

⁴²⁸ Bulgaristan'ın Balkan Paktı'na katılması için Çekoslovakya'nın teşebbüsünün sonuçsuz kaldığına ilişkin 7 Mayıs 1933 tarihli rapor **BCA 030.10.000.000.241.627.25.**

Balkanlar ve Ortadoğu'da Alman İmparatorluğu'nun da emellerinin olması ve bu planlarda Macarlara yer vermemeleridir. Artık Balkan ulusları bağımsızlık arayışında değil; örgütlenmelerini tamamlamış devletler konumundaydılar. 1848 yılındaki milliyetçi uyanışın aksine⁴²⁹ küçük ama saldırgan ve hırslı bu ulus-devletlerin varlığının Macar nüfuzunun bölgeye tesirini engellemiş olması da üçüncü sebeptir. Dördüncü sebep ise, Macaristan içindeki milliyetlerin arasındaki gerginliğin zamanla daha da artmış olmasıdır. Turancılık, Balkanları kontrol etmek isteyen Macar emperyal düşüncesinin I. Dünya Savaşı sırasında bir aracı işlevi görmüş; Asya'nın bir kısmı üzerinde de emel beslemiştir.⁴³⁰

Topraklarının büyük kısmını kaybetmiş ve tarihe karışmış Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı olarak Türkiye'nin revizyonist devletlerin safında yer alması beklenebilirdi. Ancak, kurulan yeni devlet, Misak-ı Millî ile sınırları çizilen ve Mudanya Mütarekesi sonrasında vatan toprağı içinde kalan Batı Anadolu, İstanbul ve Doğu Trakya'yı geri almıştır. Böylece, Türkiye'nin Balkanlar'da revizyonist bir beklentisi kalmamıştır ve anti revizyonist bloğa girmiştir.⁴³¹ Macaristan ise gücünü toplayamadığından ötürü 1920'li yılların sonuna kadar revizyonizmi açıkça dile getiremese de 1930'lu yılların değişen dinamikleri revizyonizmi ülkenin resmî siyaseti yapmıştır.⁴³²

Revizyonist devletlerin revizyonizm algıları ve revizyonist siyaset öncelikleri farklılık göstermiştir. Silâhlanma ve zorunlu askerliğin yeniden tesis edilmesini içeren Almanya'nın revizyonizm yorumu anti-semitik ve anti-Bolşevik bir karaktere sahipken, Orta Avrupa revizyonizminin önceliği ve savaş dönemi siyasetlerinin en önemli unsuru, Versay düzeniyle kaybedilen toprakların geri kazanılması veya yeni

⁴²⁹ 1848 senesinde Balkanlar'daki milliyetçilik hareketleri ve Macar başkaldırısına yönelik bir değerlendirme için bkz. Pál Fodor, "Ondokuzuncu Yüzyılın İlk Yarısında Macar Reform Hareketleri ve 1848-49 Devrimi", **Doğumunun 200. Yıldönümünde Lajos Kossuth 1848-49 Macar Özgürlük Mücadelesi ve Osmanlı-Macar İlişkileri Sempozyumu Dumlupınar Üniversitesi**, Celal İnal-Naciye Güngörmüş (ed.), 15 Mart 2002, Kütahya, 2002, s. 45-53; Murat Önsoy, "Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda Milliyetçilik Hareketleri", **Balkanlar El Kitabı 1. Cilt: Tarih**, Bilgehan Gökdağ - Osman Karatay (haz.), Ankara, Akçağ Yayınları, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, s. 435-446.

⁴³⁰ Romsics, a.g.m., s.69-70.

⁴³¹ Mustafa Türkeş, "The Balkan Pact and its immediate Implications for Balkan States, 1930-34", **Middle Eastern Studies**, Vol. 30, No. 1 (January 1994), s.124.

⁴³² Ignác Romsics, "Hungarian Revisionism in Thought and Action, 1920-1941 Plans, Expectations, Reality", **Territorial Revisionism and the Allies of Germany in the Second World War Goals, Expectations and Practices**, Marina Cattaruzza, Stefan Dyroff & Dieter Langewiesche (der.), New York, Berghahn Books, 2012, s.93-96.

toprakların edinimi olmuştur.⁴³³ Avusturya hukuken eşitlik ve kendi güvenliği için silâhlanmanın serbest bırakılmasını talep ederken; Bulgaristan zorunlu askerlik usulüne başvurmak istemediğini ilan etmiştir.⁴³⁴ Macar revizyonizminin önceliği ise Bethlen'in, Gömbös'ün ve Kánya'nın defalarca teleffuz ettiği üzere Trianon Antlaşması'nın barışçıl yoldan tamamen gözden geçirilerek Macaristan'ın kaybettiği toprakları geri kazanma ve uluslararası platformda hukuken eşit olarak kabul edilme arzusu olarak açıklanabilir.⁴³⁵ I. István'ın kurduğu ve kutsal kabul edilen toprakların geri alınması; Erdel, Slovakya ve Voyvodina'nın memlekete dâhil edilmesi Macar revizyonizminin özünü teşkil eder.⁴³⁶ Macar Dışişleri Bakanlığı, 1929 senesinde

⁴³³ Case, a.g.m., s.73.

⁴³⁴ Sadri Ertem, "Anlaşamayan Revizyonistler", **Ayın Tarihi**, S.16 (1-31 Mart 1935), s. 111.

⁴³⁵ Trianon'un tarihî bir kaza ve Macarlara karşı işlenen bir suç olduğunu düşünen Macar yönetici elitlerinde, şayet Trianon bir suçsa, o zaman tarihî Macaristan'ın bütünüyle restore edilmesi gerektiği düşüncesi oluşmuştur. Bu kanaatlerini pekiştirmek için Macaristan'ın Karpat Havzası'ndaki ve bölge halkları arasındaki kültürel üstünlüğü, Karpat Havzası'nı medenileştirdiği, Hıristiyan Batının koruyucusu olduğu; tarihî Macaristan'ın olağanüstü bir coğrafi ve iktisadî birlik yarattığı gibi farklı savlara vurgu yapılmıştır. Bunlardan başka, tamamen revizyona alternatif olarak etnik revizyon gibi başka planlar da gündeme gelmiştir. Buna göre, çok uluslu Macar devletinin bölünmesi bir büyük güç projesinin sonucu veya ülkenin devrimci hükümetlerinin hayatî hatasından ötürü değildir; tarihin doğal ve organik sonucundan ötürü, ininde sonunda gerçekleşecek bir hadisedir. Ülkedeki sol muhalefet ise Macar azınlıkların korunup kollanması ve etnik olarak Macar bölgelerinin yeniden ilhakı gibi görüşleri savunmuştur. Toprak düzenlenmesi yerine, Almanya ile Rusya arasında uzanan ortak bir toprakta ırk ve kültür esasına göre düzenlenmiş Doğu Avrupa devletlerinden oluşan kapsamlı bir Tuna konfederasyonunu da teklif edenler olmuştur. Bu alternatif fikirlerin hiçbiri yönetici seçkinler katında itibar görmemiştir. Yönetici elit için esas olan revizyon tamamen revizyon olmuştur. Bkz. Romsics, a.g.m., s.93-95.

⁴³⁶ Pál Pritz, "Hungarian Foreign Policy in the Interwar Period", **Hungarian Studies**, c.17, S.1(2003), s.15. "Aziz István'ın devleti" nazariyesi ile farklı etnik grupların barış içinde yaşadıkları ve Macaristan'ın bu etnik grupların üstünde yer aldığı bir tür federasyon tasvir edilmektedir. I. István (Aziz)'ın kurduğu ülke için oğlu Imre'ye 1036 yılında şu vasiyette bulunduğu rivayet edilir: "*Ülkeneye gelen yabancıları hoş tut, dillerini ve geleneklerini muhafaza etmelerini sağla. Zayıf ve kırılğanlar için tek dil ve tek geleneği olanların memleketi zayıftır. (Unius linguae uniusque moris regnum imbecille et fragile est)*" Bkz. Hugh-Seton Watson, **Eastern Europe Between The Wars 1918-1941**, Cambridge University Press, 1945, s.342. Pál Teleki, I. István'ın kutsal toprakları düşüncesini şöyle açıklamaktadır: "*István'ın devlet bilinci, geleneği ve maneviyatı iki hususu içerir: Macarlığın ve Hıristiyanlığın birleşimi. Doğu'dan getirilen Macar geleneklerinin mizacı... Hıristiyan birliğinin bugün Avrupa'daki ilk hareket noktasıdır. Zihniyet şudur: Millî ve Hıristiyan, iki bilinç, iki hakikat, iki geleneğin Tuna Havzası kilisesindeki evliliği gibi, onlar olmaksızın senin için [bugünün, geçmişin ve geleceğin Macarı] yer olmaz. Bu düşünce halkımızın geleneğine, yaşam biçimine, düzenine, önemine, içeriğine Hıristiyan Macaristan'ı tesis eden kral bağlılığını gösterir. Bu düşünceye minnettar olunmalı ki, Macar sadece bir devlet bütünü olarak değil aynı zamanda detaylarda da, devlet örgütlenmesinin tesisinde de Macar [olarak] kalır.*

Diğer kısmı olan Hıristiyanlık ise sıkı, patriarkiyal temeller üzerine kurulu, kral ve halkı, baba ile oğul teması gibi bir haçlı ailesi düşüncesidir. Hür bir millî kavim ve Hıristiyan aile babası(Aziz) István'ın birliğinde kaynaşır ve bu yüzyılımız boyunca kendini göstermiştir. O, manevî olarak hepimizin menşeidir ve siyasî düşüncemizde atalarımızdan kalma kaynağa yeniden dönüyoruz." Bkz. Gróf Teleki Pál, **Magyar Politikai Gondolatok (Macar Siyasî Düşünceleri)**, Kovrig Béla (der.), Budapest, yayınevi belirtilmemiş, 1941, s.11.

gönderdiği bir tamimle Macaristan'ı barış antlaşmalarından ziyade Trianon'un revizyonunun ilgilendirdiği; diğer antlaşmaların revizyonuna odaklanmanın sadece kendi davalarını daha da karmaşıklaştıracağı hususunda dış temsilciliklerinin dikkatini çekmiştir.⁴³⁷ İki savaş arasındaki dönemde her halükarda Macaristan'da revizyon siyaseti takip etmek meşru ve güvenli olmuştur. Revizyon siyasetine muhalif olmak ise, Zeidler'in ifadesiyle, "*sadece riskli değildi; aynı zamanda arkasından kesinlikle vatana ihaneti getirirdi.*"⁴³⁸ Bu yorum ayrılıklarından ötürü iki savaş arasındaki dönemde yek vücut halinde hareket edebilen revizyonist bir blok oluşmamıştır.⁴³⁹

Erkin, "*Macaristan'ın asırlarca hakimiyeti ve idaresi altında bulunan toprakları istirdat eylemek istemesi, his bakımından kolay izah olunmakla beraber, Macaristan'ın mihverini bu revizyon isteğinin teşkil eylemiş bulunması, Orta Avrupa ve hatta bütün Avrupa siyasetinin inkişafında büyük bir âmil olarak büyük rol oynamıştır*" değerlendirmesinde bulunmuştur.⁴⁴⁰ Değerlendirmeden anlaşılacağı üzere, Macaristan kendisini *Trianon'un gölgesinden* kurtaramamış; dünya siyasetinin yeni düzenine adapte edememiştir. Bu da toplumu ivedilikle çözüm bekleyen sosyal, ekonomik ve siyasî sorunlarına gerçekçi yaklaşımlarda bulunmaktan alıkoymuştur. Antlaşmanın hayata geçişinden itibaren Macarlar, barış antlaşmasına duygusal bir tepki vermiştir. Daha sonra, ülkenin siyasî ve entelektüel liderleri büyük güçleri Trianon'daki temel adaletsizlikleri değiştirmeye ikna etmeye yönelik sistematik bir çabaya girmelerine rağmen bu girişimlerinde başarılı olamamışlardır. Bu zümre, barışçıl çözümlerin başarısızlığı hâlinde uygun askerî ittifaklar kurmanın da hesaplarını yapmıştır. Macarlar Trianon'u değiştirmek için komşuları başta olmak üzere büyük güçler ve diğer milletlerle uzlaşmaya yanaşmamışlardır. Zaman geçtikçe Macar hükümeti tamamen revizyon yerine kısmî revizyon fikrine odaklanmıştır.

⁴³⁷ MNL K 63 381. bağ 2 Mayıs 1929 tarih ve 1934-39-1650/1929 sayılı tamim'den nakleden Zeidler, a.g.e., s.162.

⁴³⁸ Zeidler, a.g.e., s.260.

⁴³⁹ Ertem, a.g.m., s.111.

⁴⁴⁰ Erkin, a.g.e., s.316.

Nazi Almanyası ile kurduğu gönülsüz ittifakın bedelini ise II. Dünya Savaşı sonrasında Rus tahakkümü altına girerek ödemiştir.⁴⁴¹

Macaristan, I. Dünya Savaşı sonrasında elinden çıkan toprakların dışında yenisini istememiştir. Bu amacını gerçekleştirmek için de diğer revizyonist devletlerin desteğini aramak durumunda kalmıştır; ancak onlar kadar saldırgan olmamıştır. Bu hususiyeti, Macar revizyonizmini Alman ve İtalyan yayılmacı revizyonizminden ayırır. Buna mukabil, Almanya ve İtalya da dâhil olmak üzere hiçbir büyük devlet Macaristan'ın eski sınırlarına kavuşmasını istememiştir.⁴⁴² Macar revizyonizmi, mevcudiyetine yönelik en büyük tehdidi Panislavizm akımıyla Kuzey ve Güney Slavlar arasında bir Slav koridorunun tesisi olarak görmüştür. Macar revizyonizmini oluşturan unsurlar arasında siyaset önceliği olmamakla beraber Bolşevizm'e ve Yahudilere yönelik karşıtlık da sayılabilir.⁴⁴³ İleride de görüleceği üzere kültür kurumları aracılığıyla yurtdışı propagandası yoluyla revizyonun ateşini canlı tutmak için gayret göstermişlerdir. Yine de Taylor bu çabaların cılız bir etkiye sahip olduklarını öne sürmüştür:⁴⁴⁴

⁴⁴¹ Steven Béla Várdy, "The Impact of Trianon upon the Hungarian Mind: The Nature of Interwar Hungarian Irredentism", **The Austro-Hungarian Mind: At Home and Abroad**, Steven Béla Várdy and Agnes Huszár Várdy (ed.), Boulder, East European Monographs No. CCLIV, 1989, s.165-166.

⁴⁴² Büyük ve güçlü Macaristan fikrini 19. yüzyılda Alman şansölyesi Otto von Bismarck savunmuştur. Bismarck ile Macaristan Başbakanı Andrásy arasında iyi ilişkiler olmuştur. Andrásy, Almanya'nın birleşme sürecinde Bismarck'ın dostane bir ortağı olmuştur. 1871'deki Prusya-Fransa Savaşı'nda Monarşi'nin tarafsızlığını savunmuştur. 1871'de Monarşi'nin Dışişleri Bakanı olmuş ve Almanya ile yakınlaşma siyaseti izlemiştir. Berlin Kongresi'nde Avusturya-Macaristan'ın Bosna ve Hersek üzerindeki çıkarları doğrultusunda kongreyi etkilemiştir. Andrásy, 7 Ekim 1879'da Almanya ile ikili ittifak antlaşmasını imzalamasından bir gün sonra inzivaya çekilmiştir. Bismarck'a altmış şişe Macar şarabı göndererek veda etmiştir. Bkz. Iván Bertényi jun, "Ein Bündnis auf Leben und Tod Oder Emotionslose Interessensolidarität? Das Deutschlandbild in Ungarn vom Revolutionjahr 1848 bis zum Ersten Weltkrieg (Bir Ölüm Kalım İttifakı mı Veya Duygusuz Çıkar Dayanışması mı? Devrim Yılı 1848'den I. Dünya Savaşı'na Kadar Macaristan'daki Alman Resmi)", **Chronik des Wiederholten Neubeginns 1867-2001**, s.40-50; Friedemann Bedürftig, "Andrásy d. Ä, Gyula Graf", **Taschenlexikon Bismarck**, München, Piper Verlag, 1998, s.17. Amiral Horthy de Bismarck'ın Macaristan hakkında iyi düşünceler beslediğinden bahsetmiş; Bismarck'ın Doğu Avrupa'da küçük devletlerin yaşamasının imkânsız olduğunu; sadece Avusturya-Macaristan gibi tarihî kökleri olan devletlerin ayakta kalabileceği düşündüğünü yazmıştır. Bkz. Horthy, **a.g.e.**, s.257. 19. yüzyılın ikinci yarısındaki Alman-Macar ilişkilerinin kapsamlı bir değerlendirmesi için bkz. István Diószegi, **Bismarck und Andrásy: Ungarn in der deutschen Machtpolitik in der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts (Bismarck ve Andrásy: 19. Yüzyılın İkinci Yarısındaki Alman Güç Siyasetinde Macaristan)**, Albrecht Friedrich ve Horst Haselsteiner (çev.), Teleki László Stiftung, Wien-München, Oldenbourg, 1999.

⁴⁴³ Case, a.g.m., s.90-91.

⁴⁴⁴ Taylor, **a.g.e.**, s.75.

“1920’lerde Macar ‘revizyonizmi’ dahi, toprak talepleriyle ilgili olarak, Alman revizyonizminden çok daha fazla gürültü kopardı. Ancak bu sorun da, bırakın genel bir karışıklığa yol açmayı, bir yerel savaşın ötesine geçen bir etki dahi yaratmadı.”

Macaristan, Türkiye’nin Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanması, Musul ve Hatay sorunu ile Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanması gibi egemenlik ve toprak düzenlemelerini revizyonist addetmiştir. Erkin’in aktardığına göre, Başbakan Gömbös, kendisini evine çağırarak Boğazlar rejiminde aldıkları teşebbüsten dolayı, Atatürk ve İnönü’yü tebrik ettiğini söylemiştir.⁴⁴⁵ *“Gömbös’ün bu işe fazla ehemmiyet vermesi, Boğazlar rejiminin değiştirilmesinin bir nevi revizyon olduğunu ve bunun başka revizyonlara yol açabileceğini ümit etmesinden ileri geliyordu.”* Türk tarafı için ise bu düzenlemeler revizyonist değildi. Tevfik Rüştü Bey ise bu konuda, 1930 yılında Türkiye’yi ziyaret eden Kont Bethlen’e *“Türkiye’nin Lozan Barışı ile tespit edilen sınırların kesinliğini kabul ettiğini; yayılmacı veya revizyonist niyetinin olmadığını; Macarların ve İtalyanların revizyon çabalarını anladığını ve sempatiyle karşıladığını ama bunların silahla desteklenmesine karşı çıktığını”* açıkça ifade etmiştir.⁴⁴⁶

Macaristan’da revizyon siyasetinin aktif ve hararetli savunucularından biri de, geleneksel Türk-Macar dostluğuna en fazla vurgu yapan Turancılar olmuştur. I. Dünya Savaşı’ndan sonra Kont Teleki ile Kont Bethlen’in vurguladıkları üzere emperyal bir siyasetten ziyade Trianon Barış Antlaşması’nın revizyonuna yönelik bir siyaset izlemek daha akılcı olacaktır. Yine de Romsics’in ifadesiyle, Macar emperyalizminin bayrağını 20’li ve 30’lu yıllarda Turan ittifakı taşımıştır.⁴⁴⁷ Bu bağlamda, son olarak I. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde iki ülke ilişkilerinde Turancılık akımının yeri ve tarafların Turancı örgütlenmelere yönelik yaklaşımlarına da değinilmelidir.

⁴⁴⁵ Erkin, **a.g.e.**, s.389. Erkin, İnönü’nün teşekkürlerini iletme üzere Gömbös’ü tekrar ziyaret ettiğinde Gömbös’ün kendisini Türkçe olarak ‘kardeş’ dedikten sonra kucakladığını ve Atatürk’ün Macar Başbakan’a ‘Türk’ demesinden duyduğu iftiharını Bakanlığına rapor etmiştir. Bkz. **BCA 30.10.0.0.233.568.18.**

⁴⁴⁶ **MNL K 64 41. bağ 1930 32. başlık** Tahy’den Walko’ya 17 Kasım 1930 tarih 49 Sayılı Rapor.

⁴⁴⁷ Romsics, “A Magyar Birodalmi Gondolat”, s.70-71.

Hertz, *Alman Kamu Mantığının Gelişimi (The Development of German Public Mind)* isimli eserinin önsözünde şunu yazmıştır:⁴⁴⁸

“Tarih ve siyaset çalışması, sadece nelerin olduğunu ve bu eylemlerin yakın sebeplerini soruşturmayı değil; aynı zamanda bunların geniş arka planının izahını; bilhassa bunların bir millete veya bir çağa ait oldukları gruptan edindikleri genel kıymetleri veya değerlerini de izah etmeyi gerektirir. Arşivlerdeki resmî belgeleri iyice incelemenin muhakkak büyük önemi vardır ama bu da [bizleri] şu bakışa sevk etmemelidir: ‘Quod non in actis, non in mundo’ ([Bir şeyin]kaydı yoksa [o şey] yeryüzünde de yoktur) ... Her bir grubun akli ülkülerin, geleneklerin, tarihsel efsanelerin ve genelleşen felsefenin ilgileriyle yönelir ve bu artık ideoloji olarak bilinir. Bir millet, birbirleriyle çelişen çok farklı ideolojilerle bezenmiş pek çok grubu ve [bunların] yanı sıra meçhul türde sayısız insanı içerir.”

Turancı düşüncenin çağdaş Türk-Macar ilişkilerinin gelişimine ivme kazandırdığı kuşkusuzdur; ancak, 1920’li yıllardan itibaren iki millet arasındaki iyi ilişkilerin derinleşmesini tamamen bu güçlü akıma mal etmek de genel tablonun eksik görülmesine sebep olacaktır. Demirkan’ın da belirttiği üzere, Turancılık, büyük savaşlar döneminin alternatif siyasî akımlarından biri olarak gelişmesine rağmen Macaristan’da ana siyasetinde yaşam şansı bulamayan bir proje olmaktan öteye gidememiştir.⁴⁴⁹

Yirmili yılların ikinci yarısında Macar kamuoyunda Turan fikrinin savunucusu olarak Turan Cemiyeti ayakta kalmıştır.⁴⁵⁰ 20. yüzyılın başında yolu Turancılıkla kesişen ve Macar dış siyasetini etkilemiş Kont Khun Héderváry, Kont Teleki, Kont Apponyi gibi isimler ya Turan Cemiyetine üye olmuşlar ya da Cemiyetin etkinliklerine katılmışlardır. Kont Bethlen, Kont Teleki ve Gömbös gibi

⁴⁴⁸Frederick Hertz, **The Development of the German Mind, A Social History of German Political Sentiments Aspirations and Ideas vol. 2**, London, George Allen & Unwin Ltd, 1962, s.7.

⁴⁴⁹ Demirkan, **a.g.e.**, s.70.

⁴⁵⁰ Turan Cemiyetinin I. Dünya Savaşı sırasındaki faaliyetleri için bkz. **Giriş B. Çağdaş Türkiye-Macaristan İlişkilerinin Temelleri (1876-1918)**, s.22-26.

başbakanlar Cemiyete üye olmuşlar; Kálmán Dáranyi ise başbakanlığı sırasında onursal başkanlık teklifini kabul etmiştir.⁴⁵¹ Dışişleri'nin genelde basın şubesi idarecileri yarı resmî bir statüde dernek yönetimine girebilmişlerdir. Bunların Macar siyasetindeki ağırlıkları ve Türkiye'ye yönelik olumlu intibaları iki ulus arasında karşılıklı sempatiyi beslemiştir. Cemiyet, 1920'li yılların başından itibaren propaganda faaliyetlerine ilişkin Bakanlıkça tertiplenen toplantılara çağırılmıştır. Yurtdışına resmî temaslarda bulunmak üzere giden heyetlerde derneğin temsilcileri yer almışlar; Macaristan'a gelen üst düzey konukları Cemiyet üyeleri istikbal etmişlerdir. Cemiyet tarafından Finlandiya, Estonya, Türkiye ve Bulgaristan gibi *Turan devletleri* addettikleri memleketlerin diplomatlarına yönelik etkinlikler tertiplenmiştir.⁴⁵² Dernekte düzenli etkinlikler gerçekleştirilmiş ve Behiç Erkin de bu etkinliklere katılmıştır. Türkiye'den gelen misafirlerin şerefine dernek tarafından yemekler, çay partileri tertiplenmiş; düzenlenen konferanslarla Türkiye ve Türk ilgisinin canlı kalmasına çalışılmıştır.⁴⁵³ Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı Afet İnan'ın Macaristan'ı ziyareti sırasında kendisine gösterilen ilgiden ötürü Kurum Başkanı Hasan Cemil Çambel, ELTE Üniversitesi Türkoloji Kürsüsü Başkanı Prof. Gyula Németh'e hitaben yazdığı teşekkür mektubunda "*Aynı ırkın iki asil kolu olan Macar ve Türk milletlerinin ilmî ve daimî temaslara birbirlerini daha iyi tanımaları Kurumumuzun büyük arzularından biridir. Macar Güzidelerinin de bizimle hemfikir olduklarına hiç şüphe etmiyorum.*" demiştir.⁴⁵⁴

Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık farklı açılardan bu cemiyetin faaliyetlerini yararlı addetmiştir. Başbakanlık, Din ve Eğitim İşleri Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı 1920'li yılların ikinci, 30'lu yılların ilk ve savaş yıllarının enflasyon zamanında bu cemiyete doğrudan yardımda bulunmuş, 200-250 bin kron civarında

⁴⁵¹ Ablonczy, a.g.m.

⁴⁵² "[Turan Cemiyeti Reisi] M.Pekár'ın kavlince Türkler, Macarlar, Finlandiyalılar, Estonyalılar, Bulgarlar ve hatta Japonlar Turanı'dir. Bulgarlar bu fikri kabul etmezler. Cemiyet âzâları, yukarıda saydığım milletlerin millî bayramlarında Parlamento binasında bulunan Turan Cemiyeti salonunda bir içtima yaparlar. Bulgarlar için yapılan içtimalarda Bulgar mümessili gelir, teşekkür eder; fakat kendilerinin Turanı olmadığını nezaketle anlatırdı." Erkin, a.g.e., s.325.

⁴⁵³ Önen, a.g.e., s.238.

⁴⁵⁴ OSZK Kézirattár Németh Gyula hagyatéka Fond 121-137 Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Reisliği'nden Prof. Jules Németh'e 10 Nisan 1936 tarih ve 1350 sayılı mektup. Öğrenci mübadeleleri, ilmî buluşmalar, tetkik ziyaretleri gibi iki millet arasındaki ilişkileri destekleyen kültürel adımlar için bkz. **Bölüm 4.3. Karşılıklı Kültürel Diplomasi Faaliyetleri**, s. 390-421.

destek tahsis etmiştir. Turan memleketlerinde görev yapmış emekli diplomatlara Cemiyette görevler verilmiştir.⁴⁵⁵

Macaristan'da Turan Cemiyeti, Türk dostluğunun hararetli savunucusu konumunu muhafaza etmiştir. 1920'li ve 30'lu yıllarda Türkiye, Macar milliyetçi ve aşırı sağ çevrelerde, İtilaf devletleri tarafından dayatılan barış düzenine karşı mücadele vermesinden ötürü Szalai'nin ifadesiyle, *kamçılanmış ülke (beszegország)* olarak görülmüştür.⁴⁵⁶ Macaristan'da Turan siyasetini belirleyenler, Trianon sonrasında Macarlığın dünyada kendine Batı'yla yakınlaşmak ve bütünleşmek yerine Doğu yönünde Doğu-Batı arasında bir köprü görevi görerek yer edinmeyi araması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Ancak, esas olarak savaş bitiminde Kemal Atatürk'ün yeni Türk devletini güç koşullara rağmen kurması ve büyük devletler tarafından dayatılan barış düzenine başkaldırısı, Macar siyasî elitlerindeki revizyon ümitlerini yeniden canlandırmıştır. Onlara göre, Kemalistlerin durumu iyi tahlil edilir ve azmedildiği takdirde Macaristan da benzeri bir değişimi başarabilirdi.⁴⁵⁷ 1932 yılında Turan Cemiyetinin girişimiyle Budin'in son Osmanlı Valisi Abdurrahman Abdi Arnavut Paşa için bir anıt mezar yaptırılmıştır.⁴⁵⁸ İleride detaylandırılacağı üzere Ankara'nın inşasında sayısız Macar çalışmış, uzmanlar ve danışmanlar Türkiye'nin çağdaşlaşmasına katkıda bulunmuşlardır.

Bütün bu jest ve yakınlaşma girişimlerine rağmen, savaş sonrasındaki dönemde Macaristan'ın Türkiye siyasetini belirleyen ilk saik Turancılık olmamıştır. Yeni Türk devletinin meseleye yaklaşımının bunda büyük payı vardır. Türk hükümeti, Turancı siyasetin iki ulus ilişkilerine tesir etmesine mesafeli yaklaşmıştır. Osmanlı döneminin aksine, Cumhuriyet dönemindeki Türk-Macar ilişkilerinin

⁴⁵⁵ Cemiyet önce 1928'de Macar Şark Kültür Merkezi, 1931'de de Macar Halk Akrabalığı Birliği adını almıştır. Turancılar vasıtasıyla Macar varlığı nüfuzlu kongrelerde dile getirilmiştir. Kültür Bakanlığı tamimine göre Ekim ayının üçüncü cumartesi akraba halklar günü olarak kutlanmış; okullarda çocuklara akrabalık bilinci aşılanmıştır. Akraba addedilen halkların tarihine ilişkin her ay bir konferans verilmiş; radyoda programlar yapılmıştır. Fince ve Japonca dil kursları düzenlenmiştir. Habsburg ailesinden Arşidük József, Turan Derneği'nin fahrî başkanıdır ve derneğe faaliyetleri için Parlamento'da bir salon tahsis edilmiştir. 1920'li yılların ortasında Macar Meclisi'nde kısa sürede kırk vekilden oluşan bir Turan bloku kurulmuştur. 1930 senesinde bir kere Horthy Miklós Turan Cemiyeti'nin konferanslardan birini onurlandırmış ve Turan Derneği'nin faaliyetlerine ilişkin broşür istemiştir. 1930'lu yılların ikinci yarısından itibaren Macar Turan İttifakı yeniden canlandırılmaya çalışılmış; dernek bütçeden çok para almıştır. Bkz. Ablonczy, a.g.m.

⁴⁵⁶ Szalai, a.g.m., s.626.

⁴⁵⁷ gös.yer.

⁴⁵⁸ Anıt mezar günümüzde Buda Kalesi'nde hâlâ ayaktadır ve ziyaret edilebilir.

seyrinde Turancı düşüncenin şekillendirdiği romantizmden ziyade gerçekçilik ve akılcılık öne çıkmıştır.⁴⁵⁹ Yeni Kemalist devletin ilk temaslar kurulurken Turancılara beslediği sempati zamanla kaybolmuş; bu durum Macar Turancılarında hayal kırıklığı yaratmıştır. Yeni Türkiye devleti, Osmanlı'nın son dönemlerinde iktidarı elinde bulunduranlar tarafından uygulanmak istenen İslamcılığı da Turancılığı da millî siyaset olarak reddetmiş; Atatürk sırtını hiçbir ideolojiye dayamamıştır. Bu sebepten ötürü Türkiye Cumhuriyeti'nin milliyetçilik anlayışının ve Batı'yla ilişkilerini iyileştirmeyi gözeten ihtiyatlı dış politikası, uluslararası bir Turancı örgütlenmeyle ilişkilerin en aza indirgenmesini gerektirmiştir.⁴⁶⁰ Macaristan'la kurulan ilişkiler çerçevesinde gerçekleştirilen etkinlikler devletlerarası siyasetin sınırları içerisinde devam etmiştir.⁴⁶¹ Macar Sefareti ataşesi Repási'nin 1925 senesinde Türk-Macar edebiyat ilişkilerinin geliştirilmesine dair yazdığı raporuna el yazısıyla ilave ettiği not bu tutumu gözler önüne sermektedir:⁴⁶²

“Gizli olarak aktarırım ki, Türk Hükümeti Turan Derneğinin bu işe [Macar edebiyatının seçkin eserlerinin Türkçeye çevrilmesi] encümenin dâhil edilmesini istememektedir. Çünkü Türk çevrelerinde onların faaliyetleri kesin ve kararlı gözükmektedir ve bu oluşumun Türk-Macar ilişkilerinin geliştirilmesinden ziyade Fin halkları, Türk-Tatar halkları ve Japon yönünde bir amaç izlediği kanaatindedirler. Türk-Macar ilişkilerinin gelişmesi için yeteri kadar çalışmamaktadırlar.”

Atatürk, Turancı düşüncenin bilimsel olarak tetkikine olumlu bakmış, bununla kişisel olarak ilgilenmiştir. Ünlü Türkoloji profesörü Gyula Németh, 1934 senesinde Atatürk'e bir takdim mektubu ile beraber Türk-Macar ilişkilerine ilişkin bir set kitap göndermiştir:⁴⁶³

⁴⁵⁹ A.Akşin, **a.g.e.**, s.45.

⁴⁶⁰ gös.yer.

⁴⁶¹ Önen, **a.g.e.**, s.170.

⁴⁶² **MNL K 79 47. bağ 1924-1926 2. başlık** Ankara'dan 8 Kasım 1925 tarih ve 503/A.kig/1925 sayılı rapor.

⁴⁶³ **OSZK Kézíráttár Németh Gyula hagyatéka Fond 121-322** Prof. Németh'ten Atatürk'e 14 Eylül 1934 tarihli mektup.

“Bu kitapların arasında “Macar Tarihi” adlı eserin birinci, ikinci ve üçüncü cildi hususile şayanı dikkattir; bu ciltlerde Valentin Hóman, Macaristan’ın şimdiki maarif nazırı, kurunu vustanın tarihini yazmıştır. Macar âlimleri şimdiye kadar eski macar medeniyetinin finno-ugrien olduğunu iddia etmişler ise de, Hóman bu eserin birinci cildinde eski Türk ve Macar medeniyetinin müşterek bir mabadan çıktığını ispat ediyor... Bunlardan maada Macaristan Türk istilâsı devrine ait türlü-türlü vesikaları, muhaberati, hem de Evliya Çelebi Seyahatnamesinin Macar tercümesini ihtiva eden, isimleri atide yazılmış olan eserleri gönderiyoruz. Bu vesikalar Türklerin ve Macarların Avusturya’ya karşı çok defa birlikte mücadele ettiklerini ispat ediyor.”

Ankara’daki Macar Elçilik yetkilisinin dikkatini Gömbös’ün Ankara ziyareti sırasında Atatürk’ün çalışma masasının üzerinde duran Sándor Takáts’ın bir kitabı çekmiştir. Buradan da Atatürk’ün Türk-Macar kültürel yaklaşmasını yakından takip ettiği sonucuna varılabilir.⁴⁶⁴

Atatürk’ün Turancılık akımına duyduğu bu kişisel sempati mahfuz olmakla birlikte, kendisi bu akımın Cumhuriyetin izlediği siyaset olmasına müsaade etmemiştir.⁴⁶⁵

“Panislamizm ve Panturanizm siyasetinin başarıya ulaştığına ve dünyayı uygulama alanı yapabildiğine tarihte tesadüf edilememektedir. Irk ayrılığı gözetmeksizin, bütün insanlığı içine alan tek bir dünya devleti kurma hırslarının sonuçları da tarihe yazılmıştır. İstilacı olmak hevesleri konumuzun dışındadır. İnsanlara her türlü şahsî duygu ve bağlılıklarını unutturup, onları tam bir kardeşlik ve eşitlik içinde

⁴⁶⁴ Atatürk’ün Macar milletine ve Macarların Atatürk’e yönelik algısına ilişkin bkz. Emre Saral, “Atatürk ve Macarlar”, **Genç Akademisyenlerin Gözüyle Tek Adam: Mustafa Kemal Atatürk (Sempozyum Bildirileri Kitabı)**, 21 Kasım 2008, Temuçin F. Ertan, Kadri Unat ve Çiğdem Kılıçoğlu (Haz.), Ankara, A.Ü.Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2012, s. 143-152.

⁴⁶⁵ Kemal Atatürk, **Nutuk**, Zeynep Korkmaz (Haz.), Ankara, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2006, s.299.

birleştirecek, insancı bir devlet kurma teorisinin de kendine göre şartları vardır.

Bizim, kendisinde açıklık ve uygulama imkânı gördüğümüz siyasî ilke, millî siyasettir. Dünyanın bugünkü genel şartları, yüzyılların dimağlarda ve karakterlerde yerleştirdiği gerçekler karşısında hayalci olmak kadar büyük yanılğı olamaz. Tarihin ifadesi budur, ilmin, aklın, mantığın ifadesi böyledir.

Milletimizin güçlü, mutlu ve istikrarlı yaşayabilmesi için, devletin bütünüyle millî bir siyaset izlemesi, bu siyasetin iç teşkilâtımıza tam olarak uyması ve ona dayanması gerekir. Millî siyaset dediğim zaman kastettiğim anlam ve öz şudur: Millî sınırlarımız içinde, her şeyden önce kendi kuvvetimize dayanmakla varlığımızı koruyarak, millet ve memleketin gerçek saadet ve refahına çalışmak... Genellikle milleti uzun emeller peşinde yorarak zarara sokmamak... Medenî dünyadan, medenî, insanî ve karşılıklı dostluk beklemektir.”

Siyasete nüfuz edemeyen Turan Cemiyeti Türkiye ile olan ilişkilerinde Türk Ocağı kurumuna yönelmişlerdir. Ahmet Zeki Velidi (Togan) ve Yusuf Akçura 1929 senesinde Turan Cemiyetine fahri üye olarak seçilmişler; Ferenc Romeiser ve Péter Móricz de Turan Cemiyetini kardeş kuruluş Türk Ocaklarında temsil etmişlerdir.⁴⁶⁶ Péter Moricz, 1929 yılında Turán dergisinde yayınlanan bir makalesinde Türkiye'nin iç siyasetinde bu kurumun rolü üzerine şu ifadeleri kullanmıştır:⁴⁶⁷

“Türkiye’de... Yurtseverlerin egemenliğinin iki dayanağı var: bunlardan biri Halk Partisi, diğeri ise Türk Ocakları. Cumhurbaşkanının doğrudan başkanlığını yürüttüğü Parti, siyasî hayatta belirleyici. Toplumsal hayattaki aktivitelerle görevli olan Türk Ocakları ise yeni hükümetin halka yönelik talim ve terbiye programlarını uyguluyor, yüce ülküleri hayata geçiriyor. Türk Ocakları bunun da ötesinde halkın yaşam

⁴⁶⁶ Ferenc Romeiser 1926’da, Péter Móricz de 1930’da Türk Ocakları Kurultayları’nda birer konuşma yapmışlardır. Önen, **a.g.e.**, s. 171.

⁴⁶⁷ Demirkan, **a.g.e.**, s.60. Türk Ocaklarının bu meseledeki durumuna ilişkin bkz. Önen, **a.g.e.**, s.185-201.

standartlarını artırmaya yönelik kurumların yaratılmasının propagandasını da üstleniyor.”

Türk Ocaklarının 1931 yılında kapatılmasıyla Turancuların Türkiye’deki kurumsal bağı da kopmuştur.⁴⁶⁸

Ancak, Türk karar mercilerinin Turancılık siyasetini bütünüyle reddetmedikleri; uluslararası rekabet ortamında ortak düşmana karşı alternatif bir siyaset olarak gündeme getirdikleri de görülmektedir. Macar Başbakanları Kont Bethlen ve Gömbös’ün Türkiye’yi ziyaretlerinde Türk ve Macar karar alıcıların görüşmelerinde gündeme gelen konulardan birisi de Turan düşüncesinin ortak bir siyaset olarak nasıl kullanılabilirdiği. Atatürk’ün, huzuruna kabul ettiği Macar yetkililerine iki millet arasındaki ırk bütünlüğüne vurgu yapması, Macaristan’ı ve Türkiye’yi çevreleyecek bir Güney Slav koridorunun tesisine karşı alternatif bir siyaset olarak Turancılığın düşünülmesi gerektiğini ifade etmesi bu durumun göstergeleridir.⁴⁶⁹ Macar Dışişleri Bakanı Walko, 1930’da Ankara’ya yaptığı ziyarete ilişkin, Atatürk’ün Macarların Türklerle akraba olduğuna kıvançla vurgu yaptığını yazmıştır.⁴⁷⁰ Aynı gün İsmet Paşa ve Tevfik Rüştü Bey ile de görüşen Walko’ya

⁴⁶⁸ Türk Ocakları, o dönemde iktidardaki Cumhuriyet Halk Fırkası’nın karşısında yer alan siyasî bir kuruluş niteliğini kazanması; siyasî faaliyetlere giriştiğinin düşünülmesi; cemiyetin kuruluş nizamnamesine aykırı olarak ilmî ve sosyal çalışmalarla meşgul olunmadığı; ocaklarda askerlik eğitim verilmesi; bir taraftan Türkçülük görüşünün Turancılık boyutuyla pantürkist bir veçhete bürünmesinin o zaman Türkiye’nin müttefiki konumundaki Sovyet Rusya’yı rahatsız etmesi; diğer taraftan da Nazizm ve faşizm gibi yükselen tehditlere karşı devletin korunması gibi gerekçeler ileri sürülerek kapatılmıştır. Bkz. Mustafa Arıkan ve Ahmet Deniz, “Türk Ocaklarının Kapatılışı, Borçları ve Emlâkinin Tasfiyesi”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 15 (Güz 2004), s.413-415)Türk Ocakları’nın kapatılmasına ilişkin bkz. Adile Ayda, babası Sadri Maksudi Arsal’ın Türk Ocağı’nın kapatılma süreciyle Kont Bethlen’in 1930 senesindeki Türkiye ziyareti arasında bir bağ olduğunu düşündüğünü yazmıştır: “*Sadri Maksudi’nin Türk Ocaklarının kapatılışı hakkında kendine göre yorumu vardı: Ona göre, bunda İsmet Paşa’nın parmağı olmuş olsa gerekti. Hoş, İsmet Paşa’nın tahrik edilmesinde, Türk Ocakları Reisi Hamdullah Suphi’nin psikolojik hatalarının rol oynamış olması mümkündür.*

*Hamdullah Suphi Çankaya Tepesi ile Ankara kalesi arasındaki en önemli tepe üzerine, Türk Ocakları Merkez binasını yaptırmıştı. 1930 yılının başlarında bu binanın açılış töreni yapılmıştı. Daha sonra, Hamdullah Suphi, bu binada parlak ziyafetler vermişti. 29 Ekim 1930’da Cumhuriyet Balosunu tertiplemiş ve gelenleri ev sahibi gibi karşılamıştı. Bundan birkaç zaman sonra, Ankara’ya Macar Başbakanı Kont Bethlen gelince, İsmet Paşa’nın misafir şerefine Ankara Palas’ta verdiği yemek ziyafetini, Hamdullah Suphi (Tanrıöver)’nin, Kordiplomatiği de davet ederek, Türk Ocağında verdiği balo gölgede bırakmıştı. Bu bardağı taşıran son damla oldu. Hükümetin misafirine bir dernek başkanı nasıl sahip çıkabiliyordu? Sanki devlet içinde devlet vardı.” Bkz. Adile Ayda, **Sadri Maksudi Arsal**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1991, s.169. Ayda, Bethlen’in Türkiye’ye geliş tarihini karıştırmıştır; çünkü Macar Başbakanı tam 29 Ekim kutlamaları esnasında Ankara’daydı.*

⁴⁶⁹ **MNL K 64 41. bağ 1930 32. başlık** Türkiye Cumhuriyeti Reisi ile Başbakan Kont Bethlen arasındaki görüşmenin 7 Kasım 1930 tarihinde hazırlanmış tutanakları.

⁴⁷⁰ gös.yer.

Türk devlet adamları, ortak tarihî geçmişlerinin tetkik edilmesinin ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesinin ortak çıkarlarına uygun düşeceğini söylemekle beraber Turan Cemiyeti'nin faaliyetlerine de gönülsüz yaklaşmışlardır; çünkü kendilerinin ifadesiyle “büyük Turan siyaseti yürüttüğümüze yönelik aleyhimize bir intiba uyanabilir.”⁴⁷¹ Bundan birkaç ay sonra Başbakan István Bethlen de benzeri bir tecrübeyle Türk başkentinden ayrılmıştır:⁴⁷²

“Uzun görüşmenin giriş bölümünde yaklaşık birbirimize yarım saat kadar Macar ve Türk milletlerinin ortak iyi hususiyetleri hususunda karşılıklı iltifatlarda bulunduk. Bundan sonra Kemal, Turanî milletlerin kökenine, aralarındaki akrabalığa ve Hint-Cermen halkların bu ilişkilere yönelik tehdidine değindi. Turanî halkların geleneklerini ve karakterini uzun göçleri esnasında kesin değişikliğe uğratmış olan tesirleri genel hatlarıyla anlattı. Tarihî konferansını Macarlar, Bulgarlar ve Türklerin bir araya gelmesinde doğal ve koşulsuz ihtiyaç gördüğünü söyleyerek bitirdi.”

Bethlen, Panslav siyasetin iki millet için ortak bir tehlike yarattığı iddiasını Atatürk'e ifade etmiştir.⁴⁷³

İki taraflı ilişkileri ne Turancılık ne de Doğu açılımı zihniyeti belirlemiştir. Büyük güçlerle bölge devletlerinin denge siyaseti ve uluslararası dinamikler bu ilişkilerin seyrini belirleyen unsur olmuştur. Turancılıkla beslenen Macar çabaları en fazla kültürel alanda kendisini göstermiş; bu fikir siyasî sahaya nüfuzunu arzu etmemiştir. Türk ve Macar hükümetleri arasında imzalanan ikili anlaşmalar kültür ilişkilerini kapsamamıştır.⁴⁷⁴

⁴⁷¹ **MNL K 64 41. bağ 1930 32. başlık** 4 Nisan 1930 tarih 200 res/930 sayılı Hariciye Vekili Walko'nun Türkiye ve Bulgaristan temaslarına ilişkin tutanak.

⁴⁷² 7 Kasım 1930 tarihli a.g.r.

⁴⁷³ a.g.r. Konunun ayrıntıları için bkz. **Bölüm 2.3. Samimiyet Dönemi**, s.192-214.

⁴⁷⁴ Türkiye ile Macaristan arasındaki ikili anlaşmaların tam listesi için bkz. s.166, dp. 582. Türk hükümeti Atatürk döneminde yabancı devletlerle ikili kültürel anlaşma yapmamıştır. Macaristan ise Almanya (13 Ekim 1934); Polonya (21 Ekim 1934); İtalya (16 Şubat 1935); Avusturya (4 Mart 1935); Estonya (13 Ekim 1937); Finlandiya (22 Ekim 1937); Bulgaristan ve Japonya (1938) ile ikili kültür anlaşmaları imzalamıştır. Bkz. G.C. Paikert, “Hungarian Foreign Policy in Intercultural Relations, 1919-1944”, **American Slavic and East European Review**, c.11, S.1(Şubat 1952), s.47. Macaristan'ın kültür anlaşması imzaladığı devletlerin revizyonist siyaset izleyen ya da Macarların

Şimdiye kadar iki savaş arası dönemdeki genel çerçeve çizilmiş ve iki ülkenin de dış siyaset perspektifi ışığında dış ilişkilerinin genel seyri verilmiştir. Bu noktadan itibaren, bütün bu süreçleri yaşayan iki ülkenin 1920-1945 yılları arasındaki karşılıklı siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkileri üzerinde durulacaktır.

II. BÖLÜM

TÜRKİYE-MACARİSTAN SİYASÎ İLİŞKİLERİ

Çalışma sahasını kapsayan dönemde Türkiye ile Macaristan arasındaki ilişkileri siyasî açıdan beş döneme ayırmak mümkündür:

- **Başlangıç Dönemi (1920-1923):** Paris Barış Konferansı sonrası dünya siyasetinde oluşan yeni düzende iki ülkenin geçirdiği iç karışıklıkları kapsayan ve Lozan Konferansı sırasında Macar hükümetinin Ankara'yla temasa geçerek yarı resmi nitelikteki diplomatik girişimleri başlattığı dönemdir. Yeni Türk devletinin bağımsızlığını kazanmasının ardından 18 Aralık 1923 tarihinde iki ülke arasında bir dostluk antlaşmasının imzalanmasıyla ikili siyasî ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır. Türk millî mücadelesi, Macar siyasî mahfillerinde iki ana sebepten ötürü yakından takip edilmiştir. Bunlardan ilki Macarların Trianon Antlaşması'nın zincirini kırmak istemeleri; ikincisi ise 19. yüzyılın ikinci yarısından beri kamuoyunda teşvik edilen ve 20. yüzyılın başından itibaren bayraktarlığını Turancı düşüncenin yaptığı Türk milleti için beslenen yoğun sempattir.

- **Uzlaşma Dönemi (1924-1928):** İki ülkenin de dış siyaset alanında uluslararası gelişmelere göre tavır takınarak kendilerine sistemde yer aramaları ve sürecin sonunda birbirlerine denk gelmelerinden ötürü bu dört senelik süreç konsolidasyon süreci olarak nitelendirilebilir. Bu dönemde iki hükümet de ülke içinde reformlar yaparak istikrarı tesis etmeye yoğunlaşmıştır. Dış siyasette, Türkiye komşularıyla olan sorunlarını çözmek; Macaristan ise kendisini çevreleyen Küçük İtilâf'ın baskısından kurtularak uluslararası siyasette diğer devletlerle eşit bir statü kazanmak için çabalamıştır. Macaristan ve Türkiye, 1927 ve 1928 yıllarında İtalya ile birbirlerinden ayrı olarak imzaladıkları tarafsızlık antlaşmaları sonucunda bu ülkenin teşvikiyle birbirleriyle siyasî müzakere yürütmüştür. İki ülke ilişkileri açısından durağan geçen bu dönemin sonunda başlayan ikili müzakereler, Türkiye ile Macaristan'ın birbirleriyle tarafsızlık ve hakemlik antlaşması imzalamalarıyla ile neticelenmiştir.

- **Samimiyet Dönemi (1929-1933):** Dünya ekonomik kriziyle beraber yaşanan konjonktürel değişim, büyük devletlerin Orta Avrupa ve Balkan

coğrafyasındaki nüfuz mücadelesi, ülkelerin bu ortamda birbirleriyle ittifak kurma çabaları; komşularıyla sorunlarını çözen Türkiye'nin statüko yanlısı tutumu ve Macaristan'ın toprak revizyonu talebini artık daha yüksek sesle dile getirmesi iki ülke arasındaki ilişkilerin siyasî açıdan en yoğun yaşandığı dönemi oluşturmuştur. Bu dönemde Macarlar dışişleri bakanı düzeyinde bir, Başbakan düzeyinde de iki kez olmak üzere Ankara'ya üst düzey üç resmî ziyaret gerçekleştirmişler; bu resmî ziyaretlere Türk tarafı başbakan düzeyinde bir ziyaretle karşılık vermiştir. Türkiye'nin Balkan Antantı'nın kuruluşunda öncü rol oynaması ve başından beri savunduğu statükonun korunmasından yana olan siyasetini daha açık ifade etmesiyle ikili ilişkiler ivmesini yitirmiştir.

○ **Mesafe Dönemi (1934-1939):** Almanya'da 1933 yılında Hitler'in iktidara gelmesiyle birlikte Macar revizyonizmi ekonomik ve siyasî açıdan İtalyan ekseninden Alman eksenine kaymaya başlamıştır. Türkiye ise statükocu siyasetini devam ettirmiştir. Bu noktadan itibaren Macaristan ile Türkiye'nin ortak dış siyaset çıkarları kalmamış; iki ülke ilişkilerinde soğukluk hissedilmeye başlamıştır. Yine de iki savaş arası dönemde defalarca vurgulandığı ve ikili yakınlaşmanın itici gücü olduğu üzere, aynı köken ve benzeri kültürden geldikleri tezinden doğan iki ulusun birbirlerine besledikleri sempati ilişkilerin kötüye gitmesini engellemiştir. Bu dönemin sonunda Macaristan Trianon Antlaşması ile kaybettiği toprakların bir kısmına sahip olmuştur; fakat daha sonra Almanya'nın yanında II. Dünya Savaşı'na girmek zorunda kalmış ve felâkete sürüklenmiştir.

○ **II. Dünya Savaşı Dönemi (1939-1945):** Türkiye ile Macaristan arasında bir savaş hali olmamıştır. Macaristan Almanya'nın zorlamasıyla 1941 yılında II. Dünya Savaşı'na Mihver'in safında girmiş; savaşa katılmayan ve aktif tarafsızlık siyaseti izleyen Türkiye ile barışçıl ilişkilerini sürdürmüştür. Savaş yanlısı ve savaş karşıtı Macar devlet adamları ve ülkenin ileri gelen isimleri Türkiye'yi amaçlarını gerçekleştirmek için kendi saflarına çekmek istemiş; bunun için Türkiye üzerinden girişimde bulunmuşlardır. Yaklaşan Alman ve Rus tehlikesini gören bazı Macar ileri gelenleri müttefiklerle anlaşmanın yollarını aramışlar ve İstanbul'da İngilizlerle gizli müzakerelerde bulunmuşlardır.⁴⁷⁵ Bu gelişmelerden haberdar olan

⁴⁷⁵ Bkz. **Bölüm 2.5. II. Dünya Savaşı Dönemi**, s.246-247, dp. 840-841.

Almanya, 19 Mart 1944 tarihinde Macaristan'ı işgal etmiş; işgal sonrasında tutuklanmak istenen devrik Başbakan Miklós Kállay, Budapeşte'deki Türk Elçiliğine sığınmıştır. Rus ordusunun Şubat 1945'te Budapeşte'ye girişinin ardından Türk elçilik mensupları ve vatandaşlar, Sovyet Rusya'nın tahsis ettiği trenle Nisan 1945'te İstanbul'a gelmiştir.⁴⁷⁶

2.1. Başlangıç Dönemi

Macar Hariciye Vekili Lajos Walko, 1930 yılında Ankara'ya gerçekleştirdiği resmî ziyarette her iki milletin de aynı zamanda millî tarihlerinin en büyük felaketine karşı koymak mecburiyetinde kaldıklarını ve bu durumun bu iki ülke arasındaki münasebetleri ebedî olarak tamamladığını söylemiştir.⁴⁷⁷ Trianon ve Sevr gibi iki ağır antlaşmanın omuzlarına yük bindirdiği bu iki ülkenin savaşın hemen ertesindeki dönemde ikili ilişkilerinin hareket noktası Walko'nun bu sözlerinde saklıdır. I. Dünya Savaşı sonrasında kendisine dayatılan Sevr Barış Antlaşması'na karşı başkaldıran Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Anadolu'da örgütlenen Türkler bir taraftan memleketlerindeki Fransız, İtalyan ve İngiliz güdümündeki Yunan işgaline karşı savaş başlatmış, diğer taraftan İstanbul hükümetiyle ve iç isyancılarla mücadele etmiştir. Bu süreçte Ankara hükümeti, Sovyetler Birliği ile ittifak yapmış; İngiltere ile ihtilâfa düşen İtalya ve Fransa ile de anlaşarak büyük güçlerin kendisine yönelik yalnızlaştırma ve çevreleme siyasetini akamete uğratmayı başarmıştır.

Sevr Barış Antlaşması tasdik edilmediği için İtilâf güçleri tarafından kontrol edilen bölgelerde Osmanlı'nın eski müttefiklerine mensup vatandaşların ülke topraklarına 1922 yılı itibarıyla ayak basmalarına müsaade edilmemiştir.⁴⁷⁸ Bu dönemde, Macaristan'ın çıkarlarını Osmanlı İmparatorluğu nezdinde Hollanda'nın İstanbul Konsolosluğu korurken Peşte'deki Osmanlı Başşehbenderliği ise kapatılmamıştır. Savaş esnasında görevli olan Başşehbender (Başkonsolos) Ahmet

⁴⁷⁶ Bkz. **Bölüm 2.5. II. Dünya Savaşı Dönemi**, s.253-254.

⁴⁷⁷ "Macar Hariciye Nazırı M. Walko'nun İadei Ziyareti", **Ayın Tarihi**, c.22, S.73 (Nisan 1930), s.6025.

⁴⁷⁸ **Magyar Országos Levéltár (MNL) K 63 287. bağ 32/1 1922** Sofya'dan gönderilen 16 Mart 1922 tarih 27/pol. Sayılı rapor.

Hikmet Bey (Müftüoğlu) yurda dönmüş; temsilcilikte kâtip Cevat Osman (Ülken) Bey ile kançılar Enis Behiç (Koryürek) Bey kalmıştır.⁴⁷⁹

İstanbul hükümetinin Macaristan ile ilişkisi bu düzeydeyken, Ankara hükümeti ise bu ülkeyle gayri resmi kanallar vasıtasıyla 1921 yılından itibaren temasa geçmiş; söz konusu temaslar 1922 yılında Büyük Taarruz'un başarıya ulaşmasının ardından ivme kazanmıştır. 1923 yılının Ocak ayında Macar hükümeti adına bir temsilci Anadolu'ya gelmiştir. Bu gelişme, Türkiye ile Macaristan arasında I. Dünya Savaşı sonrasında cereyan eden ilk diplomatik girişimdir. İki ülke arasındaki bu temas yeni Türk devletinin Lozan'da resmen tanınmasının ardından aynı yılın sonunda resmiyete dökülmüştür.

Bu diplomatik girişimin öncesinde yaşanan olaylar ışığında Ankara ile Macar hükümetini birbirine yakınlaştıran manzaraya ayna tutulmalıdır. Önceden tahlil edildiği üzere, Trianon Antlaşması ile Sevr Antlaşması birbirlerine benzer hükümler içermekteydi. Bu da Macar kamuoyunda millî mücadele fikrine yönelik bir desteğin doğmasına yol açmıştır.⁴⁸⁰ I. Dünya Savaşı sonrasında yenilginin de etkisiyle Macar siyasî ve aydın çevreleriyle kamuoyunda geniş ilgi gören geleneksel Türk dostluğu ve yayılma imkânı bulan Turancılık fikri de Türk millî mücadelesine karşı beslenen sempatiyi açıklamaktadır. Macaristan'da MOVE, EMÉ, Turan Cemiyeti, Körösi Csoma Derneği gibi resmî kisvesi olmayan fakat hükümet tarafından desteklenen milliyetçi cemiyetler Türkler lehine kamuoyu oluşturmak için çalışmışlardır.⁴⁸¹ 1921 yılında Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden bir grup Sofya üzerinden Budapeşte'ye geçerek Macar yetkililerle Ankara'nın memurları sıfatıyla ve Ankara

⁴⁷⁹ Enis Behiç Bey'in o dönemki kariyerine ilişkin farklı ve çelişkili bilgiler mevcuttur. Bu konudaki en güncel araştırmayı yapan Çolak'a göre kendisi 1922 yılına kadar Budapeşte'de Kançılar olarak görev yapmıştır. Bkz. Melek Çolak, **Enis Behiç Koryürek'ten Budapeşte'ye Mektuplar**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2009, s. 36.

⁴⁸⁰ Diner savaş sonrası dönemde Türkiye ve Macaristan'da yaşanan gelişmeleri farklı bir boyutuyla ilişkilendirmiştir. Kendisine göre, Macar Sovyet Cumhuriyeti de Anadolu'daki millî mücadele de temel hareket noktasını anti-emperyalizmden almakla beraber yoğun bir ulusal karakter taşımaktaydı: *"Bu bölge, dikkati çeker şekilde, iç yapılanmalarını hanedanlar üzerine bina etmiş milletler üstü imparatorlukların daha önce ellerinde tuttıkları kültür coğrafyasının topraklarıyla örtüşüyordu."* Bkz. Diner, **a.g.e.**, s.86-87.

⁴⁸¹ Árpád Hornyák, "The Hungarian Political Elite and Public Opinion Concerning the Two Turkish Peace Treaties (Sévrés-Lausanne)" **90. Yılında Lozan Ve Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyumu**, Ankara, 14 Kasım 2014 tarihinde sunulan tebliğ. Bu konuda ayrıca bkz. Ablonczy, **a.g.m.**, s. 89-93.

ile temas edecekleri vaadiyle görüşmeler yapmışlardır.⁴⁸² Anadolu'daki kurtuluş mücadelesinde Türklerin kazandığı başarılar Macar kamuoyunda memnuniyet yaratmıştır.⁴⁸³

Macar hükümeti 1921 senesinde Ankara ile ciddi bir bağ kurmak istemiştir. Türkler Macarlarla olası işbirliği ihtimallerini tartışmış ve milliyetçi Macar gruplardan Anadolu'ya mühendis, makinist, istihkâm subayı ve cephane sevk edilebileceği kanaatine varmışlardır. Böylece, Avrupa'nın ortasında Anadolu için önemli bir merkezin kurulacağını düşünmüşlerdir.⁴⁸⁴ Böyle bir merkez faaliyete geçmemiştir. Ankara, Roma'daki temsilcisi Celaledin Arif Bey vasıtasıyla 1922 senesinin Nisan ve Haziran aylarında Macar yetkililere Anadolu'da bir cephane fabrikası kurmalarını teklif etmiştir. Macarların Ekim ayı itibarıyla bu teklifi yanıtız bıraktıkları anlaşılmaktadır.⁴⁸⁵ Halil (Kut) Paşa da hatıratında Berlin'de bulunduğu sırada Nuri (Conker) ve Saffet (Arıkan)'ın Anadolu'ya cephane temini için bazı şahıslarla görüşmek üzere Almanya'ya gittiklerinden bahsetmektedir. Halil Paşa da böbrek ameliyatı geçirmek üzere gideceği Macaristan'da arzu edildiği takdirde Macarlarla bu konuda bir görüşme yapabileceğini bildirmiştir.⁴⁸⁶ Halil Paşa'ya bu yönde bir talimat verilmemiştir. Bu bilgiler ışığında, Ankara hükümetinin, 26

⁴⁸² Yücel Namal, **a.g.e.**, s.54. Çalışma, Müdafaa-i Hukuk heyetine söz konusu yetkinin bizzat Ankara hükümeti tarafından mı verildiği sorusuna yanıt vermemiştir.

Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, 1 Aralık 1918'de kurulmuş ve 9-13 Mayıs 1920 tarihleri arasında gerçekleştirilen Büyük Edirne Kongresi'nde alınan karar ile Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile aynı çatı altında birleşmiştir. I. Dünya Savaşı'nın mağlubiyetle sonuçlanmasının ardından Doğu Trakya'nın elden çıkmaması adına Trakya'da olabilecek bir saldırı ve ilhakına direnmek üzere teşkilatlanmıştır. Cemiyetin reisliğini ilk olarak Edirne Müftüsü Mestan Efendi, daha sonra Dedeoğaç Konsolosu Şükrü Bey yapmıştır. Cemiyetin faydası, Batı kamuoyuna Türk davasının haklılığını anlatmak olmuştur. Cemiyetten bir heyet Paris Barış Konferansı sırasında İtalya'ya giderek Roma'da İtalyan Dışişleri Bakanlığı'nın ikinci ve üçüncü derece memurlarıyla görüşmüşlerdir. İtalya'nın bu heyetin Roma'ya gelmesine müsaade etmesinin nedeni rakibi Yunanistan'ın Balkanlar'daki siyasetine güçlük çıkarmak ve siyasî çıkar sağlamaktır. Bkz. Zekai Güner, "Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti", **Türkler c.15 (E-Kitap)**, s.1062-1077.

⁴⁸³ Macar kamuoyu, Anadolu'daki gelişmelerden genelde İngiliz ve Fransız ajanslarıyla gazeteleri vasıtasıyla haberdar olmuştur. Bu da bilgilerin tek taraflı verilmesini beraberinde getirmiştir. *Magyarság (Macarlık)* isimli gazete ise Türk Kurtuluş Savaşı'nı desteklemiş ve Macar kamuoyuna Anadolu'da yaşanan gelişmeleri Türklerin bakış açısıyla vermiştir. *Magyarság* gazetesi ve Kurtuluş Savaşı'nda verdiği haberler ile kamuoyu üzerindeki etkisi hakkında bkz. László Rásonyi, "Atatürk Özgürlük Savaşının Macar Basınında Yankıları", **Belleten**, c. XLV/2, S. 177 (Ocak 1981), s.79-86.

⁴⁸⁴ Namal, **a.g.e.**, s.47-58.

⁴⁸⁵ **MNL K 63 287. bağ 1922 32. başlık I** Roma Elçiliği Márffy'den 4 Ekim 1922 tarih 205 no'lu telgraf.

⁴⁸⁶ Taylan Sorgun, **Halil Paşa İttihad ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş**, İstanbul, Kum Saati Yayınları, 2. Baskı, 2003, s. 256-257.

Ağustos günü başlayan Büyük Taarruz hazırlıkları çerçevesinde Macarlar ile de temasa geçtiği anlaşılmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa öncülüğündeki Türk birliklerinin Yunan güçlerine karşı Anadolu'da kazandıkları zafer, bölge devletlerinin yanı sıra Macaristan'ın da dikkatini buraya çevirmiş; Macar hükümeti Türklerle temasa geçmek için oldukça istekli olmuştur. İki hükümet arasındaki ilk temaslarda özellikle herhangi bir arabuluculuk girişiminden ziyade konuları itibarıyla İtalya ve Bulgaristan ön plana çıkmıştır. İtalya, hem Ankara hükümetinin hem de Macaristan'ın Avrupa'da dış temsilciliklerinin bulunduğu yerdin ve daha da önemlisi Macaristan'ın bu ülkedeki elçiliği İngiltere ve Fransa'da bulunan diplomatik temsilciliklerine nazaran daha rahat hareket etme serbestliğine sahipti ve Macar dışişlerinin Türkiye siyasetine yönelik aldığı kararlar için belirleyici raporların gönderildiği merkez durumundaydı.⁴⁸⁷ Roma'daki Macar Elçiliği ve Trieste'deki Macar Konsoloslugu yetkilileri Ankara hükümetinin temsilcisi Celaleddin Arif Bey ve orada görevli Türk heyeti ile yoğun temas halinde olmuşlardır.⁴⁸⁸ Bu temaslarda Macar yetkililer sadece dış dengeleri değil, aynı zamanda Türkiye'deki iki ayrı hükümetin varlığını dikkate alarak ihtiyatlı davranmışlardır.⁴⁸⁹ Türk ve Macar heyetleri arasında gerçekleştirilen karşılıklı ziyaretlerden birinde, Macaristan'ın Roma maslahatgüzarı Márffy-Mantuano, hükümeti adına cepheindeki başarısından ötürü Celaleddin Bey'i tebrik etmiştir. Celaleddin Bey, 14 Ekim günü Macar elçisi Nemes'i ziyaret ederek kendisine nezaketinden ötürü şükranlarını iletmiş ve Ankara'nın Macarların kendisini kutlamalarından ötürü duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir.⁴⁹⁰ Sofya'da görev yapan Maslahatgüzar Sándor Kiss ise, Türkiye'ye seyahat eden Macar yetkililere gerekli seyahat belgelerini tanzim ederek, Anadolu'daki Macar yetkililere

⁴⁸⁷ Macaristan'ın Roma Elçiliği 1921 yılında açılmıştır. Bkz. Pritz Pál, **Magyar Diplomácia a Két Háború Között (İki Savaş Arasındaki Dönemde Macar Diplomasisi)**, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1995, s. 50. Ankara Hükümeti de 1921 yılından itibaren Roma'ya bir temsilci göndermiştir. (İlk temsilci Cami (Baykurt) Bey, ikinci temsilci ise Celaleddin Arif Bey) Osmanlı Devleti'ni ise hâlihazırda Roma'da Osman Nizami Bey temsil etmekteydi.

⁴⁸⁸ **MNL K 63 287. bağ 1922 32. başlık I** Roma Elçisi Marffy'den Kont Bánffy'ye 18 Eylül 1922 tarih 61 sayılı rapor.

⁴⁸⁹ Büyük Taarruz'un başarısının ardından Macar sefiri Márffy bu konuda şunu yazmıştır: "Osmanlı Büyükelçisi Osman Nizami Paşa ile eskiden beri süregelen bir dostluğum vardır, Ankara temsilcisine ise kazandıkları zaferden ötürü tebrikte bulunmuştum. Osmanlı Büyükelçisi'ne de bundan dolayı tebriklerimi iletmek zorundaydım." Bkz. **MNL K 63 287. bağ 1922 32. başlık I** Márffy'den Kont Bánffy'ye 20 Eylül 1922 tarih ve 257 /pol. sayılı rapor.

⁴⁹⁰ **MNL K 63 287. bağ 1922 32. başlık I** 14 Ekim 1922 tarih ve 277/pol sayılı rapor.

bilgi aktararak ve bizzat İstanbul'a giderek sürecin sağlıklı biçimde işleyişine katkıda bulunmuştur.⁴⁹¹

Mücadelenin savaş meydanından diplomasi masasına çekildiği 1922 yılının güz mevsimi itibarıyla, İngiltere ile Fransa başta olmak üzere Balkan devletlerinin Türkiye siyaseti ve Macaristan'ın dış siyaseti bir noktada keşişmiştir. Yunanistan'ın Anadolu'dan çekilişi, İngiltere'nin de siyasî mağlubiyeti olmuştur. Márffy, Budapeşte'ye gönderdiği raporda Yunanistan'ın Roma Elçisi Metaxas'ın Türklerden duyduğu endişeye ve İngiliz mağlubiyetinin olası sonuçlarıyla ilgili görüşlerine yer vermiştir.⁴⁹²

“Bugün 1453'te Türklerin İstanbul'u zapt edişine benzer bir hadise cereyan ediyor. Bütün Avrupa bundan memnuniyet duyuyor. [Durum] Türklerin Viyana'ya ve Friaul'a [Adriyatik kıyılarına] kadar ilerlediği devre benziyor. [Bu] tehlikeyi sadece İngilizler görüyor. Türkler ayaklarını Avrupa'ya basarlarsa Sovyet Bolşevizmi'yle birleşirler; Bulgarlar ve Macarlarla bir araya gelerek yeniden Avusturya-Macaristan monarşisini canlandırmaya çalışırlar. Bu ittifak nihayet Almanları da içine alır ve meseleye Cemiyeti Akvâm müdahale eder. İngilizler bu durumu görüyor; [buna karşı] tüm Avrupa'yı işbirliği yapmaya davet ediyor. Ancak öyle gözüküyor ki bu işe onlarsız kalkışacak.”

Macarlar ise Romanya ve Yugoslavya'nın Türkiye'ye yönelik atması olası adımları dikkatle izlemiştir. Macar hükümeti ise *realpolitik* ekseninde büyük tehdit olarak gördüğü Romanya ile Ankara hükümetinin yakınlaşmasından endişe duymuş; bölgede kaybettikleri gücü Türklerle iyi ilişkiler kurmak suretiyle yeniden kazanmak istemiştir.

Kendisini çevreleyen Romanya ile Yugoslavya'yı zayıflatmak ve Fransa'ya karşı İngiltere'nin desteğini sağlamak isteyen Macar hükümeti, Anadolu'da Türklerin

⁴⁹¹ Kiss, ülkesi adına iki devlet arasındaki diplomatik ilişkileri resmen başlatan 18 Aralık 1923 tarihli dostluk antlaşmasına da imza atmıştır. Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti heyetinin de Macaristan'a Sofya üzerinden gittiğinden yukarıda bahsedilmiştir.

⁴⁹² MNL K 63 287. bağ 1922 32.başlık I Roma'dan Márffy'nin 25 Eylül 1922 tarih ve 263/pol sayılı raporu.

Yunanlılar karşısında kazandıkları zafer ve İngiliz hatlarına doğru ilerlemesi süresince yaşanan gelişmeleri yakından takip etmiştir. Márffy, 15 Eylül 1922 tarihli telgrafında İtalyan basınının Romanya ve Sırbistan'ın Türk-Yunan ihtilafına olası bir müdahalesinin Bulgaristan'ı, Macaristan'ı ve Rusya'yı bu girdabın içine çekip çekmeyeceğini tartıştığını yazmıştır.⁴⁹³ İngiliz basını ise Balkanlar'daki olası bir ihtilafta bu iki ülkenin Yunanistan'ın yanında yer alacağını, hatta Yugoslavya'nın şimdiden seferberliğe geçtiğini iddia etmiştir.⁴⁹⁴ Romanya ve Yugoslavya'nın Fransa'dan sonra İngiltere tarafından da desteklenmesinin gündeme gelmesi Macaristan'ın zaten az olan manevra kabiliyetinin tamamıyla kısıtlanması demektir. Türklerin Anadolu'da kazandıkları zaferin Macar dış politikasına doğrudan etkisi olmamakla birlikte, Romanya ve Yugoslavya'nın meseleye karışma olasılığı Macar dikkatini bölgeye çekmiştir ve İngiltere'nin adı geçen devletlere desteğiyle ilişkilidir.

Romanya ile Yugoslavya'nın Türkiye'ye karşı savaşa girme ihtimalinin gündeme gelmesi hem Türk hem de Macar menfaatlerine aykırıydı. Bu bakımdan Türk zaferi sonrasında Ankara ve Budapeşte dış siyasette ortak bir paydaya yaklaşmıştır. Romanya ve Yugoslavya'nın Türk-Yunan anlaşmazlığına müdahil olmasının domino etkisi yaratarak bütün Orta Avrupa ve Balkanlar'ı savaşa sürüklenme potansiyeli vardı. Romenlerin en büyük endişesi sınırlarında yaşanacak bir karışıklıktı. Bu karışıklık Besarabya'yı geri isteyen ve Romen sınırına büyük oranda asker yığan Sovyet Rusya'yı da savaşın içine çekebilirdi.⁴⁹⁵ Romen topraklarında gerçekleşmesi olası bir revizyon Macaristan'ın Erdel üzerindeki iddiasını da gündeme getirebilirdi.⁴⁹⁶ Celaleddin Bey ise kendisini ziyaret eden Márffy'e, Rusya'yı Bolşevizmin yayılması için değil, Besarabya'yı yeniden ele geçirmeleri için desteklediklerini söylemiştir:⁴⁹⁷ *“Türkiye Bolşevik değildir, fakat üç yüzyıllık bir mücadele sonrası birbirlerini bulmuşlardır çünkü Rusya'da (yani Gürcistan'da ve Azerbaycan'da) yaklaşık dört milyon Müslüman yaşamaktadır.”*

⁴⁹³ MNL K 63 287. bağ 32. başlık I Roma'dan 15 Eylül 1922 tarih ve 186 sayılı telgraf.

⁴⁹⁴ MNL K 63 287. bağ 32. başlık I Londra'daki Macar elçiliğinden 14 Eylül 1922 tarih ve 133 sayılı telgraf.

⁴⁹⁵ FO 371/7898 1922 10427/27/44 3 Ekim 1922 tarihli rapor.

⁴⁹⁶ Pergel, a.g.m., s.62.

⁴⁹⁷ MNL K 63 287. bağ 32. başlık I Roma'dan 9 Ekim 1928 tarih ve 278/pol. Sayılı rapor. Sonyel de İngiliz istihbarat raporlarında İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold'un iddiasına göre Romanya'nın duruma müdahalesi halinde Sovyet Rusya'nın Besarabya'yı istila edeceğini yazmaktadır. Bkz. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**, Ankara, TTK, 2003, s.273.

Böyle bir durumda Türkiye, Moskova Antlaşması'nın hükümleri gereğince Rusya'ya yardım etmeyi taahhüt etmiştir.⁴⁹⁸

Romanya'nın Londra Büyükelçisi Constantin Diamandy ise, Britanya Başbakanı Lloyd George'a hitaben kaleme aldığı 29 Eylül 1922 tarihli mektupta Romen karşıtı bir Türk-Sovyet-Bulgar-Macar koalisyonunun I. Dünya Savaşı sonrasında Romanya'nın kazandığı topraklar için bir tehdit oluşturduğuna parmak basmıştır. Kemalistler ile Bolşevikler arasında bariz bir dayanışma olduğunu vurgulayan Diamandy, hükümetinin esas dikkatini her an Rusya'dan gelebilecek tehditlere açık olan Doğu sınırlarını güvence altına almaya verdiğini ve böyle bir tehdidin tüm Avrupa için felaket getirebileceğini belirtmiştir. Sınır güvenliğinin temini için ve olası bir Rus saldırısına karşı İngilizlerden gerekli askerî malzeme ve silah talep eden Diamandy, hükümetinin Türkiye'ye karşı yeni bir ortak cephe açılmasına ise muhalif olduğunu Lloyd George'a bildirmiştir. Böylece, Romanya, Türk-Yunan anlaşmazlığından uzak durma kararı almıştır.⁴⁹⁹

Márffy'nin Roma'daki Osmanlı Elçisi Osman Nizami Paşa ile görüşmesinde Küçük İtilâf'ın üzerindeki Fransız etkisinden ötürü şimdiye kadar Türkiye'ye karşı bir girişiminin olmadığını belirtmiştir. Márffy, bu noktadan hareketle İngiltere'nin Küçük İtilâf'ı Türkiye'ye karşı kullanma olasılığını sormuştur.⁵⁰⁰ Her iki ülkenin de Macaristan ile sınırdaş olması, Sovyet Rusya'yı tehdit olarak algılamaları, I. Dünya Savaşı'nın kazananları arasından yer almaları ve kazandıkları toprakları elde tutma istekleri Romanya ve Yugoslavya'yı birbirine yakınlaştırmıştır.⁵⁰¹ Romanya da, Yugoslavya gibi Bolşeviklerle olası bir silahlı çatışma halinde Macaristan ve Bulgaristan'ın kendisine saldırmasından endişe etmekteydi. Romanya, birlikte Küçük

⁴⁹⁸ Atatürk döneminde on üç yıl kesintisiz Dışişleri Bakanı olan Tevfik Rüştü Bey (Aras), Türkiye'nin Romanya ile Sovyet Rusya arasındaki Besarabya meselesinde Rusya'ya verdiği söze hep sadık kaldığını ve Besarabya'ya karışmayı aklının ucundan bile geçirmediğini söylemiştir. Türkiye, Sovyet Rusya'ya 1921 yılında verdiği taahhüde riayet ederek Besarabya'nın Romanya'ya iltihakını da tanımamıştır. Bkz. Tevfik Rüştü Aras, "Harbin Arifesinde Balkanların Manzarası", **a.g.e.**, s. 46-47. Besarabya sorununun tarihî gelişimi için bkz. Sarıca, **a.g.e.**, s. 99-100 ve 142-43. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa ve Yunanistan Rusya İç Savaşı'na müdahil olarak Güney Rusya'ya asker çıkarmışlardır. Yunan askerleri, Güney Rusya'dan çekildikten sonra 1922 Temmuzunda Anadolu'ya sevk edilmek üzere Besarabya'da konuşlanmışlardır. Bkz. Diner, **a.g.e.**, s.98.

⁴⁹⁹ **FO 371/7898 E 10427/27/44** 3 Ekim 1922; Ömer Metin, **a.g.e.**, s.26'dan Mircea N. Popa, "Pozitia Romaniei fata de Turcia in perioada Conferintei de la Lausanne și in anii imediat urmatori", **Analele Universitatii București, Seria Științe Sociale, Istorie**, C. XVII, 1969, s. 141-150.

⁵⁰⁰ **MNL K 63 287. bağ 32/1.** başlık 1922 Márffy'nin 19 Eylül 1922 tarih 255/pol. sayılı raporu.

⁵⁰¹ Bütün bu saiklerden hareketle Yugoslavya ile Romanya, ileride Küçük İtilâf olarak anılacak ittifaklar sisteminin bir sacayağı olan ittifak antlaşmasını 7 Haziran 1921 tarihinde imzalamışlardır.

İtilâf'ı oluşturdukları Yugoslavya ve Çekoslovakya'nın yardımını talep edebilirdi ama Rusya'ya yapacağı olası bir saldırıya Slav kökenli Yugoslavların katkıda bulunmasından kuşkulanmaktaydı. Hâlbuki Romanya, Macaristan'dan gelebilecek bir saldırı halinde Yugoslavya'nın safında duracağını teminatını vermiştir.⁵⁰²

Romanya ve Yugoslavya, 1922 yılı Ekim ayı başında Türk-Yunan anlaşmazlığı ve meselenin Balkanlar'daki yankılarını konu alan bir yakın doğu konferansı tertiplemek istemiştir. Bu düşüncenin İngiliz basınında dile getirilmesi Türk diplomatik çevrelerinde rahatsızlık yaratmıştır.⁵⁰³ Britanya İstanbul Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold'un belirttiğine göre, Ankara hükümetinin İstanbul'daki temsilcisi Hâmid (Hasancan) Bey, 17 Eylül 1922 tarihinde İstanbul'daki Yugoslav Elçisi ile bir araya gelerek kendisine bir yakın doğu konferansı tertiplemek istemelerinin sebebini sormuştur. Elçi, ülkesi kamuoyunun ortak bir Türk-Bulgar sınırı istemediğini ve Anadolu'dan Trakya'ya Türk kuvvetlerinin geçme ihtimalini endişeyle karşıladıklarını söylemiştir.⁵⁰⁴ İngiliz temsilcinin belirttiğine göre, Hâmid Bey Misak-ı Millî sınırlarının reddinin savaş nedeni sayılacağını ifade etmiştir.⁵⁰⁵ Elçi, Sir Rumbold'a Hâmid Bey ile görüşmelerinin ayrıntılarını aktardığı buluşmasında ihtiyaç duydukları lojistiğin temin edilmesi halinde hükümetinin bir kaç gün içerisinde Boğazlar bölgesine bir veya iki birlik gönderebileceğini ileri sürmüştür.⁵⁰⁶ 27 Eylül 1922 tarihli *Pravda* gazetesi de iddiayı doğrulamıştır. Müttefikler Yugoslavya ve Romanya'dan İstanbul'un müdafaası için asker istemişler;⁵⁰⁷ Yugoslavya da buna karşılık, Macaristan ve Bulgaristan'ın silahsızlandırılması ve bunun gecikmesi halinde kendisine tazminat ödenmesini; eğer bu gerçekleşmez ise Yugoslavya ve

⁵⁰² Boia, a.g.e, s.73.

⁵⁰³ MNL K 63 287. bağ 32/1. başlık Londra'daki Macar elçiliğinden 16 Eylül 1922 tarihinde gelen 136 no'lu telgraf.

⁵⁰⁴ Türk Kurtuluş Savaşı sırasındaki Türk-Bulgar yakınlaşması için bkz. **Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri**, Ankara, Genelkurmay Basım Evi, 2004, s.92-106.

⁵⁰⁵ FO 371/7892 E 9721/27/44 22 Eylül 1922 tarihli rapor..

⁵⁰⁶ gös.yer.

⁵⁰⁷ **Documents on British Foreign Policy 1919-1939 First Series vol. XVIII**, W.N. Medlicott, Douglas Dakin ve M.E.Lambert (ed.), London, H.M. Stationery Office, 1972, s.88'den E 9955/27/44 23 Eylül 1922.

Romanya'nın lehine Macaristan ve Bulgaristan sınırında düzenleme yapılmasını talep etmiş ve İtalya'nın da kendisine taviz vermesinin sağlanmasını istemiştir.⁵⁰⁸

İstanbul'daki Yugoslav elçisinin kendi görüşünün aksine, Britanya Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un 21 Eylül 1922 tarihinde Paris'te Yugoslavya Kralı Alexander, Başbakan Pasić, Dışişleri Bakanı Ninčić ve Romanya'nın Fransa'daki elçisiyle yaptığı görüşmelerde Pasić asker gönderme fikrine çekimser kalmıştır. Bu görüşmeler sonucunda Lord Curzon'da iki ülkenin de kendilerine yardımda bulunmaya istekli olmakla birlikte Fransa'nın baskısı altında oldukları ve Fransa'dan çekindikleri kanaati oluşmuştur. Curzon, bu iki ülkenin sürece müdahil olmalarının kendilerine çok bir şey kazandıramayacağını belirtmiştir.⁵⁰⁹ Nitekim Belgrad'taki Britanya Elçisi Sir Charles Alban Young da Yugoslavların İngiliz politikasından ziyade Fransız politikalarını sürdürmeye meyilli olduklarını ifade etmiştir. Keza Yugoslav Dışişleri Bakanı Ninčić, İngiliz elçiye başlangıçta hükümetinin parlamentonun da onayını alarak bölgeye iki yüz askerden oluşan bir birlik gönderebileceğini söylemiştir; ancak sonra bunun için çekimser kalmış ve nihayet fikrinden vazgeçmiştir. Ninčić'in fikrinden vazgeçmesinin ilk sebebi, silahlanması için Yugoslavya'ya malî yardımda bulunan Fransa'nın silahların kendisinin desteklemediği bir eylemde kullanılması halinde bu yardımı kesme olasılığıdır. İkinci olarak Ninčić'in aldığı bir istihbarata göre, Sovyet Rusya Besarabya'yı ele geçirmek için Romanya'ya karşı askerî bir müdahale hazırlığındaydı. Son olarak, oluşacak kargaşa ortamında Bulgarlar ile Macarlar kendilerine karşı harekete geçebilirlerdi.⁵¹⁰ Bu sebeplerden ötürü, Yugoslavya da Türkiye'ye karşı bir eyleme girişmemiştir.

⁵⁰⁸ Árpád Hornyák, **Magyar-Jugosláv Diplomáciai Kapcsolatok 1918-1927 (Macar-Yugoslac Diplomatik İlişkileri 1918-1927)**, Novi Sad, Forum Könyvkiadó, 2004, s.140. Ayrıca Yugoslavya'nın bu konudaki tutumuna dair bkz. Vuk Vinaver, "O spoljnopolitičkoy orientaciji Jugoslavije 1920-1925 (Yugoslavya'nın Dış Siyasî Oryantasyonu 1920-1925)", **Zbornik Matice srpske za društvene nauke (Journal for Social Sciences of Serbian Cultural Cradle)**. Broj. 44. 1966, s.44-46. Bu konu Yugoslav Kralı Alexander ile Atatürk arasında geçen bir sohbetle şu şekilde yansımıştır. Enver Behnan Şapolyo'nun naklettiği üzere anekdot şöyledir: "*Yugoslavya Kralı Alexander, Atatürk'ü ziyarete gelmişti. Atatürk Kralla odalarına çıkarlarken, Kral Alexander: -Size bir sırımı söyleyeceğim! dedi. Biraz sonra misafir odasına oturdular. Kral: -Eğer, bazı Avrupa devletlerinin vaadlerine inanmış olsaydık, Yunanlıların yerine Anadolu'ya biz çıkacaktık... Atatürk gülererek Kralın elini sıktıktan sonra şöyle dedi: -Geçmiş olsun Kral hazretleri!*" Bkz. Oktay Verel (der.), **Vatan Sana Minnettardır!**, İstanbul, Türk Hava Kurumu Yayınları: 1, 1981, s.552.

⁵⁰⁹ **FO 371/7891** 1922 E 9688/27/44 22 Eylül 1922 tarihli rapor.

⁵¹⁰ **FO 371/ 7898** 1922 E 10419/27/44 3 Ekim 1922 sayılı rapor.

Yukarıda bahsedilen gelişmeler, Lozan Barış Konferansı'nın⁵¹¹ Macaristan'ı da dış siyaseti açısından ilgilendirdiğini göz önüne sermektedir. Konferansın öncesinde Macaristan'ın Roma Elçisi Nemes, Celaledin Bey'i ziyaret etmiştir. Konferansın hemen öncesinde Avrupa'daki genel durum ve Türkiye'nin itilaf devletlerine yönelik tutumunun ele alındığı bu ziyaret sonunda Macar elçiye göre, öncelikle, Türkler, İtalya'da faşistlerin Fransız dostluğu ve İngiliz düşmanlığını dikkate almak suretiyle, Anadolu'da yaptıkları gibi, Fransa ve İtalya ile anlaşarak bu devletleri İngiltere'ye karşı kışkırtmayı planlamaktaydılar.⁵¹² Faşistlerin sadece Türklerin değil aynı zamanda Bulgarların da dostu olduğuna kâni olan Celaledin Bey'in beklentileri, Türkiye'nin konferans öncesindeki siyasetinin ana hatlarını çizmesi açısından dikkate değerdir.⁵¹³

“Avrupa’da bir yangının çıkması kaçınılmazdır ve Macaristan, Polonya belki de Rusya, Fransa ile İtalya’nın tarafında duracağını hesaba katıyor. Kendisine [Celaledin Arif Bey] göre, İtalya Yugoslavya ile kısa süre içerisinde bir ihtilafa sürükleniyor ve buna bağlantılı olarak dünkü faşist yürüyüşüne Karadağlı faşistlerin de bayrak ve pankartlarıyla katıldıklarına değindi. Fransa’nın iç işlerinin ülkeyi bir savaşa, en azından zararlarını telafi etmek üzere Almanya’yı işgal yönüne sürüklediği bilgisini vererek İngiltere’yi Almanya’nın tarafında [duracağını] görüyor ve İslam’ın kutsal savaşının [cihat fikri] boş bir laftan ibaret olduğu son savaşın aksine, Asya ve Afrika Müslümanlarının kapalı sıralarda İngiltere’ye karşı adım atmaları için tüm önlemlerin alındığını söylüyor.

⁵¹¹ İtalyan elçiliğine gönderilen bir talimatta Maslahatgüzar Márffy'ye Türk hükümetine konferans yeri olarak Budapeşte'yi teklif edebileceği söylenmiştir. Konferansın nerede yapılacağı hususu bir bakıma zayıf müzakereci taraf olarak görülen Türk hükümeti üzerinde psikolojik bir üstünlük kurma aracıydı. Üstelik Macaristan'ın yeniden uluslararası toplum arasında yerini aldığını göstermesi açısından önemli bir işaret olabilirdi. Mevcut seçenekler arasında İzmir, Londra, Venedik gibi şehirler dile getirilmekteydi. Macarlar, Türklerin kendi tekliflerine sıcak bakacaklarını öngörmelerine rağmen sonuçta konferans İsviçre'nin Lozan şehrinde toplanmıştır. **MNL K 63 287. bağ 32. başlık 1922 I 5315/pol.** ve 23 Eylül 1922 sayılı rapor.

⁵¹² **MNL K 63 287. bağ 32. başlık I** Roma'dan 31 Ekim 1922 tarih ve 297/pol/szam sayılı Roma Nemes başkanlığındaki Macar heyetinin Ankara hükümeti temsilcisini ziyareti başlıklı rapor. Macar dışişlerinin, Türkiye siyasetine yönelik aldığı kararlara Roma Elçiliğinden gelen istihbaratın en ziyade etkisi olduğundan daha önce de bahsedilmişti.

⁵¹³ gös.yer.

Fransız ve İtalyan sömürgelerinde yaşayan Müslümanların tamamen sessiz kalacağını ve İslam'ın dünyanın her tarafında sadece İngiltere'ye karşı silaha sarılacağına işaret etti. Ruslardan bahsederek huzurunda Ankara hükümetinin onlara karşı büyük şükran borçlu olduğunu söyledi; çünkü Ruslar o kadar büyük adımlar attılar ve onlara yardım etmek için acele ettiler.”

Konferansın başladığı gün olan 20 Kasım 1923 tarihinde *Macar Hariciye Cemiyeti (Magyar Külügyi Társaság)*⁵¹⁴ Dışişleri Bakanı Daruváry'e dokuz maddeden oluşan bir bildirge sunmuştur. Bu bildirgede Macaristan'ın Lozan Konferansı'nda yer alması ve hükümetin bu doğrultuda hareket etmesi gerektiği ifade edilmiştir. *Türk milletinin tesiri ve nüfuzunun sadece Anadolu'da değil, aynı zamanda Balkanlar'da da güçlü biçimde arttığına vurgu yapılarak. Macaristan'ın Lozan Konferansına iştirak etmesinin Macaristan ve Türkiye'nin ortak çıkarına olacağına değinilmiştir.*⁵¹⁵ Ne var ki, Macaristan bu konferansa davet edilmezken

⁵¹⁴ Macar Hariciye Cemiyeti Trianon Antlaşması'nın imzalanmasının öncesinde 1920 yılının Nisan ayında bağımsız bir cemiyet olarak kurulmuştur. Başkanı Kont Albert Apponyi'dir. Cemiyetin azaları arasında Macar siyasî hayatında nüfuz sahibi olan Kont Gyula Andrassy, Kont Pál Teleki, Kont Albert Berzeviczy, Dr. János Csernoch ve Baron Gyula Wlassich gibi isimler yer almıştır. Bkz. <http://uni-corvinus.hu/index.php?id=29913&no_cache=1>. (Erişim Tarihi: 25 Ekim 2015)

⁵¹⁵ Mektubun tam metni şöyledir: “*Budapeşte, 20 Kasım 1922 / I, Napos út 7 / Saygıdeğer Beyim, Türklerin en son zaferlerinin ardından bizimle akraba [olan] Türk milletinin tesiri ve nüfuzu, sadece Küçük Asya'da değil, aynı zamanda elverişli şartları lehimize kullanabilme zaruretimizin olduğu Balkanlar'da da güçlü biçimde artmıştır. Macaristan'ın Lozan Konferansına iştirak etmesi, Macaristan ve Türkiye'nin büyük ortak çıkarıdır.*

Müzakeremiz uyarınca, Kemal'in davetiyle Macaristan'ı konferansa çağırmaya teşebbüs ettim; öyle gözüküyor ki, Türk isteğiyle davet edilme, bu [başarılı] olmadı. Hal böyleyken son saatte burada sana Macar[lar] açısından arzu edilenleri içeren şu hususları sunuyorum. Hariciye Cemiyeti'nde başkanlığım altında Jenő Horváth, Ernő Ludwig, Béla Póka-Pivny ve János Lutter bu ad hoc (bu iş için kurulan) toplantıda aşağıdakileri teklif ederler: Lozan Konferansı'nda Macar duruşu

1. Macaristan Lozan Konferansı'na katılsın

2. Trakya'da mümkünse Türk ve Bulgar arzularına uygun olarak mülkler geri verilsin. Uluslararası mandayla Yugoslavya ve Romanya lehine ve Yunanistan aleyhine bir koridor açılması Avrupa barışını ciddi manada tehdit eder.

3. Boğazlar (İstanbul ve Çanakkale'nin)'in tüm devletler için tamamen serbestliği güvence altına alınsın.

4. Azınlıkların korunmasının tamamen ve kurumsal güvencesi ve bunun yürütülmesi gerçekleştirilsin.

5. Evlerinden atılanlar meselesi uluslararası platformda çözümlensin.

6. Kapitülasyonlar kaldırılınsın. Bunların kalması sadece yeni savaşlara sebep olur.

7. Halifelik meselesi Türkler ve Müslümanların iç işidir.

8. Transit ticaretin ve hareketin Macaristan hesabına Budapeşte-Belgrad-Niş-Selanik limanı ve mümkünse Budapeşte-Belgrad-Sofya-İstanbul limanı hattında tamamen serbest kalması temin edilsin. Yani bundan sonra daha fazlası. Gerçek saygılarımla. Paikert [Alajos]” MNL K 63 287. cs 1922 32. başlık I Macar Dışişleri Cemiyet'inden Daruváry'e 20 Kasım 1922 tarihli bildiri.

Yugoslavya ve Romanya ise Balkanlar'da yaşanan gelişmelerin çıkarlarını ilgilendirmesi sebebiyle bu konferansa katılmışlardır. Esasen Macar hükümeti de bunun için özel bir girişimde bulunmamıştır.⁵¹⁶

Bu dönemde muhalif milletvekili ve eski başbakan István Friedrich, Bethlen Hükümeti'ni Lozan Konferansı'na gereken önemi vermemekle eleştirmiştir. Bu eleştirilere Meclis kürsüsünden cevap veren Bethlen, bunun sebebinin Trianon Antlaşması'nın 74. maddesine atıf yaparak açıklamıştır. Başbakan'a göre Macaristan'ı Lozan Konferansı'nda iki mesele ilgilendiriyordu: Bunlardan ilki kapitülasyonlar ikincisi de Boğazlar'ın tarafsızlığı meselesiydi. Tazminat meselesini yoluna koymaya çalışan Macar hükümetinin konferansın malî hükümlerinin tartışıldığı kısmı takip ederek bunu örnek göstermesi icap ederdi; ancak Trianon Antlaşması'nın 70. maddesi uyarınca bu konuya müdahil olamazdı: "*Macaristan, İtilâf devletlerinin Türk devletleriyle yaptığı veya yapacağı her türlü antlaşmayı, imtiyazı ve hakkı tanımayı taahhüt [etmiştir].*" Boğazların tarafsızlığıyla ilgili olarak ise Macaristan bir Balkan devleti olmadığı için konferansın bu bölümüne çağrılmamıştır. Bethlen, milletvekillerinin huzurunda hükümetinin gelişmeleri takip ederek kendilerine aktarması için Berlin maslahatgüzarını gönderdiklerini açıklayarak görevlerini yerine getirdiklerini söylemiştir: "*...daha fazlası yapılamaz, çünkü resmen davet edilmeyen misafirlere kapıyı gösterebilirler.*"⁵¹⁷

Bu konunun görüşüldüğü Meclis oturumunda söz alan Friedrich, hükümete şu ana kadar Ankara'ya neden bir temsilci veya askerî ataşe göndermediği sorusunu da yöneltmiştir. Trianon Antlaşması'nın ilgili maddeleri doğal olarak bunun önünde bir engel oluşturmasına rağmen "*büyük Türk-Macar dostluğu adına başka bir formül bulunabilirdi.*"⁵¹⁸ Aslında Bethlen, Friedrich ile hemfikir olmakla birlikte içinde buldukları karışık ve zayıf durum kendisini *realpolitik* sahnede ihtiyatlı davranmaya sevk etmekteydi. Lozan'da resmî kanallar vasıtasıyla Türklerle temas etme fırsatı bulamayan Macar hükümeti, önceden olduğu gibi gayriresmî kanallara

⁵¹⁶ Macar Millet Meclisi 5 Aralık 1922 tarihli 65. Oturumu, **Nemzetgyűlési Napló (Millet Meclisi Tutanakları), 1922. c. VI., s.141.**

⁵¹⁷ gös.yer.

⁵¹⁸ **Nemzetgyűlési Napló, s.138.**

yönelmiş; Bethlen'in Ocak ayında Jenő Ruzskay⁵¹⁹ isimli bir kurmay binbaşısı Ticaret Ataşesi sıfatıyla Anadolu'ya göndermiştir. Bethlen, Friedrich'in çağrısına kulak vermiştir ya da en azından böyle bir fikir zaten hükümetin gündeminde yer almaktaydı. Ruzskay ile Türk yetkililer arasındaki siyasî ve askerî müzakereler büyük gizlilik içinde yürütülmüştür. Lozan Konferansı devam ederken eski bir müttefikleriyle masaya oturduğunun duyulması Türkler için hayatî öneme sahip bu konferanstaki elini zayıflatır; İngiltere ve Fransa'nın elini ise aynı oranda kuvvetlendirirdi. Bu yüzden Meclis oturumunda Bethlen bu konuda suskun kalmayı tercih etmiştir.⁵²⁰

Macaristan'ın Mustafa Kemal Paşa önderliğinde örgütlenen Türk Kurtuluş Savaşı'nı Trianon zincirinden kurtularak komşu ülkelere ilhak edilen eski toprakların geri alınışı ve Macarlık için somut bir örnek olarak gördükleri zaten ifade edilmişti. Ayrıca, Ruzskay'ın gönderiliş niyetine uygun olarak; yani bir ticaret ataşesinden gerçekleştirmesi beklenen, savaş sonrasında yeniden yapılandırılacak Türkiye'deki yatırım olanaklarının araştırılması, Macarlar için burada istihdam sahasının ve bir ihracat pazarının yaratılmak istenmesi olabilir. Bunlar da Macarları Türklerle müzakere başlatmaya yönelten iktisadî etmenlerdir.⁵²¹

Ruzskay'ın Türk topraklarına ilk ayak bastığı dönemde İngilizler iki Macar delegenin 16 Ocak 1923 tarihinde İstanbul'da Ankara hükümeti temsilcileri ile iki ülke arasında siyasî ve ekonomik anlaşma imzalanması hususunda gizli müzakere yürüttükleri istihbaratını almıştır. İstihbarat kaynağına göre, Macar delegeler, 17 Ocak'ta Yunus Nadi ve Nebizade Hamdi Bey (Ahmet Hamdi Ülkümen) isimli

⁵¹⁹ **Jenő (Ranzenberger) Ruzskay** (Budapeşte, 1 Ocak 1887 – Budapeşte, 22 Haziran 1946) diplomat, subay, siyaset adamı. 1907 yılında Viyana Teknik Askerî Akademisi'nden teğmen rütbesiyle mezun olmuş; I. Dünya Savaşı'na katılmış, I. Dünya Savaşı'nda Galiçya'da Przemysl kalesinde Ruslara esir düşmüştür. (1915-1918). 1919 yılının Mart-Haziran ayları arasında Bolşevikler tarafından hapse atılmıştır. 1924 yılının Şubat ayından Ekim ayına kadar Türkiye'deki Macar elçiliğinde görev yapmış; 1924-25 yılları arasında askerî uzman olarak Sofya'da bulunmuş; 1933-35 yılları arasında Macar Hava Savunma Komutanlığı görevini yürütmüştür. 1 Mayıs 1940'ta ordudan istifa ederek siyasete atılmıştır. 1940 yılının Eylül ayından 23 Şubat 1942'ye kadar Nazi yanlısı Macar Oklu Haç Partisi'nin (Nyilaskeresztes Párt) dış ilişkilerini yürütmüştür. 6 Kasım 1944 tarihinde emekli korgeneral rütbesiyle tekrar orduya katılmış ve SS birliklerini komuta etmiştir. 4 Mayıs 1945 tarihinde Amerikan birlikleri tarafından yakalanarak Ekim 1945'te Nürnberg'e sevk edilmiş ve yargılama sonucunda ölüm cezasına çarptırılmıştır. İnfazı 22 Haziran 1946'da Budapeşte'de kurşuna dizilmek suretiyle gerçekleştirilmiştir. Bkz. Szakály Sándor. **A Magyar Katonai Felső Vezetés 1938-1945 (Macar Askerî Üst Yönetimi)**, Budapest, Ister, 2003, s.264. Ayrıca bkz. **EK-17**, s.497.

⁵²⁰ **Nemzetgyűlési Napló**, s.141.

⁵²¹ İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin konu edildiği bölümde Ruzskay'ın temaslarının iktisadî boyutlarının ayrıntılara girilecektir.

mebuslar eşliğinde Mustafa Kemal'in daveti üzerine kendisiyle görüşmek üzere İzmir'e gitmişlerdir. İngiliz kaynağı, istihbaratın teyide muhtaç olduğunu ifade etmekle birlikte Macar heyetinin Kemal Paşa'ya Türkiye, Bulgaristan ve Macaristan'dan oluşan, Yunanistan, Sırbistan ve Romanya'ya karşı Rusya'nın himayesi altında bir birlik oluşturmayı teklif ettiklerini ileri sürmüştür.⁵²² Macar Dışişleri Bakanlığı'nın aynı günlerde edindiği bilgiye göre, Finlandiya'nın Bükreş Elçisi de Ankara'da Macar menfaatleri için çalışan bir dış temsilcinin olduğuna yönelik haberler yaymıştır.⁵²³ Bununla beraber, Macar kaynaklarından coğrafya öğretmeni Mihály Bauer Udvardy'nin 1923 yılının başında yanında bir kişiyle beraber Türkiye'yi ziyaret etmek için Macar Dışişleri Bakanlığı'na başvurduğu anlaşılmaktadır. Macar Dışişleri Bakanlığı Bauer-Udvardy'nin seyahat etmesi için kendisine gerekli olan referansı vermiş fakat kendisini resmî olarak görevlendirmemiştir.⁵²⁴ Sofya'daki Macar maslahatgüzarı Kiss, bu kişilere Yunan vizesi temin ederek Türkiye'ye girmelerini sağladığını yazmaktadır.⁵²⁵ Diğer taraftan da başka bir raporda Ruszkay'a bu kişilerle karşılaştığı takdirde kimliğini onlardan saklamasını söylediğini de belirtmiştir.⁵²⁶

Ruszkay, 10 Ocak 1923'te İzmir'e ayak basmış; Ankara'ya ise 17 Ocak günü ulaşmıştır. Roma'daki Türk Elçiliğinin tavsiyesiyle Yunan bandıralı bir gemiye *Abdullah Bey* takma adıyla binmiş ve deniz yoluyla İzmir'e gelmiştir.⁵²⁷ Macar resmî raporlarına göre, İngilizlerin iddia ettiğinin aksine Macar hükümetinin resmî yetkilisi olarak İstanbul'da temaslarda bulunan kişi Ruszkay değildir. Ruszkay, Kemal Paşa ile de Macar hükümeti adına ilk defa Şubat ayında İzmir'de görüşmüştür. 15 Şubat'ta başlayan Türkiye İktisat Kongresi⁵²⁸ sebebiyle İzmir'de bulunan Kemal Paşa,

⁵²² FO 371/9290 N 481/312/97 22 Ocak 1923 tarihli rapor.

⁵²³ MNL K 64 7. bağ 24 Ocak 1923 479 sayılı talimat.

⁵²⁴ MNL K 64 7. bağ Daruváry'den Kiss'e 13 Şubat 1923 tarih 127 res. sayılı talimat.

⁵²⁵ MNL K 64 7. bağ Sofya'dan Kiss'in 17 Ocak 1923 tarih ve 4/pol 1923 sayılı raporu.

⁵²⁶ MNL K 64 7. bağ 25 Ocak 1923 /479 pol Sayılı talimata verilen cevap. İngiliz istihbarat raporunda adı geçen iki Macar yetkilinin bu kişiler olduğu akla gelmektedir; ancak bunların Kemal Paşa ile görüşmelerini ispatlayacak bir belgeye rastlanmamıştır.

⁵²⁷ Burada kendisini Vali Abdulhaluk Mustafa Paşa ve Garnizon Komutanı İzzettin Paşa (Çalışlar) karşılamıştır. MNL K 64 7. bağ 18 Ocak 1923 tarih 3 Sayılı rapor.

⁵²⁸ Kongrenin açılışında söz alan Kemal Paşa iktisadî zaferlerle taçlandırılmayan askerî zaferlerin kalıcı olmayacağını belirterek yeni Türk devletinin bir iktisat devleti olacağını ifade etmiştir. Aşarın kaldırılması kabul edilmiş, kapitalist bir düzen kurulacağını işaretleri verilmiştir. "Başkumandan Gazi Mustafa Kemâl Paşa'nın Açış Konuşması", **Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir Haberler-**

Ruszkay'ı 16 Şubat 1923 günü bu şehirde kabul etmiş ve görüşmeleri yaklaşık yirmi beş dakika sürmüştür. Ruszkay'ın kendi ifadesiyle “*Görüşme kusursuz ama çok da samimî olmayan bir üslupla cereyan etmiştir*”. Böyle kritik bir dönemde İngiliz Yüksek Komiseri ve Komutanı'nı defalarca bekleten Kemal Paşa'nın bu kadar uzun bir görüşmeyi gerçekleştirmesini Ruszkay takdir etmiştir.⁵²⁹ Ruszkay'ın ziyareti bu bakımdan tam yetkili bir Macar Sefirinin devlet başkanına resmî ziyareti gibi değerlendirilebilir.⁵³⁰

Ruszkay kendisini kabul eden Kemal Paşa'ya teşekkür ederek Macar halkının ve bilhassa Kral Naibi Amiral Horthy'nin ve Macar Krallık Ordusu'nun kardeşlik duyguları ile Türk zaferinden ötürü duydukları coşkulu sevinci ilettiği. Horthy'nin Kemal Paşa'ya sözlü mesajını ilettiği ve görüşmeye kadar geçen bir aylık süre içinde gerçekleştirdiği faaliyetlerden bahsetmiştir. Macar temsilci, “*daima en mükemmel samimiyet ve açıklıkla Kemal Paşa'nın huzurunda olacağını*” belirterek sözlerini tamamlamıştır. Kemal Paşa ise dostça sözlere içtenlikle teşekkür ederek Ruszkay'a Lozan görüşmeleri ile Fransa ve İngiltere'nin tutumu hakkındaki düşüncelerini sormuştur. Ruszkay, Türkler'e sunulan barış metninin kabul edilemez olduğunu⁵³¹ ve

Belgeler-Yorumlar, A. Gündüz Ökçün (haz.), Ankara, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:471, 1981, s.243-256.

⁵²⁹ Başlangıçta Ruszkay, Kemal Paşa'nın kendisinden şüphelendiği kanaatindeydi, bunun delili olarak kendisinin kabulü öncesinde Kemal Paşa'nın yaveri Binbaşı Muhtar Bey ile Angora I'nin Türk birliklerini teftiş ettiği konusunda özel bir görüşme yapması olarak görmekteydi. *Kırk yaşlarında, sarışın, orta cüsseli, enerjik yüz hatlarına sahip bir asker ve içine kapanık bir izlenim bıraktığını* düşündüğü Kemal Paşa'nın, kendisini bir “Büyük Bey” olarak gördüğünü ve çevresine de bunu hissettirdiğini belirtmektedir. **MNL K 64 7. bağ** 17 Şubat 1923 tarihli Angora I'nin Kemal Paşa'ya takdim edilişi başlıklı rapor. Ruszkay'ın da temas ettiği hadiseye Kemal Paşa'nın yaveri Salih Bozok da anılarında yer verdiği bir anekdotla bir bakıma Ruszkay'ı doğrulamaktadır. Bozok, Kemal Paşa'nın İzmir'de görevli İngiliz konsolosunun kendisiyle görüşmeye yetkili olmadığını öne sürerek kendisine huzurundan çıkmasını söylediğini yazmaktadır. Bkz. Can Dünder (haz.), **Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor Salih Bozok'un Anıları**, İstanbul, Can Yayınları, 1. Baskı, 2013, s.111-112.

⁵³⁰ Bu görüşmeden yaklaşık on sene sonra güven mektubunu sunmak üzere Çankaya'ya çıkan dönemin Macar elçisi Jungerth-Arnothy de kişisel not defteri ve konuyla ilgili Dışişleri Bakanı'na gönderdiği raporunda Kemal Paşa'nın kendisine karşı benzer bir tutum içerisinde olduğunu yazacaktır. Dikkati çeken nokta ise, Arnothy'nin ifadesine göre, Kemal Paşa'nın bu kabulü yaklaşık 1 saat sürmüşken, bundan bir gün önce köşke yine güven mektubunu sunmak üzere çıkan Alman Büyükelçisi'nin kabul süresi sadece 12 dakikadır. Bkz. **Politikörténeti és Szakszervezeti Levéltár [Siyaset Tarihi Ve Sendika Arşivi] (PIL)**, 972. fond. 5.örzəsi egység, 50. füzet, s.4. Bulgar Başbakanı Stamboliyski de Edirne Başkonsolosu Markov'u Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesi için görevlendirmiş; Markov 28 Ocak 1923 günü İzmir'de Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştür. Bkz. Stefan Velikov, “Kemal Atatürk Ve Türk-Bulgar İlişkileri”, **IX. Türk Tarih Kongresi Ankara: 21-25 Eylül 1981, Kongreye Sunulan Bildiriler: III. Cilt**, Ankara, TTK Yayınevi, 1989, s.1957.

⁵³¹ Müttefiklerin 31 Ocak 1923 günü Türk Heyetine sundukları taslak metin Musul'un geleceği, Yunanistan'dan tazminat talebi, Düyun-u Umumiye, imtiyazlar, Trakya ve Gelibolu'da bulundurulacak asker sayısı ve Türkiye'de yaşayan yabancıların tâbi olacakları adli usule ilişkin

büyük güçlerden hiç birinin mevcut şartlarda tek başına Türk ordusuna karşı savaşa giremeyeceğini ifade etmiştir. Kemal Paşa, Ruszkay'ı hükümetine selamlarını ileterek uğurlamıştır.⁵³² Ruszkay, Kemal Paşa'nın haricinde başta İsmet Paşa olmak üzere hükümet yetkilileriyle siyasî ve ekonomik konularda görüşmeler gerçekleştirmiştir. Ruszkay'ın siyasî temasları sonucunda barış antlaşması imzalanır imzalanmaz iki ülke arasında karşılıklı elçilikler açılarak diplomatik ilişki tesis edilmesi üzerinde uzlaşmıştır.⁵³³

Macar diplomatik çevreleri, Türkiye'nin Balkan siyasetinin kendi huzurunu sağlayıp bunu korumayı hedeflediği düşüncesindeydiler. Kiss'e göre, Türkiye, Balkanlar'daki gelişmelerden yararlanmak istememiştir. Ankara, Lozan barış görüşmelerinden bir sonuç çıkmaması halinde Batı Trakya'da özerkliği savunacaktı ve Musul'u da kapsayan Misak-ı Millî sınırlarından yanaydı.⁵³⁴ Türk kamuoyunda ise bunun haricindeki diğer tüm hedeflerin iç huzursuzluğu da beraberinde getireceği kanaati hâkimdi.⁵³⁵ Ancak, bu Türklerin gelişmelere seyirci kalacağı biçiminde yorumlanmamalıdır. Ankara, bu konuda Macarlar ile iki karşı hamle üzerine tartışmıştır. Bu karşı hamlelerden ilki Yugoslav topraklarındaki Macar azınlık ile Müslüman azınlık arasında işbirliği kurmaya yönelik bir girişimden ibarettir. Başvekil Rauf Bey (Orbay), Ruszkay'a, pek yakında bir Türk temsilcinin yarı resmi olarak Belgrad'da göreve başlayacağını, kendisine bu işbirliğinin Müslüman ayağını gizlice örgütlemesi talimatı verileceğini ve Bükreş'e de benzeri bir görevle temsilci gönderileceğini söylemiştir. Rauf Bey, Macarların Türk temsilcisi oraya gider gitmez harekete geçmeleri için Ruszkay'a hükümetiyle istişare etmesini işaret etmiştir. Ruszkay ise, Belgrad'daki elçilerinin çok sıkı takip altında olduğunu, o yüzden bu iş için düşünülen Türk temsilcisinin Budapeşte ile zamanı geldiğinde doğrudan temas

hükümleri içermekteydi. Türk tarafı sunulan taslağın yirmi altı noktasına itiraz etmiş; 4 Şubat'ta kendi barış projesini müttefiklere sunmuş, sunulan teklifte bazı düzeltmelerin talep edilmesi ve bu talebin İsmet Paşa tarafından kabul görmemesi üzerine Lozan Konferansı 4 Şubat 1923 günü kesintiye uğramıştır. Bkz. Fatih Tuğluoğlu, "Ali Naci Karacan'ın Gözüyle Lozan Konferansı Ve İsmet Paşa", **AÜ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 53 (2013), s.304-305. Müttefiklerin sunduğu antlaşma tasarisinin metni için bkz. **Lozan Barış Konferansı Birinci Takım c.1 Kitap II**, s.53-104.

⁵³² **MNL K 64 7. bağ** 17 Şubat 1923 tarihli Angora I'ın Kemal Paşa'ya takdim edilişi başlıklı rapor.

⁵³³ Ekonomik görüşmelere dair detaylara çalışmamızın iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin anlatıldığı bölümde yer verilmiştir.

⁵³⁴ 1923 yılı itibarıyla Balkanlar'da yaşanan sorunlar için bkz. **Bölüm 1.3**, s.60-71.

⁵³⁵ **MNL K 64 7. bağ** 17 Ocak 1923 tarih 4/pol 1923 Sayılı rapor.

kurmasının daha iyi olacağını ifade etmiştir.⁵³⁶ Budapeşte de Ruszkay'a Türk hükümetine gizlice Sırbistan'daki Macar ve Müslüman azınlık arasındaki ilişkilerin Macar hükümetinin arabuluculuğu ile gerçekleşmesinin yararlı olacağını bildirmesini söylemiştir.⁵³⁷ Ruszkay, 28 Şubat 1923 tarihli raporunda Türk-Macar ilişkilerinin seyrini değerlendirirken bu konuya da değinmiştir:⁵³⁸

“...[D]efalarca rapor ettiğim üzere, [Türkiye ile Macaristan'ın ilişkileri] platonik bir aşktır ve birbirlerine kardeşlik sempatisi besler. Ne yazık ki ortada ne bir barış ne de savaş hali olduğu için sadece olumlu desteklerini bekleyebiliriz. Türkiye bugün kendi meseleleriyle uğraşmaktadır ve dış siyasette yüzünü Doğu'ya ve Güneydoğu'ya çevirdiği için bu durum böyle kalır ve yakın gelecekte de değişmesi imkânsız gözüküyor. Bunu değiştirmek ve başka bir siyasî kavramı sunmak isteyen, sonradan gelişmesi olası iyi ekonomi ve kardeşlik ilişkilerine sadece zarar verir.

Herkes bilhassa riske girilmediği sürece Sırp-Hırvat-Sloven Müslümanlarıyla olası işbirliğini görüyor ve istiyor.

Angora-I, Balkan tarafında bir oryantasyon girişiminde bulunmuştur. Bunu hararetle isteyen kişiler vardır; fakat yetkili görevlerde değillerdir.”

Böyle bir işbirliğine yönelik yarı resmi çağrı, barış antlaşmasının imzalanmasının ertesine bırakılmıştır;⁵³⁹ ancak işbirliği hayata geçmemiştir.⁵⁴⁰

Türkiye ile Macaristan'ın büyük devletlere karşı ikinci hamlesi ise Türkiye'nin Macaristan ile Sovyet Rusya'yı yakınlaştırma girişimi olmuştur. Sovyet Rusya, Trianon Antlaşması'nı tanımayan tek büyük devletti. Macaristan, aralarında diplomatik temas bulunmayan bu devlet ile ilişkilerini normalleştirdiği takdirde

⁵³⁶ gös.yer.

⁵³⁷ MNL K 64 7. bağ 4 Mart 1923 tarih 148 res. sayılı Ruszkay'a gönderilen talimatlar

⁵³⁸ MNL K 64 7. cs 28 Şubat 1923 tarihli Angora I raporu.

⁵³⁹ MNL K 64 7. bağ 13 Nisan 1923 tarih ve 14,204 sayılı rapor.

⁵⁴⁰ Bu dönemde Belgrad'daki Britanya Elçisi Sir Young'un Dışişleri Bakanı Nincic'e Yugoslavya'daki Müslümanların durumuna ilişkin yönelttiği soruya karşılık Nincic, Makedonya'daki Müslümanların başkaldırılarından korktuğunu; fakat Bosna'daki Müslümanların Sırp kökenli olmalarından ötürü onlara yönelik herhangi bir endişesinin olmadığını ifade etmiştir. FO 371/7898 10419/27/44 3 Ekim 1922 tarihli rapor.

kendisine yalnızlığa itildiği uluslararası siyasette bir çıkış yolu sağlayabilecek; dahası, Küçük İtilâf karşısındaki konumunu güçlendirebilecekti. İki ülke arasında temas kurulması Macaristan için ticarî birtakım fırsatları da beraberinde getirecekti.⁵⁴¹ Türkiye, Romanya ile Yugoslavya'nın yukarıda anlatıldığı üzere, kendisine karşı olası adımlarını böylece dengelemeyi amaçlamıştır. Bu itibarla, Ankara hükümeti, Macaristan'a devamlı surette Sovyet Rusya ile diplomatik ilişki kurması konusunda arabuluculuk yapmayı teklif etmiştir. Macaristan'da kısa süre önce cereyan eden sosyalist devrimden dolayı Macar yetkililer ile kamuoyu Bolşevizme ve Bolşevik bir devletle temasa geçmeye iyi gözle bakmamışlardır. Ayrıca, Rusya'ya iltica eden komünistlerin Macaristan aleyhine çalıştıkları kanısındaydılar.⁵⁴² Macar yetkililer, toplumun sosyalist akımdan etkilenebileceği endişesinin yanı sıra Ruslarla ilişki kurmaları halinde Küçük İtilâf'ın tepkisinden de çekinmişlerdir. Bu sebeplerden ötürü, Anadolu'daki temsilcileri Ruszkay'a Sovyet Rusya ile müzakere etmek istemediklerini Türk tarafına, onları gücendirecek ifadelerden kaçınarak bildirmesi talimatını göndermişlerdir.⁵⁴³ Ruszkay ısrarcı Türkiye'yi açıkça geri çevirmekten sakınmış ve İsmet Paşa'ya Rusya'yla olası bir müzakerede Türk hükümetinin arabuluculuk rolünü üstlenmesini Macar hükümetinin gönülden arzu ettiğini söylemiştir.⁵⁴⁴

Bu dönemde ayrıca Macar Hariciye Vekâleti Siyasî Daire Başkanı Kont Khuen-Hederváry'nin Mustafa Kemal Paşa ile bizzat görüşmek üzere Türkiye'ye gelmesi planlanmıştır. Ancak, ziyaret ilk etapta ulaşım güçlükleri öne sürülerek gerçekleşmemiştir. Macar dışişleri o dönemde Macar dış politikasını şekillendiren iki numaralı ismin seyahat etmesinde herhangi bir engelin bulunmadığını; böyle bir görüşmenin arzulandığı takdirde gerçekleşebileceğini ifade etmiş ve Sofya maslahatgüzarı Kiss'e bu doğrultuda haber vermiştir. Fakat bu hassas dönemde Türkiye'yle derin ilişkiler tesis etmektense İtilâf devletleriyle ilişkilerini bozmamak

⁵⁴¹ Juhász, **a.g.e.**, s.74.

⁵⁴² **MNL K 64 7. bağ** 32. Sofya'dan Kiss'in 17 Ocak 1923 tarih 4/pol 1923 sayılı raporu. 1934 yılında Türkiye'de Macar Krallığı'nın elçisi olarak görev yapan Mihály Jungerth-Árnothy 1920'li yılların başından itibaren Macar-Rus ilişkilerinin tesisi için çaba harcamıştır. Bu konuya teksir halindeki anılarında da yer vermiştir. Bkz. **PIL**, 972. fond. Mihály Jungerth-Árnothy'nin hal tercümesi.

⁵⁴³ **MNL K 64 7. bağ** 4 Mart 1923 tarih 148 res. sayılı Ruszkay'a talimatlar

⁵⁴⁴ **MNL K 64 7. bağ** 13 Nisan 1923 14,204 Sayılı Raporu. Bu konu, 1920'li yıllarda Türk-Macar siyasî ilişkilerinde birkaç defa daha gündeme gelmiştir.

Macaristan'ın çıkarınaydı. Bu itibarla düşmanların dikkatini çekmektense Hederváry'nin planlanan seyahatinden vazgeçilmiştir.⁵⁴⁵

İngiltere'nin konferans siyasetindeki değişimle beraber tarafların Lozan'da 23 Nisan 1923 tarihi itibarıyla yeniden toplandığı dönemde artık Fransa Türkler için esas tehdit haline gelmiştir.⁵⁴⁶ Tuna Havzası ve Trianon düzeninin bekçisi konumundaki Fransa'nın İngiltere ile anlaşmazlığa düşmesi şüphesiz Macaristan'ın bölgede çok daha rahat hareket etmesini de beraberinde getirecekti. Ayrıca, Genelkurmay Başkanlığı Siyasî Şube Müdürü Halil Hakkı Bey Ruszkay ile gerçekleştirdiği görüşmede “*Yakın doğu meselesinde İngiltere'nin daha fazla kazanmasıyla beraber ileride Fransa ve Küçük İtilâf'a karşı belki İngiltere ile belki İtalya'nın desteği altında Türk-Rus-Alman-Macar yakınlaşmasının söz konusu olabileceği*” fikrini dile getirmiştir.⁵⁴⁷ Türk kulislerinde dile getirilen bu seçeneğin Budapeşte'nin çıkarlarına uygun düştüğü söylenebilir. Türkiye için ise Macaristan, bölge devletleriyle ileride yeni krizlerin çıkması halinde denge unsuru olarak başvurulabilecek bir seçenek olmaktan daha öteye gitmemiştir.

Lozan'daki barış görüşmelerinin kesintiye uğradığı dönemde başka bir Macar da Anadolu'yu ziyaret etmiştir. Aralık ayında Meclis kürsüsünde Başbakan Bethlen'i Türkiye'ye hak ettiğinden daha az önem vermekle eleştiren István Friedrich, Macaristan'da 1919 yılında Béla Kun'un Sovyet rejiminin yıkılmasının ardından yaşanan karışıklık ortamında kendisini Hıristiyan Ulusal Partisi'nin lideri ilan ederek

⁵⁴⁵ **MNL K 64 7. bağ** 26 Mart 1923 tarih 180 res. Sayılı Sofya Maslahatgüzârı Kiss'e talimat.

⁵⁴⁶ Lozan Konferansı'nda 31 Ocak 1923 tarihinde İtilâf devletleri tarafından Türk heyetine bir antlaşma tasarısı sunulmuştur. Bu tasarı Türkiye'nin adli, malî ve ekonomik bağımsızlığına aykırı olduğu için kesinlikle reddedilmiştir. Türk heyetinin tasarıyı reddetmesi üzerine 4 Şubat 1923 tarihinde Lord Curzon Londra'ya dönmüş ve Lozan Konferansı'nın ilk bölümü sona ermiştir. Lord Curzon, Londra'ya vardıktan sonra konferansın başarısızlığa uğramasının sebebi olarak “*yalnız Fransızlarla İtalyanların alâkadar göründükleri meselelerde ihtilâf kalmıştır.*” diyerek kapitülasyonlar meselesini işaret etmiştir. Bu nedenle, Türk basınında Fransa aleyhine sert yazılar kaleme alınmıştır. Bu da Türk-Fransız ilişkilerinin iyice kopmasına sebep olmuş; bu durumdan en fazla İngiltere faydalanmıştır. Lozan Konferansı'ndaki gelişmelerin Türk kamuoyundaki yankılarının genel bir değerlendirmesi için bkz. Tahir Kodal, “Lozan Barış Antlaşması ve Türk Kamuoyu”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Yıl: XXII, S. 64-66 (2006), <<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-64-65-66/lozan-baris-antlasmasi-ve-turk-kamuoyu>> (Erişim Tarihi: 11 Mart 2014).

⁵⁴⁷ Ruszkay'ın Genelkurmay Başkanlığı Siyasî Şube Müdürü Halil Hakkı Bey ile 9 Mayıs'taki görüşmesi için bkz. **MNL K 64 7. bağ** 18 Mayıs 1923 tarih ve 15,744 sayılı rapor. Ayrıca, Yugoslav Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir raporda Ankara ve Anadolu'da yaklaşık 80 Macar ve 150 Alman subayın yukarıda belirtilen amaca uygun olarak Türk topraklarında casusluk faaliyeti gösterdikleri bilgisi verilmiştir. Bkz. **Yugoslavya Arşivi (AJ)**. 341-2. 1923. Pov. DJ. O. Broj. 9092. 1923.10.10.'dan nakleden Hornyák, **a.g.e.**, dp. 622.

kısa süren iki farklı hükümet kurmuştur.⁵⁴⁸ 1930 yılında Budapeşte’de İngiliz Elçisi olarak görev yapan Lord Chilston’un “[ülkedeki] mevcut istikrarsız vaziyetin sonucu ne olursa olsun şurası kesin ki, bugün Macaristan’da bu emsalsiz şarlatan ve madrabazın parmağı olmaksızın gerçekten tehlikeli bir dalavere çevrilemez”⁵⁴⁹ satırlarıyla takdim ettiği Friedrich, Khuen-Hederváry’nin aksine, sâbık Başvekil sıfatıyla 1923 yılında kendi girişimiyle Türkiye’ye gelmiştir. Türk topraklarındaki mevcudiyetini hem Türkiye hem de Macaristan için aleyhte bir koz olarak kullanmak isteyebilecek İtilâf devletlerinden saklamayı başaran Ruszkay’ın aksine Friedrich’in ziyareti hem Macar kamuoyunun hem de diplomatik çevrelerin gözleri önünde gerçekleşmiştir. Lord Chilston kadar edebî ama küçük düşürücü ifadeler kullanmasa da selefi T. B. Hohler, “sadece kendi reklamını yapmaya çalışan ve kendini temsil eden bir maceraperest” olarak nitelendirdiği Friedrich’in ziyareti hakkında, bunun resmî bir kisvesinin olmadığını ve kendisinin Ankara seyahatine önem atfedilemeyeceği bilgisini Londra’ya geçmiştir.⁵⁵⁰ Macar hükümetinin Friedrich’in bu seyahatine tepki verdiği ama bunu engellemeyi başaramadığı anlaşılmaktadır. Macar Dışişleri, Ruszkay’a gönderdiği talimatta Ankara’da Friedrich isimli mebusu sordukları takdirde kendisinin muhalefetteki küçük bir partinin üyesi olduğunu söyleyerek resmî bir görevinin bulunmadığını Türk yetkililere izah etmesini istemiştir.⁵⁵¹ Friedrich, 16 Mart 1923 tarihinde ayak bastığı İzmir’den 23 Mart günü Kemal Paşa ile görüştüğü Afyon’a gelmiş, sonrasında İzmir’e geri dönerek deniz yoluyla Anadolu’dan ayrılmıştır. Friedrich’in Ankara’ya gelememesinden ötürü Ruszkay’a üzüntülerini dile getiren Hariciye Vekâleti Umumî Kâtibi Suat (Davaz) Bey, Macar Dışişleri’nin öngördüğü üzere, Friedrich’in Macaristan’daki siyasî durumunu merak etmektedir. Ruszkay bu soruya hükümet ile Friedrich arasında şiddetli bir anlaşmazlığın olmadığı ve Türkiye seyahatinin Macar hükümetinin yüksek sesle dillendirilmeyen onayıyla gerçekleştiği cevabını vermiştir.⁵⁵²

⁵⁴⁸ Friedrich’in kurduğu hükümetlerden ilki 7 Ağustos 1919 ile 15 Ağustos 1919 tarihleri arasında iktidarda kalan geçici bir hükümettir. İkinci hükümetin görev süresi ise 15 Ağustos 1919 ile 24 Eylül 1919 arasındadır. Bkz. Bölöny, **a.g.e.**, s.61-2.

⁵⁴⁹ **FO 371/ 14392 C152/152/21** 6 Ocak 1930 tarihli rapor.

⁵⁵⁰ **FO 371/9101 E 3656/6/44 9** Nisan 1923 tarihli rapor.

⁵⁵¹ **MNL K 64 7. bağ** Macar Dışişleri Bakanlığı’ndan Macar Savunma Bakanlığı’na 4 Mart 1923 tarih 148 res. Sayılı talimat.

⁵⁵² **MNL K 64 7. bağ** 13 Nisan 1923 tarih 14,204 Sayılı Angora I Raporu.

Türk yetkililer ile görüşmesi için Macar hükümeti tarafından Anadolu'ya gönderilen Ruszkay ile *Macar milleti adına*⁵⁵³ Kemal Paşa'nın huzuruna çıkmak isteyen Friedrich, sâbık başbakanın Anadolu'ya ayak bastığı 16 Mart günü İzmir'de karşılaşmıştır. Friedrich, kendini ticaret ataşesi olarak takdim eden Ruszkay'a Macar hükümetinin kendisinin Türkiye seyahatinden haberi olduğunu; mevcut Türk-Macar ilişkilerini zarara uğratacak herhangi bir beyanatta katiyen bulunmayacağını; Kemal Paşa'ya Macar halkı adına bir kılıç hediye edeceğini anlatarak Ruszkay'ın da kendisine eşlik etmesinin vazifesi olduğunu söylemiştir.⁵⁵⁴ Friedrich, önceden Budapeşte'deki Türk Şehbenderliği memuru Cevat Bey aracılığıyla Türkiye'ye gönderdiği kılıcı⁵⁵⁵ Kemal Paşa'ya takdim etmiştir. Kemal Paşa kendisine samimî bir teşekkür konuşması yapmasına rağmen bu kılıcın takdimini resmî bir muamele olarak addetmediğini ve Millet Meclisi'nde de bunun için resmî beyanda bulunmayacağını belirtmiştir.⁵⁵⁶ Bununla beraber, birini Macar Meclisi'ne sunması için diğerini de kendi şahsına olmak üzere iki fotoğrafını imzalayarak hediye etmiştir.⁵⁵⁷

Friedrich beraberinde İtalya Dışişleri Bakanı Nitti'nin Kemal Paşa'ya mesajını da getirmiştir. Barış görüşmelerini kendi çıkarı doğrultusunda yönlendirmek isteyen İtalya, Friedrich aracılığıyla mesajını Kemal Paşa'ya iletmiştir. Friedrich, Nitti'nin yakında Stockholm'e giderek orada Lord Curzon ve barış antlaşmasında değişiklik yapılması fikrini destekleyen siyasilere bir araya geleceği bilgisini vermiş ve kendisinin Lozan'da yardıma hazır olduğu mesajını iletmiştir. Friedrich beraberinde sadece Nitti'nin mesajını değil aynı zamanda Arnavut idarecilerin iyi dileklerini de getirmiştir. Bununla ilgili olarak Ruszkay, Kemal Paşa'nın gayet ihtiyatlı hareket ederek Nitti'ye kayda değer bir mesaj vermediğini; Arnavutların da bağımsızlıkları için savaşmalarını gönülden dilediğini ifade etmiştir.⁵⁵⁸ Üç saat süren görüşmenin ardından Friedrich İzmir'e geri dönerek Türkiye'den ayrılmıştır. Friedrich'in ziyaretinin neden diplomatik çevrelerin dikkatini bu denli çektiğinin

⁵⁵³ gös.yer.

⁵⁵⁴ **A Nép (Halk)**, 17 Nisan 1923, S.87, s.5.

⁵⁵⁵ **A Nép (Halk)**, 6 Mayıs 1923, S.107, s.3.

⁵⁵⁶ **MNL K 64 7. bağ** 13 Nisan 1923 tarih 14,204 Sayılı Angora I Raporu. Friedrich bu seyahatine ilişkin *A Nép (Halk)* isimli gazetede kaleme aldığı gözlemlerinde bu ayrıntıya yer vermemiştir.

⁵⁵⁷ **A Nép**, 6 Mayıs 1923.

⁵⁵⁸ **MNL K 64 7. bağ** 13 Nisan 1923 tarih 14,204 Sayılı Angora I Raporu.

ispatı da burada yatmaktadır: Friedrich sadece Macar milleti adına değil; İtalya adına da gelmiştir.⁵⁵⁹

Özetle, Türkiye ile Macaristan'ı 1920'li yılların başında yakınlaştıran sebepler şunlardır: Yugoslavya ve Romanya'nın Macaristan siyasetleri; İngiltere'nin bu ülkeleri Türkiye siyasetinde yeni *Yunanistan* olarak kullanma yollarını araması; İtalya'nın çıkarları adına hem Macaristan hem Türkiye ile iyi ilişkiler kurması; Türkiye'nin Romanya ve Yugoslavya'ya karşı denge sağlamak için Sovyet Rusya ile Macaristan'ı yakınlaştırmak istemesi; her iki devletin de İtilâf güçleri arasındaki fikir ayrılıklarından istifade etmek istemeleridir. Gerçi Macaristan ile Türkiye arasındaki temaslar gizli bir anlaşma ile sonuçlanmamıştır; fakat Ruszkay'ın temasları, yeni Türk devletinin kurulmasının hemen ardından iki ülke arasındaki resmî diplomatik ilişkilerin kurulması sürecini hızlandırmıştır. Bu hususlar ışığında ise Macar dış siyasetiyle Lozan Konferansı arasında şu ilgiyi kurmak mümkündür:

Öncelikle, Macarlar Lozan Konferansı'nın Sevr'de imzalanan barış antlaşmasının bir revizyonu niteliğinde olduğunu düşünmüşlerdir. Bundan ötürü, kendilerinde ileride Trianon Antlaşması'nda da değişiklik yapılabileceğine yönelik bir beklenti uyanmış olması muhtemeldir.

İkinci olarak, Macaristan, büyük güçler arasında iyice su üstüne çıkan fikir ayrılıklarını kendi çıkarı doğrultusunda kullanmak istemiştir. Ruhr meselesi, İngiltere ile Fransa arasında var olan anlaşmazlıklara bir yenisini daha eklemiştir⁵⁶⁰ ve bu anlaşmazlıklar Lozan Konferansı'na da tesir etmiştir. Küçük İtilâf ise Ruhr ve Lozan'da yaşanan anlaşmazlıklardan Macaristan'ın yararlanmasını önlemek amacıyla bu ülkeye karşı biraz daha saldırgan bir politika izlemeye başlamış; Macaristan'ın kredi alması ve Milletler Cemiyeti'ne girmesi gibi konularda muhalif bir tutum takınmıştır.⁵⁶¹

Son olarak, Macar yetkililer, Türklerle barışın imzalanmamasının kendi çıkarlarını en ağır biçimde yaralayacağını düşünmüşlerdir; çünkü o zamana değin sadece Fransızlar değil İngilizler de konferansın her bir kararında Yugoslav ve

⁵⁵⁹ Friedrich, Mayıs ayında tekrar Türkiye'ye gelmek istemiş; ancak bu sefer kendisine ülkeye giriş müsaadesi verilmemiştir. **HR.İM** Dosya No:29 Gömlek Sıra No:64 Tarih:31.5.1923 Orijinal Kayıt No:77.

⁵⁶⁰ Lozan Konferansı sırasında İngiltere ile Fransa arasında kapitülasyonlar, Boğazlar'ın statüsü ve Musul ile Suriye'nin paylaşımı konusunda anlaşmazlık yaşanmıştır.

⁵⁶¹ Ádám, **a.g.e.**, s.254-272.

Romen menfaatlerini daha iyi dikkate almışlardır. Macarlar, İngiltere'nin Doğu'da Fransa'nın desteğine dayandığı için Ruhr meselesinde onlara karşı daha enerjik adımlar atmasını beklemiyorlardı. 1922 yılı sonbaharından beri yaşanan gelişmeler süresince Macar hükümetine göre en saldırgan siyaseti Romanya izlerken, onu Sırbistan ve ardından Çekoslovakya takip etmiştir. Hükümet, 1923 yılı başında Romanya ile Macaristan arasında yaşanan sınır çatışmalarına Berlin'de Sovyet Rusya ile başlattığı müzakerelerin neden olduğunu düşünmüştür.⁵⁶² Macar hükümeti, Rusya'nın Besarabya'ya saldırma ihtimalini de göz önünde bulundurmıştır. Bu veriler ışığında Macaristan, Rusya ile Romanya arasındaki olası bir savaş durumundan istifade ederek Erdel'i almanın hesaplarını yapmış ancak barış antlaşması imzalanana kadar büyük güçlere karşı herhangi bir eylemde bulunmama kararı almışlardır.⁵⁶³ Kanaatimizce, Ruszkay'ın Anadolu'ya gelişinin gizli tutulmasının temelinde de bu saik vardır.

Lozan Barış Antlaşması'nın 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanmasının ardından Dışişleri Bakanı Daruváry, Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çekerek kendisini başarısından ötürü kutlamıştır:⁵⁶⁴ *“Asil Türk milletinin ve onun parlak şefinin kahramanca eseri olan mutlu barışın tesis edildiği günde, Ekselanslarına tebriklerimi ve en derin takdirlerimi arz etmek hususunda acele ediyorum. Ekselanslarına ve Türkiye'nin parlak geleceğine, en sıcak temennilerimle Macar milletinin kardeşçe selamlarımı iletirim.”*

Benzer övgü ifadelerine Macar Millî Meclisi Başkanı Béla Scitovszky'nin Büyük Millet Meclisi'ne gönderdiği tebrik telgrafında da rastlanmaktadır. *Sevr Antlaşması'na kıyasla daha insanî bir antlaşma* olarak nitelendirdiği Lozan'ın imzalanması münasebetiyle Macar Millî Meclisi'nin iyi dileklerini ve selamlarını ileten Başkan, Türkiye'nin yeniden hayat bulması ve bayındır hale gelmesini arzu ettiğini vurgulamıştır.⁵⁶⁵

⁵⁶² MNL K 64 7.bağ 4 Mart 1923 tarih 148 res. Ruszkay'a talimatlar.

⁵⁶³ MNL K 64 7. bağ 1923 32/1. başlık Daruváry'den Kiss'e 25 Şubat 1923 tarihli 126 no'lu telgraf.

⁵⁶⁴ Mustafa Kemal Paşa'nın bu telgrafa verdiği cevap: “Bana ve milletime, hak ettiği barışın tesisi nedeniyle, Ekselanslarının dostane duygularını ve ilgisini sunmasına teşekkür ederim. Ben de kardeş Macar halkının kardeşliği ve Türk halkına ilgisi nedeniyle en sıcak teşekkürlerimi sunarım.” Telgraf yazışmaları için bkz. HR.İM Dosya No:41 Gömlek Sıra No: 55 Tarih:25 Temmuz 1923.

⁵⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, İçtima Senesi 1, İçtima 16, C:1, 9 Eylül 1339 (1923), s.4-5. Bu telgrafın çekilme kararı Macar Millî Meclisininin 28 Ağustos 1923 günkü oturumunda alınmıştır. Bkz.

“Ankara Büyük Millet Meclisi Riyasetine, Budapeşte’den, Macaristan Meclisi Millîsi, Lozan Sulh Muahedenamesinin tasdıkı münasebetiyle Türk Büyük Millet Meclisini bütün kalbiyle selamlar. O sulh ki, bu kadar senelik muharebe ve kahramanca mücadeleye nihayet vererek Türk milletinin bütün kabiliyeti mesaisini inkişaf, nesline ve kendisine şanlı bir istikbâl teminine hasreylemesine müsaade edecektir. Macaristan Meclisi Millîsi Reisi Dolado Şitevski”

Büyük Millet Meclisi Başkanı Mehmet Sabri Bey’in bu telgrafa verdiği cevap Macar Meclisi’nde okunmuştur:

*“Budapeşte’deki Macar Millet Meclisi Başkanı Ekselansları Béla Scitovszky Bey’e, Türkiye Büyük Millet Meclisi Ekselansları’na Lozan Barış Antlaşması’nın tasdikinden ötürü lütfettikleri dostane duyguları için derinden teşekkürlerini oybirliğiyle ifade eder. Bu barış antlaşması bağımsızlık mücadelemizin doğal neticesi ve Türk milletinin gelecekteki kalkınmasının elverişli temelidir. Mehmet Sabri, BMM Birinci Başkanı.”*⁵⁶⁶

Bundan sonraki süreçte iki ülke ilişkilerindeki en önemli gelişme dostluk antlaşmasının imzalanması olmuştur.

Lozan Antlaşması, Macaristan’da olduğu kadar ülkenin kendisine en büyük tehdit olarak gördüğü Romanya’da da yankı uyandırmıştır. Konferansa katılan Romen heyetinin başkanı Diamandy *“kılı kırk yarıcı bir diplomatik kuyumculuk yapıtı olan bu konferansın Avrupa’ya barışı getirdiğini ve devletler arasındaki ilişkilere daha fazla güvenle bakılmasını sağladığını”* söylemiştir.⁵⁶⁷ İstanbul’daki Romen komiserliğinin 6 Eylül 1923’de Bükreş’e gönderdiği raporda da Türkiye’nin ulusal kurtuluş savaşını diplomatik bir zaferle taçlandığı ve Türklerin kendi evinin sahibi olarak bir ulus devlet kurdukları ifade edilmiştir.⁵⁶⁸ Küçük İtilâf üyelerinin

Nemzetgyülési Napló (Macar Millet Meclisi Tutanakları), c. 1922/16, 28 Ağustos 1923 Salı Tarih 177. Oturum, s.235.

⁵⁶⁶ **a.g.e., c. 1922 /17, 15 Ekim 1923 Pazartesi Tarih 188. Oturum, s.2.**

⁵⁶⁷ Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler, İkinci Takım, C. I, Kitap I, s. 130-131.

⁵⁶⁸ Metin, **a.g.e., s.38-39.**

dışişleri bakanlarının Romanya'nın Sinaya şehrinde 28-31 Temmuz 1923 tarihlerinde gerçekleştirdikleri konferansta Lozan Barış Antlaşması'nın sonuçlarından ötürü duyulan memnuniyet dile getirilmiş; antlaşma ile nihayet Yakın Doğu'da barış ortamının yeniden sağlandığına vurgu yapılmıştır. Sinaya'da Küçük İtilâf'ın her bir üyesinin Türkiye ile diplomatik ilişki kurmak için uygun adımlar atması konusunda uzlaşmıştır.⁵⁶⁹ Yugoslavya Dışişleri Bakanı Ninčić hükümetinin Türkiye ile 1913 Londra Antlaşması ekseninde ayrı bir protokolle barış antlaşması imzalayacağını açıklamıştır. Romanya'daki İngiliz temsilcisi Millington Drake'in bildirdiğine göre Sinaya'daki Türk temsilcisi Cevad (Açıkalın) Bey burada Çekoslovak Dışişleri Bakanı Beneš ile bir görüşme gerçekleştirmiştir.⁵⁷⁰

Romen ve Yugoslav yetkililerin dile getirdikleri memnuniyete rağmen, diplomatik çevrelerde antlaşmanın Türk-Bulgar sınırındaki düzenlemeleri ile Boğazlar rejiminde kendisine rol verilmemesi nedeniyle Romanya'nın tüm beklentileri karşılamamasından ötürü bu ülkenin Lozan Antlaşması'nın sonuçlarından memnun olmadığı konuşuluyordu. Hâlbuki antlaşma neticesinde Orta Avrupa'dan Tuna yoluyla ve doğuya uzanan demiryoluyla daha güçlü bir mal trafiği ve bununla birlikte Romen limanlarının avantaj kazanması bekleniyordu.⁵⁷¹ Bu şartlar altında, Türkiye'nin Bükreş'e bir askerî ataşe tayin etmesi Sovyetler Birliği karşısında Türkiye'nin Romanya ile dirsek temasına geçtiği kanısı doğurmuştur. Romanya'nın Türkiye'ye atadığı elçi Filality'nin itimatnamesini sunduğu günlerde Romen Başbakanı Bratianu'nun 24 Nisan 1924 tarihinde Türkiye'ye geleceğinin ilan edilmesi de bu şüpheleri arttırmıştır.⁵⁷² Ne var ki, Bratianu, Ortodoks Paskalya tatilini geçirmek üzere eşiyile beraber İstanbul ve Bursa'yı kapsayan bir geziye çıkmak için Türkiye'ye gelmeyi planlamış; ancak eşinin rahatsızlığı nedeniyle bu seyahati ertelemek zorunda kalmıştır.⁵⁷³

23 Nisan 1920 tarihinde fiilen (*de facto*) kurulan yeni Türk devletinin uluslararası alanda tanınması Lozan Barış Antlaşması ile gerçekleşmiştir. 29 Ekim

⁵⁶⁹ FO 371/8611 C13817/6310/62 4 Ağustos 1923 tarihli rapor.

⁵⁷⁰ FO 371/8611 C13210/6310/62 1 Ağustos 1923 tarihli rapor.

⁵⁷¹ Auswärtiges Amt (A.A). Pol. Archiv Botschaft Budapest Karton 61 251_Band 1-5 (1921-1930) J Nr. 1. 1998 Bükreş'ten 31 Temmuz 1923 Freytag'ın raporu.

⁵⁷² FO 371/10223 E3685/3685/44 28 Nisan 1924 tarihli rapor.

⁵⁷³ FO 371/10223 E3822/3685/44 2 Mayıs 1924 tarihli rapor.

1923 tarihinde cumhuriyetin ilanının ardından Türkiye uluslararası toplumda hızla itibar kazanmaya başlamıştır.

Macar hükümeti, Türklerin Yunanlılara karşı kazandıkları zaferin hemen ardından Ankara veya İstanbul hükümetlerinden biriyle diplomatik ilişki tesis etmeye yönelik niyetini ifade etmiş ve Macar Dışişleri Bakanlığı Roma'daki elçisine bu konuda bir talimat göndermiştir.⁵⁷⁴ Bu suretle, Macar elçiliği diplomatik ilişki başlatmak için Celaleddin Bey üzerinden nabız yoklamaya başlamıştır. Türk yetkililer de geciktirilmeksizin Macarlarla diplomatik ilişki kurmak istemişlerdir. Ruszkay ile görüşen Başvekil Rauf Bey kendisine en kısa zamanda Türkiye'de bir Macar elçisi görmek istediklerini söylemiş ve Macarlarla en derin kardeşlik ilişkilerini tesis etmek istediklerini ifade etmiştir.⁵⁷⁵ Fakat Lozan öncesi iki taraf arasında cereyan eden istişarelerde bu konu gündeme gelmemiştir. İki taraf da kalıcı barışın imzalanmasının ardından sağlıklı ilişkilerin tesis edilebileceğini düşünmüşlerdir. Budapeşte, Ruszkay'dan temaslarda bulunduğu yetkililere barış antlaşmasının imzalanmasının hemen ardından Türkiye'yle diplomatik ilişki kurmayı gönülden arzuladıklarını bildirmesini istemiştir.⁵⁷⁶ Kemal Paşa da Ruszkay'a bekleyeceklerini söylemiştir: “...naturellement cela dépend des circonstances. / ...doğal olarak bu şartlara [İtilâf devletleriyle sorunların çözülmesi, barış antlaşmasının imzalanması] bağlıdır.”⁵⁷⁷

Macaristan'ın Sofya maslahatgüzarı Kiss de, Ruszkay ile görüşmek üzere 1923 yılının Mart ayında İstanbul'a gittiğinde, buradaki diplomatik çevrelerden aynı izlenimi edinmiştir. Kiss, Macaristan'ın İstanbul'da dış temsilcilik açması ihtimalinin büyük bir sorun yaratmayacağını, görüştüğü herkesin Türkiye'de Macar elçisi olarak kendisinin mi bulunacağını merak ettiğini ifade etmiştir. Kiss'in görüştüğü yetkililer arasında uzun yıllar Peşte Başşehbenderliği görevinde bulunmuş Mustafa Kemal'in güvendiği kişilerden Halife Başmabeyincisi Ahmet Hikmet (Müftüoğlu) Bey de yer almaktaydı. Ahmet Hikmet Bey, tüm elçilikleri aynı samimiyetle karşılamayacaklarını ve Macar elçisinin müstesna bir yerinin olacağını kendisine

⁵⁷⁴ MNL K 63 287. bağ 1922 16 Eylül 1922 tarih 5260 sayılı rapor

⁵⁷⁵ MNL K 64 7. bağ 17 Ocak 1923 – Sofya'dan Kiss'in 4/pol sayılı rapor.

⁵⁷⁶ MNL K 64 7. bağ 4 Mart 1923 tarih 148 res. 12,345 /VI.2.b. sayılı resmi yazıya binaen Ruszkay'a talimatlar.

⁵⁷⁷ 17 Şubat 1923 tarihli a.g.r.

söylemiştir. Her ne kadar Kiss, bu sözlerin nezaket icabı söylendiğini düşünse de Türklerin Macar temsilciliğini bir an evvel görmek istediklerini de özellikle vurgulamıştır.⁵⁷⁸ İki ülke arasında diplomatik ilişki tesis edilememesi halinde Macar devletinin Türk topraklarındaki çıkarlarını hâlihazırda koruyan Hollanda elçiliği bünyesinde ayrı bir Macar Dairesi'nin oluşturulması da başka bir seçenek olarak düşünülmüştür. İstanbul diplomatik çevreleri, barış antlaşmasının imzalanmasının ardından kısa bir bekleme süresinin ardından bu yönde girişimde bulunulmasının işleri daha da kolaylaştıracağını ifade etmişlerdir.⁵⁷⁹ Nitekim iki ülke yetkilileri de böyle hareket etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti ile Macar Krallığı arasındaki diplomatik ilişkiler bir dostluk antlaşması (*Traite d'amitié*) ile kurulmuştur. Bu antlaşmayı Macaristan'ın ve Türk Cumhuriyeti'nin bu amacı ifaya mezun temsilcileri Macaristan adına Sofya elçisi Sándor (Alexander) Kiss ve Hariciye Nezareti'nin İstanbul'daki temsilcisi Dr. Adnan Bey (Adıvar) 18 Aralık 1923 tarihinde İstanbul'da imzalamışlardır. Bu dostluk antlaşmasını yasa hükmüne kavuşturacak kanunî düzenlemenin Macar Meclisi onayına sunulmadan önce Dışişleri Komisyonu'nda hazırlanan tasarısında Macaristan'ın önemli siyasî ve ekonomik çıkarının Türkiye'yle diplomatik ilişki tesis etmesine bağlı olduğu yazılmıştır. Bunun gerekçesi ise, Macaristan ile Türkiye arasında dünya savaşını bitiren hadiselerin akabinde kesintiye uğrayan diplomatik ilişkilerin yeniden başlatılması için gerekli önlemleri almak olarak ifade edilmiştir.⁵⁸⁰ Buna göre:

1. madde Macar Krallığı ile Türk Cumhuriyeti ve iki ülkenin vatandaşları arasında eksiksiz barış ile samimî ve devamlı dostluk olacağına hükmeder. Antlaşmanın 2. maddesi, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin tesis edilmesini öngörür ve iki ülkenin birbirlerinin topraklarında karşılıklılık esasına göre diplomatik temsilci bulundurabileceğini hükme bağlar. Antlaşmanın 3. maddesinde taraflar ülkelerin arasında konsolosluk ve ticaret ilişkilerini ve vatandaşlarının birbirlerinin topraklarında yerleşebilmeleri ve ikamet edebilmelerini sözleşmeler yoluyla

⁵⁷⁸ **MNL K 64 7. bağ** 10 Mart 1923 tarih Sofya'dan 50/pol 1923 tarihli rapor 180/res. Pol 1923 tarihli belgenin eki: Kiss Sandor'un İstanbul seyahatine ilişkin rapor.

⁵⁷⁹ gös.yer.

⁵⁸⁰ **MNL K 69 768. bağ 1923 1-8.başlık.** Macaristan, Trianon Antlaşması'ndan sonra siyasî antlaşma imzaladığı ilk devlet Türkiye olmuştur. Horthy de anılarında bu hususa temas etmiştir. Bkz. Horthy, **a.g.e.**, s.134.

düzenlemeyi içeren şartları taahhüt etmiştir. Antlaşmanın 4. maddesi ise, antlaşmanın güçlendirilmesi ve yürürlüğe girmesiyle ilgili düzenlemeleri içermektedir.⁵⁸¹

Hukukî yardım (konsolosluk) ve suçluların iadesi gibi yapılacak olan anlaşmalar bu dostluk antlaşmasının 3. maddesi esas alınarak imzalanmışlardır.⁵⁸² Antlaşma TBMM tarafından 13 Mart 1340 (1924) tarihinde, Macaristan Millî Meclisi tarafından ise 21 Mayıs 1924 tarihinde onaylanmıştır.⁵⁸³ Akitlerin teatisi 20 Mart 1924 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilmiş, yasa uyarınca değişimin iki hafta sonrasında, yani 6 Nisan'da yürürlüğe girmiştir.⁵⁸⁴ Buna göre, Türkiye'deki Macaristan temsilciliği 1924 yılında İstanbul'da elçilik düzeyinde açılmıştır.⁵⁸⁵ Bu

⁵⁸¹ Antlaşma metni için bkz. **Kavanin Mecmuası** 2. cilt, Kanun No:440.

⁵⁸² Türkiye ile Macaristan arasında iki savaş arası dönemde imzalanan uluslararası ikili antlaşmalar ve tarihleri şunlardır:

1. Türkiye Cumhuriyeti İle Macaristan Kraliyeti Arasında İstanbul'da Münakit 18 Kânunnevel 1339/1923 Tarihli Muhadenet Muahedenamesi (7 Nisan 1924 tarih ve 68 sayılı Resmî Gazete / A Konstantinápolyban 1923. December 18.-án kötött barátságı szerződés (Kanun No: 1924: XVI.tc)

2. Türkiye Cumhuriyeti İle Macaristan Kraliyeti Arasında Münakit Ticaret Muahedenamesi (31 Mayıs 1927 tarih ve 598 Sayılı Resmî Gazete) / Az Angóraban 1926.december 20.-án kötött kereskedelmi egyezmény (Kanun No: 1927:XXVI.tc)

3. Türkiye Cumhuriyeti İle Macaristan Krallığı Arasında Münakit İkamet Mukavelenamesi (18 Haziran 1927 tarih ve 610 sayılı Resmî Gazete) / Az Angóraban 1926.december 20.-án kötött letelepedési egyezmény (Kanun No: 1927:XXVII.tc)

4. Türkiye Cumhuriyeti İle Macaristan Krallığı Arasında Aktedilen Bitaraflık, Uzlaşma Ve Hakem Muahedesi (17 Nisan 1929 tarih ve 1170 sayılı Resmî Gazete) / A Budapesten 1929. Január 5.-én kötött semlegességi, békéltető eljárású és választott bírósági szerződés (Kanun No: 1930:I.tc)

5. Türkiye Cumhuriyeti İle Macaristan Hükümeti Arasında Münakit Ticaret Mukavelenamesi (23 Haziran 1930 tarih ve 1527 Sayılı Resmî Gazete) / Az Ankarában 1930.majus 21.-én kötött kereskedelmi egyezmény (Kanun No: 1930:XXXVI.tc)

6. Türkiye İle Macaristan Arasında 29 Mayıs 1932 Tarihinde Ankara'da İmza Edilmiş Olan İadei Mücrimin Ve Cezai Mevadda Adli Muzaheret Mukavelenamesi (10 Mayıs 1934 tarih ve 2697 sayılı Resmî Gazete) Suçluların iadesi ve hukukî yardım anlaşması / A kiadatási és bünügyi jogsegély tárgyában 1932. Majus 29.-án kelt egyezmény (Kanun No: 1935:XVI.tc)

7. Türkiye Cumhuriyeti İle Macaristan Krallığı Arasında Akid Ve İmza Olunan Hukuki Ve Ticari Mevaddı Adliyeye Müteallik Münasebetlere Dair Mukavelename (27 Aralık 1939 tarih ve 4395 sayılı Resmî Gazete /A polgári és kereskedelmi ügyekben nyujtandó jogsegély tárgyában Ankarában 1938. Június 18.-án kelt egyezmény (Kanun No: 1940:XXIV.tc)

8. Türkiye Cumhuriyeti İle Macaristan Krallığı Arasında Akid Ve İmza Olunan Konsolosluk Mukavelesi (27 Aralık 1939 tarih ve 4395 sayılı Resmî Gazete) / Az Ankarában 1938. Június 18.-án kelt konzuli egyezmény (Kanun No: 1940: XXV.tc)

Jónas Endre és Szandy Viktor, **Diplomáciai Lexikon**, Budapest, Kulcsár Andor Könyvnyomdája, 1947, s.960.

⁵⁸³ **Resmî Gazete**, 7 Nisan 1924, S.68, s. 6-7.

⁵⁸⁴ Budapeşte'deki İngiliz Elçisi T.B. Hohler'in konuyla ilgili olarak Londra'ya gönderdiği raporda belirttiği üzere Macar anayasasına göre uluslararası bir antlaşmanın yürürlüğe girmesi için Meclis tarafından onaylanmasına gerek yoktu. Bu yüzden Macar parlamentosu antlaşmayı yürürlüğe girmesinin ardından onaylamıştır. **FO 371/ 10199** E3111/423/44 4 Nisan 1924.

⁵⁸⁵ İstanbul'daki Macar elçiliğindeki ilk görevliler Tahy'nin dışında kâtip Répási ve gizli görevle 1923 yılında uzun bir süre Türkiye'de bulunmuş olan Ruszkay'dır. **A.A. Politische Archiv** Botschaft

dönemde hem İstanbul'da hem de başkent Ankara'da ayrı elçilik şubeleri biçiminde faaliyet göstermiştir. 1932 yılında elçilik İstanbul'da konsolosluk şubesini bırakarak bütünüyle Ankara'ya taşınmıştır.⁵⁸⁶ Bu şube 1938 yılında Başkonsolosluk olarak

Budapest Karton 61 251_Band I-5 (1921-1930), 23 Şubat 1924 tarih ve 33/P 41 Sayılı Welczeck'ten Alman Dışişleri Bakanlığı'na rapor.

⁵⁸⁶ Sovyet Rusya ve Afganistan dışında yabancı devletlerin Türkiye'deki temsilciliklerinin merkezini Ankara'ya taşımaları 1926'dan sonra gerçekleşmiştir. Bunun bir çok nedeni vardır. İngiltere, Musul Meselesi'nin halledilmesini beklemiştir. Dış temsilciliklerin İstanbul'da yerleşmiş bir düzeni vardı; Ankara ise bir kasaba görünümündeydi. Dış mahfillerde başkent'in yeniden İstanbul'a taşınacağına yönelik bir beklenti olmuştur. Bütün bunlara karşı Türk yetkililer, ülkedeki dış temsilcileri Ankara'ya taşınmaları için teşvik etmiş; onlara elçiliklerini kurmaları için arsa tahsis etmiştir. Bu konudaki tartışmalar için bkz. Bilâl N. Şimşir, "Ankara'nın Başkent Oluşu" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. 7, S.20 (Mart 1991), <<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-20/ankaranin-baskent-olusu-2>> (Erişim Tarihi: 14 Ağustos 2015); Oğuz AYTEPE, Ankara'nın "Merkez ve Başkent Olması", **AÜ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.33-34 (Mayıs-Kasım 2004), s.15-22.

Bu konuda 1932 senesinde yapılan bir yorum dikkat çekicidir: "*Coğrafya aşağı yukarı herkesce aynı suretle malûm olduğu halde İstanbul'un öteden beri herkesçe bilinmesine rağmen Ankara millî hükümet tarafından merkez ittihaz edilirken orayı pek az kimse tanıyordu. Hatta bu hadise hüsnü niyetle gayrikabili telif addedilebilecek bir takım mülâhazatı da mucip oldu.*

"*Dağlar arasında bulunan bu kartal yuvası'nın merkezi hükümet ittihazını bazıları tamamen askerî bir hükümetin teessüsüne alâmet bazıları da Türkiye'nin Garpten ebediyen yüz çevirdiğine nişane addettiler.*

Ankara'nın intihabı bu zevatın dediği gibi ne bir tesadüf eseri ve ne de sırf askerî mülâhazalardan münbaistir. Bu şehir en eski devirlerde mühim bir ticaret merkezi idi, saniyen Ankara Anadolu'nun tam ortasında bulunmak itibarile memleketin her kısmile hükümetin aynı şekilde alâkadar olabileceğini temin edebilecek bir şehirdir.

Bu gibi hatalı düşünceler bizim için çok mahzurlu telâkki edilmelidir ve bunlara mâni olmak için mühim tedbirler alınmalıdır." Bkz. Mehmet Zeki, **Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi III İstanbul 1930-1932**, Hamit Matbaası, 1932, s.7-8.

Macaristan Elçiliğinin Ankara'ya taşınmak için neden 1932 yılına kadar beklediğine dair elimizde kesin bilgi yoktur. Ekonomik zorlamalar ve bütçe tahsisatının yetersizliği bunun bir sebebi olarak akla gelmektedir. 1928 yılında kaleme alınan bir raporda Macar maslahatgüzarın ifadeleri bu konuya ışık tutar niteliktedir: "*Türkiye'de yeni konsoloslukların açılması ve elçilikte ekonomi müşavirlerinin vazifelendirilmesi[nin] ...şimdiye dek vücuda gelmemesi... zar zor temin edilen krediler daha önemli başka hedefler için kullanılmalıdır. Bence, daha önemli meseleler çözüme kavuşmayı beklerken, örneğin İzmir'de bir Macar Konsolosluğu açmayı düşünmem."* **MNL K 70 300. bağ 7/a başlık 1928-31**, 16 Ağustos 1927 tarih 1143/gazd./1927 sayılı Macar-Türk iktisadî ilişkileri başlıklı rapor.

1925 yılında Almanya'nın Ankara'da görevlendirdiği temsilcisi Herr Holstein ile Tahy arasında cereyan eden konuşma da Macar Elçisi'nin bu konudaki tutumunu gözler önüne serer. Tahy, Holstein'a, Hariciye Vekili Tefik Rüştü Bey ile kendisinin ülkesinin buradaki temsiline ilişkin hararetli bir konuşma gerçekleştirdiğini anlatmıştır. Tefik Rüştü Bey, Tahy'e Ankara'ya gelmedikleri takdirde Hariciye Vekâletinin resmî hususlarda sadece Tahy'nin Ankara'da görevlendirdiği Kâtip Ernuszt ile eşit statüde olan bir memur ile istikbâl edileceğini söylemiştir. Tahy ise Bakan'a Türk hükümetinin bu keyfiyeti kendisine bildirmesi halinde Ernuszt'u derhal İstanbul'a geri çağıracağı ve kimseyi orada bırakmayacağı cevabını verdiğini anlatmaktadır. Bu konuşmanın üzerinden bir süre geçtikten sonra Holstein, Tahy'nin kendisine Ankara'da temsilcilerinin aynı şekilde devam edeceğini söylediğini yazar. Bkz. **A.A. Botschaft Ankara** İstanbul'dan 24 Mart 1925 tarih ve 488 III.O.654 Sayılı Yabancı temsilcilerin Türkiye'deki ikâmeti başlıklı rapor. Macar elçilik raporlarından bu usulün 1932 yılına kadar sürdüğü anlaşılmaktadır. Elçilik personelinin daimî temsilci olarak görevlendirilmiş birisi Ankara'da kalıyordu böylece elçi kısmen Ankara'da kısmen de İstanbul'da ikâmet ederek temsili gerçekleştiriyordu. İstanbul ve Ankara'da iki ayrı elçilik bürosu çalışıyordu ve bunlar farklı işlerle uğraşıyorlardı. Tahy yılın belli dönemlerinde Ankara'ya giderken, çoğunlukla

yeniden yapılandırılmış ve 1945 yılı başına kadar faaliyet göstermiştir.⁵⁸⁷ Macar Krallığı, Türkiye'ye ilk elçisi olarak, *László Tahy*'yi (*Ladislás Tahy de Tahvér et Tarkeö*)⁵⁸⁸ atamıştır. Tahy savaş sırasında Bağdat'ta, Bağdat'ın düşmesinin ardından Musul'da, son olarak da İstanbul'da olmak üzere uzun yıllar Doğu'da konsolosluk görevinde bulunmuştur. Çok iyi Slovakça bildiğinden Macar hükümeti Prag'a kendisini ülkesinin ilk elçisi olarak tayin etmiştir. Daha sonra, Macar Dışişleri Bakanlığı'nda komşu ülkelerle ticaret antlaşmalarını düzenleyen komisyonun başına getirilmiştir.⁵⁸⁹

Tahy, 11 Mayıs 1924 Pazar günü Çankaya'da Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmiş ve güven mektubunu kendisine takdim etmiştir.⁵⁹⁰

işleri İstanbul'dan yürütmüştür. **MNL K 59 54. bağ 25. başlık** İstanbul'dan 29 Mayıs 1926 tarih ve 4/res./1926 sayılı Ankara hizmetinin görünüşü başlıklı rapor.

⁵⁸⁷ Macar Ulusal Arşivi Dışişleri Bakanlığı Katalogu II. Cilt, Ferenc Nagy (der.), Budapeşte, 2007, s.306.

⁵⁸⁸ **László Tahy** (Eperjes, 16 Mayıs 1881 – Budapeşte, 4 Mart 1940) Türk kaynaklarında ismi Ladislás dö Tahi olarak geçer, aristokratik ünvanı Tahver de Tarkeö. Viyana Konsolosluk Akademisi'nden mezuniyetinin ardından Budapeşte Ticaret ve Sanayi Odası'nın hizmetine girmiştir. Diplomasideki kariyerine 1905 yılında Bükreş'teki Avusturya-Macaristan Konsololuğu'nda başlamış, oradan kısa süre sonra Dışişleri Bakanlığı'na gelmiştir. 1907 yılında ise Manastır'a muavin konsolos olmuştur. Daha sonra Niş'te Konsolos olarak görev yapmış, 1909 yılında ise Mitroviça'da konsolosluğun idaresine atanmıştır. 1913 sonbaharında Bağdat Konsolosluğu'na getirilmiştir. İngilizler Bağdat'ı işgal edince konsolosluk Musul'a taşınmış, orada da 1917 yılı Aralık ayına kadar çalışmıştır. 1918'de İstanbul'daki Avusturya-Macaristan Büyükelçiliğine yerleştirilmiş ve imparatorluğun yıkılışına kadar orada görev yapmıştır. Macaristan Dışişleri Bakanlığı teşkilatının kurulmasıyla Macaristan Krallığı'nın diplomatı olmuştur. 1920'de I. sınıf elçilik müsteşarı olarak Prag (Çekoslovakya) diplomatik temsilciliğinin başına geçmiş, bir sene sonra ise olağanüstü ve tam yetkili elçi olmuştur. 1924'te Macaristan'ın Türkiye elçisi olmuş ve on senelik faaliyeti esnasında Macar-Türk dostluğu ile ticarî ilişkilerinin tesisi için çok çaba harcamıştır. 1934 yılı Ocak ayında Bern (İsviçre) Macar Elçiliğine getirilmiş ve aynı zamanda Milletler Cemiyeti nezdinde ülkesini temsil etmiştir. 1935 Ocak ayında Gömbös hükümetinin Başbakanlık Siyasî Sekreterliği'ne atanmış ve 1936 yılında İçişleri Bakanlığı Sekreteri görevine getirilmiştir.

Bkz. Magyar Országgyűlési Almanach 1935-1940 (Macar Meclis Almanacağı), s.376, <[http://www.ogyk.hu/e-](http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al935_40/376.htm)

konyvt/mpgy/alm/al935_40/376.htm>. Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2013. Kartviziti ve portresi için bkz. **EK-20**, s.498 ve **EK-22**, s.499. Tahy'nin Türkiye'deki elçilik faaliyetlerine ilişkin yapılmış bir tahlil için bkz. Oláh Péter, "A török-magyar kapcsolatok alakulása egy diplomata szemével – Tahy László ankarai követ munkássága (1924-1933) (Bir Diplomatanın Gözüyle Türk-Macar İlişkilerinin Oluşumu: Ankara Sefiri László Tahy'nin Çalışmaları (1924-1933))", **Keletkutatás - Tanulmányok Vásáry István 70. születésnapjára (Doğu Araştırmaları – István Vásáry'nin 70. Doğumgününe İthaf Edilen Bilimsel Çalışmalar)**, Budapeşte, Bahar 2015, s.93-104.

⁵⁸⁹ **A.A. Botschaft Budapest** Karton 61 251_Band I-5 (1921-1930) Nr 33/P 41 Budapeşte'den 23 Şubat 1924 tarihli rapor. Tahy'nin buradaki tecrübesi Türkiye'deki ilk işinde oldukça faydalı olacaktır; keza Türkiye ile ticaret anlaşması imzalanması müzakerelerini Macaristan adına bir süre tek başına yürütecektir.

⁵⁹⁰ Ayın Tarihi'nde bu hadise şu şekilde verilmiştir: "*Tahy cevapları saat 3'te müşavir Kemal Bey tarafından otelden köşke otomobiller ile sevk olunmuş ve köşk önünde mevki olan bir kıta askeriye ve*

Türkiye ise Macaristan ile diplomatik ilişkileri başlatması için Erzurum ve Sivas kongrelerinde yer alan, Londra Konferansı'nda Ankara hükümetini heyetinin üyelerinden Urfa mebusu Rıdvanoğlu Hüsrev (Gerede) Bey'i 7 Mayıs 1924 tarihinde Peşte'ye elçi olarak göndermiştir.⁵⁹¹

Yeni Türk devleti, *Büyük Millet Meclisi Hükümeti* adıyla başka devletlerle antlaşmalar yapmışsa da Türkiye ile Macaristan arasında imzalanan dostluk antlaşması yeni Türk devletinin *Türkiye Cumhuriyeti* adıyla yabancı bir devletle yaptığı ve muhatabı tarafından bu isimle tasdik edilen ilk dostluk antlaşmasıdır. Büyük Millet Meclisi hükümeti Sovyet Rusya, Ukrayna, Afganistan ve Arnavutluk ile dostluk antlaşmaları imzalamış; Lozan Barış Antlaşması ile İngiltere, Fransa,

*mızıka tarafından selamlanarak kaymakam Tevfik Bey tarafından reisicumhur hazretlerinin huzuruna isal edilmişlerdir. Merasime Hariciye Müsteşarı Tevfik Kemal Bey iştiraki naziklerini tercüme eylemekte idi. Mösyö Tahy takdiminden sonra Reisicumhur Hazretlerine mahiyetini teşkil eden iki kâtabi ile atasmesini takdim eylemiştir. Reisicumhur hazretleri merasimin hitamında elçi cenaplarına iltifatta bulunmuşlar ve Türkçeyi ne suretle öğrendiği hakkında malumat istemişlerdir. Ve bundan sonra elçi cenapları aynı merasim ile avdet eylemişlerdir.” Bkz. “İtimadnameler: Leh Sefiri'nin itimadnamesi, Macar Sefiri'nin İtimadnamesi, Alman Sefirinin İtimadnamesi.”, **Ayın Tarihi**, c. III, S. 7-8-9-10. (Mart, Nisan, Mayıs, Haziran 1340 (1924), Ankara, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiye, s.273-274. Tahy'nin güven mektubunu takdim ederken irat buyurduğu nutkun ve Kemal Paşa'nın cevabının günümüz Türkçesi ile yayınlanan hali için bkz. Bilâl N. Şimşir (haz.), **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları c.III İspanya-Polonya**, Ankara, TTK, 2001, s.276-277. Yapılan iki konuşmada da eski imparatorlukların bakiyesi bu yeni devletlerin geçmişteki ilişkilerine atf yapılmamış olması İngiltere'nin Türkiye'deki elçisi Mr. Lindsay'in dikkatini çekmiştir. **FO 371/10199 E4367/463/44** 19 Mayıs 1924 tarihli rapor.*

⁵⁹¹ Budapeşte Ortaelçiliği'ne Urfa Mebusu Hüsrev Bey'in tayinine ilişkin 31 Mart 1924 tarihli yazı **BCA 030.0.018.001.001.9.19.8 Hüsrev Gerede (1886-1962)**, 1921 yılındaki Londra Konferansı'nda TBMM Hükümeti'ni temsil eden heyette yer almıştır. Macaristan, Gerede'nin elçi olarak ilk diplomatik görev yeridir. Daha sonra Tahran, Tokyo, Rio ve Berlin'de elçilik görevinde bulunmuştur. Gerede'nin diplomatik kariyeri için bkz. George Harris, **Atatürk's Diplomats & Their Brief Biographies**, The Isis Press, İstanbul, 2010, s.232. Hüsrev Gerede'nin itimadnamesini sunduğuna dair Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği rapor için bkz. Şimşir, **a.g.e.**, s.278-9. Gerede'nin anılarında diplomatik kariyerine adım atışıyla ilgili şu anekdot yer almaktadır: “*İkinci Büyük Millet Meclisi'nde savaş kazanılmış, barış yapılmış olduğundan aşırı isteklerin ortaya çıkmasına, kişisel hırsların at oynatmasına uygun ortam oluşmuş gibidir...Bir gün İsmet Paşa'yı ziyaret ederek kendisine 'Tanrı'ya şükür ülkemiz kurtuldu. Meclis'teki akımlar beni üzüyor. Bir dünya görüşümün olduğunu, kişilere bağımlı olmadığımı bilirsiniz. Her şeye elimi kaldıramam. En sevdiğim, saygı duyduğum devrim arkadaşlarımı gücendirebilirim. Ben hizipçilikten hoşlanmam. Objektif bir görev ve meslek sahibi olmak isterim. Gazi'ye arz ediniz, beni yeniden orduma, kendi mesleğime geri göndersinler.'* dedim. ‘Peki, söylerim’ dedi. Bir süre sonra beni çağırttı, görüştük. Gazi diyor ki ‘Hüsrev ordudan ayrılalı çok oldu. Kıdemini kaybetti. Arkadaşlar çok ilerlediler. Bu durumda orduya girmesi doğru olamaz. Kendisi benim gibi vaktiyle ataşemiliterlik yapmıştır. Yabancı dil, yol yordam bilir. Onu diplomat yapacağım.’ Buna cevaben ben de İsmet Paşa'ya ‘...bu mesleğin bir kitabı vardır. Deneyim sahibi olmak gerekir. Onun için yakın ilgi ve güvenlerine teşekkürle birlikte, en ufak ve kolayından başlatılmayı tercih ettiğimi arz edersiniz.’ demiştim...1924 Mayısında Budapeşte'ye Türkiye Cumhuriyeti'nin Orta Elçisi olarak atandım. Böylece siyasal entrika ve kişisel hırs çevresinden uzaklaştım.” Bkz. Sami Önal (Haz.), **Hüsrev Gerede'nin Anıları Kurtuluş Savaşı Atatürk Ve Devrimler**, İstanbul, Literatür Yayıncılık, Ekim 2002, s.227-228.

İtalya gibi büyük devletler tarafından resmen tanınmış ve onlarla diplomatik ilişki tesis etmiştir. Bunlardan başka, Lozan Konferansı'nda Türkiye'yi temsil eden İsmet Paşa başkanlığındaki heyet konferanstan bağımsız olarak Polonya'nın İsviçre'de görevli temsilcileriyle bir araya gelmiş ve bu ülkeyle de 24 Temmuz 1923 tarihinde bir dostluk antlaşması imzalamıştır.⁵⁹² Dostluk antlaşmasının Macaristan için anlamı ise Trianon Antlaşması'nın kıskaçında, dış politikasındaki yalnızlıktan kurtulmak adına bağımsız bir devlet ile imzaladıkları ilk dostluk antlaşmalarından biri olmasıdır.

Türkiye ile Macaristan arasında diplomatik ilişkileri başlatan dostluk antlaşmasının Macar Meclisi'nde onaylanması üzerine *Szózat* mecmuasında çıkan değerlendirme yazısında dikkat çeken bir husus yer almıştır: *“Türkiye kendi tarafını milliyetçilikte buldu, mucize gerçekleşti. Türk ordusunun muzaffer yürüyüşü ve ardından gelen Lozan Barışı, Macar milliyetçileri için geçerli sebeplerdir. Yenilenmiş Türk imparatorluğunun büyük güç potansiyeli bize Aktivite için şimdilik yeterli değildir, fakat bunun için bir önkoşuldur. Türkiye'nin şüphesiz öne çıkan büyük devlet duruşu yeni Balkan devletlerinin bizi boğan siyaseti karşısında denge teşkil edecektir. Türkiye ve onun bağımsızlık mücadelesi bizim için sonsuz bir örnektir.”*⁵⁹³

2.2. Uzlaşma Dönemi

1923 yılı Ekim ayı ortalarına doğru, İngiliz istihbarat raporlarına İsmet Paşa'nın Türk dış siyasetine ilişkin şu ifadeleri yansımıştır:⁵⁹⁴

“Almanlar bizden Macaristan'a bazı ekonomik yararlar sağlamayı istiyorlar, lakin şimdiki fakirliğimiz ve iktisadî sıkıntımız yüzünden bu imkânsızdır. Macaristan bize

⁵⁹² Polonya ile yapılan dostluk antlaşmasının görüşüldüğü meclis oturumunda antlaşmanın taraflarından olan TBMM hükümeti isminin yerine Türkiye Cumhuriyeti isminin kullanılması kimi vekillerce teklif edilmiştir. Fakat böyle bir tashihin hukuken mümkün olmadığı ileri sürülerek bu talep Meclis tarafından kabul edilmemiştir. Bkz. TBMM'nin 12 Aralık 1339 (1923) tarihli 66. Oturumu, **TBMM Zabıt Ceridesi**, c.2, s.197-8.

⁵⁹³ *Szózat (Söz)*, 21 Mayıs 1924. Metindeki *Aktivite* ifadesi *harekete geçmek* manasındadır.

⁵⁹⁴ Salahi Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Eylemleri**, Ankara, 1995, s. 135.

bağlanmayı istiyor, emelleri içtendir, aramızda soy benzerliği vardır. Fakat Romanya'nın şiddetli bir düşmanıdır ve bu bir güçlük yaratır. Romanya ile yapmış olduğumuz anlaşma gereğince, Ruslara karşı girişilecek herhangi bir eylemde Romanya bizimle birleşecektir. Çünkü, Romanyasız hiçbir şey yapamayız, Macaristan'ı kurban yapmalıyız.”

Gerçekten, Lozan Antlaşması'nın imzalanmasının ardından diplomasi koridorlarında Türkiye'nin bir taraftan Küçük İtilâf'a katılacağı; diğer taraftan ise askerî denetim altındaki Macaristan'a bir askerî ataşe gönderdiği konuşulmaktaydı. Almanya'nın Bükreş'teki elçisi Freytag ile konuşan Türk askerî ataşesi, Romen Genelkurmayının kendisine bu soruyu yönelttiğini ve Türkiye'nin Macaristan ile bir askerî konvansiyon hazırlayıp hazırlamadıklarını sorduğunu, o da böyle bir askerî misyondan haberi olmadığı cevabını verdiğini söylemiştir. Askerî ataşeye göre, Türkiye'nin isteği uzun yıllardır süren mücadelenin ardından artık barış ve kendisini yenilemektir.⁵⁹⁵ Yine de Türkiye'nin Balkan siyasetine dair kuşklar bir türlü dağılmamıştır. Türkiye'nin Bükreş Elçisi Hüseyin Ragıb (Baydur) Bey'in Ankara'ya yaptığı kısa seyahat, Türkiye'nin Küçük İtilâf'a gireceği şeklinde yorumlanmış, bu haberler *Cumhuriyet* gazetesi tarafından derhal tezip edilmiştir. Yunus Nadi, kaleme aldığı başyazıda Küçük İtilâf'ın bir maksat birliği olduğu üç ülkenin yerel ve müşterek menfaatlerinden doğduğu ve Rusya ve Almanya'ya karşı durmanın Türkiye'ye hiçbir zaman menfaat sağlamayacağından bahsetmiştir. Türkiye'nin bu ülkelerle hatta Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'la da dost olarak yaşamak istediğini; bu yüzden Küçük İtilâf'a katılmasının mümkün olmadığını izah eden Yunus Nadi, özellikle Rusya ile olan iyi ilişkilerin bozulmaması gerektiğini vurgulamıştır.⁵⁹⁶

⁵⁹⁵ Freytag bu konuyla ilgili raporunu “*Türkler ne Macaristan'la ne de Romanya'yla birleşmeye niyetli*” başlığıyla göndermiştir. **A.A. II Rum 587 Nr I 355 II 1(0)/6/1924** Bükreş.

⁵⁹⁶ “Küçük İtilâf ile nasıl bir ittifak tesis edebiliriz?”, *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1925 ve “Küçük İtilâf'a iştirak ediyor muyuz?”, *Cumhuriyet*, 5 Haziran 1925 Alman büyükelçisi Nadolny'nin ifade ettiği gibi, *Cumhuriyet*'te çıkan bu makaleler aslında Türk hükümetinin resmî görüşü olarak nitelendirilebilir. **A.A Politisches Archiv Botschaft Ankara 488 A 1084** Tarabya, 16 Haziran 1925 Nadolny'den Dışişleri Bakanlığı'na. Makalenin sahibi Yunus Nadi'nin hükümete yakın oluşu Tahy'nin de dikkatini çekmiştir. Tahy, Macar Dışişleri Bakanlığı Siyasî Şube Müdürü Khuen-Héderváry'e yazdığı mektupta *Türkiye'nin en nüfuzlu gazetecisi* olarak nitelendirdiği Yunus Nadi'nin 1927 yılında bir Avrupa seyahatine çıkacağını, yolculuğu esnasında Budapeşte'ye de uğrayarak orada bir süre kalmasının muhtemel olduğunu belirtmiş ve Nadi'nin refakatine gerçekten akıllı bir

Bu gelişmeler Avrupa'nın siyasî konjonktüründe değişimlerin olduğu ve Balkan devletlerinin konumlarını gözden geçirdikleri bir döneme rastlar. Keza, Alman Dışişleri Bakanı Stresemann 1925 yılı Şubat ayında, Fransız Başbakanı Herriot'a Fransa, İngiltere ve İtalya'yı içine alacak bir saldırmazlık paktı imzalamayı teklif etmiştir. 1925 yılının Nisan ayında düşen Herriot hükümeti yerine geçen Painlevé hükümetinin Dışişleri Bakanı Aristide Briand görüşmelere İngiltere'de Dışişleri Bakanı Austen Chamberlain'in de teşvikiyle devam etmiştir. Müzakerelerin sonunda imzalanan Locarno Antlaşmaları⁵⁹⁷ ile ortaya çıkan tabloda bazı devletler sınırlarını garanti altına alırken bazılarının da bu garantiden yoksun durumda kalmaları Küçük İtilâf üyelerini bu konuda önlem almaya sevk etmiştir. Küçük İtilâf, 1925 Mayıs'ında statükonun güçlendirilmesi fikrini desteklediğini ilan etmiştir.⁵⁹⁸ Bu fikirden hareketle 1930'lu yıllardaki Balkan Antantı'nın temelini atacak girişimler birbirinden bağımsız olarak Yunanistan ve Türkiye'den gelmiştir. Türkiye'nin teklifi tüm Balkan devletlerini bir çatı altına toplayacak bir nevi Balkan Lokarnosu niteliğindedir.⁵⁹⁹ Ancak Balkan devletlerinin arasındaki pek ziyade ihtilafın

mihmandar verilmesini salık vermiştir. Tahy, gerektiği takdirde Nadi'nin üst düzey bir Dışişleri yetkilisiyle görüşülmesi; hatta Başbakan Kont Bethlen ve Amiral Horthy'nin huzuruna kabul ettirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Bu durum Macaristan'ın Türkiye'yi kazanma ve davasının haklılığını Türkiye nezdinde kabul ettirmenin ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir. **MNL K 64 26. bağ 41. başlık** 19 Mart 1927 tarihli Tahy'nin Khuen Hedervary'ye mektubu.

⁵⁹⁷ Müzakereler sırasında bazı anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştı. Bunlardan biri Çekoslovakya ve Polonya'nın sınırları meselesi idi. Almanya Batı sınırlarını kesin olarak kabul etmekle beraber, doğu sınırlarını nihaî olarak kabul etmemiş, yalnız bu sınırları zorla değiştirmemeyi taahhüt etmişti. Bu noktada İngiltere de Batı sınırlarını yani Almanya ile Fransa ve Belçika arasındaki sınırları garanti etmeye hazırken, aynı garantiyi Polonya ile Almanya ve Çekoslovakya ile Almanya arasındaki sınırlar için vermiyordu. Bu anlaşmazlık, Almanya ile Çekoslovakya ve Almanya ile Polonya arasında hakem antlaşmalarının, öte yandan Almanya ile Belçika ve Fransa arasındaki sınırları garanti eden antlaşmaların imzalanmasına karar vermek suretiyle giderildi. Bu antlaşmaya göre, Almanya'nın batı ve doğu sınırları arasında fark gözetilecekti. Batı sınırları kesin olarak kabul ve garanti edilirken, doğu sınırlarını silahlı kuvvete başvurarak değiştirmemeyi Almanya taahhüt ediyordu. Böylece, Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya, Belçika, Polonya ve Çekoslovakya delegeleri İsviçre'de Lokarno şehrinde 5 - 16 Ekim 1925 tarihleri arasında toplanarak yedi anlaşma parafe etmiştir. Bu antlaşmalardan biri, Almanya ile Fransa ve Almanya ile Belçika arasındaki sınırların kesin ve nihaî olduğunu tespit ediyordu. Bu Almanya, Fransa, Belçika, İngiltere ve İtalya arasında bir antlaşmaydı. Bir taraftan Almanya, diğer taraftan da Fransa, Belçika, Polonya ve Çekoslovakya olmak üzere dört ayrı hakem antlaşması. Bir taraftan Fransa, öte taraftan da Polonya, Çekoslovakya olmak üzere ayrı iki garanti antlaşması. Fransa bu son iki antlaşma ile Polonya ve Çekoslovakya'nın sınırlarını garanti ediyordu. Fakat bu garantiye İngiltere ve İtalya iştirak etmiyorlardı. Antlaşmalar 1 Aralık 1925 tarihinde imzalanmıştır. Bkz. Esmer, **a.g.e.**, s.38-40.

⁵⁹⁸ Campus, **a.g.e.**, s.21.

⁵⁹⁹ Yunan ve Türk tekliflerinin içeriği ve bunların karşılaştırmalı değerlendirmesi için bkz. Türkeş, **a.g.t.**, s.93-95.

mevcudiyeti böyle bir birlik düşüncesine müsaade etmemiştir.⁶⁰⁰ Bu yüzden, Türk hükümeti, ilişki kurmak istediği devletlerle ikili anlaşmalar yapma yoluna gitmiştir. Önce İtalya ve Macaristan ile ardından Yunanistan ve Bulgaristan ile anlaşmıştır. Türkiye aynı süreçte büyük devletlerden Sovyet Rusya ile saldırmazlık antlaşması imzalamış; İngiltere ile Musul Sorunu'nu ve Fransa ile de Suriye sınırı meselesini halletmiştir. Böylece 1926 yılından itibaren tüm dikkatini Avrupa ve Balkan siyasetine verebilmiştir.⁶⁰¹

Locarno Antlaşması'nın sonucunda İtalya bölgede Fransa'ya karşı daha aktif bir siyaset izlemeye başlamıştır. İtalya bu dönemde Macaristan'a yakınlaşmıştır. 27 Kasım 1926 tarihinde Arnavutluk ile Tiran Paktı'nı imzalayan İtalya, 4 Nisan 1927'de ise Macaristan ile dostluk antlaşması imzalamıştır. Fransa da 10 Haziran 1926'da Romanya ve 11 Kasım 1927'de Yugoslavya ile bir ittifak anlaşması imzalayarak İtalya'nın girişimlerine karşılık vermiştir.⁶⁰²

Macaristan, bu dönemde Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkilerdeki mesafeden ötürü endişe duymaktaydı. Tahy, Türk yetkililerle temasları boyunca Türkiye'nin Macaristan'ın İtalya ile dostluk ve tahkim antlaşması imzalamasına soğuk baktığını düşünmüştür.⁶⁰³ Dışişleri Bakanı Walko, İtalya ile imzaladıkları ittifakın öncesinde Tahy ile yaptığı yazışmada Türk dostluğunun Macar milletinin en geniş katmanlarında kök saldığına ve Macar hükümetlerinin bunun gelişmesini hedeflediğini vurgulamış;⁶⁰⁴ başka bir mektubunda ise, Türkiye'yle samimî dostluklarının sürdürülmesi hususuna ağırlık verilmesi gerektiğini söylemiştir.⁶⁰⁵ Yani, Macar yetkili, İtalya ile antlaşma yapılırken Türk tarafının da küstürülmemesini işaret etmiştir. Kurtuluş Savaşı'ndan beri Türkiye'ye beslenen bu özel sempatiyi tasdik eden ve bu döneme denk gelen başka bir hadise de Kral Naibi Horthy'nin Mohaç Savaşı'nın dört yüzüncü yıldönümü münasebetiyle bu şehirde düzenlenen anma etkinliğinde yaptığı konuşma olmuştur. Horthy, dört yüz sene önce akrabalarına karşı savaştıklarını ve bu hüznü günde kardeş milletin temsilcisinin

⁶⁰⁰ Bkz. Bölüm 1.3, s.60-71.

⁶⁰¹ Bkz. Bölüm 1.4., s.72-81.

⁶⁰² Guillen, a.g.m., s.151-152.

⁶⁰³ MNL K 64 26. bağ 41. başlık Ankara'dan 14 Nisan 1927 tarihli rapor..

⁶⁰⁴ MNL K 64 26. bağ 41. başlık, Ankara 1 Nisan 1927 tarihli rapor..

⁶⁰⁵ MNL K 64 26. bağ 41. başlık Walko'dan Tahy'e 3 Nisan 1927 tarihli talimat.

[Türk Elçisi Hüsrev Bey (Gerede)] acılarını paylaşmak üzere orada olduğunu söyleyerek Türk milletini onurlandırmıştır.⁶⁰⁶

Tahy, düşüncesinde yanılmamıştır. Türk hükümeti, Balkanlar'daki İtalyan ve Fransız hamleleri çerçevesinde Macaristan'ın İtalya ile yakınlaşmasını kendisine uzun vadede bir tehdit olarak algılamıştır. Buna karşılık, Ankara, Budapeşte'ye iyi ilişkilerini yeni bir antlaşmayla pekiştirdiği Sovyet Rusya ile diplomatik ilişki başlatması yönündeki önceden yaptığı arabuluculuk teklifini yinelemiştir.⁶⁰⁷ Mevcut iyi ilişkilerin bir Türk-Rus ittifakıyla sonuçlanacağını düşünen Walko ise Tahy'e Macar dış politikasının tamamen bağımsız hareket ettiğini ve böyle bir oluşum uğruna bu bağımsızlığı feda etmenin yararsız olacağını ifade ederek Türk tarafının buna yönelik tekliflerini reddetmesi talimatını vermiştir.⁶⁰⁸

Tevfik Rüştü Bey'in kanaatine göre, İtalya ile yaptığı dostluk ve tahkim antlaşması ile yalnızlaştırılmaktan kurtulan ve uluslararası saygınlığını bir kat artıran Macaristan'ın da Türkiye'yle antlaşma tesis etmesinde çıkarı vardır. Böylece, Rusya ile siyasî ilişkiye girebilir, İtalya ile imzaladıkları antlaşmanın Belgrad'da uyandırdığı etki örneğinde olduğu gibi, Bükreş üzerinde de siyasî baskı oluşturabilirdi. Türkiye'nin İtalya ile daha yakın ilişkiye girmesi ve bunu bir Türk - Macar antlaşması ile taçlandırması halindeyse Atina'daki Fransız nüfuzunu etkili biçimde felce uğratar ve bu durum bozulan Yugoslav-Macar ilişkilerine de olumlu sirayet ederdi. Türkiye de Küçük İtilâftan ve Fransız nüfuz bölgesinden uzak dururdu; çünkü Türkiye'nin Fransız kampına katılımıyla Küçük İtilâfın gücü artar ve daha da kendine güvenir hale gelir; bu durum Macarlar için tehlike teşkil eder ve İtalya ile yaptıkları antlaşmanın değerini oldukça azaltırdı.⁶⁰⁹ Tahy'e göre bu nitelikte bir antlaşmanın siyasî açıdan iki ülke için doğrudan etkisi olmaz ama ekonomik ve kültürel açıdan Türk halkı nazarında canlanan Macar sempatisi ve dostluğundan istifade edilebilirdi.⁶¹⁰ “*Antlaşma yapıldığı takdirde düşmanlarımızın*

⁶⁰⁶ Amiral Horthy, anılarında da bu hususa yer vermiştir. Bkz. Horthy, **a.g.e.**, s.134. Horthy'nin konuşması ve Hüsrev Bey'in bu konuşmaya cevap olarak irat buyurduğu nutuk için bkz. **Budapesti Hírlap (Budapeşte Gazetesi)**, S.196, 31 Ağustos 1926.

⁶⁰⁷ Seres, **a.g.e.**, s.106-110.

⁶⁰⁸ **MNL K 64 26. bağ 41. başlık** Walko'dan Tahy'e 3 Nisan 1927 tarihli talimat.

⁶⁰⁹ **MNL K 64 31. bağ 41. başlık** 20 Aralık 1927 tarih 54/pol. sayılı rapor.

⁶¹⁰ gös.yer.

sayısı değişmeyecektir ama dostlarımızın artması uluslararası ağırlığımızı ve itibarımızı yükseltecektir.”

Macaristan, Türkiye'nin İtalya ile yapacağı bir anlaşmadan ziyade Yunanistan ile arasındaki sorunu halletmesini kendi çıkarlarına uygun görmüşlerdir. Aksi takdirde Yunanistan'ın Fransız ve Yugoslav eksenine kayabileceğinden kuşku duymuşlardır. İtalya'nın Türkiye karşısında Yunanistan ile ittifak yapabilmesi de Macarların dikkate aldığı ikinci bir ihtimal olmuştur. Bu ihtimaller Tahy'i ihtiyatlı davranmaya sevk etmiştir.⁶¹¹

“ İki birleşim de pek çıkarımıza olmaz. Atina'da karşılıklı Yunan - Türk iyi ilişkilerinin desteklenmesi için çalıştığımız gibi Ankara'da da çabalarımızı Türklerin İtalyanlara karşı itimatsızlığını dengelemeye yöneltmeliyiz. Bu durum, ister sadece tarafsızlık antlaşmasının imzalanmasıyla olsun, Türklerle daha yakın siyasî ilişkiler kurmak için adım atabildiğimiz takdirde, mümkün olabilir ki bunda tıpkı Ekselanslarının telgrafla gönderdiği talimatta da görüleceği üzere, şimdilik uygulanamaz, yukarıda ifade edilen bizim için arzulanamaz siyasî ihtimallerin oluşumuyla Ankara'ya dönüşümüzün itimatsızlığını hesaba katmak zorundayız.”

Bu gelişmeler ışığında yakın dönemde Türk-Macar ilişkilerinin kaderini belirleyecek görüşme ise Macaristan Başbakanı Kont Bethlen ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey arasında 3 Nisan 1928 tarihinde Milano'daki Türk Konsolosluğu'nda gerçekleşmiştir. Macar Dışişleri Bakanı Walko, İstanbul'a aynı gün gönderdiği telgrafta Kont Bethlen'in Milano seyahatinin büyük gizlilik içinde gerçekleştiğini, Macar başbakanının Milano'da olduğunun hiç kimse tarafından bilinmediğini, Macar hükümeti tarafından buna yönelik çıkan haberlerin yalanlandığını dolayısıyla Tevfik Rüştü Bey ile de gizlice görüşüğünü bildirmekteydi. Walko, Budapeşte'deki Türk elçisi de dâhil olmak üzere irtibata geçtikleri tüm yetkililer karşısında diplomatlara tedbirli davranmaları talimatı da vermiştir.⁶¹²

⁶¹¹ MNL K 64 31. bağ 41. başlık 19 Ocak 1928 tarih 3/pol sayılı rapor.

⁶¹² MNL K 64 31. bağ 41. başlık Walko'dan Yeniköy'e 11 Nisan 1928 tarih ve 6 sayılı telgraf.

Aslında bu Tefvik Rüştü Bey'in Macarlarla ilk teması değildi. Silahsızlanma Konferansı için bulunduğu Cenevre'de bir öğle yemeğinde Macaristan'ın Milletler Cemiyeti nezdindeki elçisi Pál Hevesy ile bir araya gelmiş ancak bu görüşmede Türk-Macar ikili ilişkilerinden ziyade dünyadaki gelişmeler ele alınmıştır.⁶¹³ Cenevre'de ayrıca Yunanistan Dışişleri Bakanı Michalacopoulos ile buluşan Tefvik Rüştü Bey'in iki ülke arasındaki ilişkilerin yoluna girmesi hususunda faydalı olan görüşmesini Mussolini'nin iki devlet adamını Milano'ya daveti izlemiştir. Buradaki görüşmelerde Mussolini iki tarafa da üçlü bir düzenleme ya da üçlü bir saldırmazlık paktı teklif etmiştir. Tefvik Rüştü Bey, İtalya ile olası bir saldırmazlık paktının lehinde olacaklarını fakat Yunanistan'ı bunun dışında tutmak istediklerini söylemiştir.⁶¹⁴ Hâlbuki İtalya'nın amacı Roma ile Atina arasında bir bağ tesis etmektir. Mussolini, Tefvik Rüştü Bey'e Fransa ile Yugoslavya'nın bölgedeki yaklaşması ve bloklaşmasına karşılık olarak Türkiye, Yunanistan ve İtalya'dan oluşan blok kurmayı teklif etmiştir. İtalyan başbakanı, bu bloğa Macaristan'ın da dahil olmasını istemiştir.⁶¹⁵

“Ekselansları'na sürekli olarak Türkiye ile büyük güçlerin ilişkileri hususunda bilgi verme fırsatım olmuştu ve raporlarımda defalarca kesinlikle Türkiye'nin kademeli olarak geleneksel Fransız dostu politikasından uzaklaştığını ve İtalya'ya yakınlaştığını ifade ettim. Bu yakınlaşma şimdi artık bir İtalyan-Türk dostluk, saldırmazlık ve hakemlik

⁶¹³ Hevesy'nin, Tefvik Rüştü Bey'e dair intibası pek olumlu değildir. Rüştü Bey'in konferansın ciddiyetinin farkına varamadığını ve Rusların bir sözcüsü gibi hareket ettiğini söyleyerek Türk Bakanı eleştirmiştir. **MNL K 63 1928 32. başlık (1)** Cenevre Hevesy'den Walko'ya 27 Mart 1928 tarih 15/pol. sayılı rapor. 1932 yılındaki Silahsızlanma Konferansı'na Türk heyetinin müşaviri olarak katılan Akşin'in tespitleri de bu doğrultudadır: *“Konferansa katılmış olan Türkiye de (silahlanmada eşitlik) tezini savunmaktaydı. Bu da netice itibarıyla Rus tezinin benzeri idi. Rus ve Türk tezlerine göre Panama Devleti'yle Birleşik Amerika ve Sovyetler Birliği teslihat bakımından eşit olacaktı. Konferans Rus teklifini de bizimkini de zahmetsizce reddetti...Arkadaşlarım ve ben şu eşitlik tezini nasıl ve ne yönden savunabileceğimizi hayretle düşünür, binbir dereden su getirmeye çalışırdık. Ben şahsen Bakanımız Dr. Aras'ın hükümetten ve bilhassa Atatürk'ten almış olduğu talimatla davranmakta olduğu muhakkak olduğuna göre, böyle mânasız “absurde” bir tezi olsa olsa Rusları desteklemek için ileri sürdüğüne kani bulunmaktaydım. Nitekim Türk Murahhas Heyeti konferansın süresince Ruslarla temas ve istişarelerde bulunmuş, ayrıca Murahhas Heyetimize de komisyon çalışmalarında Rusya'ya desteklemesi emredilmişti.”* Bkz. A. Akşin, **a.g.e.**, s. 76.

⁶¹⁴ **MNL K 64 31. bağ 41. başlık** Tahy'den Walko'ya İstanbul'dan 11 Nisan 1928 tarih 16/pol 1928 sayılı rapor.

⁶¹⁵ gös.yer.

antlaşmasının ön hazırlığına kadar ilerledi; bunun yakında imzalanması muhtemeldir.”

Kont Bethlen ile Tefik Rüştü Bey'in görüşmesi şu şekilde cereyan etmiştir: Kont Bethlen, Milano seyahati esnasında Milano'daki Macar Konsolosu Tibor Pözel'e⁶¹⁶ Tefik Rüştü Bey ile irtibata geçmesini söylemiştir. Ancak, Pözel bu teması öyle kurgulamalıydı ki bu buluşmayı Kont Bethlen'in bilhassa planladığı anlaşılmalıydı. Rüştü Bey'i Ankara'dan tanıyan Macar diplomat, Milano'da bulunduğunu öğrendiği Türk Bakanı, konakladığı Konsolosluk binasında ziyaret etmiştir. İkilinin sohbeti esnasında Rüştü Bey, Pözel'e Macaristan'a gelerek bir Macar devlet adamıyla görüşmek istediğini ifade ettiğinde Pözel de bu fırsatı değerlendirmiş ve başbakanlarının Milano'da olduğu bilgisini kendisiyle paylaşmıştır. Böylece, Rüştü Bey ile Kont Bethlen Milano'daki Türk Konsolosluğu'nda buluşmuşlardır.⁶¹⁷

Kont Bethlen, Tefik Rüştü Bey ile görüşmesinde Mussolini'nin kendisine sunduğu hakemlik ve saldırmazlık antlaşması modelinden bahsetmiş ve bu noktadan hareketle Türkiye ile Macaristan'ın yaklaşması için yapılacaklar konusunda izahat vermiştir. Rüştü Bey, Bethlen'in Mussolini ile görüşmesinden bilgisi olduğu üzere Türkiye'nin İtalya'yla ve İtalya'nın aracılığıyla Yunanistan'la bir dostluk ve hakemlik antlaşması imzalaması hakkında görüştüğünü söylemiştir. Ayrıca, bir İtalyan-Yunan-Türk yaklaşmasına ilişkin müzakere yürüttüklerini ve bunda aşama kaydettiklerini teyit etmiştir. Rüştü Bey, Bethlen'e aralarındaki müzakerelere bunun ardından başlamalarını teklif etmiştir. Bethlen bunu kabul etmiş ve Macar hükümetinin Türkiye ile yapacakları müzakerelerin programını hazırlayabilmek için İtalyan-Türk-Yunan mutabakatı hususunda bilgilendirilmesini rica etmiştir.⁶¹⁸

⁶¹⁶ **Tibor Pözel (von Virányos)**, Macar diplomatik temsilciliğinin ihdasının ardından 1925 yılında Türkiye'de görev yapmış bir diplomattır. 21 Temmuz 1913-7 Ocak 1916 tarihleri arasında Antalya'da K.u.K (Avusturya-Macaristan) Vize konsolosu olarak görev yapmıştır. Bkz. Rudolf Agstner, "Zur Geschichte der österreichischen Konsulate in der Türkei 1718-1918 (Türkiye'deki Avusturya Konsolosluklarının Tarihine Dair 1718-1918)", **Österreich in Istanbul (İstanbul'daki Avusturya)**, Rudolf Agstner, Elmar Samsinger (der.), Wien, LIT Verlag, 2010, s. 153.

⁶¹⁷ Türkiye ile Macaristan arasındaki bu yaklaşımdan ötürü Mussolini de Macar yetkililere memnuniyetini ifade etmiştir. **MNL K 64 31. bağ 41.** başlık Héderváry'den Tahy'e 3 Mayıs 1928 tarih ve 293 res. sayılı talimat.

⁶¹⁸ Müsteşar Héderváry, görüşmenin içeriği hakkında bilgilendirdiği Tahy'den Tefik Rüştü Bey ile karşılaşması halinde kendisinden söz konusu görüşmeye dair intibalarını öğrenmesini ve Türk-İtalyan-

Mussolini, daha sonra Kont Bethlen'i Türkiye ve Yunanistan ile yaptığı görüşmelere dair bilgilendirmiştir. Mussolini, üçüncü devletlerin saldırısı halinde bu üç ülkenin tarafsız kalmayı taahhüt edecekleri bir paktın kurulmasını öngörüyor; paktı bir saldırmazlık ve bir tahkim antlaşmasıyla tamamlamak istiyordu. İtalyanların asıl amacı ise, Türkiye ve Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'de İtalyan liderliğinde yeni bir grup oluşturacak benzer nitelikte bir antlaşma imzalamaya teşvik etmektir. Mussolini'nin planına göre, bu gruba daha sonra Bulgaristan ve Romanya da girecekti. Kont Bethlen ise Türk hükümetinin kendilerine bir hakemlik ve saldırmazlık paktı teklif ettiğini ve kendisinin buna kaçamak cevap verdiğini söylemiştir. Bethlen bir bakıma kendi başına karar almak istemiyor ve Mussolini'nin rızasını almak istiyordu. Mussolini ise müzakerelerin bitiminin ardından Türkiye ile örnek bir antlaşma yapmalarından çok memnun olacağını ifade etmiştir.⁶¹⁹

Tevfik Rüştü Bey ile Mussolini'nin Milano'daki buluşmasının ardından iki ülke arasındaki müzakereler Ankara ve Roma'da devam etmiştir. Bir Türk-İtalyan anlaşmasının önünde büyük bir engel olmasa da Türkiye'nin aynı anda Yunanistan'la yürüttüğü müzakereler çetin geçmiştir. Yunan tarafı iki ülke arasındaki ihtilafli konuların çözümünden evvel siyasî bir anlaşma imzalamaya yanaşmamıştır. Yunanlılar, Türkiye ile aralarında bir dostluk antlaşması imzalanmadığı müddetçe İtalya'nın da Türkiye ile benzer nitelikte bir anlaşma imzalamayacağına inanıyorlardı. Bu dönemde Yunanistan'da yaşanan iç karışıklıklar ve iktidardan düşürülen ancak iktidara yeniden gelen Venizelos'un geçmişten gelen İtalyan ve Türk karşıtı tutumu İtalya'yı Türk-Yunan uzlaşmasını beklemeden 30 Mayıs 1928 tarihinde Türkiye ile antlaşma imzalamaya sevk etmiştir. Bu antlaşmanın Fransa'nın Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını zedeleyici nitelikte olduğu da açıktır.⁶²⁰ Tahy de antlaşmanın bölgesel etkilerini dile getirmiştir:⁶²¹

“Türkiye İtalyan pakıyla çok şey kazanır. İtalyan saldırısını güvence altına almak için maddî ve manevî kaynak

Yunan müzakerelerinin seyri konusunda Budapeşte'ye rapor göndermesi talimatını vermiştir. Bkz. gös.yer.

⁶¹⁹ **MNL K 64 31. bağ 41. başlık** Héderváry'den Tahy'e 3 Mayıs 1928 tarih ve 293 res. sayılı talimat. Bu gelişmelerin olduğu dönemde bir araya gelen İtalyan Dışişleri Bakanı Nitekim, Grandi de, Roma'daki Macar Elçisi Hory'e aynı tavsiyede bulunuyordu. Bkz. **MNL K 63 210. bağ 1934** 13 Nisan 1928 tarih 56/pol sayılı rapor.

⁶²⁰ **FO 371/13824** 19 Şubat 1929 tarih E 906/906/44 sayılı Türkiye 1928 Senelik raporu.

⁶²¹ **MNL K 64 31. bağ 41. başlık** 1 Haziran 1928 tarih 23/pol sayılı rapor.

kullanımını bırakır. Balkan federasyonu için daha fazla zahmete girmez, Batı'da güvenliğini tesis eder. Afgan ittifak antlaşmasının oluşması yoluyla ki özel raporla bildirmiştim, İtalyan-Türk paktı neticesinde Avrupa oryantasyonunu sağlar ve Sovyetlerle mükemmelleştirerek ilişkilerini İngiltere'nin sebep olduğu hüsnüniyeti de hesaplayabilir.

Özellikle askerî bakımdan yeteneksiz, Fransa'dan bir şey gelmez, Sovyet Rusya ise Türk İtalyan paktından gerçekten büyük derecede memnuniyetsiz kaldı ve gelecekte Türk Rus soğumasını dış politikadaki etkileri yönünde ve derecede ifade edebilirler.”

Burada Belgrad maslahatgüzârı İna yetullah Cemal Bey'in 20 Haziran 1928 tarihli değerlendirmesine de yer verilmelidir:⁶²²

“31 Mayıs'ta imza edilen Türkiye-İtalya muahedesi bilâşek büyük ehemmiyeti haizdir... Bu suretle genç Türkiye daima sulhu ihlâl edebilecek ve binnetice başlamış bulunduğu ıslahat ve teceddüt hareketlerine mani olacak üç müteceviz devlet “İngiltere, İtalya, Yunanistan” karşısında bulunuyordu. Bu daimi tehdit Türkiye'ye iktisadi millisinin tesrii inkişâfi için zaruri olan ecnebi istikrazları ihtimallerini güçleştiriyordu. Dünya kredi âlemi ve bilhassa Amerika Türkiye'nin vaziyeti siyasiyei hariciyesindeki ademi istikrar ve katiyeti nazarı dikkate alarak Türkiye iktisadî millisini vasi mikyasta finanse etmekten imtina ediyordu. Bundan dolayı Türkiye siyaseti hariciyesi tabii olarak münasebeti hariciyesini ıslâha kail bulunuyordu. Rusya ile şimal hududları emniyeti meselesi iki hükümet arasında çoktan beri hal ve tesviye edilmiş olduğundan Türkiye bu cihette her türlü ihtilâlat endişesinden masun bulunuyordu. Türkiye garp cihetinden de iktisadiyatını

⁶²² **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)**, T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara, 1974, s.284-285.

ciddi surette tesise hadim bir sureti tesviyenin istihsaline çalışıyordu.

Mesrudat Ankara'ya nazaran Türkiye-İtalya Muahedesi, İtalya siyaset hariciyesi temayülatı mahsusası bertaraf edilirse, Türkiye diplomasisi tarafından kazanılmış mühim bir muzafferiyet addedilmelidir. Bahusus Lozan Muahedenamesi'nin gümrükler hakkındaki tahdidatının 1929 senesinde hitama ereceği nazarı dikkate alınırsa, İtalyayı bu muahedeyi imzaya mecbur eden esbaba gelince, Fransa-İngiltere İtilâfını isbat eden son vakayiden dolayı yeni bir taksimi arazi için İtalya'nın ümit edebilecek bir halde olduğunu tahatturat da lâzımdır. Diğer cihetten Amerika'nın vaziyeti de böyle nüfus mintakaları taksimini ümit ettirmeye müsait değildir. İtalya siyaseti bu ahvali ve İtalya ticareti hariciyesi için Türkiye'nin müstesna bir marşe teşkil ettiğini nazarı itibara alarak Türkiye-İtalya münasebatını tanzim ve tesviyeye karar vermiştir."

İnayetullah Cemal Bey, bu raporu kaleme almadan iki ay önce Belgrad'daki Macar mevkidaşı ile yaptığı görüşmede Türkiye'nin İtalya siyasetinin genel hatlarını çizmiştir. Kendisine göre, Türkiye'nin kusursuz askerî savunmasından ötürü denizden yapılacak bir saldırı girişimi hüsrarla sonuçlanacaktı. Bu yüzden İtalya iki şekilde saldırabilirdi: İlk ihtimal, Yunanistan ile ittifak yapıp Trakya'ya saldırarak İstanbul'u işgal etme ve oradan Anadolu'ya ilerlemesidir. Bu ihtimal, büyük güçlerin İtalyanların İstanbul'a çıkarma yapmalarına razı gelmeyecekleri için akla yatkın gelmiyordu. İkinci ihtimal ise Suriye'nin İtalya mandası haline gelmesidir. Bu ihtimale de Arap kabileleriyle uğraşmak ve tehlikeye düşmek istemeyen Fransa müsaade etmeyecekti. Bu sebeplerden ötürü, Mussolini'nin bizzat Tefvik Rüştü Bey'e ifade ettiği üzere, İtalya artık Anadolu'daki emellerinden vazgeçmiştir. Cemal Bey, iktisadî alanda da iki millet arasında ihtilaf olmadığına vurgu yapmış;

İtalyanların kamu ihalelerini alabildiğini ve Türkiye'ye uzman gönderebildiklerini ifade etmiştir.⁶²³

Haziran ve Temmuz aylarını Viyana'da dinlenerek geçiren Tefik Rüştü Bey, Türkiye'ye dönerken Macarlarla yapacakları anlaşmanın çerçevesini çizmek ve Macar yetkililerle temaslarda bulunmak üzere Budapeşte'ye gitmiştir.⁶²⁴ Kont Bethlen, 17 Ağustos 1928 tarihinde Dışişleri Bakanlığı binasında Dışişleri Bakanı Walko'nun da katılımıyla Tefik Rüştü Bey'i ve Budapeşte Elçisi Vâsıf (Çınar) Bey'i kabul etmiştir. Milano'daki görüşmeden bu yana üçlü pakt planında Türkiye sadece İtalya ile arasındaki antlaşma üzerinde uzlaşmıştır. Tefik Rüştü Bey'in Budapeşte ziyareti bu geçiş dönemine denk gelmiştir. Macar hükümeti, Türk- Yunan müzakerelerinin tamamlanmasından önce Türkiye ile hakemlik antlaşmasını yapmak istemiştir. Onlara göre, bu antlaşma yapıldığı takdirde Türk-Yunan müzakerelerine olumlu tesiri olabilir ve bu süreci hızlandırabilirdi. Tefik Rüştü Bey, bahar ayında İstanbul'da görüştüğü Tahy'e Macaristan ile yapacakları antlaşmayı Türk-Bulgar antlaşmasıyla bağlantılı teklifinde de bulunmuştur. Türk-Macar müzakereleri hazırlık aşamasındayken Türk-Bulgar müzakereleri de yürütülmekteydi. Macar yetkililer, varsayımlarla hareket etmek istememişler ve teklifi reddetmişlerdir.⁶²⁵

Diplomatik çevrelerde de daha sonra aralarına Bulgaristan'ın da katılacağı bir Türkiye - Macaristan ittifakının yapılacağı fikrinin oluştuğu anlaşılmaktadır. Alman

⁶²³ **MNL K 63 210. bağ** Belgrad'dan 12 Nisan 1928 tarih 102/pol./1928 sayılı Türk dışişleri bakanının Milano müzakereleri başlıklı rapor.

⁶²⁴ Tefik Rüştü Bey'in Budapeşte ziyareti Macar basınında olumlu ifadelerle yer almıştır. Eski silah arkadaşlığına vurgu yapılan bu satırlarda birbirlerine kavuşmak için uzun yıllardır bekleyen iki kardeşin nihayet bir araya geldiği ve Macarların Türklerin gelişimini alkışlamasının nezaket icabı değil, yürekte gelen bir eylem olduğu ifade edilmiştir. "Türk-Macar Dostluğu kuvvet buluyor" başlıklı haberin tam metni şöyledir: "*Macarların Türklerin itilâsını alkışlarla takip etmesi nezaket eseri değildir. Yürekte gelmiş bir harekettir. Baş makalesini Türk-Macar dostluğundan bahse tahsis eden Budapeşte Hırlap Gazetesi Cihan harbi esnasında iki millet arasında görülmüş olan sıkı silah kardeşliğini kayd ederek diyor ki: "Bugünkü sakat alil Macaristan-ı sabık bütün Macaristan'ı Türkiye hakkında duyduğu derin muhabbet ve muhlisatı masûn bulundurmaktadır. Kardeş Macarların Türk Milletinin mazhar olduğu i'tlayı alkışlarla takip etmesi hiçbir veçhile nezaket eseri değildir. Yürekte gelen bir harekettir. Bu dostluğun daha sıkı ve samimi bir şekle ifrağı bütün Macarlarca arzu edilmektedir. Budapeşte Hırlap makalesine âtideki satırlarla nihayet vermektedir: "Eylevm Macaristan toprağında bulunmakta olan Türkiye Hariciye Nezareti yabancı bir memlekette olmadığı adette yurdunda bulunmuş olduğunu hissetmiş olmalıdır. Macaristan'da yaşayan her Türk kendi evinde bulunuyor demektir. Zira eski arkadaşlık ve mısır-ı hazır tarihinin kayd ettiği kardeşlik iki milleti birbirine bağlamaktadır. Türk ve Macar milletleri birbirine yabancı değildir. Bilakis birbirine uzun müddet hasret kalmış iki kardeş millettir."* Bkz. **Hâkimiyet-i Milliye**, 19 Ağustos 1928.

⁶²⁵ **MNL K 64 31. bağ 1928 41. başlık** 26 Ağustos 1928 tarih 511 res.pol./1928 sayılı 16 Ağustos 1928 tarihli müzakere tutanakları.

Dışişleri Bakanlığı, Budapeşte'deki temsilciliğine gönderdiği bir yazıda İstanbul'dan alınan güvenilir bir istihbarata göre Tevfik Rüştü Bey'in Budapeşte'ye bir güvenlik paketi imzalamak amacıyla gideceği; ardından Sofya'ya geçip benzeri bir akdi Bulgarlar ile de yapacağını bildirmiştir.⁶²⁶

Rüştü Bey, Macar başbakanıyla görüşmesinde Türkiye'nin siyasî durumunu genel hatlarıyla çizmiştir. Macar yetkililerin gözünde Türkiye'nin dış politikasına ilişkin oluşan manzara şöyleydi: Türkiye'nin, Doğu'da Sovyet Rusya ile birbirlerine karşılıklı bağımlılıktan doğan iyi ilişkileri vardır. Bu iki ülke arasında Türkiye'nin İtalya ile imzaladığı antlaşmanın ilk maddesine benzer bir bağit vardır ama bu bir ittifak antlaşması değildir. Türk hükümeti, halkın milliyetçi duygularının kuvvetli oluşu ve ülkede büyük mülkler olmadığı için Bolşevik propagandasının Türkleri etkilemesinden endişe duymamaktadır.⁶²⁷ Rüştü Bey, Sovyet Rusya ve komşusu Irak'tan ötürü İngiliz nüfuz alanı arasında yer alan Türkiye'nin iki ülke ile de iyi ilişkiler sürdürmeye çalıştığını söylemiş, Afganistan ve İran ile var olan iyi ilişkilerinin dışında önlerindeki tek belirsizliğin Suriye sınırı olduğundan bahsetmiştir. Bu tartışmalı mesele de doğal olarak Fransa ile olan dostane ilişkilerine tesir etmekteydi.

Batı yönünde ise Türk dış politikası İtalya, Yunanistan, Küçük İtilâf ve Bulgaristan'a öncelik vermiştir. Türkiye, yakın geçmişte bir saldırmazlık anlaşması imzaladığı İtalya ile sürekli irtibat içinde çalışmıştır. Yunanistan ile ilişkilerinde aşama kaydetmelerine rağmen henüz kesin bir anlaşma sağlayamamışlardır. Türkiye'nin Bulgaristan'la anlaşmak için önündeki engel ise borçlar meselesinde Türk tarafının Fransa ile uzlaşmasıydı. Türkiye'nin Yugoslavya ile ilişkileri ise kötü değildi. Türkiye, Yugoslavya'nın Bulgaristan'dan toprak kazanmasından çekinmekteydi. Bu bakımdan Türkiye, Macarların kanaatine göre Küçük İtilâf'ı zayıflatmak istemiştir. Macarlara göre, Balkan topraklarında ne güçlü devletlerin varlığını ne de devlet gruplarının sivrilmelerini isteyen Türkiye birleşik bir Slav

⁶²⁶ **A.A. Botschaft Budapest Karton 61 251_Band 1-5 (1921-1930)** Berlin Dışişleri Bakanlığı'ndan Budapeşte'de Alman Elçiliğine 6 Ağustos 1928 tarih III O 4263 sayılı rapor.

⁶²⁷ 1924 tarihli bir Alman raporunda da Anadolu'nun durumuyla İstanbul'un birbirinden farklı olduğunu, İstanbul'da bir memnuniyetsizlik durumunda derhal havanın değişebileceği, tüm Balkanlar'ın Bolşevik olması halinde Kafkaslar ve Balkanlar'dan Bolşevizm ile sıkışmış bir Türkiye'nin buna nasıl önlem alacağına tebarüz ettirilmekteydi. **A.A Botschaft Budapest Karton 61 251_Band 1-5 (1921-1930)** İstanbul 8 Ağustos 1924 tarih J.Nr.A.147 sayılı Balkanlar'daki Bolşevik tehlikesi başlıklı rapor.

devletinin kurulmasından endişe etmekteydi. Tutanaklara göre Tevfik Rüştü Bey, Macar Başbakanı ve mevkidaşına şayet Macaristan ile yaptıkları gibi Bulgaristan ile de bir pakt yapabilirlerse Küçük İtilâf'ı gerçekten zayıflatabileceklerini ifade etmişti.⁶²⁸ Diplomatik kulislere de Macar hükümetinin tüm amacının iki ülke arasında Türkiye'yi Küçük İtilâf'a yakınlaşmadan uzak tutacak bir hakemlik antlaşmasına ikna etmek olduğu kanaati uyanmıştır. Üstelik Kont Bethlen'in Tevfik Rüştü Bey'in aklını Sovyet Rusya ile yoğun ilişkilerini azaltması için çelmeye çalıştığı da konuşulmaktaydı. Bulgar maslahatgüzarın Alman diplomat Benzler'e ifade ettiği üzere bu müzakerelerin İtalya'nın bilgisi haricinde yapılamayacağı da⁶²⁹ şimdiye kadar ortaya konan veriler ışığında doğrudur.

Türk-Macar müzakerelerini takip eden Budapeşte'deki Alman Büyükelçisi Benzler de raporunda Küçük İtilâf bağlantısına dikkat çekmekle beraber meseleye farklı bir açıdan bakmıştır. Büyükelçi, Macaristan'ın Türkiye'nin Küçük İtilâf eksenine kaymasını engellemek istediğini düşünmüştür.⁶³⁰ Ancak, hem Kemal Paşa ile Kont Bethlen'in 1930 yılında Ankara'daki buluşmasından hem de Tevfik Rüştü Bey'in anılarında yer verdiği bu ittifaka dair intibalarından Türkiye'nin Küçük İtilâf'a sıcak bakmadığı anlaşılmaktadır.⁶³¹ Kont Bethlen, 1930 yılındaki Ankara ziyareti esnasında görüştüğü Cumhurbaşkanı Kemal Paşa'dan, başta Çekoslovakya olmak üzere Küçük İtilâf devletlerine baskı yapmasını istemiştir. Kemal Paşa ise Bethlen'e Çekoslovakya'nın kendilerine çok uzak bir memleket olduğunu belirterek kendileriyle ortak hiçbir menfaatlerinin olmadığını; dolayısıyla baskı yapamayacakları cevabını vermiştir.⁶³² Bunu 1920'li yılların sonunda ve 30'lu yılların başında Türkiye'nin Küçük İtilâf'a bakışı olarak değerlendirmek mümkündür.

⁶²⁸ MNL K 64 56. bağ 1933 32. başlık 26 Ağustos 1928 tarih 511 res.pol./1928 sayılı Müsteşar Hertelendy'den Büyükelçi Tahy'ye sunulan 16 Ağustos tarihli durum raporu / Tevfik Rüştü Aras'ın Budapeşte ziyareti ve müzakereler başlıklı rapor

⁶²⁹ A.A. Botschaft Budapest Karton 61 251_Band 1-5 (1921-1930) 28 Ağustos 1928 Benzler'den Alman Dışişleri Bakanlığı'na Türk-Macar İlişkileri'ne dair rapor.

⁶³⁰ gös.yer.

⁶³¹ Aras'ın bu konudaki düşüncesi şöyledir: "Demek ki, bölge teşekkülleri bir başka devlete karşı kurulunca ancak kuvvetler muvazenesi müsait oldukça devam edebiliyor. Emniyetli bir tertip değildir." Aras, a.g.e., s.90-91.

⁶³² MNL K 64 41. bağ MNL K 64 41. bağ 1930-32 Kont Bethlen ile İsmet Paşa arasında gerçekleşen görüşmenin 7 Kasım 1930 tarihli tutanağı.

Macar bakış açısına göre, Türkiye’yi ilgilendiren iki mesele vardır. Bunlardan birincisi büyük bir Slav birliğinin ve devletin tesisini engellemek; ikincisi ise buna bağlı olarak Küçük İtilâf’ı zayıflatmaktır.⁶³³ Bu da Macar hükümetini Türklerle müzakereye sevk etmiştir. Türkiye’nin böyle bir amaca yöneldiğine ilişkin Macar kanaatini kuvvetlendiren başka bir gelişme de Türkiye’nin Belgrad maslahatgüzarı İnyetullah Cemal (Özkaya) Bey’in Macar mevkidaşıyla görüşmesidir. Macar maslahatgüzar, Cemal Bey’in Türkiye’nin Balkanlar’da statükonun devam etmesini istemekle birlikte Orta Avrupa’da Macaristan’ın kaybettiği toprakları geri aldığı takdirde bunu memnuniyetle karşılayacağını nakletmiştir.⁶³⁴ Macar yetkili, raporunda Cemal Bey’in Milano’dan Türkiye’ye dönen Tefik Rüştü Bey ile Belgrad Garı’nda görüşme fırsatı olduğunu da ifade ederek Tefik Rüştü Bey’in kendisini vaziyet hakkında bilgilendirdiğini düşünmektedir.⁶³⁵

Burada akla gelen soru, Tefik Rüştü Bey’in Macarları ikna etmek için bu iddiayı kasten yayıp yaymadığıdır. Türk maslahatgüzarın açıklamalarının üzerinde durmak gerekmektedir. Macar yetkilinin bu konuşmayı merkezine rapor etmesinden üç ay sonra, Tefik Rüştü Bey’in Macaristan ziyaretinde çizdiği siyasî tablo Cemal Bey’in açıklamalarıyla uyumaktadır. Bunun Tefik Rüştü’nün kişisel kanaati olup olmadığı üzerine de düşünmek gerekir; zira devlet yetkililerin dış politika üzerine verdiği beyanlarda ülkelerin toprak bütünlüğü ve statükonun devamı vurgusu vardır. Hükümetin politikası da herhangi bir ittifaka girmeksizin ülkelerle ikili tarafsızlık antlaşmaları yapmak suretiyle barışın tesisi yönünde olmuştur. Tefik Rüştü Bey de hatıratında Faşist lider Mussolini’nin, kendileriyle birlikte Küçük İtilâf’a karşı Güney Balkanlar’da denge kurmaya yönelik tertip hazırlama isteğine rağmen *“bu maksadını kendisine bırakarak”* Türk hükümetinin komşularıyla iyi geçinmek siyasetine uygun olarak düşünülen antlaşmaların birbirleriyle bağlatı kurmaksızın ayrı ayrı

⁶³³ Barlas ve Güvenç’in İtalyan arşiv belgelerinde yaptığı çalışmada atfı yaptığı 1933 senesine ait bir İtalyan elçilik raporunda da Türkiye’nin bir Slav blokunun oluşumunu önlemek adına her şeyi yapmaya hazır olduğu; böyle bir blokun oluşturulması durumunda Ankara’nın Sovyetler Birliği, İtalya, Avusturya ve Macaristan ile özel bir anlaşma yapabileceği hususu ifade edilmiştir. Bkz. Dilek Barlas ve Serhat Güvenç, **Türkiye’nin Akdeniz Siyaseti (1923-1939) Orta Büyüklükte Devlet Diplomasisi ve Deniz Gücünün Sınırları**, Barış Cezar (çev.), İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, s.185’ten Bölüm.7, dp. 19.

⁶³⁴ **MNL K 63 210. bağ 1934** Belgrad’dan 12 Nisan 1928 tarih 102/pol./1928 sayılı rapor. Rapor 12 Nisan 1929 tarihli olmasına rağmen anlatılan olaylar ve raporun sıra numarası bunun bir yazım hatası olduğuna işaret etmektedir.

⁶³⁵ gös.yer.

yapılmasını uygun bulduğunu yazar.⁶³⁶ Şu halde, Cemal Bey'in Macar yetkililere iletlediği temenni ve Tevfik Rüştü Bey'in ifadelerinden Türkiye'nin İtalya ve Macaristan ile temasa girerken hareket noktasının tıpkı bu devletler gibi Küçük İtilâf karşıtlığı olduğu fakat daha sonra bu politikayı terk ederek ikili anlaşmalar yoluyla tüm devletlerle iyi geçinmek istediği yargısına varılabilir. En azından ülkenin politikası belirlenirken bu hususun da dikkate alındığı düşünölmektedir.

Macarların da bu iki noktada hemfikir olduklarından hareketle iki hükümet birbirlerine yakınlaşmış ve bir antlaşma yapmak hususunda mutabık kalmışlardır. Geriye antlaşmanın esaslarını belirlemek kalıyordu.⁶³⁷

Türkiye ile Macaristan arasında imzalanan antlaşma tahkim esasına oturtulmuş bir saldırmazlık antlaşmasıdır. Tevfik Rüştü Bey'in 1930 yılında Yunanistan ile imzaladığı mübadele antlaşması münasebetiyle yaptığı konuşmada ifade ettiği üzere Türk hükümetine göre sürekli barışı sağlayacak en güvenli ve verimli yol eşit muamele ve hiçbir devlet aleyhine olmamaktır. Bunu da kapalı kombinezonlar yerine açık saldırmazlık, tarafsızlık ve tahkim antlaşmaları ile sağlamak mümkündür.⁶³⁸ Esasen, böyle bir akit alışlagelen bir usul değildir. Tahkim antlaşması, Milletler Cemiyeti esasları ve ruhuna uygun olarak; saldırmazlık antlaşması ise askerî bir ittifakın öncülü olarak addedilir. Ancak Türk hükümeti Macarlara hem saldırmazlık hem de tahkimin bir arada olduğu bir antlaşma taslağı teklif etmiştir.⁶³⁹ Tevfik Rüştü Bey, Tahy'e saldırmazlık hükümleriyle tamamlanan tahkim antlaşması modelini Küçük İtilâf devletlerine teklif etmeleri halinde bu modeli asla kabul etmeyeceklerini; aksi takdirde tüm Küçük İtilâf antlaşmasının ve

⁶³⁶ Aras, **a.g.e.**, s.52.

⁶³⁷ Nitekim İsmet Paşa 13 Eylül 1928 tarihinde Malatya'da yaptığı konuşmada dış politika meselelerine de değinerek Tevfik Rüştü Bey'in Macarlara çizdiği genel manzarayı teyit etmiştir. Konuşmasında Türkiye'nin Macaristan'la olan ilişkilerinden de bahsederek Tevfik Rüştü Bey'e Budapeşte'de gösterilen yakın ilgiden dolayı memnuniyetini ifade etmiştir: "*Hariciye Vekilimizin Avrupa'da tedaviden avdetinde Macaristan'da gördüğu dostane kabul bizi cidden mütehasis etti. İki memleketin iktisadiyatında olduğu gibi siyasî havasındaki samimî dostluk da kuvvet ve inkişaf bulmaktadır.*" **İsmet Paşa'nın Siyasî ve İctimaî Nutukları**, s.196.

⁶³⁸ **Aydın Tarihi**, Hariciye Vekâleti Matbuat Umumi Müdürlüğü, c.22-23, S.75-78 (Haziran-Eylül), s.6344.

⁶³⁹ Tevfik Rüştü bu konuda Tahy'e şunu söylemiştir: "*Türkiye tarafsızlık ve hakemlik antlaşmalarını öyle devletlerle yapar ki, bunlarla bir paktta saldırmazlık yükümlülüklerini de yüklenirler. Bu sebepten ötürü, kendilerine karşı savaş halinde saldırmazlık yükümlülüğü taahhüt etmeyecek devletlerle barış zamanı ilişkilerini hafifletirmenin ve belki ihtilafların pürüzsüzce çözümünün avantajlarını tahkim antlaşması yoluyla temin etmekte Türkiye'nin çıkarı yoktur.*" **MNL K 64 31. bağ 1928 41. başlık** 20 Aralık 1927 tarih 54 numaralı rapor.

İtilâf devletleri arasındaki tüm birbirine bağlı ittifak ve askerî antlaşmaların alt üst olacağını ileri sürmüştür.⁶⁴⁰ Diğer taraftan, antlaşma dünya kamuoyunda Macaristan'ın yeniden saldırgan emeller beslediği intibasını uyandırmamalıydı. Bu teklif Tahy'e makul gelmiş ve İtalyan ilişkilerini de göz önünde bulundurarak keyfiyeti Budapeşte'ye bildirmiştir.⁶⁴¹

Macaristan, o zamana dek esaslarını Milletler Cemiyeti'nin belirlediği hakemlik antlaşması ilkelerinin büyük devletleri kayıran tutumunu “*küçük düşüren bir durum*” olarak addederek hakemlik antlaşmalarından uzak durmuştur.⁶⁴² Türk hükümeti ve milletine yönelik samimî dostluk haricinde Macar hükümetinin bu meyanda bir antlaşma yapmak istemesinin sebeplerinden biri de Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olmayışından ileri gelmektedir. Macar tarafının bu antlaşmaya imza atması, revizyon iddiasından vazgeçtiği biçiminde yorumlanmamalıdır.⁶⁴³

⁶⁴⁰ MNL K 64 31. bağ 41. başlık 11 Şubat 1928 tarihli 9/pol. sayılı rapor.

⁶⁴¹ gös.yer.

⁶⁴² Versay düzeninde barışın hakemlik, güvenlik ve silahsızlanma yoluyla sağlanabileceği inancı vardı. Bu bağlamda Milletler Cemiyeti, 26 Eylül 1928 tarihinde *Hakemlik Genel Senedi* metnini hazırlayarak Cemiyet'e üye olan ve olmayan ülkelerin imzasına sunmuştur. Senet metni 16 Ağustos 1929 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu senede göre, uzlaştırma, hakemlik ve yargı yöntemleri bağdaştırılarak üçlü bir sistem kurulmuştur. Diplomasi yoluyla çözülemeyen bütün ihtilaflar, uzlaştırma yoluyla çözülmeye çalışılacaktır. Bununla beraber hukukî ihtilaflarda ancak bütün taraflar anlaşılırsa uzlaştırma yoluna gidilecektir. Hukukî bütün anlaşmazlıklar, taraflar aralarında hakeme sunmak için uyuşmuş değillerse, Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'na gönderilecektir. Burada önemli olan, Hakemlik Genel Senedi'ni benimsemiş devletler arasında ortaya çıkan ihtilafların uluslararası hukuk kurallarına dayanılarak çözülmesi zorunluluğu; revizyonun kabul edilmemesidir. Halbuki siyasî açıdan revizyonist devletler barış antlaşmalarının gözden geçirilmesini savunmaktaydılar. Hakemlik Genel Senedi'nin 28. maddesi bu soruna parmak bassa da buna bir çözüm getirememiştir. Buna göre, hakem mahkemesi tahkim anlaşmasının söz etmediği veya tarafların uzlaşmamaları halinde sorunun Uluslararası Sürekli Adalet Divanı statüsünün ilgili hukuk kaynaklarıyla çözülmesine hükmetmektedir. Ancak, ihtilaf, uygulanacak bir kural bulunamazsa hakem mahkemesi *hakkaniyet ve nasfet (ex oequo et bono)* ilkesine göre karar verecektir. Bkz. Sarıca, **a.g.e.**, 221-3.

Carr, hukuk sistemi içerisinde ihtilaflı taraflar arasında herhangi bir önemi olmayan güç faktörünün siyaset sahnesinde önemli bir yer teşkil ettiğine vurgu yapmış ve yargıçların ihtilaflı meselelerde takdir yetkisini ne kadar adil kullanabileceklerine parmak basmıştır.. Bu ikilemlerden ötürü ulusal ve uluslar arası siyasî meselelerin hukukî hak meselelerinden çok daha tehdit edici olduğunu vurgulayan Carr, tahkim antlaşmalarının siyasî sorunlara çözüm bulmakta yetersiz kaldığını düşünmektedir. Tahkim antlaşmaları üzerine bir değerlendirme için bkz. Carr, **a.g.e.**, s.242-3.

⁶⁴³ Aras da Milletler Cemiyeti'nin işleyiş usulünü benzer biçimde eleştirmektedir: “*Hakikat şudur ki, ilk devre esasında Milletler Cemiyeti galip memleketlerin bir nevi kulübü idi. Burada toplanırlar, müsterek menfaatlerinden bahsederler ve dikte ettikleri muahedeleri her türlü tecavülden korumanın yollarını ararlardı. İlk devrede İngiltere ile Fransa herhangi bir meselede mutabık bulunurlarsa o meselede onların uslu bir âleti diye iş görüyordu. Bu devletlerden birinin menfaatine aykırı bir mesele ortaya çıkınca müessesenin mekanizmasında derhal bir felç baş gösteriyordu.*” Aras, **a.g.e.**, s. 102-103.

Macaristan için Türkiye ile bir hakemlik antlaşması imzalamasının bazı getirileri olabilirdi. Bu antlaşma, Macaristan'ın Balkan devletleri nezdinde itibarını arttırabilirdi. Türkiye'nin ister Küçük İtilâf ile yekvücut ister İtilâf üyeleriyle ayrı ayrı, yani Romanya ve Yugoslavya ile yaptığı ikili antlaşmalar Macaristan'ın her koşulda aleyhineydi. Dolayısıyla Türkiye ile yapılacak bir antlaşmayı Macaristan'ın Romanya'ya ve Belgrad'a baskı unsuru olarak kullanabilmesi mümkün olabilirdi.⁶⁴⁴ Nitekim Macaristan Dışişleri Bakanı Walko ve Başvekil Kont Bethlen'in aynı yıl içerisinde gerçekleştirdikleri Ankara ziyaretleri Yugoslav kamuoyunda endişeyle karşılanmıştır.⁶⁴⁵ Daha sonra Yugoslavya, Türkiye ile Yunanistan yakınlaşmasını takip etmiş ve Balkan birliğine yol açan gelişmeler cereyan etmiştir.

Türkiye ile Macaristan arasında 5 Ocak 1929 tarihinde imzalanan tarafsızlık antlaşmasının içeriği İtalya ile imzalanan antlaşma ile aynıdır.⁶⁴⁶ Antlaşmanın imzalanması için Hariciye Vekâleti veya bakanlığın bir temsilcisine yetki veren Bakanlar Kurulu kararnamesinde de *İtalya hükûmetiyle akt olunan muahede esasatına nazaran ihzar* tanımlamasıyla bu durum adeta tasdik edilmiştir.⁶⁴⁷ Macar devleti kontrol altında tutulduğu için yapacağı siyasî içerikli bir antlaşmada *itilâf* gibi bloklaşmayı işaret eden bir kelimenin kullanımı büyük güçlerde ve kamuoyunda bir bakıma Macaristan'ın kötü amaçlar beslediğine dair bir algı oluşturabilirdi. Dolayısıyla iki ülke arasındaki müzakerelerde bu konu üzerinde durulmuştur. Macar hükümeti o ana kadar hiçbir siyasî yöne kaymamaya ve bu ilkesinden sapmamaya

⁶⁴⁴ **MNL K 64** 56. bağ 1933 32. başlık 26 Ağustos 1928 tarih 511 res.pol. sayılı Tahy'ye sunulan 16 Ağustos tarihli durum raporu.

⁶⁴⁵ Gürün, **a.g.e.**, s. 323-324.

⁶⁴⁶ Türkiye'nin İtalya ve Fransa ile imzaladığı antlaşmanın tasdik dili olan Fransızca metnin birinci maddesi: "*Les Hautes Parties contractantes s'engagent à n'entrer dans aucune entente d'ordre politique ou économique et dans aucune combinaison dirigées contre l'une d'Elles.*" İtalya ile yapılan tarafsızlık, uzlaşma ve adli tesviye antlaşmasının (Bkz. **Resmi Gazete** Sayı:6214 13 Kanunuevvel (Aralık) 1928) Türkçe tercümesi: "**Madde 1:** Tarafeyni Âliyeyni Âkideyn tarafeynden biri aleyhine müteveccih hiçbir itilâfî siyasî veya iktisadiye ve hiçbir tertibe dahil olmamağı taahhüt ederler. Macaristan ile yapılan tarafsızlık, uzlaşma ve hakem antlaşmasının (Bkz. **Resmî Gazete** 17 Nisan 1929 Sayı 1170) birinci maddesi ise Türkçe'ye şu şekilde çevrilmiştir: "Yüksek âkitler, tarafından biri aleyhine müteveccih siyasî ve iktisadî mahiyette hiçbir tertibe girmemeğı taahhüt ederler." İsmail Soysal *Türkiye'nin imzaladığı siyasal antlaşmaları incelediği çalışmasında aynı maddenin farklı biçimlerde çevrilmesini Hariciye Vekâleti'nde bir tercüme dairesinin bulunmayışından ötürü antlaşmayı inceleyen dairelerin kendi çevirilerini yapmasına bağlamaktadır.*" Bkz. İsmail Soysal, **Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993)**, İstanbul, Eren, 1993. Türkiye'nin Macaristan ile imzaladığı tarafsızlık antlaşmasının Fransızca metni için bkz. **BCA 030.0.010.000.000.232.564.5**; Antlaşmanın Türk hükümetince onaylandığına ilişkin bkz. **BCA 030.0.018.001.002.1.4.4.**

⁶⁴⁷ gös.yer.

dikkat etmişti. Ayrıca, itilâf kelimesinin kullanımı ile doğrudan Slavlar, Romenler ve Çekler, dolayısıyla Fransızlar düşman olarak addedebilirdi.

İki ülke arasında imzalanan bu antlaşmanın önemi, Macaristan'ın o zamana değin imzaladığı siyasî anlaşmalar arasında aynı sözleşmeye imza atan bir veya birden fazla bağıt devlet ile üçüncü bir devletle ihtilaf yaşanması halinde tarafsızlık durumu tesis eder nitelikte olanına imza attığı ilk antlaşma olmasıdır. Bu antlaşma Macaristan'ın imzaladığı bu niteliği haiz ilk antlaşma olmasına rağmen Türkiye daha önce İran, İtalya ve Afganistan ile aynı antlaşmadan imzalamıştır.⁶⁴⁸

Kont Bethlen'in Tevfik Rüştü Bey ile Ağustos ayında Budapeşte'de gerçekleştirdiği görüşmede, Bethlen'in Türkiye ile İtalya arasında neden bir saldırmazlık antlaşması yerine bir tarafsızlık antlaşması yapıldığı sorusuna, Tevfik Rüştü Bey Türkiye ile İtalya'nın komşu olmamaları hasebiyle birbirlerine hücum ihtimalinin bulunmadığı, bu yüzden böyle antlaşma yaptıkları cevabını vermiştir.⁶⁴⁹ Macarlar, Türk-İtalyan antlaşmasının ilk maddesinin güçlü bir yükümlülük ifade ettiğini ve Türk hükümetinin Sovyet Rusya ile var olan iyi ilişkilerini bozabileceğini düşünmüşlerdir. Tevfik Rüştü Bey ise olası bir Rus - Macar ihtilafında Türkiye'nin yükümlülüğünün kendilerini Macarlar ile karşı karşıya getirmeyeceğini ifade etmiştir; çünkü Türkiye'nin Sovyet Rusya ile imzaladığı antlaşma bir ittifak antlaşması değildir.⁶⁵⁰ Ayrıca, Ağustos görüşmesinde ortaya konulduğu üzere Türk - Macar Antlaşması'nın asıl amacı bağıtlardan birinin diğeri karşısında Küçük İtilâf'a hizmet edecek bir birleşim içine girmesini engellemektir. Yani, Macar yorumuna göre, birinci maddenin Türkiye ile Macaristan'ın Küçük İtilâf karşıtı işbirliğini ifade etmesine özen gösterilmiştir. Buradan da Türkiye'nin Küçük İtilâf'ın bölgedeki

⁶⁴⁸ Türkiye ile İran 22 Nisan 1926'da; Türkiye ile Afganistan 25 Mayıs 1928'de; Türkiye ile İtalya 30 Mayıs 1928 tarihinde antlaşma imzalamıştır. Üç antlaşma da aynı tarih ve sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. (13 Kanunuevvel 1928 tarih ve 6213 sayılı Resmî Gazete)

⁶⁴⁹ **MNL K 64 56. bağ 1933 32. başlık** 26 Ağustos 1928 tarih 511 res.pol sayılı Tahy'ye sunulan 16 Ağustos tarihli rapor. Tevfik Rüştü Bey, benzer bir durumda, mesela Bulgaristan'la planlanan antlaşmada bir saldırmazlık yükümlülüğü getireceklerini de ifade etmiştir. Türkiye'nin Bulgaristan ile 6 Mart 1929 tarihinde imzaladığı tarafsızlık antlaşmasında da (Bkz. 4 Haziran 1929 tarih 1204 sayılı **Resmî Gazete**) bir saldırı hükmü bulunmamaktadır: "*Les Hautes Parties contractantes s'engagent à n'entrer dans aucune entente politique ou économique qui serait en opposition avec l'art. 1er du traité d'amitié conclu entre la Bulgarie et la Turquie le 18 octobre 1925.*" (Yüksek Akitler, Bulgaristan ve Türkiye beyninde 18 Teşrinievvel 1925 tarihinde münakit dostluk muahedenamesinin (Bkz. **Resmî Gazete** Sayı: 403, 20 Haziran 1926) birinci maddesiyle *taarruz edecek olan siyasî ve iktisadî hiçbir itilâfa girmemeyi taahhüt ederler.*)

⁶⁵⁰ 26 Ağustos 1928 tarihli a.g.r.

nüfuzunun artmasını engellemek maksadıyla Macaristan ile siyasi bağit yaptığı sonucuna varılabilir. Neticede iki ülke arasında Türkiye'nin İtalya ile imzaladığı antlaşmanın ilk iki maddesi aynen kabul edilmiştir.

Antlaşmanın imzalanmasının ardından Türkiye, Balkanların bölünmesini engelleyen ve bölgeyi tehlikeden uzak tutmaya yönelik siyasetini sürdürmek istemiştir. Türk-Macar Antlaşması bölgedeki Fransız nüfuzunun aleyhineyken İtalya'nın bölge siyasetinin çıkarına olmuştur.⁶⁵¹ Tahy'nin İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Edmonds'a anlattığına göre, Sovyet Rusya da Türk-Macar yaklaşmasından memnun olmamış ve Ankara'daki Sovyet Büyükelçisi Suriç, anlaşmanın Meclis'te tasdikinin geciktirilmesi için elinden geleni yapmıştır.⁶⁵² Macar tarafı ise Beneş'in Bulgar-Çekoslovak yaklaşmasını ve Çekoslovak-Yunan tahkiminin Türkiye için bölgede tehdit unsuru olacağı propagandasını yapmıştır. Türk tarafının endişesi yukarıda da izah edildiği üzere Romanya'nın Bulgaristan ve Yugoslavya ile yaklaşmasıydı.⁶⁵³ Tahy, göreve başladığından bu yana Türk yetkililere Küçük İtilaf'a ve üyelerine karşı kulis yapmıştır.⁶⁵⁴ “*Beş sene boyunca sürekli ve kati biçimde Türk Hariciyesi'ne Türk dış politikası açısından Küçük İtilâf'ın tehlikeli olduğunu tebarüz ettirmeye çalıştım.*” Fakat, İtalya'nın Balkanlar'daki çabalarına karşılık olarak Fransız peyki konumundaki Küçük İtilaf üyelerinden Yugoslavya'nın Bulgaristan ile yaklaşma girişimi; Beneş'in bunu desteklemesi; Bulgar Kralı Boris'in Prag ziyareti ve Bulgaristan ile Yunanistan'ın Çekoslovakya ile birer tahkim antlaşması imzalamaları İtalya ve Yunanistan ile dirsek temasındaki Türkiye'nin tepkisi çekmiştir. Tahy'nin aktardığına göre, Çekoslovak mevkidaşı Kobr, Tefvik Rüştü Bey'in kendisinin huzurunda Beneş'in Balkanlar'a müdahale etmesini eleştirmiştir. Tefvik Rüştü Bey bu ruh hali içerisinde, *Ethnos* isimli Yunan gazetesine bir mülakat vererek Küçük İtilâf'ın himayesinde kurulacak olası bir Kuzey Balkan ittifadı karşısında dengeleyici olarak Yunanistan Bulgaristan ve Türk itilâfından oluşacak bir Güney Balkan ittifadının

⁶⁵¹ **A.A. Botschaft Budapest** R 74164 20 Ağustos 1930 tarih ve cfr II Ve 40 pr. 2/8.30 in Po 4 Vbd. Sayılı “*Die politische Lage in Südosteuropa*” başlıklı rapor, s.10.

⁶⁵² Edmonds'a göre Suriç, Tahy'e hükmetine anlaşmanın yürürlüğe girişini ertelemeleri telkininde bulunup bulunmayacağını sormuş; Tahy'nin de buna yanıtı eğer Budapeşte'de bir Sovyet elçisi olsaydı bu işin kendisine düşmesinin beklendiği biçiminde olmuştur. **FO 371/13664** 8 Nisan 1929 tarih C 2630/349/21 sayılı rapor.

⁶⁵³ **MNL K 63 288. bağ 32/7** başlık 6 Mayıs 1929 tarih ve 18.pol/1929 sayılı rapor.

⁶⁵⁴ **MNL K 63 288. bağ 32/3** İstanbul'dan 2 Temmuz 1929 38 pol./1929 sayılı rapor.

kurulabileceğinin sinyalinin vermiştir.⁶⁵⁵ Bu bakımdan, Türkiye, Macaristan'ın 1929 yılında Bulgaristan ile yürüttüğü siyasî müzakereleri yakından takip etmiştir.⁶⁵⁶

Berlin'deki Macar Elçisi Kánya, Tefik Rüştü Bey'in Rusya-İtalya-Yunanistan-Bulgaristan-Almanya-Macaristan ve Türkiye'nin yer alacağı ve barışı muhafaza edecek bir birlik oluşturmak arzusunda olduğunu düşünmüştür.⁶⁵⁷ Kánya'nın kanaatinde barışın korunması açısından haklılık payı vardır. Ancak, Tefik Rüştü Bey'in 17 Haziran 1930 tarihinde TBMM'nde Türk-Yunan antlaşmasının tasdiki hakkında kanun tasarısının müzakereleri sırasında söyledikleri Türkiye'nin Kánya'nın dile getirdiği türden bir birlik düşünmediğini ortaya koyar.⁶⁵⁸

“Türkiye, birtakım kapalı kombinezonlar ve ittifaklar yerine karşılıklı ve bölgesel açık anlaşmalara müsait görünse de her ittifakın karşısında bir ittifak doğurduğunu düşünerek böyle temaslara girmemiştir. Bunun yerine, eşit muamele ve hiçbir devlet aleyhine olmamaya dayanan saldırmazlık, tarafsızlık ve hakem antlaşmalarını en kolay ve verimli çare olarak görmüştür.”

Türkiye, bu anlaşmaları yaparken siyasetinin diplomatik çevrelerde İtalyan eksenine kaymış gibi yorumlanmasını da istememiştir. Alman Elçisi'nin değerlendirmesine göre Türkiye'nin Arnavutluk ile diplomatik ilişkilerini askıya almasının altında da bu etmen yatmaktadır; keza Tefik Rüştü Bey 1928 yılının Ağustos ayında Budapeşte ve Sofya'ya yaptığı ziyaretin ardından Ankara'daki misyon şeflerine Türkiye'nin Arnavutluk ile yaptığı anlaşmadan vazgeçeceğini bildirmiştir.⁶⁵⁹

⁶⁵⁵ gös.yer.

⁶⁵⁶ İki ülke arasındaki müzakereler sonucunda aynı sene bir arabuluculuk antlaşması imzalanmıştır. Bu dönemde Macar dışişleri bakanı Walko, Bulgar tarafına kendileriyle bir de dostluk antlaşması yapmaya yönelik isteklerini ilettiğinde Bulgarlar bu teklifi hiçbir devlete itimat etmediklerini gerekçe göstererek reddetmişlerdir. Bkz. **BCA 030.0.10.232.564.7** ve **BCA 030.0.10.232.564.8**

⁶⁵⁷ **MNL K 63 288. bağ 32/3** başlık Berlin'den 3 Mayıs 1929 tarih ve 66/pol. Sayılı rapor.

⁶⁵⁸ “Türk-Yunan İtilâfnamesi”, **Ayın Tarihi**, c.22-23, S.75-78 (Haziran-Eylül 1930), s.6344.

⁶⁵⁹ **A.A. Botschaft Budapest** Karton 61 251_Band 1-5 (1921-1930) Ankara'dan 31 Ağustos 1928 tarihli Türk dış politikası hakkında başlıklı rapor. Arnavutluk'taki ilk Türk Büyükelçiliği 28 Temmuz 1925'te Ankara'daki ilk Arnavut Büyükelçiliği de 13 Mart 1926 tarihinde açılmıştır. Zaman içinde Tiran ile Roma arasındaki yakınlaşma ve Ahmet Zogu'nun 1 Eylül 1928 tarihinde kendisini tüm Arnavutların kralı ilan etmesi ile Türkiye Cumhuriyeti Tiran'daki elçisini geri çekmiştir. Ahmet Zogu buna hem Ankara'daki elçisini çekerek hem de İstanbul'daki konsolosluğunu kapatarak cevap vermiştir. İkili ilişkiler resmen kesilmese de 1932 yılına kadar Türkiye Arnavutluk'a 1932 yılında

Türk tarafı, resmî beyanlarında vurgulanan antlaşmalara sadakat ve barışın korunması⁶⁶⁰ hususlarına Macar tarafıyla yaptıkları antlaşmada da titizlikle uymuştur. Tevfik Rüştü Bey'in kendilerini ilgilendirmeyen bir meselede bile Macarlarla yaptıkları antlaşma uyarınca kendilerini bilgilendireceğini bizzat Türk bakanın ağzından öğrenen Tahy bundan oldukça memnun kalmıştır.⁶⁶¹

İki ülke arasında siyasî nitelikli bu antlaşmanın imzalanmasının ardından Macar cephesindeki dikkate değer gelişme, İtalya Dışişleri Bakanı Grandi'nin Budapeşte'ye 2-5 Mayıs 1929 tarihlerinde yaptığı dört günlük ziyaret olmuştur. Macar tarafı, Grandi'nin ziyaretini Kont Bethlen'in 1927 yılında Mussolini'ye yaptığı ziyarete bir cevap olarak kabul ederek kendisini bir devlet başkanı gibi karşılamıştır. Macarlar, Lord Rothermere'in kişisel çabalarının ardından, barış antlaşmasıyla kendilerine yapılan adaletsizliği gören ilk milletin İtalyanlar olduğuna vurgu yaparak bu ülkenin emellerine ulaşmasının Macaristan'ın da çıkarına olacağına ifade etmişlerdir.⁶⁶² İtalyan-Macar ve Türk-Macar yakınlaşmaları Fransa için, Güneydoğu Avrupa'daki nüfuzuna darbe vurması bakımından muhtemel bir tehdittir.

Bu noktaya kadar aydınlatılmaya çalışılan husus şu şekilde özetlenebilir: Önceleri bağımsız bir çizgi izleyip konumunu dünya siyasetindeki gelişmelere göre belirleyen Macar dış politikasının İtalya'yla yakınlaşmasının ardından çevrenemektan kurtularak bu ülkeye eklemlemiş biçimde Türkiye ile ilişki kurmuş olmasıdır. Mussolini de Tevfik Rüştü Bey ile gerçekleştirdiği 1928 yılı Nisan ayındaki Milano görüşmesinden sonra Macar mevkidaşına Türkiye ile diplomatik adım atmak için İtalya'yı beklemelerinin daha iyi olacağı tavsiyesinde bulunmuştur; çünkü İtalya bölgede tesis etmek istediği düzende Türkiye ile Macaristan'a da rol biçmiştir.⁶⁶³ İki ülke arasındaki tarafsızlık ve tahkim antlaşmasının imzalanmasında İtalya itici güç olarak rol oynamıştır. Kanaatimizce, İtalya'nın esas amacı hem

kadar elçi göndermemiştir. Bkz. Yonca Anzerlioğlu, "İki Savaş Arası Dönemde İtalya'nın Arnavutluk Siyaseti Karşısında Türkiye'nin Tavrı", **Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS 38)**, 10-15 Eylül 2007, Ankara'da sunulan tebliğ.

⁶⁶⁰ "Türk-Yunan İtilâfnamesi", **Ayın Tarihi**, s.6343.

⁶⁶¹ **MNL K 63 288. bağ 32/7** Ankara'dan 10 Mart 1929 tarih 9/pol sayılı Tahy'den Walko'ya rapor

⁶⁶² Juhász, **a.g.e.**, s.85-86; Réti, **a.g.e.**, s.17.

⁶⁶³ Dezsó Nemes, **A Bethlen-Kormány Külpolitikája 1927-1931-ben az "Aktiv Külpolitika" Kifejlődése és Kudarca (Bethlen Hükümeti'nin Dışpolitikası 1927-1931, "Aktif Dış Politika"nın Gelişimi Ve İflası)**, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1964, s.350-351.

Türkiye hem de Yunanistan ile ortak bir dostluk ve tarafsızlık antlaşması yapmak ve böyle bir birliğe bir müddet sonra Bulgaristan'ı ve Macaristan'ı da dâhil etmekte. Mussolini, 1920'li yılların ortasından itibaren Küçük İtilâf'a karşı Güney Balkanlar'da denge teşkil edecek bir tertip hazırlamak istiyordu. Öyle ki, Roma'daki Alman Büyükelçisi Neurath'ın ifadesiyle “*İtalya'nın Yunanistan'ı Yugoslavya'nın hâkimiyetindeki Balkan siyasetine karşı çıkan kendi tarafına çekme arzusu, Türkiye'nin desteğini kazanmasından daha münasipti.*”⁶⁶⁴ Tarafsızlık Antlaşması'nı bu noktadan hareketle imzalayan Macaristan ile Mussolini'nin amacının aksine bölgede sulhun temini için çalışan Türkiye'nin 1930'lu yılların ilk yarısındaki ilişkileri bu atmosfer içerisinde cereyan etmiştir. İleride detaylarına değinileceği üzere, Kont Bethlen'i 1930 yılında Ankara'ya getiren husus da bu olmuştur. Dahası Ankara'nın Bethlen ile Yunanistan Başbakanı Venizelos'u 1930 yılının Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında aynı anda resmî protokol çerçevesinde ağırlamış olmasında Türkiye'nin bu konuda muhataplarına mesaj verme amacı taşıdığı ileri sürülebilir.⁶⁶⁵

2.3. Samimiyet Dönemi

1930'lu yılların başında Avrupa'da meydana gelen olaylar ve gruplaşma hareketleri Türkiye'nin daha uzun bir süre uluslararası siyasî olayların dışında kalamayacağı gerçeğini ortaya koymaya başlamıştır. Türkiye'nin uyguladığı barışçı politika, statükoyu korumak amacıyla olan ve demokrasi ile yönetilen batılı

⁶⁶⁴ **A.A Botschaft Budapest Karton 61 251_Band 1-5 (1921-1930)** Roma'dan 17 Mayıs 1928 tarih ve Nr I/2112 Abschrift III 0 2967 sayılı İtalyan-Türk saldırmazlık anlaşması başlıklı rapor.

⁶⁶⁵ Alman siyaset bilimci Werner Weidenfeld, 2012 yılında Avrupa Birliği ve Avrupa bütünleşmesi üzerine verdiği bir konferansta sembollerin Avrupa siyasetinde önemli yeri olduğuna dikkat çekmiş; basit bir sembolün karmaşık antlaşmalardan çok daha fazla mesaj verebileceğini ileri sürmüştür. Kendisine göre, yüzyıllar boyunca savaş ekonomisinin sembolü olarak görülen kömür ve çelik konusunda işbirliğine gitmek suretiyle Fransa ve Almanya ortak çalışmaya başlamış ve günümüz Avrupa Birliği'nin temellerini atmıştır. Verdiği diğer bir örnek ise, 1989 yılındaki Almanya Polonya yakınlaşması sırasında iki ülkenin ona yakın antlaşmaya imza atmış olmasına rağmen kamuoyunun bu yakınlaşmayla ilgili olarak aklında kalanın Alman Şansölyesi Helmut Kohl'un Polonya'ya gerçekleştirdiği resmî ziyarette Polonyalıların Naziler'e karşı direniş başlattığı bölgeye giderek tüm dünyaya iki ülkenin yakınlaştığını ilan etmiş olmasıdır. Werner Weidenfeld, “The Internal Crisis of the EU”, **European Forum Alpbach**, 18 Ağustos 2012 tarihli konuşması. Atatürk'ün de Macar ve Yunan tarafını Ankara'da aynı anda ağırlamasını bu şekilde değerlendirmek mümkündür. Bu buluşmanın hemen öncesinde Behiç Erkin'in anılarında yer verdiği bir fıkra da bu konuyla ilişkilendirilebilir: “20 Nisan 1930 akşamı elçilikte Horthy şerefine verilen davete Horthy'nin gece 1 buçuğa kadar kalmış olması, Türkiye'ye karşı sevgisine bir alâmet telâkki edilerek sosyeterlerde çok zaman bu davetten bahs olunmuştur.” Bkz. Erkin, **a.g.e.**, s.336.

devletlerin dikkatini çekmiş; bu devletlerin Türkiye’yi yanlarına çekme girişimlerine neden olmuştur. Böylelikle, Türkiye batılı devletlerin daha fazla önem verdiği bir devlet haline gelmeye başlamıştır.⁶⁶⁶ Almanya’nın İstanbul Konsolosu Aschmann’ın 1928 yılında kaleme aldığı bir raporda ifade ettiği üzere, Türkiye’nin genel dış siyasetinin açık hedefi “*Tüm çetrefilli sorunların hızlı bir şekilde çözümü aynı zamanda Türkiye için önemli tüm ülkelerle dostane ilişkilerin tesisi*” ve *Balkanlar’daki İtalyan ve Fransız ayrışmasının etkilerinden herhangi bir kanada girmeksizin istifade etmektir.*⁶⁶⁷

1929 Dünya Ekonomik Krizi’nin Balkan ülkeleri ve Türkiye’yi sanayileşmiş ülkelere oranla daha fazla etkilemiş olması da irdelenmesi gereken başka bir husustur. Kriz ortamında büyük devletler bir süreliğine de olsa Balkanlar’ı kendi haline bırakmışlardır. Bu durum, bölgesel güçlerin liderlik rolüne soyunmalarını mümkün kılan bir boşluk yaratmıştır. Oluşan bu nüfuz boşluğundan yararlanan Türkiye’nin böylece bölgedeki itibarı artmıştır. Bunun sebepleri, Türkiye’nin fiziksel kapasitesini geliştirmiş olması ve Türk diplomasisinin Balkanlar’daki “olumsuz” Türk imgesini yönetici seçkinler katında düzeltmeyi başarmasıdır.⁶⁶⁸ Büyük devletlerin, özellikle Almanya ve İtalya’nın otarşik ekonomi siyaseti bütün devletlerin gümrük duvarlarını yükseltmelerine ve bunun bir sonucu olarak da dünya ticaret hacminin daralmasına neden olmuştur. Ekonomik bakımdan kendi kendine yetme çabasına girmiş bulunan devletlerin bu davranışı, büyük devletlerin hammadde ve pazar arama uğraşısı ile çatışmıştır.⁶⁶⁹ Türkiye, İngiltere ve Fransa’dan malî yardım almamış ve İtalya ile ekonomik bir anlaşma içine girmeye çalışmıştır.⁶⁷⁰ Oluşan bu nüfuz boşluğu, Balkan ülkeleriyle Türkiye arasındaki yakınlaşmayı tetiklemiştir. Türkiye ile Yunanistan, 1930 ile 1934 yılları arasında bir dizi konferans sonucunda Balkan Antantı’nı kurmuşlardır.

Bu dönem ayrıca, Macaristan’ın üzerindeki baskının kalkarak uluslararası anlaşmalarda revizyon fikrini dile getirmeye başladığı dönemdir. Macaristan, İtalya

⁶⁶⁶ Sevim Ünal, “Atatürk’ün Balkanlar’daki Barışçıl Politikası”, **IX. Türk Tarih Kongresi Ankara: 21-25 Eylül 1981, Kongreye Sunulan Bildiriler: III. Cilt**, Ankara, TTK Yayınevi, 1989, s.1990.

⁶⁶⁷ **A.A Botschaft Budapest** Karton 61 251_Band 1-5 (1921-1930) Ankara’dan 31 Ağustos 1928 tarihli Türk dış politikası hakkında başlıklı rapor.

⁶⁶⁸ Barlas ve Güvenç, **a.g.e.**, s.25,180.

⁶⁶⁹ Ünal, a.g.m., s.1989.

⁶⁷⁰ Daha sonra 1932 yılı itibarıyla İtalya ile Türkiye’nin ekonomik ilişkilerinde gerginlikler yaşanacaktır. Anzerlioğlu, **a.g.e.**

ve Türkiye'den sonra Bulgaristan ile de yakınlaşmış; 1929 yılının Temmuz ayında bu ülkeyle bir uzlaşma ve hakemlik anlaşması imzalamıştır.⁶⁷¹ Macaristan, Türkiye'yi İtalya'nın ekseninde revizyonist kanada sürükleyebileceği inancını taşımaktaydı. Türkiye'nin mevcut uluslararası sisteme ilişkin memnuniyetsizliğinin mutlaka bir revizyonist duruş anlamına gelmediğini öngöremeyen İtalya ise, Türkiye'nin uluslararası yalıtılmışlığını kullanarak Ankara'yı kendi yörüngesine çekmeye çalışmıştır. Ne var ki, İtalya'nın izlediği siyaset tam tersi sonuç yaratmıştır. İlk olarak İtalya'nın da desteklediği Türk-Yunan yakınlaşması bağımsız bir yön kazanmış ve sonrasında geniş kapsamlı bir Balkan işbirliğinin çekirdeğini oluşturmuştur. İkinci olarak, İtalya'nın uluslararası alanda, özellikle Türkiye'nin Avrupa'ya ve Balkanlar'a yönelik siyasetini desteklemesi, Fransa'nın buraya yönelik hamlelerini ve bölgedeki nüfuzunu kırmayı amaçlamıştır. Ancak bu rekabetin Türkiye'yi Avrupa devletler sistemine daha da yakınlaştırdığı düşünülebilir.⁶⁷²

Hariciye Vekili Walko'nun 1930 yılının Mart ayındaki Ankara ziyareti bu atmosferde gerçekleşmiştir.⁶⁷³ Walko'nun gelişi hakkında kamuoyuna Tevfik Rüştü Bey'in 1928'de yaptığı ziyarete cevap niteliği taşıdığı bilgisi verilmiş olsa da Budapeşte'deki İngiliz Büyükelçisi Lord Chilston bundan pek emin değildi.⁶⁷⁴ Kendisine göre, önceliğini kendi sınır güvenliğine veren Türk dış politikasının Güney ve Doğu Avrupa meseleleri üzerinde günden güne sürekli artan çıkarları vardı ve Walko'nun ziyareti de bu çerçevede değerlendirmeliydi.⁶⁷⁵ İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Edmonds ise Budapeşte'deki meslektaşının aksine, bu ziyaretin gizli bir

⁶⁷¹Pritz, **Magyarország külpolitikája**, s.135.

⁶⁷²Barlas ve Güvenç, **a.g.e.**, s.24.

⁶⁷³Türkiye'nin amacı, Walko'nun ziyaretini aralarında uzlaşma sağlamak için Sovyet Dışişleri Yüksek Komiseri Karahan'ın Ankara'da bulunduğu zamana denk getirmektir. Tahy, Walko'dan bu konuda bir talimat istemiştir. **MNL K 64 37. bağ 41. başlık** Tahy'den Walko'ya 14 Kasım 1929 tarih 22 Sayılı telgraf Walko ise Tahy'e Karahan'ın ziyaretine denk gelen günlerde Ankara'dan uzak durması talimatını vermiştir. **MNL K 64 37. bağ 41. başlık** Walko'dan Kuhl'a 16 Kasım 1929 tarih 11 Sayılı telgraf. Aras, tarafsızlık antlaşmalarının tasdiklerinin teatisi esnasında Tahy'e bu teklifini yinelemiş; Karahan ile görüşmesi halinde Rus komiserin sadece Rusça bilmesinden mütevellit bizzat tercümanlık yapmayı teklif etmiştir. **MNL K 64 37. bağ 41. başlık** Tahy'den Walko'ya 9 Aralık 1929 tarih ve 25 sayılı telgraf. Tahy'nin buna yönelik isteksiz duruşunu Walko onaylamıştır. **MNL K 64 37. bağ 41. başlık** Walko'dan Tahy'e 10 Aralık 1929 tarih 19 sayılı telgraf.

⁶⁷⁴**FO 371/14393** 17 Şubat 1930 tarih C 1306/1306/21 sayılı rapor. Keza, Tevfik Rüştü Bey'in Budapeşte ziyareti de Viyana'daki uzun tatilden Türkiye'ye dönerken gerçekleştirdiği bir nezaket ziyareti olarak takdim edilmiştir.

⁶⁷⁵**FO/14393** 7 Nisan 1930 tarih C 2713/1306/21 sayılı rapor.

gündem içerdiğini düşünmemiştir.⁶⁷⁶ Türk ve Macar bakanlar ise Ankara'daki açık demeçlerinde, iki milletin akrabalığına, köklü Türk-Macar dostluğuna ve birbirlerinin memleketlerinde gördükleri samimî muameleden ötürü duydukları memnuniyete değinirlerken siyasî gelişmelerden bahsetmemişlerdir.⁶⁷⁷ Walko'nun, Atatürk, İsmet Paşa ve Tevfik Rüştü Bey ile görüşmelerinde masaya yatırılan ve basına yansımayan konular ise Türkiye'nin Sovyetler Birliği ve Balkan devletleriyle olan ilişkileri ile iki ülke arasındaki iktisadî ve kültürel işbirliği imkânları olmuştur. Walko'nun kaleminden görüşmeler şu şekilde cereyan etmiştir:⁶⁷⁸

“Ankara’da Mustafa Kemal Paşa’yla, İsmet Paşa ve Hariciye Vekili Tevfik Rüştü ile daha uzun görüşmeler yapma fırsatım oldu. Gazi kesinlikle keskin zekâlı, enerjik gözükten, sempatik bir insan, rahat iletişim kuruyor. Azınlık işimiz, askerî sınırlamalar, Milletler Cemiyeti kontrolü ve krallık meseleleriyle oldukça ilgilendi. Görüşmemiz süresince geniş manada Macarlar, Bulgarlar ve Türkler arasındaki akrabalık ilişkileriyle ilgilendi; güçlü bir biçimde onun üzerine Türklerle bizim Macar soyundan akraba olduğumuzu memnuniyetle vurguladı; bir Macar-Bulgar-Türk işbirliğine büyük anlam yüklüyor. En azından bu üç devlet arasında şimdi kültür alanında daha fazla ilişkinin tesis edilmesi gerektiği hususundaki fikirlerimiz birdir. Eğer Bulgaristan ile Macaristan coğrafi açıdan komşu olsalardı kendisinin olası bir Macar-Bulgar-Türk işbirliğini ziyadesiyle destekleyeceği yönündeki mülahazası da ilginçti.

Başvekil İsmet Paşa ve Hariciye Vekili Tevfik Rüştü ile bizi ilgilendiren her bir devletle ilişkilerimizi baştan sona ele aldık. Bu münasebetle Tevfik Rüştü Bey, Rus vaziyetini genel hatlarıyla şöyle açıkladı: ‘Rusya’nın iktisadî vaziyeti şu anda

⁶⁷⁶FO 371/14393 31 Mart 1930 tarih C2528/1306/21 sayılı rapor.

⁶⁷⁷Aras ve Walko'nun irat ettikleri nutukların metinleri için bkz. “Macar Hariciye Nazırı M. Walko'nun iadei ziyareti”, **Ayın Tarihi**, c.22, No.73 (Nisan 1930), s.6024-6026.

⁶⁷⁸MNL K 64 41. bağ 1930 32. başlık 4 Nisan 1930 tarih 200 res/930 sayılı Hariciye Vekili Walko'nun Türkiye ve Bulgaristan temaslarına ilişkin tutanak.

gerçekten kriz halinde ve Bolşeviklerin iktisadî programlarını esas olarak tarımın yeniden organizasyonunun uygulanmasını yapamayacakları yüzde 99 muhtemeldir.’ Buroff için Besarabya’daki çatışmaların sadece iç huzursuzlukları bastırmaya yönelik olduğu ve bunların gerçekten ciddi bir Romen karşıtı anlamının olmadığı bilgisini verdi. Bu hususta Bolşevik idarecilerin durumlarından şüpheye düşmüş olmaları imkânsız değildir, belki gelecek buluşmada özel bir ayrılık ya da çıkış yolu arayacaklar.

Türk - Rus dostluğunun temeliyle ilgili soruma Teyfik Rüştü Bey, iki ülke arasında bir ittifak olmadığını, ama bunun yerine onlarla, en son Türkiye’nin İran ve Afganistan ile imzaladığı nitelikte bir dostluk ve tarafsızlık antlaşması yaptıklarını söyledi. Buna göre, tarafımızca da bilindiği üzere, akitlerden herhangi biri bir diğerinin komşusuyla anlaşma yapmak isterse, önceden birbirlerine haber verecekler. Rusların onlara eğer bir savaşa karıştırlarsa kendilerini destekleyeceklerine yönelik tek taraflı sözlü teminatı var; onların ise kendi hesaplarından Sovyetlerin savaşa girmesi halinde istediklerini yapmakta serbest olduklarını çok gizli olarak bana ilettiler. Macaristan’ı ilgilendiren husus, Teyfik Rüştü Bey’in tekrar atıf yaptığı üzere, şayet Macaristan Sovyet devletini tanırsa ve onunla diplomatik temasa girerse iyi olur. Buna cevabım şu oldu ki, Macar kamuoyu mücadele edilemez bir dayanakla bunun karşısındadır ve Kont Bethlen’in tüm faaliyetinde program noktası bu oldu ki, çünkü Ruslarla anlaşmaya söz verdi, ama kendi partisinin bir kısmını karşısında buldu. O da geri adım atmaya mecbur kaldı. Teyfik Rüştü Bey bu konuyu kapattı.

Konunun görüşülmesinde Teyfik Rüştü özellikle, Sovyet Rusya’nın mütemedi hareketiyle Romanya’yu zayıflatabilmesinin Macaristan’a ne kadar avantajının

olacağından bahsetti. O durumu devam ettirmesini ve Sovyet-Romen uzlaşmasıyla gelmemesini vurguladım. Genel bir Sovyet savaşı halinde Sovyetlerle diplomatik ilişkisi olanın durumunun daha kolay olacağını vurguladı.

Sovyet ordusuyla ilgili olarak Türk düşüncesi şu ki, ordunun donanımı, subayları gerçekten iyi, çoğunluğu Litvan, Leton vs. ki onlar başka ekmeğe gidemezler;⁶⁷⁹ orduyla uğraşmak zorundalar, komutanların iyi olup olmadığını bir orduda hesaba katmak zorundasınız.

Yunan-Türk ilişkileri hususunda Türklerin ve oradaki elçiliklerin, bilakis tarafsız uzmanların görüşü o ki, uzlaşma gerçekten kusursuz ve Venizelos'un Ankara seyahatini bekledikleri nisan ayında tamamlanmış olacak.

Türkleri de Bulgarları İtalyanlarla bize yakınlaştırmaya ikna ettirmeye çabaladım. Bu [hususta] Türk tarafını da hesaba katıyoruz, ama gerçekten Türk hükümetinin Bulgar hükümetine tesir edebileceğinden emin değilim; çünkü Buroff geri dönerken şimdiki Türk rejimini dayanıklı görüp görmediğim hakkında görüşümü istemişti. Kendisine Gazi haricinde Başvekilin kişiliği ve ordunun komutanının şimdiki rejimin direkleri olduğu, Türk ordusunun gerçekten donanım açısından olduğu gibi iyi şahsiyetine yönelik uyumlu bir fikir olduğu için sonradan ivme [kazanacağı] bu yüzden önemli olduğu cevabını verdim.

Başvekil ve Hariciye Vekili ile süren görüşmelerim esnasında söz Balkan devletlerinin eskiye oranla şimdi birbirleriyle daha fazla temas etmelerine geldi ve eğer doğu Avrupa konferansı yaptıkları takdirde buna katılmak isteyip istemeyeceğimizi sordular; eğer Avusturya da bununla ilgilenirse katılacağımızı söyledim.”

⁶⁷⁹ “meslek yapamazlar” anlamında kullanılmaktadır.

Bu görüşmeden Türk tarafının önceliğinin Sovyet Rusya ile Macaristan arasında diplomatik temas kurulması olduğu ve bir Balkan konferansı için nabız yokladığı anlaşılmaktadır.

Walko'nun Ankara ziyareti bilhassa Yugoslavya'da endişeyle karşılanmıştır. Yugoslav hükümeti tam bu dönemde ülkenin Sofya Elçiliğini yapmış Nesiç isimli deneyimli diplomatını Ankara'ya tayin etmiştir. Bununla beraber Walko Ankara'dayken Yugoslav matbuatında bir Balkan birliği kurularak Türkiye'nin de buna girmesi gerektiğine ilişkin yazılar neşredilmiştir.⁶⁸⁰ Aynı anda Bulgaristan'da da bir taraftan Yugoslav karşıtı faaliyetler başlarken diğer taraftan Sofya'da hükümet İngiltere ile Yugoslavya'ya karşı bir görüşme yapmıştır.⁶⁸¹ Şu durumda, İtalya'nın Yunanistan ve Türkiye ile oluşturmak istediği paktın karşısında Fransa ve İngiltere'nin desteklediği başka bir blok çıkma olasılığı belirlemiştir ve iki blok da her halükarda Yugoslavya'nın aleyhineydi. Walko'nun ziyaretinin ardından Schön'e bu ziyarete dair malumat veren Macar Dışişleri Müsteşarı Kont Khun-Héderváry, Macar Bakanın ziyaretinin basına da açıklandığı üzere, Tefik Rüştü Bey'in Budapeşte ziyaretine iade niteliği taşıdığını ve somut bir siyasî hedefinin olmadığını ifade etmiştir. Macarlar, Türkiye'nin İtalya'ya karşı tutumunda eskiden beri süregelen itimatsızlığı tamamen terk etmediğini düşünmekteydiler. Kont Khun-Héderváry, Ankara'nın büyük bir Güney Slav İmparatorluğu'nun oluşumunu kendisine bir tehlike olarak gördüğünü ve bu bakımdan Bulgar-Yugoslav sorununun kendilerini ilgilendirdiğini; Ankara'nın bir statüko değişikliğinden yana olmadığını Belgrad'ın doğrudan bilmesini istediğini ifade etmiştir. Schön'e göre Türkiye ile Macaristan'ın İtalya ile bağlantılı olan ortak çıkarlarının esas ağırlık noktasını bu durum oluşturmaktadır.⁶⁸²

Walko'nun yolu bu ziyaretin altı ay sonrasında bu sefer Kont Bethlen'in maiyetinde tekrar Ankara'ya düşmüştür. Macaristan Başbakanı Kont Bethlen'in

⁶⁸⁰ **Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı**, s.317.

⁶⁸¹ Bulgaristan Dışişleri Bakanı Burov ile İngiltere'nin Belgrad Elçisi Nevile Meyrick Henderson, 31 Mart ile 2 Nisan 1930 tarihleri arasında Sofya'da bir araya gelmişlerdir. Burov, Henderson'dan büyük güçlerin Bulgaristan'ın Makedonya toprakları üzerindeki iddiasını desteklemesini istemiştir. Buna göre, büyük güçlerin bölgede yaşayan Bulgar azınlığın haklarını ileri sürerek Belgrad'a baskı yapmalarını planlamıştır. Müzakerelerden sonuç çıkmamıştır. Bkz. Dragan Bogetić & Slobodanka Kovačević, **Hronologija jugoslovensko-bugarskih odnosa (1878-2003)**, Beograd, Jugoistok XXI - Centar za evro-balkansku saradnju & Valjevo, Topalović, 2003, s. 94.

⁶⁸² **A.A. Karton 61 251_Band 1-5** 15 Nisan 1930 tarih ve A 46 P 31 sayılı rapor.

Cumhuriyetin yedinci yıldönümü kutlamalarına denk gelen ve 27-30 Ekim 1930 tarihlerini kapsayan Ankara ziyareti de dünyada yankı uyandırmıştır. Her şeyden önce bu ziyaretin önemi arttıran husus Yunan Başvekili Venizelos'un Ankara ziyaretiyle aynı zamana denk gelmesidir.⁶⁸³ Bu da akıllara dünya siyasetinde Türkiye ve Macaristan'ın rol aldıkları yeni bir yapılanmanın oluştuğuna dair soru işaretleri getirmiştir. Böylece, Atatürk, İtalya başta olmak üzere büyük devletlere Türkiye'nin dış politika ilkeleri bağlamında bağımsız hareket ettiği ve bölge devletlerini kendi çatısı altında toplayabileceği mesajını vermek istemiştir.

Türkiye'deki buluşmanın bir sene öncesinde Kont Bethlen ve Venizelos, 4 Ekim 1929 tarihinde Budapeşte'de bir araya gelmişler ve aralarında ne tahkim ne de dostluk antlaşması olmamasına rağmen birbirleriyle diplomatik ilişkileri bulunan ülkelerini ilgilendiren meselelerde görüş alışverişinde bulunmuşlardı.⁶⁸⁴ İki ülke arasındaki muhtemel bir uzlaşma, Türk-İtalyan ve İtalya'nın teşvikiyle yapılan Türk-Macar antlaşmalarını tamamlayıcı nitelikte olacaktır. Ne var ki, iki başbakan arasındaki görüşme sonuç vermemiştir.⁶⁸⁵

⁶⁸³Başbakan İsmet İnönü bu durumla ilgili şu anekdotu paylaşmıştır: "Hatırlarım, Venizelos'un buraya geldiği günlerde Macar başvekili de Ankara'daydı. İkisini beraber ağırladık. Macar Başvekili daha evvel gitti. Macar Başvekilinin bu Ankara ziyareti, hemen pek bahs olunmadan geçti. Halbuki çok değerli bir insandı. Kendisi de işin farkındaydı. Ankara'da bir defa bana, kendisine gösterilen ilginin azlığını, kibar ve ciddi bir şekilde, yarı şikâyet eder tarzda anlattı. "Venizelos'un ziyareti tarihî bir hadisedir. Anladık. Ama ben de buraya resmen ziyarete geldim. Bir devlet ziyareti yapmak üzere buradayım. Onun muamelesini isterim." diyordu. Bu tarzda bir şikâyeti, politika dilinde ilk defa ondan işittim ve ona istediği muameleyi göstermek için özel bir dikkat sarf ettim." Bkz. **İsmet İnönü - Hatıralar**, Sabahattin Selek (Haz.), Ankara, Bilgi Yayınevi, Üçüncü Basım, Ekim 2009, s.500. Behiç Erkin de bu tesadüfe ilişkin bir hikâye paylaşmıştır: "*18 Ekim'de Ankara seyahati için Comte Bethlen'le tekrar görüştim. Comte Bethlen'in Ankara'da bulunacağı zaman, Yunan başbakanı Venizelos'un da bulunacağını anlattım. Evvelden kendisine haber verilmeden bu tesadüf her nedense Comte'un hoşuna gitmedi. Güç halle kendisini iknâ ettim.*" Erkin, **a.g.e.**, s.341. Kont Bethlen'in ziyaretinin Türk basınındaki yankıları için bkz. İ. Sabri Balkaya, "Türk-Macar Diplomatik Ziyaretlerinin Türk Basınına Yansımaları (1930-1931)", **Karadeniz Araştırmaları**, S. 20(Kış 2009), s.97-115.

⁶⁸⁴**MNL K 64 37. bağ** 16 Ekim 1929 tarih 732 res. sayılı rapor.

⁶⁸⁵Yunan-İtalyan Dostluk, Uzlaşma ve Tahkim Antlaşması Roma'da 23 Eylül 1928 tarihinde imzalanmıştır. Bu pakt Yunanistan'ın 1922 yılının sonrasındaki diplomatik izolasyonunu kırarak İtalyan-Yunan yakınlaşmasını başlatmıştır. Bu bağlamda Venizelos, İngiltere ve Fransa ile denge temin etmek için Mussolini'nin Yunan-İtalyan ittifakı kurma teklifini reddetmiştir. Bununla beraber, İtalya ile yapılan dostluk antlaşması Yunanistan için çok önemlidir çünkü İtalya'nın dostluğu Yunanistan açısından Yugoslavya'dan gelen baskıyı da dengelemesi açısından önemlidir. Gerçekten, Yugoslavya ile Yunanistan 27 Mart 1929 tarihinde bir dostluk antlaşması imzalayarak aralarında uzun zamandır süregelen buzları eritmişlerdir. Yunan-İtalyan yakınlaşması Türkiye ile Yunanistan arasındaki ihtilafli konuların da çözümü için önemli bir kilometre taşı olmuştur. Roma, bir buçuk yıl boyunca Atina ve Ankara arasında uzayan ve Lozan'da çözümlenemeyen mübadele meselesine dair müzakereler esnasında arabuluculuk görevi üstlenmiştir. Mussolini kendi liderliğinde bir blok kurmayı planladığı için bu müzakerelerin sonuç vermesiyle bizzat ilgilenmiştir. Böylece, İtalyan

Budapeşte'deki Alman Elçisi Schön'e göre, ki bu tespitinde haklıdır, Macar ve Yunan hükümetleri Venizelos ile Bethlen'in Ankara'daki buluşması üzerine önceden uzlaşmamışlardır. Yine de, bu buluşmanın Belgrad üzerinde kesin bir baskı unsuru olacağına inanan Venizelos, Bethlen'in kutlamalara geleceğinden haberdardı. Schön'ün Atina'daki Alman temsilciliğinden edindiği bilgiye göre, Atina, Yugoslavya'nın Selanik üzerinde yayılma arzusunda olduğunu dikkate almaktaydı. Üstelik Yugoslavya ile Bulgaristan'ın olası bir ittifakı, Türkiye ile Macaristan'ın olduğu gibi Yunanistan'ın da çıkarlarına aykırıydı.⁶⁸⁶

İngiliz Büyükelçisi Chilston'a göre ise Macar Başbakanı'nın Ankara ziyaretinin özel bir manasının yoktu. İngiliz diplomat, Kont Bethlen'in herhangi bir amacı veya müzakere edeceği bir konu olmasa da Macaristan'ı dış memleketlerin ve yabancı devlet adamlarının gözleri önünde tutmak olduğu kanaatindeydi. Ancak, Macaristan'ın netameli iktisadî vaziyetinin ve ülkenin iç siyasetinde sıkıntıların yaşandığı bir döneme denk gelmesi Bethlen'in bu ziyaretinin eleştirilmesine de neden olabilirdi.⁶⁸⁷

Behiç Bey'den Ankara'nın davetini alan Bethlen, kendisine teklif edilen zamanın Venizelos'un Ankara seyahatine denk geleceğini öğrendiğinde bu durumdan rahatsız olmuştur; ama Behiç Bey kendisini bu konuda ikna etmiştir.⁶⁸⁸ İtalya'nın teşvikiyle revizyonizm güdüsü içinde Türkiye'ye yanaşan ve Yunanistan

arabuluculuğu neticesinde Türkiye ile Yunanistan arasında 10 Haziran 1930 tarihinde bir anlaşma imzalanmış ve iki ülke arasında önceden ertelenen bütün sorunlar halledilmiştir. İtalyan arabuluculuğunu onore etmek için Roma'daki Yunan ve Türk sefirleri hükümetlerinin şükranlarını Mussolini'ye sunmuşlardır. Antonis Klapsis, "Greek Diplomacy towards Fascist Italy, 1922-1940" **THETIS, Mannheimer Beiträge zur Klassischen Archäologie und Geschichte Griechenlands und Zyperns**, Reinhard Stupperich und Heinz A. Richter (der.), Band 20, Mannheim, 2013, s.297. Macaristan ise İtalya'nın sözünün dinlenirliğinden yararlanarak Yunanistan ve Türkiye'yi kendi ekseninde bir araya getirmek istemiş; bu maksatla Türkiye ile Yunanistan arasındaki mübadele müzakerelerini yürüten arabulucu komisyonuna Tahy'i üye olarak göndermiştir. Bu da kendisinin gelişmeleri yakından takip etmesine fırsat vermiştir.

⁶⁸⁶**A.A. Karton 61 251_Band 1-5** Budapeşte'den 8 Kasım 1930 tarih ve 179/p.41 sayılı Kont Bethlen'in Ankara ziyareti başlıklı rapor.

⁶⁸⁷**FO 371/14393** 27 Ekim 1930 tarih ve C 8133/1306/21 sayılı rapor.

⁶⁸⁸Erkin, **a.g.e.**, s.341. Ziyaretin kısa bir süre öncesinde 18 Ekim 1930 tarihinde Tahy'nin Merkez'e çektiği bir telgraf Macar tarafının bu ziyarete verdiği önemi göstermektedir: "*İstanbul Macar Elçiliğinden, Ekselanslarının bu ayın 9'u 33 numaralı şifreli telgrafıyla Kont Bethlen'in ziyaretiyle alakalı temsil bütçesine izin verilen 5000 pengö şüphelidir, oysa ki kendi kabulünün bütçesi yaklaşık olarak 9000 pengö verdiler, buna rağmen, şampanyayı kendim aldım ve parasını vermediler. Başbakana daha düşük bir kabul vermemiz manevî ve siyasî olarak imkânsızdır. Çünkü, Venizelos'un aynı zamandaki ziyareti münasebetiyle Kont Bethlen şerefine tertiplenen kutlamalar itibar açısından Yunanlılarınkinden geri kalamaz. Bu itibarla tahsis edilen bütçenin 12000 pengöye yükseltilmesini arz ederim.*" Bkz. **MNL K 74 3. dosya** Beyoğlu'ndan 18 Ekim 1930 tarih ve 23 no'lu şifreli telgraf.

ile de yakınlaşma yolları arayan Macaristan, bu iki ülkenin tüm çabasının bölgedeki statükoyu güçlendirmek olduğunu anlamaya başlamıştır ve sisteme dahil olma hususunda çekimser kalmıştır; diğer taraftan ise bağımlı da koparamamıştır.

Kont Bethlen'in, Ankara seyahati arifesinde Türkiye'den dönüşünde Sofya'ya da resmî bir ziyaret yapmayı planladığı söylentisi kulislere hareketlendirmiştir. Ziyaret, Bulgaristan Başbakanı'nın Bulgar Prensesi ile İtalyan Kralı'nın evlilik merasiminden ötürü ülkede olmayacağı gerekçe gösterilerek iptal edilmiş olsa da Budapeşte'deki İngiliz Elçisi Lord Chilston'ın aktardığına göre, Küçük İtilaf, İtalya'nın Yugoslav karşıtı siyasetinde Macaristan'ı, Bulgaristan'ı ve Türkiye'yi de kullanabileceğini ileri sürmekteydi.⁶⁸⁹ The Morning Post Gazetesi'nin 28 Ekim 1930 tarihinde Romen *Lupta* gazetesine dayandırdığı haberine göre Romenler iki devlet adamının aynı anda Türkiye'yi ziyaret etmelerinin Türk-Yunan-Bulgar-Macar ittifakının ilk adımı olduğunu düşünmekteydiler. Bunun haricinde konuyu takip eden İngiliz ve Fransız gazetelerinde cevap aranan sorular şunlardı: İtalya'nın himayesinde Doğu Balkanlar'daki Fransız emperyalizmine karşı Türk-Yunan-Macar ittifakı mı doğuyor? Türkiye'nin arabuluculuğunda Macar-Rus İttifakı mı oluyor? Avrupa'da Türkiye, Macaristan, Bulgaristan, Avusturya, Almanya, İtalya ve Yunanistan'dan müteşekkil yeni bir blok mu kuruluyor?⁶⁹⁰ Macar gazeteleri, Romen basınında Bulgaristan'ın İtalyan siyasetinin eksenine girdiğini ve Macaristan'ın da tabiatıyla Bulgaristan ile yoğun temaslar kurmak istediğini yazmaktaydılar.⁶⁹¹

Seyahat öncesinde Macarlar, Tevfik Rüştü Bey'in revizyonist olarak değerlendirdikleri beyanlarından ötürü heyecan duymuşlardır.⁶⁹² Bu beyandan cesaret alan Kont Bethlen, Ankara'ya gelişinin şerefine bir yemek veren İsmet Paşa'ya cevaben revizyonist bir nutuk söylemiş ve Türkiye'yi de revizyonist kampta gösterme çabası içinde olmuştur.⁶⁹³

⁶⁸⁹ **FO 371/14393** 21 Ekim 1930 tarih C 7977/1306/21 sayılı rapor.

⁶⁹⁰ „La constitution du bloc turco-magyaro-gréco-bulgare”, **Le Populaire**, 2 Kasım 1930.

⁶⁹¹ „Bethlen lelkes fogadtatása Szófiában és Sztambulban (Bethlen'in Sofya ve İstanbul'da coşkuyla karşılanması), **Budapesti Hirlap**, 28 Ekim 1930.

⁶⁹² Tevfik Rüştü Bey'in 20 Mayıs 1929 tarihli **Hâkimiyeti Milliye** gazetesinde çıkan beyanı, S.2824, s.1.

⁶⁹³ „Macar Başvekili Kont Bethlen Ankara'da”, **Ayın Tarihi**, c.23-24, S. 79-81 (Birinciteşrin-Birincikanun 1930), s.6754-6755.

“Zatı âlileri kabinenizin programını teşrih ederken, sulh davasına olan merbutiyetinizi ve beynelmilel ihtilafların halli için hakem prensibini aramak niyetinizi teyit buyurmuşsunuz. Şimdi söylediğiniz güzel sözlerle tekmil beşeriyetin, sulh vasıtasile bütün milletlerin devamlı refahına vusul arzusunu hulasâ buyurdunuz.

Türkiye'nin muhterem Hariciye Vekili de matbuata vaki son beyanatlarından birinde muahedenamelerin tashihi fikrinin beynelmilel siyaset kamusunda çıkarılmak istenilmesi devamlı sulh nef'ine olmadığını ve bir sulh muahedenamesinin son ve kat'i olduğunu hiçbir zaman akla koymamak lazım geldiğini efkârı umumiyeye bildirmekten hali kalmamıştır. Hariciye Vekili aynı zamanda statükoda yapılan her tadilatın muslihane vasıtlarla yapılması lazım geldiğinde ısrar etmiş ve Cemiyeti Akvamın her millet hakkında müsavi muamele yapması icap ettiğini beyan eylemiş idi.

Bütün bunlar Macar hükümetinin programına dahildir. Bu suretle, Türk ve Macar milletleri burada dahi geniş bir teşriki mesai sahası bulmaktadırlar.

...Türk-Macar dostluğunun mevcudiyet ve inkişafının beynelmilel siyasette mühim bir muvazene amili teşkil ettiği ve müşterek menfaatlere malik olduğumuz mıntıklar kadar umumî huzuru da alâkadar eylediği şüpheden azadedir.”

Bu gelişmenin ardından Kont Bethlen'in Ankara ziyaretine dair bir Macar gazetesine demeç veren Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa, barış antlaşmalarını eleştirmiştir. Kendisine göre, revizyon olmaksızın Avrupa'da barış dile getirilemezdi; Avrupa'da mevcut olan barış değil, revizyona ihtiyacı olan nihaî barışın ön hazırlığıydı ve Avrupa siyasetinin revizyon yolunda olduğu şüphesizdi.⁶⁹⁴ Tevfik Rüştü Bey'in, Bethlen'in ziyareti sonrasında bir Fransız gazetesinde

⁶⁹⁴“Revizió nélkül szó sem lehet Európa békéjéröl (Revizyon olmaksızın Avrupa barışı hakkında söz olamaz)”, **Budapesti Hírlap**, 6 Kasım 1930.

kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevaplar Kemalettin Sami Paşa'nın düşüncelerinden farklıdır:⁶⁹⁵

“Bugünlerde iki siyasî recül, harpten evvelki ittifaklara müşabih bir devletler blokunun mevcudiyetini ve buna İtalya, Yunanistan, Macaristan, Bulgaristan ve Türkiye'nin dâhil olduğunu mevzubahis ettiler. Bu bapta fikriniz?

- Türkiye'nin ittifaklar usulüne daima muarız olduğunu size hatırlatırım. Geçen sene Türkiye Büyük Millet Meclisi karşısındaki beyanatımdan beri hiçbir şey değişmedi. Bizi rapteden muahedelerin kâffesi bitarafılık muahedeleridir. Bunların hiçbiri muavenet usulü üzerine müstenit değildir.

Vekil Bey, memleketinizin muahedeleri tadil etmek talebinde bulunan gayri memnunlar sendikasına dâhil olup olmadığını sorabilir miyim?

- Müesses nizamın mes'uliyeti bizde değildir. Türkiye'ye taalluk eden mesail haricinde hiçbir vazifemiz de yoktur.

Arzumuz sulhun idamesidir. Çünkü Türkiye kaderinden pek memnundur.”

Her ne kadar revizyon meselesinde uzlaşmamış olsalar da bloklaşma girişimi konusunda Macar Başbakanı da basın mensuplarına Tefik Rüştü Bey ile benzer bir cevabı vermiştir:⁶⁹⁶

“Macaristan, İtalya ile daha şimdiden semerelerini görmekte olduğu eyi münasebat idame etmektedir. Avusturya ile olan münasebatı yalnız iyileşmekle kalmamış fakat daha dostane olmuştur. Macaristan ilerde bu münasebatı daha ziyade ıslah ve tarsin emelindedir. Bunun için her şeyi yapmaktadır. Yukarda kaydettiğim izahattan sonra Türkiye ile olan münasebatımızdan bahsetmek zaittir. Yunanistan ve

⁶⁹⁵“Hariciye Vekili Cenevre'den dönüşte Atina'ya gidecek: Tefik Rüştü Fransız gazetelerine mühim beyanatta bulundu”, **Vakit**, 16 Teşrinisani 1930.

⁶⁹⁶**Pester Lloyd**, 4 Kasım 1930.

Bulgaristan ile de münasebatımız eyidir. Fakat bütün bunlar bir ittifak veya bir grup teşekkülü manasını ifade etmez. Şimdiye kadar akt olunan muahedelerin hiç birinde böyle bir mana veya istikamet yoktur.”

Kont Bethlen'in Ankara ziyaretine dair intibalarını gazetecilerle paylaştığı mülakatta öne çıkan nokta Türkiye'nin Balkanlar üzerinde bir savunma çıkarının olduğudur. Bu çıkar, Macaristan'ın çıkarıyla tamamen örtüşmektedir. Kont Bethlen, bu konuda basın mensuplarına fazla detay vermemekle beraber kendisinin örtüştüğünü söylediği Türk savunma çıkarları ile Macar çıkarları İngiliz Elçisi Chilston'un da aklına Yugoslavya'nın her iki ülke için de ortak bir tehlike teşkil ettiği düşüncesini getirmiştir.⁶⁹⁷ Bu ziyarete dair Walko, Schön'e, Yugoslavya ve Bulgaristan'ın kuracakları büyük bir Güney Slav ittifakına karşı Bethlen'in Ankara ziyaretinde iki ülkenin ortak çıkarının nasıl korunabileceğine yönelik yöntemler üzerine görüşüklerini söylemiştir. Schön'ün, Kont Khun-Hederváry ile yaptığı görüşmede, Kont, kendisine Ankara'da sadece Yugoslavlara herhangi bir hegemonya olanağı verilmemesi yönünde ortak bir temayülün dile getirildiğini söylemiş ve Türkiye'nin Bulgaristan bakımından statükonun devamını arzuladığını ifade etmiştir. Ancak hem Bethlen hem de Khun-Hederváry'nin vurguladıkları üzere Türk-Macar yakınlaşması Yugoslavya'ya karşı bir ittifak bloku teşkil etmeyecektir.⁶⁹⁸ Bethlen, bu ziyaretten duyduğu memnuniyeti Türkiye'nin Viyana Elçisi'ne de ifade etmiş ve İsmet Paşa'yı Budapeşte'de görmek için sabırsızlandıklarını iletmiştir.⁶⁹⁹

Tevfik Rüştü Bey ise Bethlen'in ziyaretinin ertesinde Avusturya Sefiri August Ritter von Krall'a da İtalya'nın ve Türkiye'nin himayesinde bir sonraki hedefi Yunanistan ile Bulgaristan arasında bir uzlaşma kertesini bulmak olan yeni bir Balkan ittifadının kurulması gerektiğini söylemiştir.⁷⁰⁰ Avusturya Elçisi'ne göre, *“Bulgaristan denize mahreç istediği müddetçe Yunanistan ile anlaşamazdı ama İtalya-Yunanistan ve Türkiye'den oluşan bir bloğun teşkili muhtemeldi.”*⁷⁰¹

⁶⁹⁷ **FO 371/ 14393** 5 Kasım 1930 tarih C 8328/1306/21 sayılı rapor.

⁶⁹⁸ **A.A. Botschaft Budapest** Karton 61 251_Band 1-5 Budapeşte'den 8 Kasım 1930 tarih ve 179/p.41 sayılı Kont Bethlen'in Ankara ziyareti başlıklı rapor.

⁶⁹⁹ Kont Bethlen'in Viyana Elçiliği ile Ankara ziyareti hakkında görüşmesine ilişkin 24 Şubat 1931 tarihli rapor **BCA 30.10.000.000.233.574.8.**

⁷⁰⁰ Suppan, a.g.m., s.2180.

⁷⁰¹ gös.yer.

Bu atmosfer içerisinde Ankara'ya gelen Kont Bethlen Atatürk başta olmak üzere İsmet Paşa ve Tefvik Rüştü Aras ile görüşmüştür. Bethlen, Atatürk ile olan görüşmesinde ağırlıklı olarak Panslavist tehlikeye dikkat çekerken Atatürk de Balkanlar'daki istikrarın önemine vurgu yapmıştır.⁷⁰²

“... [Gazi], Yunanistan ile imzaladıkları anlaşmaya geçerek Türkiye açısından Yunanistan ile hemfikir olmakta ve Bulgaristan ile iyi ilişkiler sürdürmekte büyük menfaatleri olduğunu ifade etti; çünkü görünürde iki ülke arasında ne herhangi bir mesele ne de bir düşmanlık var. Yunanistan ile Bulgaristan arasında devamlı surette bir anlaşma için arabuluculuk yapmaya çalışacak. Başarılı olduğu takdirde Türkiye'nin Balkanlar'daki çıkarlarını güvence altına alacaktır. Konuşmamız boyunca Balkanlar'da Yugoslavya'nın çabalarını nasıl değerlendirdiğim hususuyla canlı bir biçimde ilgilendi.

Cevabımda Yugoslavya'nın Balkanlar'da izlediği siyasi programının Pasiç'in oluşturduğu emperyalist çabalar olduğuna işaret ettim. Bu çabaların ilk aşamasını Türkiye'yi Avrupa topraklarının büyük kısmından mahrum eden Balkan Savaşı oluşturmuştur. İkinci aşama olarak ise Dünya Savaşı'nı dikkate alabiliriz. Savaş sonunda Avusturya-Macaristan'dan Slav dili konuşulan topraklarını aldılar. Üçüncü etap Büyük Slav İmparatorluğu'nun tesisidir ki şu anda bunun bilimsel ve metodik ön hazırlığı sürüyor. Buna Bulgaristan'ı da dâhil etmek istiyorlar. Bu imparatorluğun siyaseti İstanbul, Selanik ve nihayet Adriyatik Denizi'ne yönelmektir. Balkan Slav programının bütüncül kısmının Panslav çabaları; esas olarak ise Çek çabalarının lehine olduğunu gösterdim. Bir zamanlar Panslav programını Rusya temsil ediyordu, bu devletin yıkılmasının ardından bunu Çekler üstlendi. Güçlendirilmiş bir

⁷⁰² Atatürk-Kont Bethlen görüşmesine ait 7 Kasım 1930 tarihli a.g.r. Kont Bethlen'in Ankara ziyaretine ilişkin kareler için bkz. **EK-28**, **EK-29** ve **EK-30**, s.501-502.

Rusya bunu yeniden kendine alır ve geçerli kılma niyetlerini sıralı ölçüde temas ettirirse korkutucu olur. Bu programın gerçekten önemli bir hedefi Kuzey ve Güney Slavlar arasında duran Macar-Romen bariyerini yıkmaya ve Kuzey Buz Denizi'nden Ege Denizi'ne kadar uzanan toprakları Slav hâkimiyeti altına almaya yönelik çabadır.

Trianon Barış Antlaşması'yla ilgili olarak, bunun esaslı biçimde Panslav planlarının gerçekleşmesini daha mümkün hale getiren çabalar olduğuna dikkat çektim. Faraziyen Kuzey Slavlar için Çekoslovakya'nın sınırlarını doğrudan Budapeşte aşağısına çekip Aşağı Memleket (Alföld) kıyısına kadar uzattılar, Güney Slavlara ise öyle toprak imtiyazları verdiler ki, hakeza Alföld'ün içine kadar girdiler ve yaklaşık Budapeşte'nin yaklaşık 250 km uzağına dayandılar. Bundan sonra Batı Slav koridorunun oluşturulmasına yönelik çabalardan bahsettim. Slav programı açısından Ruszka-Krajna'nın⁷⁰³ anlamını ve bunun temel hedefinin Rus yönüne doğru doğu koridorunu tesis etmek olduğunu izah ettim. Çeklerin Prag üniversitesinde Bulgar öğrenciler arasında Sırp-Bulgar yakınlaşması menfaatine propaganda sürdürdüklerini hatırlattım.⁷⁰⁴

İkazlarım, bilhassa çeşitli detay meseleler Mustafa Kemal'i görülebilir ölçüde olağanüstü ilgilendirdi. Bugünkü Rusya'nın bir Panslav programının menfaatine çalıştığına dair

⁷⁰³Karpatalı Rus – özerk Ruten memleketi.

⁷⁰⁴Türkiye'nin Belgrad Elçiliği Çeklerin takip ettiği Panslavist siyasetin ayrıntılarına değindiği bir raporu 1936 yılında Hariciye Vekâletinin bilgisine sunmuştur. Rapor, Kont Bethlen'in Çeklere yönelttiği eleştirileri teyit etmekte; Bethlen ile aynı bakış açısını paylaşmaktadır: “Çekler Balkanlar'da müthiş bir Panslavizm siyaseti takip etmektedirler. Elyevm Prag'da ve Çekoslovakya'nın diğer hars memleketlerinde yüzlerce Bulgar, Hırvat ve Sloven talebesi bulunmaktadır. Çekoslovak hükümeti bunlara tahsillerini kolayca yapabilmek için fevkâlade yardım etmektedir. İşbu talebeye Çekoslovak politikacıları tarafından büyük Yugoslavya mefkûresi etrafında daimî telkinatta bulunmaktadır. Her sene tahsilini ikmal edüb memleketine avdet eden bu gençler, cenub Slavlarının birleşmesi gayesi etrafında çalışmakta ve bu mefkûreyi tamim etmektedirler. Burada bulunan Çekoslovak Sefareti de Darülfünun muhitiyle çok sıkı temasta bulunmakta ve bu mefkûrenin cenub Slavları için millî bir ideal olduğunu bilâ perva neşrü tamim ile meşgul bulunmaktadır. Belgrad Elçiliğinden 12 Şubat 1936 tarih ve 12738/124 sayılı rapor **BCA 030.10.0.0.221.492.34.**

elimizde kaydımızın olup olmadığını sordu, bununla ısrarla ilgilendi.

Buna olumsuz yanıt verdim; ancak özellikle Rus imparatorluğunun güçlenme fırsatı bulması halinde geleceği görerek bu bağlamda kendisini güvence altına alması yönünde ihtiyatta bulundum.⁷⁰⁵

Reisicumhur en önemli işin zaman kazanmak olduğu yanıtını verdi. Ruslar iç zorluklar ve zayıflıkla mücadele ederlerken, Türklerin o esnada tamamıyla kendilerini yenilemek ve güçlenmek için mümkün olan her şeyi yapacaklarını söyledi.

Bundan sonra bana Panslav siyaseti karşısında planlarımızın neler olduğunu sordu.

Ona bunun bir çaresinin tarafımızdan barış antlaşmasının revizyonunun izlenmesi olduğu cevabını verdim. Sırları Tuna-Drava hattının ötesine geri çekmek zorundayız, kuzeyde ise Karpatlar Macar devletinin sınırları olmak zorundadır, çünkü Slav baskısı karşısında sadece bu şekilde tutunabiliriz.

Mustafa Kemal, Romen ilişkilerindeki programımızı da sordu.

Romanya'nın eski tarihî Erdel sınırlarına kadar uzanan toprakları geri vermesi gerektiği cevabını verdim. Erdel, Romen, Macar ve Alman nüfusun İsviçre anayasası benzeri tam bir özerklik ile donatıldığı bağımsız bir devlet olarak tanınmalıdır. Erdel, Macaristan ile yoğun iktisadî ilişkiler içinde kalmalıdır, çünkü iktisadî menfaatler Erdel'i Macaristan'a çekiyor.

⁷⁰⁵ Amiral Horthy, Behiç Erkin'e de benzer şeyler söylüyor: "13 Ocak saat 11.30 Horthy'nin Erkin'i kabulü: Mükâmele mevzuu, iki meseleye temas ediyordu: Naib, birincisi Rusya'nın Çarlık siyasetinin halâ devam etmekte olduğunu ve Rusların Boğazlar üzerindeki emellerinden vazgeçemediklerini, buna karşı bizim Rusya ile nasıl dostluk münasebeti tesis ettiğimizi anlayamadığını uzun uzadıya izah etti. Ben de, büyük ve kuvvetli bir komşumuzun gösterdiği dostluğu reddetmenin, âkilane bir siyaset olmayacağını, onların dostluğuna karşı dostluk göstermemiz coğrafi vaziyetimiz icabından olduğunu anlattım." Erkin, **a.g.e.**, s.370-371.

Cumhurbaşkanı bu izahatıma şu cevabı verdi: Türkiye yardımımıza Yugoslavya'yla ve Romanya'yla ortada duran tartışmalı meselelerin hallinde koşabilir; Çekoslovakya karşısında ise nasıl bir yardımlarının dokunabileceğini tasvir edemiyor.

Kendisine ister Küçük İtilaf'ın çözülmesini sağlayabilecekleri, böylece Çekoslovakya izole olur, isterse Romanya ve Yugoslavya ile Çekoslovakya ile Macaristan arasındaki ihtilaflı meselelerde dış destek olmaksızın hareket edebileceği bir kombinezon kurmaya muktedir olabilecekleri biçiminde cevap verdim.

Türk devlet başkanı izahatımdan ötürü teşekkür etti. Bitirirken Türk siyasetinin Macar dış siyaseti hedefleri olarak işaret ettiğim aynı hedefler için çabaladığı hususunda tamamen hemfikir olduğumuzu söyledi; dış siyaset çabalarımızın uyumunu güvence altına almak için sürekli ve yoğun irtibat halinde olmamızı rica etti.

Görüşmemiz esnasında Mustafa Kemal öyle bir soru yöneltti ki, kesinlikle şaşırttı. Bana, Macaristan'ın bir Balkan bloku karşısında nasıl bir tutum takınacağını sordu.

Ona böyle bir siyaset kombinezonunun menfaatlerimizle uyuşmayacağı ve Macaristan'ın bunu önceden huzurunda izah ettiğim toprak adaleti sağlandığı takdirde engellemeyeceği cevabını verdim.

Uzun görüşmemiz sırasında Macar-İtalyan dostluğunun değerini ve İtalyanlar tarafından bize yapılan hizmetleri vurgulamaya çok sefer fırsatım oldu. Macaristan'ın Mussolini rejimine koşulsuz olarak itimat ettiğini; ayrıca Macar ve İtalyan dış siyasetleri arasında yoğun bir işbirliği olduğunu da vurguladım."

Kont Bethlen'in 28 Ekim günü öğleden sonra Pembe Köşk'te⁷⁰⁶ İsmet Paşa ve Tevfik Rüştü Bey ile olan görüşmesinin ağırlık noktasını ise Balkanlar'daki gelişmeler; Türkiye'nin Macaristan ile Sovyet Rusya arasında diplomatik ilişki tesis edilmesine yönelik ısrarı ve Türkiye'nin Fransa ile yaşadığı malî sıkıntılara yönelik çözüm önerileri oluşturmuştur. Tevfik Rüştü Bey, mevcut siyasî sınırları içerisinde siyasî ve iktisadî olarak yapılanmaya ve güçlenmeye çalışan Türkiye'nin Lozan'da tespit edilen sınırların kesinliğini kabul ettiğini yayılma ya da revizyona yönelik herhangi bir niyetlerinin olmadığını Macar tarafına bir kez daha vurgulamıştır. Tevfik Rüştü Bey, Macaristan'ın ve İtalya'nın revizyon çabalarını anladıklarını ve bunu sempatiyle karşıladıklarını; ancak bu sempatinin silahla desteklenmesi raddesinde olmadığını açıklamak zorunda olduğunu da ilave etmiştir.⁷⁰⁷ Türkiye'nin tümüyle aynı oranda olmamakla birlikte her devletle iyi siyasî ilişkileri olduğunu; Rusya'yla yoğun ilişkilerinin bilindiğini ve bunu gelecekte de devam ettirmek istediklerini; Macaristan ve İtalya ile de yoğun siyasî ilişkiler yürüttüklerini; Yunanistan ile imzalanan ve iki ülke arasındaki uzun zamandır süregelen anlaşmazlığı sonlandıran dostluk ve tarafsızlık, mübadele, ticaret, ikamet ve donanma anlaşmasının dostane siyasî temelleri kurduğunu ve böylece ikili ilişkilerin güçlü biçimde gelişeceğini anlatan Tevfik Rüştü Bey, çizdiği genel çerçevede, Türk-Bulgar iyi ilişkilerinin üzerinde de önemle durmuştur.⁷⁰⁸ Kont Bethlen ise Yugoslavya'nın izolasyonu ekseninde Türkiye ile Macaristan'ın ortak çıkarının Bulgaristan'ın bağımsızlığının ve siyasî gelişiminin güvence altına alınması olduğunu vurgulamıştır. Kont Bethlen, Macaristan ve Türkiye'nin Bulgaristan'ı siyasî etkiye almak için kol kola çalışmalarını, iki ülkenin bu yöndeki çabalarının Bulgar kralının evliliğinin yarattığı olumlu atmosferden beslenebileceğini hatırlatmıştır.⁷⁰⁹

İsmet Paşa, İtalya'nın yakın müttefikinin bu devletin bölgedeki rakibi Fransa üzerine düşüncelerini öğrenmek istemiştir. Tevfik Rüştü Bey'e göre, Fransa ve

⁷⁰⁶İsmet İnönü'nün Ankara-Çankaya'daki ikametgâhı. Erkin hatıratında saat 17.30'dan 20'ye kadar müzakerelere ettiklerini ve müzakerelere başvekillerin haricinde kendisinin, Tevfik Rüştü Bey'in ve Tahy'nin katıldığını teyit etmiştir. Bkz. Erkin, **a.g.e.**, s.347.

⁷⁰⁷**MNL K 64 41. bağ 1930 32. başlık** Tahy'den Walko'ya 17 Kasım 1930 tarih 49 Sayılı Başvekil Bethlen'in Ankara'da İsmet Paşa ve Tevfik Rüştü Bey ile yaptığı görüşmeler başlıklı rapor.

⁷⁰⁸gös.yer.

⁷⁰⁹gös.yer.

İngiltere müştereken bir Yugoslav-Bulgar uzlaşmasının tesis edilmesi için çalışmaktaydı. Türk tarafı Fransa'nın bu bağlamda Küçük İtilaf ile daha yoğun ilişkiler içine girebileceğini tahmin etmekte; bir Yugoslav-Yunan yakınlaşması ve buna bağlı olarak bir Balkan birliğinin tesis edilme ihtimalini dile getirmiştir.⁷¹⁰ Bethlen, bu görüşmeye ilişkin hatırında kalanları şu şekilde dikte etmiştir:⁷¹¹

“İsmet Paşa Balkanlara temas eden meseleleri konuşurken Fransa'nın çeşitli çözüm önerileri teklifleri karşısında hangi tutumu benimseyeceği hususuyla defalarca ilgilendi.

Kendisine Fransa'nın doğal olarak Yunanistan'ı, Bulgaristan'ı ve Türkiye'yi dengeleyecek herhangi bir gruplaşmayı memnuniyetle karşılamayacağı cevabını verdim; çünkü Fransa siyasî bir Balkan bloğu ve bir Sırp-Bulgar anlaşmasının tesis edilmesi için çalışıyor, ama özel bir baskıda bulunmak istemediklerine ya da bulunamayacaklarını düşünüyorum. Yugoslavya'nın askerî olarak güçlenmesi, böyle bir üçlü gruplaşma olsa da olmasa da, bunu dikkate almaksızın sürecektir.

Bundan sonra İsmet Paşa Düyun-u Umumiye çevresindeki zorlukları ve Fransa'nın hücumlarını arttırdığını tekrarlayarak detaylıca anlattı. Bu konudaki tavsiyemi rica etti.

Görüşümü şu şekilde izah ettim ki, şayet Türkiye 1928 senesinde imzalanan yüzde 38 valorizasyonu öngören antlaşmanın yürütülmesini kabul etmezse bu yerinde olmaz; bunun yerine anlaşmayı tanımalı ve bundan doğan ödeme yükümlülüklerini sadece zor iktisadî koşullara atıf yaparak, Türkiye'nin ödeme yükümlülüklerinin biraz daha geç yerine getirilmesini rica etmelidir... Şayet bunu tesis etmeyi başarırlarsa liranın istikrarı hususunda borç almaya

⁷¹⁰gös.yer.

⁷¹¹MNL K 64 41. bağ 1930 32. başlık 7 Kasım 1930 tarihli Türk Başbakanı İsmet Paşa ve Macaristan Başbakanı Kont Bethlen arasındaki görüşme başlıklı rapor.

çalışabilirler ama muhtemelen Fransa'dan değil. İstikrarın ön koşulu dış borçların alımıdır, aynı zamanda kendilerini Fransız para piyasasından gelecekte emin ölçüde bağımsız kılmaktır. Buna şu yüzden ihtiyaç vardır ki, Fransız para piyasasına bağlılık kesinlikle dış siyasî bağımlılığı da arkasından getirecektir. Bu yüzden kendisine Amerikalılar malî meselelere siyaseti İngilizlerden daha az ölçüde karıştırdıkları için Amerikan malî çevreleriyle bağlantı kurması tavsiyesinde bulundum.

İsmet Paşa tekliflerimi görülebilir memnuniyetle dinledi ve seçkin uzmanlar ve danışmanların görüşlerimle değerlendirmelerinin ardından Maliye Vekili ile de bu meseleler hakkında konuşmamı rica etti.

Görüşme sırasında İsmet Paşa, siyasî yönelimimizin çeşitli safhaları hakkında Fransa ne diyeceği meselesine sıklıkla geri dönüş yaptı. Bunda kalbinde kuvvetli biçimde Fransa ile iyi ilişkiler yattığını görüyorum.”

İsmet Paşa'nın Fransa ile yakınlaşmak istediği zannına kapılan Kont Bethlen'e göre Balkanlar'daki İtalyan-Fransız rekabetinde Fransa, Türkiye'yi borçlar meselesi silahını kullanmak suretiyle kendi istediği sahaya çekmek isteyebilirdi. Bu meyanda, Bethlen'in Türk-İtalyan ilişkilerinin seyrine ilişkin değerlendirmesi şöyledir:⁷¹²

“Türkler, Milano buluşması süresince oluşan siyasî yönelimi izliyorlar, yani Türk-Bulgar-Yunan yakınlaşmasına destek veriyorlar ve “üçlü pakt”ın gerçekleşmesini istiyorlar /Venizelos'un buna karşı çıkması karaya oturdu/ ama bu hususta İtalya'ya hiç itimat etmiyorlar, bunda daha sonraki zamanlarda da uyumlu bir uzlaşmayla dış siyasetlerini sürdürebilmelerine ihtiyaç olabilir. Mesela, artık şimdi Türklere Balkan bloğunun [kurulması] hususunda olumsuz bir

⁷¹²MNL K 64 41. baş 1930 32. başlık 7 Kasım 1930 tarihli Türk-İtalyan ilişkileri başlıklı rapor.

tutum sergiliyoruz... İntibama göre, iki ülke arasındaki ilişkilerin derinleşmesi ve karşılıklı güvenin tesisi açısından İtalyan Sefiri Baron Aloisi'nin faaliyetinde şans gözükmüyor, kendisi Türkleri sıklıkla İtalyan dostu siyasetin doğruluğuna dair kaba kuvvetle ikna etmek istiyor.”

Görüşmenin Sovyet Rusya'ya ilgilendiren kısmına ilişkin Tahy şu değerlendirmeyi yapmıştır:⁷¹³

“İsmet Paşa'nın Macaristan'ın Türk-Rus ilişkilerini dikkate alarak Sovyetlerle diplomatik temas kurmaya neden isteksiz davrandığı ve yeni Macar iktisadî ve gümrük düzenlemelerinin doğrudan Sovyet karşıtı olduğuna yönelik sorularına Kont Bethlen şu cevabı verdi:

- 1. Macaristan doğrudan veya sadece Sovyetlere karşı bir düzenlemeyi yürürlüğe sokmaz ve Sovyete karşı bir plan yapmaz;*
- 2. Dış siyasette Sovyetlerle aramızda bir düşmanlık yoktur ve Sovyet hükümet sistemi isterse ittifak da olabilir;*
- 3. Sovyetlerle diplomatik ilişki tesis etmekte avantajlar görüyor, ama sadece iç siyaset sebeplerinden şimdilik ilişki tesisi parlamento açısından tasvir edilebilir görülüyor. Bununla beraber Macar kamuoyuyla ve yasa koyucuyla uzlaşmaya varmak için çalışacak, çünkü bu ilişkiler eninde sonunda kaçınılmaz olarak kurulacak.”*

Behiç Erkin de hatıratında bu görüşmeye yer vermiştir.⁷¹⁴

“O gün öğle yemeğini Venizelos da beraber olmak üzere, Dışişleri Konağı'nda yedik ve saat 17.30'dan 20'ye kadar İsmet İnönü'nün evinde Tevfik Rüştü, ben ve Macaristan'ın Ankara elçisi Tahy siyasî müzakerelerde bulunduk. Bu müzakerelerin belli başlı mevzuu:

- a. Ruslarla Macarlar arasında siyasî münasebetlerin tesisine bizim tarafımızdan çalışılacak...*

⁷¹³MNL K 64 41. bağ 1930 32. başlık Tahy'den Walko'ya 17 Kasım 1930 tarih 49 Sayılı rapor.

⁷¹⁴Erkin, a.g.e., s.347.

b. *Macarların revizyon meselesinden bahsolundu. Comte (Kont) Bethlen, Atatürk'le mülâkatında bundan tekrar bahsetmiş ve Atatürk'ten şarta muallâk bazı yardım vaatleri almış.*

c. *Budapeşte'ye bir attaché militaire tayini kararlaştı.*⁷¹⁵

Bethlen'in Atatürk, İsmet Paşa ve Aras ile görüşmelerinden Macar tarafının Küçük İtilaf ve bilhassa Çekoslovakya'ya karşı destek arayışında olduğu; bir Balkan blokunun teşekkülüne karşı çıktığı ve iç siyasî baskıdan ötürü Sovyet Rusya ile temasa geçmekten imtina ettikleri anlaşılmaktadır. Macaristan'ın revizyon isteğini anlayışla karşılayan Türkiye'yi ise başlıca ilgilendiren husus Balkanlar'da barışın korunmasına yönelik girişimler ve buna Fransa'nın göstereceği tepkidir. Her iki tarafın da Bulgaristan'ın desteğini sağlamak istediği anlaşılmaktadır. Türkiye, Macaristan'ı Sovyet Rusya ile ittifak kurmaya teşvik etmiş; Bulgaristan ile ilişkilerin geliştirilmesinde menfaat görmüştür. Bu uğurda Türk ve Macar milletleri arasındaki Turanî birliğe vurgu yapılarak Balkanlar'daki Slav hareketlerinin önüne geçilmesi amaçlanmış; iktisadî ve kültürel işbirliğinin gelişmesi için daha çok çaba sarf edilmesi üzerine uzlaşmıştır.

Kanaatimizce, Türkiye, başından beri Macaristan'ı Yugoslavya'ya karşı bir denge unsuru olarak görmüş; hatta Bulgar-Yugoslav yakınlaşmasını engellemek için Macar faktörünü ön plana çıkartmıştır. Panslavist tehlikeye karşı kendilerini güvenceye almak isteyen Macaristan ise, bu doğrultuda Çekoslovakya'yı kendisine en büyük tehdit olarak algılamış ve Türkiye'nin desteğini aramıştır. Türk basınında Yugoslavya'nın, Türk-Yunan yakınlaşmasından oldukça memnun olduğunu ve Balkan ittifadının ilk adımını teşkil ettiğini düşündüğüne dair haberler çıkmıştır:⁷¹⁶

“İtalya diplomatlarının üç seneden beri Türklerle Yunanlıları siyasî menfaatleri icabı anlaştırmaya çalıştıklarını; fakat Türk ve Yunan diplomatların kendilerinin anlaşma yoluna giderek İtalyan diplomatlarının arabuluculuğuna ihtiyaçları olmadığını gösterdiğini ifade eden Yugoslav gazetesi Politika, İtalya'nın sadık

⁷¹⁵ “Tayin edilen attaché militaire Kurmay Binbaşı Hilmi Bey, 4 Mart'ta geldi. Kendisini 7 Mart'ta Dışişleri Bakanı'na ve 10 Mart'ta Başbakan Comte Bethlen'e takdim ettim. Hilmi Bey ağır başlı bir subaydı; yalnız tahsisatı diğer attaché militaire'lerin tahsisatına uymadığından onlarla hemhâl olamıyordu; bundan dolayı da çok sıkılıyordu. Bir müddet sonra Erzurum'a nakledildiği vakit çok sevindi. Az zamanda Macarca da öğrendi. Kıymetli bir kurmay subayı idi.” Bkz. **gös.yer.**

⁷¹⁶ “Sırp Türk-Yunan itilâfına ne diyorlar”, **Vakit**, 17 Teşrinisani 1930.

muhibi olan Macar başbakanı Kont Bethlen'in Venizelos'un ziyaretiyle aynı anda Ankara'ya davet edilmiş olmasını da Balkan devletlerinin koruyucusu olmak isteyen İtalya'ya yönelik bir mesaj taşıdığını ileri sürmüş ve Türk ve Yunan diplomatları selamlamıştır.” Macar Pesti Napló gazetesi ise aynı Yugoslav gazetesinde çıkan “Eğer Macaristan Balkan ittifakının oluşumuna iştirak ederse çok akıllı davranmış olur.” yorumunu okuyucularıyla paylaşmıştır.⁷¹⁷

Bu gelişmeler ışığında, Walko ve Bethlen'in ziyaretlerinin Yugoslavya'yı Türkiye ve Yunanistan ile anlaşarak Balkan ittifadına girmeye sevk eden ilk kıvılcımlardan biri olduğu sonucuna varılabilir.

Türkiye ziyareti ve Atatürk ile olan buluşması Kont Bethlen üzerinde önemli bir tesir bırakmıştır. Ülkesine döndükten sonra Parlamento kulisinde mebuslarla sohbet eden Bethlen, Türkiye'nin artık “hasta adam” olmayacağını ve gelecekte dış siyaset alanında önemli rol oynayacağını; Türk ekonomisinin ve tarımının geliştiğini; yolunun düştüğü bir Türk köyünde gördüğü nezaketi ve misafirperverliği Macaristan'da pek az köyde tecrübe ettiğini ifade etmiştir. Yaklaşık bir saat süren kulis sohbetinde Bethlen mebuslara mutlaka Türkiye'yi ziyaret etmeleri gerektiğini salık vermiştir.⁷¹⁸ Ancak, İsmet Paşa'nın 1931 yılındaki iade ziyaretinden önce başvekillikten istifa ettiği için kendisine eşlik edememiştir. İstifasının ardından Behiç Bey ile buluşan Bethlen istifasının sebebini ülkenin içişlerinde yaşanan ekonomik sıkıntılar ve sağlık sorunlarına dayandırırken Macar devletinin dış siyasetinde Türkiye ve İtalya ile mevcut dostluklarında hiçbir bozulma olmayacağına kesinlikle itimat edilmesini söylemiştir.⁷¹⁹

1931 senesi Eylül ayında İsmet Paşa ve Tevfik Rüştü Bey Budapeşte'ye giderek Macar devlet adamlarının ziyaretini iade etmişlerdir. Bu ziyarette, Bethlen'in Ankara ziyaretinin aksine derin siyasî müzakerelerde bulunulmamıştır.⁷²⁰

⁷¹⁷“Tevfik Rüsdi Bethlen és Venizelosz ankarai látogatásáról”, **Pesti Napló**, 8 Kasım 1930.

⁷¹⁸Bethlen István Törökországnagyszerű kulturális fejlődéséről”, **Budapesti Hírlap**, 6 Kasım 1930. Kont Bethlen'in ziyareti esnasında edindiği iyi intiba gazeteci Asım Us'un da dikkatini çekmiştir: “Kont Bethlen, [Cumhuriyet Bayramı resmî geçidi sırasında]bizim askerlerimiz geçerken kendi memleketinin durumunu düşünerek ağladı.” Bkz. Us, **a.g.e.**, s.10.

⁷¹⁹Peşte Elçisi Behiç Bey'in Macar Kont Bethlen ile yaptığı görüşmede Macaristan'ın iç ve dış siyaseti konusunda Türkiye politikasında değişiklik olmayacağını beyan ettiğine ilişkin 3 Eylül 1931 tarihli rapor **BCA 030.10.0.232.564.14**.

⁷²⁰ Bkz. **EK-31** ve **EK-32**, s.503.

2.4. Mesafe Dönemi

Avrupa siyasetinde 1933 yılında kırılmalar yaşanmıştır. Revizyon propagandasının daha yüksek sesle dillendirilmesi, Almanya’da nasyonal sosyalist partinin yükselişi, İtalya’nın dörtler misakı projesinin Hitler’in diktatörlüğünü tesis ettiği zamana tesadüf etmesi, Almanya’nın Milletler Cemiyeti’nden ve Silahsızlanma Konferansı’ndan çekilmesi, Pancermenizm ve tekrar silahlanma temayüllerinin Almanya’da sabit bir program halini alması; bunlara tepki olarak Küçük İtilâf üyelerinin aralarındaki anlaşmaları süresiz olarak uzatması ve üyeler arasındaki ekonomik işbirliğini arttırmaya girişmesi, Balkanlar’da Türkiye ve Yunanistan’ın girişimiyle Romanya ve Yugoslavya’nın da iştirakiyle Balkan Antantı’nın oluşturulması; Balkan ve Orta Avrupa devletlerinin nihayet Sovyet Rusya ile diyalog geliştirmeleri hep bu sene cereyan etmiştir. Viyana Elçiliğinden gelen senelik raporda da 1933 senesinin olumsuz gelişmelere zemin hazırladığı vurgulanmıştır:⁷²¹

“Macaristan’ın revizyon siyasetinin mahiyetindeki tahavvül İtalya’nın Tuna havzasında yeni manevralara hazırlandığını göstermektedir. Fransa’nın, küçük itilafın dış ve iç siyasetlerine müteveccih, bu hücumları ne şekilde karşılamaya hazırlandığı ise malumdur. Bu vakıalar 1933 senesinin Avrupa sulhuna geçen seneye nazaran daha az yaramış olduğunu meydana koymaktadır.”

Bir kez daha görüldüğü üzere olaylar birbirleriyle bağlantılıdır ve uluslararası gelişmeler Türkiye ile Macaristan arasındaki ilişkilere de kaçınılmaz olarak tesir etmiştir. Kont Bethlen’in 1930 yılındaki ziyareti ve hemen arkasından yaşanan gelişmeler, iki ülkenin aralarındaki siyasî ilişkilerin Balkanlar ekseninde şekillendiğini göstermiştir. Balkan Antantı’nın oluşum aşamasından itibaren Macaristan meseleyi yakından takip etmiştir. Antant teklifine Türk tarafının kayıtsız kalmadığına, Balkan Birliği düşüncesinin Türk dış politikasında aşamalı olarak esas mesele haline geldiğine ve bunun Türkiye ile Yunanistan arasında özel bir ilişkinin gelişmesine katkıda bulunduğuna dikkat çekilmektedir. Başlangıçta Türkiye’nin

⁷²¹ Viyana Elçiliğinin 1933 Senelik Raporu **BCA 030.10.000.000.233.574.19.**

amacının Balkan uluslarından kendi politikalarına uygun olan devletleri uzlaştırıp bir ittifak kurmak olduğu, bunun için de Yunanistan'la yakınlaştığı iddia edilmektedir. Buna göre, *“bir tarafta Türkiye – Yunanistan – Bulgaristan ve belki Arnavutluk'tan oluşan Güney Balkan Grubu ile diğer tarafta Küçük İtilâf'ı oluşturan Yugoslavya ve Romanya'nın da bulunduğu bir Balkan senaryosunun öngörüldüğü böyle bir bölünme halinde Türkiye'nin her koşulda siyasî ve askerî etkisiyle iştirak edeceği güce ağırlık kazandıracağı ve daha sonra Milletler Cemiyeti politikalarında da söz sahibi olabileceği”* tespitinde bulunulmuştur.⁷²² Tahy, Türkiye'nin bu konudaki hedefinin ilk olarak Türkiye – Yunanistan ve Bulgaristan arasında samimî bir siyasî ilişki tesis ederek, ardından Balkan Birliği'nde üstün rolü oynamak olduğu görüşündeydi.⁷²³

Türkiye, kurulması planlanan Balkan teşekkülünde Yugoslavya ve Romanya'nın mensubu oldukları Küçük İtilâf'ın elini kuvvetlendirme ihtimaline karşılık Türkiye Macaristan'ı bir denge unsuru olarak düşünmüştür.⁷²⁴ Bunun dışında Türkiye'nin Macaristan ile ilişkilerini sıcak tutmasının Yugoslavya'nın Pakt'a katılımını hızlandırdığı ileri sürülmüştür. Bunun da kanıtı, Balkan oluşumu görüşmelerinin sürdüğü bir dönemde Macar Dışişleri Bakanı Lajos Walko'nun Ankara'ya gerçekleştirdiği ziyaretin Yugoslavya'da geniş biçimde yankı bulmasıdır.⁷²⁵ Bu iki sebepten ötürü, Türkiye Macaristan'ı Balkan Antantı'na dâhil etmek istemiş⁷²⁶, fakat Yunanistan Macaristan'ın Pakt'a kabulü halinde diğer Orta Avrupa devletlerinin kendi güney ve doğularında kurulmakta olan bir bloğun dışında bırakıldıkları hissine kapılarak güçlük çıkartacaklarını ileri sürerek Türkiye'nin bu girişimine karşı çıkmıştır.⁷²⁷ Yine de Türkiye'nin Macaristan'a yönelik bu niyetinden vazgeçmediği 1935 tarihli bir rapordan anlaşılmaktadır. Dönemin Dışişleri Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu, dönemin Macaristan elçisi Jungerth-Arnothy'e Balkan Antantı'nın gelişiminin Türk-Macar ilişkilerine olumlu etkisi olduğunu

⁷²²MNL K 63 288 1931 32/1 – (1) 55 pol 1931 Sayı ve 25 Ağustos 1931 tarihli rapor.

⁷²³MNL K 63 288 1931 32/1 – (1) 65 pol 1931 Sayı ve 23 Kasım 1931 tarihli rapor.

⁷²⁴Cumhuriyet'in İlk On Yılı..., s.317.

⁷²⁵Gürün, a.g.e., s.323.

⁷²⁶Tevfik Rüştü Aras'ın, Macar elçisi Tahy'ye, Balkan konferanslarının gelecekte resmî nitelik kazanmasıyla Yugoslavya ve Romanya'dan önce Pakt'a Macaristan'ı dahil etmek istediğini ifade ettiği raporlarda yer almaktadır. MNL K63 288 1932 32/7 30 Kasım 1932 tarih 65 pol /1932 sayılı rapor.

⁷²⁷Cumhuriyet'in İlk On Yılı..., s.316.

çünkü güçlü bir Macaristan'ın Türkiye ve Yugoslavya'nın arasında büyük Alman etkisine karşı duvar oluşturacağını savunmuştur. Şayet Macaristan başka bir egemen bloka dâhil olsa bile bu gücünün her koşulda Türkiye ile Yugoslavya'nın menfaatine olacağını dile getirmiştir. Fakat bu izahatı Macar diplomatı tatmin etmemiş, Türkiye'nin günlük fikir değişiklikleriyle sorunlara çözüm bulmaya çalıştıklarını ileri sürmüştür.⁷²⁸

Hatırlanacağı üzere, Tefvik Rüştü Bey'in 1928 Nisanındaki Milano ziyareti esnasında Mussolini kendisine Fransız-Sırp yaklaşması ve bloklaşmasını dengeleyecek bir Türk-Yunan- İtalyan bloğunu önermiş; iyi müttefiki Macaristan'ı da bu blok planına bağlamak istemiştir. Aynı iddialar 1933 yılına gelindiğinde de dillendirilmekteydi. Küçük İtilaf 1933 yılında yeniden işlerlik kazanmak için yapısal bir değişikliğe gitmiş; bunu Macaristan ve İtalya tepki ile karşılamıştır.⁷²⁹ Mussolini'nin bu konudaki düşüncelerini kaleme aldığı bir yazı *Pester Lloyd* gazetesinde neşredilmiştir. Küçük İtilâfı "beşinci büyük Avrupa devleti" olarak lanse etmekle itham eden Mussolini esasen bu üç devletin aralarında herhangi bir bağ olmadığını, siyasî ve ekonomik pek çok ihtilaftan muzdarip olduklarını menfaatlerinin sadece Avrupa'da statükonun korunmasından ibaret olduğu tespitinde bulunmaktadır. Buna karşılık Avrupa'da revizyon fikrinin kuvvetlendiğini, sulh muahedelerinin eninde sonunda tadile uğrayacağını savunmuştur.⁷³⁰ Bunun ardından dış basında İtalya'nın teşebbüsüyle Türkiye-Yunanistan ve Bulgaristan'dan mürekkep küçük itilâfın karşısında bir Balkan bloku oluşturulacağına dair şayialar dillendirilmeye başlamıştır; Silahsızlanma Konferansı İtalyan delegesi Baron Aloisi'nin bunun için bahsi geçen devletler arasında lobi faaliyetine başladığı ileri sürülmüştür. Balkan Misakı'nın kuruluşunun arifesinde dile getirilen bu iddialar, Türk dış temsilcilikleri tarafından dikkatle takip edilmişlerdir.⁷³¹ Sofya Elçiliğinden alınan bir rapora göre, Bulgar Başbakanı Musanof, Bulgaristan'ın bu devletlerle Balkanlar'da sulh için istişare amaçlı görüştüğünü; ülkesinin Fransa'ya düşman bir

⁷²⁸ MNL K 63 289 1935 32/1 – (1) 16 Ocak 1935 tarih 6 pol. sayılı rapor.

⁷²⁹ Campus, a.g.e.,s.55.

⁷³⁰ Küçük İtilaf'ın geçici olduğuna dair Mussolini'nin Pester Lloyd gazetesinde çıkan yazıya ilişkin 25 Nisan 1933 tarihli rapor BCA 30.10.000.000.226.524.5.

⁷³¹ Küçük İtilaf'a karşı İtalya'nın teşebbüsü ile bir Balkan Birliği kurulması hususunda Cenevre'de yapılan temaslara dair Daily Herald gazetesinde çıkan yazıya ilişkin 23 Mayıs 1933 tarihli rapor BCA 30.10.000.000.226.524.13.

siyaset izlemeyeceğini ve kendisini herhangi bir bloka bağlamak arzusunda olmadığını ifade etmiştir.⁷³²

Balkanlardaki gelişmeler iki ülke arasındaki ilişkileri bozmaya başlamıştır. Türkiye'nin Balkanlar'daki çabalarının aksine, Macaristan, Türkiye'nin liderliğinde Bulgaristan ve Yunanistan'ın gerçekleştireceği bir Balkan ittifakının oluşumu arzu etmiştir. Böylece, paktın içerisinde Yugoslavya'nın dengeleneceğini düşünmüştür. Tahy bu durumu şu ifadelerle izah etmiştir:⁷³³

“Kendisine [Tevfik Rüştü Bey] ... Macar Balkan politikasının bir Türk-Bulgar-Yunan ortaklığı halinde Macar işbirliğini ve İtalyan sempatisini kazanacağını, Yugoslavya'nın Balkan hegemonyası çabalarına karşı en etkili engeli teşkil edeceğinin vurgusunu yaptım ve son olarak Bükreş konferansında Balkan Paketi'nin sadece Romanya'nın uluslar meselesi hususundaki çekincesini kabul ettiğini, yani Bulgar delegasyonu iştiraki olmaksızın Sırp çekincelerinin kabul edildiği bir paktın değerinin az olduğunu da ekledim.”

Gyula Gömbös 1932 yılında Macaristan'da başbakan olduğunda ülkeyi tehdit eden büyük tehlikelerin Doğu'da Sovyet Rusya'nın yükselen gücü ve Batı'da yeni kurulan ve emperyalist emeller besleyen Hitler Almanyası (Üçüncü Rayh) olduğunu görmüştür. Bunun üzerine dış siyasetini her ikisine de karşı etkin olarak savunmaya yönelik girişimde bulunmak üzerine kurgulamıştır. Açıkça İtalya'nın başını çekeceği bir savunma paktının temelini kurmaya başlamış; Avusturya, Polonya, Bulgaristan, Türkiye ve Yugoslavya ile bile müzakere etmiştir. Ayrıca, Macar ordusunun yeniden düzenlenmesi için Fransa'nın rızasını almaya çalışmıştır. Hitler'e kendisine Führer'in niyetini anlama fırsatını veren iki ziyaret yapmıştır. Bu ziyaretler, kendisindeki savunma bloku kurma çabalarını pekiştirmiştir.⁷³⁴

Macaristan'da Gömbös'ün iktidara gelmesi ve ilk ziyaretini Roma'ya gerçekleştirmesi Küçük İtilâf üyelerini ise tedirgin etmiştir. Bu dönemde Mussolini Avrupa'da istikrarın husulü için Avrupa'nın dört büyük Garp devleti arasında bir

⁷³² Küçük itilafa karşı Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan'ın birleşmesinin söz konusu olmadığına dair Mouchanoff'un verdiği beyanata ilişkin 13 Haziran 1933 tarihli rapor **BCA 30.10.000.000.226.524.16.**

⁷³³ **MNL K63 288 1932 32/7** 30 Kasım 1932 tarih 65 pol / 1932 sayılı rapor.

⁷³⁴ Baross, **a.g.e.**, s.92.

anlaşma yapılması fikrini ortaya atmıştır. Cenevre'deki Milletler Cemiyeti, en çok İngiltere ile Fransa'nın tesiri altında işliyordu: *"Mussolini, bu cemiyete dayanarak büyük devletlerarasında her istediğini yapamayacağını anlayınca ölçüsüz hırslarını tahakkuk ettirebilmek için, İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya arasında bir dördlü anlaşma tertibini sağlam bir yol sanmıştır."* Böylece Dörtler Misakı imzalanmıştır.⁷³⁵ Kendi aralarındaki rekabetin yoğunluğuna rağmen çıkarları örtüştüğü takdirde büyük devletlerin Balkanlar ve Akdeniz'deki daha zayıf devletlerin aleyhine işbirliğine gidebilecekleri kanaatinde olan Türkiye tesisinden Mussolini'yi sorumlu tuttuğu bu misaka karşı çıkmıştır.⁷³⁶ Ankara misakı, revizyonizme hizmet etmekle ve emperyal güçleri 19. yüzyıl gizli diplomasisine sevk etmekle eleştirmiştir. Roma Büyükelçisi Vasıf (Çınar) Bey, İtalya'nın Milletler Cemiyeti'ndeki temsilcisi Baron Aloisi'ye Türkiye'nin misaka karşı girişimde bulunacağını ima etmiştir: *"Türkiye'nin dünya siyasetinde haiz bulunduğu ehemmiyet, Dörtler Misakı'nda da kendisini hissettirecektir."*⁷³⁷

1933 Temmuzunda Londra'da Tevfik Rüştü Aras, Titulescu ile görüşmüştür. Aras'a göre, bu dördlü misak kendi güvenlikleri için tehlikeli bir oluşumdu ve bunu bertaraf etmek için Romanya ve Türkiye'nin Sovyet Rusya ile birlikte olmaları gerekmektedir. Ancak, Romanya'nın Sovyet Rusya ile dostane ilişkileri yoktu. Aras'a göre Titulescu Sovyet Rusya ile iyi geçinme taraftarıydı ve Aras'ın ifadesiyle, kendisinin arabuluculuğunda Rusya ile Romanya dışişleri bakanları nezdinde görüşmüşlerdir.⁷³⁸

"Titulescu, küçük itilâfi, Balkan devletlerini ve dördlü misaktan bizden ziyade kuşkulanan Polonya'yı... Cenevre'de Litvinof'un formülünü ortaya koyduğu ve emniyet tali

⁷³⁵Milletler Cemiyeti Misakı'nın 19. maddesi antlaşmalardan barışı tehlikeye düşürecek bir mahiyet arz edenlerin yeniden tetkiki imkânını öngörüyordu. Bu noktadan hareketler İtalya'nın teklifiyle Fransa ve İngiltere anlaşarak 7 Haziran 1933 tarihinde Roma'da bir misak paraf edilmiştir. Beş maddeden oluşan misakın hükümlerine göre, taraflar aralarındaki sorunları Milletler Cemiyeti çatısı altında görüşecekler; revizyon meselelerinde kararlar bu dört devletin tetkikinin ardından Milletler Cemiyeti üyelerinin oylarıyla belirlenecek; silahsızlanma konferansının netice vermemesi halinde taraflar yeni bir tetkik talebinde bulunabilecekler; iktisadî sorunlar da yine Milletler Cemiyeti çatısı altında görüşülecektir. **Dörtler Misakı**, T.C. Hariciye Vekâleti Daire IV Şube 1 No. 24, Ankara, Hariciye Vekâleti Matbaası, 1933, s.15.

⁷³⁶Barlas ve Güvenç, **a.g.e.**, s.61.

⁷³⁷**Dörtler Misakı**, s.25.

⁷³⁸Aras, **a.g.e.**, s.61.

komisyonunun beğendiği mütecavizin tarifi meselesi etrafında toplayabileceğimizi telkin etti. Her üçümüz de bu esasta çalışmayı kararlaştırdık. Biri Sovyetler Birliği'nin komşuları arasında, diğeri Sovyetler Birliği ile Türkiye ve küçük itilâf devletleri arasında olmak üzere mütecavizin tarifi üzerinde mutabık olduğumuzu beyan eden iki muahede Londra'daki Sovyet Büyük Elçiliği binasında imzalandı. (3 Temmuz 1933) Bütün bu safhalarda başından sonuna kadar geçen işler günü gününe Cumhuriyet hükümetimize arzediliyor, muvafakat ve tensipleri alındıktan sonra çalışmalara devam olunuyordu.”

Londra Sözleşmeleri olarak bilinen bu anlaşmalar mütecavizin tarifini yapmış ve tecavüzü mazur gösteremeyecek hal ve fiiller düzenlemek istemiştir. Buna göre, tecavüz teşkil eden fiiller daima toprak kıstasına göre tayin olunacaktı. Başlıca beş hareket tecavüz teşkil etmekteydi: Harp ilânı; istilâ; diğeri bir devlet toprağının bombardımanı veya gemilerine, uçaklarına hücum; müsaadesiz diğeri bir devletin arazisine kara, deniz ve hava kuvvetlerinin çıkarılması veya bunlara müsaade edilmişse yapılan müşterek anlaşmadaki zaman ve mekân şartlarının ihlâli suretiyle yapılması; sahillerin ve limanların ablukası.⁷³⁹ Dörtler Misakı'nı kendisine bir tehdit olarak algılayan Türkiye, Sovyet Rusya ve Küçük İtilâf'ın karşı tepkisi mütecavizi tarif eden Londra Sözleşmesi'ni imzalamak olmuştur.

Sovyet Rusya'nın bu hamlesi, Doğu'dan Japonya ve Batı'dan Almanya'nın ilerlemesini kendisine bir tehdit olarak algılayan ve buna karşılık olarak 1930'lu yıllarda Milletler Cemiyeti ve müşterek emniyet sistemi çerçevesinde barışı koruma gayreti içine girmesiyle açıklanabilir.⁷⁴⁰

⁷³⁹II. Dünya Savaşı'nın ardından savaş suçlularını yargılamak üzere kurulan Nürnberg Mahkemesi'nde ABD savcısı Jackson mütecavizin tarifinde Londra Sözleşmeleri'nin kriterine dayanmış ve bunlarda sayılan tecavüz fiillerini ilk yapanların mütecaviz sayılması fikrini telkin etmiştir. Bu itibarla Londra sözleşmelerinin tecavüz probleminin bazı hal şekillerine varılmak yolundaki gelişmesi hayli tesirler yapmış olduğu kabul edilebilir. Bkz. Zeki Mesud Alsan, “Tecavüz'ün Tarifi Problemi”, **AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi**, c.XI, S.1-2 (1954), s.59-60, 62-63.

⁷⁴⁰Diner, **a.g.e.**, s.76. Doğu'daki Japon yayılcılığı ve Sovyet Rusya'ya yönelik tehdidi üzerine Tokyo Elçiliği'nden gelen raporlara ilişkin bir değerlendirme için bkz. Yonca Anzerlioğlu, “Tokyo Türk Maslahatgüzarının Değerlendirmeleriyle Mançukuo Devleti (1931-1933)”, **AÜ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.41(Mayıs 2008), s.1-16.

Küçük İtilaf'ı Sovyet Rusya'ya yakınlaştıran ve Rusya'nın öncülüğünde mütecavizin tarifini yapan Türkiye'nin artık 1933 senesi sonbaharı itibarıyla bir Balkan Lokarnosu ve iktisadî açıdan güçlü bir blok kurmak isteği ortaya çıkmıştır. Yugoslavya Kralı Aleksander ve Romanya Dışişleri Bakanı Titulescu Ekim ayında Türkiye'yi ziyaret etmişler ve bu ziyaretler sonucunda 5 Ekim'de Yugoslavya, 16 Ekim'de de Romanya Türkiye ile bir saldırmazlık ve tahkim antlaşması imzalamıştır.⁷⁴¹ Böylece, Türkiye'nin Balkan siyaseti, yapılan bu antlaşmalara Yunanistan ile 1930 yılında yapılan antlaşmalar ve samimi misakı ekleyerek bir ittifak ağı oluşturmak şeklinde ortaya çıkmıştır.⁷⁴² II. Dünya Savaşı'nın hemen başında Romanya'nın Dışişleri Bakanı olan Grigore Gafencu, bu savaşın sona erişinin ardından, 30'lu yılların ortasında Romanya ve bölge devletlerinin Sovyet Rusya'yla yakınlaşması ve ardından yaşanan gelişmelere ilişkin şu değerlendirmede bulunmuştur:⁷⁴³

“Savaşın ve müttefiklerin zaferi sonrasında Avrupa düzeni fikri bir adım daha ileri gitti. Artık devletlerin güvenliği güç dengesiyle değil; Milletler Cemiyeti'nin bünyesinde uluslararası işbirliği yoluyla tesis edilecekti. Bu Cemiyet evrensel olarak tasarlandı ama gerçekte Avrupalıydı. Deniz aşırı büyük güçler ona karşı çekinceli bir tutum benimsediler. Küçük Avrupa güçleri ise, bilhassa Doğu Avrupa devletleri, Cenevre Asamblesi'nde barış ve özgürlük teminatı bulacaklarına inandılar. Bu ülkelerin yorulmaz bir azimle savundukları müşterek emniyet ilkesi onlar Doğu'da oynamak zorunda oldukları bölümde kendilerini destekleyecek birleşik bir Avrupa iradesini yaratmak bağlamında anlam arz ediyordu. Bu müşterek emniyet siyasasına Rusya'nın da bağlılığı ve Sovyet Hükümetinin Milletler Cemiyeti'ne 1932-1937 seneleri arasında verdiği önemli destek tabiatıyla Rusya'yı komşularına yakınlaştırdı. Bu dönem dostane anlaşmalar ve iyi ilişkilerin

⁷⁴¹Yugoslavya ile aynı zamanda bir dostluk antlaşması imzalanmıştır.

⁷⁴²Suppan, a.g.m, s.2182.

⁷⁴³Grigore Gafencu, “Eastern Countries and the European Order”, **International Affairs**, c.23, No. 2 (Nisan 1947), s. 167-168.

dönemi olmuştur. Doğu Avrupa ülkelerinin Rusya'ya karşı bir alet olarak kullanılması değil; aksine Batı ve Orta Avrupa ile Doğu İmparatorluğu'nun arasında barışı ve uzlaşmayı tesis etmek [olan] kendi vazifelerini tamamen idrak edebilmeye dair ümitleri olmuştur.”

Türk-İtalyan ilişkilerindeki soğukluk ve Türkiye'nin Londra Sözleşmesi'ne imza atması Macaristan ile Türkiye'nin de birbirlerinden uzaklaşmaları sürecini tetiklemiştir. Türkiye'nin bu sözleşmeye katılımı bir tarafa bırakılırsa, sözleşmenin kendisi de Budapeşte'yi huzursuz etmiştir. Bu sözleşmeyle sadece Sovyet Rusya'nın Avrupa'da önemi artmakla kalmamış, aynı zamanda Sovyet Rusya'nın siyaseti de biçim değiştirmeye başlamıştır.⁷⁴⁴ Dörtler Misakı'nın imzalanmasının arifesinde Atatürk, Mısır Kralı'nın doğumgünü nedeniyle düzenlenen akşam yemeğinde karşılaştığı Macar Elçisi'ni bizzat yanına oturtturarak sabah 7'ye kadar bırakmamış ve hiddetle Dörtler Misakı planının üzerine tartışmıştır.⁷⁴⁵ Tahy, doğal olarak İtalya'nın iddiasını savunarak özellikle Tevfik Rüştü Bey'i etkilemek istese de bunda başarılı olamamıştır.⁷⁴⁶ Tahy, Türk dış siyasetinde büyük umutlarla tesis edilen Macar ilgisinin giderek zayıfladığı tespitinde bulunarak Kánya'ya geleneksel Türk-Macar dostluğuna ağırlık verilmesi gerektiği tavsiyesinde bulunmuştur.⁷⁴⁷ Macarlar da Türkiye ve Sovyet Rusya'nın ortak girişimiyle Küçük İtilaf'ı da aralarına aldıkları mütecavizin tarifi girişiminden duydukları rahatsızlığı Dışişleri Bakanı Kánya aracılığıyla Erkin'e iletmişlerdir.⁷⁴⁸ Mütecavizin tarifi ve buna yönelik sözleşme hususunda Macar Hariciye Vekili Kánya, Erkin'e “...çünkü biliyoruz ki, uluslararası bir ihtilaf halinde “mütecaviz” damgası mutlaka bize baskı yapar.” diyerek anlaşmanın hükümetinin nezdinde kabul edilemez olduğunu bildirmiştir.⁷⁴⁹ Dörtler Misakı'nın imzalanması ve karşı hamle olarak mütecavizin tarifinin yapılması Türkiye ile Macaristan arasındaki ilişkileri doğrudan etkilemese bile fikir ayrılıklarını gün yüzüne çıkarması açısından önemlidir.

⁷⁴⁴Pritz, a.g.e., s.136.

⁷⁴⁵MNL K 63 288. bağ. 32/7. başlık Ankara'dan 30 Mart 1933 tarih ve 18/pol. sayılı rapor.

⁷⁴⁶MNL K 63 288. bağ. 32/7 başlık Ankara'dan 27 Nisan 1933 tarih ve 21/pol sayılı rapor..

⁷⁴⁷gös.yer.

⁷⁴⁸MNL K 63 288. bağ. 32/7 başlık Kánya'nın Erkin'le 11 Temmuz 1933 tarihindeki görüşmesi.

⁷⁴⁹MNL K 63 288. bağ. 32/7 başlık 15 Temmuz 1933 tarihli Kont Khuen-Hederváry ile Erkin'in görüşmesi

Macaristan'ı rahatsız eden gelişmelerden birisi de Romanya'nın, İtalya'nın ekseninden artık giderek uzaklaşan Türkiye ile yakınlaşması çerçevesinde, Polonya ve Sovyetler Birliği ile de dostane bir siyaset yürütmeye başlamış olmasıdır.⁷⁵⁰ Romanya Dışişleri Bakanı Titulescu'nun Varşova'ya ziyareti hakkında kaleme alınan bir raporda bu ziyaretin amacını Balkan devletleriyle Doğu Avrupa arasındaki ilişkileri güçlendirmek olduğunu dile getiren Macaristan'ın Varşova elçisi Matuska, Polonya devlet başkanının geçtiğimiz altı sene içerisinde ülkesindeki yabancı misyonların düzenlediği etkinliklerden hiç birine katılmadığını, ancak 29 Ekim 1933 tarihinde Türk elçisi Ferit Bey'in akşam yemeğine katılacak olmasının bu yakınlaşmanın bir göstergesi olduğunu ifade etmiştir.⁷⁵¹

Yaşanan gelişmeler ışığında, Türk dış siyasetindeki değişimi ve İtalyan ekseninden uzaklaşmayı gören Macar yetkililer bu uzaklaşmanın derecesini tespit etmek ve mümkünse Türk dış siyasetine tesir etmek amacıyla Türkiye'yi ziyaret etmeye karar vermişlerdir. Değişen Türk siyaseti sıkışıp kalmış Bulgaristan'ın durumunu daha da zora sokmuştur. Artık statükonun temini minvalinde devam eden Balkan bloğunun kurulması teşebbüslerinin sadece başarıyla sonuçlanacağı değil, aynı zamanda Bulgaristan'ın da pakta katılımını mecbur bırakacağı dikkate alınmalıydı. Böylece, Budapeşte'de Sofya'nın bölgedeki diplomatik hareketlilikten uzak duramayacağına ve bölge devletlerinin kendisini ikna edeceğine dair bir endişe doğmuştur. Bu yüzden Gömbös Ankara'yı, Sofya'yı ve Varşova'yı ziyaret etmiştir. Ankara seyahatiyle Sofya müzakereleri arasında bağlantı olduğu görülebilir.⁷⁵²

Hitler yayılmacılığı karşısında Macar-İtalyan dostane bağlarının daha da pekişmesi doğrultusunda Batıdan doğuya emperyalist bir tehdidin önüne geçmek için Gömbös'ün Ankara ve Varşova'ya gerçekleştirdiği ziyaretlerden Macaristan'ın istediği sonuç çıkmamıştır; çünkü Türkiye Sovyet Rusya ile Polonya da Fransa ile

⁷⁵⁰Boia, **a.g.e.**, s.206-207.

⁷⁵¹**MNL K 63 154 1933 17/36** 26 Ekim 1933 tarih 146 pol/ 1933 sayılı rapor. Yine 1934 yılında Tevfik Rüştü Aras'ın Bükreş'i ziyareti münasebetiyle Başbakan Tatarescu'nun verdiği akşam yemeğine Romenler ve Küçük İtilâf elçileri dışında sadece Fransa, Polonya ve Yunanistan elçilerinin davet edilmesini raporu kaleme alan Macaristan'ın Bükreş Maslahatgüzarı Nagy "*Sanki Romanya'nın Fransa himayesinde sürdürdüğü komşu ülkeler ve yeni başlayan Balkan siyasetinin bir izahı gibi...*" sözleriyle yorumlamıştır. Bkz. **MNL K63 289 1934 32/1** – (1) 19 Mayıs 1934 tarih 97 pol / 1934 sayılı rapor.

⁷⁵²Pritz, **a.g.e.**, s.137. Gömbös ve Kánya'nın Ankara ziyaretinden kareler için bkz. **EK-33** ve **EK-34**, s.504.

anlaşmıştır.⁷⁵³ İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Morgan da bu ziyarete büyük önem atfedilemeyeceğini düşünmüştür. Kulağına gelen bilgiye göre, Tevfik Rüştü Bey Macaristan'ın Milletler Cemiyetinden çekilebileceğine dair endişesini dile getirmiş ve bunun olmaması için Macar tarafına telkinde bulunmuştur.⁷⁵⁴ Dışişleri Bakanı Kánya ise memleketine dönüşünde Meclis'in Dışişleri Komisyonu'na hitaben yaptığı konuşmada Türkiye'de o kadar iyi karşılanmış olmalarının Balkanlar'da ne gelişmeler olursa olsun kendilerinde Türkiye'nin Macaristan'a düşman herhangi bir tertibe girmekten sakınacağı güvencesini verdiğini ifade etmiştir. Gömbös de ziyaretlerinin sadece siyasî değil, iki ülke arasındaki ticaret oranını arttırmayı hedefleyen ekonomik bir boyutunun olduğunu ilave etmiştir.⁷⁵⁵

Kont Bethlen'in üç sene önceki ziyaretinin üzerlerinde oluşturduğu baskının aksine Macar Başvekili Gömbös ve Hariciye Nazırı Kánya'nın 1933 yılındaki Türkiye temaslarının Yugoslavya'da tesir bırakmadığı Belgrad Elçiliğinden Hariciye'ye gönderilen bir rapordan anlaşılmaktadır. Raporda, Yugoslavya'da bu ziyaretlere hiçbir ehemmiyet verilmediği ve Türkiye'nin "*Macarların kandırmacasına kapılmasının ihtimal haricinde gösterildiği*" ifade edilmiştir.⁷⁵⁶

1934 tarihli diğer bir raporda ise Tevfik Rüştü Aras'la Bükreş seyahati esnasında görüşen, bir dönem Türkiye'de de görev yapmış Macaristan'ın Bükreş maslahatgüzarı Nagy'ın aktardıkları Türkiye ve Macaristan'ın birbirlerine yaklaşımları konusunda başka bilgi vermektedir.⁷⁵⁷

"Türkiye'den ayrıldığımdan beri politikasının bütünüyle değiştiğini üzümlere tecrübe etmek zorunda kaldığıma yönelik eleştirime, bunun Macaristan'a yönelik olmadığı vurgusunu yaptı. Vazifesinin en ciddi manada sınırlarının güvence altına alınması olduğunu, ortaya çıkan durumu kullansa bile kimseye kötü gözle bakmayacaklarını, Balkan Paketi'nin karşılıklı olarak Balkan sınırlarını güvence altına aldığını söyledi. Buna

⁷⁵³Baross, a.g.e., s.12.

⁷⁵⁴FO 371/16785 23 Ekim 1933 tarih C 9304/2349/21 sayılı rapor.

⁷⁵⁵FO 371/16785 9 Kasım 1933 tarih C 10130/2349/21 sayılı rapor.

⁷⁵⁶Macaristan İçişleri Bakanı Mr. Ferenz Fischer'in Macar yönetiminin Ankara ziyaretiyle ilgili olarak Politika gazetesinde çıkan açıklamalarına ilişkin 14 Kasım 1933 tarihli rapor **BCA 30.10.000.000.232.566.4.**

⁷⁵⁷MNL K63 289 1934 32/1 – (1). ve 19 Mayıs 1934 tarih 97 pol / 1934 sayılı rapor.

cevaben Balkan Paktı'nın fazla uzun süreli olmayacağını çünkü istihbaratıma göre Yunanistan'ın şartlar ileri sürebileceğini söyledim."

Ankara'daki İngiltere Büyükelçiliği Müsteşarı Morgan'ın da konuyla ilgili tespiti de benzer niteliktedir. İngiliz diplomat, Paktın doğrudan Macaristan'ı hedef almamasına rağmen girişimin Macar tarafını kırdığını ifade etmiştir:⁷⁵⁸

"...Türkiye ve Yunanistan'ın arzusu kendilerini Bulgaristan'dan gelecek herhangi bir tehlikeye karşı güvence altına almaktır. Bu arzunun dürtüsüyle, Türkiye, Bulgaristan'ın dostu olarak [gördüğü] Macaristan'a kendisiyle bir pakt yapması yönünde [Bulgaristan'ı] ikna etmesi için baskı uyguladı. Ancak, düşmanlarıyla dostluk gösterisi yapan Türkiye'ye gücenen Macaristan, bu görevin yerine getirilmesinde isteksiz [davrandı]."

Büyükelçi Sir Percy Loraine ise Tevfik Rüştü Bey'in Bulgaristan'a dair kendisine söylediklerini şu şekilde aktarmıştır:⁷⁵⁹

"Son yıllarda Bulgaristan çok fazla değişmedi. Aşağı yukarı aynı adamlar ülkeyi yönetiyor ve aşağı yukarı fikirleri aynı. Bulgaristan Balkan Savaşları'nda yayılmacı eğilimleri üzerine kumar oynadı ve kaybetti. Büyük Harpte Almanya'nın kudretine kumar oynadı ve yine kaybetti. Şimdi de Slav akrabaları Yugoslavya üzerine başka bir kumar oynuyorlar. Değişmesi gereken zihniyet buydu. Sadece yeni imzalanan paktın yatıştırıcı ortamında bu herhangi bir başarı beklentisiyle üstlenilebilir."

Kánya ise Behiç Bey'e bunun bir yakınlaşma (*détente*) siyaseti olduğunu ve Yugoslavya ile Bulgaristan'ın anlaşmasına imkânsızlığını ifade etmiştir.⁷⁶⁰ Türkiye ile Macaristan arasındaki hassas durumun bir benzerini Yugoslavya, Bulgaristan

⁷⁵⁸FO 371/18385/ 6 Ocak 1934 tarih R 207/22/67 sayılı rapor.

⁷⁵⁹FO 371/18386 27 Şubat 1934 tarih R 1278/22/67 sayılı rapor.

⁷⁶⁰Peşte Elçiliğinden 26 Eylül 1933 tarihli rapor BCA 30.10.000.000.226.525.1.

karşısında yaşamak istememiştir. Belgrad'daki Türk Elçiliğine göre, Yugoslavlar bu ittihada girerken Bulgarlar ile ilişkilerini akamete uğratmak istememekteydiler.⁷⁶¹

Kont Bethlen'in Balkan Paktı'na ve Bulgaristan'a dair değerlendirmesi ise bu cihettedir:⁷⁶²

“Bulgaristan pakta iştirak etmeyerek serbestisini muhafaza etmekle çok iyi yaptı. Herkesce malumdur ki, şayet Sovyet Rusya ile Romanya arasında bir harp çıkar ve buna Romanya aleyhinde Sovyetlerle birlikte Bulgaristan iştirak ederse, Türkiye Romanya'ya yardım edemeyecektir. Arnavutlukla Yugoslavya arasında çıkacak bir ihtilaf sebebiyle de Türkiye ve Yunanistan'ın İtalya'ya karşı olan vaziyetlerinden dolayı Yugoslavya'ya da yardım edemeyecekleri malum bir keyfiyettir. Bütün bu sebeplerden naşi Balkan vaziyeti bu pakt dolayısıyla öyle zannedildiği gibi büyük bir tahavvüle uğramış değildir. Balkan paktı bir Yugoslav-Bulgar anlaşmasına mani olduğu cihetle yalnız Türkiye ve Yunanistan'a bir faide temin etmektedir.”

Önceleri İsmet Paşa'nın Bulgaristan seyahatine önem yükleyen⁷⁶³ ve bunda fayda gören de Macaristan basınının ziyaret sonrasındaki değerlendirmesi ise bunun verimsiz olduğu yönündedir.⁷⁶⁴ *“Türk siyasetinin Bulgar karşıtı olmadığına onları ikna etmekle beraber, Bulgarların siyasetlerini de etkilemeyi başaramamışlardır.”*

Macar basını, Balkanlar'da yaşanan gelişmelere ve Balkan Antantının imzalanmasınk küçümseyici ifadelerle değerlendirmiştir. Pakt, ilk imzalandığında bunun için *Atina Anlaşması* ifadesini kullanan Pester Lloyd gazetesi, anlaşmanın Balkanlar'daki mevcut durumu değiştirmedeğini ve Macaristan'ın siyasî konumunu etkilemediğini yazmıştır. Anlaşmanın gövdesinde hafif bir anti revizyonist saik

⁷⁶¹Belgrad Elçiliği 23 Şubat 1934 tarihli raporu **BCA 30.10.000.000.221.489.13.**

⁷⁶²Balkan Misakının Balkanların durumunda bir değişiklik yapmadığı hakkında yarı resmi 8 Orâi Ujság gazetesinde çıkan yazıya ilişkin 21 Mayıs 1934 tarihli rapor **BCA 30.10.000.000.227.527.8.**

⁷⁶³Bulgarların Yugoslavya'ya yaklaşımları ve Türk-Yunan Paktı hakkında Peşter Lloyd gazetesinde yayınlanan makaleye ilişkin 26 Eylül 1933 tarihli rapor **BCA 30.10.000.000.226.525.1.**

⁷⁶⁴İsmet Paşa'nın Sofya'yı ziyareti ve Türk-Bulgar Dostluk Anlaşması'nın uzatılması hakkında Peşter Lloyd gazetesinde yayınlanan makaleye ilişkin 23 Ekim 1933 tarihli rapor **BCA 30.10.000.000.232.566.3.**

bulunabileceğini ifade eden gazete, Macar bakış açısına göre sınır teminatının sadece anlaşmayı imzalayan ülkelerin karşılıklı sınırlarını kapsadığını ileri sürmüştür.⁷⁶⁵

“Yunanistan ve Türkiye, Macar-Yugoslav ya da Macar-Romen sınırlarına dair bir teminat vermiyor; esasen anlaşmanın bütününde Macar hudutlarını ilgilendiren bir madde yer almıyor. Anlaşmanın bu şekilde yapılması çok önemli bir nokta çünkü Yunanlılar ve Türkler kendilerini Orta Avrupa meselelerine karıştırmayı reddediyorlar. Macaristan’ın siyaseti bu Atina Paketi’nden hiçbir surette etkilenmedi ve açıkça anlaşılmalı ki Macaristan’ın Türkiye ve Bulgaristan ile olan siyasî bağlantıları en önemsiz makyasta bile değişmeyecektir. Bu ülkelerle Macaristan arasındaki dostane ilişkiler sıkı kalacaktır.”

Zaman geçtikçe Bulgaristan ve Macaristan’a karşı inşa edildiği düşünülen yeni kalenin Türkiye’nin mevcudiyetinden ötürü başarılı olamadığı yönünde değerlendirmeler yapılmış ve Türkiye’nin desteği kaybedilmek istenmemiştir.⁷⁶⁶

Türkiye de Balkan Paketi’nin “Macar düşmanı” değil, bilakis bölge barışına hizmet eden bir oluşum olduğu; Türkiye’nin politikasının ise Balkanlar’da bir bölünmeden değil, uzlaşmadan yana olduğu yönünde Macaristan’ı ikna etmeye çalışmıştır. Balkan Paketi ile Türkiye’nin Yunanistan ile imzaladığı samimî anlaşma muahedesi, Yugoslavya ve Romanya ile ayrı ayrı imzaladığı dostluk muahedeleri ve Macaristan ile 1929 yılında imzalanan tarafsızlık sözleşmesini uzatan protokol aynı tarihte, 6 Mart 1934 tarihinde TBMM’de görüşülerek onaylanmıştır. Aras, bu oturumda tüm bölge devletlerini barış çatısı altında bir araya toplamak istediklerini ifade eden konuşmasında tüm bu devletlere atıf yapmıştır:⁷⁶⁷

“Sulhu muhafaza ve Balkanların bir sulh diyarı olmasına bizim gibi ve diğer alâkadarlar olan ve komşularımız bulunan büyük ve küçük Devletlerin her biri mütalealarını bizden

⁷⁶⁵ **FO 371/18386** 14 Şubat 1934 tarih R 1158/22/67 sayılı rapor.

⁷⁶⁶ Balkan Paketi’ni imzalayacak olan Türkiye hakkında Macar basınında çıkan yazılara ilişkin 3 Mayıs 1934 tarihli rapor **BCA 30.10.000.000.227.526.19**.

⁷⁶⁷ 6 Mart 1934 tarihli 24. TBMM Oturumu, **TBMM Zabıt Ceridesi**, c.1, s.15. Türkiye Cumhuriyeti ile Macar Krallığı arasında aktedilen bitarafılık, uzlaşma ve hakem muahedenamesi hükümlerinin uzatılması hakkındaki kanun, oylamaya katılan 171 mebusun tamamının kabul oyunu almıştır.

esirgememekle beraber memleketimize karşı azamî iyi niyet ve dürüst dostluk ve itimat hislerini göstermişlerdir. Bu vadede sarsılmaz dostluk bağlarıyla birbirimize inkılâplarımızın ilk günlerinden beri bağlı olduğumuz Moskova Hükümetine bu münasebetle borçlu olduğum teşekkürü burada huzurunuzda ifadan sonra memleketimizin dürüstlüğüne, kiyasetine ve sulh aşkına itimadını bu misak vesilesi ile de ibraz etmiş olan Fransa, İngiltere, İtalya ve Macaristan gibi bitaraflik ve dostluk muahedeleriyle bağlı olduğumuz devletlerin tavırlarını da memnuniyetle yâd etmeliyim.”

Aras'ın konuşmasını değerlendiren Sir Percy Loraine, Macaristan'ın Balkan Paktı çerçevesindeki Türkiye siyasetini olumlu değerlendirmiştir.⁷⁶⁸ “*Macaristan şüphesiz zor durumda en iyi tercihini yaptı ve kendisini Yugoslavya ve Romanya ile bir pakta giren Türkiye'yi dostu olarak görmeye razı etti.*” Aras, aynı ay içerisinde Macaristan'a gitmiştir.⁷⁶⁹

Aynı sene içerisinde Mayıs ayında Hasan Saka başkanlığındaki TBMM heyetinin Budapeşte'ye yaptığı nezaket ziyareti de Türklerin Macarlarla aralarındaki sıcak ilişkileri korumak istediğini göstermek üzere gerçekleştirilmiştir.⁷⁷⁰

Balkan ittifadınının Macaristan için şöyle bir farklı bir perspektife de sahip olduğu söylenebilir. Her şeyden önce, Macarlar nazarında bir sınır güvenliği antlaşması olan Balkan Antantı yoluyla Türkiye, Yunanistan'ın dışında ayrıca

⁷⁶⁸FO 371/18386 12 Mart 1934 tarih R 1791/22/67 sayılı rapor.

⁷⁶⁹Namal, a.g.e., s.73.

⁷⁷⁰Erkin bu ziyaretle ilgili şunları nakletmektedir: “2 Mayıs 1934: 1933 senesinde Macar milletvekillerinin Ankara'yı ziyaretini iade için, Meclis İkinci Başkanı Hasan Saka'nın riyasetinde milletvekillerimizden mürekkep bir heyet, 2 Mayıs'ta Budapeşte'ye geldi. Aynı gün akşamı Guellért Otelinde Macar-Türk Ticaret Odası tarafından şereflerine bir akşam yemeği verildi. Bu davette Milletlerarası Panayır'ı ziyarete gelen birçok Türk vatandaşı da bulundu. 3 Mayıs'ta Başvekil Gömbös milletvekillerimizi kabul etti. Aynı gün harp kahramanları abidesine bir çelenk konuldu ve öğle yemeği Parlamento'da Mebusan Meclisi başkanına davetli olarak yenildi. O gün akşamüstü Archiduc Joseph François bir çay verdi. 4 Mayıs'ta Beynelmîlel Panayır'ın açılış merasiminde bulunduk; öğle yemeği sergide yenildi. Sonra bizim şehitler mezarlığına bir çelenk koydular ve akşam Ukrayna sinemasına gidildi. 6 Mayıs'ta Kral Naibi benimle beraber, milletvekillerimizi kabul etti. Aynı gün Hasan Saka, Ritz Oteli'nde 80 kişilik bir öğle yemeği verdi; sonra at koşusuna gidildi. Saat 17'de ben, elçilikte çay verdim. Gece operaya gidildi. Başbakan Gömbös'ün yaptırdığı program gereğince, milletvekillerimiz Macaristan'da gezintiye çıktılar ve 14 Mayıs'ta memlekete döndüler.” Erkin, a.g.e., s.374-375.

Romanya ve Yugoslavya ile de bir nevi ittifak ilişkisine girmiştir.⁷⁷¹ Anti-revizyonist bir karaktere sahip olan bu işbirliği; bu bağlamda Macaristan'ın çıkarlarına ters düşse de Erkin, Kánya'nın ifadelerinden Macar devlet adamlarının da Türkiye'nin tezi konusunda ikna olduklarını çıkarmıştır.⁷⁷²

“Macar Hariciye bütçesinin müzakeresi esnasında Maliye encümeninde bazı mebuslar misakın Macar-Türk dostluğunu ihlal eder mahiyette bularak De Kanya'ya hücumda bulunmuşlar ve mümaileyh bunlara verdiği cevaplarında: ‘Balkan misakı, yalnız Balkan hudutlarına aittir, Macaristan'a zarar verecek mahiyette bir vesika değildir, Türk-Macar dostluğu bundan asla müteessir olmamıştır’ demiştir.”

Pester Lloyd gazetesinde 26 Eylül 1933⁷⁷³ ve 3 Mayıs 1934⁷⁷⁴ tarihlerinde çıkan haberlerde özetle Türk-Yunan yakınlaşmasını sağlayan devletin İtalya olduğu; İtalya'nın Yunanistan ve Türkiye ile ittifak yaparak sadece siyasî değil, iktisadî beklenti içine de girdiği; fakat bu durumun Bulgaristan'ın Akdeniz'e çıkmaya yönelik revizyonist siyasetiyle uyuşmadığı; bu durumun Bulgaristan'ı Yugoslavya ile yakınlaşmaya sevk ettiği; Bulgar-Yugoslav itilafının Akdeniz'e kadar uzanan bir blok teşkil ederek mevcut muvazeneyi bozacağı cihetle Balkan paktının Macar menafine muhalif olmadığı tespitlerinde bulunulduğu; yine Yunanistan'ın Balkan ittihadına girişinin panislavist planlarına nihayet verdiği bilgisi Ankara'ya ulaştırılmıştır.⁷⁷⁵

⁷⁷¹Külpolitikai Adatok az 1934. évról, (Macar Kraliyet Dışişleri Bakanlığı 1934 Yılına Dair Dış Siyaset Verileri), Kiadja a Magyar Kir. Külügyminisztérium 1935, s.116.

⁷⁷²Peşte Elçimizin Macar Dışişleri Bakanı De Kanya ile görüşmesinde Balkan anlaşmasıyla ilgili olarak söylediklerine ilişkin 5 Mayıs 1934 tarihli rapor. **BCA 30.10.000.000.232.566.18.**

⁷⁷³Bulgarların Yugoslavya'ya yaklaşmaları ve Türk-Yunan Paktı hakkında Peşter Lloyd gazetesinde yayınlanan makaleye ilişkin 26 Eylül 1933 tarihli rapor. **BCA 30.10.000.000.226.525.1.**

⁷⁷⁴Yunan Bulgar münasebetleri ile ilgili olarak Budapeşte'de yayınlanan Peşter Lloyd gazetesinde yer alan makaleye ilişkin 3 Mayıs 1934 tarihli rapor **BCA 30.10.000.000.221.490.5.**

⁷⁷⁵Erkin, anılarında Macarların Balkan Antantı'na bakışını şu şekilde anlatmıştır: “9 Şubat'ta (1934) Atina'da imza edilen Balkan Antlaşması, Macar Hükümetini çok endişeye düşürdü. Macaristan'a karşı teşekkül etmiş olan Küçük Antant'ın ileri uzvu olan Romanya ve Yugoslavya'nın Balkan Antlaşması içinde bulunması, Macaristan'ı Türk dostluğundan şüpheye sevk etti. Hakikatte bu antlaşma, Bulgaristan'a karşı idi; fakat Yugoslavya ve Romanya ile Macaristan arasında bir ihtilâf çıkarsa, bizim de Macaristan aleyhinde hareket edeceğimizi zannediyorlardı. Bunun için, Ankara ile bir çok muhaberelerimiz oldu. Aldığım talimatlara atfen, defaatle Macar Hariciye Vekili Kanya'ya teminat verdimse de arada hissedilir bir soğukluk hâsıl oldu. Yalnız bu soğukluk, benim öteden beri Macar ricali ve Hariciye Vekili ile tesis ettiğim dostluğa müessir olmadı.” Erkin, **a.g.e.**, s.373.

Macar hükümeti Balkan Antantı'nın kuruluşunun ardından bu ittifakın kendi bölgesi haricinde Orta Avrupa coğrafyasında ve politikalarında da söz sahibi olmak istediğini düşünmüştür. Küçük İtilâf'ın işlevini yerine getirecek ama Balkan Antantı'nın bağrından gelen bir oluşumun, Yugoslav- Türk işbirliği neticesinde Orta Avrupa Paktı biçimindeki tezahür edebilme ihtimali hem Küçük İtilâf'ın işlevini sürdürmesine vesile olacak hem de Balkan Antantı'nın yerini sağlamlaştırıcaktır. Ayrıca, Küçük İtilâf'ın iki üyesi Romanya ve Yugoslavya'nın varlığıyla Balkanların ağırlık noktası buraya kayacaktır.⁷⁷⁶

Bu görüşmeler sırasında, Polonya'nın Küçük İtilâf'a girmesi gündeme gelmiş; Macar-İtalyan etkinliği en fazla Yugoslavya ve Romanya'da rahatsızlık yaratmıştır. Üç devlet de Rusya ile ilişkilerin geliştirilmesi hususunu tartışmaya başlamıştır. İktisadî ve siyasî bir yapı olarak görülen ve askerî caydırıcılığı olmayan Küçük İtilâf'ın olası bir Sovyet saldırısı karşısında işe yaramayacağı dile getirilmiştir. Böyle bir senaryoda ne Yugoslavya Romanya'ya ne de Romanya Yugoslavya'ya yardım edebilirdi. Bu durum, bir yandan bahsi geçen devletleri Sovyet Rusya ile irtibata geçmeye sevk etmiş; diğer yandan Türkiye ve Yunanistan'ın Balkan Paktı'nı daha çabuk bir şekilde tesis edebilmelerini sağlamıştır. Polonya ile Fransa'nın, Sovyet Rusya ile dostluk antlaşması imzalaması Beneş'i de bu devletle münasebet tesis etmeye itmiş; Yugoslavya da Çekoslovak zincirine eklenmiştir.⁷⁷⁷ Nihayet bu bölgede önce Romanya; ardından da Macaristan Sovyet Rusya'yı tanımışlardır.⁷⁷⁸

⁷⁷⁶ **MNL K 63 185 1935 21/36.** 5 pol/ 1935 Sayı ve 14 Ocak 1935 tarihli rapor.

⁷⁷⁷ Küçük İtilaf misakına dair Romanya Dışişleri Bakanı Titulescu'nun elçimize ve bu konuda elçimizin görüşlerine ilişkin 24 Nisan 1933 tarihli rapor. **BCA 030.0.10.0.0.246.667.16.**

⁷⁷⁸ "Kánya, Hariciye Vekilliğine geledi beri Rusya ile siyasî münasebetler tesis etmek isterdi. Yukarıda da işaret ettiğim gibi, Macar elçilerinden Jungerth Roma'ya giderek, orada siyasî münasebetler tesisini temin etti. Bunun için Kánya'nın nokta-i nazarı şu idi: 'Rusya revizyonisttir. Besarabya nokta-i nazarından. Macaristan da revizyonisttir; binaenaleyh Sovyetlerle anlaşmak lâzımdır.' İşte Macaristan'ın istiklâlinden beri siyasî münasebetler tesis etmediği Rusya ile bu suretle münasebet tesis edildi ve 10 Nisan'da [1934] Viyana'daki Sovyet elçisi, yenisinin tayinine kadar, Budapeşte Elçiliği vazifesini aldı, ziyaretime geldi; Viyana'ya avdet edeceğinden, ben de ziyaretini ayrı günde iade ettim. İsmi hatırlayamadığım bu zatı çok kibar, nazik ve iyi bir diplomat olarak tanıdım. Sonra haber aldığıma göre, bu da Rusya'da ifnâ edilmiş." Bkz. Erkin, **a.g.e.**, s.374.

Burada 1934 yılında Roma Protokolleri'nin Balkan Antantı tarafından değerlendirilmesi de gündeme gelmiştir.⁷⁷⁹ Küçük İtilâf üyeleri Çekoslovakya ve Romanya Roma Protokolü'nün hükümlerini kabul ederken itilâfin diğer üyesi Yugoslavya bunlara karşı çıkmıştır. Macarlar buradan Küçük İtilâf'ın önemini yitirirken Balkan Antantı artık giderek güçlenmekte ve siyasî bir faktör olarak ortaya çıktığı sonucunu çıkarmaktadırlar. Ankara Elçisi Jungerth-Arnothy'nin gözünde Balkan Antantı artık kendi menfaatine ve büyük güçlerin kendi aralarındaki tutumlarına göre Almanya'yla veya Rusya'yla ya da İtalya-Fransa antantıyla ittifak yapabilecek olgunluğa erişmiştir.⁷⁸⁰

Balkan Paketi'nin kurulmasının ardından Türkiye'nin Macaristan siyaseti ise, İtalya ile ilişkilere daha da yoğunlaşmıştır. Bulgaristan'ın da bu cepheye davet edileceğine yönelik kanaatini paylaşan Erkin, ancak İtalya ile ekonomik bir gelişmenin pek mümkün olmayacağını tahmin etmiştir. İhtiyatlı Türk yetkililer iktisat örtüsü altında İtalya'nın gerçek maksadının bir siyasî blok teşkili olduğunu düşünmüşlerdir.⁷⁸¹ Erkin'in, Kánya ile olan başka bir görüşmesi sonucunda oluşan kanaati yine İtalya-Avusturya ve Macaristan arasında mühim siyasî müzakerelerin cereyan etmesinin Balkan misakı ile alakadar olduğu yönündedir: *“Macarların Yunanistan ile bir dostluk muahedesi akdinden vazgeçmeleri de vaki müzakereler icabatından olacağı”* mütalaasında bulunmuştur.⁷⁸²

Türkiye'nin Balkanlar'daki statükoyu koruyucu bir güvenlik paketi oluşturma teşebbüsünün yanı sıra, Yugoslavya Kralı Aleksandır'a Marsilya'da 1934 yılında düzenlenen suikast de iki hükümeti arasındaki mevcut fikir ayrılığını daha da derinleştirmiştir. Fransa ve diğer Küçük İtilâf üyeleri Aleksandar'ın Yugoslavya'da 1929'da tesis ettiği hükümdarlığını desteklerken İtalya ve Macaristan Yugoslav Kralı'na muhalif olan kişi ve grupların yanında olmuştur. Bu meselede Tevfik Rüştü Bey, kesinlikle Küçük İtilâf'ın yanında yer almış, bu tutum Macar yetkililerde

⁷⁷⁹ Almanya'da Nazilerin iktidara gelmesinin ardından Avusturya'yı ilhak girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine İtalya, Balkanlar'da ve Orta Avrupa'da olası bir Alman müdahalesine karşı Avusturya ve Macaristan ile işbirliği yapmıştır.

⁷⁸⁰ **MNL K 63 289 1935 32/1 – (1)**. 16 Ocak 1935 tarih 6 pol / 1935 sayılı rapor.

⁷⁸¹ İtalyan Dışişleri Müsteşarı Suvîç'in Peşte seyahati ve merkezi Avrupa'daki faaliyet hakkında Roma, Peşte ve Prag elçiliklerimizin 12 Mart 1934 tarihli raporları **BCA 30.10.000.000.237.602.7**.

⁷⁸² Avusturya Başbakanı M. Dollfuss'un Peşteyi ziyareti hakkında Macar Dışişleri Bakanı Kánya ile Peşte elçimizin görüşmesine ilişkin 24 Şubat 1934 tarihli rapor **BCA 30.10.000.000.232.566.13**.

memnuniyetsizlik yaratmıştır.⁷⁸³ Kralın cenaze merasiminde Belgrad'da bulunan Küçük İtilâf'ın Dışişleri Bakanları, Türkiye ve Yunanistan Dışişleri Bakanları'nın da katıldıkları bir toplantı düzenleyerek suikastın, hudutlar dışındaki kuvvetlerin tesiri ile yapıldığı yolunda bir bildiri yayınlamışlardır.⁷⁸⁴ Balkan Antantı ve Küçük İtilâf devletlerinin bir nevi ortak toplantısı gibi değerlendirilen bu toplantının bildirisini değerlendiren Macar elçisi bildirinin kimseyi suikastten ötürü suçlamadığı ve kimseye gözdağı vermediği için muğlak bir girişim olduğunu, bu yüzden Küçük İtilâf ile Balkan Antantı arasında, yani Yugoslavya, Romanya, Türkiye ve Yunanistan arasında fikir ayrılığı biçiminde yorumlanabileceği sonucuna varmaktadır. 22 Kasım 1934'te bu suikastı görüşmek için toplanan Milletler Cemiyeti birleşiminde Balkan İtilâfı adına konuşan Tefvik Rüştü Aras'ın konuşması Macarları rahatsız etmiştir.⁷⁸⁵ Buna karşılık Tefvik Rüştü Aras'ın Jungerth-Arnothy'ye verdiği cevabı elçi şu şekilde yorumlamıştır: ⁷⁸⁶ “[Tefvik Rüştü Bey] Balkan Antantı ve Küçük İtilaf'ın siyasî füzyonundan bahsetmedi ama bunun olması halinde iki itilaf da şimdiye kadar sürdürdükleri farklı farklı dış politikalarını devam ettireceklerdir.” Aras'ın Macar revizyon hareketini eleştiren ve Balkan Antantı ile Küçük İtilafı antirevizyonist olarak değerlendiren bu beyanı⁷⁸⁷ nedeniyle Erkin, Macar Dışişlerine çağırılmıştır. Erkin'in görüştüğü Elçi Hory, Türkiye'nin güvenlik kaygılarını anlamakla beraber İtalya'nın kendilerinin iyi bir müttefiki olduğunu, Marsilya suikastına masum Macaristan'ın karıştırılmasının haksızlığına değinmiştir. Beş sene önce Bethlen'in ziyaretinde de dile getirildiği gibi, Türkiye ile Macaristan'ın ortak çıkarı Sırlar tarafından hayal edilen büyük Yugoslavya projesini engellemekken Türkiye'nin bunun için bir girişimde bulunmadığını söylemiştir.⁷⁸⁸ Kánya ile Aras, 8 Aralık 1934 günü Cenevre'de bir saat süren bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Aras, Kánya'ya Türkiye'nin Macaristan'ın karşısında olacak hiçbir harekete katılmayacağına dair teminat vermiştir. Türkiye'nin Balkan devletleriyle askerî bir sözleşmeyi bölgeye büyük güçlerden gelebilecek olası bir

⁷⁸³ **Külpolitikái Adátok az 1934. évről kiadja a Magyar Kir. Külügyminisztérium (Macar Dışişleri Bakanlığının 1934 senesine ait dış siyaset verileri)**, 1935 Az Atahenaecum İrodalmi és Nyomdai R.T. Nyomás, s.116.

⁷⁸⁴ Gürün, **a.g.e.**, s.314.

⁷⁸⁵ Boia, **a.g.e.**, s.196-197.

⁷⁸⁶ **MNL K63 289 1934 32/1 – (1)** ve 29 Ekim 1934 tarih 122 pol / 1934 sayılı rapor.

⁷⁸⁷ **MNL K 63 289. bağ 32/7 başlık** 28 Kasım 1934 tarihli Kánya ile Behiç Erki görüşmesi.

⁷⁸⁸ **MNL K 63 289. bağ 32/7 başlık** 24 Kasım 1934 tarihli Elçi Hory ile Behiç Erkin'in görüşmesi

saldırı ihtimaline karşı yaptıklarını; Oniki Ada'yı silahlandırmasından ötürü İtalya ile aralarının açık olduğunu; bu ülkenin Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya'ya karşı emperyalist emeller beslediğini, Türkiye'nin bu yüzden Fransa'ya yakınlaştığını; Fransa-İtalya yakınlaşmasını desteklediklerini ve başarılı olması halinde Balkan Paktı olarak buna bağlanabileceklerini ifade etmiştir. İtalya ile ilişkilerinin bozulması neticesinde sadece Fransa ve Küçük İtilaf ile dostane ilişkiler yürütmekle kalmamış, aynı zamanda Almanya'ya da yakınlaşmaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Kánya ise Macaristan'ın amacının Almanya'yı yalnızlaştırmak olduğunu ve İtalya'nın da savunduğu üzere Almanya'yı çevrelemeden Avrupa barışının mümkün olamayacağını Aras'a söylemiştir. Kánya'nın dikkatini Tefvik Rüştü Bey'in sürekli olarak Macarlarla dostane ilişkilerinden bahsetmesini ve bu devleti kaybetmek istememeleri çekmiştir.⁷⁸⁹ Tahy'den sonra Ankara'ya Elçi olarak gelen Jungerth'in bu konudaki tespiti ilginçtir; şimdiye kadar gündeme gelen hiçbir meseleye Türk-Macar dostluğunun bir teması veya etkisinin olmadığından, Türkiye'nin her zaman iyi dileklerini sunarken hep Macarların karşısında olan devlet gruplarına katıldığından ve Cenevre'ye taşınan Macar-Yugoslav ihtilafında da aynı durumun tekrarlandığından şikâyet etmiştir.⁷⁹⁰ Benzeri bir yakınma da Jungerth'in Moskova'ya atanmasıyla Türkiye'ye gelen Elçi Mariássy'den gelmiştir. İnönü'nün kendisine büyük sempati gösterdiğini ve akraba millet olduklarını söylediğini belirten yeni Elçi, Türklerin bu hususa çok önem verdiklerini, bundan hoşlandıklarını ama maalesef Macar halkına duydukları şüphesiz sempatinin semerelerini siyasette göremedikleri Türkiye'de edindiği ilk intibalardan birisi olmuştur.⁷⁹¹

Macarların memnuniyetsizliğine ilişkin, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi senelik raporunda Macaristan'ın yeni Ankara elçisi Jungerth-Arnóthy'nin Türklerin Yugoslavya'nın tarafında yer aldığına ve ülkesinin teröristlere yardım ve yataklık yapmakla suçlandığına içerlediğinden bahsetmiştir.⁷⁹²

Türkiye, 1935 senesinden başlayarak dış siyasetini güvenliğini kusursuz biçimde sağlamaya ve uluslararası itibarını yükseltmeye ayırmıştır. Aras, Balkan Paktı ve Küçük İtilâf ve Sovyet Rusya arasındaki işbirliğinin gelişimine çalışmıştır.

⁷⁸⁹MNL K 63 289. bağ 32/7 başlık Aras ile Kánya'nın 8 Aralık 1934 tarihli görüşmesi.

⁷⁹⁰MNL K 63 289. bağ 1935 32/40. başlık Ankara'dan 27 Aralık 1934 tarih 158/pol sayılı rapor.

⁷⁹¹MNL K 63 289. baş 1935 32/7. başlık Ankara'dan 11 Haziran 1935 tarih ve 77/pol. sayılı rapor.

⁷⁹²FO 371/19035 10 Ocak 1935 tarih E 233/233/44 sayılı 1934 Senesi Türkiye Raporu.

İtalyan-Habeş ihtilafında Türk hükümeti güvenlik tezini ileri sürerek, Milletler Cemiyetinin tavrını katı biçimde benimsemesi ve İngiltere'ye Balkan Antantı'nın diğer üyeleriyle hemfikir olarak koşulsuz olarak İtalyan saldırısı halinde paktın 16. maddesi uyarınca yardım edeceği yönünde tutum takınması Macar yetkililerin dikkatini çekmiştir.⁷⁹³ Bu süreçte Türkiye ile Yunanistan'ın aralarındaki yakın işbirliği İtalya'yı rahatsız edici boyuta ulaşmış; bu durum Türkiye'nin Macaristan ile olan ilişkilerini de etkilemiştir. Ankara'ya yeni Elçi olarak atanan Zoltán Máriassy⁷⁹⁴, 17 Mayıs 1935 günü Behiç Erkin'i ziyaret etmiştir. Kendisinde, Máriassy'nin Türkiye'ye iyi duygularla gittiği kanaati oluşan Erkin, görüşmesine Ankara'ya şu raporu yazmıştır:⁷⁹⁵

“Kral Naibi ile Başvekil ve Hariciye Nazırından aldığı talimatın Türk-Macar dostluk münasebatının haleldar olmadığı merkezinde bulunduğunu ve kendisinin kanaati de bu yolda olup son zamanlarda Türkiye politikasının aldığı yeni istikamet in halk üzerinde bıraktığı tesirleri gidermeye çalışacağını, esasen Dışişleri Bakanımızın Budapeşte'yi ziyaretinin bu tesirleri az çok tahfif ettiğini söyledikten sonra, Başvekilin kendisine bir sene içinde Türkçe öğrenmeyi emreylediğini, Ankara'daki bütün mesaisinin iki memleket arasındaki dostluk ve kardeşlik bağlarının kuvvetlenmesine masruf olacağını ve gençliğinde ilk defa Türkiye'de memur bulunduğu zamandan beri memleketimizi çok sevmiş olduğunu uzun uzadıya anlattı ve İtalya-Macaristan dostluğu karşısında

⁷⁹³ **Külpolitikai adatok 1935**, s.130-133.

⁷⁹⁴ **Zoltán Mariássy (1891-1963)**: 1935-1941 seneleri arasında Macaristan'ın Ankara Elçisi olarak görev yapmış; buradan Roma'ya Büyükelçi olarak tayin edilmiştir. Ankara görevinden önce Lahey, Roma ve Prag'da memuriyette çalışmış, 1929'da Hariciye'ye Hususi Kalem Müdür, 1932'de Birinci Sınıf Elçilik Müsteşarı olmuştur. Kendisini takdim eden Elçilik Raporu'nda kendisinden *“Macar Hariciyesinin en iyi ve istikbali en parlak diplomatlarından addedilmekte olup dört Hariciye Nazırının Hususî Kalem Müdürlüğünü ifa etmiştir. Kral Naibinin kendisi hakkında hususî bir teveccühü bulunmaktadır. Mumaileyh öteden beri memleketimizde bir vazife almanın kendisi için en büyük bir şeref olacağını söyleyegelmiş ve daima memleketimize karşı sevgisini izhar etmiştir. M. Walko ve Kanya'nın Ankara'yı ziyaretlerinde kendilerine refakat etmiştir.”* sözleriyle sitayişle bahsedilmiştir. Bkz. **BCA 30.10.000.000.233.568.11**.

⁷⁹⁵ Macaristan'ın Ankara Elçiliği'ne tayin edilen Zoltan Mariassy'in Budapeşte Elçimize veda ziyareti sırasındaki beyanatı ile ilgili Elçilikten alınan yazıya ilişkin 8 Haziran 1935 tarihli yazı **BCA 30.10.000.000.233.568.12**.

Türkiye-Macaristan münasebatına da az çok tesir eden Türkiye-İtalya arasındaki suítefehhümlerin de son zamanlarda eyiliğe dönmeğe yüz tuttuğunu memnunlukla gördüğünden bahsetti.”

Bundan sonra iki ülke arasına mesafe girmiştir; mevcut dostluk bozulmamış ama daha da ileri gitmemiştir. Aras, Ankara'daki yeni Macar Elçisi Zoltán Mariássy ile olan görüşmesinde Türkiye'nin Yugoslavya, Romanya ve İtalya ile derin ilişkilerini sürdürürken onlara en büyük itimatsızlıkla yaklaştığını; Türk ve Macar hükümetlerinin siyasetlerinde görüş ayrılıklarının var olduğunu ve şu şartlar altında bunun önlenemeyeceğini ifade etmiştir.⁷⁹⁶ Almanya'nın Ankara Büyükelçisi von Keller, Máriassy'nin kendisini ziyaret ederek, Türkiye'nin başka bir ülkeyle yaptığı anlaşmanın Macar sınırı veya Macaristan ile ilgili yükümlülükler getirmesini Macaristan'ın düşmanca nitelendireceğini Türk hükümetine bildirmekle görevlendirildiğini yazmıştır.⁷⁹⁷

Türkiye'nin bölgedeki hâkim konumunu pekiştirmek için Lozan Antlaşması'nın boğazlar üzerindeki egemenliğini kısıtlayan maddelerini yürürlükten kaldıran Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalaması ve Fransa ile yakınlaşarak Hatay vilayetinin bağımsızlığı için bir girişimde bulunması Alman-İtalyan eksenindeki Macaristan'ın siyasetiyle çelişmiştir. Habeş Krizi esnasında Türkiye, İtalya'nın uluslararası müeyyidelere karşı olası bir tepkisine önlem olarak İngiltere tarafından öne sürülen Akdeniz karşılıklı yardım sisteminin bir sütunu işlevini görmüştür. İngiltere, 1932 senesinde Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkilerin kademeli olarak bozulmasından itibaren Ankara ile ilişkilerini geliştirmiştir. Türk-İtalyan ticareti de beklenen düzeyde değildi, İtalyanların Oniki Ada'yı silahlandırmaları da Ankara'yı endişeye sevk eden başka bir konuydu. Habeşistan'daki savaş faşist rejimin Mussolini tarafından bir sene önce ilan edilen siyasî programının bir gelişmesi olarak yayılcı eğiliminin bir teyidi niteliğindedir. Bu münasebetle Mussolini, 19 Mart 1934 tarihinde İtalya'nın tarihî hedefinin doğu ve güney, yani

⁷⁹⁶MNL K 63 290. bağ 1935 32/7. başlık Ankara'dan 15 Nisan 1936 tarih ve 46/pol. sayılı rapor.

⁷⁹⁷Sezen Kılıç, **Hitler'in Gizli Dosyalarında Türkiye**, İstanbul, İlgi Kültür Sanat, 2012, s.157'den naklen Ankara Büyükelçisi von Keller'den Alman Dışişleri Bakanlığı'na 4 Ağustos 1936 tarih 3494/E 019 785 sayılı rapor. Belgenin orijinali için bkz. **A.A. Botschaft Budapest Karton 61 252_Band 6-9 (1931-1938)**.

Akdeniz, Asya ve Afrika'da olduğunu ilan etmiştir. Bu beyanı Türk tarafı İtalya'nın tüm teskin etme girişimlerine rağmen Anadolu'nun faşist tasarımı olarak addetmiş ve tehdit olarak algılamıştır.⁷⁹⁸ İtalya, Montrö Konferansı'na katılmamış ve Türkiye'ye Boğazlar üzerinde tam egemenlik veren ve Karadeniz'e sınırı olaran devletlerin filolarına Boğazlardan geçiş serbestliği veren düzenlemeyi imzalamayı reddetmiştir. Montrö Sözleşmesi, Akdeniz'deki güç dengesinde önemli değişikliğe neden olmuştur. Ancak bu durum 1936 senesinin ikinci yarısı itibarıyla değişmiştir. İtalya ve İngiltere arasında yapılan *Centilmenlik Anlaşması* Akdeniz'e yönelen dikkati bir nebze dağıtmış ve İtalya'nın Montrö Sözleşmesi'ne katılımı ihtimalini arttırmıştır.⁷⁹⁹ İtalyan Dışişleri Bakanı Ciano, Türk Sefiri'ne müeyyideler kaldırılmadığı ve adalet tesis edilmediği sürece İtalya'nın her türlü uluslararası işbirliğinden uzak duracağını ifade etmiştir.⁸⁰⁰

Aras, 1 Şubat 1936 günü Londra-Dover seferini yapan trende tesadüf ettiği Kánya'ya, Türkiye'nin İtalya'ya karşı askerî bir müeyyideye girmeyeceğini söylemiş ve Macarlarla yaptıkları dostluk antlaşmasından asla dönmeyeceklerini ifade etmiştir.⁸⁰¹ Aras, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sir Percy Loraine'e siyaseten İngiltere'ye hayranlık beslediğini düşündüğü Macarların ekonomik çıkarlarının Berlin'e yakın olduğunu ifade ederken, Horthy'nin Roma ziyaretinin Macaristan'ın revizyonist emellerini körüklemesinden ve ona yardım etmekten ziyade kendisine sıkıntı vermesinden duyduğu endişeyi dile getirmiştir.⁸⁰²

Buda'nın (tarihî Budin şehri) Türklerden geri alınışının 250. yıldönümü münasebetiyle Buda Kalesi'nde gerçekleştirilen resmî tören ve Macar hükümeti tarafından olayın anısına dikilmek istenen anıt, iki ülke arasındaki ilişkilerde bu dönemde yaşanan yalpalanmayı gösteren sembolik bir örnek olmuştur. Bu anıt, son zamanlarda yaşanan gelişmelerin de etkisiyle, Türkleri ayaklar altında tasvir eder biçimde tasarlanmıştır. "*Avusturya İmparatorluğu zamanında öyle şeyler yapılmış, Osmanlı İmparatorluğu da bunlara tahammül etmiş; fakat Türkiye Cumhuriyeti*

⁷⁹⁸ Çelebi, a.g.m., s.668.

⁷⁹⁹ *Ciano's Diplomatic Papers*, Malcolm Muggeridge (ed.), London, Odhams Press Limited, 1948, s.92.

⁸⁰⁰ *a.g.e.*, s.4'den naklen 15 Haziran 1936 tarihli XIV sayılı görüşme.

⁸⁰¹ **MNL K 63 290. bağ 1936 32/7. başlık** Kánya ile Aras'ın görüşmesine dair 1 Şubat 1936 tarihli günlük rapor.

⁸⁰² **FO 371/20396** Ankara'dan 24 Kasım 1936 tarih R7080/7080/21 sayılı rapor.

tahammül edemez” görüşüne sahip Behiç Erkin’in kişisel çabalarıyla söz konusu kompozisyon, tuğ ve hilal kaldırılarak yerine başka bir figür konulduğu hâlde tadil edilmiştir.⁸⁰³

“Bu mesele benim istediğim gibi halledilmezse, pek sevdiğim Macaristan’ı terk etmeye mecbur olacağımı ve artık Budapeşte’ye de bir Türk elçisi göndermeye de bu şartlar altında, lüzum kalmayacağını ve memleketime gider gitmez, bu heykele karşılık olarak Edirne istasyonunda büyük bir yeniçeri heykeli dikmek ve ayağının altına şimdilik ismini söylemek istemediğim bir şey koymak için çalışacağımı...”

Türk Elçi, yanlış anlaşılmanın önüne geçilmesi maksadıyla davet edildiği, 2 Eylül 1936 tarihinde gerçekleşen ve uluslararası siyasette hassas bir döneme denk gelen bu törene katılarak anıta bir de çelenk bırakmıştır.⁸⁰⁴

Behiç Erkin’in de anılarında en fazla yakındığı konulardan biri, Macarların iki ülke arasındaki ilişkiler ne zaman bozursa bunu hemen sembollerle ifade etmeye yönelik girişimleri olmuştur. Erkin, görevi esnasında bilhassa din adamlarının Türkleri kötülerleriyle mücadele etmiştir.⁸⁰⁵ İki ulus arasındaki ilişkiler iyi vaziyetteyken Kőszeg⁸⁰⁶ ve Mohaç’taki tarihî anmalarda olduğu üzere Türk Elçisini davet eden ve onu alkışlatan Macar yetkililer, ilişkiler bozulduğunda da ortak tarihin olumsuz yanlarına vurgu yapma yoluna gitmişlerdir. Bu durumun başka bir örneği de Türkleri 1683 senesinde mağlubiyete uğratan Jan Sobieski için Viyana’da düzenlenen törene Macar hükümetinin resmî bir temsilcisini göndermesi ve bu temsilcinin *“Türklerin barbarlığı ve Lehlerin erdemi, Avrupa’yı onlardan kurtardık”*

⁸⁰³Erkin, **a.g.e.**, s.391-392.

⁸⁰⁴Erkin’e Hariciye Vekâletinden Şükrü Saraçoğlu imzasıyla 7 Mayıs 1936 tarihinde gönderilen talimatta *“Osmanlı İmparatorluğu idaresi altında bulunmuş olan akvamın istiklallerini tesid etmelerine esas itibarile bir şey denilmemekle beraber, tören esnasında Türkleri incitecek sözlerin söylenmeyeceği ümidini beslediğimizin ve söylenildiği takdirde Elçinin şikâyet hakkını muhafaza edeceğinin Macarlara tebliğ edilmesi muvafık bulunmakta ve törende bulunmak üzere tarafımızdan bir heyet gönderilmesine de lüzum görülmemektedir.”* Budapeşte’nin kurtuluşunun 250. yıldönümünde yapılacak tören hakkında Peşte Elçiliğinden alınan 7 Mayıs 1936 tarihli rapor **BCA 30.10.0.0.233.568.17**. Anıt hâlen Buda Kalesi’nin Viyana Kapısı Meydanı’nda dikilidir. Bkz. **EK-35**, s.505.

⁸⁰⁵Erkin, **a.g.e.**, s.351-352.

⁸⁰⁶16. yüzyılda Macaristan’da Osmanlılar ile Macarlar arasındaki bir çatışmanın yaşandığı kasabada 3 Haziran 1932’de bir anma töreni yapılmış; Horthy ve Behiç Erkin bu törene katılmışlardır. Bkz. **Kőszeg és Vidéke (Kőszeg ve Taşrası)**, Y.52, S.23 (5 Haziran 1932), s.1.

ifadelerine yer verdiği bir konuşma yapmış olmasıdır. Türk tarafının tepkisini çeken bu konuşma ve yarattığı olumsuz yankıları Tahy bir telgrafla Budapeşte'ye bildirmiştir.⁸⁰⁷

İtalyan-Habeş ihtilafı zamanında gerilen Türk-İtalyan ilişkilerinin İtalyan-Yugoslav yakınlaşmasının karşı tesiriyle biraz daha iyileşme gösterdiği bir dönemde Tevfik Rüştü Aras ile İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Ciano, 4 Şubat 1937 tarihinde Milano'da, Ciano'nun ifadesiyle “*siyasî bir buluşmadan ziyade bir kefaret ziyareti havasında*” buluşmuşlardır.⁸⁰⁸ Soğuk karşılanan Aras, Ciano'ya Türkiye'nin siyasetinin Karadeniz'de Sovyet Rusya ile dostluk ve işbirliğine; Akdeniz'de ise İngiltere ve Yunanistan ile anlaşmazlıkların yakın şekilde halledilmesi esaslarına dayandığını söylemiştir. Türkiye'nin Akdeniz siyasetinde yaptığı iki anlaşmanın 1928'de İtalya ve 1930'da Yunanistan ile olduğunu söyleyen Türk Hariciye Vekili, İngiltere ile sıkı işbirliği içinde olduklarını vurgulamıştır. Fransa ile Hatay üzerine yaptıkları anlaşma sonucunda ilişkilerinin geliştiğini, Paris'in Ankara'yı bir anlaşma için sıkıştırdığını ama Türkiye'nin bunu istemediğini, meselenin hallinin daha uygun bir zamana bırakıldığını, “*İtalya'nın kıymetli istişaresi olmaksızın hiçbir şey yapılamayacağını*” ifade etmiştir.⁸⁰⁹ Türkiye'nin Balkan siyasetinin temelini ise Yunanistan ile dostluk oluşturmakta, ardından Yugoslavya ile iyi ilişkiler gelmektedir. Bu durum, 24 Ocak 1937'de Bulgaristan ve Yugoslavya arasında imzalanan ve Makedonya sorununu sona erdiren antlaşma ile değişmemiştir. Aras, İtalya'nın Yugoslavya ile yakınlaşmasından memnuniyet duyduklarını; çünkü bunun aynı zamanda Yugoslavya'nın derin dostluk duyguları besledikleri Macaristan ile de yakınlaşmasına vesile olacağı düşüncesini iletmiştir.⁸¹⁰

Bu şartlar altında, Hariciye Vekili Aras 3 Haziran 1937'de Cenevre'den yurda dönüşte yoluna Budapeşte'ye uğramıştır.⁸¹¹ Türk hükümeti 1938 senesinde

⁸⁰⁷MNL K 63 288. bağ. 32/7 başlık Ankara'dan 25 Haziran 1933 tarih ve 23 sayılı telgraf.

⁸⁰⁸Ciano's Diplomatic Papers, s.95.

⁸⁰⁹gös.yer.

⁸¹⁰a.g.e., s.93-95.

⁸¹¹Behiç Erkin bu ziyareti anılarında şöyle anlatmıştır: “3 Haziran akşamı, Tevfik Rüştü Aras Viyana'dan geldi. Ertesi günü saat 12'de Hariciye Vekilini ziyaret ettik. Mülakat 1 saat 45 dakika sürdü. Tevfik Rüştü'nün arzusu ile 4 Haziran'da elçilikte bir öğle yemeği verdim. Buna Mebusan Meclisi İkinci Reisi Tahy (Macaristan'ın eski Ankara elçisi), Macaristan'ın Ankara elçisi Máriaşsy, İngiliz, Yugoslav, Romanya ve Yunan elçileri davetli idiler. Saat 16'da saraya giderek, Tevfik Rüştü defteri imzaladı. Başvekil'e kart bıraktı. Saat 17'de Hariciye Vekili Kány, elçiliğe gelerek Tevfik

Macaristan ve komşuları arasındaki ilişkileri dikkatle takip etmiş; Çekoslovak krizi esnasında tarafsızlığını muhafaza etmiş, bilakis Macar bakış açısına anlayış göstermiştir. Hariciye Vekili Aras, 5 Ocak'ta 1938'de bir kez daha Cenevre'den Budapeşte'ye gelmiştir. Bu ziyaretinde Türk Başbakanı ile Hariciye Vekilinin Kasım ayında Macaristan'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmeleri üzerine uzlaşmıştır. Ancak, Atatürk'ün hastalığı ve vefatı nedeniyle bu ziyaret gerçekleşmemiştir.⁸¹²

Macar Hariciye Vekili Kont Csáky, Behiç Erkin'i 9 Mayıs 1939'da kabul etmiş ve kendisiyle görüşmüştür. Türklerin İngilizlerle neden anlaşmadıklarını ve Almanlardan neden çekindikleriyle Türkiye'nin siyasetinin Almanya'da da beğenilmediğini kendi nazarından anlatan Macar Bakan, Almanlar ile Rusların anlaşması durumunda Türklerin hamlesinin ne olacağını öğrenmek istemiştir. Erkin, bunun üzerine İngilizlerle anlaşmanın daha ziyade önemli olduğu cevabını vermiştir.⁸¹³

Yaşanan olumsuzluklara rağmen iki tarafın da birbirlerinden vazgeçmedikleri iki ülke liderlerine gösterilen yakın ilgiden anlaşılabilir. Başbakan Gömbös'ün 1936'daki ölümü münasebetiyle Türk basınında samimi dostane açıklamaları yer almış; Macar devlet adamı hakkında sarf edilen ifadeler ve Türk hükümetinin samimî yaklaşımı Macar tarafını memnun etmiştir.⁸¹⁴ Elçi Mariássy'nin aktardığına göre Atatürk, sofrasında İnönü ve Erkin olduğu halde sabaha karşı saat 3'e kadar Macar milletinin Türklere karşı beslediği dostane duygulardan bahsetmiştir.⁸¹⁵ Yine, Atatürk'ün 1938'deki ölümü Macaristan'da derin bir üzüntü yaratmıştır. Gazetelerde Atatürk'ün kişiliği ve hayatı hakkında övgü dolu yazılar neşredilmiş; Macar hükümeti kalabalık bir heyetle cenaze törenine katılmıştır. Tören günü olan 21 Kasım günü Budapeşte'de yas ilan edilmiş; apartmanlara yas bayrağı asılmıştır.⁸¹⁶ Mariássy'nin itimatnamesini sunduğu esnada Atatürk'ün kendisine gösterdiği yakın

Rüştü'nün ziyaretini iade etti. 18.30'da Çekoslovakya elçisi M. Cibr'u (eski Ankara elçisi) kabul etti ve 20.30'da Bükreş'e gitti. Erkin, **a.g.e.**, s.401.

⁸¹²Ziyaret tarihi 8 Kasım olarak tespit edilmesine rağmen Atatürk'ün hastalığının ilerlemesinden ötürü ziyaret ertelenmiştir. Macarların Almanlardan çekindikleri için bu ertelemeye memnun oldukları Erkin'in dikkatinden kaçmamıştır. Bkz. **a.g.e.**, s.414.

⁸¹³**a.g.e.**, s.420.

⁸¹⁴**Külpolitikai adatok 1936**, s.141-143.

⁸¹⁵**MNL K 63 290. bağ 1936 32/7. başlık** Ankara'dan 15 Ekim 1936 tarih ve 127/pol sayılı rapor.

⁸¹⁶Bkz. **EK-36**, s.505. Atatürk'ün cenazesine gönderilen Macar heyetine dair bkz. Szakály, a.g.m., s.273-282.

ilgi ve saygın konumdan ötürü ne denli şaşırıldığını raporundan anlamak mümkündür.⁸¹⁷ Jungerth de bir gün öncesinde Alman Sefiri'nin itimatnamesini takdim töreninin sadece on iki dakika sürerken Atatürk'ün kendisiyle bir saat görüştüğünü ve bu görüşme esnasında kimseyi huzuruna kabul etmediğini kişisel notlarına yazmıştır.⁸¹⁸

Toparlamak gerekirse, mesafe döneminin temel belirleyicileri Macar dış siyasetinde revizyona daha fazla vurgu yapılmaya başlanması, Başbakan Gömbös'ün Berlin-Roma ekseninde gidip gelmesi, Dörtler Misakı projesi ve bunun karşılığında mütecavizin tarifi anlaşması, Balkan Paktının oluşumu, Balkan devletlerinin işbirliği karşısında Gömbös ile Kánya'nın son bir hamleyle Türkiye'yi ziyaret ederek Atatürk'ü ikna çabaları; Türklerin ise Macarları da antirevizyonist nitelikteki bu pakta dahil etme girişimleri; Marsilya suikastında Türkiye'nin Milletler Cemiyetinin tarafında yer alması, Habeşistan Meselesi üzerine yaşanan kutuplaşma ve en sonunda yolların ayrılması biçiminde özetlenebilir. İtalya ile Türkiye'nin diplomatik ilişkilerindeki mesafe de Türkiye ile Macaristan'ın ikili ilişkilerini etkileyen başka bir etmen olmuştur. Türkiye, revizyon karşıtı siyaseti benimserken Macaristan revizyonist çabalarını arttırmıştır. Yine de iki ülke yetkilileri kamuoyuna ve dış dünyaya karşı dostane ilişkilerini sürdürdüklerini ve karşılıklı sempatiyi vurgulamaktan vazgeçmemişlerdir. Macarlar kendilerine gösterilen bu teveccühün meyvesini siyaset sahasında toplamak isterken Türk tarafı gerçekçi siyasetini devam ettirmiştir.

2.5. II. Dünya Savaşı Dönemi

II. Dünya Savaşı sırasında Balkanların kapısı konumundaki Macaristan, Alman ve Sovyet rekabetinin temel hedefi olmuş; Anglo-sakson siyasetinin çıkarlarının dışında kalmıştır. 27 Haziran 1941 tarihinde Rusya'nın Kassa'yı (Kösice) bombalamasının ardından savaşa girmiş ve altı ay içerisinde Rusya'ya, İngiltere'ye ve ABD'ye savaş ilan etmiştir. Türkiye ise, Aras'ın ifadesiyle, "*harp*

⁸¹⁷MNL K 63 289. bağ 1935 32/7. başlık Ankara'dan 11 Haziran 1935 tarih ve 72/pol.fön sayılı rapor.

⁸¹⁸PIL 972. fon 5. grup İkinci defter Defter 50, s.3.

harici bir memleketti; tarafsız değildi."⁸¹⁹ İngiltere ve Fransa'nın 12 Mayıs ve 23 Haziran 1939'da yaptıkları yardım tekliflerinin kabulü, Türkiye'nin barış cephesine yanaşmasında başlıca sebep olmuştur.⁸²⁰ Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'ya müttefik olmasının temel nedeni, İngiltere ve Fransa'nın son Türk'e kadar savunulması değil, kendi egemenliğini ve toprak bütünlüğünü koruma düşüncesi olmuştur. Hükümet ve silahlı kuvvetler içindeki bazı unsurlar, Almanya yanlısı bir siyaset izlenmesi taraftarırken diplomatik çevreler ve siyasî karar alıcıların eğilimi Almanya ve İtalya'nın Balkanlar ve Yakın Doğu'daki emellerinin bertaraf edilmesi gerekliliğini savunmuşlardır.⁸²¹ Hâlbuki hem İngiltere ve Fransa hem de Almanya Türkiye'yi ısrarla savaşa sürüklemeye çalışmışlardır. Bu şartlar altında II. Dünya Savaşı'ndaki ortak Türk-Macar çıkarları savaşın dışında kalma hedefi üzerine şekillenmiş;⁸²² Türkiye buna muktedir olurken Macaristan felaketle yüzleşmiştir.

Erkin'in Paris Büyükelçiliğine atanmasıyla Peşte Elçiliği görevine gelen Ruşen Eşref Üneydın⁸²³, ABD Elçisi Montgomery'e, Macaristan'da bilhassa yüksek rütbeli memurlarda yoğun bir Alman karşıtı hava bulduğunu ve Alman saldırganlığına direneceklerini hissettiğini ifade etmiştir. Macaristan'ın sadece Fransa ve İngiltere'nin erdemiyle bağımsız bir devlet olarak kalabileceğini düşünen Üneydın, kuzeydeki iki sevmediği ama güçlü komşusunun arasında (Almanya ve Sovyet Rusya) bir güç dengesi oluşturmak isteyebileceğini iddia etmiştir; böylece ikisi de güneye doğru ilerlemez ve Macaristan daha güvenli bir konumda olur. Ancak, Rusya ile Almanya'nın Macaristan'ı işgal etmek için anlaşmalarının da ihtimaller arasında olduğunu söyleyen Üneydın, ABD Elçisine göre, Türkiye'nin Sovyet Rusya ile İngiltere ve Fransa arasında iyi bir arabulucu rolünü oynayabileceği

⁸¹⁹Aras, **a.g.e.**, s.30.

⁸²⁰Gothard Jaeschke, "I. ve II. Dünya Savaşlarında Türkiye'nin Dış Politikası", **Türkler c.16**, s.800.

⁸²¹Wayne Bowen, "Türkiye ve II. Dünya Savaşı: 'Taraflı Fakat Savaşmayan Ülke'", **Türkler c.16**, s.803.

⁸²²Pergel Antal, "Egy magyarbarát török diplomata Sevket Fuat Kecsedzsi 1892-1965 (Macar Dostu bir Türk Diplomat: Şevket Fuat Keçeci 1892-1965)", **Érdi Lap**, Y. XI., S. 15 (15 Ağustos 2013), s.8.

⁸²³**Ruşen Eşref Üneydın (1892-1959):** Londra ve Lozan Konferanslarına basın müşaviri olarak katılmış; 1923-1933 yılları arasında Afyonkarahisar mebusu olarak TBMM'ye girmiş; Anadolu Ajansı ve Türk Dil Kurumunun kuruluşunda rol oynamış; 1933'te Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri olmuş; 1934'te Tiran, aynı sene Atina Elçisi olmuş; 19 Ağustos 1939-27 Ağustos 1943 tarihleri arasında Budapeşte Elçisi, 27 Ağustos 1943-17 Nisan 1944 tarihleri arasında Roma Büyükelçisi, 1944-1945 seneleri arasında Londra Büyükelçisi ve son olarak 21 Aralık 1945-4 Eylül 1952 tarihleri arasında Atina Büyükelçiliği görevlerini üstlendikten sonra emekli olmuştur. Bkz. Harris, **a.g.e.**,s.345-346. Bkz. **EK-25**, s.500.

görüntüsünü vermek istemiştir.⁸²⁴ Ünaydın, başka bir görüşmesinde de Montgomery'e, her ne kadar o anda sıkıntı çekseler de sonunda savaşı müttefiklerin kazanacaklarını hissettiğini söylemiştir.⁸²⁵ İleride de görüleceği üzere, Ünaydın'ın ilk öngörüsü isabetli olmuş ve Macarlar Alman ekseninden çıkıp Anglo-Sakson dünyayla temas etmenin yollarını aramışlardır.

1941 senesinde Ankara'daki Alman Maslahatgüzârı, Macar Elçisi Mariássy'den Türkiye'nin mihver saflarında savaşa katılımı konusundaki görüşlerini sormuş; Macar Sefiri Türkiye'nin İngiliz ittifakını terk edemeyeceğini ve her tür teklifi geri çevireceğini söylemiştir.⁸²⁶ Mariássy'nin öngörüsünün haklılığını Hariciye Vekili Saraçoğlu'nun Ankara'daki yeni Macar Elçisi Vörnle ile 1942 senesi başındaki görüşmesinde yaptığı değerlendirmelerde görmek mümkündür. Geride bıraktıkları senenin bir değerlendirmesini yapan ve ilerleyen dönemde atacakları adımlardan da bahseden Saraçoğlu, tarafsızlık siyasetlerini katı biçimde sürdüreceklerini, dünya ihtilaflarının hiçbirine dâhil olmayacaklarını; ancak Türkiye'ye doğrudan bir saldırı olduğu takdirde güç kullanacaklarını ifade etmiştir. Türkiye'nin hiçbir ihtilaftan avantaj beklemediğini vurgulayan Hariciye Vekili, taraflardan birisi kaybetse bile işin içine girmeyeceklerini vurgulamıştır. Saraçoğlu'nu böyle konuşmaya iten iki sebepten ilki Türkiye'nin savaşan taraflar arasında arabulucu rolüne soyunacağına dair inancı; ikincisi ise müttefiklerin kendilerine vaat ettiği ekonomik yardımlardır.⁸²⁷ Vörnle, Saraçoğlu'nun son ifadesini daha önce hiçbir yerde söylemediğini işaret ederek duruma şaşırıldığını; o ana değin, Türklerin sadece mücadeleye taraf olmayacaklarını vurguladığını ama şimdi savaş sonrası tasavvur ettikleri yorumunu yapmıştır. Macar Elçisi, Türklerin ihtilaftan uzak durarak tarafsızlık siyasetlerini savaş sonuna kadar götürecekleri ve kendisine yöneltilen eleştirileri reddedecekleri sonucuna varmıştır. Vörnle, taraflardan birini Türkiye'yi tarafını seçmeye zorlamasından endişe ettiğini dile getirmiştir.⁸²⁸

⁸²⁴Tibor Frank (ed.), **Discussing Hitler: Advisers of U.S. Diplomacy in Central Europe 1934-1941**, Budapest, CEU Press, 2003. s.247-248'den naklen 115 sayılı belge Ruşen Eşref Ünaydın ile görüşme / Budapeşte, 30 Eylül 1939.

⁸²⁵ **a.g.e.**,s.302'den naklen 154 sayılı belge: Ruşen Eşref Ünaydın ile Görüşme / Budapeşte, 31 Mayıs 1940.

⁸²⁶**MNL K 64 93. bağ** Ankara'dan 24 Nisan 1941 tarih ve 127 sayılı telgraf.

⁸²⁷**MNL K 64 96. bağ 41. başlık 6** Ocak 1942 tarih ve 1/pol./1942 tarihli rapor siyasî vaziyete dair görüşme.

⁸²⁸ gös.yer.

9 Mart 1942 – 22 Mart 1944 tarihleri arasında başbakanlık görevinde bulunan Miklós Kállay, Macaristan'ı savaştan uzak tutmaya ve aynı zamanda Almanların askerî bir işgalini önlemeye dayanan iki yönlü bir siyaset takip etmiştir.⁸²⁹ Kállay, Horthy tarafından başbakan olarak atanmasının ardından Macaristan'ın Almanya'ya olan direnişi tedricen artmıştır. 30 Ocak 1943 tarihinde İsmet Paşa ile Churchill arasında gerçekleştirilen Adana görüşmelerinin Macaristan'ı da ilgilendiren bir boyutu olmuştur. Bu görüşmelerde ortaya çıkan tablo ve Balkanlar için çizilen projeksiyonda Macaristan'a da yer verilmiştir. Menemencioğlu, Vörnle'ye Adana'da İngiliz Başbakanı'nın Güneydoğu Avrupa'yı kaotik durumdan çıkarmanın tek yolunun oradaki her bir devletin arasında Türkiye'ye destek vererek bu bağlamda bir işbirliği tesis etmek olduğunu söylediğini aktarmış ve bu işbirliğinde Macaristan'ın da yer alması gerektiğini vurgulamıştır.⁸³⁰ Teklife ilgisiz kalmayan Macar hükümeti, işbirliğinin vazifesinin öncelikle Güneydoğu Avrupa sahasında yer alan devletlerin iç nizamlarının güvenliğinin, kültürlerinin ve yaşam imkânlarının gözetilmesi amacını taşıyacağını düşünmüş; iç ve dış saldırılardan anladıklarının Bolşevizm ve Sovyet Rusya'nın yayılımı olduğunu dile getirmiştir. Bu işbirliğinin her bir üyesi arasında var olan çıkar uyumsuzluklarının sona ermesi ve aralarında barışın tesisi için hiçbir milletin kendisini mecbur hissetmemesi temennisinde bulunan hükümet, Macar Dışişleri Bakanı aracılığıyla (bu devletlerin ortak bir potada bir araya getirilemeyeceğine dair şahsi görüşünü de ekleyerek) Vörnle'ye Türk hükümetini şu hususta sözlü olarak bilgilendirmesi talimatını vermiştir:⁸³¹

“...kendisine [Türk Hariciye Vekili] Macar hükümetinin Avrupa kültürünün kurtarılışına, düzenin devamına ve kaosun bertaraf edilmesine yönelik sempatisini izah etsin. Bolşevizm ve komünizmin Güneydoğu Avrupa'daki yayılımının önünde kendimizi bir engel olarak görüyoruz. Bugün doğu cephesindeki gelişmelerin Balkan barışını her pahasıyla emredici ihtiyaca

⁸²⁹John F. Montgomery, **Hungary The Unwilling Satellite**, Morristown, Vista Books, 2nd Edition, 1993, s.161. J.F.Montgomery, 1934-41 seneleri arasında ABD'nin Budapeşte Elçisi olarak görev yapmıştır. Erkin, Atatürk'ün vefatı üzerine Budapeşte'deki diplomatik misyonlar arasında en çok alâka gösterenin Amerika Elçiliği olduğunu, Atatürk'ün ölüm gününden defnine kadar on iki boyunca sürekli olarak bayrağını yarım çektiği anekdotunu anılarında paylaşmıştır. Bkz. Erkin, **a.g.e.**, s.415.

⁸³⁰**MNL K 64 99. bağ 32. başlık** Ankara'dan 10 Şubat 1943 tarih ve 30/pol. sayılı rapor.

⁸³¹**MNL K 64 99. bağ 32. başlık** Ankara Elçisi'ne 26 Mart 1943 sayılı 101/res.pol. sayılı talimat.

sevk ettiği bu zamanda Bolşevizmin Balkanlar'da yayılımının karşısındaki hareketler ve savunmanın özel anlamı vardır.

Macar hükümeti, devletimizin ve toprağımızın savunması amacıyla iç düzenin ve huzurun sağlanmasının öneminin farkındadır. Macar hükümetinin en ciddî kısıtlaması, iç düzen ve huzurun tesisi bağlamında her tür fedakârlıkta bulunmasıdır. Macar hükümeti, Macaristan'ın, Güneydoğu Avrupa'da Türkiye'nin güçlü bir sütun olduğu gibi, Orta Avrupa'da nizamın ve iç barışın öyle katı bir sacayağı olmasını arzu eder. Bu yüzden Macar hükümeti en büyük ilgiyle Türk hükümetinin düzenin devamını sağlamaya yönelik tüm düşüncelerini tetkik edecektir.”

Vörnle, hükümetinin cevabını Saraçoğlu'na iletmiştir. Bu konuda Saraçoğlu, İngiliz Elçisiyle görüşmüş ve Türkiye'nin Macar-Romen ihtilafının düzeltilmesini tavsiye ettiğinde İngiliz elçisi buna çekimser yaklaşmıştır. Von Papen, Saraçoğlu'na giderek İngiliz inisiyatifini geriye sarmanın mümkün olup olmadığını sormuştur. Saraçoğlu, Almanya'nın denge unsuru olması halinde işbirliği planına da gerek kalmayacağını ifade etmiştir.⁸³² Vörnle'nin aktardığına göre teklife bölgedeki Türk egemenliğini güçlendireceği gerekçesiyle Bulgaristan da karşı çıkmıştır.⁸³³ Bu teklife tepki gösteren Hitler, Macaristan'ın meseleyle ilgisini doğrudan Horthy'e sormuştur.⁸³⁴

“Alman hükümetinin Türk Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu'nun düşüncelerinin trendi ve yankalarına ilişkin istihbaratı açıkça tutarsızlık üzerine kuruludur. Türk Hariciye Vekilinin Macar Sefiri Vörnle'ye 5 Şubat 1943'te verdiği beyandaki Balkan bloku düşüncesi kendisinden çıkmıştır. Bu komünike aynı gün Sefir Vörnle tarafından Sefir von Papen'e ulaştırılmıştır. Bu işbirliğinin hedefleri bir anti-

⁸³²MNL K 64 99. bağ 32. başlık Ankara'dan 23 Mart 1943 tarih 46 sayılı telgraf.

⁸³³MNL K 64 99. bağ 32. başlık Ankara'dan 24 Mart 1943 tarih 50 sayılı telgraf.

⁸³⁴Horthy'nin Hitler'e Almanların Kállay hükümetine isnat ettikleri suçlamaları reddettiği 7 Mayıs 1943 tarihli mektup için bkz. Miklos Szinai ve László Szücs (der.), **The Confidential Papers of Admiral Horthy**, Budapest, Corvina Press, 1965, s.253.

bolşevik bloğa atıf yapmaktadır. Buna rağmen Macar hükümeti 23 Mart'a kadar Türk Hariciye Vekiline tarafsız biçimde görüş bildirmeden önce tam yedi haftasını harcamıştır. Elçi von Jagow bu fikirden bilgilendirilmiş ve Macar hükümeti tarafından görüşü alınmıştır. Türk Hariciye Vekilinin bir komünikesine göre Adana'dayken Bay Churchill iki kez sorulmasına rağmen Romanya ve Macaristan gibi iki Slav olmayan ülkenin bu bloğa dahil edilmesine ilişkin Türk teklifine sıcak bakmamıştır. İngilizler sadece altı hafta sonra Büyükelçi Knatchbull-Hugessen tarafından Mösyö Menemencioğlu'na olumsuz cevap vermek suretiyle bir görüş bildirmişler; bu münasebetle İngiliz tarafı özellikle Macar-Romen ihtilafının çözümü hususunda Türkiye'nin planlanan arabuluculuğunu protesto etmiştir.”

Kállay, 5 Nisan 1943'te Roma'ya giderek Mussolini ile Berlin'de Alman baskısını azaltmak için alınacak tedbirler üzerine görüşmüştür. Balkanlardaki Alman baskısına direnecek İtalya'nın da dahil olduğu ve Macaristan'ı, Romanya'yı, Türkiye'yi, Yunanistan'ı ve Finlandiya'yı birleştiren bir blok kurmaya yönelik bir dostluk siyaseti teklif etmiştir. Mussolini 1943 güzüne kadar yanıt vereceği taahhüdünde bulunsa da bu asla olmamıştır.⁸³⁵

Kállay hükümeti, bu siyasetin bir parçası olarak dış ticaretinin hatırı sayılır kısmını ciddi Alman memnuniyetsizliğine rağmen Türkiye, İsviçre ve İsveç gibi tarafsız ülkelere yönlendirmiştir.⁸³⁶ 1943 yılında düzenlenen İzmir Fuarı'na Macaristan'ın da katılımı bu bakımdan önemlidir.⁸³⁷ Fuar Gazinosu'nda Vali Sabri Öney'in, belediye ve parti reisleriyle matbuat erkânı şerefine verdiği ziyafetin sonunda Macar Elçisi Vörnle bir nutuk söyleyerek Macaristan'ın fuara davet edilmiş

⁸³⁵Montgomery, a.g.e., s.186.

⁸³⁶a.g.e., s.188.

⁸³⁷Macaristan'ın fuara katılımı ve bu konuda Türk basınında çıkan haberler Macar Sefiri'ni memnun etmiştir. MNL K 63 294. bağ 32-1-a başlık Ankara'dan 29 Eylül 1943 tarih 157/pol./1943 sayılı rapor.

olmasından dolayı teşekkür etmiş ve iki millet arasındaki münasebetlere temas ederek şöyle demiştir:⁸³⁸

“İki milletin aynı besiyeye, aynı hayat zevkine malik ve her ikisinin de ömürleri boyunca bu kadar kan döktükleri hürriyete aynı aşkla bağlı oldukları nazarı itibara alınırca bu müteakabil kardeşlik hissinde bir fevkalâdelik görünmez. Her iki milletin karabeti üzerinde ısrar etmek istenirse lisana müracaat kâfidir. Türk dilinden alınan birçok Macarca kelimeler Türk medeniyetinin Macar medeniyetini zenginleştirmiş olduğuna delâlet eder. Bu kelimeler isbat eder ki Türk ziraat ve sanayinin muhtelif şubeleri ve âletleri Macarlar tarafından imtisal edilmiştir. Bu sergi Macarların Türk milletine borçlu olduğumuz her şeye alenen ve resmen teşekkür etmesi için bir fırsattır.”

Vali Öney’in yaptığı kısa teşekkür konuşmasının ardından sözü alan Belediye Başkanı Reşat Leblebicioğlu, Macar standının yarattığı sükseye değinmiştir:⁸³⁹ *“Çok kısa bir zamanda kıymetli mimar, mühendis ve dekoratörlerin büyük bir itina ile hazırladıkları pavyonunuzun ihtiva ettiği muhtelif cins eşya ile bunların teşhir ve tanziminde gösterdikleri muvaffakiyet bütün ziyaretçilerin alâka ve takdirlerini celbetmiş bulunmaktadır.”* Macar hükümeti bir jest yaparak tarihî öneme sahip korvinaları bu fuarda sergilenmek üzere Türkiye’ye göndermiştir. Bu kültür hazinesini getirmekle görevli Macar diplomat László Veress görevini layıkıyla yerine getirmiştir. Macar tarihiyle ilgili sunulan bir kitapçıkta yer alan ve Türklerin Sultan Süleyman döneminde Macarlara sözde “mezalim” uyguladığını ileri süren bir bölümün farkına vararak bu bölümü dağıtılmak istenen kitapçıktan derhal kaldırtmış olması Türk-Macar ilişkilerine ve etkinliğe gölge düşürmesi muhtemel bir hadisenin önüne geçmiştir.⁸⁴⁰

Veress’in zihnini sergilenen korvinalar ve Macar standının getirdiği sestene ziyade başka önemli bir meselenin meşgul ettiğini kestirmek zor olmayacaktır. Genç

⁸³⁸“Macar Sefiri İzmir’de bir nutuk söyledi”, **Aynı Tarihi**, S.118 (1-30 Eylül 1943), s.47-48.

⁸³⁹gös.yer.

⁸⁴⁰Laura-Louise Veress, **Clear The Line Hungary’s Struggle To Leave the Axis During the Second World War**, Dalma Takacs (ed.), Cleveland, Prospero Publications, 1995.s.147.

diplomat, aslında, Başbakan Kállay'dan aldığı gizli talimat uyarınca Türkiye'deki İngiliz Büyükelçisi Knatchbull-Hugessen'e hükümetinin koşulsuz teslimiyet talebini iletmek için Türkiye'ye gelmiştir. Veress, 9 Eylül'de sabaha karşı Marmara Denizi'nde demirli bir yatta Büyükelçi ile buluşmuş ve müttefiklerle Macaristan arasında bu ülkenin koşulsuz teslimiyetini ve müttefiklere askerî yardımda bulunmasını öngören dört maddelik bir mütareke imzalamıştır.⁸⁴¹ Aynı senenin Aralık ayında müttefikler tarafından toplanan Tahran Konferansı'nda Rusya'nın baskısıyla İngiltere ve ABD'nin Akdeniz ve Balkanlarda operasyon yapmayarak bölgeyi Rus kuvvetlerine terk etme hususunda anlaşmaları üzerine bu gizli müzakereler ve imzalanan mütareke suya düşmüştür.⁸⁴² Görüşmelerin perde arkasında yaşananlar ise şu şekilde cereyan etmiştir:

1943 senesinde Macaristan'ın artık Sovyet nüfuz sahasına sürüklendiğinin işaretleri gelmiştir. Bunun üzerine, Macar diplomat ve devlet adamlarından bir kısmı içine düştükleri durumdan kurtulmak için müttefik devletleriyle temasa geçmeye karar vermişlerdir. Özellikle tarafsız devletlerdeki Macar diplomatik temsilciliklerine gönderilen bu kişiler İngilizlerle 1942 yazından itibaren gizli müzakerelerde bulunmuşlardır. İngilizlerle doğrudan ilk teması Dışişleri Bakanlığı basın dairesi müdürü Antal Ullein-Reviczky başlatmış; bu çabalarını daha sonra atandığı Stockholm elçiliğinde de sürdürmüştür.⁸⁴³ Ullein'in yanı sıra tarafsız ülkelerde bulunan Baron Andor Wodianer, Baron György Bakach-Besseney, Baron Gábor

⁸⁴¹ a.g.e, s.148-150.

⁸⁴²Bu konuda yaşanan gelişmeler için bkz. Vojtech Mastny, „Soviet War Aims at the Moscow and Teheran Conferences of 1943”, **The Journal of Modern History**, c.47, S.3 (Eylül 1975), s.488.

⁸⁴³ András Joó (der.), **Kállay Miklós külpolitikája- Magyarország és a háborús diplomácia (Miklós Kállay'ın Dış Siyaseti – Macaristan ve Savaş Diplomasisi)**, Budapest, Napvilág Kiadó, s.50. **Antal Ullein-Reviczky**, 1929-1935 seneleri arasında Macaristan'ın İstanbul Başkonsolosu olarak görev yapmış; 1938-1941 arasında Dışişleri Basın Dairesinin Müdürü; 1941-1943 arasında Başbakanlık Basın Müşaviri; 1943-1944 arası Macaristan'ın Stockholm Sefiri, 1944-1945'te Hür Macar Hareketi İsveç temsilcisi olarak görev almıştır. Ullein, iyi bir İngiliz muhibidir. Macaristan'ın Almanya ve Rusya'nın çizmeleri altında ezileceğini görerek ayakta kalmanın yolunun İngiltere ile anlaşmaktan geçeceğini düşünmüş ve bu yönde çaba göstermiştir. Eşi İngilizdir. Macar Başkonsolosu olduğu dönemde İstanbul'un İngiltere Başkonsolosu Cumberbatch'ın kızıyla evlenmiş; bu yüzden Türkiye ile de bağı kesilmemiştir. Reviczky, tatillerini geçirdiği İstanbul'da müttefik yetkilileriyle temasa geçme imkânı bulmuştur. İngiliz vatandaşlarının himayesi ABD Sefirine aitken kayınpederi Cyril James Cumberbatch'ın savaş sırasında İngiliz menfaatlerini gözetmesi için Türkiye'de kalmasına müsaade edilmiştir. Cyril James Cumberbatch emeklilik döneminde de Kandilli'deki villasında damadının ve Macar gizli görevlilerinin buluşmalarına aracı olmuştur. Türkiye'deki gizli faaliyetlerinde ana rol Ullein-Reviczky'e ait olmuştur. Antal Ullein-Reviczky, **German War Russian Peace The Hungarian Tragedy**, Lovice Mária Ullein-Reviczky (çev.), Budapest, Helena History Press, 2014, xix-xxi. Bkz. **EK-23**, s.499.

Apor ve barış yanlısı Nobel ödüllü Albert Szent-Györgyi, gazeteci András Frey ve András Tamás, hukuk profesörü Ferenc Váli gibi isimler siyaseten tarafsız şehirler olan İstanbul, Stockholm, Bern, Madrid veya Portekiz’de gizli müzakereler yürütmüştür. Bu Macarların ortak özellikleri, Nazi karşıtı ve İngiliz yanlısı olmaları, Rus tahakkümü altına girmek istememeleri ve Trianon’un muslihane teslimatı için çabalamalarıdır.⁸⁴⁴ İngiliz Elçilik raporuna yansıyan bilgiye göre, Ünaydın, Saraçoğlu’na 24 Aralık 1942’de gönderdiği bir raporda, aralarında sadece siyasetçilerin değil, aynı zamanda kamuoyu ve aydın çevrelere mensup bir grup Macarın memleketlerinin durumundan endişe duydukları için İngilizlerle temas geçmek istediklerini bildirmişlerdir. Bunu Türkiye üzerinden gerçekleştirmek istediklerini, ancak konunun Ankara’daki Macar elçisi tarafından bilinmemesinin çok önemli olduğunun altını çizmişlerdir.⁸⁴⁵

O zaman güvenilir bir insanın gönderilmesi hususunda uzlaşmaya varılmıştır. O ise *Magyar Nemzet* gazetesinin dış siyaset editörü András Frey olmuştur, kendisi 1943 Şubatında İstanbul’a varmıştır. Frey András ile gelen isimlerden birisi de ünlü hukukçu Vali Ferenc ile Kállay ile tanışmayan ama Macar istihbaratının muvafakıyla gelen Gyula Mészáros’tur. Frey ile müzakereler yürüten isim İngiliz Gizli Servisi (SOE)’nin temsilcisi, Bobby Howard kod adlı Macar György Pálóczi-Horváth olmuştur.⁸⁴⁶ 1943 Ocak ve Şubatında Frey, Váli ve Mészáros İngiliz dışişleri ile değil, SOE veya dışişleri istihbarat yetkilileriyle konuşabilmişlerdir. Nobel ödüllü profesör Albert Szent-Györgyi 7 Şubat 1943’te İstanbul’a varmış ve aracılar vasıtasıyla ABD’nin Türkiye Büyükelçiliğine bir memorandum göndermiştir.⁸⁴⁷ Nisan başında Kállay’ın yetkilendirmesiyle Károly Schrecker de SOE temsilciyle İstanbul’da görüşmüştür.⁸⁴⁸ 1943 Martında diplomat László Veress ulak olarak ilk defa İstanbul’a gelmiştir. Bu sırada Lizbon, Stockholm ve İsviçre’de de görüşmeler yürütülmüştür.

⁸⁴⁴ gös.yer.

⁸⁴⁵ Gyula Juhász, **Magyar-Brit titkos tárgyalások 1943-ban (1943 Senesindeki Macar-İngiliz Gizli Müzakereleri)**, Budapest, Kossuth Könykiadó, 1978, s.80’den naklen 12 Ocak 1943 tarih 34495/C/485 sayılı rapor.

⁸⁴⁶ Montgomery, **a.g.e.**, s.52.

⁸⁴⁷ gös.yer.

⁸⁴⁸ **a.g.e.**, s.53.

Almanlar, Başbakanlık Basın Müşaviri olarak yürüttüğü faaliyetlerden ötürü Hitler ve Ribbentrop'un tepkisini çeken Ullein'in görevden azledilmesini istemiştir. İstanbul'da yürütülen gizli müzakerelerden haberi olan Hitler, kendisini Klessheim'daki konutunda ziyaret eden Horthy'e bunu sormuştur. Almanlar Macarlardan aralarında Doğu'daki Alman kuvvetlerinin yerine taze Macar kuvvetlerini gönderilmesi; yüksek standartlara sahip olan Macar ekonomisinin topyekûn savaş esasına göre tanzim edilerek Almanların tahsisine açılması; Macaristan'daki Yahudilere yönelik bazı düzenlemelere gidilmesi; sosyal demokrat ve sol fraksiyonların faaliyetlerinin durdurulmasının olduğu taleplerde bulunmuşlardır. Alman lider, Anglosaksonlarla teması yürüten Ullein-Reviczky ile Kállay'ın görevlerinden uzaklaştırılmasını isteyen bir nota vermiştir.⁸⁴⁹ Küçük düşürücü bu talepleri bütünüyle reddeden Horthy Budapeşte'ye dönmüştür.⁸⁵⁰ Horthy, Hitler'e Kállay'a itimat ettiğini, Kállay'ın anılan isimlerden Prof. Szent-Györgyi'yi konferans vermek üzere gideceği İstanbul'a hareketinden önce resmî olarak makamında kabul ettiğini, diğerleriyle ise hayatında hiç görüşmediğini ifade etmiştir.⁸⁵¹

Almanların Doğu cephesine taarruzlarının başarısızlıkla sonuçlanması ve Sovyetlerin taarruza geçmesi ve Anglo-sakson güçlerinin 9 Temmuz 1943'te Sicilya'ya çıkarma yapmaları Kállay hükümetinin Anglo-saksonlarla işbirliği girişimlerine hız vermiştir. 24 Temmuz'da Kállay'ın güvenilir arkadaşı Jenő Ghyczy dışişleri bakanlığına getirilmiştir. Mussolini'nin 25 Temmuz'da düşüşünün ardından imzalanan mütareke ve müttefiklerin 8 Eylül'de Napoli'ye varmalarının ardından tarafsız ülkelerde görev yapan Macar diplomatları tekrar harekete geçmişlerdir.⁸⁵²

Kállay, bu doğrultuda Türk diplomasisinden de istifade etmek istemiştir. Temmuz 1943'te Ullein, etnik ilişkiler ve geleneksel siyasî dostluk temeline dayanan

⁸⁴⁹**British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print.Part III : from 1940 through 1945. Series F : Europe / vol. 5.**, Paul Preston, Michael Partridge (ed.), University Publications of America, 1997.s.106'dan naklen **FO 371/C 7616/3795/21** 10 Haziran 1943 tarihli Macaristan'ın Mihverle ilişkileri başlıklı rapor. Notanın Almanca tercümesi için bkz. Lajos Kerekes (ed.), **Allianz Hitler-Horthy-Mussolini Dokumente Zur Ungarischen Aussenpolitik (1933-1944)**, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966, s.346-347'den naklen 119 sayılı belge

⁸⁵⁰Szinai ve Szücs, **a.g.e.**, s.249-252.

⁸⁵¹**gös. yer.**

⁸⁵²**a.g.e.**, s.248.

bir Macar-Türk antantının gelişmesi için bir kampanya başlatmış ve bu girişim Almanları ürkütmüştür.⁸⁵³ Roma Büyükelçiliğine atanan hâlihazırdaki Peşte Elçisi Ruşen Eşref Ünaydın, Horthy tarafından Aziz István nişanının büyük rütbesiyle taltif edilirken; Kállay tarafından da kendisi şerefine bütün kordiplomatığın, Macar bakanların, askerî ve mülkî şahısların katıldığı bir yemek verilmiştir.⁸⁵⁴ Türk hükümeti, Ünaydın'ın yerine deneyimli diplomatlarından Şevket Fuat Keçeci'yi 15 Ağustos'ta elçi olarak Budapeşte'ye göndermiştir.⁸⁵⁵

Macar başbakanı, Vichy'deki vazifesinden Türkiye'ye dönerken eski görev yeri Budapeşte'den geçen ve burada dokuz gün kalan Behiç Erkin ile 16 Ağustos 1943 tarihinde Budapeşte'de buluşmuş ve iki saat kadar süren görüşmelerinde Türkiye'den doğrudan yardım istemiştir.⁸⁵⁶

“ [Kállay'ın] bir derdi vardı; müttefikler ileride münasip görecekları cezayı tatbik etmek şartı ile şimdiden Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'ın bîtaraf telâkki edilmesini ve buraların harp meydanı olmamasını istiyor ve bunun müttefiklere teklif edilmesini İsmet İnönü'den rica ediyordu. Müttefiklerin müttefikî olan Yugoslavya ve Yunanistan'ın harp sahası kalarak, müttefiklerin düşmanı telâkki edilen Romanya, Macaristan ve Bulgaristan'a böyle bir imtiyaz verilmesini kabul etmeyeceklerini ve bununla beraber bu tekliflerini İsmet İnönü'ye arz edeceğimi söyledim. Kállay'ın bu sözlerinin, Almanya'nın muzaffer olamayacağı inancından ileri geldiğine şüphe yoktur. Esasen Kállay da Comte Teleky gibi, Anglo-Sakson taraftarı idi. Kállay, bana 'Görüyor musun? Yahudilere

⁸⁵³Ullein, **a.g.e.**, s.130. Ullein'in bu kampanya kapsamında bastırıldığı eserler için bkz. Antal Ullein-Reviczky, **Souvenirs Hongrois en Turquie**, Budapest, Société de la Nouvelle Revue de Hongrie, 1943; **Ungarische-Türkische Geschichtliche Beziehungen (Macar-Türk Tarihî İlişkileri)**, Budapest-Leipzig, Verlag Danubia, 1943.

⁸⁵⁴**Ayn Tarihi**, S.117 (1-31 Ağustos 1943).

⁸⁵⁵**Ali Şevket Fuad Keçeci (1892-1965)**:Tanzimat dönemi sadrazamı Keçecizade Mahmed Fuad Paşa'nın torunudur. 1932-1939 seneleri arasında Dışişleri Protokol Genel Müdürlüğü görevinde bulunmuş; Kopenhag Elçiliği (21 Eylül 1939-15 Kasım 1941); Lizbon Elçiliği (1 Aralık 1941-15 Ağustos 1943); Budapeşte Elçiliği (15 Ağustos 1943-1 Nisan 1945); Birleşmiş Milletler Delegasyonu (1946), Brüksel Elçiliği (14 Nisan 1947-8 Nisan 1949); Kahire Büyükelçiliği (29 Mayıs 1949- 2 Ekim 1950) görevlerini üstlenmiş; 1954'te emekli olmuştur. Bkz. Harris, **a.g.e.**, s.381-382. Bkz. **EK-26**, s.500.

⁸⁵⁶Erkin, **a.g.e.**, s.577-578, 585.

bir şey yapılmadı, herkes yerli yerinde oturuyor' demekle de Macaristan'ın Almanların her arzusuna itaat etmediklerini anlatmak istedi. Kendisinin malikânesinde bulunduğunu, birkaç gün sonra Budapeşte'ye geleceğini ve eşinin beni görmek ve davet etmekle çok memnun olacağını söyledi ise de programını bozmak müşkil olduğundan itizar ettim...[Yurda avdetten sonra İnönü ve Saraçoğlu'na]Macar Başvekili Kállay'ın söylediklerini arz ettim; 'Bunları bir rapor şeklinde Hariciye'ye vereyim mi?' dedimse de lüzum görmediler."

Macaristan'ın savaştan kaçış yolu olarak Türkiye'den yararlanmak istemesi sadece Kállay'ın doğrudan yardım isteği ve gizli müzakere üssü olarak İstanbul'u kullanmasıyla sınırlı değildir. Türkiye'nin tarafsız statüsünü kullanmak suretiyle kendine bir koridor oluşturmak isteyen Nazi karşıtı Macar ilim insanları ve toplumun tanınmış isimleri tarafından 1943 senesinde Budapeşte'de Macar-Türk Cemiyeti kurulmuştur. Kâğıt üzerinde iki ulus arasındaki ilişkileri geliştirmeyi amaçlayan bu Cemiyet, aslında tarafsız Türk kanallar aracılığıyla dış dünyaya ulaşmaya çalışan Hitler karşıtı aydınlar için bir gizleme işlevi görmüştür.⁸⁵⁷

Bu girişimlerine rağmen, Macaristan, saldırgan Alman siyasetinden daha fazla kaçamamıştır. Nazi kuvvetleri 19 Mart 1944'te Macaristan'ı işgal etmiştir. Takibata uğrayan devrik Başbakan Kállay, Alman ve Macar yetkililer tarafından tutuklanmak istenmiştir. 20 Mart 1944'te şafak vakti Alman birlikleri tarafından evi kuşatılan Kállay kaçarak Türk hükümetinin iltica davetiyle Türk Elçiliğine sığınmıştır.⁸⁵⁸ Türkiye'deki Alman Elçisi von Papen, Kállay'a İstanbul'a sürgün; Macaristan'da taşrada Alman muhafızının gözetiminde yaşama ya da sığındığı Türk Elçiliğinde kalma seçeneklerini sunmuş; fakat Alman hükümetinin bu teklifi veto etmesi üzerine Kállay, Alman güçleri tarafından abluka altına alınan Türk Elçiliği binasında yaklaşık altı ay Keçeci'nin himayesinde kalmıştır.⁸⁵⁹ Almanlar Kállay'a kendi himayeleri altında can güvenliği teminatında bulunsalar da Keçeci, ne kadar

⁸⁵⁷G.C. Paikert, "Hungarian Foreign Policy in Intercultural Relations, 1919-1944", **American Slavic and East European Review**, c.11, S.1 (Şubat 1952), s.62, dp.53.

⁸⁵⁸Montgomery, **a.g.e.**, s. 194. Macar tarihinde Imre Tökhöly, Ferenc Rákóczi ve Lajos Kossuth'tan sonra Türkiye'ye sığınan dördüncü Macar siyaset adamı Kállay olmuştur.

⁸⁵⁹Kállay, **a.g.e.**, s.441-442.

zor durumda olursa olsun Kállay Elçilikte misafir olduğu sürece diplomatik bir mesele olarak takip edileceğini ama Almanların teklifini kabul ettiği takdirde akıbetinin Almanların merhametine kalacağını kendisine hatırlatmıştır.⁸⁶⁰

Almanya ile diplomatik ilişkisini kesen Türkiye Macaristan ile iyi ilişkilerini muhafaza etmek istemiştir. 1943 senesi sonunda Türkiye'nin savaşa girmesine yönelik beklenti arttığında üst düzey bir Türk yetkili, İstanbul Başkonsolosu Ujváry'ye Türkiye'nin savaşa girmesi halinde durumun Macaristan ve Romanya ile ilişkilerini kesme boyutuna varabileceğini düşünmediklerini ifade etmiştir.⁸⁶¹ Almanya, Ağustos 1944'te Türkiye kendisiyle diplomatik ilişkileri kestiğinde Macaristan'dan da bu ülkeyle ilişkilerini kesmesini istemiş; Başbakan Sztójay bu talebi reddetmiştir.⁸⁶² Horthy'nin 15 Ekim 1944 tarihindeki başarısız darbe girişiminin ardından oluşan karmaşık ortamda Kállay'ın eşi de Türk Elçiliğine sığınmıştır.⁸⁶³ Bundan bir ay sonra Kállay'ın koşulları kötüleşmiştir. Nazi uydusu durumundaki Oklu Haç Partisinin kurduğu Szalási Ferenc hükümetinin (15 Ekim 1944 – 28 Mart 1945) Dışişleri Bakanı Baron Gábor Kemény, Keçeci'yi 18 Kasım 1944 tarihinde Bakanlık'a çağırarak kendisine bir ultimatom vermiştir. Buna göre, Türk Elçisi, Kállay'ı 19 Kasım günü saat 16'ya kadar yetkililere teslim etmediği takdirde Elçilik binası polis tarafından basılarak sığınmacı başbakan zorla elinden alınacaktı.⁸⁶⁴ Uluslararası hukukun şiddetli tecavüzü ve Türk-Macar ilişkilerinin bozulması anlamına gelen bu eylem karşısında, Kállay, polise karşı direnecek durumda olmayan Elçiliği kendi rızasıyla terk etmiştir. Macar ve Alman polisler kendisini derhal tutuklayarak önce Mauthausen, ardından Dachau toplama kampına nakletmişlerdir. Kállay esir olarak tutulurken Türk Elçiliğinde sığınmacı olarak kalan eşi de şehrin bombardımanı sırasında hayatını kaybetmiş ve Türk Sefaretinin bahçesine defnedilmiştir. Müttefiklerin zaferiyle Kállay da Alman esaretinden kurtulmuştur.⁸⁶⁵

Türkiye'nin Almanya'ya 23 Şubat 1945 tarihinde savaş ilan etmesinin ardından Macar ajansına müttefik askerî çevrelerinde Türk ordusunun Macar

⁸⁶⁰ a.g.e., s.448.

⁸⁶¹ MNL K 64 99. bağ 32. başlık Beyoğlu'ndan 24 Aralık 1943 tarih ve 189 sayılı telgraf.

⁸⁶² Montgomery, a.g.e., s.195.

⁸⁶³ Kállay, a.g.e., s.469.

⁸⁶⁴ a.g.e., s.473.

⁸⁶⁵ a.g.e., s.497-498.

topraklarından Viyana Havzası'na doğru başlayan Sovyet hücumuna katılacağına ilişkin bir düşüncenin ortaya atıldığı haberi düşmüştür.⁸⁶⁶ Bu plan hayata geçirilmemiştir.

15 Ekim'deki darbe girişiminin ardından Macaristan'ın Ankara Elçisi Vörnle ve Elçilik mensupları, 19 Ekim'de temsilciliklerinin Macaristan anayasasına ve naip Horthy'e yeminle bağlı olduklarını hatırlatarak, Macaristan'ın anayasal düzeninin gayrimeşru kuvvetler tarafından ihlal edildiği kesin olarak tahakkuk ederse Elçiliğin resmî görevinin de doğal olarak sona ereceğini ilan etmiştir.⁸⁶⁷ Türkiye'nin Peşte'deki diplomatik temsilciliği ise zor şartlara rağmen çalışmaya devam etmiştir. Macaristan'ın Alman işgalinden kurtarılması ve Budapeşte'nin Sovyet güçlerinin kontrolüne geçmesinin ardından misyon şefi Keçeci ile bütün Elçilik heyeti mensupları ve onların aileleri Sovyet makamlarının tahsis ettikleri özel bir trenle ülkeden ayrılarak 3 Nisan 1945 günü Türkiye'ye ulaşmışlardır.⁸⁶⁸ Şehirde bulunan sayıları altmışı bulan İsviçre, Hollanda, Belçika ve İtalyan tebaası da memleketlerine transit geçmek üzere aynı trenle Türkiye'ye gönderilmişlerdir.⁸⁶⁹

“Ruslar, hâlen Budapeşte’de kalan diplomatik misyonların (İsviçre, İsveç, Türkiye ve Papalık legasyonları) ve ecnebilerin ülkelerine gitmeleri için kendilerini zorlamak üzere Budapeşte’de yaşayan tüm ecnebilerin yirmi dört saat içerisinde ülkeyi terk etmedikleri takdirde [onların da] Macar’mış gibi muamele göreceklerini ilan etmiştir. İsviçre legasyonunun tahliyesi bizzat Ruslar tarafından tahsis edilen ikinci veya üçüncü sınıf vagonlarla yapılmış; kırk sekiz saat süren bir yolculukla İstanbul’a sevk edilmişlerdir. Yolculuk süresince tüm yolcuların dış dünya ile temas kurlmaları yasaklanmıştır.”

⁸⁶⁶MNL Magyar Távirati Iroda iratanyaga (Macar Haber Ajansı Belgeliği) XXV.-A-14, 24 Şubat 1945, s.1.

⁸⁶⁷Ayin Tarihi, S.131 (1-31 Ekim 1944), s.316.

⁸⁶⁸Ayin Tarihi, S.137 (1-30 Nisan 1945), s.3. Türk kolonisinden üç kişi de heyetle beraber memlekete gelmiştir.

⁸⁶⁹Montgomery, a.g.e., s.241-242’den naklen EK-III Sovyet istilasından sonra Macaristan’ın Bahar 1945’teki durumunu anlatan 24 Mayıs 1945 tarihli taslak İsviçre Legasyonu raporu.

Macaristan'ın İstanbul Başkonsolosluğunun bu yolla İstanbul'a ulaşanlara ilişkin gözlemlerini paylaştığı 18 Nisan 1945 tarihli raporu da İsviçreli meslektaşlarını teyit ederken burada Türk vatandaşlarının durumundan da bahsedilmiştir.⁸⁷⁰

“İki grup halinde Budapeşte'den İstanbul'a ulaşan ecnebi vatandaşların anlattıkları temelinde bugün artık büyük oranda Macaristan ve Budapeşte'deki durum hakkında bir resim çizmeye muktediriz. Türk diplomatlar ve vatandaşlar, sıkı talimat uyarınca çok az konuşuyorlar – bu talimat Ruslardan duyulan korkuyla bağlantılı duruyor- ama Hollanda, İsviçre ve daha az olmak üzere İtalyan vatandaşları özgürce ve geniş ayrıntularla olanları ve gördüklerini paylaşıyorlar.”

Türkiye, savaşın sonunda Macaristan ile kısa süreliğine kesintiye uğrayan diplomatik temasını yeniden kurmak için ülkede otoritenin tesis edilmesini beklemiştir. Bir senelik aranın ardından Maslahatgüzar Orhan Karabuda'nın 1946 senesinde bu ülkeye atanmasıyla ilişkiler sürdürülmüştür.⁸⁷¹

“Elçiliğimiz heyeti buraya geldiği vakit çok hararetle karşılanmıştır... Bizi Nazıra mahsus otomobille götürdüler ve temennilerde bulundular. Türk elçiliğinin Budapeşte'de tekrar tessesüsü burada bir hadise teşkil etti. Gazeteler memnunluklarını ve Türklerin Macarlara yapmış oldukları son cömert ve necip yardımın kıymetini tebarüz ettirdiler⁸⁷²... [Cumhurbaşkanı] Zoltan Tildy, mukavemet hareketine iştiraki esnasında Türkiye'deki bazı Macarlar vasıtasile Anglo-Sakson âlemiyle daima temas ve bundan çok istifadeler temin

⁸⁷⁰MNL K 653 19. bağ İstanbul Başkonsolosluğu'ndan gönderilen 18 Nisan 1945 tarihli numarasız ve imzasız rapor.

⁸⁷¹ Budapeşte Elçilik Heyeti'nin Amerikan ve İngiliz temsilcileriyle yaptığı görüşmelere ilişkin 31 Ocak 1947 tarihli rapor **BCA 30.0.10.0.0.233.569.21**.

⁸⁷²Behiç Erkin'in girişimiyle Türk Kızılayı, Alman ve Rus işgalinden harap olan Macar halkına 48 bin lira ile 20 ton şeker, 3 ton domuz yağı, 1 ton salam, 1 ton süt tozu, 4 ton kuru üzüm ve 4 bin metre bez satın alarak Tisza isimli Macar vapuru ile Macar Kızıllaçı'na teslim etmiştir. Gönderilen şekerden 7 tonunun Macar üniversitelilerine tahsisi rica edilmiş; 1,5 tonu da Merkez Bankası memurlarının Macar Millî Bankası memurlarına bir hediyesi olduğu izah edilmiştir. Bu yardım Macaristan'da büyük tesir oluşturmuş ve Türkiye'deki Macar Elçisi ile İstanbul Başkonsolosu bizzat teşekkür gelmiştir. Bkz. Erkin, **a.g.e.**, s.588-589.

eylediğini söyleyerek teşekkür eyledi. Bunu müteakip çok samimi bir eda ile Yüksek Devlet reisimizin son harp esnasında idare ettikleri harikulade siyasetin hayranı olduğunu beyan etti ve yine büyük bir samimiyetle: ‘Birbirimizle asırlarca didineceğimize ittifak etseydik ve hudutlarımız bir olsaydı Macaristan’ın başına felaket, felaket üzerine gelmezdi’ dedi.”

Macar devleti de Jorgulaçi’yi 1947 senesinde Ankara’ya elçi olarak atamıştır.⁸⁷³

⁸⁷³Macaristan'ın Ankara Elçiliği'ne tayini kararlaştırılan Jorgulaçi için Cumhurbaşkanlığı'ndan izin isteğine ilişkin 12 Ağustos 1947 tarihli rapor **BCA 30.0.10.0.0.131.941.3.**

III. BÖLÜM

TÜRKİYE-MACARİSTAN İKTİSADİ İLİŞKİLERİ

İki savaş arasındaki dönemde Türkiye ile Macaristan arasındaki ekonomik ilişkileri anlamak ve değerlendirmek için öncelikle bu dönemde Avrupa ekonomisinde yaşanan gelişmelerle Türk ve Macar ekonomilerinin özelliklerine ilişkin genel bir çerçeve çizmekte yarar vardır. Böylece konjonktürel gelişmelerin Türk-Macar ekonomik ilişkilerine nasıl ve ne kadar tesir ettiği hakkında kanaate sahip olunacak; ardından konuya geçilecektir.

3.1. I. Dünya Savaşı'nın İktisadî Sonuçları

20. yüzyılın başında dünyayı kişi başına düşen millî gelirin yüzde 41'ini elde eden Batı Avrupa ülkeleri yönetmekteydi. Savaşın hemen öncesinde kıtanın en zengin devletleri İngiltere, Belçika, Hollanda, İsviçre, Fransa, Almanya ve Danimarka'ydı. Bunlardan Fransa ve İngiltere sanayileşmelerini 19. yüzyılda tamamlamıştır. Sanayileşmede 20. yüzyılın model devleti ise gücünü kömür, demir ve çelikten alan Almanya olmuştur. Ruhr Bölgesi, Alman sanayinin kalbi haline gelmiştir. Almanlar, dünyanın en güçlü makine sanayilerinden birini oluşturmuş; elektrik enerjisi üretiminde lider konuma yükselmiş; kimya sanayinin gelişimine katkıda bulunmuş; bilim ve eğitimde büyük aşama kaydetmiştir. İtalya da bu dönemde kısmen sanayileşmiş bir ülke olarak dikkat çekmiştir. Savaş öncesinde hidroelektrik enerji alanında öncü rol üstlenmiş ve metalurji, makine, elektrik, otomotiv ve kimya sanayide dinamik bir sektör haline gelmiştir.⁸⁷⁴

Savaş öncesi dönemde büyümekte olan Batı pazarlarına yönelik ihracat olanakları, az gelişmiş ekonomilerdeki dönüşümü tetiklemiştir. Batı Avrupa ülkeleri, dünya ithalatının üçte ikisini gerçekleştirmekteydi. Yaptıkları ithalatın yine yaklaşık üçte ikisini gıda ve hammaddeler teşkil etmiş, bu ürünlerin de yaklaşık üçte ikisi

⁸⁷⁴Berend, a.g.e., s. 46.

diğer Avrupa ülkelerinden gelmiştir. Böylece, zengin Batı Avrupa ülkeleri, daha az gelişmiş ortaklarına yatırım yapmaya ve onlara sermaye sağlamaya başlamışlardır.⁸⁷⁵ Batı pazarları ve sermaye ihracatı, tarımsal modernizasyonun yolunu açarak Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde gecikmeli bir tarım devrimiyle sonuçlanmıştır. Bu süreç ağırlıklı olarak 19. yüzyılın son üçte birlik diliminde başlayıp I. Dünya Savaşı öncesinde zirve noktasına erişmiştir. Sonuçta, savaştan önceki elli yıl boyunca, Orta ve Doğu Avrupa'nın tarımsal üretimi yaklaşık iki katına çıkmıştır. Sanayileşmiş Batı ülkeleri hammadde üretimine yatırım yapmak üzere Avrupa'nın az gelişmiş ülkelerine hücum etmişlerdir. Birleşik Avrupa sisteminin bir parçası olarak, çoğunluğu Batı sermayesine dayanarak modern demiryolları inşa edilmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan önce her ne kadar Batı'daki kadar gelişmiş olmasa da, az gelişmiş ülkeleri Batı'ya bağlayan modern bir ulaşım ağı kurulmuştur. Tarım ürünleri ile hammadde ihracatı Batı'daki talep nedeniyle muazzam bir artış göstermiştir. I. Dünya Savaşı öncesindeki elli yıl boyunca, Avrupa ihracatı yıllık ortalama yüzde 2,8 artmıştır. İhracat gelirlerinden elde edilen sermaye birikimi de artış göstermiştir.⁸⁷⁶

Beklenenden uzun süren I. Dünya Savaşı'nın yıkıcı sonuçları olmuştur. Savaş sonunda Rus Devrimi, grip, tifüs ve savaş sonundaki diğer kayıplar göz önüne alındığında en az on üç milyon insan hayatını kaybetmiştir.⁸⁷⁷ Ülkelerin ekonomik ve sosyal kaynakları tükenmiş, tam bir çöküntü içine düşmüşlerdir. Kayıtlara geçen istatistiklere göre, Almanya'da 1 milyon 827 bin ölü ve 5 milyon yaralı; Avusturya-Macaristan'da 1 milyon 400 bin ölü; Rusya'da en az 6 milyon 650 bin kayıp; Fransa'da 1 milyon 400 bin ölü ve 2 milyon yaralı; İngiltere'de 725 bin ölü 1 milyon 600 bin yaralı; İtalya'da 580 bin ölü 947 bin yaralı; Sırbistan'da 278 bini ölü olmak üzere 480 bin kayıp vardır.⁸⁷⁸ Eldem, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı kuvvetlerinin

⁸⁷⁵Osmanlı ekonomisindeki olumsuz yabancı nüfuzuna dair bkz. Bayram Kodaman, "Avrupa Emperyalizminin Osmanlı İmparatorluğuna Giriş Vasıtaları", **Millî Kültür**, (Haziran 1980), s.28-32. Sanayileşmiş devletler aynı siyaseti iki savaş arası dönemde Balkan devletlerine yönelik olarak da uygulamışlardır.

⁸⁷⁶Berend, **a.g.e.**, s.45.

⁸⁷⁷Mark Mazower, **Karanlık Kıta Avrupa'nın 20. Yüzyılı**, Mehmet Moralı (çev), İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s.89.

⁸⁷⁸Niall Ferguson, **Hazin Savaş 1914-1918**, Nurettin Elhüseyni (çev.), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2015, s.359.

kaybını yaklaşık 2 milyon kişi olarak verirken⁸⁷⁹ Beşikçi bu sayıyı 2 milyon 850 bin olarak vermiştir.⁸⁸⁰

I. Dünya Savaşı sonrasında ülkelerin demografik kaynaklarının yok olması, sosyal ve ekonomik yapılarını da etkilemiştir. Savaş şiddetli fizikî yıkıma neden olmuş; ekonominin her noktasında değişime yol açmıştır. Tarafların birbirlerini bloke etmeleri yiyecek sorununu doğurmuştur. Kırsal kesimdeki iş gücünün askere çağrılması üretimi ve emek arzını azaltmıştır. Gübre tedariki yapılamamış, kötü hava koşulları hasadı ve mahsulü berbat etmiştir. Mühimmat tüketimi hesaplanan miktarı aşmış; devletler bütçelerini buna göre tanzim etmek durumunda kalmıştır. Endüstriyel hammadde talebi üretimden daha büyük bir artış göstermiştir. Savaşın sonunda ölümler ve doğum oranı düşüklüğünden ötürü Avrupa'da nüfus azalmıştır. Yüksek enflasyon ülkelerin hazine birikimlerini eritmiştir. Halk yoksullaşmış; insanların satın alma gücü yok olmuş; yaşam düzeyi düşmüş; hijyenin, beslenmenin ve sağlık hizmetlerinin yeterli karşılanamaması ölüm oranlarını hızla arttırmıştır.⁸⁸¹

Kömür, demir, çelik, mühimmat, gemi, yünlü kumaş, nakliye gibi mal ve hizmetlere aşırı bir talep olmuş ve başka mallara talep azaldığı için ülkelerin iç ticaretinde bozulmalar olmuştur. Hiçbir ülke kendi kendine yetemez hale gelmiştir. Örgütlü emek güçlenmiş ve ücretlerin düşük tutulması zorlaşmıştır. Uluslararası ticaretin çehresi değişmiş; kapanan ticaret yolları ve pazarların yerine yenilerinin arayışına girilmiş; böylece Amerika ile Japonya pazarının keşfedilmesi; Bolşevik Devrimi'nin başarısı ve Sovyetler Birliği'nin ortaya çıkması Avrupalı üreticiyi küresel rekabete sürüklemiştir. Buna bağlı olarak savaş sonrasında, eski üreticiler eski iş alanlarına dönmek istediklerinde başkalarının üretici, satıcı ve nakliyecisi olarak hizmet verdiklerini görmüşlerdir. Bu yeni üreticiler ellerindeki pazarı kaptırmamak adına korumacı tedbirlere başvurmuşlardır. Paranın değeri düşmüş, fiyatlar sürekli yükselmiştir. Dünyada stok kalmamış, hükümetler üretim ve tüketime eşya üzerine narh koyma ve sınırlama getirme suretiyle müdahale etmişlerdir. Hükümetler savaşın maliyetini karşılamak için vergileri artırıma ve iç borçlanma

⁸⁷⁹Vedat Eldem, **Harp Ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, Ankara, TTK, 1994, s.132.

⁸⁸⁰Beşikçi ayrıca I. Dünya Savaşı'ndaki Osmanlı askerî zayıflığına ilişkin farklı kaynaklarda yer alan bilgilerden derlediği bir de karşılaştırmalı tablo sunmuştur. Bkz. Mehmet Beşikçi, **I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s.122-123.

⁸⁸¹Mazower, **a.g.e.**, s.89-90.

yoluna gitmişler; bu durum uluslararası ekonomiyi düzenleyen altın standardını bozmuş, devletlerin bütçesi açık vermeye başlamıştır.⁸⁸²

Savaşın sonunda harap olan bölgelerin yeniden inşasına başlanmış; sivil giysilere, yeni konutlara, üretime, hammaddeye ve teçhizata ihtiyaç duyulmuştur. Hükümetler ülkelerinin yeniden imarı için kredi alarak harcamaları azaltmaya çalışmışlardır. Eski ticaret pazarlarını kaybeden ve eskiden kendi ürettikleri malları artık ithal etme zorunluluğu doğan ülkelerin ticaret hacimleri daralmıştır. Savaş sırasında ortaya çıkan veya büyüyen sanayiler korunma talep etmişler; düşman mallarına kapanan kapıların geri açılmaması fikrini savunmuşlardır. Avrupa sahnesine yeni çıkan devletlerin gümrük gelirlerine ihtiyaçları olmuş ve kendi sanayilerini kurmak istemişlerdir. Paranın da değer kaybetmesiyle beraber korumacılık fikri Avrupa'da 1920'li yıllara egemen olmaya başlamıştır. Mağlup devletler savaş tazminatı ödemeye mahkûm edilmiş; mevcut şartlarla söz konusu tazminatları ödeyemeyecekleri anlaşılınca uluslararası krediler yoluyla kendilerine yardımda bulunulmuştur. Savaşın galip tarafları savaş boyunca birbirlerine verdikleri borçları savaş sonrasında tahsil etmek istemiş; bu da aralarında yeni sorunlar doğurmuştur.⁸⁸³

Avrupa ekonomisinde savaş sonrası ilk yıllarına gerileme damgasını vurmuştur. Hem toprak kaybı yaşayan hem de toprak kazanan ülkelerin yeni ulusal ekonomilerini inşa edip güçlendirmeleri uzun zaman gerektirmiştir. Avusturya'nın, Macaristan'ın, Polonya'nın, Romanya'nın ve Yugoslavya'nın yeni koşullara uyum sağlamaları on yıllar almıştır. Savaş ekonomisinin finansmanı, büyük borç yükü, tarımsal ve sınaî üretimde görülen ciddi düşüşler, yeniden inşa çalışmalarının ağır yükü ve bazı durumlarda onarım harcamalarına bağlı olarak kontrolden çıkan enflasyon Almanya, Avusturya, Macaristan, Polonya ve İtalya gibi devletlere ağır darbe indirmiştir.⁸⁸⁴ 1919 yılında Avrupa ülkelerinde tarım ürünlerinde yüzde 30, sanayi ürünlerinde yüzde 40 gerileme olmuştur. Alman kömür üretimi 190 milyon tondan 108 milyon tona, çelik üretimi ise 17 milyon tondan 7 milyon tona düşmüştür. Avrupa devletlerinin borçlanma dönemi başlamıştır. Fransız hükümeti ABD hazine

⁸⁸²Hamit Sadi Selen, **Ticaret Tarihi**, Ankara, İnkılâp Kitabevi, 1960, s.143-147.

⁸⁸³Herbert Heaton, **Avrupa İktisat Tarihi**, M.Ali Kılıçbay ve Osman Aydoğuş (çev.), Ankara, Paragraf Yayınları, 2005, s.569-581.

⁸⁸⁴Berend, **a.g.e.**, s.69-70.

ve bankalarına 33 milyar Fransız altını; İngiltere 32; İtalya 20 milyar borçlanmıştır. Aynı yıl Alman markı yüzde 90, Fransız frankı yüzde 50 ve İngiliz sterlini yüzde 10 değer kaybetmiştir. Savaş sonrası enflasyon tüm ülkeleri baskısına almış, yıkılan Avrupa dünya egemenliğini ABD'ye bırakmıştır. ABD, yıkılan Avrupa ülkelerine ekonomik ve malî yardım yapmaya başlamış, ABD endüstri ürünleri ve sermayesi için Avrupa pazarı bulunmaz fırsat haline gelmiştir. Dünya altın stokunun yarısını elinde tutan ABD, savaş sırasında müttefiklere yalnızca 9,5 milyar dolar sınai ürünü satmıştır. Böylece, Avrupa ülkelerine borç para veren, sermaye ihraç eden, ekonomisi güçlü, sınır tanımayan itibarlı bir ülke olmuştur.⁸⁸⁵

Savaş sonrasında ABD Başkanı Wilson dünyaya barış için liberal bir model sunmuştur. Bu liberal modelin temelini demokrasi, self-determinasyon, serbest ticaret ve silahsızlanma ilkeleri teşkil etmiştir. Bu Amerikan modeli, Avrupa devletlerinin bozulmaz iç siyasî, sosyal ve dış siyaset dinamiklerini harekete geçirmiş; devletlerin dış siyasetlerinde karar alım süreçlerinin şeffaf olmasını talep etmiş ve Avrupa toplumunun eski elit sınıfının konumunu sarsarak onlara meydan okumuştur. İngiltere Başbakanı Lloyd George, I. Dünya Savaşı'ndan itibaren imparatorluğunun bencil çıkarlarını yeni kurulacak barış düzeninin en önemli unsuru olarak göstermiş ve bunu "*pazarımızın özgürlüğü*" olarak tanımlamıştır. Bu liberal model siyasî ve askerî üstünlükten daha ziyade iktisadî güce vurgu yapmış; doğrudan ve resmî yollardan ziyade dolaylı ve gayri resmî tahakküm araçlarına sırtını dayamıştır.⁸⁸⁶

Yukarıda özetlenen tablo ışığında, I. Dünya Savaşı sonrasında, kıtanın tümü serbest ticaret ve serbest piyasadan ekonomisinden vazgeçip, himayecilik, devlet müdahaleciliği ve denetimli piyasa sistemine yönelmiştir. I. Dünya Savaşı ile beraber, Almanların savaş ekonomisinde devlet denetimi deneyimi, İngiltere de dahil, savaşa katılan tüm devletler tarafından örnek alınmıştır. Devletler birbirlerine güvenmemiş; Milletler Cemiyeti ülkeler arası güveni tesis etmekte yetersiz kalmıştır. Daha uluslararası bir ekonomik sistem kurmak yerine, bu ülkeler ekonomik milliyetçiliği benimseyerek, kendi ekonomik siyasetlerini izlemeyi tercih etmişlerdir.

⁸⁸⁵H. Berke Dilan, **Siyasî Tarih 1914-1939**, İstanbul, Alfa Yayınları, 1998, s.40-41.

⁸⁸⁶Suppan, **a.g.e.**, s.101; Mayer, **a.g.e.**, s.3-30.

Denetimli pazar ekonomisi, serbest pazar kurallarıyla sanayileşmeyi başaramayan Avrupalı ülkelerde egemen hale gelmiştir.⁸⁸⁷

Paris Barış Konferansı'na temsilci olarak katılan ünlü İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes, konferansın ve barış antlaşmalarının ekonomik sıkıntıları gidermekten uzakta olduğunu iddia ettiği eserinde, konferansta alınan kararların mağlup devletlerin iyi komşular haline getirilmesi için hiçbir şey yapmadığını; Avrupa'da yeni kurulan devletlerin istikrara kavuşması için çözüm üretmediğini; Rusya'yı yeniden kazanmadığını; İtilaf devletleri arasında iktisadî bir dayanışma kurmadığını ve Fransa ile İtalya'nın bozulan ekonomilerini düzeltmediğini ileri sürmüştür. Keynes, ayrıca, anlaşmanın Almanya'nın belini daha da bükerek bu devlete yaşam hakkı vermediği kanaatindeydi.⁸⁸⁸

Gelişmeler, “*Avrupa'daki toprak ve sınır düzenlemeleri ile taraflar arasındaki güç dengesinin tesisi konularının ekonomik adaletsizliğin giderilmesi meselesine nazaran daha önemsiz olduğu*”⁸⁸⁹ düşüncesindeki Keynes'in konferansın hemen sonrasında kamuoyu ile paylaştığı tespitlerini haklı çıkarmıştır. Savaş sonunda oluşan temel dengesizliklerin aşılammaması nedeniyle dünya ekonomisi 1929 yılından itibaren ciddi bir bunalıma sürüklenmiştir. Dünyanın en büyük kredi sağlayan ülkesi ABD ekonomisinin çökmesiyle sanayileşmiş ülkelerde hammadde fiyatları dibe vurmuş, menkul kıymet fiyatları ve borsa gerilemiş, dünya sanayi üretimi düşmüş, işsizlik oranı artmış, ticaret dibe vurmuş ve iflaslar çoğalmıştır.

Dünyada oluşan ekonomik darboğaz, kendi sorunlarıyla uğraşan ülkelerin giderek daha da korumacı siyasetlere başvurmaları sonucunu doğurmuştur. Böylece dünya ticareti ve sermaye hareketlerinde bir daralma söz konusu olmuştur. Birçok ülke borç ödemelerini kesmiş; gelişmiş ülkelerdeki alacaklılar da kriz ortamında borçlarını tahsil etmek için fazla ısrarcı olmamıştır. 1930'lu yıllarda ekonomik olumsuzlukları bertaraf etmek için hem az gelişmiş hem de gelişmiş ülkelerde devlet müdahaleciliği güçlenmeye başlamıştır. Hem sanayileşmiş hem de tarım ağırlıklı ekonomilerde devletler harcama yapma, bütçe açığı oluşturma ve ek para basarak bu açıkları kapama yolunu tercih etmişler böylece istihdam ve ek yatırım yaratarak

⁸⁸⁷Berend, **a.g.e.**, s.58.

⁸⁸⁸John Maynard Keynes (1883-1946), **The Economic Consequences of the Peace**, London, Macmillan & Co., 1919, s.211.

⁸⁸⁹**a.g.e.**, s.215.

ekonomik durgunluğu aşmak istemişlerdir. Devlet tüketimi arttırmak için müdahalede bulunmaya başlamıştır.⁸⁹⁰ Tarım ve sanayi ürünleri üzerindeki gümrük tarifeleri yükseltilmiş, ithalat kotaları konmuş, ticaret dövizle endekslenerek denetlenme yoluna gidilmiştir. Korumacı yöntemler 1932'den itibaren etkisini göstermiş, iç pazar büyümesiyle ülkeler içine düştükleri krizden çıkarak toparlanmaya başlamışlardır.

İki savaş arasındaki dönemde devletler ekonomik açıdan birbirlerine bağımlı hale gelseler de ekonomik sorunların üstesinden gelebilmek için alınacak olan ortak önlemler üzerinde uzlaşmamışlar, işbirliğine yanaşmamışlardır; çünkü büyük ödümler vermek istememişlerdir. Yüksek gümrük duvarları ve korumacılık yöntemini kullanan ekonomik milliyetçiliğin dış ticaret üzerinde etkisini göstermesi ve tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesiyle Avrupa'da patlak veren ekonomik kriz istikrarsız ortamın başlıca ekonomik sebepleri olmuştur. Bu durum dünya siyasetinde 1930'lu yıllardan itibaren siyasal gerginliği arttırmıştır.⁸⁹¹

3.2. Orta Avrupa Ve Balkan Ülkelerindeki İktisadî Gelişmeler

I. Dünya Savaşı, Orta Avrupa'da patlak vermemesine rağmen bölge, dört sene boyunca savaşın taraflarının birbirleriyle şiddetle çarpıştıkları saha olmuştur. Değerli maden kaynaklarına ve bereketli tarım arazilerine sahip olmaya çalışmanın bedelini savaşın her iki tarafı da ağır şekilde ödemiştir. İnsanlar ölmüş; kamu ekonomileri çökmüş; terhis olan askerler savaş bitiminde işsiz kalmış; devletler savaş ekonomisinden barış ekonomisine geçişte sorunlar yaşamış; enflasyonla başa

⁸⁹⁰Ekonomik kriz neticesinde Almanya ve İtalya ülkelerinde kontrolcü bir sistemin inşası için fırsat bulmuşlardır. Önceden tarım sektöründe fiyat tanzimi, daha sonra ürün tanzimiyle reform yaptılar. Sanayi tamamen devlete bağlandı; kamu işleri ve silahlanma ile işsizlik azalmıştır. İtalya tarife ve kotaları yükseltmek suretiyle dünya ekonomik krizinin yıkıcı etkilerinden korunmuştur. Britanya para birimi olarak sterline sarılmış, ABD New Deal Programı'nı hayata geçirmiştir. Sovyetler Birliği ise 5-10-15 yıllık iktisadî planları hazırlayarak iktisadî yaşamını düzenleme yoluna gitmiştir. Tarımın kolektifleşmesi, ağır sanayinin gelişimi, ithalatın azaltılması yoluyla ekonomik krizin olumsuz etkilerinin asgarîye düşürülmesine çalışmıştır. Dünya devletlerinin 1929 ekonomik kriziyle başa çıkmak için uyguladıkları siyaset için bkz. Berend, **a.g.e.**, s.96-99.

⁸⁹¹Lee, **a.g.e.**, s. 227.

çıkamamış; temel ihtiyaçlar tedarik edilememiştir.⁸⁹² Monarşinin doğrudan savaş harcamaları 1914 senesi döviz kuruna göre 21 milyon Amerikan doları değerindeyken savaş sonunda ise Monarşi'nin para birimi kronun değeri savaş öncesine göre üçte bir oranına gerilemiştir. Tarımsal üretim aynı mikyasta azalmış; endüstriyel üretim savaş öncesinin beşte birine düşmüştür.⁸⁹³ Böylece bölgedeki sistem tamamen değişmiştir.

I. Dünya Savaşı öncesinde Balkanların bir bölümüyle Orta ve Doğu Avrupa'ya hükmeden Avusturya-Macaristan ekonomisi, kendi kendine yeten ve merkezî sistemle yönetilmiştir. İmparatoriçe Maria Theresa ve İmparator II. Joseph'in iktidarlarında atılan bazı adımlar ülkenin sanayileşmesinde temel teşkil etmiştir. Monarşi'nin bölgeleri arasında bir yol ağı tesis edilmiş, esnaf loncalarının gücü sınırlandırılmış, modern bir bürokrasi tesis edilmiş, işveren sınıfı oluşmuş, köylülerin hukuksal konumu iyileştirilmiş ve zorunlu eğitim uygulaması getirilmiştir. Avusturya ile Macaristan arasında 1850 yılında gümrük birliği kurulmuştur.⁸⁹⁴ İmparatorluğun önem verdiği iç ticarete serbest ticaret bölgesi esasları işlemiştir.⁸⁹⁵ 1900 yıllarında Avusturya ihracatında Macaristan'ın payı yüzde 38 iken, Macar ihracatının dörtte üçü ise Avusturya'ya ait olmuştur. 1880-1913 seneleri arasında Macaristan'ın ithalatında Avusturya'nın payı yüzde 73 ile yüzde 86 arasında seyretmiştir.⁸⁹⁶ Eski monarşinin ekonomik sisteminde, sanayi bölgesinde üretilen tekstil ürünleri, söz gelimi, İmparatorluğun tarıma dayalı bölgelerinde piyasaya girmiş; buna karşılık Macaristan'ın tahıl ve un gibi tarımsal ihracat kalemleri ise gelişmiş Avusturya ve Bohemya bölgesine ihraç edilmiştir. Örneğin, Macaristan tahılı Bohemya ve Avusturya pazarlarına herhangi bir kısıtlama olmaksızın ulaşabilirken, Bohemya'nın sanayi ürünleri de Macaristan'da müşteri bulmuştur.

⁸⁹²Arnold Suppan, "Internationale Politik und Wirtschaft in Südosteuropa zwischen den beiden Weltkriegen 1918-1939 [İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Güneydoğu Avrupa'da Uluslararası Siyaset Ve Ekonomi 1918-1939]", **Bericht über den achtzehnten österreichischen Historikertag in Linz, 24. bis 29 September 1990 [Onsekizinci Avusturya Tarihçiler Günü, Linz, 24-29 Eylül 1990]**, Verband Österreichischer Geschichtsvereine, 1991, s.205.

⁸⁹³Hanák, a.g.m., s.168.

⁸⁹⁴John Komlos, **The Habsburg Monarchy as a Customs Union Economic Development in Austria-Hungary in the Nineteenth Century**, New Jersey, Princeton University Press, 1983, s.25-52.

⁸⁹⁵Stefan Karner, "From Empire to Republic: Economic Problems in a Period of Collapse, Reorientation and Reconstruction", **Economic Development in the Habsburg Monarchy and in the Successor States**, John Komlos (ed.), New York, East European Monographs, 1990, s.251-270.

⁸⁹⁶Becker, a.g.m., s.27.

Macaristan Budapeşte’de Avrupa’nın en büyük un değirmeni tesisini kurmuş ve böylece ürettiği buğdayın üçte ikisini işlenmiş olarak ihraç etmiştir. Gıda işlemeciliği Habsburg sanayinin önemli bir kolu olmuştur.⁸⁹⁷

Savaş öncesinde Doğu Avrupa ve Balkan ülkelerinin büyüme oranları Batı ülkelerine benzer bir eğilim gösterse de, gelişmeleri merkez ülkelerle arayı kapatma süreci başlatacak kadar hızlı olmamıştır. Batı Avrupa ile Doğu Avrupa ve Balkanlar arasındaki uçurumun boyutları değişmemiştir. Rusya, Polonya ve Macaristan sanayileşmeye doğru önemli adımlar atmış olsa da, Batı’daki büyüme oranları karşısında kayda değer bir üstünlük sağlayamamışlardır. Doğu Avrupa ve Balkan ülkelerinin çoğu, Batılı serbest piyasa politikaları modelini benimsemek için çaba gösterse de, sanayileşmede başarıdan gitgide daha çok uzaklaşmıştır.⁸⁹⁸

Avrupa’daki ekonomik şartların altüst olduğu I. Dünya Savaşı’nda da askerî ittifaklarla beraber eski ekonomik işbirliği ortadan kalkmıştır. Dağılan Habsburg İmparatorluğu’nun ekonomik yapısı tüm Orta Avrupa’yı etkilemiş, yıkılan devletin merkeziyetçi ekonomik yapısı bozulmuştur. Yeni düzende, nüfusları 7 ila 15 milyon arası değişen küçük devletler ayakta kalma uğraşısı vermişlerdir. Arazisi elverişli olan devletler yaşamak için gerekli olan her şeyi kendi topraklarında yetiştirme ve ekonomik bağımsızlıklarını korumaya çalışmışlardır. İktisadî hayatta kalma mücadelesi içinde, Orta ve Doğu Avrupa’nın yeni devletleri, Çekoslovakya dışında kendi kendine yeterliliği ve bağımsız iktisadî siyaseti benimsemişlerdir.⁸⁹⁹

Savaş sonrasında Orta ve Doğu Avrupa’da Avusturya ve Almanya’nın yerine İngiltere, Fransa ve İtalya etkili olmuştur. I. Dünya Savaşı öncesinde dünyaya hâkim olan ekonomik düşünce; asgarî devlet müdahalesini öngören ve özel sermayeye imkân tanıyan serbest piyasa ekonomisiydi. Savaş ekonomisinde ise devlet kıt kaynakların kullanımını gözeterek ekonomik idareyi kendi eliyle yapmıştır. Savaş

⁸⁹⁷Canşen, Habsburg monarşisi üzerine olan çalışmasında özellikle Avusturya olarak anılan bölgenin İmparatorluğun diğer bölgelerinden ayrı olarak düşünülmesi gerektiğini vurgular. Buna göre, tüm imparatorluğa atıf yapmak için kullandığı *Tuna Monarşisi*’ni “yeterli derecede gelişmemiş tarım ekonomisi” olarak nitelerken, bu monarşinin bir parçası olarak nitelediği Avusturya’nın on sekizinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir sanayi devleti hüviyetine büründüğünü, 20. yüzyılın başında da uluslararası alanda ciddi bir sanayi devleti olarak saygı gördüğünü söyler. Diğer taraftan monarşinin egemen eşit diğer devleti olan Macaristan ise Avusturya’nın bu sanayileşme oranına ulaşamamıştır. Bkz. Efkân Canşen, **20. Yüzyılı Hazırlayan Düşünce Bilim-Felsefe-Sanat ve Siyasette Bir İmparatorluğun Anatomisi**, İstanbul, Anahtar Kitaplar, 2008, s. 486-489.

⁸⁹⁸Berend, **a.g.e.**, s.52.

⁸⁹⁹Lee, **a.g.e.**, s.182.

sonrasında oluşan iyimser havayla galip devletler ekonomiyi yeniden özel sektöre terk etmek istemiş; Avrupa'nın iktisadî yeniden yapılanması için Fransa ve İngiltere'nin işbirliğine gitmesi icap etmiş; fakat değişen koşullar ve konjonktürden ötürü bu ülkeler siyaset değiştirmek zorunda kalmışlardır.

1920'lerin başlarında İngiltere ve Fransa'nın ortak kanaati Avrupa'nın sorunlarının Doğu ve Batı'da ortak olduğu ve bu nedenle de genel bir yaklaşıma gereksinim duyulduğu yönündeydi. Onlara göre, Doğu'da sefalet ve açlığa neden olan koşullardan ötürü sanayileşmiş ülkeler, ürettikleri malların tamamını satamayacak, arz fazlası piyasada fiyatları düşürecek, üretim ve istihdam azalacak ve sanayi sektöründe işsizlik tehlikesi belirecekti. Çözüm olarak ise savaş öncesinde olduğu gibi ağırlıklı olarak özel sektörün desteğine dayanmayı öngörmüşlerdir. Bu bakımdan, başlangıçta Orta ve Doğu Avrupa'ya özel sermaye aşılacak uluslararası bir yatırım konsorsiyumu oluşturmayı düşünmüşler; fakat hükümetlerin umduğunun aksine, özel sektör ve bankalar istikrarsız bir ortamda yatırım yapmak istemedikleri için bu öneriyi sıcak bakmamışlardır. Bu da ekonomiye kaçınılmaz biçimde hükümet müdahalesinin devamını gerektirmiştir. Böylece, İngiltere ve Fransa Milletler Cemiyeti bünyesinde Batılı tahvil sahipleriyle yoksullaşan hükümetler arasında malî anlaşmalar ayarlamakta etkin rol oynayacak bir Komisyon kurmuşlardır. Bu komisyon, Avusturya, Estonya, Macaristan, Yunanistan ve bir dizi başka ülkede hükümetlere ekonomilerini istikrara kavuşturmaları ve uluslararası ekonomiye dâhil olmaları için kredi vermiştir.⁹⁰⁰ Bu da Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini büyük devletlere bağımlı hale getirmiştir.

1920'li yıllarda refah ortamının derhal temin edileceğine yönelik beklentinin boşa çıkmasının yanı sıra Orta ve Doğu Avrupa'da galip devletlerin ekonomik düzen kurmasının önünde başka engeller de olmuştur. Bölgedeki ekonomik durumun zayıf oluşu bu engellerden ilkidir. Bölge devletleri arasında yaşanan anlaşmazlıklar ve Batılı devletlerin bu anlaşmazlıklardan kendi çıkarları doğrultusunda yararlanmaları bu zayıflığın sebeplerinden biri olmuştur. Batılı devletler, birbirleriyle işbirliği içinde gözükseler de bölgede sermaye ihtiyacı olduğu anda birbirlerine yönelttikleri eleştirilerle istikrarın bozulmasına sebep olmuşlardır. Bölge devletleri birbirlerine en

⁹⁰⁰Mazower, **a.g.e.**, s. 123-124.

çok kayırlan ülke imtiyazı vermek suretiyle siyasî olarak nüfuz etme ve diğer güçlerin bölgede sivrilmelerini engelleme siyaseti uygulamışlardır.⁹⁰¹

Etnik gerginliklerin hüküm sürdüğü iki savaş arası dönemdeki Doğu Avrupa'da var olan siyasî sorunlar sosyal ve ekonomik sorunları da tetiklemiştir. Bu sorunlar ülkelerin giderek daha da zayıf düşmesine sebep olmuş ve yaraya neşter atılamamıştır. İki savaş arasında Doğu Avrupa, sanayileşmiş Batı Avrupa'ya nazaran nüfusunun büyük kısmının hayatını tarımdan kazandığı verimsiz bir ziraat sahası görünümündeydi. Yetersiz kırsal sermaye, eksik üretim ve tüketim, istihdam oranının az oluşu, aşırı nüfus gibi sorunlardan ötürü köylüler sefalet çekmiştir. Orta Avrupa'nın yeni devletleri, Avusturya-Macaristan'ın sanayisinden, tarım alanlarından ve iş gücünden orantısız pay elde etmişlerdir. Mesela, Avusturya-Macaristan'ın kuzey ve batı kesiminde yer alan kömür yataklarının yüzde 75'ine, linyit yataklarının yüzde 63'üne, demir sanayinin yüzde 60'ına, kimya sanayinin yüzde 75'ine ve ayakkabı-tekstil sanayinin ise yüzde 75-80'ine sahip olan Çekoslovakya, 13,6 milyonluk az sayılabilecek nüfusuyla güçlü bir sanayiye sahip olmuştur.⁹⁰² Bu dengesizlikleri düzeltmek ve bölgenin refahını sanayileşme yoluyla arttırmak için gösterilen çabaya rağmen 1938 yılı itibarıyla Doğu Avrupa'da sanayi üretiminin yüzde 8'i sadece Çekoslovakya'ya ait olmuştur. Avusturya-Macaristan Monarşisi'nin yıkılmasının ardından, Çekoslovakya ve Avusturya sanayi ihracatçısı olurken tarım ürünleri ve bazı hammaddeleri ithal etmiştir. Macaristan ise, tam aksine, tarım ürünleri ihracatçısı konumuna gelmiş; hammadde ithal etmek zorunda kalmıştır. Ziraat sektöründeki düşük üretimi tetikleyen diğer sorunlar ise ulaşım imkânlarının gelişmemiş olması, savaş öncesi ticaret yöntemlerinin artık işlerliğinin olmaması, korumacılık ve otarşik yapı, Arjantin ve Kuzey Amerika tahılının Batı Avrupa pazarına girmesi ve ABD'ye deniz aşırı göç fırsatının kalmaması olarak

⁹⁰¹György Ránki, **Economy and Foreign Policy The Struggle of the Great Powers For Hegemony in the Danube Valley 1919-1939**, Boulder: East European Monographs, 1983, s.8-10.

⁹⁰²Ivan Berend ve György Ránki, "Economic Problems of the Danube Region after the break-up of the Austro-Hungarian Monarchy", **Journal of Contemporary History**, c.4 S.3. Urbanism (Temmuz 1969), s.170. Avusturya-Macaristan'da 1910 yılında yapılan son nüfus sayımına göre, Çekoslovakya'nın imparatorluk nüfusunun sadece yüzde yirmi yedisine karşılık ağır sanayinin neredeyse yüzde seksenine sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda yapılan 1910 Nüfus Sayımı'na ilişkin veriler için bkz. Canşen, **a.g.e.**, s.511-523.

sıralanabilir. İstihdamın azlığından ötürü ziraat teknolojisine ise yatırım yapılamamış, kalkınma olmamıştır.⁹⁰³

I. Dünya Savaşı sonunda Avusturya-Macaristan'ın merkezî ve kendine yeten ekonomisinin aksine bölgede ortaya çıkan tüm ülkeler dış ticarete bağımlı açık ekonomi geliştirmişlerdir. Ancak, dış ticaret konusunda tecrübeleri olmayan bu halef devletlerin savaş sonrasında üretimleri tek taraflı kalmış ve ekonomileri sanayiye dayanmıştır.⁹⁰⁴ Böylece, bölge devletlerinin ayakta kalabilmeleri için eski düzeni devam ettirmek suretiyle birbirleriyle ticaret yapmaları ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Çekoslovakya ve Avusturya sanayi ihracatçısı olurken, tarım ürünleri ve bazı hammaddelerin ithaline başlamıştır. Tarım ürünleri ihracatçısı haline gelen Macaristan için ise hammadde ve sermaye mallarını ithal etmek zorunda kalmıştır.⁹⁰⁵ İmparatorluğun yıkılmasının ardından kurulan bu devletler ilk zamanlarda uluslararası ticaret yerine savaş dönemlerinde başvurulan hükümetler arası takas usulünü (*barter*) denemişlerdir. Buna göre, bir hükümet alınacak ve verilecek malları diğer hükümetlerle anlaşarak tespit etmiştir. Örneğin, Avusturya, Çekoslovakya'ya manyezit ve işlenmiş ürünler verirken Çekoslovakya da Avusturya'ya buna karşılık şeker vermiştir. Polonya da Çekoslovakya'ya yağ ve patates verirken Çekoslovakya da buna karşılık olarak şeker ve işlenmiş ürün verecekti. Bu usul, savaş sonrasında 1920 yılında da sürdürülmüştür. Ancak, daha sonra doğrudan hükümet kontrolü yerine menşe sistemi devreye girerek kota tayini meselesi gündeme gelmiştir. Böylece, hükümetler ticaret hacmini ve miktarını belirlemek suretiyle sıkı denetimlerini sürdürürken ticaret işini tüccarlara bırakmıştır. Bu ticaret türünün nüvesini gümrük tarifeleri teşkil eder. Tuna bölgesindeki devletler, 1921 yılından itibaren bu usulü benimsemişlerdir.⁹⁰⁶ Bunun ardından fazla tüketimin neticesinde bütçe dengesizlikleri artmış ve Avrupa'nın yeni devletleri korumacılık siyaseti gereği

⁹⁰³Joseph Rothschild, **East Central Europe between the two World Wars**, University of Washington Press, 6th Printing, 1990, s.14-16.

⁹⁰⁴Bu devletlerin başvurdukları ilk siyasa kendi millî sistemlerini kurma, ithalat kısıtlamalarına gitme, bunun için yüksek koruyucu tarifeler koyma ve kendi kendine yetme olarak sıralanabilir. Bkz. Berend ve Ránki, a.g.m, s.176-178.

⁹⁰⁵Ránki, **a.g.e.**, s.3-5. Esasen, Monarşi'nin yıkılmasının ardından bölünmenin yaşanması ve toprakların dağılmasıyla hammadde sahibi devletler yine endüstrisi elinde kalmış devletler için çalışmaya başlamışlardır. Bu durum zamanla huzursuzluk yaratmış; bölgedeki tüm devletler kendi hammadde ve sanayisine aynı anda sahip olmak istemişlerdir. Bkz. Leo Pasvolsky, **Economic Nationalism of the Danubian States**, New York, Macmillan Company, 1928, s.66-74.

⁹⁰⁶Pasvolsky, **a.g.e.**, s.75-78.

sınırlarına yüksek gümrük duvarları örmüşlerdir. Tuna Nehri yoluyla yapılan ticarete konulan gümrük tarifesi, ulaşım oranını savaş öncesi oranın yarısına düşürmüştür. Ulusal mahsulleri ve iç pazarları dışarının rekabetine karşı korumak için çalışan hükümetler hammadde arayışına girmişlerdir. I. Dünya Savaşı öncesinde Macaristan, ticaretinin yüzde 70'ini eski Monarşi'nin İtalyan ve Çeklere ait olan bölgesiyle yapmıştır. İki savaş arasındaki dönemde ise Macaristan'ın Monarşi'nin halef devletleriyle yaptığı ticaretin oranı 1929 yılına kadar yüzde 60 iken, daha sonra oran yüzde 50'nin biraz üzerine; 1937 yılında ise yüzde 25'e düşmüştür. Macaristan'ın başlangıçta en büyük ticaret ortağı 1920 yılında ihracatının yüzde 60'ını yaptığı Avusturya olmuştur; 1923 yılında bu oran yüzde 44'e, 1926-29 arasında ise yüzde 34'e gerilemiştir. Avusturya'nın ardından ise Çekoslovakya ve Almanya geliyordu. 30'lu yıllarda Almanya'nın ve kısmen İtalya'nın Macar dış ticaretindeki payı giderek artmıştır.⁹⁰⁷

Ticaret yapma gerekliliği bölge ülkelerini birbirlerinin dışında mallarını satabilecekleri ve hammadde bulabilecekleri yeni yerler arayışına itmiştir.⁹⁰⁸ Macaristan'ın Türkiye ile ekonomik ilişki tesis etmeye istekli oluşunun sebeplerinden biri de budur.

Tarım ülkesi özelliği taşıyan Balkan ülkelerinde iki savaş arasındaki dönemde üretimin istenen düzeye gelmemesi ve nüfus artışı bölgenin önündeki temel sıkıntılar olmuştur. Sanayi gelişmediği için köyden kente göç yaşanmamıştır. Üretimin artması için gerekli olan sermaye ve teknik bilgi eksik kalmıştır. Sanayileşmiş Avrupa devletlerinin ziraî mallara yönelik korumacılık politikası nedeniyle Balkan ülkeleri mallarını Avrupa pazarına sokmakta zorlanmışlardır. Denizaşırı hububat ihracatçıları da sahip oldukları teknoloji ve daha düşük fiyata ürettikleri mallarıyla Balkan ülkelerini dış rekabette kolaylıkla bertaraf etmişlerdir. Son olarak, 1929 ekonomik

⁹⁰⁷Ránki György (der.), **Magyarország Története 1918-1919 / 1919-1945 8/2 (Macaristan Tarihi)**, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2. Kiadás, 1978, s.758-759.

⁹⁰⁸Macar Dışişleri Bakanı Lajos Walko, Meclis'te yaptığı bir konuşmada 1927 yılı ortası itibarıyla Macaristan'ın komşu devletlerden Avusturya ve Çekoslovakya ile tarifeli sözleşmesi olduğunu, Yugoslavya ile yaptıkları anlaşmanın mecliste görüşülmeyi beklediğini, Romanya ile de karşılıklı en ziyade müsaade anlaşması olduğunu söylemiştir. Bunun haricinde Avrupa'da Sovyet Rusya, Litvanya, Portekiz ve Arnavutluk haricindeki devletlerle anlaşma yaptıklarını ifade ederken önemli ihracat potansiyeli gördüklerini ifade ettiği deniz ötesi ülkelerden Mısır ile de müzakereleri tamamladıkları bilgisini vermektedir. 20 Mayıs 1927 Tarihli 39. Macar Alt Meclis Oturumu Tutanakları, **Képviselőházi Napló. IV (Macar Mebus Meclisi Tutanakları IV. cilt)**, s.251.

krizi Balkan ülkelerinin ekonomik açıdan belini bükmüştür; çünkü ham madde fiyatları işlenmiş mallarinkinden daha büyük düşüş göstermiştir.

Balkan hükümetleri, toprak reformunun ardından çiftçiye destekleyici kredileri vermemişlerdir. Devletten kredi alabilen daha varlıklı çiftçiler ve mal sahipleri bu kredileri daha yüksek faizlerle köylüye dağıtmış ve onları borca sokmuştur. Balkan hükümetleri, yeterli donanımı ve bütçesi olmadığı için Balkan köylüsüne modern tarım tekniklerini öğretememiş; bunları öğrenme konusunda onlara destek verememiştir. Hükümetler ödenen vergilerin çiftçiye kamu sağlığı, eğitim ve ulaştırma alanında geri dönmesini de sağlayamamıştır.

Üreticilerin ziraî makine, gübre, tohum ve hayvan alacak sermayeden yoksun olmaları, mahsulü işleyecek altyapı ile pazara ulaştırma imkânları yetersizliğinden ötürü bu mahsul satılmadan tarlalarda veya depolarda çürümüştür. Yetersiz işleme süreci yüzünden Balkan menşeli ürünler Avrupa pazarına Arjantin, Kanada ve ABD'nin tarım ürünlerine göre daha pahalı sunulmuş ve bu ülkelerin ürünleriyle rekabet edememiştir.

İki savaş arasındaki dönemde Balkanlar'daki sanayileşme süreci de başarısızlığa uğramıştır. Romanya'daki *Ploești Petrol Rafinerisi* gibi sanayi tesisleri yabancıların idaresi altındaydı. Buradan elde edilen kâr ise yurtdışına çıkıyordu. Tarım alanında yatırım yapmak için çok az yerli sermaye mevcuttu. Devletler ellerindeki sermayeyi silahlanmak için kullanmışlardır. Balkan hükümetleri sanayileşme yolunda tarife korumacılığı, vergi muafiyeti, özel demiryolu oranları, yabancı yatırımcılara kârlı imtiyazlar ve sanayi ve ulaşırmada devletin rol oynaması gibi çeşitli yöntemlerle sanayileşme politikalarına önem vermelerine rağmen başarıya ulaşamamışlardır. Yabancı yatırımcılar bu ülkelerdeki hammadde ve yarı işlenmiş mallara odaklanmış ve elde ettikleri kârı buldukları yerde tutmayıp kendi ülkelerine yönlendirmişlerdir. Böylece, 1920'li yılların sonuna doğru bölgede tarımsal üretimin fiyatı düşerken sınaî malların fiyatının aynı oranda artmıştır.⁹⁰⁹

Balkan ülkelerinin ithal mal satın almaya güçlerinin olmaması onları yabancıların iktisadî oyunlarına karşı savunmasız bırakmıştır. Bu durumdan en fazla 1930'lu yıllardan itibaren Balkan ticaretinin aslan payını alan Almanya

⁹⁰⁹Richard C. Hall, **The Modern Balkans: A History**, London, Reaktion Books, 2011, s.92.

yararlanmıştır.⁹¹⁰ Dünya ekonomik krizinin ardından tam istihdama ulaşan ilk sanayi ülkesi Almanya olmuştur. Almanya, malî yöntemlerle iç piyasayı canlandırmayı başarmış olsa bile bu ülkenin dünya pazarlarına ihracatında sorun vardı. Bu yüzden, Alman fabrikalarına sürüm alanları temin etmek ve hammadde bulması gerekmiştir. Bu dönemde Orta Avrupa’da, Balkanlar’da ve Türkiye’de serbest dövizle mal alım-satımında güçlükler yaşanmıştır. Almanya, bu duruma çözüm olarak doğrudan serbest döviz transferi olmaksızın malın malla mübadelesini gerçekleştirmeyi sağlayan bir karşılıklı ticaret modelini benimsemiştir. Temel olarak tütün ve hububat gibi başka yerde alıcı bulamayan tarım ekonomisine sahip Balkan ülkelerinin mallarını yüksek bedel ödeyerek ve büyük oranda satın almıştır. Bunun karşılığında da ticarî muhatabına Alman menşeli mallar vermiştir. Böylece, Balkanlar’da Almanya’nın nüfuzu giderek yükselmiştir. Ürünleri için pazar bulamayan Balkan ülkeleri ise bunun için pazarlık yapacak güçleri olmadığından modeli benimsemişlerdir. Almanya, İtalya’nın Habeşistan’ı işgal ettiği 1935 yılında kendisine uygulanan ekonomik ambargoyu da fırsata çevirerek Balkan pazarının ticarî hâkimiyetini ele geçirmiştir. 1938 yılında Çekoslovak topraklarında üstünlük sağlaması ve Avusturya’yı da ilhak etmesi bu ülkeyi Orta Avrupa ve Balkan pazarında rakipsiz bırakmıştır.⁹¹¹ Almanya bu ticarî gücüyle hem Macaristan hem de Türkiye ekonomisine nüfuz etmiştir. İngiltere bu durumdan hoşnut olmasa da Almanya’nın bölgedeki ticarî hegemonyasına göz yummuştur.⁹¹²

1929 ekonomik krizinin etkisinden kurtulabilmek adına bölge devletlerinin girdikleri münferit çabalar başarısız olunca Tuna Havzası’nda ekonomik bütünleşmenin sağlanması adı altında büyük devletlerin bölgeye nüfuz edebilmeleri maksadıyla dört farklı plan ortaya atılmıştır. İlk olarak, bölgedeki nüfuzunu Almanya ve İtalya’ya kaybettiğini gören Fransa, bölge devletlerini Polonya’yı da içine alan iktisadî bir işbirliğine davet etmiştir. Almanya ile mevcut ticarî ilişkilerinin geleceğini düşünen başta Küçük İtilâf devletleri bu teklife sıcak bakmamışlardır. İtalya da Hitler’in *Anschluss* fikrine bir alternatif oluşturmayacağı gerekçesiyle bu

⁹¹⁰gös. yer.

⁹¹¹Stavrianos, **a.g.e.**, s.597-602.

⁹¹²Sakmyster, **a.g.e.**, s.83; Rânki, **a.g.e.**, s. 47-51; Hehn, **a.g.e.**, s.400. Almanya’nın 1930’lu yılların başındaki iktisat siyasetine ilişkin bir değerlendirme için bkz. “Almanya’nın İktisadî Yayılması”, **Ayın Tarihi**, c.20, S.63-64 (Haziran-Temmuz 1929), s.4587-4593.

teklifi reddetmiştir. Almanya, bu dönemde Avusturya ile bir gümrük birliği tesis etmek istemiştir. Bu fikre Çekoslovakya'yı zayıf düşüreceği gerekçesiyle İngiltere karşı çıkmıştır. Bu planın yerine Çekoslovak Dışişleri Bakanı Beneš, bölgedeki Alman ekonomik nüfuzunun önüne geçmek için Avusturya, Macaristan, Çekoslovakya, Yugoslavya ve Romanya'ya ortak bir gümrük birliği tesis etmeyi teklif etmiştir. Macaristan, bu teklifi kalkınmasına fayda getirmeyeceği ve kendi güvenliğine tehdit oluşturacağı gerekçesiyle kabul etmemiştir. Macaristan'a verdiği kredi suretiyle bölgede tutunmaya çalışan İngiltere ise bir gümrük birliği projesi sunmuştur. Bölgedeki küçük devletlerin katılımını ve Milletler Cemiyeti'nin himayesini öngören bu gümrük birliği projesi itibar görmemiştir. Küçük İtilaf devletleri, eski hasımlarıyla girişecekleri bir gümrük birliğinin ileride bir sınır düzenlemesine yol açacağını ileri sürerek bu teklifi reddetmişlerdir.⁹¹³

Türkiye ile Macaristan arasındaki iktisadî ilişkilerin tarihine göz atmadan önce iki ülkenin ekonomik durumu ve bu ülkeleri birbirleriyle ekonomik ilişki tesis etmeye götüren etmenler tahlil edilecektir.

3.3. Türkiye'nin İktisat Siyaseti

Avusturya-Macaristan ekonomisinin aksine, Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi kendine yeten bir ekonomisi olmamıştır. Devlet ekonomisi, 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında dünya ekonomisiyle giderek daha çok bütünleşmiştir, dışa bağımlı hale gelmiştir. Ticaret anlaşmaları ve Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla mal hareketlerinde ve yabancı tüccarların Osmanlı ülkesi içinde dolaşabilmelerine serbestleşme gelmiş; dış borçlanma ve Islahat Fermanı ile de yabancı sermaye ülkeye yerleşmiştir. Böylece küreselleşme hareketi Osmanlı İmparatorluğu'nu da etkilemiştir.⁹¹⁴ İngiltere ile 1838 yılında imzalanan *Baltalimanı Ticaret Sözleşmesi*

⁹¹³Ádám, a.g.e, s.82-88.

⁹¹⁴İnsan ve hayvan gücü yerine hareketi sağlayan bir kuvvetle çalışan makinelerin icadıyla 18. yüzyılın sonlarından itibaren yeni bir devir açılmıştır. Buharın güç olarak kullanılması çalışmaları ise daha 17. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştı. 1781 yılından itibaren James Watt'ın 1763 yılında patentini aldığı buhar makinesi bütün sanayi kollarında kullanılır olmuştur. Böylece, sanayideki inkılâp da başlamıştır. Bundan böyle fabrikaların vadilerde ve akarsular yakınlarında kurulmasına ihtiyaç kalmamıştır. Fabrikaların hammaddenin elde edildiği yerlerde ve mamul maddelerin

bu konuda bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten sonra, 1838 – 1841 yılları arasında Osmanlı hükümeti Fransa ve diğer Avrupa hükümetleriyle benzer sözleşmeler yapmış, böylece Osmanlı ekonomisi Avrupa'daki sanayi birikimi için açık pazar haline gelmiştir. Bu sözleşmeler, dış ticareti göreceli olarak arttırmasına rağmen, ülke içi ticareti sekteye uğratmış; ülkenin gümrük politikasını bağımlı hale getirmiştir.⁹¹⁵

Osmanlı İmparatorluğu dış borçlarla ayakta kalmaya çalışmış; borcunu ödeyemediği noktada ülke ekonomisi *Düyun-u Umumiye* isimli kurumun denetimine girmiştir. Yeni tekniklere dayanan sanayi işletmelerinin kurulması istediğinde büyük güçlüklerle karşılaşmış, Osmanlı uyruklarının yabancılara göre çok daha ağır vergi koşullarıyla karşı karşıya bulunması, yerli varlıklı çevrelerin ticaret alanlarına

tüketileceği pazarlar civarında kurulması suretiyle malın taşınmasının külfeti ve masrafı azalmıştır. Buhar makinesiyle çalışan fabrikaların imalata geçişiyle üretimde artış kaydedilmeye başlanmıştır. Sanayi devriminin ilk senelerine rastlayan Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları sırasında gerek savaş malzemesi gerekse askerin ihtiyacını karşılayacak giyecek eşyası imalatındaki fazlalık kolayca tüketim alanı bulmuştur. Bkz. Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları:22 Ekonomi:3, 5. Baskı, Ekim 2013, s.16-21. Bu konudaki başka bir değerlendirme için bkz. Ülman, **a.g.e.**, s.96-110.

⁹¹⁵Napolyon Savaşları'nın sona ermesiyle 1815 yılında İngiltere'de ekonomik kriz baş göstermiştir. Bir taraftan savaş senelerindeki tüketim maddelerine olan talep azalırken, diğer taraftan da işsizlik ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. İşsizliğin önlenmesi için yeni iş olanakları hazırlamak, bunun için de dış pazarlar bulmak gerekmiştir. Hâlbuki 1815 yılından itibaren Avrupa devletleri artık kendi yağlarıyla kavrulma kararları almış ve ticaret sınırlamalarına başvurmaya başlamışlardır. Başta Fransa olmak üzere Almanya, Avusturya ve Rusya gümrüklerinin yüksek tarifelerle korunması İngiltere'nin yeni sahalara yönelmesine neden olmuştur. Yalnız mamul madde satışı bakımından değil, memleket içerisinden temin edeceği hammadde bakımından da önemli konum işgal edecek olan Güney Amerika, Çin ve Balkanlar'a açılmış; Doğu Akdeniz de bu konjonktürde yeniden ön plana çıkmıştır. İngiltere'nin Osmanlı pazarına açılmasının altında yatan sebep budur. Osmanlı İmparatorluğu ise başlangıçta direnmesine rağmen, hazinenin zarara uğraması ve Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nı çıkardığı isyanın yarattığı siyasi buhran ile baş edebilmek için serbest ticaret ilkesine dayanan Baltalimanı Ticaret Sözleşmesi'ni imzalamak durumunda kalmıştır. Bu anlaşma ile: 1. Osmanlı topraklarındaki ticaret geniş çapta yabancı tüccarların eline geçmiş; 2. Makinelerde imal edilen maddelerin ucuz olarak ithali, bunlara olan rağbetin artmasına ve yerli tezgâhların yavaş yavaş kapanmasına neden olmuş; 3. Osmanlı mahsulleri, daha fazla ücret teklif eden Avrupalı tüccarlara satılır olduğundan memlekette zaman zaman kıtlık baş göstermiş; 4. Özellikle 1850 yılındaki tarifede yapılan indirimden sonra gümrük hâsılatındaki kayıp dolayısıyla varidatın azalmasına, Kırım Savaşı'nın masrafları da binince devlet, iç borçlanmadan sonra dış borçlanmaya da başvurmak zorunda kalmıştır. Kütükoğlu, **a.g.e.**, s, 3-5, 109. Sözleşmenin kapsamlı tahlili ve dışarıdaki yankıları için bkz. Kütükoğlu, **Osmanlı-İngiliz İktisadî Münasebetleri I**, s.92-126. Ayrıca konu hakkında genel bir değerlendirme için bkz. Kütükoğlu, "The Ottoman-British Commercial Treaty of 1838", **Four Centuries of Turco-British Relations - Studies in Diplomatic Economic and Cultural Affairs**, William Hale & Ali İhsan Bağış (ed.), The Eothen Press, 1984, s.53-61. Osmanlı İmparatorluğu'nun anlaşma yaptığı devletler Alman prenslikleri, İspanya, İskandinav ülkeleri, Prusya, Felemenk ve İtalyan krallıklarıdır. Anlaşmaların Osmanlı üzerindeki etkileri ve aynı dönemde ABD ve Alman prensliklerinin benzeri durumlarda uyguladıkları siyasetin bir karşılaştırması için bkz. Kazgan, **a.g.e.**, s.17.

yönelmesini zorlaştırmıştır. Böylece, büyük ölçüde ayrıcalıklı konumdaki yabancılar ya da onların koruduğu yerli gayrimüslimler 1838 sonrasındaki hukuk düzeni içinde sahip oldukları genel ayrıcalıklara Osmanlı hükümetinden elde ettikleri işletme tekelleri ve benzeri özel ayrıcalıkları da eklemişlerdir.⁹¹⁶ Yeni Türk devletinin amacı bu yarı sömürge ve ham madde sağlayıcı ülke konumundan kurtularak ekonomik açıdan bağımsız bir ülke özelliği kazanmak olmuştur. Atatürk'ün 1922 yılında memleketin ekonomik tablosunu çizen beyanı durumu özetler ve geleceğe ufuk turu yapar niteliktedir:⁹¹⁷

“Memleketimiz iktisadî teşkilât ve muhit itibariyle kuvvetli bir halde bulunmuyordu. Ferdi iktisat kıymetleri de serbest mübarezeye mukavemet edebilecek dereceye vâsıl olmamıştı. Tanzimatın açtığı serbest ticaret devri Avrupa rekabetine karşı kendisini müdafaa edemiyen iktisadiyatımızı bir de iktisadî kapitülasyon zincirleriyle bağladı. Teşkilât ve ferdi kıymet noktai nazarlarından iktisat sahasında bizden çok kuvvetli olanlar memleketimizde, bir de fazla olarak, imtiyazlı mevkiye bulunuyorlardı. Temettü vergisi vermiyorlardı. Gümrüklerimizi ellerinde tutuyorlardı. İstedikleri zaman istedikleri eşyayı, istedikleri şeriat tahtında memleketimize sokuyorlardı. Bütün şubabı iktisadiyemize bu sayede hâkimi mutlak olmuşlardı...

Siyaseti iktisadiyemizin mühim gayelerinden biri de menafi umumiyeyi doğrudan doğruya alâkadar edecek müessesat ve teşebbüsâtı iktisadiyeyi kudreti maliye ve fenniyemizin müsaadesi nispetinde devletleştirmedir.

Topraklarımızın altında metruk duran maden hazinelerini az zamanda işleterek, milletimizin menfaatına küşade bulundurabilmek de ancak bu usul sayesinde kabildir. Maahaza, sırf intifai iktisadi maksadiyle gerek madenlerimizde ve gerek sair hususâtı iktisadiyemizde, umuru nafiamızda

⁹¹⁶Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Dönemi İktisadî Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yayınevi, Ankara, 1982, s.70.

⁹¹⁷*Atatürkçülük (Birinci Kitap) Atatürk'ün Görüş Ve Direktifleri*, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1983, s.430.

kullanılmak istenen sermayenin sahiplerine hükümetimizce her türlü suhuletin ibraz edileceği şüphesizdir. Bu sermayelerin kanunlarımıza tâbi olması da tabiidir... Bundan sonra da umum faaliyeti iktisadiyemizin siyaseti iktisadiyemizi izahan teşrih ve tesbit etmiş olduğum bu nikâti nazar dairesinde, bir plân dâhilinde, muntazaman tevcihine Heyeti Vekilemizin hasrı himmet eylemesine intizar olunur.”

Bu bağlamda, kapitülasyonlar kaldırılmış; imtiyazlı yabancı şirketler peyderpey tasfiye edilmiş; Düyun-u Umumiye İdaresi kapatılmış; Osmanlı borçları düzenlenmiş; Osmanlı Bankası'nın Merkez Bankası olma imtiyazı kaldırılmış ve Galata Borsası kapatılmıştır.⁹¹⁸

İki savaş arasındaki dönemde Türkiye ekonomisi iki dönemde incelenebilir. İlk dönem 1923 Türkiye İktisat Kongresi'nden 1929 yılındaki Büyük Bunalım'a kadar geçen süredir. Yeni Türk devleti kurulduğunda Türk ekonomisinin sınırlı olan kaynakları savaştan ötürü tamamen tükenmiştir. 1923 yılında mal, sermaye birikimi, insan gücü, ulaşım, teknik vasıta ve uzman yoktu. Ulusal sermaye birikiminin yeterli seviyede olmaması ekonomide yabancı sermaye ihtiyacını doğurmuştur. Yabancı sermaye ve girişimci gücü ise Türkiye ekonomisine yeterli güven beslemediğinden ötürü buraya yatırım yapmak istememiştir.⁹¹⁹

1923 - 1930 döneminin ekonomi siyaseti, daha Lozan Konferansı sürerken 1923 yılının Şubat ayında İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'ne dayanmıştır. Kongrede ekonominin dışa açık olması, yabancı sermayeye hoşgörülü davranılması, temel sloganın da liberalizm olması kararlaştırılmıştır.⁹²⁰ Türkiye

⁹¹⁸Kazgan, **a.g.e.**, s.35-41.

⁹¹⁹Osmanlı ekonomisinin son yıllarında ekonominin durumu ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında devletin ekonomi politikası ile dış ekonomik ilişkilerinin değerlendirmesi için bkz. Nahit Töre, “Atatürk Döneminin (1923-1938) Dış Ekonomik İlişkiler Politikası”, **Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası Ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:513, Ankara, 1982, s.45-61; Burcu Kılınc Savrul, Hasan Alp Özel ve Cüneyt Kılıç, “Osmanlı'nın Son Döneminden Günümüze Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, Yıl.8 S.1 (2013), s.55-78.

⁹²⁰Türkiye İktisat Kongresi'nin önemine ilişkin Tokgöz'ün değerlendirmesi şöyledir: “Kongreyi eşsiz kılan, o günkü zor koşullar altında geniş katılımlı [1135 temsilci] bir halk hareketi olması ve hükümetiyle beraber iktisadî kurtuluş için gerekli kararları almasıdır. Bu yönüyle Türkiye İktisat Kongresi ulusal iktisat tarihimizin ilk temel taşıdır.” Erdiñ Tokgöz, **80. Yıldönümünde Türkiye İktisat Kongresi Ve Gazi Mustafa Kemal'in Açış Konuşması**, Ankara, Türk Ekonomi Kurumu, 2003, s. vii. Tokgöz, bu kongrenin ısrarla Türkiye İktisat Kongresi adıyla anılması gerektiğini, İzmir

İktisat Kongresi'nde ilan edilen *Misak-ı İktisadiye*'nin dokuzuncu maddesi de yabancı sermayeye karşı çıkılmadığını vurgulamıştır.⁹²¹ Yabancı yatırımın Türkiye'ye davet edilmesi hususunda, Ökçün'e göre, dönemin hükümeti yabancı yatırımcıyı beklemiş ve yatırımı teşvik etmiştir. Bu duruma kanıt olarak, 1920 - 1930 yılları arasında kurulan Türk anonim şirketleri ile ilgili olarak sunduğu verileri ve bazı Türk şirketleri göstermiştir. Bağımsızlık mücadelesi veren Türkiye'nin o tarihteki iktisadî ve toplumsal yapısını oluşturan sınıf ve tabakalarda bir yabancı sermaye düşmanlığı olmadığını ileri süren Ökçün, “*çıkar çatışmasının bulunmadığı ve özellikle çıkar birliğinin mevcut olduğu uğraşı alanlarında ise, yabancı sermaye ile işbirliğinin söz konusu olduğunu*” vurgulamıştır.⁹²² 1930'larda ise, özel yerli sermaye, kendi gelişme şansını yabancı sermaye ile değil, devletçilikte aramıştır. Kısacası, özel kesimin dış çevrelerle işbirliği yapmasına yönelik koşullar doğmamıştır. Yabancı sermaye ile kurulan ilişkiler ise, tümüyle devlet yönetiminin bir parçası olmuş ve devlet tarafından kontrol edilmiştir.⁹²³

İktisat Kongresi ifadesinin yanlış olduğunu savunur. Bunun savunusu için bkz. **a.g.e.**, s.39-53. Ayrıca bkz. Gündüz Ökçün, **Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir**, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu, 1997.

⁹²¹Az gelişmiş ülkelerin, zaten fakir olduklarından yapabilecekleri tasarruflar da azdır. Sadece bu tasarruflara dayanılarak yapılacak yatırımların sağlayacağı kalkınma hızı da yeterli olmaz. Bundan ötürü, az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarını hızlandırmak için yabancı sermayeden, diğer bir deyişle dış tasarruflardan yararlanmak akla gelebilir. Türkiye, 1947'den itibaren gittikçe artan ölçülerde dış yardım ve kredilerden yararlanarak yatırımlarını finanse etmiştir. Yabancı sermayenin yatırımlar için gerekli olan ithal mallarının satın alınmasını sağlamak gibi özel bir yararı da vardır. Bu bakımdan miktar olarak değil nitelik bakımından da değerlendirilmelidir. Yabancı sermaye bir ülkeye özel yabancı sermaye yatırımı ve dış kredi olmak üzere iki yolla girer. Bu iki biçimi kesin olarak birbirinden ayırmak gerekir. Bkz. Sadun Aren, **İstihdam Para Ve İktisadî Politika**, Ankara, Savaş Yayınları, Genişletilmiş 11. Baskı, Nisan 1998, s.244-247. Misak-ı İktisadiye'nin 9. Maddesi: *Türk, dinine, milliyetine, toprağına, hayatına ve müessesatına düşman olamayan milletlere daima dosttur; ecnebi sermayesine aleyhtar değildir. Ancak kendi yurduna kendi lisanına ve kanununa uymayan müesseselerle münasebette bulunmaz. Türk, ilim ve sanat yeniliklerini nerede olursa olsun doğrudan doğruya alır ve her türlü münasebette fazla mutavassıt istemez.*

⁹²²Gündüz Ökçün, **1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye**, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu Yayın No:82, 2. Baskı, 1997, s.5.

⁹²³Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk ekonomisine yabancı sermayenin girişine dair tartışmalar için bkz. Bilsay Kuruç, **Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1987, s.211-219. Tezel ise, 1923-1950 döneminin tamamında veya bir kısmında, yabancı sermayeye karşı bir politika izlendiği, yabancı özel sermayenin de bu nedenle Türkiye'ye gelmediğini söyleyen yazarları yanlış yaptığını ifade eder. Bu yazarların listesi için bkz. Tezel, **a.g.e.**, s.170. Bunun haricinde, kendisi 1926-29 arasında Türkiye ekonomisinde kullanılan toplam kaynakların yüzde 2'sinin yabancı özel sermaye yatırımları ve ticaret kredileriyle karşılandığını tespit etmiştir. Bkz. Tezel, **a.g.e.**, s.431. Macar elçilik raporlarında yer alan hususlar da yabancı sermayeye kapıların tamamen kapanmadığını doğrulamakta, ilerleyen yıllarda ise Türk ortaklı şirketlere dâhil olduklarını göstermektedir.

Devletin özel kesimi özendirmek ve desteklemek üzere attığı diğer bir adım da *Teşviki Sanayi Kanunu*'dur.⁹²⁴ Yerli özel sanayiye kredilerle desteklemek üzere 26 Ağustos 1924 tarihinde *İş Bankası*; Osmanlı döneminden kalma devlet fabrikalarını örgütlemek üzere 1925 yılında *Sanayi ve Maadin Bankası* kurulmuştur.⁹²⁵ 1925'te şeker fabrikalarının yapımı için de bir yasa çıkarılmıştır.⁹²⁶ Harpten evvel, memlekette henüz fabrikası bulunmayan şekerin tamamı hariçten, bilhassa Avusturya-Macaristan'dan gelmekteydi. İthalat miktarları 200 bin ton civarında oynamaktaydı. 1914'te yarıya düşen ithalat, 1915'te tamamen durmuş ve şeker stokları tükenmiştir. Ancak 1916'da, Avusturya-Macaristan ile irtibat yeniden tesis olunduktan sonra bir miktar şeker ithali mümkün olmuştur.⁹²⁷

Türkiye'nin ilk yıllarda ekonomi alanında gerçekleştirdiği hamlelerden bir diğeri, hükümetin Osmanlı döneminden kalma ve imtiyazları devam eden yabancı yatırımları devletleştirmek istemesidir. Demiryolları, rıhtımlar, su, elektrik, havagazı gibi kent hizmetler tedricen devletleştirilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında hükümet demiryollarının inşasına büyük önem vermiştir. 1923 yılında 3,350 km olan demiryolu ağına 1939 yılına gelindiğinde 3000 km daha eklenmiştir.⁹²⁸ Son olarak, Türk lirası enflasyondan etkilenmeyerek değerini korumuş; hükümet dış borç almama gayreti içinde olmuştur.

Türkiye, 1920'li yıllarda hızlı bir toparlanma dönemi yaşamıştır. Savaşların sona ermesi, kırsal nüfusun evine dönmesi ve boş kalan toprakların tekrar ekilmesiyle tarımsal üretim artmaya başlamıştır. Tarımsal üretimin artması kent ekonomisini de olumlu etkilemiş, savaş dönemindeki yıkımın yerini yatırımlar almaya başlamıştır. Dünya piyasalarındaki elverişli talep ve fiyat koşullarının da desteğiyle ihracat toparlanma göstermiştir. Bu dönemde emek darlığı nedeniyle

⁹²⁴15 Haziran 1927 Tarih ve 608 Sayılı **Resmî Gazete** 28 Mayıs 1927 tarih ve 1055 Sayılı **Teşviki Sanayi Kanunu**.

⁹²⁵23 Nisan 1341 tarih ve 96 sayılı **Resmî Ceride** 19 Nisan 1341 (1925) tarih ve 633 Sayılı **Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası Kanunu**

⁹²⁶14 Nisan 1341 (1925) tarih ve 92 Sayılı **Resmî Ceride** 5 Nisan 1341 (1925) tarih ve 601 Sayılı **Şeker Fabrikalarına Bahşolunan İmtiyazat ve Muafiyat Hakkında Kanun**

⁹²⁷Osmanlı'nın Avusturya-Macaristan'dan şeker ithalatı miktarı ve bedeli şu şekildedir: 1909'da 200 bin ton ve 304 milyon kuruş; 1910'da 240 bin ton ve 357 milyon kuruş; 1911'de 217 bin ton ve 326 milyon kuruş; 1913'te 177 bin ton ve 273 milyon kuruş; 1914'te 80 bin ton ve 125 milyon kuruş. Bkz. Eldem, **a.g.e.**, s.9-10.

⁹²⁸Cumhuriyet döneminde Ankara-Kayseri, Sivas-Erzurum, Samsun-Sivas, Zonguldak-Ankara, Sivas-Malatya, Malatya-Diyarbakır, Balıkesir-Kütahya, Kayseri-Ulukışla hatları inşa edilmiştir.

ücretler yükselmiştir.⁹²⁹ Devletin bizzat yapmaktan çok destek vermesiyle şekillenen iktisat siyasetinde, liberal bir ortamda özel sektörün ekonomiyi kalkındırma yükünü taşıyamayacağı anlaşılmıştır. Savaştan henüz çıkmış az gelişmiş bir ekonominin çeşitli sıkıntılar yaşaması kaçınılmazdır. Lozan Antlaşması'nın ekonomik hükümlerinin otonom gümrük tarifesi uygulamasına müsaade etmemesi, memleketteki sermaye birikiminin yetersiz oluşu, vasıflı işçi ve teknik elemanın yanı sıra müteşebbis tipinin de olmaması ekonominin önündeki sıkıntılar olmuştur.⁹³⁰

Türkiye ekonomisinde 1923 ile 1929 yılları arasında görülen dışa açık ve devlet eliyle özel sermayenin teşvik edildiği dönemin ardından ülke, 1920'li yılların sonunda dünya ekonomisinde krizin etkisini hissetmeye başlamıştır. Lozan Ticaret Sözleşmesi'nin süresinin dolmasıyla serbest kalan gümrüklerin etkisiyle bir tarım ülkesi konumundaki Türkiye'de tarım ürünlerinin fiyatı düşmüş, ülkenin dış ticaret açığı artmıştır.⁹³¹ 1929 yılında yeni gümrük rejimine geçen Türk hükümeti, yüzde 13 olan gümrük tarifesini yüzde 46'ya çıkarmış, bu durum hazinenin ihracat gelirlerini olumsuz etkilemiştir. Böylece, Türk ekonomisinde 1932 yılına kadar bir geçiş dönemi yaşanmıştır. Bu geçiş sürecinde, sanayileşme ilk dönemde olduğu gibi özel sermayeye dayanmış; fakat gümrük rejiminin bağımsızlaşmasıyla beraber yerli mallarının korunması da mümkün olmuştur. Daha önce ithal edilen malların yerlilerinin üretimi teşvik edilmek istenmiştir. Ticaret rejimi ikili anlaşmalar ve kliring-takas yoluyla düzenlenmeye başlamış; ithalat kısıtlamalarına gidilmiş, korumacı eğilimler doğmaya başlamıştır. Dünya konjonktüründeki değişimin Türkiye'nin ekonomi siyasetini de etkilediği bu ikinci dönemi 1929 ile 1938 yılları arasında sınırlandırmak mümkündür.

Türkiye'nin iktisadî kalkınmasında, diğer tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi, dünya ekonomik krizi önemli bir dönüm noktası olmuş; krizin çözümü için dünyada

⁹²⁹Şevket Pamuk, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadî Tarihi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s.182-183.

⁹³⁰Yüksel Ülken, "Atatürk'ün İktisadî Düşüncesi Ve Politikası", **Atatürkçülük (İkinci Kitap) Atatürk Ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1983, s.263-264.

⁹³¹Tekeli ve İlkin, Türkiye'nin 1929 Krizi'ni dış ticaret yoluyla ithal ettiğini iddia etmişlerdir. Bu tarihte gümrüklerin serbest kalması ülke ithalatı ve ihracatının yapısını değiştirmiş; ülke ekonomisi yeni düzene uyum sağlamakta zorlanmıştır. Bkz. İlhan Tekeli ve Selim İlkin, **Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu**, Ankara, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi Serisi No: 3, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 1982, s.33-46.

değişik önlemlere ve yöntemlere başvurulmuştur. Dünya ekonomik krizi esnasında Türkiye bütçe yetersizliği, arz fazlası gibi sorunlarla mücadele etmiştir. Bunların haricinde, askerî harcamalardan ötürü içerideki vergiler yüksekliğiyle Osmanlı'dan kalan borçlar ve dış ticaret hacminin dar oluşu da sıkıntı yaratmaktaydı. Ülke ihracatının yüzde 80'ini tarımsal ürünler oluşturmaktaydı. Türkiye'de işsizlik ise sanayileşmiş ülkelerdeki kadar çok olmamıştır; çünkü tarım işçilerinin büyük kısmı mahsullerini vermek suretiyle ücretlerini alabilmişlerdir. Krizin etkisinden ötürü ücretlerin düşmesi geniş çaplı işten çıkarmalara sebep olmamıştır. Örneğin, Almanya'da tarım sektöründe yüzde 4'lük bir istihdam azalması görülürken bu oran sanayi sektöründe yüzde 40 olmuştur. Macaristan'da da benzeri bir durum yaşanmıştır ve 1933 yılında kayıtlı işsiz sayısı yüzde 2'dir. Türkiye, iç düzenlemeler ve sıkı devletçi politika ile 1929 ekonomik krizinin yarattığı sıkıntıyı aşmıştır.⁹³²

Esas itibarıyla sanayi alanında etkisini hissettiren 1929 yılındaki ekonomik krizden ithalatçı bir ülke konumundaki Türkiye'nin istifade edeceği düşünülmüşse de Amerika ve Avrupa'nın alım gücünün azalmasıyla başta tütün ve üzüm olmak üzere Türkiye'nin ihracatı etkilenmiştir. Bununla beraber, dünyadaki sınaî krizin buğday fiyatlarındaki genel düşüş neticesinde ziraî sahaya sıçramasıyla kriz etkisini Türkiye üzerinde de göstermiştir.⁹³³ Krizin etkilerinin giderek belirgin hale gelmesi; özel sektöre dayalı sanayileşme hamlesinde istenilen hedefin elde edilememesi ve planlı Sovyet ekonomisinin cazip bir model olarak görülmesi neticesinde Türkiye, önlem olarak 1930 yılından itibaren ekonomi siyasetinde devletçiliği benimsemiştir. Bu siyasetin esası devletin ekonomide bir yatırımcı ve üretici olarak rol almasına dayanmıştır. 1931 yılında ithalata kota konulması ve ihracatın denetlenmesi hakkında çıkan kanun ekonomi politikasında korumacılığın ilk adımları olmuştur.⁹³⁴ Devletin

⁹³²Erdinç Tokgöz, "Atatürk'ün Tasarruf Politikası", **Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası Ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:513, Ankara, 1982, s.35-43; Tóth, **a.g.e.**, s.30.

⁹³³Mehmet Zeki, "Türkiye İş Başında – Memleketin Vaziyeti İktisadiyesine dair Ahsai İcmal", **Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi III**, İstanbul, Hamit Matbaası, 1930-1932, s.733-34.

⁹³⁴1930 ile 1933 yılları arasında çıkarılan ve yeni ekonomik düzene geçişi sağlayan korumacı karakterli temel kanunlar şunlardır: 20 Şubat 1930 tarih ve 1567 sayılı "Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun"; 10 Haziran 1930 tarih ve 1705 sayılı "Ticarette Tağşişin Men'i ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Kanunu"; 11 Haziran 1930 tarih ve 1715 sayılı "TC Merkez Bankası Kanunu"; 22 Temmuz 1931 tarih ve 1873 sayılı "Türkiye'ye Bazı Ülkelerden Yapılacak İthalata Tahdit ve Takyitler Tatbikine Dair Kanun"; 1932 yılında yürürlüğü konan "Çay, Şeker ve Kahve İthalatının Bir Elden İdaresi Hakkında Kanun"; 3 Haziran 1933 tarih ve 2262 sayılı

fiilen iktisadî hayata girdiği Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1934'te yürürlüğe konulmuştur. Malatya, Kayseri, Ereğli, Nazilli, Bursa Merinos dokuma fabrikaları, Gemlik Yapay İpek, Paşabahçe Cam, Beykoz Deri, İzmir Kağıt, Karabük Demir-Çelik, Eskişehir, Turhal Şeker, Kayseri Uçak fabrikaları kurulmuştur. Sanayileşmede rol oynayan esas kuruluş olan Sümerbank 1933 yılında; madenciliği geliştirmek için Maden Tetkik Arama Enstitüsü ve Etibank 1935 yılında kurulmuştur. Ülkenin sanayileşme hamlesi dış ticaret açığı vermeden ve asgarî ölçüde dış kredi tahsis etmek suretiyle gerçekleştirilmiş ve Türkiye'de sanayinin temeli atılmıştır. Demiryolları devletleştirilmiş, 1920'lerde özel sektöre verilen tekeller geri alınmış, ulaştırma, bankacılık ve finans sektöründe önde gelen işletmeleri devlet idare etmeye başlamıştır. Devletin ekonomik bir aktör olarak rolünün artması özel sektörü olumsuz etkilemiş, özel sektör küçük ölçekli olarak kalmıştır.

1930'lu yıllarda Türk ekonomisinin izlediği ithal ikameci⁹³⁵ ve devletçi politika vasıtasıyla içine kapalı ve merkezîleşmiş bir iktisadî yapı yaratılmıştır. 1929 sonrasında uygulanan korumacı siyaset sayesinde üretim ve istihdam artmış; az sayıda büyük ölçekli devlet fabrikaları üretime başlamıştır.⁹³⁶

28 Ekim 1927 tarihinde ülke genelinde ilk defa yapılan nüfus sayımı verilerine göre Türkiye'nin toplam nüfusu 13,649,945 olarak tespit edilmiştir. Bundan 6,584,404'ü erkek, 7,065,541'i ise kadındır.⁹³⁷ Ülkenin yaklaşık 900 bin km² olan yüzölçümü göz önüne alındığında nüfus yoğunluğunun bu istatistiğe göre seyrek olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden iş gücü açığı olan Türkiye'de işsizlikten söz etmek mümkün değildir. Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşanan savaşlar, Cumhuriyetin başında yaşanan nüfus mübadelesi ile birlikte nitelikli insan gücünde azalma görülmüştür. 1924 Tevhid-i Tedrisat Yasası ile ihtiyaç duyulan insan

“Sümerbank'ın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun”; 18 Haziran 1933 tarih ve 2299 sayılı “Ödünç Para Verme İşleri Kanunu”.

⁹³⁵**İthal İkamesi:** İç piyasaya dönük üretimi esas alan, yoğun koruyuculuğa dayalı ve ekonominin hemen her kesimini kapsayacak biçimde yaygın devlet müdahaleciliğini öngören sanayileşmeye yönelik uygulanan bir ekonomik modeldir. Hükümetler tarafından belirlenen sabit döviz kuru sistemiyle birlikte uygulanır; kurlar denge değerlerinin altında tutulduğu için ulusal paralar değer kazanır, bu da dış ticareti olumsuz yönde etkiler. Ülkeleri ithal ikamesine yönelten nedenler ve bu sistemin yol açtığı sorunlar için bkz. Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat Teori Politika Ve Uygulama**, İstanbul, Güzem Can Yayınları No.20, Geliştirilmiş 15. Baskı, 2003, s.591-594.

⁹³⁶Ancak, imalat sanayisinde küçük ölçekli, az sayıda işçi çalıştıran işletmeler çoğunluğu oluşturmaya devam etti. Bkz. Pamuk, **a.g.e.**, s.190.

⁹³⁷**İstatistik Yıllığı 1951, c.19**, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Yayın No:332, s.106.

gücünün ulusal kaynaklarla yetiştirilmesi için yoğun bir çaba ortaya konmuştur. Fakat bunun sonuçları uzun vadede alınacağından, Türk modernleşmesine daha çabuk ve radikal çözümler getirmek üzere yabancı uzman istihdamına öncelik verilmiştir. Özellikle Atatürk döneminde yoğun, hızlı ve radikal olarak yabancı uzman istihdamı ihtiyaç hissedilen her alanda kimi zaman ivme kazanmak üzere usta, teknisyen, işçi, mühendis, bilim adamı olarak istihdam edilmek suretiyle örgütlenme, kalkınma gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.⁹³⁸ Bilhassa ustalık isteyen vasıflı işlerde işçi eksikliği vardı.

İş hukuku ve düzenlemelerinden yoksun işçiler için 1930 yılında *Hıfzısıhha Kanunu*⁹³⁹ ile 1936 yılında *İş Kanunu*⁹⁴⁰ çıkarılmış; 1933 yılında ise *Türk Ceza Kanunu*'nda konuyla ilgili düzenlemeler yapılmıştır.⁹⁴¹ Bu düzenlemeler tümüyle çalışma koşulları, mesai saatleri, gece mesaisi, tatil günleri ile kadın ve gençlerin çalışma koşullarına ilişkindir. Ancak devletçi siyasetin korumacı karakterinden ötürü ülke piyasasındaki iş gücü açığı devam etmiştir. Cumhuriyetin ilanının ardından ülke nüfusu ile ilgili en önemli husus, ülkedeki kaynakların ve endüstrinin işletilmesi ile nüfus eksikliği meselesi olmuştur. Bu yetersizlik bir taraftan oldukça geniş tarım alanlarına sahip olan bu coğrafyanın işgücünde ciddi bir eksikliği işaret ettiği gibi diğer iş kollarında da ciddi eksiklikleri barındırmaktadır.⁹⁴² Yeni devletin iş gücünde verdiği açık dışarıdan işçi getirilmesiyle doldurulmak istenmiştir. İleride detaylarına değinileceği üzere Türkiye'de mevcut yabancı iş gücü, 1932 ile 1935 yılları arasında kademeli olarak azaltılmış; bazı mesleklerin sadece Türk vatandaşları tarafından yapılabileceğine hükmedilmiştir. Bu itibarla, devletçilik ilkesi sadece ekonomik

⁹³⁸Gülnaz Gezer Baylı, **Türkiye'de İstihdam Edilen Fransız Uzmanlar Ve Türk Modernleşmesine Katkıları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2013, s.8.

⁹³⁹6 Mayıs 1930 tarih ve 1489 Sayılı **Resmî Gazete** 24 Nisan 1930 tarih ve 1593 Sayılı "Umumî Hıfzısıhha Kanunu", 6 Mayıs 1930 tarih ve 1489 Sayılı **Resmî Gazete**.

⁹⁴⁰15 Haziran 1936 tarih ve 3330 Sayılı **Resmî Gazete** 8 Haziran 1936 tarih ve 3008 Sayılı "İş Kanunu", 15 Haziran 1936 tarih ve 3330 Sayılı **Resmî Gazete**.

⁹⁴¹20 Haziran 1933 tarih ve 2432 Sayılı **Resmî Gazete** 8 Haziran 1933 tarih ve 2275 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun Bazı Maddelerini Değiştiren Kanun.

⁹⁴² Ülkenin ekonomik durumuna ilişkin bkz. Alptekin Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşının Malî Kaynakları**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1990, s.49-81.

boyutuyla değil; refah toplumunu yaratmayı hedefleyen siyasî boyutuyla da değerlendirilmelidir.⁹⁴³

Erken Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin dış ticaret rejimi ve ilişkilerinden de bahsedilmelidir. Lozan Barış Antlaşması ile beraber imzalanan Ticaret Sözleşmesi hükümleri gereğince 1916 yılında yürürlüğe giren Osmanlı Gümrük Tarifeleri, sözleşmenin imzalanmasını takip eden beş yıl boyunca geçerliliğini korumuştur.⁹⁴⁴ Lozan Ticaret Sözleşmesi'nin sona erdiği 1929 yılında yürürlüğe giren yeni gümrük tarifesine göre, bütün tarım makine, araç ve gereçleri gümrük vergisinden muaf tutulmuştur. 1929 tarifesinde ulaştırma araçları ve yurtiçinde üretilmeyen sanayi maddeleri üzerindeki vergi oranları 1929'dan önceki döneme göre düşürülmüştür. Ancak yeni tarife ile özellikle iplik ve kumaş, şeker, un ve diğer gıda maddeleri, deri ve ağaç ürünleri, çimento gibi gelişmekte olan yerli sanayi alanlarındaki ithalata yerli üretimi koruyabilmek amacıyla yönelik olarak yüksek vergi oranları getirilmiştir.⁹⁴⁵ Sanayi makinelerine 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu gereğince gümrük vergisi muafiyeti getirilmiştir.

1923 ile 1929 yılları arasında Türkiye'nin ithalatı ihracatından sürekli daha fazla olmuştur. Bu dönemde en fazla dış ticaret açığı 1929 yılında yaşanmıştır. 1929 yılından itibaren uygulanan devletçi iktisat politikaları sonucunda ise 1930 ile 1937 yılları arasında dış ticaret dengesi sürekli fazla vermiştir. 1930'da ihracat bir önceki yıla göre yüzde 4,6 azalırken, ithalat ise yüzde 43,7 azalmıştır. 1934'de ihracat bir önceki yıla göre yüzde 25,7 artarken, aynı yıl ithalat bir önceki yıla göre yüzde 52,5 artmıştır. İthalattaki bu önemli artışa rağmen 1934'de dış ticaret dengesinin fazla verdiği görülmektedir. 1930 yılından 1937 yılına kadar Türkiye'nin ihracatının

⁹⁴³Devletçilik ilkesinin siyasî boyutuna ilişkin değerlendirmeler için bkz. Hamza Eroğlu, "Atatürk Ve Devletçilik", **Atatürkçülük (İkinci Kitap)**, s.301-319; Hamza Uygun, "Türkiye'de Devletçilik siyaseti Ve Günümüze Kadar Süren Devletçilik Siyaseti Tartışmaları", **Mustafa Kemal'i Anlamak**, Fahrünnisa Kadıbeşgil (Haz.), Ankara, Oluşum Yayınları, 1981, s.58-71.

⁹⁴⁴24 Temmuz 1923'te imzalanan V No'lu Lozan Ticaret Sözleşmesi hükümlerinin Türkçe tercümesi için bkz. **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, Takım II Cilt 2 Konferansda İmzalanan Senetler (30 Ocak ve 24 Temmuz 1923)**, Seha L. Meray (çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2001, s.72-8. Bu dönemde yürürlükte olan gümrük tarifeleri şu şekildedir: 1926 yılı itibarıyla Türkiye'yle ticaret yapan ülkeler üç gruba ayrılmıştı. Birinci grubu kapsayan Lozan'da Ticaret Antlaşması Yapılan Devletler için 9 kat sayılı gümrük tarifesi. İkinci grubu oluşturan geçici anlaşma imzalanan ülkelerin mallarına Lozan Anlaşması uyarınca 9'lu kat sayısını uygulanmaktaydı, bazı kalemler için 8'li kat sayı uygulanmaktaydı. Son olarak, diğer tüm ülkelerin malları için 8'li gümrük kat sayısı mevcuttu. **MNL K 69 761. bağ** 1926-1927 1-b. dosya 9 Şubat 1926 tarih ve 12 gazd. res / 1926 sayılı rapor.

⁹⁴⁵Tezel, **a.g.e.**, s.162.

ithalatından fazla olduğu görülmektedir. 1936 yılındaki dış ticaret fazlası, 1937 yılında gerilemiş ve 1938 yılında ithalattaki artış ihracattaki artışı geçerek tekrar dış ticaret açığı verilmiştir.

TABLO-2: Yıllara Göre Türkiye'nin Dış Ticareti⁹⁴⁶					
	İhracat		İthalat		Dış ticaret dengesi
	Değer	Değişim	Değer	Değişim	Değer
Yıllar	'000 \$	%	'000 \$	%	'000 \$
1923	50 790		86 872		- 36 082
1924	82 435	62,3	100 462	15,6	- 18 027
1925	102 700	24,6	128 953	28,4	- 26 253
1926	96 437	-6,1	121 411	-5,8	- 24 974
1927	80 749	-16,3	107 752	-11,3	- 27 003
1928	88 278	9,3	113 710	5,5	- 25 432
1929	74 827	-15,2	123 558	8,7	- 48 731
1930	71 380	-4,6	69 540	-43,7	1 840
1931	60 226	-15,6	59 935	-13,8	291
1932	47 972	-20,3	40 718	-32,1	7 254
1933	58 065	21,0	45 091	10,7	12 974
1934	73 007	25,7	68 761	52,5	4 246
1935	76 232	4,4	70 635	2,7	5 597
1936	93 670	22,9	73 619	4,2	20 051
1937	109 225	16,6	90 540	23,0	18 685
1938	115 019	5,3	118 899	31,3	- 3 880
1939	99 647	-13,4	92 498	-22,2	7 149
1940	80 904	-18,8	50 035	-45,9	30 869
1941	91 056	12,5	55 349	10,6	35 707
1942	126 115	38,5	112 879	103,9	13 236
1943	196 734	56,0	155 340	37,6	41 394
1944	177 952	-9,5	126 230	-18,7	51 722
1945	168 264	-5,4	96 969	-23,2	71 295

Tabloya göre, dünya krizi yıllarında Türkiye'nin dış ticaret hacmi azalmıştır. 1932 ve 1933 yıllarında, dış ticaret yüzdeleri dibe vurmuştur. 1933'ten 1938'e kadar

⁹⁴⁶Türkiye İstatistik Kurumu Verileri, <www.tuik.gov.tr> (Erişim Tarihi: 1 Nisan 2014).

hem ihracatta hem de ithalatta sürekli artış vardır. 1939'da daha küçük oranda geriye düşüş yaşanmıştır. 1939'da ise az miktarda bir düşüş olmuştur. Ekonomik krizin etkileri haricinde bu tabloyu oluşturan etmenler şu şekilde sıralanabilir:

Türkiye, 1931 yılında dış ticarete kontenjan düzenini yürürlüğe sokmuş; çıkarılan bir kanun ile Hükümet ithalat üzerinde fizikî sınırlamalar getirebilme yetkisine sahip olmuştur.⁹⁴⁷ Bu kapsamda aynı yıl kota listeleri belirlenmiş; daha sonra yapılan düzenlemeyle tüm ithal mallar bazı istisnalarla kontenjana dâhil edilmiştir.⁹⁴⁸ Tarım ve sanayi üretiminde kullanılan makine araç-gereç ve hammaddeler, ilaç ve tıpta kullanılan malzemeler bu fiziki sınırlamaların dışında bırakılmıştır. Mamul gıda maddeleri, alkollü içecekler, parfüm, elbise, ayakkabı ve deri eşyalar gibi bazı tüketim mallarının ithali ise yasaklanmıştır. Diğer tüketim malları ile çimento gibi yurtiçinde de üretilen malların ithalatı ise kotalar çerçevesinde tespit edilmiştir. Bu önlemlere ek olarak, dövizde yapılan düzenleme de Türk ticaretinin şeklini değiştirmiştir.⁹⁴⁹

1930 ile 1933 yılları arasında ithal malların fiyatlarında yüzde 44'ü bulan önemli düşüşler yaşanmıştır. Hükümetin oluşturduğu I. Beş Yıllık Sanayi Kalkınma Planı'nın son şeklinin verildiği 1933'de başta kumaş ve deri eşyalar olmak üzere vergi oranları daha da arttırılmıştır. Diğer taraftan 1933'deki tarife değişiklikleri hükümete daha sonra yapılacak olan ikili ticaret anlaşmalarındaki pazarlıklara yüksek tarife oranları ile başlama avantajı sağlamıştır.

1933 yılından itibaren Türkiye, ülkenin dış ticaretinde önemli bir yere sahip olan ülkelerle karşılıklı gümrük tarife indirimlerini de kapsayan ikili ticaret

⁹⁴⁷1 Ağustos 1931 tarih ve 1861 sayılı **Resmî Gazete** 22 Temmuz 1931 tarih ve 1873 sayılı "Ticaret Mukavelesi veya Modüs Vivendi Aktetmiyen Devletler Ülkesinden Türkiye'ye Yapılacak İthalâta Memnuiyetler veya Tahdit veyahut Takyitler Tatbikına Dair Kanun",.

⁹⁴⁸10 Aralık 1931 tarih ve 1972 sayılı **Resmî Gazete** 12 Kasım 1931 tarih ve 11940 numaralı kararname ve 9 Aralık 1931 tarih ve 11986 numaralı Memleketimiz İktisadiyatını Korumak Maksadile Cetvellerin Mer'iyete Vaz'ına Dair Kararname,.

⁹⁴⁹**Türk Parasını Korumaya Dair 6 Sayılı Kararname** "Madde 1: Döviz mürakabesi ikame edip de Türkiye'den memleketlerine yapılan ithalâtın dövizlerini vermeyen memleketler ile ülkesi dahiline Türkiye'den girecek malların ithalını menetmiş olan memleketlerden Türkiye'ye gelen eşya için döviz verilmez. Bu memleketler mallarını Türkiye'ye Türkiye'ye ithal etmek isteyenlerden malların Türk parasıyla tutarının merkez bankasına tevdi edilmiş olduğuna dair vesaik ibraz etmeyenlerin malları gümrüklerce memleket dahiline ithal edilmez. Bu suretle merkez bankasına yatırılmış olan paralar ancak o memleketlere ithal edilmek üzere Türk mahsulü mubayaası hususunda kullanılabilir. Madde 2: Ülkesi dahiline giren mallar için yüzde muayyen bir nispette döviz ita olunup mütebaki kısmı için birinci madde mucibince muamele olunur. Madde 3: Bu kararname neşri tarihinden muteberdir. Madde 4: Bu kararnamenin icrasına Maliye Vekili memurdur." 6 Ağustos 1932 tarih ve 2167 sayılı **Resmî Gazete** Kararname No: 13212.

anlaşmaları yapmaya başlamıştır. Bu dönemde Türk hükümeti ithal ikamesine yönelik sanayileşme politikasıyla uyumlu bir dış ticaret politikası uygulamıştır. İthalatı kısıtlayıcı önlemler miktar kısıtlamaları ve takas yoluyla ihracatı arttırma olmuştur.⁹⁵⁰ Bu önlemler devletin doğrudan müdahale edebildiği; dış ticaret dengesini daha çok kendisinin kolayca denetleyebildiği yöntemlerdir.

Dış ticaret siyasetinin diğer ana amacı, ihracatı geliştirme konusunda örgütlenme eksikliği kendisini daha açıkça hissettirmiş olmasına rağmen pek kapsamlı önlemler alınmamıştır. İhracat, büyük ölçüde, tarım ürünlerine bağlı olduğu için bu konuda alınan ya da alınmak üzere olan silo yapımlarından standardizasyona ve tarım satış kooperatiflerine kadar uzanan örgütlenme önlemleri alınmıştır. Dış piyasalara ilişkin istihbaratın sağlanması ve Türk mallarının tanıtımı için 29 Mayıs 1933 tarihinde İzmir Fuarı'nın ve 28 Mayıs 1934 tarihinde ise *Türkiye Dış Ticareti İşleri Millî Ofisleri Dairesi (Türkofis)* kurulması alınan diğer önlemler olmuştur.⁹⁵¹

1923 ile 1929 yılları arasında Türkiye'nin ticaret yaptığı başlıca ülke İtalya olmuştur. İtalya'nın Türkiye'nin ithalatında yüzde 15'lik ve ihracatında yüzde 25'lik payı olmuştur. Trieste Limanı 1920'li yıllarda tüm Doğu Avrupa'nın yanı sıra Avusturya ve Almanya'nın da ihtiyacını karşılamıştır. Deniz ulaşımının maliyetinin düşüklüğünden ötürü Türkiye'nin Orta Avrupa'dan ithal ettiği mallar İstanbul ve İzmir'e genellikle Trieste'den gelmiştir; Türkiye'nin ihraç ettiği mallar da İstanbul ve İzmir'den Trieste'ye gitmiştir.

Bu dönemde Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılayan başlıca ülkeler arasında Almanya da yer almıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Sultan II. Abdülhamit döneminden itibaren Almanya'nın Türk ticaretinde artan bir yeri olmuş; I. Dünya Savaşı'nda ittifak ilişkileriyle birlikte bir ticaret tekeline sahip olmuştur.⁹⁵² Savaşın sonra Türkiye ile Almanya'nın ticaret ilişkileri yeniden başlamıştır. Özellikle makine ve elektrikli alet ithalatında Almanlar lider durumda olmuştur. Türkiye'nin ithalatında Almanya'nın payı her sene artmıştır: 1923 yılında yüzde 6,37 olan bu

⁹⁵⁰Tezel, **a.g.e.**, s.167-174.

⁹⁵¹Tekeli ve İlkin, **a.g.e.**, s.245-249.

⁹⁵²Osmanlı Devleti'nde yükselen Alman iktisadî nüfuzunun kapsamlı tahliline dair bkz. İlber Ortaylı, **İkinci Abdülhamid Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, Ankara A.Ü.S.B.F. Yayınları, No.479, 1981, s. 22-56; Sean Mc Meekin, **Berlin~Bağdat Demiryolu Almanya'nın Dünya Hâkimiyeti Mücadelesi ve Osmanlı İmparatorluğu 1898-1918**, Azize F. Çakır (çev.), İstanbul, Picus, 2012, s. 50-157.

oran 1929'da yüzde 15,28, 1932'de yüzde 23,34 ve 1936 yılında ise yüzde 45,1'dir.⁹⁵³

Türkiye'nin iktisadî kalkınma hareketine girişmesiyle Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesi aynı döneme rastlamıştır. İlk beş yıllık sanayi planını gerçekleştirmek için yeni kaynaklara ihtiyaç duyan Türkiye, Balkan ve Ortadoğu memleketlerinde işlenmiş maddeleri için yeni pazar arayışı içindeki Almanya ile sıkı bir iktisadî işbirliğine girişmiştir. 1934 yılından itibaren büyük Alman firmalarının Türkiye'ye açtıkları krediler sayesinde Türkiye'nin Almanya ile ticaret hacmi süratle artmıştır.⁹⁵⁴ Nazi Almanyası Türkiye'de ekonomik hegemonya kurmayı amaçlamış ve tüm girişimlerini bu amaca uygun biçimde planlamıştır. Almanya'nın Türk ticaretinde lider konuma erişmesi için II. Dünya Savaşı'nı beklemesi gerekmiş, bu dönemde Alman ticaretinin payı yüzde 50'ye varmıştır. Türkiye, dönemin dünya ticaret konjonktürünün de etkisiyle ekonomik alanda büyük ölçüde Almanya'ya bağımlı hale gelmiştir.⁹⁵⁵

1930'larda Türkiye'nin mal alışverişinin Almanya'ya yönelmesi üzerine İngiltere bu durumdan rahatsız olmuş; Ortadoğu'daki Alman ve İtalyan emellerine karşı stratejik önemi olan bu ülkeye, üzerindeki Alman nüfuzunu dengelemek için 27 Mayıs 1938 tarihinde 16 milyon sterlin tutarında kredi vermiş; bunun 6 milyon sterlini silah alımına tahsis edilmiştir.⁹⁵⁶ 28 Eylül 1939 tarihinde İngiltere, Fransa ve Türkiye arasında "Akdeniz Savunması"na dönük olarak kurulan ve ekonomik boyuta da sahip olan bir üçlü anlaşma ile Türkiye'nin savaşa girmemesi karşılığında bu ülkeye 25 milyon Sterlin kredi verilmiştir. Bu anlaşma, bir bakıma dış kredi konusunu 1940'lı ve daha sonraki yıllarda değişik çizgilere oturtan bir başlangıç da sayılabilir.⁹⁵⁷

⁹⁵³Cemil Koçak, **Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)**, Ankara, TTK, 1991, s.93-94, 244.

⁹⁵⁴Gönlübol ve Sar, **a.g.e.**, s.115.

⁹⁵⁵Koçak, **a.g.e.**, s.248.

⁹⁵⁶Zehra Önder, **II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası**, Leyla Uslu (çev.), Ankara, Bilgi Yayınevi, 2010, s.17.

⁹⁵⁷Elisabeth Barker, **British Policy in South-East Europe in the Second World War**, Bristol, MacMillan Press, 1976, s.19-22; Bilsay Kuruç, **Belgelerle Türkiye İktisat Politikası 1. Cilt (1929-1932)**, Ankara, A.Ü.S.B.F. Yayınları No.569, 1988, s.LIV.

3.4. Macaristan'ın İktisat Siyaseti

Macaristan öteden beri bir tarım devleti olmuştur.⁹⁵⁸ Yozgat Mebusu Tahsin (Coşkan) Bey'in 1929 yılında yaptığı bir tetkik seyahati sonrası kaleme aldığı raporda da belirttiği üzere, Macaristan'da fabrika ve sanayi oldukça gelişmiş olmakla beraber Macar milletinin yegâne servet kaynağı tarımı olmuştur. Yetiştirdikleri hububat ve çeşitli tarım ürünlerini kendi ihtiyaçlarını temin ettikten sonra dışarıya satmışlardır.⁹⁵⁹ 1848 Devrimi ile Macaristan'da serflik ortadan kalkmış ve Macaristan'ın sanayileşmesi için temel koşullar ortaya çıkmıştır ancak Habsburglara karşı yürütülen bağımsızlık savaşının kaybedilmesiyle gelen mutlakiyetçi Habsburg idaresiyle ayakta kalan feodal düzen Macarların ekonomik ve sosyal kalkınması için büyük engel teşkil etmiştir.⁹⁶⁰ Avusturya-Macaristan Monarşisi ise ekonomik kalkınma için daha iyi koşullar sunmuştur. Yine de, söz konusu ikili yapı içerisinde de Macaristan'ın sanayileşmesi dar bir çerçeve içinde kalmıştır. Macarların bağımsız bir devlete sahip olmayışı ve Avusturya'nın tespit ettiği ortak gümrük alanı Macar piyasasının Avusturya'nın daha gelişmiş olan imalat sanayisi ile rekabet edememiştir. Bu yüzden Macaristan 19. yüzyılın sonuna yaklaşıldığında tarım devleti niteliğini muhafaza etmiştir. Bu bilgiye bakarak Macaristan'da sanayinin gelişmediğini söylemek ise yanlıştır. Macar ekonomisi 19. yüzyılın sonundan itibaren I. Dünya Savaşı'na kadar geçen yirmi-yirmi beş yıllık süre içerisinde

⁹⁵⁸“*Macarlar ne ile iştilal ederler? Yabancı milletler, Macaristan'ı umumiyetle par excellence bir ziraat memleketi adderler. Dış ülkelerde pek yayılmış bir kanaate göre, Macar milletinin en büyük kısmı ziraatla, hayvancılık ve şarapçılıkla meşgul olur. Bu kanaati iki türlü izah etmek mümkündür. Bir taraftan Macar buğdayının, Macar ununun, Macar şarabının asırlardan beri kazandığı geniş ün, diğer taraftan Macar “puszta”sının[ova], Macar “csikós”unun[at yetiştiricisi], Macar “gulyás”ının[et, havuç ve patatesten yapılan bir tür sulu yemek, gulaş] ve Macar “csárdás”ının [Macar şarkısı] Avrupa'da yarattığı romantik duygu bu kanaati doğurmuştur.*” **Yeni Macaristan**, s.19-20. Asım Us da hatıralarında “değerli Macar ineklerinin günde altmış yetmiş kilo süt verdiği”ni yazar. Bkz. **Asım Us'un Hatıra Notları 1930'dan 1950 Yılına Kadar Atatürk ve İsmet İnönü Devirlerine Ait Seçme Fıkralar**, İstanbul, Vakıf Matbaası, 1966, s.41.

⁹⁵⁹Tahsin Bey, bir ziraat mühendisi olarak Macaristan'da tarımın bu denli gelişmesini Tuna Nehri'ne, nehrin geçtiği arazinin düz ve verimli olmasına ve iklim koşullarının elverişliliğine bağlamaktadır. “*İtalya, Fransa, Almanya, Avusturya, Macaristan'da yapmış olduğum tetkik seyahati hakkında*” başlıklı 9 Nisan 1929 tarihli rapor, **BCA 030.10.000.000.200.362.8.**, s.9.

⁹⁶⁰Macaristan'da 1848-1918 yılları arasında gerçekleşen tarımsal üretimin kapsamlı ekonomik bir tahlil için bkz. Scott M. Eddie, “Agricultural Production an Output per Worker in Hungary”, **Economic Development in the Habsburg Monarchy and in the Successor States**, (der.) John Komlos, East European Monographs, Boulder, 1990, s.221-239.

sanayileşmiştir; yine de gelişen sanayi Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun diğer bölgelerine oranla geride kalmıştır.⁹⁶¹ Becker bunun sebebini, Macaristan'ın kendi idaresi altındaki topraklarda yaşayan azınlıklara yönelik uyguladığı Macarlaştırma siyasetinin şiddetine ve ayrıca, bu azınlıkların sahip oldukları güçlü köylü karakterlerinin millî bir burjuva cereyanı yaratmalarının önünde engel teşkil etmesiyle açıklamaktadır.⁹⁶²

Macaristan'ın her ne kadar Tahsin Bey'in tespit ettiği üzere "*Orta Avrupa hükümetleri meyanında... ziraat sahasında komşularının gıptalarını mucip olacak zirai eserler[e]*"⁹⁶³ ve sanayi açısından kendisini ayakta tutacak alanlara sahip olsa da savaş sonunda hammadde ve üretim açısından sıkıntı yaşamıştır. Ülkede mühendislik gerektiren sektörler, eskisine oranla yüzde 89 daha az demir cevherine ulaşabilirken ağaç işleme fabrikaları da artık yüzde seksen beş daha az keresteye sahip olabilmıştır. Bu yüzden 1919'dan sonra bağımsızlığına yeni kavuşan uluslar, iktisadî hayatlarının önceden daha dengeli bir tarımsal ve sanayi temeli yaratmak için geliştirilmemiş olan alanlarını kurmak zorunda kalmışlardır.⁹⁶⁴ Macar ekonomisinin bu meyanda yeniden yapılandırılması gerekmiş ve bu durumun ülke için ciddi sorunlara gebe olması beklenmiştir. Macar hükümeti sanayinin yapısal problemleri ile sanayi istihdamı ve tarımsal ürün fazlalığı sorunlarının giderilmesi gibi siyasalar arayışına girmiştir.⁹⁶⁵

⁹⁶¹György Ránki, "Problems of the Development of Hungarian Industry, 1900-1944", **The Journal of Economic History**, Vol. 24, No.2 (June 1964), s.204.

⁹⁶²Becker, a.g.m., s.34.

⁹⁶³Tahsin Bey, **a.g.r.**, s.9. Erkun da bu konuda şu tespitte bulunmuştur: "*Bilgimize nazaran, Macar sanayisinin ilerlemesinde, sanayileri yüksek olan komşu memleketlerin büyük tesir ve yardım hisseleri olmakla beraber, asıl âmil Macarların her şeyden evvel yurtlarının bir tarım memleketi olduğunu kavramaları, memleketin her türlü iktisadî gidişini buna göre ayarlamış olmalarındandır...[T]arım endüstrisine büyük önem vermişlerdir. Nitekim dış ticaretlerini tanzim ederlerken takip edilecek yolların şunlar olacağını kabul etmişlerdir: 1. Komşu memleketler ve bilhassa İsviçre ve İtalya ile ticarî münasebatı geliştirmek; 2. Dışarıdan getirilen malları dahilde imal etmeye yönelmek... ; 3.Daha çok ve iyi kaliteli mahsul almak için tarım âlet ve makine imalini geliştirmek. Bu esaslar dahilinde Macaristan'da bilhassa tarım slet ve makinelerin imali faaliyetine geçilmiş ve bu faaliyet o kadar ilerlemiştir ki, memlekette yapılamayan diğer makinelerin de imaline başlanılmış ve ihraç malları içerisinde bunlar da önemli bir yer tutmuştur.*" Bkz. Vecdet Erkun, "Türkiye'de İstihsal Vasıtaları: Macaristanda ziraat sanayi nasıl kuruldu", **İktisadî Yürüyüş**, c.7, S.158 (1946), s.7.

⁹⁶⁴Lee, **a.g.e.**, s.181.

⁹⁶⁵Zoltán Kaposi, "Magyarország gazdasága a két világháború között (İki Dünya Savaşı Arasındaki Macaristan Ekonomisi)", **Előadások Magyarországról a két Világháború Között (İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Macaristan Hakkında Konferanslar)**, Romsics Ignác, L. Nagy Zsuzsa, Ormos Mária, Kaposi Zoltán (der.), Janus Pannonius Tudományegyetem Kiadó, Pécs, 1998, s.41-43.

Macaristan, Trianon Antlaşması hükümleri uyarınca daha dar bir sınır hattı içine sıkıştırıldığında tarım yapılabilen toprağının büyük bir kısmı elinde kalmış olsa da; deniz sahillerinin yanı sıra kömür, tuz, demir ve başka madenlerinin en zengin cevherlerini de kaybetmiştir. Dünya Savaşı'ndan önceki senelerde kıymetli ve esaslı bir sermaye olan ormanlarının elinden alınmış olması da Macaristan için büyük bir ekonomik felaket olmuştur. Bunlara ek olarak, Tuna Nehri üzerinde de barış antlaşmalarıyla yeni düzenlemeler yapılmış olduğundan, Macar hükümeti artık ülke için hayati önemi haiz olan bu nehrin üst kısımlarından da istifade edememiştir. Bu kadar çok değişim ve Avusturya ile Macaristan'ın ayrılmasının sonucu olarak ülke bir dönem kendi kendine yetebildiği konumdan savaş sonrasında ihtiyaçlarını dışarıdan temin eder hale düşmüş; yani ithalat ve ihracat yapma gereksinimi ortaya çıkmıştır. Geniş ve güvenli bir pazarın kaybı ülkenin ivedilikle yeni pazarlar bulması meselesini gündeme getirmiş ve ülkeyi uluslararası rekabetin içine itmiştir. Bununla beraber sanayi ve ticaret imkânlarını kaybeden Macaristan zirai üretici olarak kalmıştır. Tarım ve besin sanayi lehine olan tek taraflı bu üretim biçimi Macaristan'ın bu ürünlerine pazar bulması gereğini doğurarak ticarete bağımlılığını körüklemiştir. Böylece, Macaristan'ın dış ilişkilerinde ticaretin rolü savaştan sonra artmıştır. Bu durum dünya ekonomik krizinin baş gösterdiği 1930 ile 1932 yılları arasında azalmasına rağmen 1933 ile 1937 yılları arasında yeniden yükselmiştir.⁹⁶⁶

⁹⁶⁶Dış ticaret teorisine göre, az gelişmiş tarım üreticilerinin ekonomilerinde ticaretin önemli yer tuttuğu varsayılır. Buna göre, dış ticaret küçük ülkelerin ulusal gelirlerinde büyük ülkelerinkinden daha büyük rol oynar. Bkz. Elisabeth Nathalie Spilman, **A Study in Economic Nationalism: Foreign Trade Policies and Modernization in Interwar Hungary 1919-1939**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of California, Los Angeles, 2003, s.286-287. Avusturya da imparatorluğun yıkılmasının ardından benzeri sorunlarla boğuşmak durumunda kalmıştır. Yine de eski imparatorluğun otomotiv sanayisinin yüzde 90'ı; lokomotif üretiminin yüzde 83'ü; kauçuk sanayisinin yüzde 75'i; demiryolu taşımacılık üretiminin yüzde 74'ü; demir ve çelik üretiminin yüzde 35'i ve ziraî makine üretiminin yüzde 34'ü bu ülke sınırları içinde kalmıştır. Bkz. Karner, a.g.m., s.255.

TABLO 3: I. Dünya Savaşı Ve Trianon Antlaşması Sonrasında Macar Sanayisindeki Gerileme⁹⁶⁷ (1913-1921 yılları arasında % olarak)	
Demir-Çelik	53,3
Makine	36,8
Elektrik Üretimi	67,4
Yapı Malzemesi	36,8
Ağaç Sanayi	44,4
Deri Sanayi	67,6
Tekstil	58,4
Giyim Sanayi	59,3
Kağıt	36,3
Gıda	57,6
Kimya	42,1
Basım	32,8
TOPLAM	51,2

Macaristan'ın bu dönemdeki iş gücüne bakıldığı takdirde, savaş öncesinde ekilebilen arazilerde çalışmak üzere yaz aylarında Çekoslovakya'dan Macar ovasına inen mevsimlik işçilerin iki ülkenin ayrılması ve sınır geçişinden menedilmelerinin ülke ekonomisini olumsuz biçimde etkilediği görülür.⁹⁶⁸ Savaş sonrasında ise kaybedilen topraklarda kalan Macarlar anavatanlarına sığınmış; ülkedeki işsizlik had safhaya çıkmıştır.⁹⁶⁹ I. Dünya Savaşı ve Trianon Antlaşması'ndan arta kalanlar ile mücadele etmek zorunda kalan işsiz Macarlar için dışarıya göç etme fikri ve teklifi son derece cazip gelmiştir: *“Nüfusu sermayesine göre çok olan memleketler dışarıya rençper şeklinde insan çıkarırlar. Muhacirler köy veya şehir amelesi gibi hemen hiç parasız dışarı giderler ve kendi memleketlerinden daha zengin ve hiç olmazsa geçim noktai nazarından daha müsait memleketler ararlar.”*⁹⁷⁰ Bu itibarla Macarlar başta Almanya, Fransa ve ABD olmak üzere Kanada, Brezilya, Norveç, Hollanda ve

⁹⁶⁷T. Iván Berend ve György Ránki, **A Magyarországa Gazdasága az első világháború után 1919-1926 (I. Dünya Savaşı Sonrası Macaristan Ekonomisi 1919-1926)**, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966, s.55.

⁹⁶⁸“Harpten On Sene Sonra Macaristan”, **Ayın Tarihi**, c.20, S. 63-64 (Haziran-Temmuz 1929), s.4594-4595.

⁹⁶⁹Macaristan'ın bu çalkantılı dönemine ilişkin sağlıklı istatistik bulmak güçtür.

⁹⁷⁰Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, Ankara, TTK, 2. Baskı, 1995, s.174. **İşgücü göçü:** işgücü miktarının istihdam seviyesini aştığı bazı gelişme halindeki ülkelerin uyguladıkları bir siyasettir. Bu siyaset ülkedeki işsiz sayısını azaltarak işsizlik sorununu geçici olarak hafifletici bir rol oynamakla beraber, işsizlik sorununa köklü bir çözüm getirmez. Sadece sorunun çözümünü daha ileriki yıllara erteleyen geçici bir önlemdir. Ayrıca, işgücü kabul eden ülkelerde ekonomik bir durgunluğun veya gerilemenin ortaya çıkması halinde, ülkelere dönen işçiler işgücü ihraç eden ülkede işsizlik sorununun daha büyük bir şiddette hissedilmesine neden olabilir. Bkz. “İşgücü Göçü”, **Büyük Ekonomi Ansiklopedisi**, s.298.

Türkiye gibi farklı memleketlere göç etmişlerdir. Zeidler dışarıya göç eden Macar kökenlilerin sayısını 1921-1924 yılları arasında yaklaşık 40 bin; 1925-1931 yılları arasında ise yaklaşık 35 bin kişi olarak vermiştir.⁹⁷¹ Macaristan, I. Dünya Savaşı sonrasında sadece dışarı göç vermemiş; aynı zamanda kaybettiği topraklardan da göç almıştır. 1918-1924 yılları arasında yaklaşık olarak 426 bin mülteci Macaristan'a sığınmıştır.⁹⁷²

Savaşın patlak vermesiyle artan askerî üretimdeki ve savaşın sonunda cereyan eden siyasî istikrarsızlık ücretleri enflasyonu tetiklemiş; reel ücretleri düşürmüştür. Savaşın hemen öncesinde bir subayın aldığı reel ücret 1918 yılı sonu itibarıyla yüzde 67 oranında; aynı dönem aralığı dikkate alındığında bir rençperin ücreti yüzde 54 ve bir fabrika işçisinininki ise yüzde 47 oranında düşmüştür.⁹⁷³

Savaş sırasında ve sonrasında ülkenin geçirdiği çalkantılı dönem ile Trianon Antlaşması'nın ağır hükümleri Macar devlet bütçesini krize sürüklemiştir. Enflasyonun yanı sıra işsizlik, ücretlerin düşük olması, insanların temel ihtiyaç mallarından yoksun olmaları ve kötü yaşam standartları ülkede istikrarı sağlamaya çalışan Başbakan Kont Teleki ve halefi Kont Bethlen için bir tehdit oluşturmuştur. Üstelik Trianon Antlaşması'nın hükmü uyarınca Macaristan'ın ödemesi gereken savaş tazminatı miktarı 1922 yılı itibarıyla henüz belirlenmemiştir. Uluslararası platformda yüksek enflasyon ve kötü malî koşullardan ötürü Macar hükümetinin

⁹⁷¹Zeidler, **a.g.e.**, s.56. Macar uyrukluların 19. yüzyıldan itibaren ABD'ye göç etmelerine ilişkin bkz. Gál, a.g.m., s.507-9. ABD, 1924 yılında çıkardığı iki kanunla Avrupa'dan gelen göç dalgasının önüne geçmek istemiştir ve ülkesine göç etmek isteyen milletlere kota koymuştur. Amerikan hükümeti tarafından konulan kotaya tâbi olan Macarlar 1924 yılından itibaren çoğunlukla Kanada'ya gitmişlerdir. Kimi Macar kökenliler ise kendilerini dağılan Habsburg İmparatorluğu'nun Çek, Romen, Sırp gibi diğer tebaalarındanmış gibi göstererek ABD'ye yerleşmeyi başarmışlardır. Bkz. Tibor Frank, "Approaches to Interwar Hungarian Migrations, 1919-1945", **The Hungarian Historical Review**, vol. 1, No. 3/4 (2012), s.346. ABD'nin konuya ilişkin çıkardığı kanun ve ABD'ye göç eden Avrupalı mültecilere dair değerlendirme için bkz. Laura Fermi, **Illustrious Immigrants The Intellectual Migration from Europe 1930-1941**, Chicago, The University of Chicago Press, s.18-138; Mark Imre Major, **American Hungarian Relations 1918-1944**, Hamilton-Ontario, Reprint by Hunyadi MMK, 1991, s.93-110. Fransa'daki Macarların ekonomik durumları hakkında detaylı bir tahlil için bkz. Mosonyi Ferenc, "Franciaország Magyarok Nyelve (Fransa'daki Macarların Dili)", **Korunk (Çağımız)**, 12-1937, s.1036. Macar hükümeti yurtdışında yaşayan Macarların durumlarını dış temsilciliklere gönderdikleri anketler vasıtasıyla yakından takip etmiştir. Bu konuda hazırlanan raporlar ve bazı anket sonuçları **MNL K 60 1927/I-7 numaralı** klasörde bulunabilir.

⁹⁷²Zeidler, **a.g.e.**, s.57. Macaristan'a gelen mültecilere dair ekonomik ve demografik bir değerlendirme için bkz. István I. Mócsy, **The Effects of World War I The Uprooted: Hungarian Refugees and Their Impact on Hungary's Domestic Politics, 1918-1921**, New York, East European Monographs No. CXLVII, War and Society in East Central Europe Vol. XII, Brooklyn College Press, 1983.

⁹⁷³Romsics, **a.g.e.**, s.107.

belirlenecek olan tazminatı sağlıklı biçimde ödeyemeyeceği intibası oluşmuştur. Ziraî üretim savaş öncesi döneme nazaran yarı yarıya azalmıştır ve ihracat da ithalat oranlarını kapatacak seviyede değildir. Sermaye açığı da başka bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.⁹⁷⁴

Bu tablo Trianon Antlaşması'nın ağır hükümleri ve kaybedilen topraklardan ötürü hükümet için ekonomiyi ayağa kaldıracak ve istikrarı sağlayacak yol olarak dış borçlanma seçeneğini gündeme getirmiştir. Alınan dış borç sayesinde Macaristan hem içerideki ekonomik durumunu düzeltmiş hem de ülke Tuna Havzası'nda kaybettiği itibarı elde etmiştir.⁹⁷⁵

Savaş sonrasında Orta ve Doğu Avrupa'da İngiltere ile Fransa arasındaki dikkat çekici ekonomik rekabet ve Ruhr Krizi'nin yankıları Macaristan'ın tazminat meselesini de etkilemiştir. Esasen Macaristan ile Fransa arasında barış görüşmeleri esnasında ve Trianon Antlaşması'nın imzalanmasının hemen ertesinde önce gizli sonra da resmî olmak üzere ekonomik müzakereler yapılmıştır. Önce Budapeşte'deki Fransız Yüksek Komiseri Maurice Fouchet, ardından Başbakan Millerand'ın desteğiyle Fransız Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Maurice Paléologue'un aracılığıyla yapılan görüşmelerde, Tuna Havzası'nın ekonomik hâkimiyeti için Macaristan'ı hareket noktası olarak gören Fransa, Macarlar lehine birtakım sınır düzenlemeleri karşılığında bu ülkeden Macar Devlet Demiryolları (MÁV) ile lokomotif ve vagon fabrikasının işletilmesi, Budapeşte'de Tuna Nehri kıyısındaki limanın Fransız şirketince yapılması, nehir taşımacılığının Fransızlar tarafından yönetilmesi ve Macar millî sanayisinin önemli bir payına sahip olan Macar Kredi Bankası'nın ana sermayedarının Fransız malî karteli olması gibi bazı önemli ekonomik imtiyazlar talep etmiştir. Yürütülen bu müzakereler İngiltere ve İtalya'nın tepkisini çekmiş; Macaristan'ın komşuları bu durumdan hoşnut kalmamıştır. Paléologue'nun 1920 yılının Eylül ayında bakanlıktan istifasının ardından göreve statüko yanlısı Philip de Barthelot'un gelmesiyle iki ülke arasındaki ekonomik yakınlaşma girişimleri de terk edilmiştir.⁹⁷⁶ Bundan sonra, savaş tazminatı konusunda Fransa borçların tavis

⁹⁷⁴Maria Ormos, **Hungary In the Age Of the Two World Wars 1914-1945**, Brian Mc Lean (çev.), East European Monographs, No. DCCXXIII, Social Science Monographs, Distributed by Columbia University Press, New York, 2007, s.163-173.

⁹⁷⁵Juhász, **a.g.e.**, s.67-68.

⁹⁷⁶Kertész, **a.g.e.**, s.21.

verilmeksizin en sıkı biçimde denetlenmesi iddiasını savunurken İtalya bu konuda Macaristan'dan yana tavır almıştır. Bu durumda, Macar hükümeti bölgede Fransa'yı dengelemek isteyen İngiltere'nin desteğini aramaya başlamıştır.

İngiltere'nin girişimiyle Küçük İtilâf üyeleri Macaristan'a verilmesi gereken dış borçlar konusundaki sıkı tutumunu yumuşatmış ve Milletler Cemiyeti Malî Komitesi otuz ay boyunca Macaristan'a 250 milyon altın korona kredi vermeyi kabul etmiştir. 1923 yılı boyunca süren tazminat görüşmelerinde Macar hükümeti ve Milletler Cemiyeti yetkililerinin karşılıklı ziyaretleri sonucunda 18 Aralık 1923 tarihinde Tazminat Komisyonu kararını bildirmiştir. Buna göre, Macar hükümetinin savaş tazminatı olarak yirmi yıl boyunca 200 milyon altın korona ödemesine hükmedilmiş, Macar hükümeti bunu kabul etmiştir. Bununla beraber Yugoslavya'ya Eylül 1926'ya kadar her gün 880 ton kömür; 1926 ile 1929 yılları arasında ise 13 milyon altın korona değerinde demiryolu aracı tahsis vermesi kararlaştırılmıştır. Milletler Cemiyeti buna dayanarak ilk krediyi 1924 yılı Temmuz ayında vermiştir.⁹⁷⁷ Hükümet, 1924 yılında 4 Numaralı Kanun ile istikrar planını hayata geçirmiş, 5 Numaralı Kanun ile de 24 Haziran 1924 tarihinde Macar Millî Bankası (*Magyar Nemzeti Bank*)'nı kurmuştur. Bankanın kuruluş sermayesi İngiliz Millî Bankası (Bank of England)'ndan⁹⁷⁸ alınan 4 milyon pound (82 milyon altın korona) krediyle temin edilmiştir. Böylece, ülkede müzmin biçimde yükselen enflasyonun önüne geçilmiş, Macar koronası İngiliz pounduna sabitlenmiş; yeni para birimi *pengö* ise 1927 yılında tedavüle girmiştir. Böylece 1920'li yılların ilk yarısından itibaren Macar ekonomisinde önemli yere sahip olan İngiliz sermayesi millî paranın pounda sabitlenmesi ve millî bankanın İngiliz sermayesiyle kurulması vesilesiyle ülkeye girmiş; Macaristan başta İngiltere olmak üzere Batı devletlerine malî olarak bağımlı bir ülke hale gelmiştir.⁹⁷⁹

1925 yılı itibarıyla ülkedeki kötü ekonomik gidişe karşı alınan önlemler meyvesini vermeye başlamıştır. Ülke ekonomisindeki kalkınma etkisini özellikle

⁹⁷⁷Milletler Cemiyeti ABD'li Jeremiah Smith'i Macaristan'a Genel Komiser olarak tayin etmiş; Smith, ülkenin ekonomik olarak kendini toparlaması sürecine katkıda bulunmuştur. Bkz. **a.g.e.**, s.25.

⁹⁷⁸Mazower, İngiliz Millî Bankası'nın üst düzey bir yetkilisinin Milletler Cemiyeti'nin maliye komitesinin de üyesi olduğunu yazmıştır. Bkz. Mazower, **a.g.e.**, s.124.

⁹⁷⁹1 pound = 346,000 korona; 1 altın korona = 17,000 korona ve *pengö*'nün tedavüle girmesiyle 1 altın korona = 1.16 pengö. Bkz. Miklós Lojkó, **Meddling in Middle Europe Britain and the 'Lands Between' 1919-1925**, Budapest, CEU Press, 2006, s.61-132.

sanayi alanında göstermiştir. 1924 yılından 1929 yılına ülkedeki sanayi üretimi yüzde 70 artmıştır. Vagon sanayi gelişmiş, Macar Devlet Demiryolları yeniden örgütlenmiş, elektroteknik alanında *Ganz, Manfred Weiss, Orion* gibi şirketler ön plana çıkmıştır. Dizel lokomotif, helikopter ve jet motorunun geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Tungsten ve kripton gazından ampul ve radyolar üretilerek ihraç edilmiş, elektrik santralleri açılmıştır. Tekstil sanayisinde de gelişme kaydedilmiştir.⁹⁸⁰

1929 yılındaki Dünya Ekonomik Krizi Bethlen hükümetinin tüm çabalarına rağmen Macar tarım ve sanayisini ciddi biçimde etkilemiştir. Düşen hububat fiyatları yüzünden Macar ziraat ekonomisi çökmüştür. Macaristan'ın aldığı büyük krediler hükümet tarafından bütçe açığının kapatılması için kullanılmış; başka alanlarda değerlendirilememiştir. Çiftçi, devletten aldığı krediyi mahsul fiyatlarının düşük olmasından ötürü geri ödeyememiştir. Devlet sadece önemli bir gelir kapısından olmakla kalmamış, aynı zamanda kendi sanayisi de iç pazardan mahrum kalarak hammadde ithali için daha fazla döviz ödemek zorunda kalmıştır. Böylece, Almanya ile Avusturya gibi memleketlerde önceden yüzünü gösteren ekonomik kriz 1931 yılında Macaristan'a da sıçramıştır.⁹⁸¹ Tekstil sanayisi de durumdan etkilenmiş; tekstil hammaddesinin ithali artmıştır. Makine, demir ve metal sanayi üretimi düşmüş ve bu sanayi için üretilen hammaddelerin ithali durmuştur. Öğütme ve şeker sanayisi de düşük fiyatlardan nasibini almıştır. Paranın değeri düşmüş; döviz ve altın rezervi azalmıştır.⁹⁸²

Ekonomik kriz, hükümeti ulusal ekonominin çökmesini engellemek üzere sert tedbirler almaya sevk etmiştir. 14 Temmuz 1931 tarihinde bankalar üç günlüğüne kapatılmış; döviz arzının serbest kullanımı yasaklanmış; dövizle ödemeler Merkez

⁹⁸⁰Ormos, a.g.e., s.167-168.

⁹⁸¹"1933 Senelik Raporu", s. 25. Büyük Bunalımın ilk dalgaları Macaristan'ı 1930'da vurmuş ve Macar tarımını mahvetmiştir. Ülkenin dışarıya tarım ürünü satamamasından ötürü mahsul elde kalmış; fiyatlar düşmüştür. Ortalama fiyatlar yüzde 50 değer kaybetmiştir. Hükümet fiyat desteği sunmak ve ihracat desteği vermek için elinden geleni yapsa da girişimleri yetersiz kalmıştır. 1931 yılında kriz endüstriye sıçramış; inşaat ve makine sanayisini etkilemiş, üretim sanayisine zarar vermiştir. 1931 yılında uluslararası kredi sisteminin çöküşü, Macaristan'ı etkilemiştir. Krizden en fazla etkilenen kesim olan tarım işçilerinin maaşları yüzde 56-60 oranında azalmıştır. Sanayi işçilerinin yaklaşık üçte biri işsiz kalmış; işlerini muhafaza edenlerin ücretleri ise 1929 ortalamalarına göre yüzde 25-30 oranında düşmüştür. Bkz. Hanák, a.g.m., s.178.

⁹⁸²Spilman, a.g.e., s.201.

Bankası'nın denetimine alınmıştır.⁹⁸³ Devlet, dış borç ödemelerini sürdürdüğünden hükümete karşı olan güvenin zedelenmemesi için direnmesine rağmen, bankaların döviz rezervleri giderek düştüğünden ülke ekonomisi dış borçlarını ödeyemeyecek duruma gelmiştir. Krize çözüm bulamayan Kont Bethlen aynı yılın Eylül ayında Horthy'e istifasını sunmuştur. 1931 yılının Kasım ayında dış borç ödemeleri tek taraflı olarak durdurularak 22 Aralık 1931 tarihinde faiz ödemeleri kesilmiş ve moratoryum ilan edilmiştir.⁹⁸⁴ Bu önlemler neticesinde ülkede sermaye birikimi olmuş ve ödemeler dengesindeki dengesizlik bir nebze azaltılmıştır. Bu uygulamalar II. Dünya Savaşı'nda savaş ekonomisine geçilmesine değin uygulanmıştır.

Macaristan'ın bu küresel krizden kendi çabasıyla kurtulması mümkün olmamakla birlikte 1932 yılında iktidara gelen Gömbös kabinesi krize karşı elinden geleni yapmıştır. Hükümet yetkilileri, Macar ekonomisinin krizden dış borç alarak kurtulamayacağını; krizi atlatmanın yolunun kendi iç kaynaklarını daha etkili kullanmaktan geçtiğini; bunun da anahtarını ülke ticaretinin geliştirilmesinde görmüşlerdir. Ülkenin ihracatı oranını arttırmak isteyen Başbakan Gömbös, Roma, Berlin, Viyana gibi başkentleri ziyaret etmiştir. Bu ziyaretler sonucunda Almanya ile Macaristan 1931 yılında imzaladıkları ticaret sözleşmesini 22 Temmuz 1933 ve 21 Şubat 1934 tarihlerinde iki ek protokolle tamamlanmıştır. Böylece Alman pazarı Macar tarım ürünlerine açılmıştır. Gömbös, 1934 yılında İtalya ve Avusturya ile benzer nitelikte bir üçlü ticaret sözleşmesi imzalanmıştır. *Roma Protokolleri* olarak bilinen sözleşmeler dizisi Gömbös, Mussolini ve Şansölye Engelbert Dolfuss tarafından imzalanmış ve üç ülke İtalya, Macaristan ve Avusturya arasında işbirliğini öngörmüştür. (17 Mart 1934) İlk protokol siyasî meselelerle ilgiliydi ve ortak müzakere ilkesine dayanıyordu. İkinci protokolde Avusturya ile İtalya hububat

⁹⁸³Bundaki amaç tüm elde olan dolaşımdaki sağlam parayı devlet kontrolüne alarak yabancı ellere geçmesini engellemektir. Denetimli döviz aynı zamanda tüm ihracat ve ithalat izinlerinin Macar Millî Bankası tarafından verilmesi anlamına gelmektedir. Bu itibarla dış ticaret devlet kontrolüne geçmiştir. Macaristan, Avrupa'da paranın değerini koruyucu tamimleri yürürlüğe geçiren ilk devlet olmuştur. Bkz. a.g.e., s.202.

⁹⁸⁴**Moratoryum:** Latince *moratorius* sözcüğünden doğan bu terim, borç ödemelerinin belirli bir zaman için geçici olarak durdurulması ve ertelenmesi anlamına gelir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1881 yılında ilan ettiği Muharrem Kararnamesi bir moratoryumdur. Bkz. Nihat Falay, "Moratoryum", **Büyük Ekonomi Ansiklopedisi**, s.428. Bu süreçte borçlancılardan pengö olarak yaptıkları ödemeler Macar Merkez Bankası tarafından dövize dönüştürülerek moratoryumun kaldırıldığı 1933 yılı sonunda ödenmeye devam edilmiştir. Denetimli döviz mekanizmasına göre alacaklılar varlıklarını Macaristan içinde ve pengö olarak değerlendirebilirlerdi.

fiyatlarının düşmesi halinde Macaristan hesabına gereken önlemleri almayı taahhüt etmişlerdir. Ayrıca, taraf devletler Adriyatik limanlarından transit trafiği temin etmek ve ekonomik ilişkilerinin gelişmesi için somut öneriler getirecek ortak daimî bir komitenin oluşturulması hususları üzerinde de uzlaşmışlardır. Üçüncü protokol ise İtalyan-Avusturya iktisadî ilişkilerinin bazı özel yönlerini ilgilendirmektedir.⁹⁸⁵

Avusturya ve İtalya ile bir ekonomik birlik tesis etmek Macar diplomasisinin nihaî hedefi olmuştur. Bunun Macar tarım ürünleri için piyasa bulma sorununu büyük oranda çözeceği düşünülmektedir. Roma Protokolleri anlık bir yardım sunmuş olsa da Macaristan'ın iktisadî sorunlarını çözememiştir. 1934 yılından itibaren Macaristan Avrupa'nın önemli tarım ürünü ihracatçılarından biri konumuna gelmiş; ancak Almanya'nın şiddetli muhalefetini de beraberinde getirmiştir.⁹⁸⁶

TABLO-4: Yıllara Göre Macaristan'ın Dış Ticareti⁹⁸⁷

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış ticaret dengesi
	Değer	Değişim	Değer	Değişim	Değer
	'000 \$	%	'000 \$	%	'000 \$
1920	190,594	100	484,088	100	-293,514
1923	392,182	206	490,663	101	-98,481
1924	667,012	350	815,255	168	-148,243
1925	848,028	445	864,567	179	-16,539
1926	876,672	460	941,006	194	-64,334
1927	807,560	424	1,182,262	244	-374,702
1928	825,974	433	1,211,411	250	-385,437
1929	1,038,540	545	1,063,697	220	-25,157
1930	911,666	478	823,348	170	88,318
1931	570,390	299	539,361	111	31,029
1932	334,512	176	328,538	68	5,974
1933	391,337	205	312,643	65	78,694
1934	404,198	212	344,897	71	59,301

⁹⁸⁵Kertész, a.g.e., s.28.

⁹⁸⁶Romsics, a.g.e., s.154-174.

⁹⁸⁷Değişim yüzdelerinin oranları 1920 senesi % 100 kabul edilerek tespit edilmiştir. Bkz. **Magyar Statisztikai Közlemények. Magyarország (1942 évi; 1943-46 évi).**

1935	451,516	237	402,345	83	49,171
1936	504,382	265	436,538	90	67,844
1937	588,015	309	483,581	100	104,434
1938	522,382	274	410,607	85	111,775
1939	603,705	317	489,908	101	113,797
1940	514,932	270	602,534	124	-87,602
1941	796,677	418	739,677	153	57,000
1942	1,151,305	604	945,973	195	205,332
1943	1,288,597	676	1,147,499	237	141,098
1944	946,798	497	808,306	167	138,492
1945	1,369	0,94	2,384	0,94	-1,015

3.5. Türkiye –Macaristan İktisadî İlişkileri

3.5.1. Yerleşme Anlaşması'nın İmzalanması Ve İktisadî İlişkilerin Kurulması

1929 yılında Türk ekonomisinin iyileştirilmesi için hükümetin isteği üzerine bir rapor hazırlayan Alman uzman Dr. Müller, raporunda Türk ekonomisiyle Macar ekonomisinin benzerliklerine vurgu yapmıştır. Müller, hükümete Milletler Cemiyeti'nin Macaristan için hazırladığı ekonomik rapordan hareketle Türkiye'nin bazı malları üretmek yerine dışarıdan temin yoluna gitmesinin daha hesaplı olabileceği tavsiyesinde bulunmuştur. Bir başka deyişle, Türk ekonomisi büyümek için ithal ikamesi yöntemi yerine ticaret yapmayı tercih etmeliydi.⁹⁸⁸ Türk hükümetinin Dr. Müller'in bu tavsiyesine uymamış olması bir kenara bırakılırsa iki ülke ekonomisi arasında bağlantı kurulmuş olması dikkat çekicidir. Nitekim İzmir İktisat Kongresi'nin hemen öncesinde *Hâkimiyet-i Milliye*'ye bir değerlendirme yazısı yazan Tahsin Bey de İzmir'de toplanacak İktisat Kongresi'nin maksat ve esas bakımından Macar reformcuların 1848 yılında topladıkları iktisat kongresiyle benzerlik gösterdiğini ileri sürmüştür. Bu kongrede alınan kararlar doğrultusunda

⁹⁸⁸İlhan Tekeli ve Selim İlkin, **1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadî Politika Arayışları**, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi Serisi No:2, Ankara, ODTÜ, 1977'den Ek III b- Doktor Karl Müller, **Türkiye'de Nakit İstikrarı ve Bir Merkezi İhraç Bankasının Tesisi Hakkında Mütaleaname**, 1930, s. 619.

ekonomilerinde reforma giden Macarlar hem tarımda verimliliği arttırmışlar hem de sanayileşmişlerdir. Aynı zamanda, Tahsin Bey, Macar şarkiyatçı Ignác Kunos'un bir konferansında Macar iktisat kongrelerinin yarattığı inkılâpçı havayı Türkiye ile bağdaştırdığına satırlarında yer vermiştir. “...*Türkler ziraatta ve iktisadiyyatta Macarların eserini takip ederse Macaristan'dan yüz defa muammer ve mesut olur demiş idi. Çok temenni ederim ki İzmir Kongresi ve onu teyid ve takviye edecek olan Hükümet müsâadâtı vatanımızda da bu yolda bir şâh-râhı muvaffakiyet açılsın.*”⁹⁸⁹ İki ülke arasında geçmişte cereyan eden ekonomik ilişkilere bu noktada kısaca göz atmak gerekir.

Becker, sosyal yapılarında, dahilî sınırlarında ve uluslararası düzendeki konumlarında farklılıklar bulunan Osmanlı ve Habsburg İmparatorlukları'nın yıkılışları arasında iktisadî bir bağ kurmuştur. Buna göre, iki devlet, 19. yüzyıldan itibaren kapitalist dönüşüm süreçlerinde birbirlerinden ayrı tecrübeler edinmişlerdir.⁹⁹⁰ Habsburg İmparatorluğu, göreceli kalkınmış ve özerk bir iktisadî alana sahipken Osmanlı İmparatorluğu ise Avrupa'nın çekirdek ekonomilerine siyasî ve iktisadî bakımdan giderek artan biçimde bağımlı kalmıştır. Habsburg Monarşisi'nde bir Alman, bir Macar, bir Çek millî burjuvazisi oluşmuş durumdayken şehirlerde gayrimüslim sermayenin, taşrada da geniş toprak sahibi Müslüman burjuvaların bulunduğu Osmanlı'da ise millî bir burjuvazi doğmamıştır. Bu eksiklik de büyük devletlerin gayri Müslim tebaayı himaye bahanesiyle devletten imtiyazlar almalarını beraberinde getirmiştir.⁹⁹¹ Bu iki devlette tepeden inmece reformlarla rejimi ayakta tutmaya çalışan merkezî yapılara karşı Viyana'ya başkaldıran tebaa milletler güçlerini bu millî burjuvalarından almış; İstanbul'un tebaası üzerindeki otoritesini ise sırtını büyük devletlere dayayan köylü isyanları zayıflatmıştır. Bu durum, İmparatorluğun I. Dünya Savaşı sonunda yıkılışına kadar sürmüştür. Habsburg İmparatorluğunun sonunu hazırlayan etmen ise sınırları içerisindeki bölgelerin gelişmişlik oranlarının birbirlerinden farklı oluşu ve bu bölgeler arasındaki iktisadî bağın asimetrik olmasıyla açıklanmaktadır.⁹⁹² Savaşın sonunda iktisaden güçlü bölgeler büyük devletlerin desteğine başvurarak imparatorluğun çözülme

⁹⁸⁹ *Hakimiyet-i Milliye*, 7 Şubat 1923, s.2.

⁹⁹⁰ Becker, a.g.m., s.25.

⁹⁹¹ a.g.m.,s.29.

⁹⁹² a.g.m., s.38.

sürecini hızlandırmışlardır. Yukarıda da bahsedildiği üzere, kendi iktisadî çıkarları doğrultusunda bu millî akımları destekleyen büyük devletler savaş sonrasında oluşan düzende aynı tutumu göstermeye devam etmişler ve sorunlar katlanarak devam etmiştir.⁹⁹³

İki imparatorluk arasındaki karşılıklı iktisadî ilişkiler incelendiğinde, I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticaretinde Avusturya-Macaristan, İngiltere'den sonraki en büyük ikinci paya sahip olmuştur. Devlet, itfaiye ve ordu teşkilatı için Macaristan'dan koşum hayvanları ve at ithal etmiştir. Macaristan'dan tarım makineleri satın almıştır. Ayrıca iki ülke arasındaki ticari ilişkileri geliştirmek amacıyla Türk ve Macar heyetler birbirlerine ziyaretler düzenlemişlerdir. Ziraat ve sanayinin gelişmesi için ülkede Macar uzmanlar istihdam edilmiş, orman, ziraat, veteriner, sanayi gibi uzmanlıklarda yetiştirilmek üzere Macaristan'a öğrenci gönderilmiştir.⁹⁹⁴ Demiryolları alanında işbirliği girişimleri olmuştur.⁹⁹⁵ Anadolu'daki madenlerin çıkarılması ve işletilmesinde de Macarlardan istifade edilmiştir.⁹⁹⁶

Yıllar	İthalat		İhracat		Fark (-/+)
	Kıymet Lira	%	Kıymet Lira	%	
1878	2,825,153	14,2	819,760	9,8	- 2,005,393
1879	2,790,061	14,4	1,032,893	11,8	- 1,757,168
1880	2,502,832	14	863,608	10,2	- 1,639,224
1881	3,191,841	16,4	1,120,524	9,9	- 2,071,317
1882	3,471,543	17,2	942,873	8,6	- 2,528,670

⁹⁹³ gös.yer.

⁹⁹⁴Zafer Toprak, **İttihad-Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik**, İstanbul, Homer Kitabevi, 2003, s.300'den **İttihad-Terakki Fırkası 1332(1916) Senesi Raporu**, İstanbul, Tanin Matbaası, 1332, s.18-24.

⁹⁹⁵19. yüzyılın ikinci yarısından I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar gelişen Osmanlı-Macar ekonomik ilişkilerinin bir değerlendirmesi için bkz. Namal, **Türk-Macar İlişkileri**, s.131-149; Türker, **a.g.e.**, s.73-86.

⁹⁹⁶Ergani'den çıkarılan bakırın fırımlandığı Tokat'taki tesisleri I. Dünya Savaşı öncesinde bir Macar mühendis ıslah etmiştir. Bkz. Kazım Karabekir, **I. Dünya Savaşı Anıları**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011, s. 543. Cumhuriyet döneminde de Macar uzmanlar bölge ekonomisine katkıda bulunmaya devam etmişlerdir. Bkz. Yücel Namal, "Zonguldak'ta Macar Uzmanlar", s. 101-102.

⁹⁹⁷Yüzdeler genel ticaret dengesi toplamına oranı gösterir. **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ticaret Muvazenesi 1878-1913**, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Neşriyat No.132, Ankara, 1939, s.28. Osmanlı Devleti'nin belirtilen dönemdeki dış ticaret istatistikleri ve diğer ülkelerle karşılaştırmalı veriler için bkz. **a.g.e.**, s.18-27.

1883	3,848,829	19,5	1,105,919	8,9	- 2,742,910
1884	4,295,088	20,8	1,258,781	9,8	- 3,036,307
1885	3,919,841	19,6	1,132,201	9,4	- 2,787,640
1886	4,176,004	20,2	1,117,183	8,8	- 3,058,821
1887	3,847,707	19,1	993, 144	8,8	- 2,854,563
1888	3,455,238	17,8	1,154,636	8,5	- 2,300,602
1889	4,091,444	19,5	1,354,321	8,9	- 2,737,123
1890	4,606,695	20,1	1,039,449	8,1	- 3,567,246
1891	4,597,181	18,7	1,232,270	8	- 3,364,911
1892	5,099,196	20,9	1,511,799	9,7	- 3,587,397
1893	5,163,536	21,4	1,328,652	10	- 3,834,884
1894	4,862,967	20,2	1,316,990	9,6	- 3,545,977
1895	4,370,975	21,3	1,909,039	12,3	- 2,461,936
1896	4,202,991	19,7	1,496,778	9,7	- 2,706,213
1897	4,603,629	19,6	1,369,218	9,3	- 3,234,411
1898	5,231,310	19,7	1,202,352	9	- 4,028,958
1899	4,801,977	19,6	1,481,773	9,5	- 3,320,204
1900	4,506,809	18,9	1,500,109	10,1	- 3,006,700
1905	6,516,143	20,8	2,137,303	10,9	- 4,378,840
1907	4,679,894	19,9	2,104,406	12	- 2,575,488
1908	4,075,186	13	2,477,735	13,4	- 1,597,751
1909	6,323,298	18,2	1,743,362	9,5	- 4,579,936
1910	7,652,922	18	2,193,881	9,9	- 5,459,936
1911	6,838,110	15,2	3,466,027	13,9	- 3,372,083
1913	6,146,724	14,7	2,238,654	10,4	- 3,908,070

İki savaş arasındaki dönemde ekonomik dönüşüme uğrayan Türkiye ile Macaristan, konjonktüre uygun siyasalar takip etmiştir. İki ülke, bu siyasalar neticesinde sermaye, istihdam ve ticaret araçlarını kullanmak suretiyle birbirleriyle iktisadî ilişki tesis etmiştir. Yurtdışında yatırım, istihdam ve ticaret olanaklarını araştıran Macarlar, Anadolu'daki potansiyeli ve onlar için getireceği fırsatları kısa zamanda fark etmişlerdir. Macaristan'ın amacı Habsburg döneminden atıl kalan fabrikalarına işlerlik kazandırmak için hammadde, işsiz kalan binlerce vatandaşa iş ve özellikle tarım ürünlerine pazar temin etmekken⁹⁹⁸ Türkiye'nin hedefiyse savaş sonunda elinde hiçbir şey olmayan ekonomisini güçlendirmek, iş gücü açığını kapatmak, Macarların geçmiş tecrübelerinden istifade etmek ve ürünlerini satmak

⁹⁹⁸Çolak, Macaristan'ın bu hedeflerine atf yaparak Türkiye'yi *kapalı potansiyeli ile bir hazine* olarak nitelendirmektedir. Bkz. Melek Çolak, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye-Macaristan İktisadî İlişkileri", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 2, Sayı. 4 (Ağustos 2004), s.48.

olmuştur. Bu doğrultuda, farklı ekonomik yapılara sahip bu iki ülkenin ekonomik ilişkilerinden doğan sorunlar zaman ilerledikçe katlanarak artmıştır.

Yeni Türk ve Macar devletinin kurulmasının ardından iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin temel hareket noktalarından biri Ankara hükümetinin Fransa'daki temsilcisi Ahmet Rıza Bey'in,⁹⁹⁹ Paris'ten dönüşünde Macaristan'daki temasları olmuştur. *Macar Millî Ticaret Birliği*¹⁰⁰⁰ yöneticileri tarafından kabul edilen Ahmet Rıza Bey'in şerefine tertiplenen bir yemekte, yankıları henüz taze olan Türk millî mücadelesinin başarısının büyük memnuniyetle karşılandığı dile getirilerek Türk ve Macar milletleri arasındaki büyük bağın şerefine kadeh kaldırılmıştır. Ahmet Rıza Bey de buna karşılık olarak iki millet için de kötü zamanların ardından artık güneşin doğmasını temenni etmiş ve iki ülke arasındaki ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi konusunda düşüncelerini ifade etmiştir.¹⁰⁰¹ *Világ (Dünya)* gazetesine verdiği mülakatta Ahmet Rıza Bey, Macarlarla ticaret yapmaktan mutluluk duyacaklarını belirterek ülkesinin kendisinden çok daha ileride olan Macar kültürünün sanat ve edebiyatından istifade etmek istediklerini söylemiş ve bu ülkeden mühendislerle uzmanlara ihtiyaçları olduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁰²

⁹⁹⁹**Ahmed Rıza Bey (1859-1930):** Batı kültürüyle yetişmiştir. Paris'te ziraat eğitimi almıştır. Yurda döndükten sonra modern tarım yöntemlerinin bilinmemesinin köylünün geri kalmasına yol açtığını düşünerek, eğitim yoluyla köylünün aydınlanmasına katkıda bulunmak üzere Maarif Nezareti'nde görev almıştır. Birkaç yıl geçmeden bu alanda bir şey yapamayacağını görerek, Fransa'ya yerleşmiş; 1889-1908 arasında yurt dışında kalmıştır. Pozitivizm akımına merak salmış, Sultan II. Abdülhamid'e muhalif yazılar yazmıştır. Paris'e kaçan Jön Türklerle bir araya gelerek İttihat Ve Terakki derneğini kurmuştur. Meşveret Gazetesi aracılığıyla Abdülhamid'e şiddetli muhalefetini sürdürmüştür. II. Meşrutiyet'in ilanının ardından yurda dönmüştür. İttihat ve Terakki merkez komitesi üyeliğine kabul edilmiş; milletvekilğine ve Meclis-i Mebusan başkanlığına seçilmiştir. Sultan Reşad tarafından Ayan Meclisi üyeliğine atanmıştır. Balkan Savaşı patlak verince Ayan Meclisi üyesi olarak Fransa'ya gitmiş ve Osmanlı lehine kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. I. Dünya Savaşı süresince İttihatçılara muhalefet etmiştir. Millî Mücadele döneminde Mustafa Kemal'in kendisine yazdığı mektup üzerine Avrupa'da çalışmaya karar vererek 1919'da Paris'e yerleşmiştir. Kurtuluş Savaşı süresince Paris merkezli girişimleriyle, broşür ve makalelerle, beyanat ve konferanslarla Anadolu hareketi lehine kamuoyu yaratmaya çalışmıştır. Buna rağmen Ankara hükümetine her zaman mesafeli durmuştur. Lozan Antlaşması'nın ardından kendisine maaş bağlanmış; 1926'da yurda dönerek inzivaya çekilmiştir. 26 Şubat 1930 tarihinde kalça kemiğinin kırılması sonucu hayata gözlerini yummuştur. Ahmed Rıza'nın siyasal hayatı ve düşünceleri hakkında bir tahlil için bkz. Eminoalp Malkoç, "Doğu-Batı Ekseninde Bir Osmanlı Aydını: Ahmet Rıza Yaşamı Ve Düşünce Dünyası", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S.11 (2007), s.93-162.

¹⁰⁰⁰Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés (OMKE)

¹⁰⁰¹"A török förendház elnöke a kisázsiai győzelmekről és a török –magyar barátságáról (Türk Ayan Meclisi Başkanı: Küçük Asya Zaferi ve Türk-Macar Dostluğu Hakkında)", **Világ (Dünya)**, 7 Eylül 1922.

¹⁰⁰²gös.yer.

Macaristan Dışişleri Bakanı Géza Daruváry de Türkiye ile 18 Aralık 1923 yılında imzaladıkları Dostluk Antlaşması'nın Macar Millî Meclisi'nde görüşüldüğü oturumda ilk olarak karşı tarafın da çeşitli avantajlar elde edebileceği ekonomik ve ticarî ilişkilerin inşasını düşündüklerini ifade etmiştir. Macar sanayisinin ve Macar ekonomisinin başka hedefler düşünmeksizin bu büyük yeniden inşa sürecine katılmayı dilediğini söyleyen Bakan, bilhassa Macar tarım makine sanayinin Türk iktisadî hayatına katkı yapabileceğini ileri sürmüş; demir sanayilerinin yol ve ulaşım gereçlerinin yapımında faydalı olabileceğini vurgulamıştır.¹⁰⁰³

Dostluk Antlaşması'nın ardından Türkiye'nin Macaristan ile imzaladığı ikinci hukukî belge Yerleşme Anlaşması'dır. (8 Aralık 1925) 1923 tarihli Dostluk Antlaşması'nın 3. maddesi, iki ülke vatandaşlarının birbirlerinin topraklarına yerleşebilmelerini ve orada oturabilmelerini temin edecek bir anlaşma yapma yükümlülüğü getirmiştir. Macar iş gücünün Türk piyasasında dolaşımının hukukî güvencesi bu anlaşma olmuştur; bir tarafta Türkiye'de bulunan Macar vatandaşlarının sayısı sürekli artarken diğer taraftan ise kapitülasyonların kaldırılmasından beri orada yaşayan Macar vatandaşlarının hukukî ilişkilerini şimdiye kadar düzenleyen bir mekanizma olarak Lozan Antlaşması'nın iskân şartlarıyla ilgili IV No'lu Ek Senedi'nin 1. maddesi yetersiz kalmıştır.¹⁰⁰⁴

¹⁰⁰³20 Mayıs 1924 Salı tarihli Macar Millî Meclisi 286. Oturumu Tutanakları, **Képviseleti Nápóló (Mebus Günlüğü)**, c.24, 1922, s.82. Konuşmanın Pester Lloyd Gazetesi'nde çıkan metni ise şu şekildedir: "Millî Meclis / Macar-Türk dostluk antlaşması üzerine kısa bir münazara oybirliğiyle ve Dışişleri Bakanı Daruvary'nin kısa konuşmasıyla sonuçlandı: - *Kesin bir memnuniyetle belirtirim ki, Millî Meclis bu oturumunda Macar Türk dostluk antlaşmasına sempatisine sunarak Macar kamuoyunun genel duygularına tercüman olmuştur. İki ulusun karşılıklı ilişkilerinin tesisine uygun olduğuna ikna oldum. Kan akrabalığı / kanbağı ve geçmişte cereyan eden övgü dolu olayların anıları: Aralarında çok mesafe olsa bile iki ulusu birbirine bağlar (tasdik sesleri). Ümit ederim ki bu antlaşma ileriki antlaşmalara zemin hazırlar. İlk sırada iktisadî bağları tesis etmeyi ardından kültürel ilişkileri düşünüyorum. Hepimiz biliyoruz ki savaş öncesinde çok canlı ticari ilişkimiz vardı. İnaniyorum ki bu bağ sadece bizim sanayimiz için değil aynı zamanda Türkiye'nin başlayan yeniden inşası için anlamlı bir faktör olabilecektir. Macar endüstrisi ve Macar kamu iktisadî başka amacımız olmaksızın (karşılık beklemeksizin) Türk milletinin kendisine hedef olarak belirlediği bu büyük yeniden inşaya katılma arzusundadır. Bu mücadelede Macar milletinin iyi dilekleri Türk halkına eşlik eder. Düşünüyorum ki Macar tarım endüstrisinin makineleri Türkiye zirai üretiminin artmasına vesile olacaktır. Daha sonra Türkiye'nin ulaşım yollarının yapımında demir sanayimiz benzer bir rol oynayacaktır. Bu iktisadî bağı teşvik etmek için Ankara'ya Elçiliğe bir iktisat uzmanı göndermek niyetindeyim. İki ulus arasında kültürel ilişkileri de tesis etmek önemlidir. Türk talebe gençliğini savaş öncesinde tüm huzurumuzla muhitimize kabul ettik. Artık gelecek için hazırız. Manevî ve ekonomik açıdan birbirimizden etkileniyoruz."* **Pester Lloyd**, 21 Mayıs 1924 (Akşam Baskısı).

¹⁰⁰⁴24 Temmuz 1923'te imzalanan IV No'lu Yerleşmeye ve Yargı Yetkisine İlişkin Sözleşme hükümlerinin Türkçe tercümesi için bkz. **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, Takım II**

Sözleşmenin 20. maddesi yedi sene için geçerli olmuştur ve Türkiye'nin yapacağı anlaşmalarda tamamen iki taraflılık arz etmiştir. Ayrıca, yapılan yasal düzenleme ile Türkiye yabancı ülke vatandaşlarının eşit şartlar altında Türkiye'ye yerleşebilmelerini güvence altına almıştır. Anlaşmanın yürürlüğe girmesinin ardından Macaristan'da yerleşmek ve sanayi ve zanaatla uğraşmak isteyen Türk vatandaşlarının statüsü hukuki güvence altına alınmıştır.¹⁰⁰⁵ Yerleşme anlaşması, 20 Aralık 1926 tarihinde, yani ticaret anlaşmasının imzalandığı gün yenilenmiştir.¹⁰⁰⁶

Macarların teklif ettiği yerleşme anlaşması tasarısı, tarafların karşılıklı olarak tâbiyetindeki kişilerin ve grupların ticaret ve yatırım amaçlı olarak birbirlerinin ülkelerine gidebilmesi, orada yerleşmiş bulunan karşı ülkenin gerçek ve tüzel kişilerine eşit muamelede bulunulması, adli yardım ve benzeri konular hususuna müsaade edilmesini öngörmüştür. Tasarıya göre karşı tarafta oturmakta olan vatandaşların o devletin güvenliği öne sürülerek sınır dışı edilmesi de hukukî güvence altına alınmıştı.¹⁰⁰⁷ Tasarı aynı zamanda kişilerin ve ticaret şirketlerinin gayrimenkullerini, özellikle ziraî taşınmazların statüsünü hukukî açıdan düzenliyordu. Son olarak tasarı karşılıklı konsolosluk düzenlemesi de içermekteydi. Buna göre, anlaşmanın taraf devletlerin vatandaşlarına kapitülasyonların kaldırılmasıyla sınırlanan hukukî güvence getirmesi amaçlanmıştır.¹⁰⁰⁸ Yani, Lozan Antlaşması ile kaldırılan kapitülasyonlar arasında bulunan bu olgu, Türkiye'yle imzalanan dostluk antlaşmasında da yer almıştır. Böylece, bir Macar hukukî ihtilaflarına Türk mahkemesinde çözüm bulabilecekti.

Yerleşme anlaşmasına ilişkin müzakereler, ticaret anlaşmasının da müzakereleriyle birlikte 8 Ağustos 1925 tarihinde Ankara'da başlamıştır. Müzakereler, kısa sürede sonuçlanmış ve ay sonunda parafe edilerek sözleşmenin

Cilt 2 Konferansda İmzalanan Senetler (30 Ocak ve 24 Temmuz 1923), Seha L. Meray (çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2001, s.64-71.

¹⁰⁰⁵20 Mart 1922 tarih 58035/1922.XIX. sayılı kararname Türk vatandaşlarının Macaristan'da zanaat icra etmeleri üzerine 58035/1922.XIX. sayılı talimatını tamamlayıcı nitelikte Ticaret İşleri Bakanlığı Müsteşarı Wimmersper'in Macar Krallığı Ticaret İşleri Bakanlığının 31 Aralık 1925 tarih 95203/1925.XIX sayılı talimatı.

¹⁰⁰⁶**Felsöházi irományok XIII (1927–1944) (Üst Meclis Tutanakları XIII (1927–1944)**, S. 429, s.92.

¹⁰⁰⁷Anlaşmanın ilgili maddesi uyarınca Türk hükümeti 1928 yılının başında yüz dört Macar vatandaşını komünist faaliyette bulunduğu gerekçesiyle sınır dışı etmiştir. **MNL K 64 31. bağ** İstanbul'dan 26 Ocak 1928 tarih 5/pol. 1928 tarihli rapor.

¹⁰⁰⁸**MNL K69 761.bağ 1924-1925 1-a dosya** 3 Nisan 1924 tarih ve 67040/924 sayılı Türk-Macar Dostluk ve İskân Anlaşmasına ilişkin Macar Hükümeti Bakanlar Kurulu takdimi.

imzalanması ileri bir tarihe bırakılmıştır.¹⁰⁰⁹ Fakat 1926 yılı itibarıyla ticaret müzakerelerinde iki tarafın da anlaşmada düzeltmek istedikleri hususlar ortaya çıkmış ve Yerleşme Anlaşması konsolide edilmiştir. (20 Aralık 1926) Bu anlaşmanın esasları şu şekildedir: İki taraf tebaası serbestçe birbirlerinin memleketlerine gidebilir ve yerleşebilirler. Dilenciler, ahlâk ve sıhhî zabıta ile memleketin emniyeti noktasından muzır görülenler memlekettten çıkarılabilir. Menkul ve gayrimenkul mallar alınabilir.¹⁰¹⁰ Bu mallar hibe, vasiyet, miras suretinde de kazanılabilir. İki taraf tebaası kendi tebaalarına bırakılan işlerden başkasıyla da meşgul olabilirler. İki taraftan biri, diğer taraf tebaasından, kendi tebaasına kestiği vergi kadar vergi alır. İstimlâk peşin para ile yapılır. Yabancılar için askerlik hizmeti yoktur. Şirketler tanınacak ve dava hakkı verilecektir. Vasiyet, bağışlama, evlenmek, ayrılmak, boşanmak, kayyımlik, yani şahsa bağlı haklar milli kanuna tâbidirler.¹⁰¹¹

Çizilen bu genel çerçeve ışığında, iki savaş arası dönemde Türkiye ile Macaristan arasındaki ekonomik ilişkiler sermaye yatırımı, istihdam ve ticaret boyutlarıyla ele alınacak ve ekonomik ilişkilerin iki taraf için de arzu edilen sonucu verip vermediğine ışık tutulacaktır.

3.5.2. Yatırım İlişkileri

Türkiye ile Macaristan arasındaki ekonomik ilişkiler yatırım açısından istenilen noktaya gelememiştir. İki ülkenin de ekonomilerinin tarıma dayanması nedeniyle birbirlerine büyük sanayi yatırımı vaatlerinde bulunamamışlardır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'nin her türlü zorunlu ihtiyaç maddesi dışarıdan gelmiştir. Gıda, giyim, sağlık gibi hayatî önemi olan maddeler başta olmak üzere dışa bağımlı bir ekonomiye sahipti. Buğday ve un gibi tarımsal ürünlerin ithalatına son

¹⁰⁰⁹MNL K79 47. bağ 1924-1926 2. başlık 15 Eylül 1925 tarihi itibarıyla Macaristan'ın diğer devletlerle imzaladığı ticaret anlaşmalarını izah eden rapor.

¹⁰¹⁰Bu mesele, Macar vatandaşları tarafından geçmişte edinilen kırsaldaki mülklerin sahipliklerinin tanınması ve bunları başkasına devredebilme hürriyetinin tanınmasıyla ilgilidir. 1925 yılında iki devlet arasında yapılan anlaşmada bu meseleye yer verilmemiştir. 1926'da yapılan konsolidasyonun bir parçası olmuştur. Bkz. MNL K 69 761. bağ 1926-1927 I-b. dosya İstanbul'dan 14 Mayıs 1927 tarih ve 811 kig/1927 sayılı Macar vatandaşlarının Türkiye'de kırsal gayrimenkullerinin sahipliklerinin tanınması başlıklı rapor.

¹⁰¹¹18 Haziran 1927 tarih 610 sayılı **Resmî Ceride** Türkiye Cumhuriyeti ile Macaristan Krallığı Arası Münakid İkâmet Mukavelenâmesinin Tasdikine Mütedâir 1073 No'lu Kânun.

vermeden ülkenin sanayileşmesi ve kalkınması mümkün değildi. Yerli sanayinin olmadığı bir ortamda, dış borç ve üretimin olmadığı bir ekonomide kayda değer bir sermaye de olmayacağından ülkede yatırım yapabilecek bir zengin sınıfı da yoktu.¹⁰¹² Türkiye bu dönemde bir taraftan Lozan Antlaşması'nda hükme bağlanmamış dış borçlar ile Düyun'u Umumiye'nin düzenlenmesi meselelerinin çözümüyle uğraşmıştır. Diğer taraftan ülke savunması için bütçesinin ciddi bir kısmını askerî harcamalara ayırmıştır.¹⁰¹³ Bu yüzden yapılan anlaşmalar çerçevesinde Macaristan'da eşit şartlardan yararlanma hakkı olan Türk girişimcisi Macaristan'a gidememiştir.

Atatürk, Macar sermayesinin Türkiye'ye gelmesini ve Macar fabrikalarının Türkiye'de yatırım yapmasını desteklemiştir. Kendisini ziyaret eden Ankara'daki Macar kolonisinin lideri Béla Vondra'nın¹⁰¹⁴ Macar elçilik ataşesine naklettiği üzere, “*Gazi Macar ekonomik ilişkileriyle yakından ilgilenmiş ve Macaristan'daki zorluklarla mücadele eden fabrikaların burada kurulmasına her hususta yardım etmek istediğini*” özellikle vurgulamıştır.¹⁰¹⁵ Nitekim aynı yıl Ticaret Bakanı Lajos Walko'nun Budapeşte Uluslararası Fuarı'na gelen konuklar şerefine verdiği bir çay partisinde Türk yetkililer tarafından Macaristan'da iş yapmayan Macar makine fabrikalarının Türkiye'ye taşınıp kurulması teklif edilmiştir.¹⁰¹⁶ Teklife göre,

¹⁰¹²Abdurrahim Aydın, “Atatürk'ün Cumhuriyet Dönemi İktisat Politikaları”, **Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 2011**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2011, s. 111.

¹⁰¹³Kuruç, yeni kurulmuş devletin önündeki dünya koşulları bakımından 1920'li yıllardan başlayarak dünya düzenine egemen olan herhangi bir devletin ortaya çıkmayışının yeni ulus-devletin ekonomide bazı işleri yapmasını zorunlu kıldığını ve bunlardan ilkinin yeni ve bağımsız bir devletin savunma harcamalarını yüksek tutmak olduğunu yazar. Bu, savunma araç gereçlerinin hem yurt dışından tedariki için kaynak ayrılmasıdır hem de savunma sanayinin kurulmasıdır. Bkz. Bilsay Kuruç, “Cumhuriyet Döneminde İktisat Politikaları Üzerine Gözlemler”, **Bilanço 1923-1998 Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış Uluslararası Kongre 10-12 Aralık 1998**, II. Cilt, Zeynep Rona (ed.), İstanbul, Tarih Vakfı, 1999, s.22.

¹⁰¹⁴**Béla Vondra** (18 Nisan 1877 – ölüm tarihine ilişkin bilgiye rastlanmamıştır): İnşaat Mühendisi, köprü, demir ve beton inşaatında ihtisas peyda etmiştir. Abdülhamit devrinin meşhur musikişinaslarından birinin yeğeni olup (Alexander Vondra) Nafia Nezareti tarafından 1911 yılında Türkiye'ye getirilmiştir. 1919'da İtilâf kuvvetleri tarafından memleketten çıkarılan Vondra, 1924 yılında tekrar gelerek Ankara ve çeşitli yerlerde inşaatla bulunmuştur. Bkz. Mehmet Zeki, **Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi III**, s.342. Türkiye'de uzun yıllar kaldığı için kendisine *Vondra Bey* denirdi; Ankara'daki Macar kolonisinin en yaşlı üyesi olduğu için bu grubun temsilcisi olarak seçilmiştir. **MNL K 79 73. bağ 1928-1935 17/3. başlık** Ankara'daki Macar kolonisinin 12 Mart 1928 tarihli toplantısının tutanağı

¹⁰¹⁵**MNL K 79 47. bağ 2. başlık 1924-1926** 1 Şubat 1926 tarih 40/ A.adm.res.sayı rapor.

¹⁰¹⁶“A török kormány szivesen látná a magyar gépgyárák átledését Törökországba (Türk Hükümeti Macar Makine Fabrikalarının Türkiye'ye Kurulmasını Görmek Arzusunda)”, **Az Est (Akşam)**, 26 Nisan 1926.

öncelikle, saban, pulluk gibi ziraî faaliyetlere yönelik demir makinelerini üreten fabrikaların ve daha sonraki aşamada ise süt ürünleri gibi tarımsal mahsullerin işlendiği fabrikaların ülkeye çağırılması öngörülmesine rağmen bu düşünce hayata geçmemiştir.

Öteden beri tarım devleti olan, imparatorluğun dağılmasının ardından tarım ürünü ihracatçısı haline gelen ve kendi kendine yeten ekonomisinin yerini ticarete dayalı açık ekonomiye bırakan Macaristan'ın da Türkiye'ye arzu ettiği yatırımı yapamamasının sebepleri şu şekilde sıralanabilir: Öncelikle, dışarıda yatırım yapmak isteyen Macar fabrikaları hükümet desteğinden yoksun kalmışlardır. Macar Demir ve Makine Fabrikaları Birliği, 4 Şubat 1926 ve 23 Mart 1926 tarihinde olmak üzere iki defa Macar Dışişleri Bakanı'na, mevcut işsizlik ortamında Macar sanayisine uygun iş imkânı yaratılmasına dair iki mektup yazmıştır. Kütahya'daki çini fabrikasının¹⁰¹⁷ Macar müdürü János Stiasny'den aldıkları istihbarata dayanarak Türkiye'de iş olanaklarının olduğu, bunun fabrikaları tarafından dikkate alınabileceğini bildiren ve vagon sanayilerinin kalitesini örnek gösteren yetkililer, Türkiye'yle daha kolay bağlantı sağlamak maksadıyla bir sendika kurduklarını, fakat yine de başarılı olamadıklarını ifade etmişler ve dışarıda yatırım yapmak için hükümetin destek vermesini istemişlerdir.¹⁰¹⁸ Macar mercileri de dış yatırımın desteklenmesi taraftarı olmalarına rağmen ülkelerinin bu konuda komşularıyla rekabet edememesinden şikâyetçiydiler: *“Bazı Macar bankaları veya firmaları Türkiye'ye sermaye koymak istemektedir, bunda bir sıkıntı yoktur; sorun yanı başımızdaki daha zengin Avrupalı devletlerdir.”*¹⁰¹⁹

Türkiye'deki sermaye eksikliği ve yüksek vergiler de yatırımın yetersiz kalmasında başka bir etmen olmuştur. 1926 yılı itibarıyla Türkiye'deki tek pamuk yağı fabrikası İzmir'de savaştan sonra bir Macar girişimci tarafından işletilmiştir; fakat fabrika sermaye yetersizliğinden ötürü kapanmıştır.¹⁰²⁰ Bununla paralel olarak

¹⁰¹⁷Kütahya Çini İşleri T.A.Ş 21 Haziran 1925 Kütahya, 100,000 TL Sermaye, 37.197 TL ödemiş. Bkz. Ökçün, a.g.e., s.102.

¹⁰¹⁸**MNL K 69 761. bağ 1924-1926 I-a. başlık** Macar Demir ve Makine Fabrikaları Birliği'nden Macar Dışişleri Bakanı'na 4 Şubat 1926 tarihli mevcut işsizlik ortamında Macar sanayiine uygun iş imkânı yaratma çabalarına ilişkin dilekçe

¹⁰¹⁹**MNL K 70 300. bağ 7/a başlık 1928-31** 22 Mart 1927 tarihli Turan Derneği raporu

¹⁰²⁰Macar elçi belirtilen dönemde yerli sermaye ile İngiliz mühendislerin idaresinde Adana'da bir pamukyağı fabrikasının açıldığını belirtmektedir. **MNL K 79 47. bağ** 1924-25 4 Mayıs 1926 tarih 272/A.kig sayılı rapor.

Türk ekonomisinin Macar yatırımcılar için güvensiz bir ortam oluşturduğu ileri sürülebilir. İki ülke arasında ekonomik anlaşmaların geç imzalanıp yürürlüğe girmesinden kaynaklanan hukukî dayanak yoksunluğu, çifte vergilendirme, Türk vatandaşlarıyla eşit muamele görmeme riski, seyahat özgürlüğünün kısıtlı oluşu gibi etmenlerin ekonomik güvensizlik yaratmıştır. Macar fabrikaları hukukî dayanağı olmayan ve yatırım yapmak için güvenli ekonomik şartların tam olarak yerleşmediği Türkiye'ye gelmek için tereddüt etmişlerdir. Maslahatgüzar Rothkugel, Macar yatırımcıların Türkiye'nin yerine iktisadî konsolidasyonunu önceden tamamlamış ve ticarî işleri pürüzsüz biçimde çözmeye yönelik güvence veren başka devletlerle iş yapmayı daha cazip bulduklarını ifade etmiş ve bu bakımdan Turan Cemiyeti gibi sivil toplum örgütleri vasıtasıyla ülkelerinde Türkiye'nin imajını düzeltmeye yönelik çalışmalar yapılması tavsiyesinde bulunmuştur.¹⁰²¹

Dünya Ekonomik Krizi'nin etkileri Türk-Macar ilişkilerinin yatırım alanındaki seyrini bir nebze değiştirmiştir. Dünya ekonomik krizinin etkisiyle hayata geçen birinci beş senelik kalkınma planı ve sanayileşme hamlesinin olduğu 1930'lu yıllarda Macar firmaları yatırım imkânlarını zorlamaya başlamış ve işbirliğinin semeresini 1934 yılından itibaren görmeye başlamışlardır. İsmet Paşa'nın 1931'deki Budapeşte ziyareti bu gelişimin kapısını aralamıştır.¹⁰²²

“Türk beş senelik kalkınma planı müteşebbislerimize fabrika tesisi, devlet ve nahiye sevkıyatı işinde çok fazla imkân sunabilir, şayet: imzalanan sözleşmede şu kurala bağlanırsa, böyle sevkıyatlar ve işçilik kontenjan listesi dışında tutulursa, teminat akçesi meselesini çözebilirsek, çünkü bu sorunun çözülememesi, eğer mümkün olmazsa, büyük ölçüde müteşebbislerimizin farklı rekabet müzakerelerine (ihalelere) katılabilmelerini engelleyecektir.”

¹⁰²¹ **MNL K 300 7/a 1928** İstanbul'dan 31 16 Ağustos 1927 tarih ve 1143/gazd./1927 Sayılı Turan Derneği'nin memorandumunu. Diğer taraftan ise, Türk hükümeti de ülkelerinin güvensizmiş gibi gösterilmesinden yakınmaktaydı. Dönemin Hariciye Vekili Şükrü Kaya Bey'in 1925 yılında Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı bir konuşmada sermayeye muhtaç olan Türkiye'de asayişin ve emniyetin olmadığı, Türkiye'de ecebi düşmanlığının var olduğu propagandasının bilhassa İngilizler tarafından yapıldığını vurgulamıştır. Bkz. **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, 4 Şubat 1341 (1925), Devre 2, İçtima 2, 47. İnkat, 2. Celse, Cilt 9, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.476.

¹⁰²² **MNL K 69 768. bağ 1931-1932 I-1 dos.** 1931 yılı iktisadî raporu.

Macar diplomatlar, sanayileşmeye yönelik kamu alımları yoluyla yapılacak yatırımların dış ticareti de tetikleyeceğini öngörmüşler ve Macar firmalarının dikkatini bu imkânlarla çekmişlerdir. 1932 senesi itibarıyla Kara ve Demiryolu inşaatlarında kullanılacak gereçler bağlamında malzemeye ihtiyaç olacağını söyleyen Macar yetkililer verdikleri rapora göre bu kalemlerde Macaristan için ihracat imkânı doğacağını öngörmüşlerdir. Sivas-Erzurum-Erzincan demiryolunu 80 km uzatarak Ergani bakır madenine bağlantı sağlamayı ve bunun sermayesini iç borçlanma ile bir Amerikan ve bir Alman firmasından almayı planladıklarını belirten yetkililer bunun için Macar ağır sanayi firmalarını da davet etmişlerdir.¹⁰²³ Gömbös'ün 1933 yılındaki Türkiye ziyareti de ekonomik işbirliğinin gelişimine fayda sağlamıştır. Macar Başbakan, Macaristan'ın sınaî ürünlerinin çok gelişme göstermesinden tarafların birer komisyon kurarak her iki tarafın birbirinden neler alabileceğini belirlemesi ve bunu sağlamak için Türkiye'nin oluşturacağı komisyonun Macaristan'a gelerek Macar sınaî ürünlerini incelemesini istemiş, Macaristan'a gittiğinde Ticaret Bakanı'nın başkanlığında ilgili bakanlardan oluşan bir komisyon oluşturmuştur.¹⁰²⁴

Ayrıca, kamu hizmetleri arasında ordunun telefon ve santral gibi askerî teçhizat, kablo döşenmesi, yük araçları, araziye uygun motorlu taşıt, çadırlar, çadır bezi, çeşitli tekstil ürünleri, çelik, madeni plak, topçu koşum ve süvari atı gibi malzemelere ihtiyacının olacağını hesaba katmışlardır. Ayrıca, kamu sağlığıyla bağlantılı olarak su arıtma tesisleri, kanalizasyon, hastaneler, sanatoryumların inşası ve donatımı ve askerî sağlık tesislerinin donatılması yönünde de fırsatlar olabileceğine de Budapeşte'ye haber vermişlerdir.¹⁰²⁵ Macar Kraliyet Dış Ticaret Dairesi'nin öngördüğü üzere,¹⁰²⁶ sanayileşme hamlesinin meyvesini vermesiyle beraber, Türk devlet işletmeleri Macar firmalardan alım yapmaya başlamışlardır. Millî Müdafaa Vekâleti ve Gümrük Muhafaza Müdürlüğü hesabına, *Újpest Standard Rt.* isimli elektrik firması 150 bin TL değerinde askerî telefon santrallerinin tesisi ve hatlarının çekimi ihalesini kazanmış ve ayrıca telefon gereçleri satmış; *Lampárt*

¹⁰²³MNL K 69 768. bağ 1931-1932 I-1 dos. 1932 yılı iktisadî raporu.

¹⁰²⁴Çolak, a.g.m., s.53.

¹⁰²⁵gös.yer. Mühendis György Tittes'in Türkiye'nin sulama şebekesi ve işlerine dair kaleme aldığı makalede bu hususlara değinmiştir. Bkz. György Tittes, "Törökország Vízügyi Munkálatai (Türkiye'nin Su İşleri Çalışmaları)", *Vízügyi Közlönyek (Su İşleri Mecmuası)*, c.19, S.3-4 (1937), s.493-502.

¹⁰²⁶MNL K 69 763. bağ 1-e-1 Macar Kraliyet Dış Ticaret Dairesi'nin 31 Ocak 1934 tarihli raporu.

Magyar Lámpaárugyár (Macar Madeni ve Lamba Malzemesi Fabrikası) ise aynı kurumdan ordunun kullanımı için 125,000 TL değerinde el bombası sevkiyatı siparişi almıştır¹⁰²⁷

Millî Müdafaa Vekâleti, aynı sene içerisinde, *Nitrokémia* isimli Macar firmasına 1,5 milyon pengö değerinde patlayıcı madde sevkiyatı (trotil / TNT) ile bu maddenin işleneceği bir fabrikanın inşa edilmesi siparişi vermiştir.¹⁰²⁸ Adı geçen firma, Bakanlık hesabına 1 ton trotil sevk etmiş; fabrikayı kurmuş ve bu fabrikada 2 ton daha TNT üretmiştir.¹⁰²⁹ Taraflar arasında imzalanan sözleşmenin süresi, 1935 yılında 1,5 sene daha uzatılmıştır.¹⁰³⁰ Bu fabrikada istihdam edilecek uzmanlar, staj yapmaları için Macaristan'a gönderilmişlerdir.¹⁰³¹ 1936 yılında ise aynı firmaya Ankara yakınlarında kurulacak fabrika tesisinin büyütülmesi ve yeniden düzenlenmesi işi verilmiştir.¹⁰³² *Magyar Lótenyésztők Országos Egyesülete (Macar Devlet At Yetiştiricileri Birliği)*, 1934 yılında Bakanlığa 40,000 TL değerinde nonius cinsi koşum atı satmıştır.¹⁰³³

1937 yılında Ankara Belediyesinin şehirde günde 100 bin adet üretim kapasitesine sahip Macar mühendisler tarafından inşa edilen ve Macar makinelerinin kullanıldığı bir ekmek fabrikasının kurulması için ilgili Macar kurumlarıyla temasa geçtiği anlaşılmaktadır.¹⁰³⁴ Enerji alanında işbirliği olmuştur. Tüm ülkenin elektrikleştirilmesi ve telefon hatlarının inşası hususunda da rekabet gücü yüksek Macar şirketlerinden istifade edilmiştir. II. Dünya Savaşı öncesinde Antalya, Diyarbakır, Sinop, Afyon, Konya ve Ödemiş şehirlerinin trafo ve elektrik donatım işleri Macar şirketleri tarafından üstlenilmiştir. *Ganz-Danubius* firması, Konya'nın

¹⁰²⁷MNL K 69 762. bağ I-d-2 1931-1933 Türkiye'yle ön hazırlık aşamasındaki işler başlıklı rapor, tarih ve sayı belirtilmemiş. 1934 senelik raporunda askerî telefon santrali işinin değerinin 120 bin TL olduğu bilgisi verilmiştir. Bkz. MNL K 63 282. bağ 1935-32/1, 2/pol, 14 Ocak 1935 tarihli 1934 senelik raporu

¹⁰²⁸MNL K 69 763. bağ I-e-1 Nitrokémia Firması'ndan Macar Dışişleri Bakanlığı'na 16 Haziran 1934 tarihli dilekçe.

¹⁰²⁹BCA 030.018.1.2.0.0.42.2.19; Çolak, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye-Macaristan İktisadî İlişkileri", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Y.2, S.4 (Ağustos 2004), s.53.

¹⁰³⁰Tóth, a.g.e., s.34.

¹⁰³¹Çolak, a.g.m., s. 53.

¹⁰³²Tóth, a.g.e., s.34.

¹⁰³³MNL K 69 762. bağ 1-d-2 1931-1933 Ankara'dan 18 Aralık 1932 tarih ve 468/A.res./1932 Sayılı rapor eki.

¹⁰³⁴MNL K 69 764. bağ 1934-1938-I-e-2 (a,b) Nickl'den Ticaret Bakanı Bornemisza'ya 5 Mayıs 1937 tarihli rapor. Ancak fabrikanın kimin tarafından tesis edildiği bilgisine ulaşılamamıştır.

15 km dışına kurduğu güç santraliyle şehri aydınlatmıştır.¹⁰³⁵ Konya Elektrik T.A.Ş. şirketi Macar Láng firmasına yazdığı bir mektupta önceden kendilerinden aldıkları 250 beygir gücündeki dizel motorundan çok memnun kaldıklarını belirterek 500 beygir gücünde yeni bir dizel motor, jeneratör ve düzenek talebinde bulunmuştur.¹⁰³⁶ Láng firmasının temsilcisinin Macar Ticaret Bakanı'na hitaben yazdığı 1934 senesine ait dilekçede firmalarının Türkiye'ye altı ay içerisinde buhar makinesi, buharlı türbin, matbaa düzeneği, ispiro, şeker ve konserve fabrikası malzemesi gibi kalemler sattığını ve yarın sene içerisinde 200 bin pengö değerinde alışveriş yaptıklarını ifade edilmiştir.¹⁰³⁷

Macar diplomatlar Türk kömür gazının Macaristan'a gelmesi hususunda büyük çaba sarf etmişlerdir. 1932 yılına ait bir rapora göre Zonguldak taş kömüründen elde edilen gaz Tuna nehri yoluyla daha az zahmetle istifadeye sunulabilir ve daha az sevkiyat masraflarına mal olabileceği düşünülmüştür.¹⁰³⁸ *"Budapeşte Gaz İşleri idarecisinin Zonguldak taş kömürünü tanır ve kendileri için olağanüstü elverişli bulur. Karadeniz'de İngiliz gazı ile iyi rekabet eder."* 1933–1934 yılı anlaşmaları kapsamında Macar Havagazı Fabrikası ve Macar Tütün İhisarı bu alışverişten en fazla istifade eden devlet kurumları olmuştur.¹⁰³⁹ Budapeşte Başkent Gaz İşleri Müdürlüğü tarafından 28,211 ton kömür satın alınmıştır; uzmanlar da ilerleyen dönemde Macaristan'dan getirilmiştir.¹⁰⁴⁰

Ganz és társa A.Ş isimli Macar elektrikli makine şirketi, kömür telafisi karşılığında Türkiye'ye makine satmıştır. Yaklaşık 3,5 sene sürmesi planlanan Zonguldak'taki kömür havzasının düzenlenmesi, tesisatı ve malların Türkiye'ye sevkiyatı işini üstlenmiştir. Ön hesaplamalara göre, Ganz firması tarafından yollanacak donatım malzemesi karşılığında 1934 yaz ve güz dönemi için Macaristan'a 1500-2000 vagon; 1935 bahar ve yaz dönemi içinse 3000-3500 vagon

¹⁰³⁵Dávid, a.g.m., s.2.

¹⁰³⁶MNL K 69 763. bağ I-e-1 Konya Elektrik T.A.Ş'den Láng şirketine 11 Aralık 1932 tarihli mektup.

¹⁰³⁷MNL K 69 763. bağ I-e-1 Láng firmasından Macar Ticaret Bakanlığı'na 5 Ocak 1934 tarihli dilekçe.

¹⁰³⁸Namal, a.g.m., s.102.

¹⁰³⁹MNL K 69 764. cs 1934-1938 I-e-2 (a,b)

¹⁰⁴⁰Namal, a.g.m., s.102. Zonguldak Kömür İşletmeleri'nde çalışan Macar uzmanlar için bkz. EK-15, s.478-496.

olmak üzere yaklaşık 5000 vagon kömür gazı alınması planlanmıştır.¹⁰⁴¹ *Ganz* ile *Türk Kömür Madenler A.Ş.*, Macar şirketin Türkiye'ye sattığı mal karşılığında verilecek kömür gazının Budapeşte Gaz İşleri tarafından kullanılması yönünde anlaşmışlardır.¹⁰⁴²

Manfred Weiss isimli firma, 1938 senesinde Devlet Demiryollarına ait lokomotiflerin tamamının borularını tedarik etmiştir. 1937 senesinde 3 bin pengö değerinde demir yapı malzemesi gönderen bu sektörün işleri 1938 senesinde açılmış ve Türkiye'ye 746 bin TL değerinde malzeme sevk edilmiştir.¹⁰⁴³ Aynı sene içerisinde MÁVAG firması Türk Nafia Vekâleti hesabına Sivas-Erzurum demiryolu hattında kullanılmak üzere yedi demir köprü inşa etmiştir. Ankara'daki Macar ticaret mümessili Emil Borş, Avrupa'da itibarı olan bu firmanın bu işle beraber Türk pazarına girdiğini, dolayısıyla işi tamamlamayı bir şeref meselesi olarak addettiklerine vurgu yapmıştır.¹⁰⁴⁴

Son olarak, *Dávid János és fia (János Dávid Ve Mahdumu)* isimli Macar mimarlık ve inşaat şirketi bir Türk firmasıyla ortaklık yaparak 1 milyon pengö (2,5 milyon TL) değerindeki Ankara stadyumu ve modern hipodrom inşaatına başvurma hakkını elde etmiştir. Macarlar için böyle bir stadyum işinin alınması sadece para kazanılmasını değil, aynı zamanda çalıştırılacak işçiler ve tedarik edilecek malzeme açısından da çeşitli fırsatlar doğuracak; diğer devletler nezdinde Macar devletine itibar da sağlayacaktı. Macar Dış Ticaret Bakanlığı Müşaviri Tibor Gerő, bu projenin gerçekleşmesi halinde yaratacağı dış ticaret hacminin önemini ve oradaki Macar işçilerine istihdam sağlaması açısından bunun çok önemli bir devlet menfaati olduğunu yazmıştır.¹⁰⁴⁵

Firma, Macar devlet yetkililerine bu konuda yazdığı arızada söz konusu hususlara parmak basmıştır.¹⁰⁴⁶

¹⁰⁴¹ MNL K 69 764 bağ Macar Gaz Anonim Şirketi'nden Budapeşte Başkent Gaz İşleri Müdürlüğü'ne 22 Haziran 1934 tarihli mektup.

¹⁰⁴² gös.yer.

¹⁰⁴³ MNL K 79 49. bağ 2-6. başlık Emil Borş'un 17 Şubat 1939 tarihli 1938 Türk-Macar ticaret hareketliliğini anlatan raporu.

¹⁰⁴⁴ gös.yer.

¹⁰⁴⁵ MNL K 69 762. bağ I-d-1 1930-1934 Dávid János firmasının Macar Ticaret Bakanı'na 10 Kasım 1932 tarihli dilekçesi.

¹⁰⁴⁶ MNL K 69 762. bağ I-d-1 1930-1934 7 Şubat 1933 tarihli Dávid János és fia Vasbeton Vallálata isimli şirketin ilgili bakanlıklara hitaben dilekçesi.

“Türkiye Cumhuriyeti'nin başkentinde devasa, kendine has, abidevi bir yapının planı ve yapılışı Macar girişimciler ve mimarlar tarafından elden geçirilerek Macar saygınlığını dost Türkiye’de daha da arttıracak... Şirketimiz Ankara’ya mühendis, idarî eleman, ustabaşı ve usta götürecektir, böylece hedefimiz hem iş yükümüzü hafifletmek hem de ciddi oranda Macaristan’daki işsizliği hafifletmek. Ayın 20’sinde bütçemiz ve planlarımızla Ankara’ya hareket etmek zorundayız.”

Elçilik inşaatın doğuracağı iş fırsatları hakkında şu hususları belirtmiştir.¹⁰⁴⁷

“İnşaat 1,500,000 TL’ya mal olacak. Macar ihracatı açısından bu işlerin yaklaşık yüzde 20’sinin inşaat malzemesi teminine gideceği biliniyor çünkü Türkiye bu malzemeyi üretmiyor ve ithal etmek zorunda. İş almaları halinde 300,000 TL’lık ihracat imkânının doğması bekleniyor.” Projenin ihalesi Ankara’da yaşayan Macar tebaa arasında da heyecan yaratmıştır. Türk hükümetinin yabancı işçilere yönelik yaptığı yeni düzenlemelerden ötürü¹⁰⁴⁸ işlerini kaybetme riskiyle karşı karşıya kalan yaklaşık iki yüz Macar işçi, Tahy’e hitaben ortak bir dilekçe kaleme alarak ihalenin kendileri için önemine tebarüz ettirmişlerdir.¹⁰⁴⁹ *“... [bu] sadece millî menfaat değil aynı zamanda burada yüksek itibarlı bir Macar firmasının gelişi zorluklarla boğuşan Macar tebaası için hayat memmat meselesidir; böylece memlekete geri dönüp işsizlerin sayısını da arttırmayız.”*

Ne var ki, Macarların beklentisi boşa çıkmış; stadyumun inşası ihalesini ikinci şirket İtalyan Paolo Vietti-Violi hak kazanmıştır. Bu binaların mühendislik planlarını ise Macar mimar László Kovács çizmiştir.¹⁰⁵⁰

15 Haziran 1940 tarihli notaya binaen Türk devlet kurumlarının, Macar firmalarına toplam 3 milyon 181 bin 365 TL tutarında sipariş verdiği anlaşılmaktadır. Millî Müdafaa Vekâleti ve Posta İşletmesi bu siparişlerde başı çeker durumda

¹⁰⁴⁷MNL K 69 762. bağ I-d-1 1930-1934 18 Aralık 1932 tarih ve 468/A.res./1932 Sayılı a.g.r.

¹⁰⁴⁸Bu konuda bkz. Bölüm 3.5.3. Türkiye’deki Macar İşgücü: İşçiler Ve Uzmanlar. s.313-337.

¹⁰⁴⁹MNL K 69 762. bağ I-d-1 1930-1934 Ankara’da çalışan Macarlar’dan Tahy’e 1 Nisan 1933 tarihli dilekçe.

¹⁰⁵⁰İnci Aslanoğlu, *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 3. Basım, 2010, s.230. ; “Duyumlar”, Mimar, S.4 (1933), s.162.

olmasından savunma ve haberleşmenin güçlendirilmek istendiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁵¹ Türk tarafı ise bu malların bedelini Macar hükümetine pamuk vererek ödemiştir. Adana, Afyon, Balıkesir, Bursa-Çekirge, İzmit, Kayseri, Konya, Kozlu ve Zonguldak'ta toplam 5500 abonelik 11 otomatik telefon santrali kurulması için Macar Standard firmasıyla 23 Mart 1940 tarihinde bir sözleşme yapılmıştır. Ancak, savaş yılları olmasından ötürü bu sözleşme tamamen yerine getirilmemiş; 100 abonelik Adana santrali ile 300 abonelik Afyon, 1500 abonelik Bursa ve 500 abonelik İzmir santrali kurularak yetkililere teslim edilmiştir.¹⁰⁵² Mersin Belediyesi, içme suyu tesisatında suyun dezenfeksiyonunda kullanılacak klor gazını Macaristan'dan temin etmiştir.¹⁰⁵³ Aşağıdaki tablodan siparişlerin verildiği ve alındığı kuruluşlar ile malın cinsi ve satın alma bedellerinin yer aldığı tablo savaşın başındaki manzaraya da ışık tutmaktadır:

TABLO 6: 15 Şubat 1940 tarihi itibarıyla Türk Hükümeti Tarafından Macar Firmalarına Verilen Siparişler ve Fiyatları ¹⁰⁵⁴				
Türk İthalatçı	Macar İhracatçı	Malın Cinsi	Sipariş Edilen (TL)	Müzakerede Olan (TL)
<i>Milli Müdafaa ve Posta</i>	<i>Standard</i>	Radyo ve Telefon	1,830,000	400,000
<i>D.D.Y. Ve Şeker Fabrikaları</i>	<i>Custodis r.t.</i>	Şamot Tuğlası	34,500	
<i>Etibank, Şeker Şirketi As.Fa.</i>	<i>Magnezitipar r.t.</i>	Şamot Tuğlası ve Harcı	14,000	80,000
<i>Devlet Devairi</i>	<i>Kodak. Ltd.</i>	Fotoğraf Kağıtları	19,000	
<i>İnhisarlar</i>	<i>Heller Ödön</i>	Bira Filtre Kağıdı	3,500	
<i>Resmi Devair</i>	<i>Gosztanyi és Tsa</i>	Bitomen	9,000	
<i>Resmi Devair ve Belediyeler</i>	<i>Ganz és Tsa r.t.</i>	Elektrik motorları ve yedekleri	77,000	
<i>Posta Umum Müdürlüğü ve Ordu</i>	<i>Standard</i>	Radyo, Telefon aletleri	30,000	
<i>Şeker Fabrikaları</i>	<i>Gumigyár</i>	Lastik Kayış	5,400	
<i>Şeker Fabrikaları</i>	<i>Schember</i>	Ölçü Aletleri	7,400	

¹⁰⁵¹ **MNL K 69 764. bağ 1937-1940 I-h başlık** Hariciye Vekili Numan Menemencioglu'nun Macar Elçisi Máriássy'e 15 Haziran 1940 tarihli notası.

¹⁰⁵² Çolak, a.g.m., s.54.

¹⁰⁵³ Mersin Belediyesi'nin Macaristan'dan takas yoluyla klor gazı alması ilişkin 15 Ağustos 1940 tarihli rapor **BCA 030.10.0.167.164.1.**

¹⁰⁵⁴ 15 Haziran 1940 tarihli a.g.r.

<i>Üzüm Birliği, İzmir</i>	<i>Magyar Szeszgyarak</i>	Potas	150,000	
<i>İnhisarlar</i>	<i>Piatnik Nándor és Fiai</i>	Oyun Kağıdı	15,650	
<i>Sümerbank</i>	<i>Präziciósszersz. Árugyár</i>	Mensucat Makine yedekleri	30,000	
<i>Sümerbank ve Vagonk.</i>	<i>M. Waggongyár</i>	Makine (Nebati yağ)	3,620	
<i>Sümerbank ve Askeri Fabrikalar</i>	<i>Faszéközpont Klotild r.t.</i>	Asit asitik	53,000	
<i>Askeri Fabrikalar</i>	<i>Bantlin</i>	Aseton ve metilalkol	47,700	
<i>Ankara Belediyesi</i>	<i>Victoria Vegy. Gyár</i>	Solfat Amenyon	9,000	
<i>Etibank</i>	<i>Victoria Vegy. Gyár</i>	Vasserklas (Musluk)	4,500	
<i>Sümerbank</i>	<i>Record Gépgyár</i>	Mensucat Makine yedekleri	27,800	
<i>İnhisar</i>	<i>Vadásztöltény, Gyutacs és Fémárugyár</i>	Av Fişengi	2,295	47,957
<i>Resmi Devair ve Belediyeler</i>	<i>Ganz és Tsa r.t.</i>	Elektrik, motor ve saire	200,000	
<i>Milli Müdafaa Ve Posta</i>	<i>Standard</i>	Radyo ve telefon	108,000	
	<i>Egyesült Izzó</i>		300,000	
	<i>Tokodi Üveggyár</i>		200,000	

Genel olarak bakıldığında, 1920 - 1929 yılları arasında Macarlar, sıkıntılarında çözüm olarak gördükleri Türkiye’de bekledikleri yatırım imkânını bulamamışlardır. 1930’dan sonra ise, korumacı ve devletçi bir ekonomi siyaseti izlemeye başlayan Türkiye’de hükümete ait müesseselerin kurulması için Macar firmaları görevlendirilmiştir. II. Dünya Savaşı’nın patlak vermesinin ardından da bu imkânların devam ettiği görülmektedir. Özellikle ordunun donatımı ve telefon hatlarının çekimi hususunda Macar şirketlerine başvurulmuştur.

Bu dönemde Türk firmalarının Macaristan’a yönelik yatırım girişimlerine ilişkin bir veriye ulaşılamamıştır.

3.5.3. Türkiye’deki Macar İş Gücü: İşçiler Ve Uzmanlar

Cumhuriyetin ilk döneminde Macarlar, Türkiye ekonomisine, sermaye koymak ve yatırım yapmaktan ziyade iş gücüyle katkıda bulunmuşlardır. Macar menşeli iş gücü, Türk pazarına detaylı hukukî zemin kurulmadan önce; yani iki ülke

arasında 1926 yılındaki Yerleşme Anlaşması imzalanmadan girmiştir.¹⁰⁵⁵ Mondros Mütarekesi sonunda kapatılan İstanbul'daki Avusturya-Macaristan Konsolosluğu yerine Macar vatandaşlarının Türk topraklarındaki çıkarlarını koruyan ve konsolosluk işlerini yürüten Hollanda Ortaelçiliği'nin 3 Eylül 1924 günü İstanbul'daki Hariciye Nezareti Murahhaslığı'na gönderdiği bir notadan, bu işçilerin Lozan Antlaşması'nın hemen ardından Türk topraklarına geldikleri anlaşılmaktadır.¹⁰⁵⁶ Türk tarafı da Macar işçilere istihdam olanağı sağlamak için istekliydi. Ankara Belediye Başkanı Ali Haydar (Yuluğ) Bey¹⁰⁵⁷, 1924 yılında şehrin imarı için çıktığı tetkik seyahati kapsamında Budapeşte'de beş gün kalmış ve gayesinin oradan “*beraberinde elli, altmış kadar sanatkâr Macarı Ankara'ya götürerek Ankara'da vücuda getirecekleri müessesatın ihyasına çalışmak*” olduğunu ifade etmiştir. Haydar Bey, Macarlardan pek çok şeyler öğreneceklerini ve müttekâmil sanaiyelerinden istifade edeceklerini de demecine eklemiştir.¹⁰⁵⁸

¹⁰⁵⁵Bu konuda Namal ise “*Türkiye ile Macaristan arasında yerleşme antlaşmasının imzalanmasıyla birçok Macar uzmanın yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin imarı ve inşasında görev almak ve ticari faaliyetlerde bulunmak üzere Türkiye'ye geldiğini görmekteyiz.*” değerlendirmesinde bulunmuştur. Namal, **a.g.e.**, s.67.

¹⁰⁵⁶**Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM)** Dosya No: 82 Gömlek Sıra No: 63 Tarih 1923-9-4 Hollanda Orta Elçiliği'ndan Hariciye Nezareti Murahhaslığı'na 3 Eylül 1923 tarih ve No: 2331 sayılı nota

¹⁰⁵⁷**Ali Haydar Yuluğ (1879-1937)** İzmir'de doğmuştur. Seferihisar, Milas, Nazilli, Çorlu kaymakamlıklarının ardından 1916'da Antep'e mutasarrıf olarak atanmıştır. Urfa, Aydın, Isparta, Çatalca ve Bolu mutasarrıfı olarak görev yapmıştır. Sivas valiliğinin (3 Ağustos 1921-12 Mart 1923) ardından 15 Nisan 1923'te İstanbul Valisi olarak atanmıştır. Bu görevini Ankara Valisi olarak atandığı 5 Haziran 1924 tarihine kadar sürdürmüştür. 27 Kasım 1926 tarihinde Ankara valiliğinden sağlık sorunlarını gerekçe göstererek istifa etmiş ve İstanbul mebusluğuna seçilmiştir. Ankara'nın imarına katkıları olmuş, fabrikalar kurdurmuş, itfaiye teşkilatını oluşturmuştur. Bkz. H.Orhun, C.Kasaroğlu, M.Beleg ve K.Atakul, **Meşhur Valiler**, Ankara, 1969, s.455-464.

¹⁰⁵⁸Haydar Bey'in gazeteğe yansıyan beyanının tamamı: “*Sebebi seyahatimiz sırf tettebbu bir mahiyeti haizdir. Biz Türkler Macarları çok severiz. Bunun için Macar milletini yakından tanımak arzu ederiz. Ankara'yı Türkiye Cumhuriyeti'nin bu yeni merkezini sevk-i sistem, mamur bir şehir haline sokmak istiyoruz. Bu tabia bir günlük iş değildir. Bunun için seyahatimizin ilk merhalesini Budapeşte teşkil etti. Muhtac olduğumuz tecrübeleri ihtiyacımızın bir kısmını burada tedarik ve temin etmek istiyoruz. Birkaç fabrika, bilhassa tuğla, kiremit, un değirmenleri almak niyetindeyiz. Bunların süratle tedarike imkan dahilinde çalışacağız. Muayene ettiğimiz levazımatı derhal Ankara'ya sevk edüp buradan yüz kadar da mütehasıs ustalar götüreceğiz. Burada bir çok fabrikalar ve şirketlerle temasa gelüb en az zaman zarfında bu arzularımızın husulüne çalışacağız.*” 17 Eylül 1924 tarihli **Hâkimiyeti Milliye** ve **Akşam Gazeteleri**'nde aynı beyanat çıkmıştır. Yuluğ'un biyografisinde Ali Haydar Bey'in giderken beraberinde Ankara'nın taş ve toprağından numuneler götürerek bunlardan tuğla, kiremit, çimento gibi malzemenin yapılıp yapılamayacağını öğrenmek istediğı, avdetinde ise sipariş edilen makinelerle ve getirdiğı uzmanlarla Ankara'da adı geçen malzemelerin üretildiğı fabrikalar ile elektrikli bir değirmen, bir buz fabrikası, bir numune fırını ve bir gaz deposu yapıldığı belirtilmektedir. Bkz. Orhun, **a.g.e.**, s.463.

Türkiye'ye gelen Macar işçiler çeşitli yüklenici şirketler¹⁰⁵⁹ aracılığıyla inşaat işlerinde çalışmışlardır. Güney Macaristan'da bulunan Tolna ili Báticasék nahiyesinden yaklaşık olarak üç yüz yapı ustası Türkiye'ye gitmiştir.¹⁰⁶⁰ Ankara'da ev, şehir kanalizasyonu, kaldırımlar, su şebekesi, elektrik aydınlatma vs. işlerinde çalışmışlardır.¹⁰⁶¹ Ankara-Sivas demiryolunda ve İzmir ile çevresinde inşa faaliyetlerinde bulunmuşlardır.¹⁰⁶² 1925 yılı ortası itibarıyla Ankara ve çevresinde yüze yakın Macar işçinin çalıştığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁶³ Macar milletvekili Imre Szabó'ya göre Türkiye'de sekiz yüz;¹⁰⁶⁴ Turan Derneği'nin Türkiye ile Macaristan arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine ilişkin 1928 yılına ait raporuna göre ise yaklaşık dört - beş bin¹⁰⁶⁵ Macar işçi vardır. 1 Şubat 1927 tarihli Macar elçilik raporunda elçiliğin sorumluluk alanında yaşayan Macarların sayısı yaklaşık olarak bin - bin iki yüz olarak verilmiştir; bir önceki sene üç - dört yüz kadar yeni Macar Türkiye'ye gelirken, aynı sayıda vatandaşlarının da ülkelerine döndüğü bilgisi

¹⁰⁵⁹Macar işçilerin getirilmesi ve inşaat işlerinden sorumlu yüklenici şirketlerden birisi Alman-Türk ortaklığında kurulan *Rellah* şirkettir. Gündüz Ökçün, Rella (Rellah) şirketi hakkında şu bilgileri vermektedir: "*Bakanlar Kurulu'nun 9 Mart 1924 tarihli kararname üzerine inşaat işleri ile uğraşmak, her türlü bina ve inşaat taahhütlerini sonuçlandırmak üzere inşaat üzerine kefaletle kredi vermek ve inşaata ilişkin malzeme ve makinelerin ticareti ile uğraşmak ve bu gibi maddeleri açılacak fabrikalarda yapmak amacıyla kurulmuştur. Şirketin idare meclisi İstanbul'dadır. 30 Mart 1928 tarihinden sonra idare merkezi Ankara'ya nakledilmiştir. Şirketin kurucuları Hollanda Bahr-ı Sefid Bankası Dersaadet Şubesi müşavirlerinden Ziya Bey, Emlâk sahiplerinden Müderriszade Fahri Bey, Millî İthalat ve İhracat şirketi Genel Müdürü Hüseyin Münir Bey, Tetkikat-ı İktisadiye ve Maliye Şirketi murahhas üyesi Hami Bey, Hollanda Bahr-ı Sefid Bankası Dersaadet Şubesi müdürlerinden Monsieur Gasner, Emlâk sahiplerinden Nevzat Asım Bey, Avusturya tebaasından Mühendis Monsieur Rudolf Heim, Sivil Mühendis Monsieur Paul Ludwig Rot, Mühendis Monsieur Karl Sigfrid Drach ve Direktör Karl Tschays'tur. Şirketin sermayesi 100,000 TL'dir. Bunun yüzde 25'i ödenmiş durumdadır. 1928 yılında idare meclisi üyeleri Mühendis Rudolf Heim, Dr. Ervin Zeiss, Hüseyin Münir Bey, Avukat Hüsamettin Ahmet Bey, Mühendis Akil Bey, Müderriszade Fahri Bey ve Cevdet Hamdi Bey'dir. 4 Aralık 1928 tarihinde şirketin tasfiyesine karar verilmiştir."* Bkz. Gündüz Ökçün, **a.g.e.**, s.50'den naklen Ankara Ticaret Sicili Memurluğu, Dosya No. 123; Hakimiyet-i Milliye (16 Kanun-u Evvel 1928), s.5. 1926 yılında şirketin temsilcisi Rédey isimli bir Macar'dır. Bkz. **MNL K 79 47. bağ 1924-1926 2. başlık** Rellah Şirketi Temsilcisi Rédey'den Macar Konsolosluğuna 10 Eylül 1926 tarihli dilekçe

¹⁰⁶⁰Bu işçilerin karşılaştıkları sorunlara ilişkin aşağıda bilgi verilecektir. **MNL K 79 47. bağ 1924-1926 2. başlık** 31 Aralık 1925 tarih 528/A.kig sayılı Tolna bölgesinden (Báticasék)'ten doğramacı ustası Mihály Lasko ve ekibinin meselesi başlıklı rapor.

¹⁰⁶¹Ankara'da mimarisinden ötürü Macar işçi ve ustaların elinden çıktığı düşünülen yapılar ve bu yapılardan Erzurum Oteli hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Fevzi Çüngen, Mehmet Emin Yılmaz, Fatih Tanrıveren, "Ankara'da Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi'nden Bir Örnek: Erzurum Oteli", **Ankara Araştırmaları Dergisi**, Yıl:1, Sayı:1 (Haziran 2013), s.134-137.

¹⁰⁶²**MNL K 79 47. bağ** 1924-1926 2. başlık 9 Mayıs 1925 tarih 169/A.kig/ sayılı Pözel'in Macar İşçileri Bakanlığı'na raporu.

¹⁰⁶³gös.yer

¹⁰⁶⁴Macar Ayan Meclisi 20 Mayıs 1927 tarihli 51. oturumu tutanakları, **Képviseleti Napló, 1927-4**, s.250-252

¹⁰⁶⁵**MNL K 70 300. bağ** 7/a başlık 1928-31.22 Mart 1927 Turan Derneği Raporu, s. 17.

paylaşmıştır.¹⁰⁶⁶ 1927 yılı Türkiye yıllık ekonomik raporunda ise sene sonunda Türkiye’de yaşayan Macarların sayısı bin beş yüz olarak verilmiş; bunlardan dört yüzünün İstanbul’da ve aşağı yukarı bir o kadarının da Ankara’da yaşadığı ifade edilmiştir.¹⁰⁶⁷ 1927 yılında Fransız nüfus bilimci Camille Jacquart’ın verilerine göre Ankara’da yaşayan Macar sayısı altı yüz elli dokuzdur.¹⁰⁶⁸ Buna karşılık, Macaristan’da yapılan 1930 yılındaki nüfus sayımı verilerine göre bu ülkede 196 erkek ve 167 kadın olmak üzere toplam 363 Türk vatandaşı yaşamaktaydı.¹⁰⁶⁹

Bu işçilerden Pécsvárad kasabasının Szilágy köyünden Kálmán Nagy (1902-1971)’nin hikâyesine burada yer verilmelidir. Nagy, 1924 yılında Türkiye’ye gelmiştir.¹⁰⁷⁰

“Türkiye’de müteahhit olarak çalışan uzak bir akrabadan mektup almış. Mühendis akraba Türkiye’deki çok geniş olanaklardan bahsettikten sonra babamı ustabaşı olarak yanında çalışmaya davet etmiş. Babam hiç tereddüt etmeden Peşte’li dost ve asker arkadaşları yardımıyla bir gazeteci pasaportu edinip 1924 Eylülü’nde İstanbul’a varmış. Ne ki akrabasını bulamamış. İki haftalık arama sonrası adamın şirketinden yüklüce bir para alıp Mısır’a kaçtığı anlaşılmış. Babam şaşırıp kalmış: Ne yapsın? Para kalmamış. Türkçe de yok. Şansına lise öğrenimi sayesinde Almanca ve Fransızca derdini anlatabilmiş. Ekim sonunda konsolosluk yardımıyla İstanbul’dan Ankara’ya geçmiş... İki hafta sonra bir Alman-

¹⁰⁶⁶ **MNL K 60 1927/I-7** İstanbul’dan 1 Şubat 1927 tarih ve 2490/kg./1926 sayılı Türkiye’deki Macar kolonisiyle ilgili bilgiler başlıklı rapor.

¹⁰⁶⁷ “1927 Senesine Ait İstanbul Macar Kraliyet Elçiliği İktisadi Raporu”, **Statisztikai Szemle (İstatistik Mecmuası)**, 1928. 7. sz, s. 806.

¹⁰⁶⁸ Jacquart’ın araştırması Ankara’da yayınlanan Hayat Gazetesi’nde yayınlanmıştır. “Ankara nüfusunun tabiatı itibarıyla inkısamı şöyledir: Türk 56434, Macar 659, Bulgar 140, Alman 105, İtalyan 83, Avusturya 76, İran 73, Arnavut 63” Bkz. Camille Jacquart, “Nüfus Meselesi Ankara Nüfus Tahririnin Verdiği Dersler” **Hayat Gazetesi**, 12 Mayıs 1927, S. 24. Yazının ilk bölümü aynı gazetenin 5 Mayıs 1927 tarihli 23. sayısında yayınlanmıştır.

¹⁰⁶⁹ **1930. évi népszámlálás. IV. rész (1930 senesi Nüfus Sayımı, IV. Bölüm)**, Budapest, 1936, s. 189. Türk vatandaşlarının mesleklerine ilişkin elimizde herhangi bir bilgi yoktur.

¹⁰⁷⁰ Aynı ismi taşıyan oğlu babasının anılarını yayıma hazırlamıştır. Nagy Kálmán Nagy, **Találkozásom a Modern Törökországgal Apám Emlékére (1924-1934) (Çağdaş Türkiye İle Buluşmam Babamın Anısına (1924-1934))** başlıklı yayımlanmamış bu eserini 6 Aralık 2011 tarihinde tarafımıza e-posta ile göndermiştir. Yayım aşamasındaki metin, Edit Tasnádi tarafından 2015 senesinde Türkçe’ye çevrilmiştir. Bkz. **EK-38**, s.506.

Türk ortak şirketi olan Rellah'ta teknik ressam sonra ise yüz yirmi apartman inşa eden bir şirketin yöneticisi olmuş. İş arkadaşları arasında Buda civarından birkaç Macar, Bataszék'ten gelen Şvab (Alman kökenli) duvarcı, ayrıca Bulgar, Arnavut ve Türk işçileri de yer alıyormuş.”

Nagy, şirketiyle Atatürk Orman Çiftliğinde çalışarak evin zengin bezemelerini yapmış. 1924 yılı Kasım ayında hastalanıp ve durumu iyileşmeyince tedavi için Ankara'ya gitmiş. Ağır menenjit ve tifodan saçları dökülmüş ve 45 kilo vermiş. Artık yaşayamayacağı düşüncesiyle anne babasına bir veda mektubu yollamış. Doktorunun kişisel çabalarıyla iyileşmiş. Doktor, kendisine Bursa'ya yakın bir köyde bir milletvekilinin malikânesinde ona aylarca sürecek uzun bir iş bulmuş. Milletvekilinin on yedi-on sekiz yaşındaki kızı Fatma'ya âşık olmuş. Kendisine serbest zamanında Fransızca dersleri vermiş. Fatma'nın bir fotoğrafı ile malikaneden ayrılmış. 1926-29 arasında Anadolu demiryolu inşaatında çalışmış. Bu arada ressam arkadaşlarıyla beraber Haydarpaşa'da kimi süsleme ve ressamlık işlerini de üstlenmiş. Demiryolu inşaatında önce işçi sonra desinatör ve teknik ressam olarak zor koşullarda çalışmış. 1929'da biraz para toplayıp birkaç arkadaşı ile beraber şansını denemeye İstanbul'a gitmiş. Özel girişimci olarak, Fransız devleti mülkiyetindeki Pasteur hastane ve sanatoryumda badanacı olarak iş almış. Hastanenin Fransız müdürü kendi dilini iyi konuşan ve işini iyi yapan bu Macar badanacıyı sanatoryumun badana ustası olarak tayin etmiş. Burada üç yıl çalışmış. 1931 yılı ilkbaharında birkaç kişi ile birlikte hastane müdürünün davetlisi olarak Yunanistan ve İtalya'dan geçerek Fransa'ya gitmiş ve müdürün Güney Fransa'daki malikânesinde altı ay kadar çalışmış, gezip eğlenmiştir.

Nagy, 1931 sonunda yeniden Türkiye'ye dönmüştür:¹⁰⁷¹

“Sokaklarda gezerken bir Fransız nüvizmatik dükkânı görünce demir yolları inşaatı sırasında topladığı eski sikkeler aklına gelmiş. Pazarlık sonunda babam oldukça yüksek bir para sahibi olmuş. Bu para Fransız hastanesinde iki yıl boyunca kazandığından fazlamış. Hastaneden ayrılıp kadim

¹⁰⁷¹gös.yer.

Macar Türk ve Bulgar arkadaşlarından bir badana ve dekorasyon takımı oluşturmuş. Bu takımla İstanbul ve diğer büyükçe inşaatlarda badana ve duvar süsleme işleri üstlenmiş. Rákoczi evi tamir ve iç dekorasyon ihalesine girip kazanmış ve firmasından birkaç ustayla birlikte gemiyle Tekirdağ'a gidip Rákoczi evinin iç süslemelerini yapmış. Firmasının işleri de iyi gidiyormuş. İşler o kadar çokmuş ki 1934 yılı başında artık otuz dört işçi çalıştırır olmuş.”

Babasının ani ölümü üzerine annesi ve kızkardeşini teselli için birkaç aylığına eve dönmüş ancak bir daha Türkiye'ye gitmemiştir. İlk önce Pécsvárad noterliğinde memur, 1949'dan itibaren Somogyapáti'de noter yardımcısı, sosyalist dönemde ise belediye yürütme komisyonu sekreteri olarak çalışmış ve emekli olmuştur. 1970'te bir Macar gazeteci hikâyesini haberleştirmiştir. Aynı sene Türkiye'ye gitmeye karar verdiğinde hastalanmış ve 1971 yılında vefat etmiştir.

1927 Nüfus Sayımı			1935 Nüfus Sayımı			1945 Nüfus Sayımı		
Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
599	1231	1830	490	588	1078	290	318	608

Ülkeler	1927 Nüfus Sayımı	1935 Nüfus Sayımı
<i>Türkiye</i>	<i>13,542,795</i>	<i>16,103,904</i>
Almanya	2,306	2,151
Arnavutluk	1,652	1,349
İngiltere	3,413	2,802
Avusturya	1,435	1,057
Belçika	258	205
Bulgaristan	7,448	2,599
Fransa	3,427	2,017
Yunanistan	26,431	17,642
Macaristan	1,830	1,078
İtalya	11,573	756
Lehistan	6,13	520
Romanya	1,530	729

¹⁰⁷²İstatistik Yıllığı 1951, s.110.

¹⁰⁷³gös.yer.

Rusya	6,206	162
Sırbistan	3,883	307
Çekoslovakya	*	723
Yabancıların Toplamı	72,005	34,097

*Société Anonyme Turque d'Etudes et d'Enterprises Urbaines*¹⁰⁷⁴ isimli Türk-Alman anonim şirketinin temsilcisi Boldizsár Beck'in Macaristan'a yazdığı bir davet mektubu dönemin koşullarına ışık tutmaktadır. Csibrák şehrinde yaşayan Jakab Klein ve Ádám Schmidt'i Ankara'ya çalışmaya davet ettiği mektubunda Beck, bir işçinin adı geçen şirkette duvarcı olarak çalışması için duvarcı diplomasının gerekli olmadığından, 5 TL olan günlük yevmiye ile 10 gün çalışıldığı takdirde Ankara'ya gelmek için harcanan bütün seyahat masraflarının ve vize ücretinin amorti edilebildiğinden, günlük tüketim için çok fazla paranın harcanmadığından ve her şeyden önemlisi tasarruf yapılabildiğinden bahsetmektedir.¹⁰⁷⁵

Beck mektubunda yurtdışında kalan birisi için oldukça iyi durumda olduğunu yazmıştır; ancak memleketinden daha fazla işçiyi oraya çekebilmek maksadıyla durumunu abartmış olması muhtemeldir. 1923 yılı başlarında Ankara'daki günlük hayat hakkında Macar yetkilileri bilgilendiren ticaret ataşesi Ruszkay, raporunda bir Avrupalı için Ankara'daki günlük hayat için kamp benzetmesinde bulunmuştur.¹⁰⁷⁶ Ruszkay, günlük masrafı 17-18 lira olarak belirtirken (yaklaşık 1700 Macar kronu) harcama kalemlerini ise şu şekilde tespit etmiştir: Konut 21/5 TL, daha iyi bir konut 50 TL; ısınma 2 TL; üç öğün yemek 1-1 TL; ulaşım (ihtiyaç halinde) 3-4 TL; bahşiş ve diğer önemsiz masraflar: 4-5 TL.¹⁰⁷⁷ İki veri karşılaştırıldığı takdirde, Beck'in belirttiğinin aksine 5 liralık bir yevmiye ile günlük 17-18 liralık masrafı karşılamamanın güçlüğü görülmektedir. Nitekim 23 Ekim 1926 tarihindeki Macar Millî Meclisi oturumunda hâlihazırda Türkiye'de bulunan Macar işçilerin sıkıntıları, imzalanan yerleşme anlaşmasının tasdiki için yapılan görüşmelerde gündeme getirilmiş;

¹⁰⁷⁴Bu şirket Ankara'daki inşaat işlerini yürüten diğer yüklenici şirketti ve Ankara'daki Macar elçilik delegesi Pözel'in itimadını kazanmıştı. **MNL K 79 47. bağ 1924-1926 2. başlık** 9 Mayıs 1925 tarih 169/A.kig/ sayılı rapor.

¹⁰⁷⁵**MNL K 69 761. bağ** 21 Nisan 1925 tarih 882/kig sayılı rapor ve 28 Mart 1925 ve 11 Şubat 1925 tarihli mektuplar.

¹⁰⁷⁶gös.yer.

¹⁰⁷⁷**MNL K 64 7.bağ 1923 32. başlık** Macar Savunma Bakanlığı'ndan Macar Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen 2 Mart 1923 tarih 12.345 sayılı yazı.

milletvekili Imre Szabó söz alarak Macar işçilerin kötü koşullarda yaşadıklarından ve paralarını alamamalarından bahsederek yerleşme anlaşmasının geciktirilmeksizin imzalanmasının sorunların hallini temin edeceğini savunmuştur.¹⁰⁷⁸ Szabó, bu işçilerin durumlarının günden güne kötüye gittiğini anlatan bir de önerge sunmuştur. Önergede devletin dışarıda çalışan vatandaşlarının arkasında durmadığını, onların Türkiye’de yokluk ve sefalet çektiğini iddia eden Macar vekil, hükümetin mağdur işçilerin ülkelerine geri çağırılması yönünde ne gibi çalışmalar yaptığını Dışişleri Bakanı Walko’ya sormuştur.¹⁰⁷⁹ Szabó’nun dile getirdiği meseleyi elçiliğin Ankara’daki temsilcisi Başkonsolos Pözel de doğrulamıştır. Pözel, Ankara’nın imarının uzun süredir yavaş ilerlediğini ifade etmiş; Türkiye’de çalışan Macar işçilerin bastıran şiddetli kış yüzünden çok kısa süreliğine işler bulabildiklerini anlatmıştır. Aldıkları yevmiyenin yetersizliği, ağır iklim şartları, yazın başta sıtma olmak üzere ortaya çıkan hastalıklar, şiddetli kışlardan ötürü işlerin durması, kerpiç evlerde çoğunlukla da dışarıda sıhhi olmayan koşullarda gecekalmaları ve işçilerin menfaatini gözetip koruyacak sendikal bir örgütün olmamasını karşılaşılan sorunlar olarak sıralamıştır.¹⁰⁸⁰ Dışişleri Bakanı Walko ise zor duruma düşen işçilerin Macaristan’a geri dönüşlerinin temin edildiği ya da Tuna Buharlı Gemi Şirketi’nde işe yerleştirildikleri, Türkiye’de kalanların ise ya kendi arzuları hilafına davrandıkları ya da yeni işler buldukları cevabını vermiştir.¹⁰⁸¹ Ayrıca, Walko, bu konuyla ilgili olarak 20 Mayıs 1927 tarihinde yaptığı konuşmada ise hak edişlerinin haftalarca ödenmediği öne sürülen Macar işçilerin böyle durumlarda Türkiye’deki temsilcilikleriyle temasa geçmekten çekindiklerini ileri sürmüştür: “*Bunların nerede çalıştıklarını bilirsek onlara yardım etmemiz de daha kolay olur.*”¹⁰⁸²

¹⁰⁷⁸ 20 Mayıs 1927 tarihli 39. Macar Alt Meclisi oturumu tutanakları, **Képviseleőházi Napló. IV**, s.252-254.

¹⁰⁷⁹ 23 Ekim 1926 tarihli 584. Macar Millî Meclisi Oturumu Tutanakları, **Nemzetgyűlési Napló 1922. XLVI**, s.386-388.

¹⁰⁸⁰ 9 Mayıs 1925 tarihli a.g.r. 2004 senesinde Hürriyet Gazetesi’nde Kavaklıdere Şarapları ile ilgili çıkan bir haberde bu dönem işçilerin karşılaştığı bir sıkıntının da şarapsızlık olduğu; şarap bulamayan işçilerin Ankara’yı terk ettikleri; bu işçilerden biri olan Balaj (Balázs)’ın ilkel koşullarda kendi şarabını üretirken tesadüfen Cenap And ile tanıştığı ve daha sonra ortaklık kurarak Kavaklıdere Şarapları’nı üretmeye başladıkları bilgisi paylaşılmıştır. Bkz. Şermin Sarıbaş, “Üç Aileye Yayılan 75 Yıllık Serüven”, **Hürriyet Pazar Gazetesi**, 15 Ağustos 2004,

<<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=249411>> (Erişim Tarihi: 14 Aralık 2015).

¹⁰⁸¹ 5 Kasım 1926 tarihli oturumu tutanakları, **Nemzetgyűlési Napló 1922. XLVI. kötet**, s.178.

¹⁰⁸² 20 Mayıs 1927 tarihli oturum, **a.g.e.**, s.255.

Ankara'daki Macar temsilciliği her ne kadar tüm Macarları takip edememiş olsa da kendisine başvuruların sorunlarıyla ilgilenmiştir. Bozüyük'te faaliyet gösteren ve Mihály Laskó'nun ustabaşılığındaki on bir Macar yapı işçisinin iyi durumda olmadığı haberini alan Bataszékli hemşerileri Macar yetkililerden yardım istemişlerdir. Elçilik ataşesi Repási, Laskó ile görüşmemiştir ama öğrendiğine göre, işçilerin de paralarını ödeyemeyecek durumdaki Laskó ortadan kaybolmuştur.¹⁰⁸³ Bunun haricinde Elçilik iş ve istihdam imkânlarını da kovalamıştır. Ankara-Sivas demiryolu hattı inşaatı için dışarıdan işçi getirileceği bilgisi alan Macar yetkililer İsveçli ve Belçikalı yüklenici firmalarla görüşerek Macar işçilerin de bu inşaatı istihdam edilmesini talep etmişlerdir.¹⁰⁸⁴

1926 yılında imzalanan Yerleşme Anlaşması, yurtdışında sıkıntı çeken Macar işçilerin resmî yetkililer tarafından tespit edilerek ülkelerine sistematik biçimde geri gönderilmelerini kolaylaştırması açısından faydalı olmuştur. Yürürlüğe geç girmiş olması ise işçilerin hukukî statülerinin belirsiz kalarak onların zor duruma düşmelerini beraberinde getirmiştir. Nitekim Hollanda Ortaelçiliği, Türkiye'deki Macarların konsolosluk işleriyle ilgilendiği dönemde Türk hükümetine kontrolsüz Macar işçi akınının engellemesi yönünde uyarıda bulunmuştur:¹⁰⁸⁵

“Bu işçiler İstanbul'da arzuladıkları işi bugün için bulamamaktadırlar. Ve bunlar var olma, yaşama imkânlarından yoksundurlar; Ortaelçiliğimiz bunları vatanlarına kavuşturmakta zorlandığı için bunlar Ortaelçiliğimize sürekli yük olmaktadır. Yukarıdaki şartlarda, Ortaelçilik, Hariciye Nezareti Murahhaslığı'na Macaristan'daki Büyük Millet Meclisi Hükümeti diplomatlarını ve konsoloslarını, tabii ki Türkiye'de kurallara uygun bir iş anlaşmasını, bağlantı ispat etmeleri hali haricinde, Macar işçilerine vize vermek hususunda çekimser davranmaları için telgrafla uyarmalarını rica eder.”

¹⁰⁸³ **MNL K 79 47. bağ 1924-1926 2. başlık** 31 Aralık 1925 tarih 528/A.kig sayılı rapor Bozüyük'teki işçilerin isimleri: Laskó Mihály, Liebhauser István, Liebhauser Nándor, Rohmann János, Rohman György, Reinauer György, Thész Lőrincz, Gaszner József, Flotz János, Schanzenbacher Ignác ve Speich György.

¹⁰⁸⁴ **MNL K 60 1927-I/7** 4 Nisan 1927 tarih 577/A.kig/1927'ye ek 123/kig/1927 sayılı rapor.

¹⁰⁸⁵ **BOA HR.İM. Dosya No: 82 Gömlek Sıra No: 63 Tarih: 4 Eylül 1923.**

Felemenk diplomatlar, Türk tarafını daha titiz davranmaya davet ederken Macar hükümetinin göçmen işçi akınını kontrol altına almak için başvurduğu önlem de sosyal demokrat Macar vekillerin alay konusu olmuştur: Onlara göre, ilgili Bakanlıklar ve oda temsilcilerinden oluşan *Haricî Göç Konseyi'nde (Kivándorlási Tanács)* “*kapitalist çıkarların savunucusu ve asla göç etmeyecek baronlar, piskopos ve toprak ağaları*” yer almaktadır. Önerdikleri çözüm ise bu konseyin tarım, sanayi ve ticaret işçilerinden oluşmasıdır.¹⁰⁸⁶ Böyle bir kurumun eksikliğinden ötürü niteliğine bakmaksızın kaliteli veya kalitesiz isteyen her işçinin beş parasız halde Türkiye’ye gelmiş olması Türkiye’deki Macar işçilerin yaşam standartlarının yükselmesinin önünde bir engel teşkil etmiştir. Özetle, iki ülke de resmî kanallar vasıtasıyla kontrolsüz işçi akınının önüne geçememiş; gerekli önlemleri almakta geç kalmıştır.

Türk tarafının göçmen işçi meselesinde siyasî açıdan ihtiyatı elden bırakmadığını da burada belirtmek gerekmektedir: Bu dönemde Türkiye’nin iç politikasında yaşadığı gelişmeler, ülkenin henüz düşman işgalinden kurtularak bağımsızlığını kazanmış olması; komşularıyla yaşadığı sınır sorunları ve Osmanlı döneminde yaşanan olumsuz kapitülasyon tecrübesi Türklerin yabancılara karşı duydukları güvensizliği açıklamaktadır. Örneğin, 1924 yılında Hariciye Vekili İsmet Paşa, Macaristan elçiliği görevine yeni başlayan ve itimatnamesini Horthy’e henüz sunmuş olan Hüsrev (Gerede) Bey’i yabancılardan bilim ve uzmanlık alanlarından yararlanılması ile siyasî ilişkileri birbirine karıştırmaması gerektiği yönünde uyarmıştır. Hüsrev Bey, bir raporunda Macar Kral Naibi Horthy’nin kendisini kabul ettiği törende Türk milletinin Avrupa medeniyetinin refahına kavuşması için Macaristan hükümetinin azami yardıma ve kılavuzluğa hazır olduğuna yönelik sözlerine karşılık kendisinin Horthy’e teşekkür ettiğini Ankara’ya bildirmiştir. Buna cevaben İsmet Paşa ise “*bir milletin gerek ihtisas ve gerek fen maddelerinde tefevvukunu ve rehberliğini sefir ağzından münasebatı siyasiyede kabul ve tasdik etmek vaziyeti siyasiyeyi de tali dereceden düşürebileceği*”ne vurgu yapmış ve

¹⁰⁸⁶ 20 Mayıs 1927 tarihli Macar Mebus Meclisi 51. Oturumu Tutanakları, **Képviseleői Napló, 1927-4**, s.254.

Hüsrev Bey'e bu türden ifadeleri kullanmaması talimatını göndermiştir.¹⁰⁸⁷ 1926 yılında Peşte maslahatgüzarı Numan (Menemencioğlu) Bey'i ziyaret eden Turan Derneği yetkilileri ise Türk diplomatın kendilerine Türkiye'deki Macar iş gücünün Türkiye'de bir Macar kolonisi yaratma hedefi olmaksızın hizmet vermesi gerektiğini söylediğinden bahsetmişlerdir.¹⁰⁸⁸ Ayrıca, 1925 yılında Anadolu'ya gelmek isteyen yüz yirmi Macar çiftçinin bu talepleri Türkiye Cumhuriyeti toprakları üzerinde yabancı uyrukluların köy kuramayacakları gerekçe gösterilerek reddedilmiştir.¹⁰⁸⁹ Üç örnekten de anlaşılacağı üzere, Türk hükümeti, siyasî arenada kazandığı itibarın başka milletlerden alınan maddî ve manevî destek ile zedelenebileceğinden çekinmiş ve işçi istihdamının siyasî bir araç olarak kullanılmasını engellemek istemiştir. Yine Macaristan'ın yayılcı ve emperyalist hırslar beslemediğinden hareketle diğer milletlerden daha evlâ görüldüğü de kaydedilmelidir:¹⁰⁹⁰

“İstanbul hükümetince, Heyet-i Temsiliye ile görüşmek üzere Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın Anadolu'ya hareketinin tensip edildiğini, Harbiye Nazırı Cemal Paşa 9 Teşrinievvel 1335 (1919) tarihli telgrafla bildirmişti. Bunun üzerine, Amasya'da görüşülmesi muhtemel olan mevad hakkında kolordu komutanlarından fikir ve mütalâaları sorulmuştu. Sorulan mevad, hükümetin siyaseti hariciyesi ve dâhiliyesi ile ordunun istikbaline aitti. Kumandanlardan mütalâalar geldi.

Yirminci Kolordu Komutan Vekili Mahmut Bey de, siyaset-i hariciyemizde istiklâl-i tam talebi, manda kabul edilmemesi ve istilâ hırsı olmayan bir devletin iktisadî ve fennî muavenet ve müzaheretini temin etmek, uzmanlar, danışmanlar,

¹⁰⁸⁷Belgenin orijinaline ulaşamamıştır. Bkz. Şimşir, **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, s.279. İsmet Paşa'nın Hüsrev Bey'e yönelik eleştirisine ek olarak, Nizam Önen, Macar Turan Cemiyeti arşivinden yararlanarak hazırladığı çalışmada, Turan Cemiyeti yetkililerinin hazır bulunduğu bir görüşmede Macar Dışişleri Bakanlığı temsilcisi ve Peşte Elçisi Hüsrev Bey'in Türkiye'ye Macar mühendis gönderilmesi konusunda bir sözleşme imzaladıklarından bahsetmektedir. Önen'in aktardığına göre, bu sözleşme Türk yetkililerce tanınmamış Macar mühendisler bu yüzden Türkiye'de sıkıntı yaşamışlardır. Bkz. Önen, **a.g.e.**, s.160.

¹⁰⁸⁸**MNL K 300 7/a 1928** İstanbul'dan 16 Ağustos 1927 tarih ve 1143/gazd./1927 Sayılı Turan Derneği'nin memorandumunu.

¹⁰⁸⁹12 Temmuz 1925 tarih 2202 sayılı karar **BCA 30.18.1.1.14.43.14**

¹⁰⁹⁰Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber c. II**, Ankara, TTK, 1997, s.417.

öğretmenler celb ve Avusturya- Macaristan'dan idarei dahiliyede uzmanlar getirtmek ve ateşkesden beri padişahi eyyamı merasimde adem-i ziyaretle ubudiyet ve tâbiyetlerini kat'eden patriklerin eski imtiyazlardan bahse hakları kalmadığı ve orduların tensik ve ıslahı hakkında bazı askerî mütalâatı havi idi.”

Meseleye daha pragmatik bir gözle bakan Türkiye'deki Macar elçilik yetkilisi ise ilgili bir raporunda yabancı yatırıma müsaade eden bir ülkenin kendisine yönelik işçi akınını da kabullenmesi gerektiği değerlendirmesinde bulunmuştur: “[Türkler] madem ki demiryolu ve fabrika inşasında yabancılara güveniyorlar, o halde Türk iş gücü eksikliğinde vasıfsız işçilere ve uzmanlık gerektiren işlerde de yabancıya tahammül etmek zorundalar.”¹⁰⁹¹ 1927 yılının genel bir değerlendirmesini yapan elçilik raporu ise Türk iş piyasasındaki Macarların durumunu şu şekilde yorumlamıştır:¹⁰⁹²

“Savaşı izleyen yıllarda Macaristan'da geçinemeyen aydınlarımız ve vasıflı işçilerimizin büyük kısmı burada bir Eldorado¹⁰⁹³ bulacaklarını düşünerek Türkiye'ye gelmişlerdir. Türkler her ne kadar Macaristan tarafından gizlenen siyasi emellerden endişelenmedikleri için çok sayıda Macar göçmeni memnuniyetle karşılamış olsalar da maalesef her zaman uygun olmayan şahısların buraya gelmesi onlara karşı kati surette itimsizlik yaratmıştır.”

Türkler arasında oluşan bu güvensizliğin temel nedeni komünizm propagandasına karışan Macar işçiler olmuştur. Kendi ülkelerinde tutunamayan komünistler Anadolu'da daha rahat hareket edebileceklerini düşünerek geldikleri Türkiye'de Türk Emniyet yetkililerinin iddiasına göre, *Macar Sosyalist İşçi Partisi*

¹⁰⁹¹ **MNL K 300 7/a 1928-** İstanbul'dan 31 16 Ağustos 1927 tarih ve 1143/gazd./1927 sayılı rapor

¹⁰⁹² İstanbul'daki Macar Elçiliği tarafından hazırlanan ve üzerinde herhangi bir gizlilik derecesi bulunmadığı anlaşılan Türkiye'nin 1927 Senesindeki Ekonomi Raporu Macar İstatistik Dergisi'nde yayınlanmıştır. **Statisztikai Szemle (İstatistik Mecmuası)**, 1928. 7. sz, s. 806.

¹⁰⁹³ **El Dorado** (İspanyolca: Altın kaplı, altından) kayıp altın şehir, Güney Amerikalı bir kabile reisinin vücuduna altın tozu dökerek göldeki yıkanma ritüelinin yarattığı İspanyol kökenli bir efsanedir.

(MSzMP) 10. Hücresi altında örgütlenmişlerdir.¹⁰⁹⁴ László Mihályfalvi'nin liderliğini üstlendiği ve Lajos Debreczeni isimli taş ustasının Ankara'daki evinde haftada iki kere düzenli olarak toplanan bu hiyerarşik yapılanmanın ilk görevi başkentte yaklaşık elli aboneli olduğu tespit edilen Paris menşeli *Magyar Munkás (Macar İşçi)* ile ABD menşeli *Az Ember (İnsan)* ve *Új Előre (Yeni Baştan)* isimli mecmuaların dağıtılması olmuştur.¹⁰⁹⁵ Talimatları Macaristan'dan alan bu hücrenin üyelerinden Kummer'in evinde yapılan aramada örgüte ait mühürler, üye kimlikleri, formlar ve örgüt üyelerinin listesi ile örgütsel döküman ele geçirilmiştir. Ankara Emniyet Müdürü Dilaver Bey'in Tahy'e örgüt üzerine aktardığı bilgi şöyledir:¹⁰⁹⁶

“Ankara'ya gelen komünistlere başlangıçta talimatları István Vági iletiyordu. [Macaristan'da] tutuklanması ve hüccresinin dağıtılmasının ardından çoğu parti üyesi Türkiye'ye gelmiş ve burada Henrik Ziegenheim'in başkanlığı altında örgütlenmiştir. Ziegenheim'in Ağustos'taki vefatının ardından aile üyeleri çok geçmeden Macaristan'a geri dönmüşler ve burada örgütlenen hücre için artık oradan talimat almışlardır. Vági'nin partisinin üyeleri Macaristan'da yeniden örgütlenmiştir; ama bunların liderleri bilinmemektedir. Hedefleri ise Ankara'da örgütlenen komünistleri usulca ülkelerine kaçak olarak geri sokmaktı. Memlekete dönen komünistlerden birinin Ankara örgütündeki Gizella Ziegenheim'a gönderdiği; örgüt üyelerinden ülkelerine dönüşleri sırasında hudut kontrollerinde yetkililerin dikkatini

¹⁰⁹⁴ MNL K 653 19. bağ 10. başlık Ankara'dan 21 Ekim 1927 tarih 23/A/res.1927. sayılı Ankara'da Macar komünist hareketi başlıklı rapor.

¹⁰⁹⁵ gös.yer. Atatürk döneminde komünist propaganda yaptıkları gerekçesiyle Bakanlar Kurulu tarafından yasaklanan bazı yayınlar için bkz. Mustafa Yılmaz ve Yasemin Doğaner, **Cumhuriyet Döneminde Sansür (1923-1973)**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2007, s.22-24.

¹⁰⁹⁶ MNL K 64 31. bağ İstanbul'dan 26 Ocak 1928 tarih 5/pol. 1928 tarihli rapor Bunun yanı sıra, 1927 yılında Türkiye'de İstanbul, Adana ve İzmir gibi şehirlerde meydana gelen çeşitli işçi olayları sonucunda hareketin bellibaşlı önderleri komünizm propagandası yaptıkları gerekçesiyle tutuklanarak çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. Kaynaklar Macar komünistlerle Türk komünistler arasında herhangi bir işbirliği olup olmadığı hususunda bilgi vermemektedir. 1927 yılı tutuklamalarına ilişkin bkz. Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar-II**, İstanbul, BDS Yayıncılık, 1985, s.46-67. Tunçay bu çalışmasında Türkiye'deki Macar komünistlerin varlığına ilişkin literatürdeki tek bilgiye Vakit Gazetesi'nin 31 Ocak 1928 ve 16 Mart 1928 tarihlerinde yayınladığı iki habere atıf yaparak yer vermiştir. Bkz. Tunçay, a.g.e., s.63-65.

çekecek hareketlerden kaçınmaları ve iyi giyimli halde itibar zedeleyici harekette bulunmaksızın huduttan geçmelerini istediği mektup da bu durumu doğrulamaktadır.”

Türkiye’deki Macar işçilerin arasında komünizm düşüncesinin taraftar bulması bir Elçilik raporunda Anadolu’da hüküm süren kötü yaşam koşullarına, işçilerin ücretlerini tam olarak alamamalarına, iş güvencelerinin ve memleketteki Macar cemaatini bir araya getirecek okul, kütüphane, gazete, kilise, vb. gibi millî ve manevî nitelikte sosyal örgütlenmelerinin olmayışına dayandırılmıştır.¹⁰⁹⁷ Bu kişilerin, iş bulamama ve siyasî görüşlerinden ötürü baskı görek tutuklanabilecekleri düşüncesiyle memleketlerine dönmek istemedikleri düşünülebilir. Dönemin Ankara’daki İngiliz Elçisi George R. Clerk, Türkiye’de görev yapan misyon şeflerinin tahliline yer verdiği yıllık raporunda Tahy’nin mesaisini Macaristan’dan Türkiye’ye daha fazla [kontROLSÜZ] işçi gelişinin engellenmesi ve komünizm propagandasına karışmış işçilerin denetimli olarak memleketlerine gönderilmeleri meselelerine harcadığını ifade etmiştir.¹⁰⁹⁸ Nitekim Tahy’nin kendi ifadesiyle “*Macar işçileri arasında yayılan komünizmin Türkiye için de bir tehdit oluşturduğu*” yönünde Tefvik Rüştü Bey’i ikna etmesi sonucunda Türk yetkililer komünist faaliyette buldukları gerekçesiyle yüzü aşkın Macar işçiyi tutuklamış; bunlardan bir kısmı derhal bir kısmı da kendilerine bir ay mühlet verilmek üzere sınır dışı edilmişlerdir.¹⁰⁹⁹ Tahy’nin konuyla ilgili olarak 1929 yılında

¹⁰⁹⁷ **MNL K 60 1927-I/7** İstanbul’dan 1 Şubat 1927 tarih ve 2490/kig/1926 sayılı rapor. Bu eksikliği gidermek için 12 Mart 1928 tarihinde bizzat Tahy’nin girişimiyle Ankara’daki muteber Macarlardan oluşan *Ankara ‘Hungarya’ Macar Cemiyeti* isimli bir dernek kurulmuştur. Macar cemaatinin en yaşlı üyesi Vondra (Béla) Bey’in başkanlığında derneği kurucu bir komisyon oluşturulmuştur. Kurucu komisyon başkanı Vondra Bey, asbaşkan ise Kálmán Hess olarak tayin edilmiştir. Derneğin Temsilciler Kurulu ise şu isimlerden oluşmuştur: Mihály Tóth, Emil Kostyál, József Gross, László Eszes, Titusz Vas, Lajos Kelemen, Mátyás Opavszki, Heinrik Rihacsek, mühendis Löwinger, Imre Ormos, ustabaşı Somogyi, László Fischer, Ferenc Izsó, Nándor Majoros, József Somogyi, Péter Lerik ve István Hudi. Derneğin bütçesi üyelerden 145 TL toplanmak suretiyle oluşturulmuştur. Elçilik, 11 Haziran 1928 tarihinde 700 TL bağışta bulunarak derneğe destek çıkmıştır. Bu maddî desteğin 400 TL’sı derneğin tanzimi için verilirken, geri kalan meblağ ise 50 – 50 derneğin kuruluşundan başlayarak elçilik tarafından yapılan aylık yardıma tekabül etmiştir. Cemiyet Nizamnamesi için bkz. **MNL K 79 73. bağ 1928-1935 17/3. başlık** 12 Mart 1928 tarihli Ankara Macar Cemiyeti toplantı tutanağı. Aslında böyle bir cemiyetin Ankara’da oluşturulmasına yönelik girişimde bulunulduğu 1925 tarihli bir belgeden anlaşılmaktadır. Aynı yıl 12 Nisan günü İstanbul’da Macarları bir araya getirmeye çalışan bir dernek kurulmuştur. Bkz. **MNL K 79 /3. bağ 17/3 başlık** 12 Temmuz 1925 tarih 254 A. kig sayılı bilgi notu.

¹⁰⁹⁸ **FO 371/ 13095** 15 Şubat 1928 tarih E840/708/44 sayılı rapor.

¹⁰⁹⁹ **MNL K 64 31. bağ** İstanbul’dan 26 Ocak 1928 tarih 5/pol. 1928 sayılı rapor. Türk yetkililer soruşturma neticesini Macar tarafına bir notayla bildirmişlerdir. Bkz. **a.g.r.** ek 2: Türk Hariciye

yazdığı bir raporda ise Türk hükümetinin sınır dışı etme muamelesine ilişkin bilgi vardır. Buna göre, Türk hükümeti bu konuda topladığı delilleri iki sebepten ötürü Macar Elçiliği ile paylaşmamıştır. Birincisi, Türklerin müttefikleri Sovyet Rusya'nın sınır dışı edilenlerin Macaristan'da cezaî kovuşturmayaya maruz kalmamaları yönündeki ricası; ikincisi ise, siyasî suçlu konumundaki komünist işçilerin Macar adaletine teslim ederek Türk geleneğine aykırı düşmekten kaçınmalarıdır.¹¹⁰⁰ Türk Dâhiliye Vekâleti, memleketteki işleri de düzene koymak istediği için sınır dışı sürecini on dört aya bölerek yürütmüştür. İngiliz Elçisi'nin yorumu ise sürecin neden uzatıldığını şöyle göstermektedir: “Ankara’da devam eden işin ivedi olması ve kendi vasıflarındaki Türk işçilerin eksikliğinden ötürü Macar işçiler memleketten tamamen uzaklaştırılamamıştır”.¹¹⁰¹ Bu süre içerisinde, Elçiliğin memleketteki mercilerin kendilerinin meselelerini süratle ve zahmetsizce çözeceği yönünde verdiği dair tüm güvenceye rağmen bir iki istisna haricinde, memleketlerindeki işsizliği göz önünde bulunduran ve sözde polis şiddetinden çekinen bu şahıslar Macaristan’a geri dönmemişlerdir. Fakat sürekli polis nezareti altında durarak burada kalmalarının mümkün olmadığını idrak etmişler ve gönüllü olarak başka ülkelere gitmişlerdir.¹¹⁰² Bu grupta yer alan László Horváth’ın (1902-1986) anılarında yazdığı üzere, İstanbul’daki Sovyet Başkonsolosu kendilerine siyasî iltica teklif etmiş; bu teklifi kabul eden kırk yedi kişi, aileleriyle birlikte 8 Nisan 1928 tarihinde bir gemiyle İstanbul’dan Odessa’ya giderek Türkiye’yi terk etmiştir.¹¹⁰³

Vekâleti’nden Ankara’daki Macaristan Temsilciliği’ne, 6 Şubat 1928 tarih ve 31568/2 sayılı nota Notaya ekli iki isim listesi vardır. Bu listelerde birincisi derhal sınırdışı edilecek olan 44 Macar vatandaşının, ikincisi ise belirtilen mühlet içerisinde kendi isteğiyle ülkeyi terk edecek olan 59 Macar vatandaşının ismi olmak toplam yüz üç isim yazmaktadır. Elçiliğin raporunun başlığında ise toplam 110 Macar vatandaşının tutuklandığı yazılmıştır. Bu örgütün üst düzey yöneticileri ise şunlardır: József Kiss, başkan; László Horváth, eşbaşkan; László Mihályfalvi, kurucu, örgüt sekreteri; Lajos Debreceni, taş ustası; József Jeszensky; Kummer’in evinde yapılan aramada örgüte ait yazılı deliller ele geçirilmiştir. Sanıkların Türkiye’den uzaklaştırılmaları Macaristan’a sınırdışı edilmeleri biçiminde değil; Türkiye’yi farklı yabancı ülkeye gitmek için terk etme yönünde gönüllü terk ediş biçiminde olmuş; Elçilik tarafından kendilerine maddî yardımda bulunulmuş ve vize verilmiştir.

¹¹⁰⁰**MNL K 64 37. bağ** Ankara’dan 25 Mart 1929 tarih ve 15/pol sayılı Mebus Géza Malasics’in Ankara’dan sınırdışı etmeler meselesine dair soru önergesi başlıklı rapor. Tarihte Osmanlı Sultanları da Macaristan’daki mücadelelerden ötürü kendisine sığınan Macar lider ve komutanları ülkelere iade etmemiştir. Bu konuda bkz. Nesrin Gürkan, “Tarihteki Macar Misrafirlerimiz”, **2023**, Sayı:59 (15 Mart 2006), s.52-57.

¹¹⁰¹ **FO 371/257** 28 Kasım 1927 tarih E 5071/402/44 sayılı rapor.

¹¹⁰² 26 Ocak 1928 tarih 5/pol. 1928 sayılı a.g.r.

¹¹⁰³ László Horváth’ın anılarının Türkiye’ye ilişkin kısmı şu şekildedir: “İki çocuklu bir işçi ailesinin çocuğu olan Horváth 1902 yılında Budapeşte’de doğmuştur. Dördüncü sınıftan sonra okumamış, çalışmak zorunda kalmıştır. Kağıt ticaretinde ve bankada ulak olarak çalışmıştır. Kısa süreli Sovyet

Macar yetkililer, tam olarak doğrulayamasalar da, Türkiye'deki Macar işçileri etkileyen komünist propagandanın Sovyet Rusya Büyükelçiliği tarafından desteklendiğinden şüphelenmişlerdir:

*“[Ankara'daki] Macar komünist liderlerinden Kummer ve Debreceni Rus Sefareti'nde çalışmaktadırlar. Rus Sefiri'nden bunu derinlemesine tetkik için fırsatım olmadı. Ama bir konuşma sırasında meseleye Alman Sefiri'nin dikkatini çeken buradaki İtalyan Sefareti Kâtibi'nden Macar komünist hareketlenmesine dair bir atıf alma şansı buldum. Bay Nadolny de Rus Sefiri'ne Rus Sefareti'nin bu propagandanın içinde olup olmadığını sormuş, Suriç Bey ise güya olumsuz cevap vermiş. Buna ilişkin Alman Sefiri'nde tabii ki onun için içinde olduğu ve bunu gizlemek istediği intibası uyanmış.”*¹¹⁰⁴

Türkiye'deki Macar işçiler arasında yayılan komünizmin bertaraf edilmesiyle sorunlar sona ermemiştir. Türk işçisinin uzun süren savaş dönemi boyunca,

rejiminin yıkılmasının ardından taş ustalarının yanında çırak/kalfa işçi olarak çalışmış; daha sonra 19 yaşında bir arkadaşın babasının yanında demir işine girdi. Cebinde çıraklık belgesiyle Herkül makine fabrikasında iş buldu. Birkaç ay sonra ekonomik krizden ötürü kendini sokakta buldu.

Budapeşte'de işsizliğin kol gezdiği 1925 yılında Kemal Paşa'nın Türkiye'sinde yeni başkent Ankara'nın inşası için Avrupalı vasıflı/usta işçiye ihtiyaç olduğu haberi yayılır. O da hareket eder, üçüncü göçmen dalgasında Ankara'ya varır. Abisinin yanında birkaç hafta sıvacılık ve boyacılık işi görür. Bundan sonra tasasız ve hür iki sene geçer.

Kısa sürede bir sol görüşlü işçi grubuyla temasa geçer. Bu işçi grubunda KMP gençlik kolunun bilinen isimlerinden András Mihályfalvi vardır. Bu örgütlenme MSZPM'nin Ankara temel örgütüdür. Marksizm temelinde zor duruma sürüklenen Macarlara yardımla işteğal etmektedir. Mihályfalvi'nin uzaklaştırılmasının ardından yalnız kalan László Horváth eğitimin ardından etkili konuma gelmiş, beş kişilik yönetimin üyesi olmuştur.

İki eylemleri dikkat çekmese bu oluşum uzun yıllar ayakta kalabilirdi: 1 Mayıs 1927'de Ankara'nın ana meydanında Kemal Paşa heykelinden şehir parkına kadar kırmızı bayrak altında geçit resmi yapmışlardır. Aynı zamanda, gruplarından vefat etmiş çok saygı duyulan yaşlı bir üyesinin [Elçilik raporlarından Henrik Ziegenheim olduğu anlaşılmaktadır] cenazesinde komünist gösteri düzenlenmiş; çok kişinin dinî duyguları da tahkir edilmiştir. Dinî vaaz istenmeyerek, orak çekiçli haç altına cenazesine kalabalık bir katılım olan yaşlı marangoz ustası defnedilmiştir.

*Ankara'daki Macar Elçiliğinin takibiyle polisler baskıya başlamışlar; tutuklamalar olmuş; 1928 Ocak ayında tüm grup gözaltına alınmıştır. Kısa sürede İstanbul'a sevk edilmişler; sınır dışı edilmeleri gündeme gelmiştir. Buhanlı vaziyetlerinden ötürü Sovyet başkonsolosu siyasî iltica tavsiyesinde bulunmuştur. Tavsiyeyi aileleriyle birlikte kırk yedi kişi kabul etmiştir. 8 Nisan 1928'de İstanbul'dan Odessa'ya hareket eden gemide László Horváth da yer almıştır. Kendisiyle Sovyet Rusya'da evlenmek istediği müstakbel eşi de seyahat etmektedir. İlk çocuklarını bekliyorlardı. Bu düğüne yirmi dokuz sene sonra sıra gelmiştir. Sebebi: On beş sene çalışma kampı ve beş sene Doğu Sibirya'da sürgün.” Bkz. György Péter János, “Horváth László- Lágernápló (László Horváth – Kamp Günlüğü”, **Tempevölgy**, Aralık 2010, s.23.*

¹¹⁰⁴ **MNL K 653 19. bağ 10. başlık** Ankara'dan 21 Ekim 1927 tarih 23/A/res.1927. sayılı Ankara'da Macar komünist hareketi başlıklı rapor.

Avrupa'daki muadillerinin eriştiği hayat standardı ve hakları yakalayamamış olması nedeniyle kendilerinin ücretleri 1920'li yılların başında çok düşük kalmıştır. Türkiye'ye gelen yabancı işçi ve ustalar ise piyasaya yüksek ücretlerle girmişlerdir. Ancak gerek ekonomik krizin sonuçları gerekse yıllar geçtikçe iş piyasasında yerli işçilerin daha fazla tercih edilmeye başlamalarından ötürü Macaristan Elçiliği'nin 1932 yılı yıllık ekonomi raporunda paylaşılan tablodan anlaşılacağı üzere, inşaat işlerinde çalışan Macar işçilerin aldığı günlük ücret yıllar ilerledikçe azalmıştır. Yerli işçiyi koruma eğiliminin yanı sıra, ücretlerin düşmesi ve yüksek vergilerden ötürü 1932 yılından itibaren pek çok Macar işçisi Türkiye'yi terk etmiştir.¹¹⁰⁵

<i>TL Cinsinden</i>	1925-26	1926-27	1927-28	1928-29	1930	1931	1932
Marangoz	7	6	6	5,5	5	4,5	4
Tesviyeci	5	4	3	3	2,5	2	2
Duvarcı	7	5,5	5	5	5	4	3
Doğramacı	7	5,5	5	5	5	5	3

1929 yılından itibaren Türkiye'yi etkisi altına alan ekonomik krize önlem olarak ön plana çıkan millî cereyan iş piyasasını etkileyen diğer bir siyasî sebeptir. 1930 yılındaki Sanayi Kongresi için hazırlanan ve Ankara Vilayeti'nin durumunu anlatan raporda bir taraftan yerli işçilerin korunması maksadıyla *başka ülkelerde iş bulamayıp Türkiye'ye gelen ve himaye gören yabancı işçi ve ustalara itibar edilmemesi* tavsiyesinde bulunulmuştur.¹¹⁰⁷ Diğer taraftan, bu şahısların yerleştirilecekleri işlerde ehliyetleriyle yeteneklerinin tayin ve tasdik edilmediği müddetçe bunlara iş verilmemesi teklif edilmiş ve Türk işçisinin de ölü sezonlarda iş bulmasının kolaylaştırılması istenmiştir.¹¹⁰⁸ *Vakit* Gazetesi, aynı senenin Kasım ayında Dâhiliye Vekâleti'nin "*beş parasız birçok ecnebinin Türkiye'de amelelik gibi ufak işlerde çalışmak üzere memleketimize geldiğini, bunların birçoğunun iş bulamayarak memleket dâhilinde serseriyane yaşamakta olduklarını nazarı itibara*

¹¹⁰⁵ MNL K 69 768. bağ 1931-1932 I-1 dos. 1932 Yılı Türkiye İktisadî Raporu

¹¹⁰⁶ gös.yer.

¹¹⁰⁷ Vilayet Raporları Ankara Vilayeti Bölümü, 1930 Sanayi Kongresi Tutanakları, s.629.

¹¹⁰⁸ gös.yer.

olarak bunun önüne geçmek maksadıyla bir talimatname hazırladığını ve bunu vilayetlere tebliğ ettiğini” yazmıştır; bu talimatnameye göre ülkeye oturma amacıyla girecek olan yabancıların en az dört yüz; transit geçmek isteyenlerin de iki yüz elli liraya sahip olması gerektiğine hükmedilmiştir; belirtilen miktarda parası veya itibar mektubu olmayan yabancıların Türkiye’ye alınmayacağı tebliğ edilmiştir.¹¹⁰⁹ Halk Fırkası’nın 1931 tarihli parti programının çalışmayla ilgili olan bölümünde ise “milliyetçi Türk amelesi ve işçilerinin hayat ve haklarının ve menfaatlerinin göz önünde tutulacağı” taahhüdünde bulunulmuştur.¹¹¹⁰

Yerli iş gücünün korunmasıyla ilgili düzenlemeler 1920’li yılların ortasından itibaren önem kazanmıştır. Daha önce Türk hükümeti tarafından *Doktorluk Kanunu*¹¹¹¹, *Eczacılık Kanunu*¹¹¹² ve *Kabotaj Kanunu*¹¹¹³ ile bazı meslekler Türk vatandaşlarının ifasına hasredilmiştir. Yabancı işçilerin Türkiye’de çalışmalarını men eden 11 Haziran 1932 tarih 2007 numaralı kanun ise Türkiye’deki Macar iş gücünü en fazla etkileyen yasal düzenleme olmuştur.¹¹¹⁴ 31 Mayıs 1933 tarihinde çıkarılan yeni bir kanun ise, 2007 sayılı kanunun beşinci maddesinde yazılı bir senelik mülhlet bitiminden itibaren yabancıların iş bırakma süresini iki sene daha uzatmış

¹¹⁰⁹“Ecebiler memleketimize ne şartlar altında gelecekler?”, **Vakit**, 15 Teşrinisani 1930.

¹¹¹⁰Tekeli ve İlkın, **a.g.e.**’den naklen Ek 5 – 1931 Yılı C.H.F. Nizamnamesi ve Programı İktisat Bölümü, s.678.

¹¹¹¹“Madde 1: Türkiye Cumhuriyeti dahilinde tababet icra ve herhangi surette olursa olsun hasta tedavi edebilmek için Türkiye Darülfünunu tıp fakültesinden diploma sahibi olmak ve Türk bulunmak şarttır.” 14 Nisan 1928 tarih ve 863 sayılı **Resmî Gazete** 11 Nisan 1928 tarih ve 1219 Sayılı Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun.

¹¹¹²“**Madde 1: Türkiye Cumhuriyeti dahilinde eczane açabilmek için Tıp Fakültesi eczacı mektebinden diplomalı olmak ve Türk bulunmak ve memleket dahilinde açılmasına müsaade edilmiş olan eczanelerden birinde iki sene müddetle çalışmış olmak lâzımdır.**” 6 Şubat 1927 tarih ve 558 sayılı **Resmî Gazete** 24 Ocak 1927 tarih ve 964 Sayılı Eczacılar ve Eczahaneler hakkında Kanun

¹¹¹³“**Madde 3: Kara suları dahilinde balık, istiridyeye, midye, sünger, inci, mercan, sedef ve saire saydı, kum ve çakıl ve saire ihracı ve gerek sathi bahirde ve gerek karı bahirde mevcut kazazede sefain ve merakiple enkazı metrukenin ihraç ve tahlisi, dalgıçlık, arayıcılık, kılavuzluk, deniz bakkallığı ve bilecümle Türk vesait ve merakibi derununda kaptanlık, çarhçılık, kâtiplik, tayfalık ve amelelik ve saire icrası ve iskele, rıhtım hamallığı ve bilumum deniz esnaflığı icrası Türkiye tebaasına munhasırdır.**” 29 Nisan 1926 tarih ve 359 sayılı **Resmî Gazete** 19 Nisan 1926 tarih ve 815 sayılı Türkiye sahillerinde nakliyatı bahriye (Kabotaj) ve limanlarla karasuları dahilinde icrayı sanat ve ticaret hakkında Kanun.

¹¹¹⁴On maddeden oluşan kanunun öne çıkan unsurları şunlardır: Birinci madde yabancıları her türlü işçilik, amelelik, bekcilik, kapıcılık, garsonluk gibi mesleklerden men etmiş; üçüncü madde ise kanunda belirtilmeyen mesleklerin Bakanlar Kurulu kararıyla ileride kanun kapsamına alınabileceğine hükmetmiştir. Beşinci maddesi, birinci maddede belirtilen meslekleri ifa eden yabancıların kanunun yürürlüğe giriş tarihinden itibaren bir sene içerisinde mesleklerini terk etmeye mecbur bırakırken altıncı madde ise aksi harekette bulunanlara yönelik yaptırımları düzenlemiştir. Kanunun ikinci maddesi ise Türkiye’de yabancıların çalışmasını Bakanlar Kurulu müsaadesine bırakmıştır. 16 Haziran 1932 tarih ve 2126 sayılı **Resmî Gazete**.

ve kanunun yürütülmesiyle meslek ifasının ne zaman hitama ereceğinin düzenlenmesine yönelik Bakanlar Kurulu tarafından bir talimatname hazırlanmasına hükmetmiştir.¹¹¹⁵ Kanunun yürütülmesine ilişkin esaslar, Bakanlar Kurulu'nun 10 Mayıs 1934 tarih ve 2/594 sayılı kararnamesiyle tespit edilerek bu süreç 21 Mayıs 1935 tarihi itibarıyla tamamlanmıştır.¹¹¹⁶ Gelişmeler, Türk hükümetinin 1929 Dünya Ekonomik krizinden sonra izlemeye başladığı devletçilik siyasetiyle örtüşmektedir. Ülkedeki ekonomik krizin yanı sıra kamuoyunda yabancı işçiye karşı oluşan olumsuz hava da bu süreci tetiklemiştir.

Bu kanun tasarısının hazırlandığı andan itibaren Tahy meselenin yaratacağı sıkıntı hususunda Macar yetkililerin dikkatini çekmiştir. Tasarının yasalaşması halinde bunun Türkiye'nin çeşitli vilayetlerinde garson ve şoför olarak istihdam edilen Macar vatandaşlarını da etkileyeceği yönünde amirlerini uyaran Büyükelçi, Türkiye'de yaşayan vatandaşlarının büyük kısmının edindiği taş ustalığı, tesisatçılık, dülgerlik gibi bazı mesleklerin de yasak kapsamına alınabileceğini ileri sürmüştür.¹¹¹⁷ Nitekim Tahy'nin dikkat çektiği hususa kanunun 3. maddesinde yer verilmiştir.¹¹¹⁸

İki ülke arasında 1926 yılında imzalanan Yerleşme Anlaşması'nın 4. maddesi, karşılıklılık esasına dayanmasının yanı sıra iki ülke vatandaşlarının diğer devletin sınırlarının içerisinde çalışmalarına müsaade edeceğine ve bu nitelikleri haiz kişilere uygulanan yasaların ülke vatandaşlarına uygulanandan farklı olmayacağına hükmetmiştir.¹¹¹⁹ Tahy'nin itirazını dayandırdığı nokta da bu madde olmuştur; zira

¹¹¹⁵31 Mayıs 1933 tarih ve 2249 sayılı Türkiye'de Türk vatandaşlarına tahsis edilen sanat ve hizmetler hakkındaki 2007 sayılı Kanunun bazı hükümlerini değiştiren kanun (6 Haziran 1933 tarih ve 2420 sayılı Resmî Gazete)

¹¹¹⁶Türkiye'de Türk vatandaşlarına tahsis edilen san'at ve hizmetler hakkındaki 2007 sayılı kanunun bazı maddelerini değiştiren 2249 numaralı kanunun tatbik suretini göstermek üzere hazırlanıp Dahiliye Vekilliği'nin 5/5/1934 tarih ve 3514/4975 sayılı tezkeresile gönderilen talimatnamenin meriyete konulması İcra Vekilleri heyetince 10/5/1934 de tasvip ve kabul olunmuştur. **2/594 Sayılı Kararname** (24 Mayıs 1934 tarih ve 2709 sayılı Resmî Gazete)

¹¹¹⁷**MNL K 79 58. bağ 1932-1935 16d** Tahy'den 31 Ocak 1932 tarih ve 46/A/res.1932 sayılı Yabancı vatandaşlara yasak meslekler hakkında başlıklı rapor.

¹¹¹⁸Yasanın Meclis'teki müzakereleri sırasında İktisat Encümeni Reisi Rahmi Bey (Mustafa Rahmi Köken) her mesleğin tek tek ifade edilmediğini ifade etmiştir. **TBMM Zabıt Ceridesi**, İçtima 59, Cilt:1, 4 Haziran 1932, s.66.

¹¹¹⁹“**Madde 4:** Tarafeyni Akıdeynden her birinin tebaası mütekabiliyet şartıyla diğerinin ülkesinde kavanin ve nizamati memlekete tevfikana gerek kanun ve nizam gerek teamül ile tebaai mahalliyeye münhasır olanlardan mâada her nevi sanat ve ticareti icra ve herhangi bir hırfet ve mesleğe süluk etmek hakkını haiz olacaklardır.” 18 Haziran 1927 tarih ve 610 Sayılı **Resmî Gazete** 28 Mayıs 1927

söz konusu tasarının yasalaşması halinde iki ülke arasındaki yerleşme anlaşmasına aykırılık teşkil edecekti. Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya ise kanun tasarısının hiç kimsenin hakkını ihlal etmediğini belirtmiş ve kanunu gayet faydalı bulduğunu ifade etmiştir: “[E]vvelâ bir zarureti iktisadiye vardır. Saniyen, memleketimizde bu sanatları icra eden ecnebiler henüz çok miktarda değildir. Binaenaleyh bu kanunla, memlekette yerleşerek kazanç temin eden ecnebinin kazandıklarını ve işlerini ellerinden velev ki kanunî hakkımız olsun, istiklâlin bir hakkı olsun almak ve onları işsiz bırakmak vaziyetinde değiliz. Kanunun bazen icabına göre menetmek istediği ve icabına göre açmak istediği sanatlar da vardır. Meselâ, bir gün farz edelim ki, Adanamızda fazla bir pamuk mahsulümüz olursa pamuğu işlemek için elbette işleyecek kola ihtiyacımız olur. O zaman bu yolu açmak lâzımdır. Keza, aksine olarak memlekette bir gün bir mahsul az olursa o mahsulün işlenmesini sırf vatandaşlara hasretmek, içtimaî ve iktisadî bir zaruret olur. Bu gibi meseleleri de bu kanunla Hükümetin eline salâhiyet vermekle temin etmiş oluyoruz. Bazı sanatların behemehal vatandaşlar tarafından yapılması lâzımdır. Bazı defa da aynı sanatın kapılarını açarak mümkün merteye hariçten amele getirerek fazla işletmek icap eder. Bazen bunlar siyasî zaruret halini alır. Mukabele bil misil vaziyetleri gibi. Her hangi bir Devlet Türk tebaasına bir hizmeti kaparsa Türkiye Devletinin de o hizmeti o devlet tebaasına kapaması gayet tabiidir. Bu kanunla bunun da temini icap eder. Kanun bu cihetleri tamamen temin etmektedir.”¹¹²⁰

Bu itibarla Tahy, Türk devlet adamlarıyla kurduğu iyi kişisel ilişkileri kullanmak suretiyle kanunun çıkmasını engellemek istemiş olabilir. Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey ile Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya Bey ile temasa geçerek kanunun hazırlanışı ve komisyonlarda görüşülmesi esnasında tasarının gevşetilmesi ve ülkedeki Macar işçilere ayrıcalık tanınması için kulis yapmıştır. İki bakan da, elçiye yasanın ağır ekonomik koşullar ve işsizliğin yarattığı kamuoyu baskısıyla çıkarıldığını ifade etmişlerdir.¹¹²¹ Türkiye’deki Macarların işlerinden menedilmesinin

tarih 1073 sayılı Türkiye Cumhuriyeti ile Macaristan Krallığı Arasında Münakid İkamet Mukavelenamesinin Tasdikine Mütedit Kanun.

¹¹²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, I:59 C:1 4 Haziran 1932, s.65.

¹¹²¹ Tahy, Türkiye’de görev yapan diğer diplomatik misyonlardan kendisine destek vermediğinden şikayet etmiştir. Ona göre, sermayedar ülkelerin sanayi müteşebbisleri, ticaret imkânları ve demiryolu inşası gibi daha fazla büyük sanayi yatırımlarıyla ilgilenmeleri; bu ülkelere mensup zanaatkar veya işçi vatandaşların Türkiye’de az sayıda olması; arabulucuğun Türk hükümeti tarafından içişlerine

sadece onlara değil aynı zamanda Macar devletine de olağanüstü siyasî ve ekonomik zarara uğratacağını düşünen Tahy'nin çabaları bir nebze sonuç vermiş; Hariciye Encümeni tasarıda öngörülenin aksine yabancıların mesleklerinden men edilme süresinin üç aydan bir seneye çıkarılmasını teklif etmiştir.¹¹²² Bunun haricinde Tahy, iki bakanın kendisine “*yasanın inşaat, demir ve ahşap sanayi işçiliklerini ilgilendiren 1. maddesinin sadece vasıfsız yardımcı ırgatları içerdiğini; vasıflı duvarcı ustası, dülger, marangoz, çilingir, boyacı/sıvacı ve benzeri meslek sahiplerinin zanaatlarını yabancı oluşlarına rağmen yasanın yürürlüğe girmesinin ardından rahatsız edilmeksizin sürdürebileceklerine.*” ilişkin sözlü olarak teminat verdiklerini iddia etmiştir.¹¹²³ Ancak kanunda böyle bir ayrıma gidilmemiştir. Macar yetkililer bu şifahi teminatı Türklerle bu konuda yaptıkları müzakerelerde defalarca tekrarlamalarına rağmen Türk yetkililer yazılı bir teminat vermemişlerdir.¹¹²⁴ Nihayet 1935 yılında yasanın tanıdığı mühletin dolmasına az bir süre kala Macarlar tekrar konuyla ilgili girişimde bulduklarında tutundukları dal yine bu iddia olmuştur. Arnothy'nin bu konuyu muhatabına hatırlatması üzerine Şükrü Kaya, Tahy'nin meseleyi çok geniş olarak yorumlamasından ötürü böyle bir yanılığın oluştuğunu söyleyerek kapıları kapatmıştır: “*Lütfen, Tahy Bey benim bu beyanımı çok geniş manada anladı, o kadar ki, yasanın kendisine karşı çıktı bu ise imkânsız.*”¹¹²⁵

Tahy'nin öngördüğü üzere yasa ile Türk hükümetinin aldığı korumacı önlem, ülkede çalışan Macar işçileri olumsuz etkilemiştir ve Türkiye'deki süreç ekonomik durumu kötü olan Macaristan'da da takip altına alınmıştır. Bu bağlamda Ticaret Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Sanayi ve Ticaret Odaları bu konuda Türkiye'den

müdahale gibi algılanmasına yönelik endişe ve arabuluculuk girişiminin sonuç vermeyeceğine dair düşünce Tahy'nin lobi faaliyetinde yalnız kalmasının sebepleridir. **MNL K 79 58. bağ 1932-1935 16d** Tahy'den Walko'ya 20 Haziran 1932 tarih 245/A.adm.res./1932 sayılı ecebilerin ifadan men edildiği işlere dair rapor.

¹¹²² **T.B.M.M. Hariciye Encümeni Mazbatası** 24 Kasım 1932 tarih Karar No. 2 Esas No 1/70.

¹¹²³ **MNL K 79 58. bağ 1932-1935 16d** 20 Haziran 1932 tarih 245/A.adm.res./1932 sayılı rapor. Türk tarafının bu sözünü Elçilik Müsteşarı László Nagy de doğrulamaktadır. **MNL K 79 58. bağ 1932-1935 16d** 10 Mayıs 1933 tarih ve 2067/A.kig/1933 sayılı rapor.

¹¹²⁴ Macar tarafı kanunun yürütüldüğü üç sene boyunca Türk tarafıyla müzakerelerinde iddiasını Tahy'nin ileri sürdüğü bu sözlü teminat üzerine tesis etmiştir. Bu yüzden Macar Hariciye Bakanı Kánya, Elçi Jungerth-Arnothy'e Türklerle bu konuda müzakere yürütürken bu sözlü beyanı onlardan yazılı olarak da alması talimatını vermiştir. **MNL K 79 58. bağ 1932-1935 16d** 27 Şubat 1934 tarih 20.163/9/1934 sayılı Budapeşte Dışişleri Bakanı Kánya'dan Ankara Elçisi Jungerth Arnothy'e talimat.

¹¹²⁵ **MNL K 79 58. bağ 1932-1935 16d** 18 Mart 1935 tarih 509/1935 Sayılı rapor.

gelecek olan haberlerin bir arada değerlendirilmesi ve koordineli çalışılması hususunda Dışişleri Bakanı'yla temasa geçmiştir.¹¹²⁶

1935 yılının başından itibaren Macar elçiliği ve ilgili Türk mercileri arasında Macar işçilerin mesleklerini sürdürebilmelerine yönelik uzun müzakereler yapılmıştır. Bu müzakereler sonucunda Elçi Mihály Jungerth-Arnothy ile Dışişleri Bakanlığı'nın konuyla ilgilenen daire başkanı Mehmet Cevad Açıkalin arasında ustalıklarını belgelendiren Macar uyruklu kişilerin mesleklerine devam edebilmelerine dair sözlü mutabakata varılmıştır.¹¹²⁷ Buna göre, devlet hesabına çalışmayan Macar ustalara Türk İktisat Vekâleti'nin Sanayi İşleri Dairesi kanun çerçevesinde belirli süreler için işlerini yapabilmeleri için müsaade verecektir.¹¹²⁸

İstanbul Başkonsolosu Ullein-Réviczky, 13 Nisan gününe ait raporunda Macar işçilerin durumunu dile getirmiştir: Hariciye ve İktisat Vekâletleri nazarında çözülmüş görünen sorun, kanunun uygulayıcısı konumundaki Dahiliye Vekâleti nezdinde de halledilmeliydi.¹¹²⁹ Keza, merkezdeki gelişmelerden geç haberi olabilecek ve kanunu harfiyen uygulayan taşradaki İl Emniyet Müdürlükleri, görev alanlarında yaşayan Macar ustalara Mayıs ayının 20'si itibarıyla mesleklerinden men edileceklerine dair ihbarname göndermeye başlamış; bu da Macar işçilerin moralini bozmuştur.¹¹³⁰ Elçilik yetkililerinin Türk memurların da bu mutabakata dair bilgilendirilmediklerini anlamaları üzerine Ullein Réviczky, Ankara'ya giderek İktisat Vekili'nden dilekçelerin gereğinin yapılmasını istemiştir. Tüm bu süreç

¹¹²⁶ **MNL K 79 58. bağ 1932-1935 16d** Macar Ticaret ve Sanayi Odası'ndan 20 Haziran 1932 tarih ve 10.626/1932 Sayılı İstanbul'daki Elçiliğe ve 9 Ağustos 1932 tarih ve 11.685/1932 sayılı Macar Dışişleri Bakanlığı'na ve 28 Mart 1933 tarih ve 17.382/XI-1933 sayılı Macar Ticaret Bakanlığı'ndan Macar Dışişleri Bakanlığı'na

¹¹²⁷ Sözlü mutabakata göre, belgelendirme süreci şu şekilde işleyecekti: Ustalık sahibi Macar işçi, dilekçesini İktisat Vekâleti'ne ilişikte ustalığını gösteren bir belgeyle ve işvereninden aldığı bir niyet mektubuyla sunacaktır.

Bu belgeler temin edildiği takdirde İktisat Vekili yazılı olarak sınırsız süreyle çalışma izni verecektir. **MNL K 79 58. bağ 1932-1935 16d** 15 Mart 1935 tarih ve 443/1935 sayılı rapor.

¹¹²⁸ Macar Elçiliği tarafından Macar işçilerin İktisat Vekâleti'ne arz etmeleri için hazırlanan dilekçe suretidir: „İktisat Vekâleti'ne, Türkiye hudutları içinde bundan böyle dahi mütehassıs işçi sıfatı ile icrayı san'at edebilmekliğim için lâzım gelen müsaadenin ita buyurulmasını rica ederim. San'atumdaki ihtisasımı ispat eden aşağıda yazılı vesikaları ilişik olarak takdim ediyorum:1)..... tarafından tanzim edilen işçi, usta ehliyetnamesi 2)..... (daire, şirket, müessese, müteahhit) ...inde tarihinden tarihine kadar olarak mezkur (daire, şirket, müessese, müteahhit) in memnuniyetini mucip bir surette çalışdığımı dair olan vesikasi. 16 kuruluşluk pul adres ve imza” Bkz. **MNL K 79 58. bağ 1932-1935 16d** 15 Mart 1935 tarih ve 443/1935 sayılı rapor.

¹¹²⁹ **MNL K 94 4. bağ** 1935 Ullein Reviczky'nin 13 Nisan 1935 tarihli günlük raporu.

¹¹³⁰ **MNL K 94 4. bağ 1935** Ullein Reviczky'nin 31 Mart 1935 tarihli günlük raporu. Türk hükümetinin Macar işçilere gönderdiği ihbarname sureti için bkz. **EK-9**, s.472.

neticesinde yüz on dört Macar ustası İktisat Vekâleti'ne çalışma tezkerelerinin uzatılması için başvurmuştur.¹¹³¹ Ancak, Türk yetkililer, sözlü anlaşmanın hayata geçirilişi arifesinde mutabakatın kesin taahhütler içermediğini belirterek Macar işçiler arasında *sadece ustalık derecesindeki su tesisatçısı ve merkezî ısıtma işçilerinin* 21 Mayıs olarak belirlenen nihaî mühletin dolmasının ardından çalışmaya devam edebileceklerini tebliğ etmişlerdir. Bunlardan marangoz, inşaat işçisi gibi bazı diğer mesleklerle uğraşan Macar işçilerden devlete iş yapan nüfuzlu işverenlere sahip olanlar sürenin bitiminden sonra da işlerini devam ettirebilmişlerdir.¹¹³²

Elçilik verilerine göre, 31 Ocak 1935 tarihi itibarıyla Türkiye'de hane halkıyla birlikte 607'si Ankara'da, 350'si ise İstanbul'da; 250-300 kadarı da Anadolu'da olmak üzere yaklaşık 1200 Macar yaşamaktaydı.¹¹³³ Kanunun öngördüğü mühletin sona ermesinden 1936 yılı başına dek Türk topraklarında kalan Macar usta sayısı ise yaklaşık 200-300 olarak ifade edilmiştir. Türkiye'de kalanlar, Türk hükümeti tarafından görevlendirilenler ile Türk vatandaşlığına hak kazanarak kanun kapsamından çıkmış olanlardır. Türkiye'den ayrılanların büyük bir kısmı Macaristan'a geri dönmüş;¹¹³⁴ diğerleri ise Suriye, Irak, İran ve Filistin gibi ülkelere zanaatlarını sürdürmeye gitmişlerdir.¹¹³⁵

İşçilerin haricinde Türkiye'de Cumhuriyet döneminde çalışan diğer bir grup da Türkiye'de yerli iş gücü eksikliğinin getirdiği zorunluluğun bir sonucu olarak doğrudan hükümet tarafından istihdam edilen uzmanlar olmuştur. Alman, Fransız,

¹¹³¹ MNL K 94 4. bağ 1935 Ullein Reviczky'nin 5 Mayıs 1935 tarihli günlük raporu.

¹¹³² MNL K 63 290. bağ 1936 32/1 (1) 11 Şubat 1936 tarih 1.1936 3555/pl.1935 580/36 sayılı 1935 yılı Türkiye Siyasî özet raporu.

¹¹³³ MNL K 79 58. bağ 1932-1935 16d Ankara 31 Ocak 1935 tarih 214/1935 sayılı Elçi Jungerth'te Dışişleri Bakanı Kanya'ya.

¹¹³⁴ MNL K 79 73. bağ 1928-1935 17/3. başlık Tarihsiz - 1935 senesi Haziran ayı itibarıyla Haydarpaşa üzerinden Ankara'dan memleketlerine dönen Macar ailelerin isimlerini ve kendilerine devlet bütçesinden yapılan harcamaları gösterir listeler.

¹¹³⁵ Macaristan'a dönen işçilerin 62'sinin masrafları Macar devlet bütçesinden karşılanmıştır. MNL K 63 290. bağ 1936 32/1 (1) 1.1936 11 Şubat 1936 tarih 3555/pl.1935 580/36 sayılı 1935 yılı Türkiye Siyasî özet raporu. Macar Elçiliği verilerine göre 1935 senesi Haziran ayı itibarıyla evlerine dönen kişilerden 96'sı bu tasarruflarına dair elçiliğe bilgi vermişlerdir; Türkiye'den ayrılarak memleketlerine dönen veya başka memleketlere giden Macarların tam sayısı hakkında bilgi yoktur; Elçilik de böyle bir istatistikten yoksundur bkz. MNL K 79 73. bağ 1928-1935 17/3. başlık Tarihsiz - 1935 senesi Haziran ayı itibarıyla Haydarpaşa üzerinden Ankara'dan memleketlerine dönen Macar ailelerin isimlerini ve kendilerine devlet bütçesinden yapılan harcamaları gösterir listeler. Yasadan etkilenen Macar işçiler, yasanın uygulanış sürecinde Filistin'deki iş imkânlarının araştırılmasını Arnothy'den bizzat rica etmişlerdir. Bkz. MNL K 79 58. bağ 1932-1935 16d 8 Mart 1935 tarih 443/1935 sayılı rapor.

İngiliz ve Amerikalı uzmanların yanında çok sayıda Macar uzman resmî kurum haricinde özel sektörde istihdam edilmiştir.¹¹³⁶ 1930-1933 yılları arasında Ankara’da Avusturya Elçiliği Müsteşarlığı ve Sefirliği görevlerinde bulunan Norbert Von Bischoff’un bu konudaki gözlemi şöyledir:¹¹³⁷

“Bugün su tesisatı, barajlar, yollar, mektepler, hastaneler ve saraylar şeklinde yalnız Ankara vilayetinde yapılmış olan eserler, bütün bir Türk hâkimiyeti zamanında bütün Anadolu’da yapılmış olandan daha çok, daha büyük ve ehemmiyetlidir. Bu yapıcılık, Selçuk devletinin yapıcılığı ayarındadır... Gerçi bu başarıyı çerçeveleyen şekiller, yirminci asırdaki cihan tekniğinden alınmış ve gerçi bunun plan ve realizasyon haline konması işinde birçok yabancı mütehassıslar da kullanılmıştır. Çünkü Türklere bütün bu işleri, örnek olacak bir mükemmeliyetle yapacak elemanlar henüz kâfi miktarı bulmamıştır”

İlk olarak 1924 yılı baharında yirmi üç kişilik bir Macar mühendis grubu Türk hükümetinin daveti üzerine memleketin inşasına katkıda bulunmak amacıyla Ankara’ya gelmiştir. Macar basınının *Macar kültür öncüleri* olarak nitelendirdiği bu grubu, iki ay içerisinde Türk Dışişleri Bakanlığı’nın davet ettiği meteorologların, jeologların, zoologların, ziraatçıların, arıcıların ve bahçıvanların izleyeceği ifade edilmiştir.¹¹³⁸ *Pester Lloyd* gazetesinin haberine göre, bu mühendisler, Budapeşte Doğu Tren İstasyonu’nda ailelerinin yanı sıra Macar Mühendisler Birliği’nden, Macar Dışişleri Bakanlığı’ndan ve Budapeşte Türk Elçiliği’nden bir yetkili tarafından uğurlanmışlardır.¹¹³⁹ Bu küçük uğurlama merasimi, Macarların

¹¹³⁶Seyfi Yıldırım, “Cumhuriyet Döneminde Türk-Macar İlişkileri Çerçevesinde İstihdam Edilen Macar Uzmanlar”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl:8, S.15 (Bahar 2012), s.122-125.

¹¹³⁷Norbert von Bischoff, *Ankara: Türkiye’deki Yeni Oluşun Bir İzahı*, Burhan Belge (çev.), Ankara, Ulus Basımevi, 1935, s.233. **Bischoff (1894-1960)**, 1919-1938 ve 1945-1960 yılları arasında Avusturya Dışişleri Bakanlığı’nda diplomat olarak görev yapmıştır. 1953 yılından itibaren Avusturya’nın Moskova Büyükelçiliği görevini üstlenmiştir. Bkz. <<http://www.aeiou.at/aeiou.encyclop.b/b518008.htm>> (Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2015) .

¹¹³⁸“Ungarische Kulturpioniere in der Türkei (Türkiye’deki Macar Kültür Öncüleri)”, **Pester Lloyd** (Sabah Baskısı), 5 Haziran 1924.

¹¹³⁹gös.yer. Önen, Türkiye’ye gönderilen mühendislerin seçiminde Turan Cemiyeti’nin etkili olduğunu ve mühendislerin sadece 1924 yılında gönderildiğini yazmıştır. Bkz. Önen, **a.g.e.**, s.160, 170.

Türkiye'nin inşası sürecine dair beklentilerinin ve iki tarafın da meseleye yükledikleri önemin bir göstergesidir, zira *“farklı uluslar kendilerini eğitirken birbirlerini de eğitmeye devam ederler.”*¹¹⁴⁰

1920'li yıllar boyunca devlet emrinde ve özel sektörde olmak üzere Macar uzmanlar çalışmışlardır. 12 Haziran 1932 tarih ve 2007 sayılı yabancıları Türkiye'de çalışmaktan alıkoyan yasa gevşetilmeksizin uygulanmasına rağmen Macar iş gücü Türk iş piyasasından tamamen çekilmemiş; bilakis biçim değiştirerek varlığını sürdürmüştür. Sağlık Bakanlığı'nın ilgili arızasında gerekçelendirildiği gibi, *“bu kanun çıkarılmış olmasına rağmen bazı işlerde henüz meleke peyda etmiş mütehassıslar mevcut olmadığı için ve bu işte mümarese peyda etmiş mütehassıs yetişinceye kadar ecnebi mütehassısların hizmetinden istifade edilmesi zaruri görülmüştür.”*¹¹⁴¹ Aynı kanunun 2. maddesinin B fıkrası uyarınca Türkiye'ye çalışma amaçlı gelen Macarlar devlette birer ikişer ve üçer senelik sözleşmelerle önceden belirlenmiş geçici kadrolar yoluyla istihdam edilmeye başlanmıştır.¹¹⁴² Aynı konuda 9682 Sayılı Kararname'nin 4 ve 10. maddeleri yabancı uzmanların Bakanlar Kurulu kararı uyarınca görevlendirilmelerine hükmetmiştir. Bunun haricinde devlet adına inşaat işi yapan özel şirketlerde de yine Bakanlar Kurulu kararına dayanılarak Macar işçiler uzman statüsünde çalışabilmişlerdir. İnşaat, demir ve ahşap sanayi alanları başta olmak üzere farklı meslek dallarında ustalık belgesi sahibi olan Macar işçiler yasanın çıktığı 1932 yılından itibaren devlette uzman sıfatıyla istihdam edilmişlerdir. Devletin resmî kayıtlarına göre ilgili yasa hükümleri çerçevesinde Bakanlar Kurulu kararıyla ilk olarak geldikleri 1924 yılından itibaren Türkiye'de görevlendirilmiş olan Macar uyruklu uzmanların sayısı 157'dir.¹¹⁴³ Devlet, 1950'li yılların başına kadar sürekli olarak Macar uzman istihdamını sürdürmüştür.¹¹⁴⁴

¹¹⁴⁰János Hankiss, **A Kultúrdiplomácia Alapvetése (Kültür Diplomasininin Esasları)**, Budapest, Magyar Külügyi Társaság, 1937, s.10-16.

¹¹⁴¹**BCA 18.242.130.1933.**

¹¹⁴²16 Haziran 1932 tarih 2126 Sayılı **Resmî Gazete** 12 Haziran 1932 tarih ve 2007 Sayılı Kanunun 2. maddesi: “İcra Vekilleri Heyeti kararla ruhsatı mahsus ita kılınmadıkça aşağıda sayılan sanatlar Ecnebiler tarafından icra edilemez. A-Tayyare makinistliği ve pilotluğu; B- Devlete veya vilâyetlere merbut müessesat ve belediyeler ile bunlara merbut tesisat hizmetleri.”

¹¹⁴³Bkz. **EK-15**, s.478-496.

¹¹⁴⁴Szabó, II. Dünya Savaşı sonrasında Macaristan'ın uluslararası kültürel etkinliklerini araştırdığı eserinde Macar Eğitim Bakanlığı'nın 26 Mart 1948 tarihli bir notayla Ankara'daki Hungaroloji Enstitüsü'nde çalışan Tibor Halasi-Kun ile János Eckmann'a Macaristan'a geri dönmelerini emrettiğini yazmaktadır. Bkz. József N. Szabó, **Hungarian Culture-Universal Culture, Cultural**

Türkiye'deki Macar uzmanların kültürel etkileşime sağladıkları katkıya bir sonraki bölümde detaylarıyla değinilecektir.¹¹⁴⁵

3.5.4. Ticarî İlişkiler

Aşağıdaki tablolarda Macaristan ile Türkiye'nin 1923 ile 1945 yılları arasında birbirleriyle yaptıkları ticaretin genel dış ticaretlerindeki payları ve bu payların en fazla ticaret yaptığı ülkelerinkiyle karşılaştırması gösterilmiştir. Görüldüğü üzere, iki ülkenin birbirleriyle yaptıkları ticarete diğer ülkelerle yaptıkları ticarete kıyasla aralarındaki oran toplam orana nazaran oldukça düşük kalmıştır. Tablolara göre, iki savaş arası dönemde bu oranın payı aşağı yukarı aynı kalmış; Türk-Macar ithalat ve ihracatında istenen atılım bir türlü gerçekleşmemiştir. Macaristan'ın II. Dünya Savaşı'na girdiği 1941 yılından itibaren ise iki ülkenin ithalat ve ihracat oranlarında gözle görülür artış yaşanmıştır. İki ülke, aralarındaki ticareti arttırmak için çareler aramışlardır:

Diplomatic Endeavours of Hungary 1945-1948, Akadémiai Kiadó, 1999, s. 220. Aynı dönemde Maden Tetkik Arama Enstitüsünde 1947 yılından beri mütehassıs olarak çalışan jeoloji mühendisi Prof. Lajos Loczy'nin görev süresi, bütçe tahsisatındaki yetersizlik gerekçe gösterilerek uzatılmamıştır. Sabık Nafia Vekili ve sabık Budapeşte Elçisi Behiç Erkin, bu konuyu Başbakan Şemsettin Günaltay'ın bilgisine sunmuştur; ancak Enstitü, aynı işin yerli uzmanlarca daha ucuza yapılabileceğini ileri sürerek Prof. Loczy'yi istihdam etmemiştir. Bkz. **BCA 030.0.001.000.000.106.65.1** Soğuk Savaş geriliminin tırmandığı bir döneme denk gelen 1950'li yıllarda artık bir demir perde ülkesi konumundaki Macaristan ile Türkiye arasında bir ihtilaf olmasa da iki ayrı bloka mensup bu iki ülkenin arasına belli bir mesafe girmiştir. BCA Bakanlar Kurulu Ekleri tasnifine ait belgelerde yapılan tetkik ışığında bu dönemde Macaristan vatandaşı statüsündeki uzmanların devlet tarafından çalıştırılmadığı; 1960'lı yılların ortasında Sovyetler Birliği ile yeniden yakınlaşma sürecinin başlamasıyla devlette Macar uzmanların 1960'ların başından itibaren tekrar görevlendirildikleri anlaşılmıştır. Bkz. **EK-15**, s.478-496. Soğuk Savaş döneminde Türkiye ile Doğu Bloku arasındaki yakınlaşma için bkz. **Türk Dış Politikası c.I**, s. 499-542, 676. Türk hükümetinin Macarlar ile teması kesmesi sadece uzman seviyesinde olmamıştır. 20 Aralık 1951 tarih ve 3/14103 sayılı Bakanlar Kurulu kararı uyarınca Romanya ve Macaristan'da yayınlanan her türlü matbuatın Türkiye'ye sokulması ve dağıtımı men edilmiştir. Bkz. **BCA 030.0.018.001.002.127.91.13**.

¹¹⁴⁵ Bkz. Bölüm 4.3.1. Türkiye'deki Macar Uzmanların Faaliyetleri,

	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	
İthalat	0,01	0,13	0,34	0,50	0,91	0,96	2,39	1,13	0,88	0,45	0,43	
İhracat	*	*	*	0,00	0,01	0,01	0,04	0,16	0,48	0,32	0,59	
	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945
İthalat	0,89	0,92	0,70	0,91	0,90	0,90	2,90	5,30	7,50	6,90	7,20	0,30
İhracat	0,30	0,66	0,44	0,40	0,70	1,20	5,80	5,10	6,40	5,40	11,90	*

	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	
İthalat	*	*	0,24	0,93	0,40	0,61	0,21	0,54	0,77	0,28	0,52	
İhracat	*	*	0,43	0,40	0,53	0,93	1,04	0,52	0,46	0,43	0,38	
	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945
İthalat	0,46	0,37	0,45	0,35	0,62	0,73	*	*	3,39	5,59	3,52	*
İhracat	0,56	0,57	0,36	0,61	0,81	0,55	*	*	3,43	2,51	1,89	*

Tablo 12'ye göre, ticaret dengesinin çoğunlukla Macaristan lehine olduğu sonucuna varılabilir:

	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930
Macaristan	*	-22	-247	-812	-1,174	-1,906	-2,125	-6,072	-1,425
Almanya	*	-1,596	1,437	249	-8,767	-15,297	-9,537	-18,591	-7,542
İtalya	*	-13,15	-6,100	6,796	14,656	10,968	5,190	1,813	11,62

¹¹⁴⁶İstatistik Umum Müdürlüğü, Küçük İstatistik Yıllığı c.III, 1939-1940, Neşriyat No: 160, Mehmet İhsan Matbaası, 1941; Küçük İstatistik Yıllığı c.IV, 1940-1941; Küçük İstatistik Yıllığı 1942-1945, Yayın No:253, Ankara, 1947; İstatistik Yıllığı 1941-1942 eserlerindeki ilgili verilerden hazırlanmıştır.

¹¹⁴⁷İstatistik Umum Müdürlüğü Küçük İstatistik Yıllığı c.III, 1939-1940, Neşriyat No: 160, Mehmet İhsan Matbaası, 1941; Küçük İstatistik Yıllığı c.IV, 1940-1941; Küçük İstatistik Yıllığı 1942-1945, Yayın No:253, Ankara, 1947; İstatistik Yıllığı 1941-1942 eserlerindeki ilgili verilerden hazırlanmıştır.

İngiltere	*	-9,306	-10,996	-20,64	-11,740	-11,918	-9,909	-16,407	-3,014	
ABD	*	-4,309	5,014	5,869	15,584	16,420	17,402	-1,763	11,712	
TOPLAM	*	-60,14	-34,743	-49,190	-48,277	-52,977	-49,994	-101,08	3,903	
1931-1939										
		1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Macaristan		-505	-62	246	-492	-183	-179	-495	-407	479
Almanya		-13,400	-6,261	-825	5,061	3,693	18,3	2,28	-8,201	-14,638
İtalya		12,302	5,285	4,428	2,913	3,824	2,317	1,181	7,443	2,731
İngiltere		-3,511	-675	-1,474	-3,298	-3,490	253	2,640	-11,852	-86
ABD		8,561	9,826	7,722	5,706	3,471	4,426	1,908	2,089	6,53
TOPLAM		615	15,317	21,485	5,359	7,037	25,201	23,604	-4,890	9,140
1940-1945										
		1940	1941	1942	1943	1944	1945			
Macaristan		4,47	2,330	-474	-125	-3,875	-424			
Almanya		1,604	17,93	-265	-15,53	2,65	-776			
İtalya		6,727	468	641	1,28	-392	101			
İngiltere		1,886	1,588	9,424	-4,49	21,881	3,185			
ABD		8,292	12,575	20,951	47,876	47,983	73,769			
TOPLAM		42,523	48,265	17,321	54,106	67,585	92,762			

1929 yılına kadar Macaristan'ın en büyük ticaret ortakları komşuları Avusturya ile Çekoslovakya ve Almanya olmuştur. Siyasî müttefiki İtalya ile yaptığı ticaretin yüzdesi azdır. 1930 yılından itibaren Almanya'nın payı her sene artmış ve 1939 yılında Macaristan ticaretinin yarısını Almanya ile yapmıştır. İtalya da Macaristan ile yaptığı ticaretin oranını 1930'lu yıllarda arttırmıştır. Avusturya'nın payı ufak değişikliklerle beraber aşağı yukarı aynı oranlarda seyrederken 1930 yılında ticaret payı yüzde 18,8 olan Çekoslovakya'nın oranı 1939 yılına gelindiğinde yüzde 3,13'e kadar düşmüştür.¹¹⁴⁸ Almanya'nın savaş yıllarında artan payı, Avusturya'nın ilhakı; Çekoslovakya'nın parçalanması ve Macaristan'ın 1944 senesindeki işgali ile açıklanabilir.

¹¹⁴⁸Macaristan'ın ülkelere göre dış ticaret oranları için bkz. 1925-1929; 1930-1939 senelerine ait a.g.e.

TABLO 13: Macaristan'ın Karşılaştırmalı Dış Ticaret Dengesi(- Borçlu) ('000 pengö olarak) ¹¹⁴⁹									
	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930
Türkiye	*	*	*	1,635	-5,231	-388	266	8,651	289
Almanya	-69,005	-45,962	-49,470	-42,967	-43,836	-108,531	-138,852	-91,318	-80,851
İtalya	-1,038	4,832	-10,070	-7,145	13,104	-24,879	-19,825	-16,885	75,867
Avusturya	-34,660	44,295	54,092	89,91	138,746	73,773	85,727	175,46	161,179
Çekoslovakya	-91,467	-72,556	-44,627	-11,382	-41,278	-129,595	-126,702	-58,595	-19,681
TOPLAM	-242,759	-98,481	-148,243	-16,539	-63,334	-374,702	-385,437	-25,157	88,318
	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Türkiye	-1,500	521	-117	673	1,090	-126	1,926	1,698	-206
Almanya	-58,765	-23,277	-17,806	26,841	16,803	1,845	15,982	19,677	67,319
İtalya	23,016	7,648	10,501	-7,446	30,491	33,128	38,162	18,537	58,811
Avusturya	102,581	49,919	43,280	18,294	10,824	14,521	12,069	48,262	*
Çekoslovakya	-25,504	-11,557	-2,820	-4,722	1,199	-1,809	-9,652	-5,635	-6,236
TOPLAM	31,029	5,974	78,694	59,301	49,171	67,844	104,434	11,775	113,797
	1940	1941	1942	1943	1944	1945			
Türkiye	*	*	7,411	-31,853	-10,492	-13			
Almanya	*	*	149,169	164,197	128,867	-43			
İtalya	*	*	-14,439	-42,984	8,597	*			
Avusturya	*	*	*	*	*	-109			
Çekoslovakya	*	*	18,229	2,225	-16,972	434			
TOPLAM	-87,602	57	205,882	141,098	138,492	11,319			

3.5.4.1. Ticaret Anlaşmaları

Önceden bahsedildiği üzere, Macar temsilcisi Ruszkay, 1923 yılı başında Anadolu'ya aslında Büyük Millet Meclisi hükümeti ile siyasî irtibat kurmak amacıyla, fakat kâğıt üzerinde ticaret ataşesi sıfatıyla ekonomik düzenlemeler yapmak için Türkiye'ye gönderilmiştir.¹¹⁵⁰ Türk hükümeti de baştan itibaren Macarlarla ekonomik ilişki kurmaya istekli olmuştur. İsmet Paşa, Kurtuluş Savaşı'nın sonunda kendilerinin Macarlara vermeyi düşündükleri birtakım ekonomik yararları Almanların da istediğini vurguladığı beyanından bu görülebilir: *“Almanlar, bizden, Macaristan'a vermeyi dilediğimiz kimi ekonomik yararları sağlamayı*

¹¹⁴⁹ gös.yer.

¹¹⁵⁰ Bkz. Bölüm 2.1. Başlangıç Dönemi, s.139-170.

diliyorlar; ama şimdiki fakirliğimiz ve iktisadî sıkıntımız yüzünden onlara boyun eğmeliyiz (?) Ulusçu Almanlarla işbirliği yapacağız."¹¹⁵¹

Ruszkay Ankara'da Ticaret Bakanı Mahmut Esat Bey ile görüşmüştür. Bakan, Ruszkay'a Macar mallarının düşük maliyetine ikna olduğunu ve Macaristan ile ticaret fırsatlarını değerlendireceğini ifade etmiştir. Ruszkay, İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde yabancı işgücü, makine ithali gibi konuların görüşüleceğini ve Kemal Paşa'nın da orada olacağını öğrenmiştir. Devletin ziraî ve iktisadî makinelerin satın alımında tekelleşmemesini doğru bularak Macar makinelerinin uygun fiyat listesinin gönderilmesini Budapeşte'ye tavsiye etmiştir. Buna rağmen Macar tavsiyesi gecikmiş ve elini çabuk tutan Amerika, Fransa ve Çekoslovakya temsilcileri Ankara'yla bu konuda anlaşmalar imzalamışlardır. Örneğin, Ruszkay, Frankfurt Rothschild Evi Başkanı Heinrich Rothschild'in İzmir'e geldiğini, oradan Ankara'ya iktisadî müzakere yürütmeye gideceğini yazmaktadır. Ruszkay bu durumun tazmin edilebilmesi için Türkiye'ye ivedilikle bir veya daha fazla ticarî delege yollanması tavsiyesinde bulunmuştur.¹¹⁵² 1923 yılının başında Anadolu'ya gelen sabık Başbakan István Friedrich de İzmir açıklarında demirleyen bir Alman ticaret gemisi olduğunu ve itilaf savaş gemilerinin bile bunu hayranlıkla izlediklerini yazmıştır.¹¹⁵³ Sanayileşmiş ülkelerin Türkiye'yi en azından iktisadî açıdan çıkar çemberi içine çekmek arzusunda olduğu görülmektedir. Buna en çok ihtiyacı olan devletlerden biri Macaristan olmasına rağmen bu uğurda seri davranmamıştır.

Türk tarafı bu dönemde askerî malzeme alımıyla ilgilenmiştir. Ruszkay, bu konuda Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) Paşa ve Savunma Bakanı Kazım (Özalp) Paşa ile de görüşmüştür. Fevzi Paşa, eğer Macaristan müstakil işletmeler kurmak, zorunlu teknik elemanların eğitimini vermek ve diğer eksik şeylerin tamamlanması hususunda yardım etmek isterse, bunu memnuniyetle karşılayacaklarını ifade ederek Macarları ekonomik anlamda teşvik edici bir

¹¹⁵¹Salahi Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri**, Ankara, TTK, 1995, s.344'ten naklen 1 Kasım 1923 tarihli İngiliz Gizli İstihbarat Raporu no:1256'ya göre İsmet Paşa bu intibasından İngilizler hesabına çalışan partiler dışı politika öğrencisi Nahit'e bahsetmiştir. Almanların Macarların planlarını ne kadar akamete uğrattığı ileride örneklenecektir.

¹¹⁵²**MNL K 64 7. bağ** 13 Nisan 1923 tarih 14,204 Sayılı Angora I Raporu

¹¹⁵³Friedrich István, "A küszködő rokon...Szimirma szenzációja – Interjúk (*Mücadele Eden Akriba...İzmir'in Sansasyonu – Mülâkatlar*)", **A Nép (Halk)**, 20 Nisan 1923, S. 90, s.5

yaklaşım sergilemiştir. Kazım Paşa ise İstanbul'da bir koşum fabrikalarının olduğunu, bunun faaliyeti durduğu takdirde, yeni bir koşum fabrikasının tesisi için Macarlardan tüm fabrikanın tesisi olmasa bile kısmen bir talepte bulunulabileceklerini söylemiştir. Bununla beraber, Savunma Bakanlığı Sekreteri Sadullah Bey de gelecekte niyetlerinin Macaristan'dan topçu koşum atı sipariş etmek olduğunu ifade etmiştir. Bu dönemde Macaristan'dan at sevkiyatı yapan ve hala Edirne'de bunları teslim alan özel girişimle görüşüklerini ve bu konuda tavsiye aldıklarını söylemiştir.¹¹⁵⁴ Bu dönemde Macar At Yetiştiricileri Ulusal Birliği Başkanı Albert Bartha Türkiye'ye davet edilmiş ve beraberinde gelirken elli adet nonius cinsi at getirmiştir. Macaristan'dan getirilen atlar Karacabey Harası'na yerleştirilmiştir.¹¹⁵⁵

18 Aralık 1923 tarihinde imzalanan dostluk antlaşmasının 3. maddesi uyarınca Macaristan, Türkiye'yle ticaret ilişkisi tesis etmek istemiştir. Macar Dışişleri Bakanlığı bu antlaşmanın temelinde Tahy'e Türk hükümetinin teklifi doğrultusunda bir yerleşme ve ticaret anlaşması yapılması talimatı vermiştir.¹¹⁵⁶ Macar hükümeti böylece, Türk hükümeti ile ticaret politikasındaki düzenlemelere tâbi olacak bir anlaşma imzalayarak tarafların mal ticaretinde ihracat ve ithalatlarını ve birbirlerine en ziyade müsaadeye mazhar muamele göstermelerini karşılıklı olarak

¹¹⁵⁴MNL K 64 7. bağ Sofya'dan Kiss'in 17 Ocak 1923 tarih 4/pol 1923 sayılı raporu.

¹¹⁵⁵Edit Tasnâdi, "Genç Türkiye Cumhuriyeti'nde Bir Macar Generali: Albert Bartha", **XV. Türk Tarih Kongresi Ankara: 11-15 Eylül 2006, 5. Cilt Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ankara, 2010, s.2390.

¹¹⁵⁶MNL K 69 761. bağ I-a 1924-25 15 Nisan 1924 tarih 68908/8a sayılı talimat. Ticaret anlaşması, iki hükümetin her birinin vaziyetine ve ihtiyacına göre bir diğerine ithalat müsaadesi vermesi ve kolaylaştırması demektir. İlkçağda ve ortaçağda ticaret anlaşmalarıyla amaçlanan gaye, o zamanlar milletler bir diğerini düşman olarak gördüklerinden haydutluk ve korsanlığa son vermek, anlaşmaya imza atan devletler arazisinde ticaret hakkına sahip olmak, seyrüsefer edebilmek ve ticarî imtiyazlar elde etmekten ibaretti. 16. yüzyıldan itibaren altın ve gümüş madenlerine yani nakde sahip olmayan devletlerin ticaret anlaşmalarıyla amaçladıkları gaye, dış ticarete önem vererek hammaddeyi ithal ve işlenmiş malı ihraç imtiyazı temin ederek bu sayede memlekete fazla nakit getirmek olmuştur. Memleketlerinde altın ve gümüş bulunan memleketler ise bunu kaçırmamaya çalışacaklarından ticaret dengesini temin için taraf devletlerin çıkarını ihlal etme ihtiyacı vardı. Çakışan çıkarların tesiri altında hareket eden hükümetler bu dönemde ticaret anlaşmaları ile birbirlerini aldatmaya çalışmışlardır. 18. yüzyıldan itibaren bu merkantilist düşünce terk edilmiştir. I. Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren dış ticaret anlaşmaları farklı bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Ticaret anlaşması yapan iki ülkeden biri diğerinden birçok mal satın aldığı halde diğeri herhangi bir sebebe dayanarak daha az mal alırsa veya hiç almazsa bundan birinci devletin iktisadî dengesinin kendi aleyhine bozulması ihtimali belirmiştir. Devletler bunun önüne geçebilmek için müzakere etmişlerdir. Bkz. Sabri, "Ticaret Muahedeleri ve Faydaları", **Mülkiye Mektebi Mecmuası**, c.1, S.12 (Ekim 1931), s.37-38.

temin edilmesini amaçlamıştır.¹¹⁵⁷ Bu talimat uyarınca Tahy, güven mektubunu sunmasının ardından Başbakan ve Hariciye Vekili İsmet Paşa'dan müzakereleri başlatmasını rica etmiş aynı zamanda kendisine Macar tarafının teklifini de içeren bir nota vermiştir.¹¹⁵⁸ Tahy, Macar tarafının aceleci tutumunun Türklerin iş gücü konusunda kendilerin lehine esen tüm olumlu rüzgârı tersine çevirebileceğinden endişe etmiştir.¹¹⁵⁹

Bu şartlar altında, Türkiye Cumhuriyeti ile Macaristan Krallığı arasındaki ekonomik ilişkileri nota teatisi yoluyla bir *modus vivendi* (geçici anlaşma) yapılmış ve 31 Ağustos 1925 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Buna göre, Türk menşeli mallar Macaristan'da en ziyade müsaadeye mazhar¹¹⁶⁰ olurken, Macar menşeli mallar Türkiye'de Lozan Antlaşması'nda belirlenen gümrük başlıklarından istifade etmiştir. Nitekim Macar Maliye Bakanlığı da gümrük noktalarına 1 Eylül 1925 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti menşeli malların en ziyade müsaadeye mazhar devlet ilkesine göre gümrüklendirilmesi talimatını vermiştir.¹¹⁶¹ Diğer taraftan Macar malları Türkiye'de Lozan sözleşmesi gümrük düzenlemelerine tâbi olacaktır.¹¹⁶² Burada iki ülke arasında eşit olmayan koşullarda bir ticaret anlaşması imzalandığı intibası uyanmaktadır. Öyleyse, Macarlar kendileri için dezavantajlı gözükten bir anlaşmaya neden ve nasıl imza atmıştır? Macarlar tekliflerini 1924 yılının Mayıs ayında sunmuş olmalarına rağmen neden geçici ticaret anlaşmasının yürürlüğe girmesi için taraflar bir buçuk sene beklemişlerdir? Bu soruların cevabını Lozan Antlaşması'nda aramak gerekir.

¹¹⁵⁷ MNL K 69 761. bağ I-a 1924-25 Budapeşte 3 Nisan 1924 tarihli Türk Macar Dostluk ve İskân Anlaşmasına ilişkin Bakanlar Kurulu takdimi.

¹¹⁵⁸ MNL K 69 761. bağ. I-a 1924-25 23 Ağustos 1925 tarihli nota.

¹¹⁵⁹ MNL K 69 761. bağ 1924-26 I-a. 28 Temmuz 1924 / 29 pol 1924.

¹¹⁶⁰ En Ziyade Müsaadeye Mazhar Devlet İlkesi, en çok kayırılan (ya da kayırmalı) ülke kuralı olarak da bilinir. İki ülke, aralarında yaptıkları bir anlaşma ile diğer ülkelere tanıdıkları tüm yeni kolaylıkların birbirlerine de otomatik olarak sağlanacağını belirleyebilirler. Böylece birbirlerine karşı en çok kayırmalı ülke durumuna gelirler. Bkz. Erdem Alkin, "En Çok Kayırmalı Ülke", **Büyük Ekonomi Ansiklopedisi**, s.188. ve "Meistbegünstigung", **Ratgeber für das Auslandsgeschäft Aussenwirtschafts-Alphabet**, Deutsche Bank Frankfurt, Zentrale Internationale Abteilung, Würzburg, 1978, s.178.

¹¹⁶¹ MNL K 69 761. bağ 1924-26 I-a. dosya. 27 Ağustos 1925 tarih 115.846 sayılı genelge.

¹¹⁶² 24 Temmuz 1923'te imzalanan V No'lu Lozan Ticaret Sözleşmesi hükümlerinin Türkçe tercümesi için bkz. **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler**, Takım II Cilt 2 Konferansda İmzalanan Senetler (30 Ocak ve 24 Temmuz 1923), Seha L. Meray (çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2001, s.72-81.

Lozan Antlaşması'nın ticaret sözleşmesini içeren V. Kısmı, Türkiye için 1 Eylül 1916 tarihli belirli gümrük tarifesinin uygulanması, gümrük maddelerinin yükselen katsayılarına bağlılık, ithalat ve ihracat yasaklarının kaldırılması gibi tek taraflı yükümlülükler öngörmüştür.¹¹⁶³ Antlaşmayı imzalayan devletler Türkiye ile olan ticaretlerinde en ziyade müsaadeye mazhar devlet statüsü kazanmıştır. Uygulamada, Fransa'nın şerh koyması halinde Türkiye'nin hiç bir devlete bu imtiyazı verememesi gibi bir tehlike söz konusuydu ve Türkiye her halükarda antlaşma yaparken bu sözleşmeye uygun olmasına dikkat etmek zorundaydı. Türkiye'nin bu tek taraflı yükümlülüğü anlaşmanın yürürlüğe girmesinin ardından beş sene sürmüştür. Türkiye'nin çıkarları, Lozan'da bu zorunlulukları kabul etmeyi gerektirmiş; tabiatıyla İtilâf devletleri tarafından koparılan ayrıcalığı daha sonra üçüncü devletlere vermek istememiş ve uygulamada Lozan Antlaşması'nın sınırlamalarını tatbik ederek serbest rekabeti eşit koşullar altında herkese sağlamak arzusunda olmuştur. Nitekim Macaristan, Almanya, İsviçre, Hollanda, İsveç, İspanya gibi ülkeler karşısında buna benzer bir yükümlülüğü olmadığı için Türkiye ilke olarak bu gibi ülkelerle sadece tam eşit iki taraflı sözleşme imzalamak istemiştir.¹¹⁶⁴ Bu yüzden, Lozan'ı yeni imzalayan ve uygulamalarını görmek isteyen Türkiye

¹¹⁶³gös.yer.

¹¹⁶⁴Lozan'da ticaret müzakerelerini yürüten Türk heyetinin yaklaşımı, Türkiye'nin ticarete eşitlik kavramını nasıl yorumladığını göstermektedir. Buna göre, Heyet, *çeşitli devletlerin yurt dışına gönderdikleri mallarla yurda soktukları malların değeri aynı olmadığına göre, etkin bir karşılıklılığın söz konusu olmadığı* kanaatindeydi. Bu noktadan hareketle, heyet ilk görüşmeler sırasında ilgili devletlerin her biriyle ayrı ticaret sözleşmelerinin yapılmasını istemişti. Bu yöntem, her ülkenin gerçek durumunu göz önünde tutmaya ve tam bir karşılıklı işlem sağlamaya elverişli görünmekteydi. Bu teklif karşı tarafça reddedilmiştir ve Müttefik Temsilci Heyetleri ortaklaşa bir ticaret sözleşmesinin imzalanmasında ısrarcı olmuşlardır. Bunun üzerine Türk Heyeti adına konuşan Hasan (Saka) Bey, bu sözleşmenin iki yıl süreli olmasını teklif etmiştir. Müttefik Temsilci Heyetleri ise bu sürenin beş yıla çıkartılmasını istemişlerdir. Türk Temsilci Heyeti ortalama bir yıl teklifinde bulunmuş, başlıca Müttefik devletler için sürenin beş yıl, öteki devletler için de sürenin bir yıl olmasını öne sürmüştür. *Böylece, Türkiye, ticaret rejimini, piyasa koşullarına bir an önce uydurabilecek durumda olacaktır.* Büyük devletlerin ise Türkiye'ye daha büyük çıkarlar tanımaya razı oldukları ve özellikle, ticaret konusunda Türkiye'de yararlandıkları birtakım haklardan vazgeçtikleri için daha uzun süre elde etmeleri öngörülmüştü. Bu yüzden, Türk Temsilci Heyeti'nin teklif ettiği hüküm, devletler arasında ayırım gözetimcilik ilkesine dayanmamaktaydı; bu hüküm, her iki tarafın da, uğradıkları kayıpları ödeştirmek üzere, birbirine tanımaya razı olduğu çıkarları tam ve doğru olarak dikkate almak anlamına gelmekteydi. Türk tarafına göre, bu ticaret konusunda eşitliğin gerçek biçimiydi. Müttefik devletler ise *ticaret müzakereleri yürütmek için bir senenin çok az olması ve aynı anda bir çok devletle ticaret müzakeresi yapmanın zorluğunu öne sürerek bu teklifi kabul etmemişlerdir.* Yine de ayrımcılık ve kapitülasyon niteliğindeki tedbirlerin bir kenara bırakılacağına teminatını vererek Türkiye'nin herhangi bir devlete tanınmış ya da tanınabilecek bir rejimden müttefiklerin de yararlanmasının temin edileceğini ifade etmişlerdir. Bkz. (6) Sayılı Tutanak, 10 Mayıs 1923, **Lozan Barış Konferansı 7 Tutanaklar-Belgeler, Takım II, Cilt 1, Kitap 2**, Seha L. Meray (çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2001, s.44-46.

üçüncü ülkelerle ticaret anlaşması imzalamak için başlangıçta çekimser davranmıştır. Hâlbuki antlaşmanın tesisi kendileri için hayati önem taşıyan Macarlar Lozan Antlaşması'nın hükümleri çerçevesinde kendilerine sınırlama yapılmasını arzu etmemişlerdir. Şu halde, Millî Mücadele döneminde Macarlarla iktisadî ve ticarî ilişki tesis etmek isteyen Türk hükümetinin Lozan Antlaşması'nın zorlayıcı iktisadî hükümlerinden ötürü bu yönde geç adım attığı ileri sürülebilir.

Türkiye'nin Macar hükümetinin ticaret müzakereleri başlatma talebini uzun bir süre cevapsız bırakmasının sebeplerini Başvekil İsmet Paşa'nın Meclis kürsüsünde Lozan Antlaşması'nı savunduğu sözlerinden anlaşılabilir. Kendisine göre, tarife yapma o kadar basit ve kolay bir iş değildir, uzun zaman takip ve tetkike gereksinim vardır. Lozan Ticaret Sözleşmesi'nde öngörülen beş sene zarfında, bu beş senenin ikinci senesi ile üçüncü senesi arasında tatbik edebilecekleri bütün tarifeleri tamamen hazır edebilmeye yönelik temennisini dile getirmiştir.¹¹⁶⁵ Yani, hükümetinin ticaret politikasına yönelik getirilen eleştirilere karşılık biraz daha zaman ve sabır istemiştir. Türkiye, ticaret meselesini tam olarak kavramadan eski önemli ticaret ortaklarından Avusturya ile tesis ettikleri ve Lozan'ın ilgili hükümlerine aykırı düşen bir anlaşmayla bir daha karşılaşmamak ve meselenin mantığını anlamak adına Macaristan'ı bekletmiştir.

Tahy, Türk hükümetinin asıl gayesinin Lozan Antlaşması maddeleri çerçevesinde üçüncü ülkelere de Macaristan'a da sınırlama getirmek olduğunu düşünmüştür.¹¹⁶⁶ Düşüncesinin dayanağı ve Macarları Türkiye ile ticaret anlaşması imzalamaya sevk eden ise Türkiye'nin Avusturya ile imzaladığı ticaret anlaşmasının içeriği idi.¹¹⁶⁷ Türkiye, Lozan'ı imzalayan devletler haricinde ABD, Polonya ve

¹¹⁶⁵ “İsmet Paşa Hazretlerinin Hariciye Vekili sıfatı ile 23 Ağustos 1339–1923 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nde beyanatları”, **İsmet Paşa'nın Siyasî ve İçtimâî Nutukları**, s.58.

¹¹⁶⁶ **MNL K 69 761. bağ 1924-26 I-a. dosya** 28 Temmuz 1924 tarih ve 29 pol 1924 sayılı rapor.

¹¹⁶⁷ 24 Mayıs 1924 (1340) tarih 71 sayılı **Resmî Ceride** Kanun No: 496, Türkiye Cümhûriyeti ile Avusturya Cümhûriyeti Arasında Münakid 28 Kanunusani 1924 (1340) tarihli Ticaret Mukâvelenâmesi Hakkında Kanun. Anlaşmanın imzalanması için İki ülkenin yürüttüğü müzakerelere dair bkz. Ali Servet Öncü ve Erkan Cevizliler, “Türkiye Cumhuriyeti İle Avusturya Cumhuriyeti Arasında 28 Ocak 1924 Tarihinde İmzalanan Dostluk Antlaşması, İkamet Ve Ticaret Mukaveleleri”, **Turkish Studies**, Vol.8, No.5 (Spring 2013), s.531-557,

<http://www.turkishstudies.net/Makaleler/2076004070_32%C3%96nc%C3%BC%20Ali%20Servet%20trh-531-557.pdf> (Erişim Tarihi: 7 Ağustos 2013). Yazarlar, anlaşmanın tahlilini yaparken Lozan Antlaşması'nın ilgili ticaret sözleşmesi ekiyle uyumsuzluğuna dikkat çekmemişlerdir. Türk hükümetinin Lozan Ticaret Sözleşmesi'nin ilgili hükümlerine rağmen Avusturya ile en çok kayırılan ülke ilkesine göre anlaşma imzalamış olması aslında dış ticaret konusundaki tecrübesizliği ile

Avusturya ile tarafların birbirlerine en ziyade müsaade temin ettikleri ayrı bir ticaret ve iskân sözleşmesi imzalamıştır. Elçiye göre, eğer ki, Türkiye Lozan Antlaşması'nın getirdiği sınırlamaları dikkate almaksızın üç ayrı devletle ticaret ve iskân sözleşmesi imzalıysa ve böyle bir sözleşmeyi daha fazla devletle yapmaya niyetli değilse o zaman eşit olmayan muameleden söz edilebilirdi.¹¹⁶⁸

Bu noktadan hareketle Macarlar, uygulamada Lozan Antlaşması'nın sadece İtilâf devletlerine avantaj temin edeceğinden ve Türklerin bunun farkına çok geç varacaklarından endişe etmiştir.¹¹⁶⁹ Ama Budapeşte'de de Lozan'dan yararlanabileceklerini düşünen yetkililer vardı. Keza, 1 Ağustos 1924 tarihinde gönderilen talimat, Lozan Antlaşması'nın 8. maddesi uyarınca kendilerinin de en ziyade müsaade kazanabilecekleri hususunda Tahy'i teşvik etmiştir.¹¹⁷⁰

Macarların anlaşma teklifinde bulunmalarını takip eden bir sene içinde Türk hükümetinin tutumu değişmeye başlamıştır. Başından beri, Lozan Antlaşması'nın hükümlerini ileri sürerek anlaşmadan kaçınan Türk tarafı tutumunu biraz daha yumuşatmış ve artık geçici bir tarifeli ticaret anlaşması (*traite douanier*) seçeneğini gündeme getirmiştir. Hariciye Vekili Tevfik Rüştü (Aras) Bey ise karşılıklı olması halinde bir anlaşma imzalanmaksızın nota teatisi yoluyla geçici olarak bir en ziyade müsaadeye mazhar muameleye benzer gerçek muamele temin edilebileceğini

açıklanabilir. Yaman'a göre, bu tecrübesizlik, Millî Mücadele döneminde de hükümetin yanlışlara düşmesine sebep olmuştur. Tarihsel süreç içinde ticari etkinliklerin yabancıların ya da azınlıkların eline geçmesiyle İstanbul ve İzmir burjuvazisinin bir bölümü yabancı sermayenin aracı rolünü üstlenmiş, yabancı sermaye Anadolu pazarına girmiş ve Anadolu'daki küçük ve orta sermayeli tüccarın yok olmasına yol açmıştır. Yerli tüccar dış ticarete aracı rolü oynamış, bu da Kurtuluş Savaşı'nda ithalat ve ihracat güçlüklerine yol açmıştır. İhracata dönük tarımsal ürünlerin, üretildiği kentlerin işgal edilmesi de bu olumsuzlukta büyük etken olmuştur. Bu da hükümetin ticaret hususunda tecrübesiz kalışını beraberinde getirmiştir. Bkz. Ahmet Emin Yaman, "Kurtuluş Savaşı Ekonomi ve Maliyesi", **AÜ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi**, Yıl. 6, S. 12 (Kasım 1993), s.422.

¹¹⁶⁸Tahy'nin aktardığına göre, Türk yetkililer 6 ayda bir uzatılan 1+1 yıllık bu geçici anlaşmaları siyasî birer hata olarak görmekteydi ve bunların sürelerinin dolmalarının ardından en yakın zamanda bunlardan vazgeçileceğini ifade etmişlerdir. Tahy öncelikle İsmet Paşa ile görüşmek istemiş fakat yaz sezonu nedeniyle Ankara'da kendisini bulamamış, onun yerine (kendi ifadesiyle) Askerî İşler Bakanı Kjamin Paşa'yla (*Millî Müdafâ-i Milliye Vekili Kazım (Özalp)*), Ticaret (Hasan Saka), Nafia (Süleyman Sırrı (Aral)), Maliye (Recep Peker), İmar (Refet (Canitez)) ve İçişleri (Ahmet Ferit (Tek)) Vekilleriyle görüşmüştür. **MNL K 69 761. bağ** 28 Temmuz 1924 tarih ve 29 pol 1924 sayılı rapor.

¹¹⁶⁹gös.yer.

¹¹⁷⁰**Lozan Ticaret Sözleşmesi Madde 8:** "Kendi kanunları uyarınca herhangi bir yabancı ülkeye tanıdığı işlemler kadar elverişli olan işlemleri, işbu Sözleşmenin bütün süresi boyunca Türkiye'ye tanımayacak olan Bağlı Devletlerden hiç biri, bu Kesimdeki hükümlerden yararlanmayı istemeyeceklerdir." Bu konuda bkz. 94382/1924 1 VIII 1924 tarihli talimat.

söylemiştir.¹¹⁷¹ Nihayet, Türk hükümeti Macaristan'la ticaret müzakerelerini başlatmak istediğini elçi Tahy'ye bildirmiştir.¹¹⁷²

Müzakerelerin ilk aşamasını Macaristan devletini temsilen Tahy tek başına yürütmüştür. Zaten, ifade edildiği üzere Tahy, Türkiye'deki görevi öncesinde merkezde Macaristan'ın dış ticaret anlaşmalarını inceleyen komisyonun başı olarak görev yapmıştır. Karşı tarafta ise Türkiye'yi Ticaret Bakanı Ali Cenani Bey, sabık Budapeşte Başşehbenderi ve o dönemde Hariciye Vekâleti İdarî Şube Müdürü Ahmet Hikmet Bey (Müftüoğlu), Gümrük İdaresi Tarife Dairesi Müdürü Şevket Bey ve Ticaret Bakanlığı'ndan üç kâtip temsil etmiştir.¹¹⁷³

Türkiye'nin ticaret politikası iki ilkeye dayanmıştır. Bunlardan ilki, Meclis'in de tereddütsüz biçimde savunduğu, Lozan Antlaşması ile tespit edilen ölçülerden daha ileri gidilmeyeceğiydi. İkincisi ise hiçbir devletle önceden Avusturya ile imzalanan fakat yürürlüğe girmeyen en ziyade müsaadeye dayanan ticaret anlaşması imzalamamaktı. Lozan'ın ticaret hükümlerini düzenleyen bölümünün yükümlülüklerinin sona ermesinin ardından her devletle bireysel tarife anlaşmaları yapmaları beklenmiştir.¹¹⁷⁴

Ancak zamanla, Türk hükümeti mevcut gümrük oranını 5 ile çarparak hesapladığı gümrük katsayısının yanı sıra, gümrük oranları daha yüksek olan güçler karşısında antlaşmadan büyük çıkarlar sağlayamadığı için bazı önlemler almıştır. Bu önlemlerden dikkat çeken, Maliye Bakanı Hasan (Saka) Bey'in, üçüncü ülkelerin malları için mevcut gümrük oranının 5 ile çarpılması yerine 8 ile çarpılarak

¹¹⁷¹MNL K 69 761. bağ 1924-26 I-a. dosya 21 Haziran 1925 tarih ve 11/pol/1925 sayılı rapor.

¹¹⁷²MNL K 69 761. bağ 20 Temmuz 1925 tarihli telgraf

¹¹⁷³MNL K 69 761. bağ 1924-26 I-a. dosya 4 Ağustos 1925 tarih ve 296 / A-kig szám / 1925 sayılı rapor. Müzakerelerin başlamasından kısa bir süre önce bu durumun Tahy'i rahatsız ettiği anlaşılmaktadır. Keza, Türk tarafı karşısında müzakereleri başkentte tek başına yürütmeye memur edilmesinin kendisini küçük düşürücü bir duruma sürüklemesinin önüne geçmek için Budapeşte'ye her gün ayrıntılı malumat verip vermeyeceği konusunda telgrafla talimat rica ettiğini raporunda belirtmektedir. Bilindiği üzere, Macar temsilciliği İstanbul'dadır ve elçi Ankara'ya müzakereleri yürütmek için gidecektir. Şu şartlar altında, Ankara'dan düzenli olarak talimat almanın zor, zahmetli ve masraflı olacağını da raporunda belirtmesi aslında müzakerelerin seyri konusunda elçinin önünü göremediğinin ve endişeli bekleyişinin bir işareti olarak görülebilir. Bkz. MNL K 69 761. bağ 1924-26 I-a. dosya 21 Haziran 1925 tarih ve 11/pol/1925 sayılı rapor.

¹¹⁷⁴MNL K 69 761. bağ 1-a 1924-1935 İstanbul'dan 31 Temmuz 1926 tarih ve 64 res/1926 sayılı rapor.

hesaplanmasını öngören bir yasa teklifidir. Yasa teklifi TBMM’de kabul edilerek 22 Aralık 1926’da yürürlüğe girmiştir.¹¹⁷⁵

Çizilen tabloya göre, tüm yabancı temsilciler arasında ilk müzakirlerden olması sebebiyle Tahy tarafından verilecek tüm imtiyazlar diğer devletlere olumsuz örnek oluşturabilir, sonradan Türkiye ile anlaşma yapacak üçüncü ülkeler Macaristan’dan daha avantajlı koşulları kendilerine temin edebilirlerdi.¹¹⁷⁶ Çünkü Lozan sonrasında Türkiye’nin ticaret uygulamalarının nasıl cereyan edeceği merak konusuydu. Bu yüzden, Tahy’nin ifadesiyle, *“Türklerle anlaşma yapmak, belki tarafımızdan verilecek hatırı sayılır ödünler sadece kendi vatandaşlarımızı daha aşağı bir konuma getirecektir. Böyle bir anlaşma Parlamento tarafından çok zor onaylanır.”*¹¹⁷⁷

Ticaret anlaşması Macar Meclisi’ne geldiğinde anlaşmanın Tahy’nin endişesinin aksine, güçlkle onaylanmamıştır; ancak sosyal demokrat milletvekili Mór Rothenstein’in muhalefetiyle karşılaşmıştır. Kendisi Türkiye ile ticaret anlaşmasının görüşüldüğü Meclis oturumunda Macaristan’ın komşuları ve İngiltere gibi büyük bir devletle ticaret anlaşması yapmadığı bir ortamda henüz daha düzenli bir ilişki tesis etmediği Türkiye’yle anlaşmanın ülkesine ne yarar getireceği hususunda şüphesini dile getirmiştir.¹¹⁷⁸ Dışişleri Bakanı Walko bu soruya, Avrupa’da Sovyet Rusya, Litvanya, Portekiz ve Arnavutluk haricinde tüm devletlerle

¹¹⁷⁵Maliye Vekili Hasan Bey’in gerekçesi için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi Cilt 20 Devre 2 Yasama Yılı 3 23. İctima Celse 1**, 12 Kanunuevvel 1341 (Aralık 1925), s.100; ilgili kanun için bkz. 20 Aralık 1341 tarih 249 sayılı **Resmi Gazete** “Ticaret muahedesi akdedilmeyen memleketler muvaredatından alınacak rüsum ile icabında mukabele bilmişil icrasına dair 691 No’lu Kanun”, Kabul Tarihi: 12/12/1341.

¹¹⁷⁶1926 yılı itibarıyla Türkiye’yle ticaret yapan ülkeler üç gruba ayrılmıştır:

1. Lozan’da Ticaret Anlaşması Yapılan Devletler: Bunlar İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve Romanya’ydi: Bunlar için 9 katsayılı gümrük geçerliydi. İlaveten Avusturya ve Polonya’ya eşit muamele kapsamında bu gümrük uygulanmaktaydı.

2. Geçici anlaşma imzalanan ülkeler: Almanya, Macaristan, İsveç, Çekoslovakya ve aralarındaki anlaşma henüz tasdik edilmeyen ABD: Macar-Türk geçici anlaşması yukarıda bahsedildiği gibi 1 Eylül 1925’ten, Türkiye ile Almanya arasındaki geçici anlaşma 13 Temmuz 1925’ten, Çekoslovakya ile olan geçici anlaşma 21 Ağustos’tan, İsveç ile olan geçici anlaşma da 1 Aralık 1925’ten beri yürürlükteydi. Bu ülkelerin mallarına Lozan’ın 9’lu katsayısı uygulanmış; bazı kalemler için hâlihazırdaki 5’li katsayının yerine yeni kanunla 8’li katsayı uygulanmıştır.

3. Diğer tüm ülkelere ait mallar için 8’li gümrük katsayısı uygulanmıştır. **MNL K 69 761. bağ 1926-1927 I-b. dosya 9** Şubat 1926 tarih ve 12 gazd. res / 1926 sayılı rapor.

¹¹⁷⁷**MNL 47. bağ 1924-1926 2. başlık 7** Ağustos 1925 tarih 298 gazd./1925 sayılı Türk-Macar iskân sözleşmesi (müzakereler) başlıklı rapor.

¹¹⁷⁸20 Mayıs 1927 tarihli Macar Mebus Meclisi 39. Oturumu Tutanakları, **Képviselelőházi Napló. IV**, s.250.

ticaret anlaşması yaptıklarını, komşu devletlerle de ticarî ilişkilerin düzenli biçimde yürütüldüğünü ifade ederek Türkiye ile yaptıkları ticaret anlaşmasını savunmuştur. Aslında, bu sorunun cevabı Meclis'te okunan yasa gerekçesinden anlaşılmaktadır. Macar hükümeti Türkiye'yi gelecekteki iktisadî ihracatları açısından Macar çıkarlarına gerçekten geniş perspektif kazandıracak devletler arasında görmüştür. Buna rağmen Türkiye'yle o ana kadarki ticaret hareketleri asgarî düzeyde kalmıştır.¹¹⁷⁹

Böylece, Macaristan ile Türkiye arasındaki ticaret resmî zemine oturtulmuştur. Macar tarafı tüm girişimlerine rağmen Lozan Antlaşması'nın ilgili bağlayıcı hükmünün vadesi dolana kadar bu eşit olmayan koşullarda ticarî ilişkilerini sürdürmek durumunda kalmıştır. Diğer yandan taraflar arasında derin ve daha ciddi müzakereler yürütülmeye başlanmış ve o ana kadarki ticaret uygulamalarında göze çarpan eksikliklerin tespit edilmesiyle daha somut adımlar atılması mümkün olmuştur. Neticede, tam manasıyla bir ticaret sözleşmesi 20 Aralık 1926 tarihinde imzalanmıştır.¹¹⁸⁰ Bu anlaşmanın yürürlüğe gireceği tarihe kadar geçecek süre içerisinde ticaretin aksamaması için geçici sözleşmeler altı aylık periyotlar halinde uzatılmıştır. Esasen, geçici niteliği olmayan bir ticaret sözleşmesinin iki ülke arasında en geç 1 Mart 1927'ye kadar imzalanması gerekmiştir; çünkü 20 Aralık 1925 tarihinde yürürlüğe giren yeni Gümrük Yasası düzenlemesi¹¹⁸¹ uyarınca Türkiye'nin imzaladığı geçici anlaşmalar en çok yasanın yürürlüğe giriş tarihinden itibaren altı aylık fasıllar halinde iki defaya kadar; yani bu hespla Macaristan için, 1927 yılının Şubat ayı sonuna kadar geçerliliğini koruyabilmiştir.¹¹⁸² Bu meyanda, bahsi geçen geçici anlaşma Macar maslahatgüzârı Baron Villani ile Hariciye Vekili Tevfik Rüştü (Aras) Bey arasında Ankara'da 23 Ağustos 1926 tarihinde gerçekleştirilen protokol teatisi yoluyla 1 Eylül 1926'dan geçerli olmak üzere uzatılmıştır. Bu geçici ticaret politikasına göre Türk menşeli mallar Macaristan'da en ziyade müsaadeye mazhar muameleye tâbi olacakken Macar menşeli mallar

¹¹⁷⁹ **a.g.e.**, s.251. Ticaret Anlaşması TBMM'nin 23 Mayıs 1927 tarihli oturumunda tartışma olmaksızın kabul edilmiştir. Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, 71. Oturum, 23 Mayıs 1927 Pazartesi, Devre:2, Cilt:32, İçtima Senesi: IV, s.448-450.

¹¹⁸⁰ Macar Kanun No: 1927.XXVI.t.c.

¹¹⁸¹“Madde 1: Muvakkat itilâfnamelerin ahkâmı azamî altı ayı tecavüz etmemek ve iki defadan ziyade tecdit olunmamak şartile icra Vekilleri Heyeti kararile muteber olabilir.” Bkz. 691 Sayılı Kanun.

¹¹⁸² **MNL K 69 761. bağ 1-a 1924-1935** İstanbul'dan 31 Temmuz 1926 ve 64 res/1926 sayılı rapor.

Türkiye’de 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan’da imzalanan antlaşmada belirlenen oranda gümrük tarifesine tâbi tutulmuştur.¹¹⁸³ İki ülke arasındaki ticaret müzakerelerinin başlamasından beri konuyla ilgili uzmanların yokluğunda Türklerle tek başına müzakere eden Tahy, geçici sözleşmenin yürürlükte olacağı Eylül ayında Budapeşte’de geçireceği yıllık izninde uzman bakanlık ile konu üzerinde titizlikle durmak istemiştir. Bu bakımdan altı aylık bu uzatmanın kendisine zaman kazandırdığı için Macaristan’ın lehine olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁸⁴

Anlaşma karşılıklı en ziyade müsaade temin etmesinin yanı sıra, gümrük kuralları, gümrük kontrol muayeneleri, gümrük teftişi ve ithal edilen malların tahlili ve gümrükle ilgili ödeme koşulları, gümrük başlıklarının bölümlendirilmesi, tek fiyatlandırmanın sağlanması, dâhilî vergiler, tren nakliye ücretleri ve gemicilik gibi formaliteleri de düzenlemiştir. Anlaşmanın gerekçesini Macar Meclisi’nde okuyan Sözcü István Görgey’in de ifade ettiği üzere, Türkiye’yle geçici anlaşmayla esasa bağlanan ticaret politikası ilişkileri düzenli ve sürekli, açık iktisadî hareketi temele oturtmak için yeterli değildi. Bunun dışında, Anadolu’daki güvensiz ticaret ortamında yabancı bir ülkenin vatandaşı olan bir tacir, Türk yetkililerden hukukî yardım, Türk vatandaşlarıyla eşit muamele gibi hususlarda destek görmediğinden; ticarî geziler yapamadığından yakınmıştır.¹¹⁸⁵ Bu meyanda, anlaşma tüccar seyyahların dolaşımı serbestliğini de düzenlemiştir. Anlaşma Macaristan’ın Türkiye’ye en fazla ihraç ettiği iki kalem olan damızlık at ve ıslah edilmiş tohumu tamamen gümrükten muaf tutmuştur. Türkiye’nin kazandığı ayrıcalıklar ise çeşitli halılar¹¹⁸⁶, ilaç yapımında kullanılan meyankökü, narenciye, zeytin gibi tarım

¹¹⁸³ MNL K 69 761. bağ 1-a 1924-1935 Macar Kamu Refahı ve Çalışma Bakanlığı’nın 8052 Sayılı Yönetmeliği.

¹¹⁸⁴ MNL K 69 761. bağ I-a. 27 Ağustos 1926 tarih 37 sayılı telgraf.

¹¹⁸⁵ 20 Mayıs 1927 tarihli Macar Mebus Meclisi 39. Oturumu Tutanakları, **Képviseletőházi Napló. IV**, s.250-252.

¹¹⁸⁶ Budapeşte’deki Horváth Miksa Halı Fabrikası 15 Ekim 1926 tarihinde Macar Sanayi Birliği’ne Türkiye’deki halı sektörü hakkında bir mektup yazarak, Türkiye’de Hereke, Bursa, Bergama, Demirci, Kula, Uşak, Milas, Ladik ve Sivas’ta el halısı dokunduğundan ve bu yörenin halılarının da yine İstanbul üzerinden Avrupa’ya gönderilen şark halılarıyla aynı gümrük tarifesinden yararlandırılması gerektiğini ifade etmekteydi. Bkz. MNL K 69 761. bağ 1924-1926 I-a. Dosya Türkiye’nin Macaristan’a yaptığı halı ihracatından kazandığı 1925 yılında 85 Lira iken, bu kazanç 1926 yılında 2020 Lira’ya, 1927 yılında ise 1405 Lira’ya yükselmiştir. Bu artışa rağmen, diğer ülkelerle kıyaslandığında Macaristan’a halı ihracatı önemsiz miktarda kalmaktadır. Örneğin, halı ihracatında ilk sırada gelen ABD’ne 1927 yılında 3 milyon 312 bin 383 Liralık halı ihracı yapılmıştır. Türkiye’nin o dönemdeki halı ihracatına ilişkin ayrıntılar için bkz. Tekeli ve İlkin, **a.g.e.**’den naklen Ek 1 - İktisat Vekili Şakir (Kesebir), **İktisadî Vaziyetimize Dair Rapor**, Ankara, 1930, s. 420.

ürünleri olmuştur. Bunun haricinde Macar Tütün İhisarı Türkiye’den yıllık asgarî altı yüz ton Türk tütününü ithal etme taahhüdü yüklenmiştir. İki sene için geçerli olması kararlaştırılan anlaşma Türkiye için Lozan Antlaşması’nın bağlayıcılığının sona erişinin ardından yeniden gözden geçirilmiştir.¹¹⁸⁷

1929 yılının yaz ayı itibarıyla Türkiye için Lozan Antlaşması’nın kısıtlayıcı ekonomik hükümlerinin bağlayıcılığının ortadan kalkmasının ardından Türk hükümeti yeni bir gümrük tarifesini yürürlüğe sokmuş ve sırasıyla o ana dek diğer devletlerle imzaladığı ticaret anlaşmalarının feshini talep etmiştir.¹¹⁸⁸ Bu devletler arasında Macaristan da vardı. Macar tarafı da, Türk muhataplarından herhangi bir ek tarife cetvelinin bulunmadığı, en ziyade müsaadeye mazhar ilkesine dayalı bir ticaret anlaşmasının imzalanması talebinde bulunmuştur. Böylece, Türk hükümeti ile Macar hükümeti arasındaki mevcut ticaret anlaşması yeni Türk gümrük tarifesinin yürürlüğe girdiği tarih olan 26 Mart 1930’da feshedilerek 21 Mayıs 1930 tarihinde Ankara’da, yeni bir anlaşma imzalanmış; bu anlaşma da 12 Ekim 1930 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹¹⁸⁹

Kont Bethlen’in 1930 yılındaki Türkiye ziyareti esnasında ekonomik işbirliğinin artırılması konusu gündeme gelmiş; iki tarafın karşılıklı yoğun iktisadî yakınlaşması yönünde fikir teatisi yapılmıştır.¹¹⁹⁰

“Veda zamanında İsmet Paşa’ya sıcak duygularla ilişkilerimizin inşasında önümüzdeki iktisadî ilişkilerin önemini göz ardı etmemesini ilettim. İş bitirmeye gelmediğimi; ancak Macaristan’ın, diğer Batılı devletlerin aksine, Türkleri siyasî açıdan bağlamaksızın veya taciz etmeksizin Türkiye’nin yardımına çok sefer koşmasının mümkün olduğunu vurguladım. Bu konuya ilişkin meselelerin detaylı görüşülmesinin sonunda Elçi Tahy’i, İhracat Enstitüsü’nün Ankara temsilcisi [Emil]

¹¹⁸⁷ Eğer taraflardan biri bu konuda talepte bulunmazsa o zaman anlaşma otomatikman iki sene daha uzayacaktı. 31 Mayıs 1927 tarih ve 598 sayılı **Resmî Ceride (Gazete)** “Türkiye ile Macaristan Arasında Münakid Ticâret Muâhedenâmesinin Tâsdikine Mütedâir 1045 No’lu Kânun”.

¹¹⁸⁸ 1 Temmuz 1929 tarih ve 1230 Sayılı **Resmî Gazete**, 8 Haziran 1929 tarih ve 1499 Sayılı Gümrük Tarifesi Kanunu,

¹¹⁸⁹ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d03/c020/tbmm03020071ss0231.pdf>> (Erişim Tarihi: 15 Kasım 2015) 1930 tarihli anlaşmanın Macar tarafı Kanun No. 1930.XXXVI.t.c..

¹¹⁹⁰ Kont Bethlen ile İsmet Paşa’nın görüşmesine dair 7 Kasım 1930 tarihli a.g.r.

Borş'un eşliğinde kabul etmesini rica ettim. İsmet Paşa Borş'u kabul edeceğine dair söz verdi."

Bu ekonomik görüşmeler sonucunda Türk yetkililer, Macar hükümeti ve Ankara'daki Macar Elçiliği'ne Türk İktisat Vekâleti'nin nüfuzundaki Millî İktisadî Ve Kredi Birliği¹¹⁹¹ tarafından 1931 Ocak ayına planlanan Ziraat Kongresi kapsamında düzenlenecek olan uluslararası fuara Macaristan'ın da resmen katılmasını teklif etmişlerdir. Macaristan'ın bu fuara katılımı, Türk iktisadî çevrelerinde memnuniyet yaratmıştır.¹¹⁹²

"Bu memnuniyet çok sefer etkisini açıkça gösterdi ki, organizasyondaki deneyimsizlik ve noksan propaganda sonrasında sergideki ilk hedefi propaganda yapmak olan Sovyet Rusya'nın yanı sıra yalnız kendisine tahsis edilen pavyonda bulunan Macaristan tüm Avrupa devletleri arasında daha çok ilgi topladı ve bu durum, fuarın uluslararası anlamını pekiştirdi."

Macaristan, daha sonra Aralık ayında ziraat makineler fuarında da temsil edilmiştir. Türkiye ise aynı senenin Mayıs ayında Budapeşte numune fuarında kendi pavyonunu tasarlayarak katılmıştır.¹¹⁹³

İsmet Paşa ile Tevfik Rüştü Bey'in 1931 senesindeki Budapeşte ziyaretleri, başlangıçta dış memleketlerde siyasî bir amacının olduğu intibası uyandırsa da hakikatte iktisadî sonuçları olmuştur. Christian Science Monitor Gazetesi'nde İsmet Paşa'nın bu ziyareti üzerine bir değerlendirme yazısı çıkmıştır. Buna göre, 21 Mayıs

¹¹⁹¹**Millî İktisadî Ve Kredi Birliği (Association Turque Pour L'Économie Nationale Et L'Épargne):** Bu kuruluş Macarca kaynaklarda *Török Nemzeti Közgadasági és Takarékosági Egyesület* olarak geçmektedir. 1930 yılında kurulmuştur. Başkanı TBMM Reisi Kazım (Özalp) Paşa; Genel Sekreteri İzmir Mebusu, eski Ziraat ve İktisat Vekillerinden Rahmi (Mustafa Rahmi Köken); müdürü de Dr. Vedat Nedim (Tör)'dür. Bu kuruluş, 1933 senesinde yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni tanıtmak amacıyla on altı sayfalık Macarca bir broşür yayınlamıştır. Eski Osmanlı devlet yapısıyla, yeni Cumhuriyet arasındaki fark ile ülkenin siyasî ve ekonomik yapısını anlatan broşürde modernizm vurgusu dikkat çekmektedir.

¹¹⁹²1931 Senelik Ekonomi Raporu

¹¹⁹³**MNL K 63 1932 32/1** 22 Ocak 1932 tarih 2/pol sayılı rapor; Türkiye daha önce 1925 senesinde Paris'te bir fuara katılmasına rağmen bu fuar Türkiye için başarısız olmuştur. Türk tarafı bu başarısızlığın sebebini Türk ruhunu yansıtmadığını düşündüğü pavyon binasının "*bir ecnebi tarafından ve dolayısıyla yanlış hissedilmiş bir Türk camii üslubunda yapılmış*" olmasına bağlamıştır. Budapeşte sergisi için Türk binası ise "*şimdiki Türkiye'yi daha iyi temsil edebilecek bir mimari üsluba*" dayanmaktaydı. Bu fikri ileri süren Vedat Nedim (Tör) Bey, pavyonu tasarlaması için Sedat Hakkı (Eldem) Bey'i tayin etmiştir. Bkz. "Peşte sergisinde Türk pavyonu", **Mimar**, Y.1931, S.6, s.187-192. Türk sergi binası için bkz. **EK-39**, s.507.

1930'da imzalanan ve aynı senenin 12 Ekim günü yürürlüğe giren ticaret anlaşması neticesinde iki taraf arasında tam bir ekonomik ve siyasî uyum vardır; İsmet Paşa da Budapeşte'ye iktisadî ilişkileri geliştirmek amacıyla gitmektedir. Gazete haberinde, Türkiye'nin Macaristan'a ihracatının ham tütünden ibaret olup 1930 senesinde 1,000,000 dolara baliğ olduğu bilgisine de yer vermiş; Türkiye'nin de Macaristan'dan buğday, at ve ziraat makineleri satın aldığını yazmıştır.¹¹⁹⁴ Türk Elçiliği raporunda yer verilen bu konu şu değerlendirme ile noktalanmıştır:¹¹⁹⁵ *“Bu durum, iktisadın diplomasi üzerinde gittikçe büyüyen etkisine bir örnek teşkil etmektedir. Diplomasi günden güne uluslararası ticaret ilişkilerinin hizmetkârı olmaktadır.”*

1931 senesinin Ocak ayında Prag'da toplanan uluslararası bir konferansta dünya ekonomik krizi tetkik edildikten sonra ticarî ilişkilerde mala mal ile mukabele sisteminin temini ümit edilmiş ve ticaret uzlaşmaları veya anlaşmalarında bununla ilgili düzenlemeler görülmeye başlamıştır. Bu sistemin devletleri birbirleriyle anlaşmaya ve ticaret anlaşması imzalamaya sevk edeceği düşünülmüştür.¹¹⁹⁶ Türkiye, 11940 sayılı iktisadî koruma kararnameyi uyarınca mala mal ile mukabele, yani taviz sistemine girmiştir.¹¹⁹⁷ Bu kararnamenin 4. maddesi uyarınca ticaret dengesinin açık verdiği memleketlerle imzalanacak olan ticaret anlaşmalarında bu açığı kapatmak için bir telafi listesi ilave edilmesine hükmedilmiştir.

Bu kararname, Türkiye ile Macaristan arasındaki ticaret anlaşmalarını da etkilemiştir. Türk Hariciye Genel Sekreteri Numan Bey (Menemenlioğlu) Tahy'den, yaptıkları araştırmalar neticesinde Türk-Macar ekonomik ve ticari ilişkilerinin diğer dış ticaret yaptıkları ülkelerle kıyaslayarak, net ticaret hacmine göre değil, ödemeler dengesini göz önüne alarak yeniden hesaplayıp gözden geçirmeleri ricasında bulunmuştur. Ülkenin ödemeler dengesi, hayalî ihracat ve Düyun-ı Umumiye borçlarının ödenmesi buna Türkiye'yi mecbur ettiği için Türk tarafı kliring

¹¹⁹⁴Christian Science Monitor'da İsmet Paşa'nın Peşte ziyaretine dair çıkan habere ilişkin 14 Aralık 1931 tarihli rapor **BCA 30.10.000.000.220.481.15**.

¹¹⁹⁵gös.yer.

¹¹⁹⁶Sabri, a.g.m., s.38.

¹¹⁹⁷16 Kasım 1931 tarih ve 1951 sayılı **Resmî Gazete** 12 Kasım 1931 tarih ve 11940 sayılı 1873 numaralı kanunun 2. maddesinin verdiği salâhiyete binaen hükümetçe memleket iktisadiyatını korumak üzere ittihaz olunan kararname.

sözleşmesini ödemeler dengesine göre yapmak istemiştir.¹¹⁹⁸ Bu meyanda Türk tarafı Macarlara paraya değil, mal mübadelesine dayanan bir kliring sözleşmesi yapmayı teklif etmiş ve yeni anlaşmalar kliring esasına göre yapılmıştır.¹¹⁹⁹ Bu tür anlaşmaların şu faydaları sağlayacağı düşünülmüştür: İhracata olanak sağlaması; korumacı siyaset izleyen devletlerde gümrük ithalatını kısıtlaması; ticarî ilişkilere fesih tarihinden itibaren altı ay veya bir sene daha anlaşmanın geçerli kalacağı gibi maddeler konulmasıyla taraflara güven ve istikrar vermesi; en ziyade müsaadeye mazhar devlet ilkesi sayesinde herhangi başka bir devlete fazladan imtiyaz verilmemesi; gümrük genel tarifeleri sıklıkla değiştiremeyeceği için ticaret anlaşmaları yoluyla her memleket için ayrı tarifeler uygulanmasını mümkün kılması; damping ve prim verilmesi gibi tarife dışı engellerin ve haksız rekabetin önüne geçilmesi.¹²⁰⁰

10 Ağustos 1933 tarihinde yürürlüğe giren yeni ticaret anlaşması, 30 Nisan 1934 tarihinde kadar geçerliliğini korumuştur. 18 Nisan 1934 tarihinde imzalanan ve 1 Mayıs 1934 tarihinde yürürlüğe giren yeni ikili ticaret anlaşmasına göre Macarlara ait kontenjan listesi üç gruba ayrılmıştır. İlk listede ülkeye gümrüksüz olarak girebilecek kalemler; 2. liste Türk-Macar alışverişine özgü bir kontenjan listesi; 3. liste ise genel kontenjan listesine tabi mallardan oluşmuştur. Buna göre, Makine çark kayışı, kauçuk, lamba tüpleri, dolmakalem ve kırtasiye, demir fiçî, elektrik sayaçları, telefon ve telgraf malzemeleri, tekerlek, potas ve lysoform maddesi gümrükten muaftır. Özel kontenjane tabi mallar ise pamuk dokuma, ahşap-metal-demir pancur,

¹¹⁹⁸MNL K 69 762. bağ I-d-2 13 Aralık 1932 tarihli nota.

¹¹⁹⁹**Kliring (Clearing):** Kelime olarak denkleştirme veya mahsup gibi anlamlara gelen kliring, uluslararası ticarete malın malla değişimine dayanan, fakat takastan biraz daha geliştirilmiş bir yöntemdir. Burada ithalâtçı ve ihracatçıların tek tek birbirlerini arayıp bulmak ve anlaşma yapmak gibi güç yollara başvurmalarına gerek yoktur. Bu sistemde karşılaştırmalı olarak hesapları tutmak ve denkleştirmeyi sağlamak amacıyla görevlendirilen Merkez Bankası veya kliring ofisi gibi kuruluşlar devreye girer. Kliring esasına göre ticaret yapmak üzere anlaşan ülkelerin her birisinde ithalâtçılar ithal ettikleri malların bedelini ulusal paraların cinsinden ülkelerindeki ilgili kuruluşa öderler. Merkez Bankası, aynı yabancı ülkeye mal satan ihracatçıların alacaklarını ilgili hesapta birikmiş olan bu paralarla öder. Böylece ihracat gelirleriyle ithalât giderleri denkleştirilmekte ve dolayısıyla döviz kullanılmadan ticaret gerçekleştirilmektedir. Kliring yoluyla ticarete ithal ve ihraç edilecek mallar ve bunların değerleri ikili anlaşma protokollerle önceden belirlenmiştir. O yüzden firmalar için bir anlamda garanti edilen pazarlara girmek söz konusudur. Dolayısıyla, mallarını serbest dövizle satamayan ülkeler bu mallara Pazar bulmuş olur ve ayrıca döviz kullanmadan ihtiyaç duydukları malları ithal ederler. Bkz. Seyidoğlu, a.g.e., s.659-660.

¹²⁰⁰Sabri, a.g.m., s.40.

lastik ayakkabı, asbest, ampul, fayans ve banyo malzemesi gibi kalemlerdir.¹²⁰¹ Listede yer almayan Macar malları Türk otonom tarifeleri / temelinde muamele görecektir.¹²⁰² İthal edilecek Türk menşeli mallarda sadece Türk ticaret ve sanayi odası veya ilgili yetkililer tarafından sevki yapılan ve menşe şahadetnamesi olan malların Macar Elçiliği İstanbul konsolosluk birimi tarafından görülmesi öngörülmüş; böylece sürecin hızlandırılması hedeflenmiştir.¹²⁰³ Türk heyeti, Macar ithalatçıların düzenli olarak ödeme yapmamaları ve mal aldıkları takdirde Türk kredi verenlerin işini kolaylaştırmadıklarını gerekçe göstererek anlaşmanın gözden geçirilmesini talep etmişlerdir. Bu itibarla yeni anlaşma ile Türkiye'ye ithalat yapan Macar ithalatçının parasının sadece malın karşı değeri tamamen ödendiği ya da ödeme teminatı verildiği takdirde verilmesi kararlaştırılmıştır. Macaristan'a ihraç edilen Türk menşeli mallar, narenciye için belirlenen 800 bin pengö tutarında ve şark halıları için belirlenen 200 bin pengö tutarındaki kontenjan haricinde ise herhangi sınırlamaya tâbi olmaksızın ülkeye girmesine müsaade edilmiştir. Kömür kaleminde ise sadece kömür gazına çevrilebilecek nitelikte olanların ithal edilmesine müsaade edilmiştir. Yeni anlaşma mal hareketliliği için değer sınırı getirmemesi bakımından eski anlaşmadan ayrılmıştır. 6. madde uyarınca Macar ithalatçısı ithalat müsaadesini sadece malın karşı değerlemesi yapıldığı ya da bunun teminatını verdiği takdirde alacaktır. Anlaşmanın 9. maddesi ise iki taraf için de menşe şahadetnamesi yükümlülüğü getirilmiştir.¹²⁰⁴

Ticaret anlaşmasının ödeme esaslarını belirleyen anlaşma ise yine kliring esası üzerine inşa edilmiştir. Türkiye'deki ödemeler, Merkez Bankası'na; Macaristan'daki ödemeler ise 300 bin pengö değer sınırına kadar Millî Banka'ya, bu meblağın üzerinde ise yetkilendirilmiş bankalara yapılmasına hükmedilmiştir.¹²⁰⁵

¹²⁰¹ **MNL K 79 51. bağ** 1934 senesi iktisadî raporu tarih belirtilmemiş.

¹²⁰² **Otonom tarife (régime commun):** Ulusal yasalarla belirlenmiş gümrük tarifesi.

¹²⁰³ **MNL K 69 764. bağ** Budapeşte 9 Mayıs 1934 Müsteşar dr. Jakab Oszkár imzalı Macar Kraliyet Maliye Bakanlığı'nın 18 Nisan 1934 tarihinde imzalanan Macar-Türk Mal Mübadelesi Anlaşmasının yürütülmesine ilişkin 1934 senesi 70,042 sayılı tamimi

¹²⁰⁴ **MNL K 69 764. bağ** Dışişleri Bakanlığının 4. Dairesi 18 Ekim 1935 tarihli 55.653/4/1935 sayılı günlük raporu.

¹²⁰⁵ **MNL K 69 764. bağ** 22 Temmuz 1935 tarihi itibarıyla iki ülke Merkez Bankaları karşılıklı kurlarını şu şekilde sabitlemiştir: 100 pengö=3,700 kuruş / 100 kuruş = 2,70 pengö. Diğer para birimleri karşısında TL'nin değeri ise: Yabancı dövizlerin TL'ye çevrilmesinde: 100 İtalyan lireti = 10,45 TL; 100 İsviçre frangı= 40,60 TL 1 İngiliz poundu = 6,17 TL. Kliring anlaşmasında ise 1 TL = 2,70 pengö; 12 Fransız frangı= 1 TL; 1 Hollanda florini = 0,82 TL olarak belirlenmiştir. Kliring

10 Ağustos 1933 ve 18 Nisan 1934 tarihlerine ait mevcut ticaret anlaşmasının 1 Ağustos 1935 tarihinde biten müddetinin yenisi yapılanaya kadar ticaretin aksamaması için 22 Temmuz 1935¹²⁰⁶ ve 24 Ağustos 1935¹²⁰⁷ tarihlerinde 1 aylığına; 1 Ekim 1935¹²⁰⁸ tarihinde ise 15 gün süreyle uzatılmıştır.

12 Ekim 1935'te imzalanan ve 16 Ekim 1935'te yürürlüğe giren yeni ticaret anlaşması ile kuru üzüm ve incir ithaline ait özel statü terk edilerek bu kalemler de kliring kapsamına alınmıştır. Macar Kraliyet Ticaret ve Münakalat Vekâletinin 18 Aralık 1935 tarihli oturumunda aldığı karar doğrultusunda Türk kuru üzümü, inciri ve fıncığına yüzde 60 oranında fiyat indirimi uygulanmıştır. Anlaşma çerçevesinde Macar demir mamulleri, makineler, kimyasal ürünler, tekstil, kauçuk mallar belirli kontenjan kapsamına alınmıştır. Bunun karşılığında Türkiye ise Macaristan'a kömür gazı sevk etmiştir. Kliringin Merkez Bankası'nda açılan hesapta paranın birikmesi ve daha sonra malın teslimatı sağlanınca bu paranın serbest bırakılması usulüyle gerçekleştirilmesi üzerine uzlaşmıştır. Bu anlaşmaya göre Türkiye, Macaristan'dan ithal ettiği malları iki kategoriye bölmüştür. İlk kategoride (I numaralı liste) yer alan mallar sınırlama olmaksızın Türkiye'ye girebilirken II numaralı listedeki mallar sınırlı kontenjanlar dâhilinde ihraç edilebilmekteydi. II. listede yer alan mallar için tahsis edilen kontenjanın tükenmesi halinde Türk hükümeti, Macar Elçiliğinin ayrı bir talebi halinde nota yoluyla kontenjanı aşan miktarlar için ithalat izni vermeyi taahhüt etmiştir.¹²⁰⁹

Ticarette yaşanan sorunların gözden geçirilmesi ve kontenjan listelerinin güncellenmesi adına ticaret anlaşmasının 6 ay boyunca geçerli olmasına ve süre bitiminden önce gözden geçirilerek güncellenmeleri üzerine uzlaşmıştır.¹²¹⁰

anlaşmasına göre fiyatlar İngiliz pounduna göre ayarlanmıştır. Buna göre 1 İngiliz poundu=16,90 pengö=6,25 TL'ya sabitlenmiştir. Bkz. **MNL K 69 768. bağ 1931-1932 I-1 dos.** 1932 yılı iktisadî raporu.

¹²⁰⁶3 Ağustos 1935 tarih 3071 sayılı **Resmî Gazete** Kararname No: 2/3002.

¹²⁰⁷6 Eylül 1935 tarih ve 3099 sayılı **Resmî Gazete** Kararname No: 2/3173.

¹²⁰⁸11 Ekim 1935 tarih ve 3129 sayılı **Resmî Gazete** Kararname No: 2/3304.

¹²⁰⁹**MNL K 69 762. bağ 762 I-d-2** 28 Aralık 1935 tarih 3287/1935 sayılı rapor / "Die Abwicklung der Zahlungen im ungarisch-türkischen Warenaustausch-abkommen (Macar-Türk Mal Mübadele Muahedesinde Ödemelerin Halli)", **Pester Lloyd Gazetesi**, 18 Ekim 1935.

¹²¹⁰18 Ekim 1935 tarihli a.g.r.

Macarlar, genişleyen Türk iç pazar imkânlarını göz önüne alarak Türkiye'ye işlenmiş mallar sevk etmişler, bunun karşılığında hammadde satın almışlardır.¹²¹¹

1 Temmuz 1937'de yürürlüğe giren Türk-Macar Ticaret Sözleşmesi¹²¹² ve bunu içeren 2 Aralık 1937 tarihli ek protokolün feshedilmediği takdirde 1939 senesi sonuna kadar geçerli olması üzerine uzlaşmıştır.¹²¹³ Anlaşmanın getirdiği diğer bir yenilik de bir ülke diğerinin ülkesine göndereceği mal için menşe ülkenin ticaret veya sanayi odası ya da ilgili başka bir mercisinden menşe şahadetnamesi almak zorunluluğudur.¹²¹⁴

Bu anlaşmasının yürürlüğe girmesinin ardından Türk hükümeti, 15 Ekim 1937 tarihi itibarıyla yeni bir ticaret düzenlemesini hayata geçirmiştir.¹²¹⁵ Buna göre, Türkiye'ye döviz garantisi veren ülkelere Türkiye'ye sınırsız mal sokabilme müsaadesi verilmiş, Macaristan'ın ise ülkeye sokabileceği mallar ikili anlaşmada belirlenenlerle sınırlı kalmış; bu düzenleme Macaristan'a en ziyade müsaade vermemiştir.¹²¹⁶ Türk hükümeti, bu gelişme uyarınca 1938 yılında iki ülke arasındaki mal hareketliliğindeki azalmayı dengelemeyi amaçlayan bir liste yayınlanmıştır. Türkiye'deki Macar malı talebine yönelik kontenjanların Macar ithal malları tarafından dengelenmeksizin arttırmış; bu listede tarım sektörünün yanında yeni ticarî imkânlar doğmuştur.¹²¹⁷

Dünyayı etkileyen savaş koşulları Türk hükümetini yeni önlemler almaya yöneltmiştir. Bu önlemler kapsamında ihracı yasaklanan ve ileride ihracına müsaade edilecek olan malların yer aldığı bir liste ilan edilmiştir. Buna göre ham maddelerin ihracı tamamen yasaklanmış veya çeşitli müsaade muamelesine uyumlaştırılmış listeler Macar elçiliğine sunulmuştur. Elçilik raporuna göre Türk hükümeti bu mallar arasında uygun karşı kalemleri ve uygun sözleşme temelinde kesin miktarlara müsaade etmesi mümkündür.¹²¹⁸ Zaten alınan önlemlerle gelişen Macar ihracatına

¹²¹¹ **MNL K 69 764. bağ** Macar Dışişleri Bakanlığı'ndan Bakanlar Kurulu'na sunulan 4 Kasım 1937 tarih 56.494/4/1937 sayılı rapor

¹²¹² 6 Ağustos 1937 tarih ve 3676 Sayılı **Resmî Gazete** 10 Temmuz 1937 tarih 2/7054 sayılı kararname.

¹²¹³ **MNL K 69 764. bağ** 7 Ekim 1937 tarih 55.937,4-1937 sayılı rapor.

¹²¹⁴ **MNL K 69 764. bağ** Macar Gümrük Merkez Müdürlüğü'nün Türkiye ile olan ticaretin yürütülmesini düzenleyen 10 Temmuz 1937 tarih ve 30,933/II. sayılı yönetmelik.

¹²¹⁵ **MNL K 69 764. bağ** 7 Ekim 1937 tarihli a.g.r.

¹²¹⁶ **MNL K 69 764. bağ** Budapeşte 14 Eylül 1937 tarih 55.622/4/1937 sayılı rapor.

¹²¹⁷ **MNL K 63 1938-32/1** tarih belirtilmemiş 54,080/4 1938 sayılı belge.

¹²¹⁸ **MNL K 69 764. bağ** 29 Eylül 1939 tarih 54.471/1939 sayılı tutanak.

Türk hükümetinin tespit ettiği kontenjan listesi savaş öncesinde yetersiz gelmeye başlamıştır. Macar hükümetinin Ankara'daki ticarî mümessili Emil Borş da savaş öncesi ortamda Türk hükümetinin kontenjan listelerinde dalgalanmaya müsaade etmediğini; değişken ortam ve konjonktürün yeni listelerin belirlenmesinde dikkate alınması hususuna özellikle temas etmiştir.¹²¹⁹

3 Mayıs 1941'de Budapeşte'de imzalanan ticaret anlaşması, 1 Haziran 1941'de yürürlüğe girmiştir.¹²²⁰ Bir yıl süreyle geçerli olacaktır. Değiştirilmesi için iki ay önceden mutabakata varılmazsa otomatikman bir sene daha uzamış sayılacaktır. Bu durumda da herhangi bir değişiklik olmazsa anlaşma 1 Haziran 1943 tarihine kadar geçerlidir. Başkan: Burhan Zihni Sanus (Türk Dış Ticaret Ofisi Eski Başkanı), Üyeler: Zeki Sirmen (Türk Dışişleri Bakanlığı), Mazlum Ataman (Ticaret Bakanlığı), Adnan Birgi (Merkez Bankası)'den oluşan Türk heyeti fiyat listesinde revizyon ve yeni kontenjanların tesisi talebiyle masaya oturmuştur. Müzakerelerin ana konusunu iki tarafın edindiği tecrübelerin paylaşılması ve kontenjan listelerinin değiştirilmesi oluşturmuştur.¹²²¹

İki ülke arasında 24 Şubat 1943¹²²² ve 3 Mayıs 1944¹²²³ tarihlerinde iki ticaret ve ödemeler anlaşması daha imzalanmıştır.

3.5.4.2. Ticarete Yaşanan Sorunlar

İki ülke arasında gerçekleşmesi gereken onay belgelerinin teatisinin gecikmesinden ötürü ticaret anlaşması Resmî Gazete'de yayımlanmasına rağmen yürürlüğe girmemiştir. Bu yüzden henüz yürürlükte olan geçici anlaşmanın bir süre daha uzatılmasının ardından ticaret sözleşmesinin onaylarını içeren belgeler 26

¹²¹⁹17 Şubat 1939 tarihli a.g.r.

¹²²⁰25 Eylül 1941 tarih ve 4921 sayılı **Resmî Gazete Kanun No: 4117**.

¹²²¹**MNL K 768. bağ 1-4-1942** 23 Ekim 1942 tarihli rapor.

¹²²²15 Temmuz 1943 tarih ve 5456 Sayılı **Resmî Gazete Kanun No: 4458 Kabul Tarihi: 7 Temmuz 1943**.

¹²²³11 Eylül 1944 tarih ve 5805 sayılı **Resmî Gazete Kanun No: 4661 Kabul Tarihi: 4 Eylül 1944**

Ağustos 1927 tarihinde değiştirilmiş ve belgelerin değişimini takiben 1 ay sonra; yani 26 Eylül 1927 tarihinde anlaşma nihayet yürürlüğe girmiştir.¹²²⁴

İlk bakışta münferit gibi gözükten sorunlar birbirleriyle bağlantılıdır. Macaristan ile Türkiye arasındaki ticarete yaşanan ilk sorun **yüksek sevkiyat giderleri** olmuştur. Daha ucuz ve kolay taşıma imkânının olduğu Tuna Nehri yerine Fiume Denizcilik Şirketi'nin tarifelerinin uygulandığı Trieste limanı aracılığıyla yapılan sevkiyat masrafları arttırmaktadır.¹²²⁵ Dünya Ekonomik Krizi ile beraber bir taraftan doğrudan demiryolu nakliyesinin maliyeti artmış, diğer taraftan Fiume-Trieste limanına ulaşan kadarki demiryolundan nakliye masrafları yükselmiştir. Alternatif olarak düşünülen Tuna Nehri üzerinden mal sevkiyatı ise bu nehir üzerinde gemiciliğin ve sevkiyat için düşünülen Moldova'ya böyle bir hizmetin örgütlenmemiş olması bu konudaki başlıca sıkıntı olmuştur. Türkiye'ye büyük miktarlarda ithal edilen radyatör, merkezî ısıtma kazanları, köprü ve çeşitli demir konstrüksiyonlar, makine sanayinin sayısız ürünleri, demir boru, vs./ hem devlete hem de özel sektöre bu kanalla daha düşük masraflara taşınması mümkün olabilirdi. **Hâlihazırda dünya piyasası fiyatları yanında taşıma giderleri dikkate**

¹²²⁴ **MNL K 69 761. bağ 1926 - 1927 I-b.** Macar Dışişleri Bakanlığı 4. Dairesi ile Bakanlık Müsteşarı Kont Khun-Hedervary'nin buluşmasına ilişkin 2 Ocak 1928 tarihli günlük rapor.

¹²²⁵ Turan Derneği'nin Türkiye ile Macaristan arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine dair kaleme aldığı raporda bu meseleye temas edilmiştir. Bunun haricinde, bu rapor hakkında görüşlerini bildiren İstanbul Elçiliği yetkilisi de Turan Derneği'nin bu konudaki tespitlerini doğrulamaktadır. 16 Ağustos 1927 tarihli a.g.r.

24 Ekim 1933 tarihli Akşam gazetesinde "Ticaret Odası'nın *Türkiye ile Merkezî Avrupa arasındaki ticari münasebetlerin daha kolaylıkla cereyan etmesini tetkik ettiği*"ne dair bir haber çıkmıştır: "*Bu itibarla mallarımızın Tuna yolile, merkezî Avrupa'ya nakli hatıra gelmektedir. Tiryeste tarikile merkezî Avrupa'ya yapılan sevkiyatla, Tuna yolile yapılacak sevkiyat arasındaki farklar tetkik edilmektedir.*" Bkz. "Merkezî Avrupa ile Ticaret-Tuna tarikile sevkiyat yapılması düşünülüyor", **Akşam**, 24 Ekim 1933. Behiç Erkin, anılarında 1 Aralık 1933 tarihinde Ankara'dan aldığı emir üzerine, Tuna yolu ile Türkiye'ye nakliyat meselesini müzakere için Ticaret Vekâleti Müsteşarı ile uzun bir mülakat yaptığını ve Ankara'ya bir rapor gönderdiğini ifade etmektedir. Buradan meselenin 1933 yılı sonu itibarıyla çözüme kavuşmadığı anlaşılmaktadır. Bkz. Erkin, **a.g.e.**, s.369. Tuna Nehri yoluyla taşımacılık, ticaret yapılması ve Türkiye'nin konuyla ilgisine ilişkin kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Ender Arat, "Tuna Nehri'nde Seyrüsefer ve Türkiye", **Uluslararası Ekonomik Sorunlar**, S.6 (Ağustos 2002), <http://www.mfa.gov.tr/tuna-nehri_nde-seyrusefer-ve-turkiye.tr.mfa>. (Erişim Tarihi: 1 Mart 2015).

Türkiye ile Macaristan arasındaki ticaretin Tuna Nehri üzerinden yapılması düşüncesi, bu olaydan tam seksen iki yıl sonra Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Ahmet Davutoğlu'nun 24 Şubat 2015 tarihinde Macaristan'a yaptığı resmi ziyarette de gündeme gelmiştir: "*Tuna bizim için boğazlar gibi çok özel önem atfettiğimiz bir nehirdir, su yoludur. Budapeşte'den İstanbul'a da en doğrudan ulaşımın sağlanması Tuna üzerinden hepimizi mutlu edecektir.*" Bkz. "Faizdeki düşme ivmesi daha fazla olmalı", **Anadolu Ajansı**, 24 Şubat 2015, <<http://www.aa.com.tr/tr/manset/470005--faizdeki-dusme-ivmesi-daha-fazla-olmalı>>. (Erişim Tarihi: 26 Şubat 2015.)

alındığında Macar ürünlerinin rekabet gücü azalmıştır.¹²²⁶ Türkiye’de büyük taşımalık depoların ve siloların eksikliği Macar firmalarının sevkiyat yapmalarını engellemiştir.¹²²⁷

Türkiye’nin istediği anda belli ürünlere ithalat yasağı koyma tehdidinde bulunması Macaristan için bir sorun olmuştur. İki ülke arasındaki ticaret anlaşması müzakerelerinde tartışılan metin taslağının VI. maddesinin 1. başlığında yer alan “*activite economique de la nation*” ifadesi Macarları Türkiye’nin gelecekte kendi takdirine göre bazı kalemler için korumacı önlemler getirebilecekleri hususunda endişeye sevk etmiştir. Yani, ulusal ekonomiyi koruma gerekçe gösterilerek herhangi bir anda bir ithalat yasağı getirilebilirdi. Bu yüzden, Macarlar Türk tarafından bu riske yönelik kapsamlı izahat istemiştir.¹²²⁸ Türk heyeti, geçtiğimiz iki yıl içerisinde sadece ilaç yapımında kullanılan malzemeye ithalat yasağı getirdiklerini, başka kalemlerin hareketliliğinde yasak olmadığını ifade etmişlerdir. Esasen bu durum, 1929 yılındaki Dünya Ekonomik Krizi sonrası Türk hükümeti tarafından alınan devletçi önlemlerin öncüsü olarak yorumlanabilir.

Macaristan’ın Türkiye ile ticaret ilişkilerinde karşılaştıkları bir sorun da **aracı kurum ve kuruluşların yetersizliği** olmuştur. Macar hükümeti ticaretin gelişmesi için tüccarlara büyük krediler tahsis edememiş; bu da rekabet gücünü düşürmüştür. Turan Derneği’nin raporunda bu husus için devlet desteğinde ihracat kredi bankalarının tesisi teklif edilmiştir.¹²²⁹ 1920’li yıllarda kapitülasyonların kaldırılmasının ardından izlenen siyasetleri çerçevesinde ülkede faaliyet gösteren yabancılara ait ticaret odaları kapatılmıştır. Türk Ticaret Odası’nın düzenlenmesiyle ilgili yönetmelik, yabancı ticaret odalarının mevcudiyetine müsaade edilmemesini öngörmekteydi.¹²³⁰ Aslında, Tahy bu konuyla ilgili yazdığı raporda bunun yabancı ülkeler için her hangi bir sıkıntı yaratmayacağını ifade etmiştir, çünkü rahatlıkla

¹²²⁶ MNL K 69 768. bağ 1931-1932 I-1 dos. 1931 yılı iktisadî raporu

¹²²⁷ MNL K 69 763. bağ I-e-1 Türk-Macar Ticaret Odası (*Török Magyar Kereskedelmi Kamara*)’nın düzenlediği anket sonuçlarını içeren ve yeni müzakerelerde dikkat edilmesi gereken hususları anlatan 15 Ocak 1934 tarihli rapor.

¹²²⁸ MNL K 69 761. bağ 1-a 1924-1935 11 Kasım 1926 tarih ve 642 kig/1926 Sayılı 8 Kasım tarihli müzakerelerde varılan sonuçlar başlıklı rapor.

¹²²⁹ Turan Derneği raporu. Bunun haricinde rapor hakkında görüşlerini bildiren Rothkugel de Turan Derneği’nin tespitlerini doğrulamaktadır. MNL K 70 300. bağ 7/a başlık 1928-31 Rothkugel’den Tahy’e 16 Ağustos 1927 tarih 1143/gazd./1927 sayılı rapor.

¹²³⁰ 2 Mayıs 1925 (1341) tarih 99 sayılı **Resmî Cerîde** 22 Nisan 1925 (1341) tarih ve 655 Sayılı „Ticâret ve Sanâyi’ Odaları Hakkında Kânun.”

başka bir isim altında, mesela bir cemiyet gibi faaliyet gösterebileceklerini düşünmüştür.¹²³¹

Üçüncü ülkelerle rekabet güçlerinin zayıf kalması da Macar tüccarların tecrübe ettiği başka bir olumsuzluk olmuştur. Bu ülkenin 1920’li yıllarda Türkiye ile olan ticaretinde önüne *Almanya* ve *Polonya* rakip olarak çıkmıştır. Koçak’ın çalışmasında yer verdiği üzere, Nadolny yazdığı bir raporda, *Almanya*’nın Türkiye’den koruma ve yardım görmesinin önemini ve başarısını vurgularken, Türk basınına takip ederek, Ankara’nın da bu anlaşmadan memnun olduğu kanaatine hâsıl olmuştur.¹²³² Ticarete Almanya, Türk pazarında Macarlar için ciddi bir rakip olmuştur ve Macarlar onların Türkiye üzerindeki etkisini yıkamamıştır. Macar raporlarında da Türkler’in bilhassa Alman ürünlerine ve Alman teknolojisine duydukları hayranlıktan bahsedilmiştir.¹²³³

1925 yılında Türkiye’deki Macaristan Başkonsolosu Pözel, tetkik amacıyla Avrupa seyahatine çıkan Anadolu Demiryolları Başmühendisi İzzet Bey’i Macar Devlet Demiryolları’nın (MÁV) tren fabrikasını ziyaret etmesi için Budapeşte’ye davet etmiştir. İzzet Bey davetten ötürü kendisine teşekkür etmiş, ancak Almanya, Avusturya ve Fransa lokomotif fabrikalarını gezeceğini, vaktinin kısa olduğunu ve tetkiklerde bulunacağını ileri sürerek Budapeşte’ye gidemeyeceğini ifade etmiştir. İzzet Bey, Macarlar tarafından gönderilen lokomotif tiplerinin taslakları ve teknik verileri önceden incelemiş ve bunların Anadolu coğrafyası için uygun düşmediğini gerekçe göstererek Macar muhataplarını geri çevirmiştir.¹²³⁴ Bu olaydan yaklaşık altı ay sonra Macar Demir ve Makine Fabrikaları Birliği Macar Dışişleri Bakanı Walko’ya bir mektup yazarak ağır ekonomik şartlara rağmen Macar vagon sanayinin

¹²³¹ **MNL K 69 761. bağ 1926-1927 I-b. dosya** 31 Ağustos 1926 tarih ve 67 res / 1926 sayılı rapor.

¹²³² İki savaş arasındaki dönemde Türkiye ile Almanya arasındaki ticaret ilişkilerinin genel değerlendirmesi için bkz. Koçak, **a.g.e.**, s.85-96, 239-246.

¹²³³ Turan Derneği raporunu hazırlayan yetkililerin romantik bir yaklaşım sergilediği şu satırlara atıf yapılmalıdır: “*Türk Macar’a Fransız’dan, İngiliz’den, İtalyan’dan ya da Alman’dan başka gözle bakar. Mesela, Alman’ı sevmeyenler, ama şimdi yardımından, sermayesinden ve uzmanlarından istifade ediyorlar. Alman ciddiyetine, uzmanlığına ve gücüne büyük saygı duyuyorlar ki, bizim uzmanlarımız ve işçilerimiz Almanlarla rekabete girerlerse o zaman tüm içtenlikleriyle bizi görevlendirirler.*” 16 Ağustos 1927 tarihli a.g.r. Macar maslahatgüzâr Rothkugel, 1927 yılı itibarıyla Türk-Macar ekonomik ilişkilerini değerlendirdiği raporunda iki ulusun birbirine beslediği sempatiye dair değerlendirmesinin oldukça karamsar olduğu söylenebilir: “*Türklerle yürütülen müzakerelerde Macar dostluk ve akrabalık sözlerini [pek] az tecrübe ettim. Nerede çıkar ve para söz konusuysa Macar dostluğu bitiyor ve iktisadî hayatın acımasız yasalara işlemeye başlıyor.*” Bkz. 16 Ağustos 1927 tarihli a.g.r.

¹²³⁴ **MNL K 79 47. bağ 1924-1926 2. başlık** 30 Eylül 1925 tarih 2030/kg/1925 sayılı Başkonsolos Pözel’den Macar Krallığı Demir Fabrikaları Merkez Müdürlüğü’ne rapor.

rekabet edebilir durumda olduğu belirtilerek Walko'dan dışarıda bu konudaki yatırım imkânlarının araştırılmasını istemişlerdir.¹²³⁵ Onlar, Macar mallarının da en az Almanlarınkı kadar kaliteli olduğunu savunmuşlardır. Bu meyanda, Tahy'den Türk otoritelerinin Macar mallarını tercih etmeleri için arabulucu olmasını istemişlerdir. Ancak, sorun Macar vagonlarının kalitesizliğinden ziyade Türklerin Alman vagonlarını tercih etmeleridir. Tahy, Almanya lehine esen bu rüzgârı Macaristan'a çevirmek hususunda Macar yetkililere pek ümit vermemiştir.¹²³⁶ Yine, bu konuda araştırma yapan Ankara'daki Macar temsilciliği, Anadolu demiryollarında sadece András Baczó isimli bir Macarın çalışmasına rağmen pek çok Alman mühendisin istihdam edildiğini, bunun da Alman vagonlarının tercih edilmesine katkı yaptığını belirtmiştir.¹²³⁷ Yani, istihdam edilen yabancı uzman, geldiği ülkenin mallarının Türk tarafınca tercih edilmesine de vesile olmuş; ülkesinin dış ticaretine de katkı yapmış olabilir.

1931 yılından itibaren Almanların rekabeti kırıncı gücü piyasada daha da hissedilmeye başlamıştır. Yüksek ihracat çıkarıyla fiyatlarda damping ve vaat ettiği kredi kolaylıklarıyla Türk piyasasında boy göstererek diğer ülkelerin pazarda rekabet etmesini olanaksız kılmışlardır.¹²³⁸ Bu koşullar karşısında Macar firmaları iyi bir örgütlenmiş ve nakliye maliyetlerini düşürmeye çalışsa da Almanlarla başa çıkamamışlardır. Bu durumun en bariz örneği Macar demir ve makine sanayidir. Zıraî makine, mumlu plaklar, ampuller, her nevi cam eşya ve tutkal gibi Türkiye'nin önemli ithalat kalemlerinde de benzeri hamleleri Sovyet Rusya yapmıştır.¹²³⁹

Macarların Türkiye ile olan ticaretlerinde 1920'li yıllarda potansiyel tehdit olarak gördükleri ikinci ülke ise Polonya olmuştur. Tahy, Polonyalıların Türkiye'nin siyasî ve ekonomik geleceğinde büyük itimatla yer alacaklarını düşünmüştür.¹²⁴⁰ Polonyalı şirket Anadolu demiryolu hatları üzerinde bulunan depoların inşa ve on senelik kullanım haklarını almış; bunun karşılığında ülkeye tarım makineleri

¹²³⁵ MNL K 79 47. bağ 1924-1926 2. başlık 4 Şubat 1926 tarih ve 1032/Mfi/B.1926 sayılı yazı.

¹²³⁶ MNL K 79 47. bağ 1924-1926 2. başlık 12 Şubat 1926 tarihli rapor sayı belirtilmemiş.

¹²³⁷ MNL K 79 47. bağ 1924-1926 2. başlık Ankara'dan 12 Haziran 1926 tarih 249/A.kig sayılı rapor.

¹²³⁸ Hehn, a.g.e., s.274-280. Örneğin, 1932 senesinde Hamburg'ta ucuz fiyatla satılmış olan yüksek miktarda tütün Samsun tütününün satışını olumsuz etkilemiştir. Aynı piyasada satılan ucuz fındık da fındık satışı üzerinde aynı tesiri yapmıştır. Bkz. Mehmet Zeki, "Türkiye İş Başında...", s.734-35.

¹²³⁹ MNL K 69 768. bağ 1931-1932 I-1 dos. 1931 Senesi İktisadî Rapor

¹²⁴⁰ MNL K 69 761. bağ 4 Mayıs 1926 tarih 272/A.kig sayılı Adana'da pamukyağı fabrikası başlıklı rapor.

getirmiştir.¹²⁴¹ Yine, Türkiye’de 1 Haziran 1924 tarihinde yürürlüğe giren alkol tekeli İsviçrelilerle bu konuda rekabete giren Polonyalılar kazanmış; bu durum Macaristan için başka bir olumsuzluk doğurmuştur.¹²⁴² Monopolün yürürlüğe girişini takiben Türkiye’ye Macar menşeli şarap, likör, şampanya, bira ve kolonyadan mürekkep alkollü ürün sevkiyatı durmuştur.¹²⁴³

1929 yılından itibaren Türkiye’nin kendi bağımsız gümrük rejimini uygulamaya geçirmiş olması da iki ülke arasındaki ticarete bir artışa neden olmamıştır. 1930’lu yıllarda ticaretin boyutunun ve yönteminin değişmesiyle sorunlar da farklılaşmıştır. Kriz sonrası, uluslararası piyasada az olan rekabet edebilirliğinin üzerine bir de konjonktürel sorunlar belirince Türk ekonomisinin kendisini krizden koruyabilmek için katı ithalat uygulamalarına ve döviz sınırlamalarına gitmesi üzerine bu durum belini doğrultmak isteyen ve bunun için ticaret yapan Macaristan’ın omuzlarına yeni bir yük bindirmiştir.

Dünya Ekonomik Krizi neticesinde ücretlerin düşmesi; dövizle ilişkin yönetmeliklerle getirilen sınırlamaların ardından zora giren uluslararası ödeme hareketleri ekonomik hayatı olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde Türkiye’nin malî dengesi de bozulmuş; bütçe kısıntısına gidilmiştir. 1929 senesinden itibaren kendi gümrük tarifelerini belirleme hakkına kavuşan Türk hükümeti, ekonomik kriz neticesinde devletçilik ilkesini benimsemesinin ardından ticaret siyasetinde de değişikliğe gitmiş; daha sert bir ticaret ve döviz rejimi uygulamaya başlamıştır.¹²⁴⁴ Ülke, küresel konjonktürü göz önüne alarak sahip olduğu hammaddeleri sadece kıymetli döviz karşılığında ihraç etmeye yönelmiştir. Askerî teçhizat için önemli olan hurda demir ve hurda bakır gibi hammaddelerin ihracını da yasaklamıştır. Bundan Macar ithalatı etkilenmiş; metal ithalatı 1938’de sıfır seviyesine düşmüştür. 1937 senesinde 65 bin pengö değerinde yapılan ham metal ithali 1938’de 12 bin pengö’ye düşmüştür.¹²⁴⁵ Aslında bu malların toplam ticaretteki yeri ve boyutu önemsizdir

¹²⁴¹MNL K 69 761. bağ 4 Mayıs 1926 tarih 273/A.kig sayılı Polonya’nın Türkiye’ye tarım makinesi ihracı başlıklı rapor.

¹²⁴²Monopolü kazanan *Naçelna Organizaçya Pişemişlogojelni Rolinçih Polse Şirketi* 1926 yılının Eylül ayında İş Bankası ile ortaklık yaparak **İspirto ve Meşrubat-ı Küüliye İnhisarı İşletme T.A.Ş** ismiyle faaliyet göstermiştir. Bkz. Ökçün, a.g.e., s.53.

¹²⁴³MNL K 69 761. bağ 1926-1927 I-b. dosya 24 Haziran 1926 tarihli rapor.

¹²⁴⁴Türk hükümeti tarafından 1931 ile 1944 seneleri arasında Türk parasının kıymetini korumaya yönelik toplam on iki kararname çıkarılmıştır.

¹²⁴⁵17 Şubat 1938 tarihli a.g.r.

ancak Macaristan için bu malları Türkiye'den almak önemliydi, çünkü Türkiye bu kalemleri döviz karşılığında değil, mal karşılığında vermiştir.¹²⁴⁶ Türk hükümetinin ithalatı kısıtlamak için aldığı diğer önlem de ödemeler dengesini dengelemek adına sert tedbirlerle ülke ithalatında kısıtlamaya gidilmiştir.¹²⁴⁷

Bu gelişmeler yaşanırken 1920'li yılların ortasından itibaren istikrara kavuşan Macar ekonomisi de bozulmuş; bu durum on iki senedir iktidarda olan Kont Bethlen hükümetinin düşmesine sebep olmuştur. Bu durum aralarında Türkiye'nin de bulunduğu ve mali açıdan mütekabiliyet esasına uygun olarak karşı önlemler alan devletler üzerinde etkisini hissettirmiştir. Türk hükümeti döviz sınırlamasına gittiği için devlet kurumları kendi girişimleriyle alım yapamamışlardır. Türk-Macar para hareketliliği adeta durma noktasına gelmiş; bu da mal hareketliliğini düşürmüştür.¹²⁴⁸ Macar tarafının Türkiye'ye yönelik yıllık 200 – 250,000 pengö değerine kadar yükselmiş olan ihracatı, Türkiye'nin kısmen Macaristan'dan ithalatı kısıtlayan önlemleri, kısmen de döviz kurlarındaki hareketlilikten fayda sağlamaya çalışan fabrikaların birbirleriyle rekabeti neticesinde 1932 senesinde durma noktasına gelmiştir.¹²⁴⁹ Bu durum, etkisini öncelikle ziraat makine ve at ticareti üzerinde göstermiştir. Eskiden beri zirai makineyi Macarlardan ithal eden Türk çiftçisinin kredi külfeti altına girdiği için bu dönemde makine alabilecek parası olmamıştır. Türk hükümeti, anılan sene içerisinde Macaristan'dan at satın almamıştır.

Yapılan ziraat reformu kapsamında hububata konan yüksek gümrük koruması da Macaristan'ın Türkiye'ye yönelik tahıl ihracatını olumsuz etkilemiştir. Türkiye'nin 1929 yılında 13 milyon lira değerinde olan hububat ithali iktisadî kriz neticesinde 1930 yılı sonunda 63 bin liraya düşmüştür.¹²⁵⁰ İthalattaki bu düşüşe rağmen, telgraf, telefon ve radyo gereçleri bakımından tersi bir tablo söz konusu olmuş; Türk hükümeti bu malzemelerden 1931 yılında 3,204 TL'lık, 1932 senesinde ise 12,655 TL'lık alım yapmıştır.¹²⁵¹

Türkiye korumacı bir gümrük aracı olan tahsisli mal; yani kontenjan listelerini 1931 Kasım'ından itibaren kullanmaya başlamıştır. Buna göre her mal için

¹²⁴⁶gös.yer.

¹²⁴⁷1932 senesi iktisadî raporu.

¹²⁴⁸1931 senesi iktisadî raporu.

¹²⁴⁹Bkz. **Tablo-12**, s.339 ve **Tablo-13**, s.341.

¹²⁵⁰1931 senesi iktisadî raporu.

¹²⁵¹1932 senesi iktisadî raporu.

her ay bir kontenjan listesi belirlenmiş ve her kalem için belirlenen miktar veya adet kadar malın ithaline müsaade edilmiştir.¹²⁵² Macar demir sanayi hazırlanan kontenjan listelerinden olumsuz biçimde etkilenmiştir. 1933 senesindeki ticaret sözleşmenin yürürlüğe girdiği Ağustos ayından 1934 yılı Şubat ayı sonuna kadar yürürlükteki gümrük tarifesiyle demir sanayi namına hiçbir şey ihraç edemediklerinden şikâyet eden sektör yöneticileri ticaret anlaşmalarında düzenleme yapıldığı takdirde bu sorunların aşılabileceğini düşünmüşler; bu yönde Dışişleri ve Dış Ticaret Bakanlıklarına görüş bildirmişlerdir.¹²⁵³

Kontenjan listelerinin Türk yetkililer tarafından esnetilmeksizin uygulanmasının tacirlerin tepkisini çektiği anlaşılmaktadır. *Keleti ve Murányi* isimli bir fabrika, bir nevi dezenfektan kimyasal olan *Lysoform*'u gümrüğe sokarak Türk alıcıdan parasını tahsil etmiştir. Sağlık Bakanlığı da ithalat müsaadesi vermiş olmasına rağmen gümrük yetkilileri ellerindeki listede bu maddenin yer almamasını gerekçe göstererek sevk edilen malı gümrükten geçirmemişlerdir. Yine Devlet Demiryolları hesabına Macaristan'dan gönderilen bir madde listede yer almadığı için gümrük bu maddenin ülkeye girişine müsaade etmemiş; Türk Dış Ticaret Ofisi yetkilileriyle Macar ticaret mümessilinin arabuluculuğuyla sorun çözülmüştür.¹²⁵⁴ 1 Mart 1934 tarihi itibarıyla Alpullu Şeker Fabrikası, *Magyar Kerámiai r.t* isimli şirkete şamot tipi tuğla siparişi vermesine rağmen ticaret anlaşmasında bu kaleme getirilen sınırlamadan ötürü malın sevkiyatı yapılamamıştır.¹²⁵⁵ Daha sonra bu sorun çözülmüş ve Eskişehir Şeker Fabrikası'nda kullanılmak üzere 50000 TL değerindeki, Alpullu Şeker Fabrikası'na yapılan yeni yapı içinse 30000 TL değerindeki tuğlanın sevkiyatına izin verilmiştir.¹²⁵⁶

¹²⁵²12 Kasım 1931 tarihli kararname.

¹²⁵³**MNL K 69 763. bağ 1934-1935 I-e-1. dosya** Macar Kraliyet Dış Ticaret Dairesi'nin 31 Ocak 1934 tarihli "Macar-Türk Mal Hareketliliğinin Derinleştirilmesinin İmkânları" başlıklı raporu. Macar Devlet Fabrika Sanayicileri Birliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na 20 Ocak 1934 tarih 15116/1 Lr.1 sayılı yazı. Ayrıca bkz. **MNL K 69 763. bağ I-e-1** GYOSZ'un 10 Kasım 1933 tarihli mektubu 14 Mart 1934'te kayda alınmıştır.

¹²⁵⁴**MNL K 69 763. bağ I-e-1** Géza Sugar'ın başkanı olduğu Türk-Macar Ticaret Odası'nın (Török Magyar Kereskedelmi Kamara) düzenlediği anket sonuçlarını içeren ve yeni müzakerelerde dikkat edilmesi gereken hususları anlatan 15 Ocak 1934 tarihli rapor. Ankete katılan şirketler şunlardır: *Magyar Pamuipar r.t.*; *Goldberger Sámuel és fiai şirketi*; *Budakalászi textilmüvek*; *Szegedi Kenderfonógyár*; *Angol Magyar Jutafonó és szövögyár*; *Magyar Kender és Len.*; *Dr. Helvey Tivadar*; *Dr. Keleti ésd Murányi*; *Chinoin*; *Első Magyar Kartonlemez gyár*; *Hofherr & Schrantz*.

¹²⁵⁵**MNL K 69 763. bağ I-e-1** Arnothy'den 1 Mart 1934 tarihli sayısı belirtilmemiş rapor.

¹²⁵⁶**MNL K 69 763. bağ I-e-1** Ankara'dan 2 Mart 1934 tarih ve 24 sayılı telgraf.

Macar Elastik Reçine / Kauçuk Malzeme Fabrikası da kliring anlaşmasının uygulanması muamelelerini eleştiren firmalardan biridir. 1933 senesi itibarıyla, Türk-Macar kliring sözleşmesi metninde bu kalemin tanımı Türk gümrük sınıflandırmasına göre tam olarak yapılmadığı için Türk gümrük yetkilileri kauçuk ithaline müsaade etmemişlerdir.¹²⁵⁷ İlaç tedarikçisi *Chinoïn* fabrikası da Türkler’le olan ticaretlerinin 1932 sonbaharından beri müthiş bir durgunluk içinde olduğundan yakınmıştır çünkü Türkler Macar mallarının ithaline sadece mal karşılığı ve telafilerle izin vermektedir. Bu firma da uzun süredir iş yapamadığı için Türkiye’den Budapeşte Gaz İşleri şirketine alınacak hava gazına karşılık ilaç verilmesini teklif etmektedir.¹²⁵⁸

Türk hükümetinin yerli malının kullanılmasını teşvik etmek amacıyla 1932 senesinde yaptığı bir düzenlemeye göre, Türk gümrüğü Macar menşeli malları Türk alıcının fatura karşılığı gelen meblağın Merkez Bankası veznesine yatırıldığını ispat ettiği takdirde gümrükleyecektir.¹²⁵⁹

Türk hükümeti ihraç edilen Macar mal kalemlerinin değerlerine sadece %5 oranında gümrükleme halinde bedelin bankaya yatırılması yükümlülüğünü gündeme getirmiştir; buna göre bakiye kalan kısım kredilendirilebilecekti ve sadece vade bitiminde Türk Merkez Bankası’nca ödenmeliydi.¹²⁶⁰ Ayrıca 1933 yılında Macar fabrikalarının potasyum sorbat maddesini mal karşılığında değil, sadece döviz karşılığında sevk edecekleri kararı alınarak bu karar Türk tarafına bildirmiştir.¹²⁶¹

Kliring yoluyla yapılan ticaret de bazı teknik sorunlara yol açmış; ödemelerde gecikmeler olmuştur. Kliringli ticarete temel ilke, ikili ticaret dengesinin sağlanmasıdır. Dengenin kendinden gerçekleşmediği durumlarda iki ülke arasında önemli bazı sorunlar baş gösterir. Örneğin, ihracat, ithalâttan büyük olunca hesapta yeterli miktarda fon toplanmadığından ihracatçılara mal bedeli ödenemez.¹²⁶² İlk olarak 1931 yılı sonbaharında yürürlüğe giren döviz düzenlemesine göre miktarı

¹²⁵⁷ MNL K 69 763. bağ I-e-1 6 Mart 1934 tarihli Macar Elastik Reçine / Kauçuk Malzeme Fabrikası A.Ş’nin (Magyar Ruggyantaárygyár r.t.) kliring sözleşmesinin getirdiği sıkıntıları anlattığı bilgi notu.

¹²⁵⁸ MNL K 69 762.bağ I-d-1-F. Chinoïn İlaç Fabrikası’nın Takácsi’ye 8 Mayıs 1933 tarihli mektubu.

¹²⁵⁹ MNL K 69 762. bağ I-d-2 Macar Dış Ticaret Enstitüsü A.Ş’den Macar Merkez Bankası’na 2 Kasım 1932 tarihli yazı.

¹²⁶⁰ 31 Ocak 1934 tarihli a.g.r.

¹²⁶¹ MNL K 69 762.bağ I-d-1-F. Ankara’daki Macar Elçliğinden Türk Dışişleri Bakanlığına 6 Haziran 1933 tarihli telgraf.

¹²⁶² Seyidoğlu, a.g.e., s.659.

ne kadar olursa olsun Türk tütününü karşılığında Türkiye'ye sevk edilen Macar mallarının telafi yoluyla başka bir mal ile satın alınmasını imkânsız kılmıştır. Ama bunun haricinde ticarî, yani telafi yoluyla ödeme ölçüğü oluşumu satın alınan tütünlerin tutarının ödenmesinde büyük gecikme olmuştur. 1933 yılında satın alınan 25 vagon tütünün bedeli de buna rağmen tutarın dikkate değer kısmı başka parayla denge kazanmış, Türk-Macar kliringinde sadece 1935 baharında nihayet ödenebilmiştir.¹²⁶³

İki ülkenin merkez bankalarında ödenmemiş eski borçlar kalmış; şirketler kliring hesaplarını mal ihracı yoluyla düzenleme yoluna gitmek istemişlerdir. Böylece **alacakların bloke edilmesiyle karşılaşmıştır**. Merkez Bankası'nın 22 Nisan 1938 tarihli ilanına göre Macaristan'ın bloke edilen parası 1,059.800 TL değerindedir.¹²⁶⁴ Bloke edilmiş alacakları 4 milyon liraya ulaşan Çekoslovakya'nın *Škoda* Fabrikası İstanbul'da Türk mallarının Çek memleketine doğru yönlendirilmesi amacını taşıyan bir ofis açmış ve alacaklarını tahsil etmeye çalışmıştır. Macarlar da bunun üzerine *Manfred Weiss, Chinoin, Textilgyár* (tekstil fabrikası) gibi Türkiye'ye ihracat yapan büyük Macar firmalarının İstanbul'da da benzer ofisler açmasının mümkün olup olmadığını düşünmüşlerdir.¹²⁶⁵ Böylece alacaklarını daha çabuk tahsil edebileceklerdir.

Karşılaşılan diğer teknik sorunlar, **gümrük muameleleri sırasında ekstra fiyatlandırmalar**¹²⁶⁶ ve **Merkez Bankası muameleleri esnasında aracılara haksız komisyon verilmesi**¹²⁶⁷ **Türkiye ve Macaristan gümrük mevzuatı arasındaki farklılıklar**¹²⁶⁸ olarak sıralanabilir. Türk Gümrük uzmanı Ahmed Fuad, Türk ve Macar gümrüklerini tetkik ettiği çalışmasında Türk mükelleflerin şikâyetinin işin gecikmesinde değil; ambarların merkezden uzak oluşunda ve tarife uygulamalarında

¹²⁶³ MNL K 69 764. cs 1934-1938 I-e-2 (a,b) Macar Dış Ticaret Bakanlığından 3 Nisan 1936 tarih 28.342/1936/XIII.a. sayılı rapor.

¹²⁶⁴ MNL K 69 764. cs 1934-1938 I-e-2 (a,b) İstanbul'dan 8 Mayıs 1938 tarih 887/1938 sayılı rapor.

¹²⁶⁵ a.g.r.

¹²⁶⁶ MNL K 69 762. bağ I-d-2 30 Kasım 1932 tarih ve 1732/1932 sayılı rapor

¹²⁶⁷ Türk-Macar Ticaret Odası'nın 15 Ocak 1934 tarihli a.g.r.

¹²⁶⁸ Türkiye'de kontenjan mal ülkeye girerken dikkate alınırken Macaristan'da tacir müsaade edilen miktarı önceden bilir ve malını ona göre ithal eder. Türkiye'deki tarife neredeyse her gün değişirken, Macaristan en ufak teferruatı göz önüne alan bir muayene tarifesini yürütmüştür. Türkiye'de malın tahlilinin yapılabileceği numunehaneler yoktur. Türkiye'de kasa muamelesinde farklı makbuzlar kestirilirken Macaristan'da makbuz muamelesi yoktur. Bkz. Ahmed Esad, "Macaristan Gümrüklerine Ait Etüdlere", **Gümrük Rehberi**, 31 Ocak 1936 (S. 267), s.2535-2536.

istikrar bulunmamasından dolayı sıklıkla uyuşmazlıkların doğuşunda; amirlerin sorumluluk korkusuyla inisiyatif alamamalarında ve kısıtlamaya yönelik çeşitli muamelelerin uygulama ve toplanmasının malın tam ithali sırasında ve gümrükte olduğu için geciktiği ve zarara uğradığı tespitinde bulunmuştur.¹²⁶⁹

Bu gibi teknik aksaklıkların arttırdığı bürokratik muamele, ticarî işlemleri yavaşlatmıştır. Dışişleri Bakanı Kánya, Ankara'daki Macar Elçiliği'ne memnuniyetsizliğini şu telgrafta dile getirmiştir.¹²⁷⁰ “*Macaristan ve Türkiye arasındaki siyasî dostluğun sadece Türk ihracatının değil aynı zamanda Macar ihracatının da menfaatlerine olmasına Macar heyetinin dikkatini çekerim.*”

Tüm bu olumsuzlukların ve alınan tedbirlerin sıkı biçimde uygulanmasının, tacirlerin birbirlerine **güvensizlik duymalarına** neden olduğu ileri sürülebilir. Macar ihracatçılar, Türkiye'ye satış yapmaktan vazgeçmişler ve Türk limanlarında indirilen mallar kontenjan miktarlarının ilanını müteakip gümrük depolarında bu sorunlardan ötürü beklemiştir.¹²⁷¹ Macar elektrikli âlet şirketi *Ganz*'ın İstanbul'daki mümessili mühendis Jenő Horváth, Türk müşteriler arasında Macar sanayinin güvenilir olmadığı söylentisinin çıktığını; bu yüzden de Macarlarla iş yapmaktan çekindiklerini gözlemlemiştir.¹²⁷²

Dünyadaki siyasî ve iktisadî durumun harareti ve hassasiyetinden ötürü bu karşılıklı güvensizliğin giderilmesi zaman almıştır.¹²⁷³ Aracı ticarî kurumların bu güvensizlik ortamını dağıtmak için çaba gösterdikleri anlaşılmaktadır. Macar Ticaret Mümessili Emil Borş 1938 senesindeki bir raporunda, Türkiye'de artık işlerin Osmanlı döneminin aksine ciddiyetle yürüdüğünü; ödemelerin zamanında yapıldığını; ülkenin dengeli bir bütçeye sahip bir refah devleti olduğu ve nakliye yükümlülüklerini yerine getirenlere ödemelerini yaptığını ifade etmiştir.¹²⁷⁴

Bu dönemde Türk hükümetinin ziraatın gelişimi için aldığı önlemlerin yanı sıra ziraat sanayinin de gelişimine önem verildiği görülmektedir. Hükümetin sanayileşme planının bir amacı da ziraat ürünlerini daha çeşitli ve kaliteli hale

¹²⁶⁹ gös.yer.

¹²⁷⁰ MNL K 69 73. bağ I-e-1 Kánya'dan Macar Elçiliğine 12 Nisan 1934 tarih ve 344 sayılı talimat.

¹²⁷¹ 1931 yılı iktisadî raporu

¹²⁷² MNL K 69 73. bağ I-e-1 Ganz şirketi mühendisi Jenő Horváth'tan Ankara'daki Macar Elçiliğine 25 Şubat 1934 tarihli mektup.

¹²⁷³ Türk-Macar Ticaret Odası'nın 15 Ocak 1934 tarihli a.g.r.

¹²⁷⁴ 17 Şubat 1939 tarihli a.g.r.

getirerek onlara daha fazla ihraç yolu sağlamak ve ithal edilen mamul malı ikame edilebilmesini sağlamak olmuştur. Örneğin Bursa iplik fabrikaları ve dokuma tezgâhlarında üretilen ipek hammadde halinde yurtdışına satılmış; daha sonra ülkeye mamul mal olarak ithal edilmiştir. Pamuk ve yün için de benzeri bir durum söz konusuydu.¹²⁷⁵ Türkiye’de sanayileşme hamlesi, iki ülke arasındaki ticaretin niteliğini değiştirmiştir. Macar ticareti, Türkiye’nin sanayileşmesinden olumsuz etkilenmiştir. Türkiye’nin sanayileşmesiyle artık bazı malların ithaline lüzum kalmamıştır.¹²⁷⁶ *“Ham tütün, halı narenciye ve sigarillo gibi Türk ihraç kalemlerinin her zaman iyi piyasası vardı ve ithalatımızın düşüşüyle gelecekte hesaplanması mümkün olmayacak gibi duruyor.”* Türkiye’nin şeker ihtiyacı 1926 yılına kadar ithalat yoluyla sağlanırken daha sonraki yıllarda inşa edilen şeker fabrikaları için Macar uzmanların yardımından istifade edildiğinden önceden bahsedilmişti.¹²⁷⁷ 1934 yılından itibaren Türkiye’nin şeker ithaline ihtiyacı kalmamış; şeker fabrikalarının açılmasıyla ülke bu kalemi kendi üretmiştir.¹²⁷⁸

Türkiye, ayrıca, eskiden bu ülkeden ithal ettiği ekmeklik tahıl, patates, yemlik tohum gibi ürünleri artık kendi üretmeye başlamıştır. 1931 yılında kurulan bir ispiroto ve tatlandırıcı fabrikasının faaliyete geçmesiyle Macaristan'dan ispiroto ithalatı kesilmiş; Macar menşeli alkollü içki ithalatı ise asgarî düzeye inmiştir. Türk deri sanayinin gelişimi de Macar muadilinin önünü tıkamıştır. Asker, jandarma, postacı gibi üniformalar üreten yerli çuha sanayinin gelişimiyle birlikte Macarlardan bu ürünleri artık önemsiz miktarda satın almaya başlamıştır. Yeni elektrik santralleri inşa edildiği için dışarıdan elektrik ithaline de ihtiyaç kalmamıştır.¹²⁷⁹

¹²⁷⁵ Mehmet Zeki, a.g.e., s.754-755.

¹²⁷⁶ MNL K 69 761. bağ I-c_1929-1932 Macar Dışişleri Bakanlığı 4. Daire’nin Türkiye’yle ticaret politikası ilişkilerimize başlıklı durum raporu tarih belirtilmemiş.

¹²⁷⁷ Bkz. Bölüm 4.3.1. Türkiye’deki Macar Uzmanlar

¹²⁷⁸ Macaristan’dan Türkiye’ye 1930 yılında gönderilen şeker miktarı ise 741.156 kental ve 21 milyon pengö değerinde iken 1933 senesinde bu miktar 4401 kental ve 123 bin pengö değerine düşmüştür. MNL K 69 762. bağ I-d-1-1930-1934 16 Kasım 1932 tarihli Türk Telafi Müzakereleri başlıklı rapor.

¹²⁷⁹ 1931 yılı iktisadî raporu.

3.5.4.3. Ticaret Kalemleri

<i>Mallar ve Mal Grupları</i>	<i>Değeri (1.000 pengö)</i>				<i>Toplam Oranı (%)</i>			
	1929	1937	1938	1939	1929	1937	1938	1939
Taze Meyve	***	453	826	1157	**	26,92	32,33	31,93
İşlenmemiş Tütün	1,545	636	996	1003	70,78	37,88	38,98	27,68
Narenciye	134	348	644	844	8,14	20,78	25,21	23,29
Ham Pamuk	***	13	***	252	**	0,77	**	7,23
İşlenmemiş Metal	***	63	8	165	**	3,75	0,31	4,55
Çeşitli Mallar	504	167	82	203	23,08	9,9	3,17	5,32
Toplam İthalat	2183	1679	2556	3624	100,00	100,00	100,00	100,00

<i>Mallar ve Mal Grupları</i>	<i>Değeri (1.000 pengö)</i>				<i>Toplam Oranı (%)</i>			
	1929	1937	1938	1939	1929	1937	1938	1939
Elektrikli Makineler ve Gereçler	392	824	668	910	2,7	22,86	15,7	27,28
Makineler ve Gereçler	505	362	492	660	4,66	10,04	11,57	19,79
Demir Mallar	413	800	1858	617	3,86	22,19	43,68	18,5
Yarı İşlenmiş Metal Mallar	**	137	32	184	**	3,8	0,75	5,52
Hazır İlaçlar	**	47	102	180	**	1,3	2,4	5,4
Deri Çark Kayışı	**	250	221	145	**	6,93	5,2	4,34
Fotoğraf Kağıdı	**	**	19	129	**	**	0,46	3,87
Kauçuk Mallar	70	129	95	103	0,65	3,58	2,23	3,09
Potas (Potasyum)	143	182	108	80	1,32	5,05	2,54	2,4
At	**	77	34	79	**	2,14	0,8	2,37
Çeşitli Mallar (Buğday vs.)	9411	797	625	248	86,81	22,11	14,67	7,44
Toplam İhracat	10934	3605	4254	3335	100,00	100,00	100,00	100,00

1939 senesi itibarıyla çeşitli mal gruplarının Türkiye ile Macaristan arasındaki ticaretteki paylarını gösteren yukarıdaki tabloya göre, Macaristan'ın gelişmiş sanayisinin ürünleri, Türk pazarını sınırsız bir müşteri olarak görmüştür. Türkiye ise maden ürünleri ve Macaristan'ın ikliminin elverişsizliği nedeniyle

¹²⁸⁰MNL K 69 767. bağ "Bilhassa Türk-Macar Mal Mübadelesi Gelişimini Dikkate Alarak Türk Dış Ticareti" başlıklı György Vajta imzalı tarihsiz rapor. Raporun 1941 yılında kaleme alınmış olduğu tahmin edilmektedir.

üretilmeyen sanayi bitkileriyle ve narenciyesi için Macaristan'da her zaman müşteri bulmuştur.

Tabloya göre, 1939 senesine ait veriler, 1929'dakilerle karşılaştırıldığında, Macaristan'ın 1929 senesindeki ithalat değerinin %70-78'ini tütünün teşkil ettiği; 1939'da ise bu kalemin oranının %27,68'e gerilediği görülür. Bunun sebebi Türk tarımının 1930'ların sonunda artık gelişmiş olmasıdır. Türk meyveciliğindeki gelişme ve üretim artışı da Türkiye'nin Macaristan'a taze meyve ihracında ciddi bir yükselişe neden olmuştur. Türkiye'nin meyve ihracının oranı 1929 senesinde ölçülemeyecek kadar azken, 1939 senesinde ise yüzde 31,93'e yükselmiştir. 1933 senesinde Türkiye'de meyve yetiştirilen ağaç sayısı 29 milyonken 1935 senesi itibarıyla Macaristan'da bu nitelikte 35 milyon ağaç vardı. Ancak Türkiye'nin Macaristan için önemi, ağaçta yetişen değil, toprakta yetişen meyve-sebze tedarikçisi olmasıdır.¹²⁸¹

Yine, 1929 senesinde Türkiye'de ne Macaristan'a ihraç edecek ne de kendi dâhilî ihtiyacını karşılayabilecek oranda metal üretimi vardı; o ana kadar Türkiye'de metali Fransız ve İsveç firmaları üretmiştir. Bu hususta Türk hükümeti tarafından bu ülkelere ait şirketlerin imtiyazları yenilenmemiş ve gelecekte de yenilenmeyeceği ilan edilmiştir. Böylece, tüm maden cevheri ve metal üretimi ile metal ihracı devlet tarafından sübvansede edilen Etibank'a emanet edilmiştir.¹²⁸² Böylece kalkınma planı çerçevesinde iktisadî hayatın kamulaştırılması alanında hükümet bir adım daha atmış; Türk maden ve metal sanayinin gelişimiyle beraber bu mal grubu da Türkiye'nin Macaristan'a yönelik bir ihraç kalemi haline gelmiştir.

Macaristan'ın Türkiye'ye ihraç ettiği kalemlerin oranlarındaki değişim de Türkiye'nin iktisadî kalkınmasına ayna tutar. Pamuklu kumaş, yünlü kumaş, Hint keneviri gibi tekstil ürünlerinin ihracat değeri 1931 senesinde Macaristan'ın Türkiye'ye yönelik toplam ihracat değerinin %26,51'ine denk gelirken; artık Türk tekstil sanayi büyük oranda geliştiği için Türkiye, 1939 senesinde bu ürün grubunu artık ithal etmemeye başlamıştır. Tekstilin yerini, makine sanayi ürünleri almıştır. 1929 senesinde elektrikli aletler ve makinelerle jeneratör ve ziraî makinelerin ihracat

¹²⁸¹ Törökország II., Magyar Nemzeti Bank Közgadasági, Tanulmányi és Statisztikai Osztály, 1943, s. 29-30.

¹²⁸² MNL K 69 764. bağ 22 Haziran 1935 tarih ve 1669/1935 sayılı rapor

oranı, Macaristan'ın Türkiye'ye toplam ihracatının yüzde 7,31'ine denk düşmekteydi. Bu oran, 1939'da %47,07'ye çıkmıştır. Diğer bir deyişle, kalkınan Türk ekonomisinin makineye olan ihtiyacı artmış ve Macaristan'ın Türkiye'ye yönelik ihracatının neredeyse yarısını makineler oluşturmuştur. 1936'dan 1937'ye 12,2 milyonluk ithalat seviyesi 15,5 milyon TL'ye yükselmiştir. Bu senenin ilk 4 ayında ithalat 4 milyon TL'dan 7 milyon TL'ya yükselmiştir. Almanya, Türkiye'nin en büyük ithalatçısı konumundayken kendisini ABD, Rusya ve İngiltere izlemiştir. Macaristan'dan makine ithali ise 109,000 TL'dan 187,000 TL'ye yükselmiştir. Güçlü bir ithalat kalemi yarı işlenmiş ve işlenmiş tekstil ürünleridir. Ana ithalatçı Almanya'dır. Macaristan ise 1936'da 0,6 milyon TL olan seviyeyi 1937'de 1 milyon TL'ye çıkarmıştır. Türkiye'nin 33 milyon TL'lık mal sevkiyatının 26,4 milyon TL'sini Almanya karşılamıştır.¹²⁸³

Türkiye ile Macaristan'ın 20 Aralık 1926 tarihinde Ankara'da imzalanan ve 27 Eylül 1927 tarihinde yürürlüğe giren ticaret anlaşması uyarınca Macar tarafı Türkiye'ye kısa tarife cetvelinde Sultanî tipi kuru üzüm, incir, Antep fıstığı, fındık, meyan kökü, zeytinyağı gibi tarım ürünleriyle kalemlerinde gümrük izni vermiştir. Türk tarafı ise maden suyu ve mobil sanayisine ilişkin malların ithalinde Macar tarafına gümrük indirimi tanırken damızlık at ve tohumluk ithalinde Macarlara gümrük muafiyeti vermiştir. Buna karşılık Macarlar yılda 600 ton tütün almayı taahhüt etmiştir.¹²⁸⁴ Macar ticaretinin 1928 ve 1929 yıllarında en çok ihraç ettiği ürün buğday olmuştur (Toplam ticaretin %50'si) . Ama Türkiye Macaristan'dan buğday ithal etmiyordu; bu yüzden rakamlar düşük çıkıyor. Bunun dışında sınaî ihracatı artmış; ispiroto, şeker, ziraî makine, demir eşyalar, pamuklu, yarı işlenmiş demir ve elektrikli makinelerle edevat ihraç etmişler. Ancak, bu oran 1930 yılı başında düşmüş, çünkü Türk hükümeti kura yönelik önlemler almış; para çekme ve havale gibi işlemlere sınırlama getirmiştir. Bunu piyasadaki İtalyan-Fransız rekabetinin kırabileceğine yönelik bir beklenti olmakla birlikte Türk hükümeti, ithalatı kısıtlayıcı bazı önlemlere gitmiştir.

¹²⁸³cc "Ungarns Rolle im türkischen Aussenhandel (Türk Dış Ticaretinde Macaristan'ın Rolü) ", **Pester Lloyd**, 6 Eylül 1938.

¹²⁸⁴ **MNL K 69 761. bağ I-c 1929-1932** Macar Dışişleri Bakanlığı 4. Dairenin 7 Nisan 1930 tarihli Türkiye'yle Ticaret Politikası İlişkilerimizin Görünüşü başlıklı rapor.

1926 senesine ait ticaret sözleşmesi yeni Türk gümrük tarifesinin yürürlüğe girdiği tarih olan 26 Mart 1930'da feshedilerek, 21 Mayıs 1930 tarihinde Ankara'da, 12 Ekim 1930 tarihinde yürürlüğe giren yeni bir ticaret anlaşması imzalanmış; bu anlaşmayla Macar hükümeti 500 ton Türk tütününü satın almayı taahhüt etmiştir.¹²⁸⁵ Anlaşmayı tamamlayıcı gizli bir protokolle Türk hükümeti ise bu tütün miktarının değeri kadar vergisi olan ziraî makine, ispirto, şeker, at, diğer damızlık hayvanlar ve ıslah edilmiş tohum gibi Macar ürünlerini satın alacağını ilan etmiştir. Macar tarafı 1930 anlaşmasıyla ziraî ihracatlarında bir artış yaşanacağı beklentisi içine girmiştir. Türk ekonomik hayatı giderek tarımın modernizasyonu ve geliştirilmesine yöneldiği için Macar tarafı da ilgi alanını damızlık hayvanlar ve ıslah edilmiş tohum gibi Türk tarımının yeniden tanzim edilmesini sağlayacak ziraî kalemlere kaydırmak istemişlerdir.¹²⁸⁶

Genel itibarıyla Türkiye'nin Macaristan'a ihraç ettiği kalemler 1920'li yılların sonu itibarıyla gerçekten çok kısıtlıydı. Kuru üzüm, incir, narenciye, puro yaprağı, işlenmiş tütün; Macaristan'ın bu dönemde Türkiye'ye ihraç ettiği mallar ise yarı işlenmiş demir, ziraî makine, hububat, buğday, ispirto, şeker, ziraî makine, demir eşyalar, elektrikli aletler, at olmuştur. Bunların oranı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

¹²⁸⁵ 1930 senesinde imzalanın anlaşmanın Macar Kanun no: 1930.XXXVI.t.c.

¹²⁸⁶ **MNL K 69 761. bağ I-c_1929-1932** Türkiye'yle ticaret politikası ilişkilerimize dair (4. daire) başlıklı rapor tarih ve sayı belirtilmemiş.

TABLO 15 – Macaristan – Türkiye Ticaret Kalemleri (1927-1929)¹²⁸⁷			
A. MACARİSTAN'IN TÜRKİYE'DEN İTHALAT KALEMLERİ			
<i>Mal</i>	<i>Değeri (1.000 pengö)</i>		
	1927	1928	1929
Ham Tütün	3,611	6,769	2,816
Yün Halı	148	240	288
Narenciye	271	199	134
Puro yaprağı ve sigarillo	490	80	89
B. MACARİSTAN'IN TÜRKİYE'YE İHRACAT KALEMLERİ			
<i>Mal</i>	<i>Değeri (1.000 pengö)</i>		
	1927	1928	1929
Buğday	*	4,162	5,516
İspirto	7	*	532
Şeker	482	144	514
Zıraî makine	355	477	449
Demir eşya	804	430	414
Yünlü kumaş	64	178	317
Yarı İşlenmiş metal	147	264	309
Yarı İşlenmiş demir	30	23	302
Elektrikli Alet ve Gereçler	250	269	257
Keten-Kenevir-Hint Keneviri	41	54	181
Pamuklu kumaş	490	329	175
At	368	100	175
Çavdar	*	*	165
Zıraî traktör	9	42	144
Potasyum	241	*	143
Asansör ve diğer kaldıraçlar	6	3	107
Hazır ilaçlar	24	45	103
İşlenmiş deri	71	186	102
Salam	68	98	102

¹²⁸⁷ MNL K 69 761. bağı I-c-1929-1932 Walko'dan Horthy'e 24 Mayıs 1930 tarih 2460/1930 sayılı kanun gerekçesi

Ticarette yaşanan sorunlar kısmında bahsedildiği üzere, dünya ekonomisindeki kriz Türkiye ile Macaristan'ın aralarındaki ticaret hacmini de etkilemiş; Macarların Türkiye'ye yönelik ihracatında sert düşüş yaşanmıştır. Türkiye'nin korumacı gümrük siyaseti, ilk olarak salam, sucuk, pastırma, yağ, bal, tereyağı, konserveler, tatlılar ve bisküvi gibi Macar gıda sanayi ürünlerini Türk piyasasından uzaklaştırmıştır. Ayakkabı, deri ürünleri, hazır kürk, ipekliler, parfüm, kozmetik ürünleri, radyatör, tesisat ürünleri, demir eşyalar vs gibi sanayi ürünleri de bu durumdan etkilenmiştir. Şeker ve ispiroto fabrikalarına yapılan yatırımlarla ve uygulanan gümrük koruması bu kalemlerin ithalatını düşürmüştür.¹²⁸⁸

Türkiye, Macar fabrikalarında işlenebilecek ham maddelerin teşhiri amacıyla 1932 Budapeşte Uluslararası Ticaret Sergisi'ne de katılmıştır. İki ülke arasındaki ticaretin geliştirilmesi için bir Türk-Macar sendikasının tesis edilmesi fikri gündeme gelmiştir. Sergide özellikle Türk pavyonunun tasarımı dikkat çekmiştir.¹²⁸⁹

İsmet Paşa'nın Budapeşte'ye yaptığı resmî ziyaretin ardından Macaristan'dan 1931 yılı sonbaharında uygun tazminatlar karşısında Macar sanayinin daha yoğun ölçüde hammadde ihtiyacını Türkiye'den karşılamaya çalışmasına yönelik ciddi bir teşebbüs gelmiştir. Türk hükümeti tarafından alınan ithalatı zorlaştırıcı bazı tedbirler sonucunda azalan ihracat payını Macar hükümeti, millî sanayisi için ihtiyacı olan hammaddeyi Türkiye'den temin etmek suretiyle dengelemek istemiş; pamuk alımı için girişimde bulunmuştur; fakat Türk hükümetinin sıkı ticaret rejiminden ötürü hedef gerçekleşmemiş; ülke pamuk ihtiyacını Mısır'dan temin etmek zorunda kalmıştır.¹²⁹⁰ Ancak Türk tarafı Macarların girişimlerine kayıtsız da kalmamış; Macar sanayisinin daha büyük ölçüde Türkiye'den hammadde alabilmesi ve bu ülke ile olan ticaretin dengelenmesi yönünde girişimde bulunmuştur. Bir tarım ve hayvancılık ülkesi olarak Türkiye, bilumum hayvansal ürün, ham ve yarı işlenmiş deri gibi, narenciye, kuru üzüm, incir, fındık, daha fazla zeytinyağı, keten yağı, afyon, hurda, halıyı Macar sanayisinin kendisine verebileceği ürünler karşılığında sevk etmeye hazır olduğunu bildirmiştir. Ayrıca Macar gaz fabrikaları ve kok kömürü için gerekli olan Zonguldak'tan çıkarılan yüksek kalorili taş kömürünü

¹²⁸⁸Bkz. **Bölüm 3.5.4.2. Ticarette Yaşanan Sorunlar**, s.359-370.

¹²⁸⁹1932 yılı iktisadî raporu

¹²⁹⁰1931 yılı iktisadî raporu

büyük oranda yarı işlenmiş sanayi mallarının da Macaristan'a sevki gündeme gelmiştir.¹²⁹¹

1932 yılı itibarıyla Türkiye'nin en önemli ihracat kalemleri şunlar olmuştur: Tütün, pamuk, kuru üzüm, fındık, yumurta, incir, halı, haşhaş, tiftik, zeytinyağı, arpa. Bunlardan en önemlisi tütündür; sonra kuru üzüm, yumurta, fındık ve incir gelir. Türkiye'nin en önemli ithalat kalemleri şunlar olmuştur: Pamuk, pamuklu ürünler; demir ve çelik; yün, yünlü ürünler; şeker; kahve-kakao-çay; makineler; yemeklik yağ; vagon-araba; mamul deri; kağıt ve selüloz.¹²⁹²

1933 senesi itibarıyla en önemli ticaret maddeleri ise şeker, elektrikli hesap makineleri, telgraf ve uzaktan iletişim cihazları olmuştur.¹²⁹³ Bu seneye ait Budapeşte Elçilik Raporu'nda Macaristan'ın Türkiye'ye elektrik, makine, pamuklu ve yünlü kumaş, keten, kenevir, kauçuk eşya, ilaç, yanmaz tuğla, toprak boyası, mefruşat, işlenmiş deri, ziraat makineleri ihraç ederken, Türkiye'nin de bu ülkeye işlenmemiş tütün, pamuk, meyve, halı, yağ çıkarılan tohum, sabun kökü, taşkömürü ve sigara gönderdiği belirtilmiştir.¹²⁹⁴

Savaşa giden dünyada Macarlar Türk hammaddesinden ve madenlerinden istifade etmenin yollarını aramışlardır. 1937 yılı itibarıyla 2 milyon ton kömür üreten Türkiye, Macaristan'ın tüm kömür gazı ihtiyacını karşılamaktaydı.¹²⁹⁵ Macarlar Türkiye'den ayrıca bakır, kurşun, antimon ve çinko almak istemişlerdir. Türkiye en fazla krom yataklarına sahipti ve dünyada savaş ekonomisi için hayati öneme sahip kromun ihtiyacının %43'ü Türkiye tarafından sağlanmaktaydı.¹²⁹⁶ Macaristan, Krom

¹²⁹¹ a.g.r.

¹²⁹² 1932 senesi iktisadî raporu

¹²⁹³ 16 Kasım 1932 tarihli a.g.r.

¹²⁹⁴ BCA 1933 senesine ait a.g.r.; Çolak, a.g.m., s.52.

¹²⁹⁵ MNL K 69 764. bağ Macar Dışişleri Bakanlığı 4. dairenin 31 Mayıs 1937 tarihli günlük raporu Zonguldak kömür işletmelerinin teknik şebekesini Macar şirketi kurmuştur. Bkz. Namal, a.g.m., s.101-103. Bu uzmanların hizmetlerini gerçekleştirirken iki hükümet arasındaki ticaret müzakerelerinde kömür gazı sevki sürecine olumlu tesir ettikleri düşünülebilir.

<<http://www.yasambilimleridergisi.com/makale/pdf/1356037668.pdf>>. (Erişim Tarihi: 21 Ocak 2016)

¹²⁹⁶ Türkiye'de krom yatakları yedi bölgede yoğunlaşmıştır: Elazığ (Guleman) bölgesi, Muğla-Burdur-Denizli bölgesi, Bursa-Eskişehir bölgesi, Tokat-Erzincan bölgesi, Kayseri-Sivas bölgesi, Mersin-Adana bölgesi ve Antalya-Kahramanmaraş bölgesi. Bkz. Burhan Daş, Fetullah Arık, Alican Öztürk ve Osman Altay, "Krom Madenciliği Ve Geçmişten Günümüze İnsanlık Tarihi Üzerindeki Etkileri", **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, c.1, S.2 (2012), s.83, <<http://www.yasambilimleridergisi.com/makale/pdf/1356037668.pdf>> (Erişim Tarihi: 21 Ocak 2016).

Önsoy, 1936 senesi düşünüldüğünde Türkiye'nin Montrö'de Almanya'yı yanına çekmek için krom sevkiyatına hız verdiğini iddia etmektedir. Almanya, 1936'dan itibaren silahlanmayla beraber krom da stoklamaya başlamıştır. Şu durumda Macarlar, artık daha fazla Almanya üzerinden krom

cevherinin eritilmesi için gerekli olan donanıma hâlihazırda sahip olmadığı için Türkiye'den doğrudan alışveriş yapamamış; ihtiyacı olan kromu Almanya'nın aracılığıyla Türkiye'den temin etmeye mecbur kalmıştır.¹²⁹⁷

22 Temmuz 1935 tarihli raporda Macar firmaları ve sanayicilerinin Türk pamuğu ithal etmediklerinden bahsetmektedir. Pamuk üretiminin de armasıyla beraber, Türkiye, 1936'da 4,919 bin TL değerinde pamuk ihraç etmiştir. Türk pamuğu, Mısır veya Amerikan pamuğunun kalitesinde olmadığı için Macar tarafının Türklerden pamuk almak için çok paralar ödemesine gereksizliğinden bahsedilmiştir.¹²⁹⁸ 1939 senesine ait bir fizibilite raporunda da Dış Ticaret dairesi temsilcisi, Türkiye'den kömür gazı, işlenmemiş pamuk ve işlenmemiş deri alınabileceği tavsiyesinde bulunmuştur.¹²⁹⁹

Bir tarım ekonomisi olarak Türkiye Macaristan'a tarım ürünleri göndermeyi sürdürmüştür. 1937 senesi itibarıyla Türkiye Macaristan'a 345,000 kilo / 641,000 pengö değerinde narenciye: 444,000 kilo / 828,000 pengö değerinde taze meyve-sebze göndermiştir. Bunun haricinde gönderdiği ürünler deri işlemek için kullanılan madde (3,000 kilo / 33,000 pengö) ve ham tütün (663,000 kilo / 849,000 pengö) olmuştur.¹³⁰⁰

Türkiye ile Macaristan'ın ticarî ilişkisi savaş zamanında da devam etmiştir. Macarlar Türkiye'den hammadde olarak pamuk, bakır ve demir satın almışlar, bunun

tedarik edemeyebilirlerdi. Başka bir konu da, Türkiye'nin 1936'dan itibaren kliring anlaşmasının bağımlılık yarattığını hissetmeye başlamasıdır; bu da durumu dengelemek için Karabük Demir-Çelik Fabrikası'nın tesisini İngiltere'ye ihale etmiştir. Bu durumda kendi sattığı kromun Almanya için değerinin farkında olan Türkiye malını İngiltere'ye yöneltebilir; böylece İngiltere de Almanya'ya karşı iktisadi harbe girebilirdi. İngiltere, kromu çok erken zamanlardan itibaren Almanya için önemli bir hammadde olarak görmüş ve Alman silahlanmasının önüne geçmek için önleyici alım yoluna gitmiştir. Fakat, kendi sömürgelerinden yeteri kadar kromun gelmiş olması bu konuda sıkıntı yaratmıştır. Özellikle Güney Afrika dünyanın bir numaralı krom üreticisiydi ve buradan gelen krom, İngiltere'ye yetiyordu. Ayrıca, İngiltere, piyasa ekonomisi işlediği için kroma Almanya gibi yüksek bedeller de ödeyemiyordu. Şayet, fahiş fiyatlarla Türk kromu satın alırsa o zaman aynı bedeli Güney Afrika'ya da ödemesi gerekir; bu da borsadaki fiyatları etkilerdi. Bu konuda daha sonra yaşanan gelişmeler için bkz. Murat Önsoy, "1939-1944 İngiliz-Alman İktisadî Harbi: Türk Kromu Üzerine Pazarlıklar", *Hacettepe Üniversitesi İktisadî Ve İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi*, c.30, S.1 (2012), s.93-120, <<http://www.iibfdergi.hacettepe.edu.tr/article/view/5000113328/5000105556>>

(Erişim Tarihi: 11 Aralık 2015).

¹²⁹⁷ gös.yer.

¹²⁹⁸ MNL K 69 764. cs 1934-1938 I-e-2 (a,b) İstanbul'dan 8 Mayıs 1938 tarih 887/1938 sayılı rapor.

¹²⁹⁹ MNL K 69 764. cs 1934-1938 I-e-2 (a,b) 29 Eylül 1939 tarih 54.471/1939 sayılı rapor

¹³⁰⁰ 17 Şubat 1939 tarihli a.g.r.

karşılığında demir eşyalar ve makine sanayine ait ürünler vermişlerdir.¹³⁰¹ Türk ordusunun ihtiyacını karşılamak üzere Türk-Macar Kliring Anlaşması esasları dâhilinde ödenmek üzere 600 adet manometre; Macaristan Standart şirketinden telsiz cihaz ve yedek malzemeleri, sahra telefon ve sair malzeme satın alınmıştır.¹³⁰²

¹³⁰¹MNL K 69 768. bağ 1943 2.başlık Elçi Vörnle'ye 13 Nisan 1944 tarihli yazarı belli olmayan rapor

¹³⁰²Çolak, a.g.m., s.54.

IV. BÖLÜM

TÜRKİYE-MACARİSTAN KÜLTÜR İLİŞKİLERİ

4.1. Türk Kültür Siyaseti ve Macarlar

İnalcık'a göre, *Osmanlı İmparatorluğu Batılılaşma sürecinde Batı'dan birçok kültür öğesini almak suretiyle (cultural borrowing) yabancı kültürlerle etkileşime geçmiştir.*¹³⁰³ Macarların kültürler arası çabalarını etkileyen unsurlar zamanla değişim gösterse de kültür transferi hareket noktalarının nüvesini de oluşturmuştur.¹³⁰⁴ Macarlar, Alman ve İngiliz gibi dış kültürlerin tesirine açık olmakla beraber Türkler gibi başka kültürlerle de bildiklerini sunmakta cömert davranmışlardır. Türk-Macar kültür ilişkileri ve kültür etkileşiminde Macarlar, Türkler'e kültür transferinde bulunmuştur. 18.yüzyılın sonunda Viyana'ya elçi olarak giden Ebubekir Ratib Efendi'nin tespitleri o dönemde Macar milletinin ilim seviyesi hakkında bilgi vermektedir.¹³⁰⁵

“Ertesi gün bir akadimyaya dahi götürüp makine-elektrika dedikleri âlet ile on beş mikdârı i'mâl-i acîbe ve fizika dedikleri fînûna dâîr nice sanâyî ve maârif-i garîbe izhâr ve ba'zı tuhaf ve nefâyis ve nevâdir olmak üzere eşyâ ve birkaç yüz ma'den kıt'aları ve günâgûn hayvanât kadîdleri ve istiridye ve midye kabukları gösterip, bunlar nevâdir makulesinden olduğunu iş'âr eylediler.”

Yeşil, Ratib Efendi'nin gözlemlerinden yola çıkarak şu değerlendirmeleri yapmıştır:¹³⁰⁶

¹³⁰³İnalcık, bu etkileşimi *acculturation* olarak ifade etmiştir. Bkz. Halil İnalcık, “II. Meşrutiyet: Anayasa Rejimi Geliyor, Cumhuriyet Yolu Açılıyor”, **100. Yılında Jön Türk Devrimi**, Sina Akşin, Sarp Balcı ve Barış Ünlü, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.7.

¹³⁰⁴Paikert, a.g.m., s.42.

¹³⁰⁵**Ebubekir Ratib Efendi'nin Nemçe Sefaretnamesi**, Abdullah Uçman (Haz.), Kitabevi, İstanbul, 1999, s.74.

¹³⁰⁶Fatih Yeşil, **Aydınlanma Çağı'nda Bir Osmanlı Kâtibi Ebubekir Ratib Efendi (1750-1799)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, s.106 – 107. Macar tarafı için bu tespitler yapılırken Osmanlı toplumunda da Mardin'in ifadesiyle “*astronomi, eczacılık, tababet alanlarında yeni bilimsel gerçeklerle karşılaşıldığında kendi klasik kaynaklarının ne söylediğine bakma geleneği sürmekteydi.*”

“Râtib Efendi, ... Peşte’de, Viyana’da gezip göreceği kurumların küçük birer örneği olan kışla, kütüphane, akademi ve hastaneyi de gezmeyi ihmal etmemiştir. Kütüphane gezisi sırasında yine Avrupa’da yayınlanmış olan kitapların isimlerini sorarak Avrupa’nın bilgisine olan hâkimiyetiyle çevresindeki görevlileri şaşkırtan Râtib Efendi, kütüphanede bulunan sikke koleksiyonuna III. Selim’in adına bastırılmış bir yarım ve bir çeyrek altın hediye etmişti. Kütüphanenin hem yanında yer alan hastanede ise Osmanlı elçisinin ilgisini en çok tıp eğitiminde kullanılan iskeletler çekmiştir... Dört gün kaldığı Peşte’de katıldığı, komedyâ, opera ve balo gibi eğlenceler önceler malumuydu. Ancak bir maskeli baloya ilk defa Peşte’de katılacaktı. Zira burada insanlar “galta” çehresi giyip “maskara kıyafetinde” dolaşıyorlardı. Hatta “kral ve kraliçe dahi bu kıyafetlere girerek” birbirlerine latife ediyorlardı. Bu son notuyla yetinmeyen Râtib Efendi, İstanbul’daki okurlarını tatmin etmek amacıyla maskeli baloya katılmanın “ayıb” olmadığını özellikle vurgulamıştır.”

Matbaayı Osmanlı topraklarına getiren isim olarak bilinen İbrahim Müteferrika Macar asıllı bir devşirmedir.¹³⁰⁷ Sultan III. Mustafa’nın askerî ıslahat çabalarına yol gösteren kişi Macar soylu Baron de Tott’tur.¹³⁰⁸ 1848 İhtilali ve Macar Bağımsızlık Savaşı sonucunda Türkiye’ye sığınan Macarların Osmanlı döneminde siyasal, askerî, sosyal ve kültürel hayata katkıları olmuştur.¹³⁰⁹

Neredeyse aradan geçen yüz sene Türk aydınının Macar kültürüne beslediği hayranlığı ve saygıyı azaltmamıştır: Ali Kemal, 1909 senesinde Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya-Macaristan arasında ittifak antlaşmasının

Bkz. Şerif Mardin, “The Influence of the French Revolution on the Ottoman Empire”, **International Social Science Journal (English Edition)**, c.41, S.1 (Şubat 1989), s.18.

¹³⁰⁷ **İbrahim Müteferrika (ö.1747)**: İlk Türk matbaasının kurucusu, Osmanlı devlet adamı, aydını. Bkz. Erhan Afyoncu, “İbrahim Müteferrika”, **TDV İslam Ansiklopedisi c.21**, s.324-327.

¹³⁰⁸ **Baron François de Tott (1733-1793)**: Onsekizinci yüzyılda Osmanlı ordusunda uzman olarak çalışan ve Türkiye hakkında bilgi veren bir hâtırat yazarı Macar asıllı Fransız subayı ve diplomatıdır. Bkz. Géza Dávid, “Baron de Tott, François”, **TDV İslam Ansiklopedisi c.05**, s.83-84. Tott’un anıları için bkz. dp.93.

¹³⁰⁹ Nesrin Gürkan, “Tarihteki Macar Misafirlerimiz”, **2023**, Sayı:59 (15 Mart 2006), s.52-57.

imzalanmasının ardından tetkik seyahatine gittiği Macaristan'a ilişkin intibalarını kaleme aldığı yazılarında bu ülkenin gelişmişlik düzeyi ile Osmanlı toplumu arasında benzer bir karşılaştırmada bulunmuştur. Macarlardan sitayişle bahseden tasvirlerin ardından okuyucularıyla şu kanaatini paylaşmıştır:¹³¹⁰ *“Bu izahattan maksudumuz Macarları kuru kuruya medhetmek değil, zaten heriflerin o medâihe hiç ihtiyacı olmadığı gibi boş boşuna meddahlık da elbette hoşumuza gitmez. Maksudumuz daha metin bir bünyâna müsteniddir. Bu tafsilat ile halkımıza, Osmanlılara, bilhassa Türklere göstermek isteriz ki nimet-i hürriyete eren bir millet o devleti hüsn-i istimâl eylemeyi bilirse ne derece derin olursa olsun idbârdan zevalden yakasını mutlak, mutlak kurtarır, ikbale, kemâle ise yine mutlak mutlak vasıl olur... Mesela yarından itibaren ber-tafsil arz edeceğimi vech ile, başvekilinden en küçük bir mebusuna kadar samimi tanımaya başladığımız bu halktan umumiyet itibarıyla halkımızı fitraten hiç aşağı bulmuyoruz. Memleketimizi ise tabiat cihetiyle yine bu memleketten hiç geri görmüyoruz, hatta belki de ileri buluyoruz, o halde onlarda o saadet nedendir? Bizde bu nekbet niçindir?”*

1912 yılında Budapeşte Başşehbenderi olarak görev yapan Müftüoğlu Ahmet Hikmet Bey'e, kendi ifadesiyle *“memleketinin edebiyatına ve tarihine vâkıf olan bir Türk için Peşte'de ziyaret olunacak iki şeyden biri”*¹³¹¹ olarak gördüğü ünlü Macar şarkiyatçı Ármin Vámbéry tarafından verilen tavsiyeler de bu doğrultuda olmuştur:¹³¹²

“...Avrupa taklit edilmez; tahkik edilir. Sizin bir medeniyetiniz var, siz bilmiyorsunuz, fakat var. O medeniyetinizi bizzat siz ıslah edin, neşredin ve bütün İslâmları da o büyük Türk imparatorluğunun derin, vakur medeniyetinden istifade ettirin... Düşünün ve kendinize güvenin! Fakat bunun için Avrupa'nın bir müstemlekesi olmaktan memleketinizi kurtarın... Biz Macarlar, küçük Turanî bir kavim iken bunca arya-i akvam arasında mevcudiyetimizi ancak bu suretle millî taassubumuzla, edebiyatımızla, millî ahlâk ve âdatımızı muhafazada son derece

¹³¹⁰Ali Kemal, a.g.m., s.236-237.

¹³¹¹Tevetoğlu, a.g.e., s.146.

¹³¹²a.g.e., s.150-152.

inat göstermekle idame edebildik... Türkler yalnız para kazanmak için bir araya gelmiş yeni Amerika akvamı değildir... Bir Anglosakson, bir İslav, bir Latin milleti mevcut olduğu gibi büyük bir Turan kavmiyeti, medeniyeti vardır ve o cemiyetin bayraktarı Türklerdir... Türklük, İslâmlık, bu iki meşale iki elinizde olduğu halde istikbal yolunda, vakur ve metin adımlarla yürüyün! Kimse önünüze geçemez. Türklerin atisi birçok kavimlerden daha emindir.”

Türkiye Cumhuriyetinin kültür siyaseti, Vámbéry’i teyit eder nitelikte, Ziya Gökalp’in “İşte Türkçülüğün görevi, bir yandan yalnız halk arasında kalmış olan Türk kültürünü arayıp bulmak; öbür yandan Batı uygarlığını tam ve canlı biçimde alarak ulusal kültüre aşılamdır.” ifadelerinde vücut bulmuştur.¹³¹³ Bu düşünceden hareketle, Cumhuriyet dönemi çağdaşlaşma hareketi, Osmanlıdan kalan kurumları peyderpey lağvederek onların yerine dönemin koşullarına uygun, Batılı uygar kurumlar inşa etmiştir. Ağaoğlu, bu hedefi Millî Mücadele döneminde dile getirmiştir:¹³¹⁴

“Millî Mücadele’nin iç ve dış yüzü olmak üzere iki yönü vardır. Dış yüzü, Avrupa’ya Türk milletinin üstünlüğünü, layık olduğu mevkiyi göstermektir... çünkü Avrupalı adamına göre muamele eder... Zira herkes anladı ki bir İsviçre, bir Hollanda, bir Macaristan kendisini yutmak isteyenlerin boğazında boğucu ve öldürücü bir kemik olacağı gibi, Türkiye de o kabilden yutulmaz, hazmedilemez bir maddedir.”

Cumhuriyet döneminde sosyal alanda yapılan inkılâplarla bu hedefe ulaşmak amaçlanmış; Türk toplumunu çağdaş uygarlık düzeyine taşımak için gayret edilmiştir. Bu bağlamda, tarih ve dil çalışmaları yapılmış; 1928’de Latin alfabesine geçilmiş; dilin sadeleştirilmesi için çalışmalar yapılmış; kültür devrimini topluma yaymak üzere 1932’de Halkevleri açılmış; üniversite reformu gerçekleşmiş; kadının toplumsal statüsü iyileştirilmiş; Türk müziğinin Batılı standartlara erişmesini sağlamak için Musikî Muallim Mektebi açılmış, yabancı sanatçılar Türkiye’ye

¹³¹³Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, Ankara, İnkılâp Kitabevi, 1994, s.38.

¹³¹⁴Ağaoğlu, **a.g.e.**, s.59 ve 61.

getirilmiş; opera ve bale sanatının gelişimine çalışılmıştır.¹³¹⁵ Atatürk'ün Cumhuriyetin onuncu yıldönümünde kordiplomatiğe hitabında inkılâbın evrensel, kültürel ve insanî boyutuna atıf yaptığı görülmektedir.¹³¹⁶

“Efendiler, Türk inkılâbı kurucudur. Türk ihtilalı, yüksek bir insanî ülkü ile birleşmiş vatanperverlik eseridir. Çocuklarına bütün güzellikleri ve bütün büyüklükleri görmek ve aynı zamanda bütün sefaletlere acımak sanatını öğretmektedir. Bu inkılâbın hararetili ve imanlı bir yapıcısı sıfatı ile dünyaya açık yürekle, hulûsla ve dostlukla bakıyorum.”

Atatürk'ün Onuncu Yıl Nutku'nda da Vámbéry'nin Ahmet Hikmet Bey'e hitaben Türk milletinin geleceği için çizdiği istikamet izlerine rastlamak mümkündür.¹³¹⁷ *“Türklüğün unutulmuş büyük medenî vasfı ve büyük medenî kabiliyeti bundan sonraki inkişafı ile atının yüksek medeniyet ufkundan yeni bir güneş gibi doğacaktır”*

Ağaoğlu, 1922 senesinde Türk çağdaşlaşmasının istikametini *“Kalple, hisle şarklı olmak; dimağla, kafa ile garplı olmak! İşte bizim memleketimiz için arzu ettiğimiz en yüksek ideal ve tasavvur ettiğimiz yegâne çare-i necat!”* sözleriyle göstermiştir.¹³¹⁸ 1943 senesinde yayımlanan bir propaganda kitapçığında Macarların övündükleri bir meziyet olarak bu hususiyetlerine vurgu yaptıkları görülmektedir.¹³¹⁹ *“Doğu ile Batı arasında Macar milletinin asırlardan beri takip ettiği ülkü, Asyalı renk, zevk ve hususiyetlerini muhafaza etmek şartile tamamen Avrupalılaşmak olmuştur. Macarların en yüksek ülküsü bugün de budur.”* 1931 senesinde İsmet Paşa'nın Budapeşte'yi ziyareti münasebetiyle Türk basınında yer alan samimî ifade Türklerle Macarlar arasında bir karakter benzerliği kurmuştur.¹³²⁰

¹³¹⁵Cumhuriyet döneminde Türkiye'de kültür alanında yapılan inkılâplara ilişkin bilgi için bkz. Yücel Özkaya, “Atatürk Dönemi Ve Atatürk İnkılâpları”, **Türkler c.16 (E-Kitap)**, s.686, 690-692, 694-696; Cemalettin Taşkıran, “Atatürk İlke Ve İnkılâpları”, **a.g.e.**, s.740, 752-755.

¹³¹⁶**Hâkimiyet-i Milliye**, 30 Ekim 1933.

¹³¹⁷Atatürk'ün Onuncu Yıl Nutku'nun tam metni için bkz. <<http://yunus.hacettepe.edu.tr/~sadi/dizeler/onuncu-yil1.html>> (Erişim Tarihi: 31 Ocak 2016). Vámbéry'nin sözleriyle Atatürk'ün söylevi arasında ilk defa bağ kuran eser için bkz. İsmail Tosun Saral, Fahri Sezer ve Szabolcs Hadnagy, **Türkolojinin Öncüsü Ármín Vámbéry İle Sohbetler**, Ankara, Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları:10, 2014, s.112'den dp.167.

¹³¹⁸Ağaoğlu, **a.g.e.**, s.65.

¹³¹⁹**Yeni Macaristan**, s.7.

¹³²⁰Yusuf Osman, “Haliyen! Yaşasın Macarlar!”, **Yeni Gün**, 11 Teşrinievvel 1931.

“Türkler gibi Macarlar da neslen ve aslen; necip, yiğit, cengâverdiler; süflî hizmetlerden mücteniptirler; vekar ve haysiyet mes’elelerinde son derece titizdirler. Safturlar; riya ve hile gibi küçüklüklerden münezzehtirler. Seciye itibarile Türkler ve Macarlar arasındaki benzeyiş, iki kardeş milletin millî ve ırkî en sağlam meziyetlerindedir.”

Kültür transferi, iki savaş arasındaki dönemde Macaristan’ın Avrupa’nın en yüksek eğitim standardını yakalamasına katkıda bulunmuştur.¹³²¹ Amiral Horthy’e 30 Mayıs 1924 tarihli mektubunda *“Manevî ve fikrî meziyetlerini ziyadesiyle takdir ettiğim Macar milletinin samimi bir hayranıyım. Memleketlerimiz arasında mevcut olan asırlık dostluk münasebetlerini bir kat daha takviye etmek için hiçbir şeyden kaçınmayacağım”*¹³²² diyerek hitap eden Atatürk’ün döneminde siyasî ve ekonomik ilişkilerin yanı sıra batılılaşmaya yönelik izlenen kültür siyasetinde çeşitli araçlarla bu yüksek eğitim standardına sahip Macarların bilgi birikiminden istifade edilmiştir. Mevcut bu bilgi birikimi, ilerleyen bölümde görüleceği üzere, Macar devletinin Türkiye ile olan ilişkilerinde kültürel diplomasiye dayalı dış siyasetinin bir aracı olarak başarıyla kullanılmıştır.

4.2. Macar Dış Siyasetinin Bir Aracı Olarak Kültür

Kont Bethlen, 1925 senesinde hükümetinin iç siyasetini anlattığı bir yazısına ünlü Alman düşünür Goethe’ye atıf yaparak başlamıştır.¹³²³

“Goethe, 1821’de Macaristan’a dair şunu yazmıştır: ‘Mübarek bir ülke, ama ne yazık ki gelişmiyor.’ Ama Alman zihniyetinin bu dev isminin tespitini ilgilendiren Macaristan artık nerede? Sadece coğrafi ve siyasî olarak değil, Barış Antlaşması sonrasında topraklarının ve nüfusunun üçte ikisini de kaybetti, ama ruhundan ve çabalarından hiçbir şey

¹³²¹Frank, a.g.m., s.342.

¹³²²Atatürk’ün Bütün Eserleri, c.XVI, s.267.

¹³²³Grof. István Bethlen, *Magyarország az új Európában [Yeni Avrupa’da Macaristan]*, Budapest, 1925, s.9.

[kaybetmedi]. Macaristan artık geçen yüzyılda Goethe'nin söylediklerinin temelde aksini ispat etti, bugün ise artık ispata ne hacet ki, hem gelişebiliyor hem de gelişmek istiyor.”

Macaristan, 10. yüzyılda yüzünü Bizans yerine Roma'ya dönmüş; bu da tarih boyunca ülkenin siyasetini etkileyen temel unsur olmuştur. Böylece, Macarlar geleneksel olarak Batı Hıristiyanlığı'na bağlanmışlar ve Batı Hıristiyan kültürünün tesiri altında kalmışlardır.¹³²⁴

Avusturya-Macaristan Monarşisi hızla kalkınan ekonomiye, malî meselelere, teknolojik gelişmelere, matematiğe, tıp ve fen bilimlerine öncelik vermiştir.¹³²⁵ 1873 yılında Buda, Peşte ve Óbuda şehirlerinin birleşmesiyle kurulan Macar başkenti Budapeşte, bu modern-yeni kültürün oluşumunda ve ülkenin yaratıcı ruhunun memleket dışına çıkmasını yönünde önemli bir rol üstlenmiştir. Bu şehir, kültür, ekonomi, öğrenimin merkezi olmuştur. 20. yüzyılın başında şehrin özel sosyal ve entelektüel kimyası yaratıcı ve üretken düşünceyle sonuçlanmıştır. Matematik ve müzik bunların en belirgin örnekleri olmuştur.¹³²⁶

Macaristan'ı ne kadar olumsuz etkilemiş olsa da Trianon Antlaşması'nın bir sonucu da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılışının ardından Macaristan'ın resmen bağımsızlığını ilan etmiş olmasıdır. Gerçi Macarlar 1526 yılında Osmanlılara karşı kaybettikleri Mohaç Meydan Muharebesi'nden beri ilk defa bağımsız devletlerine sahip olmuşlardır; fakat toprak ve insan kayıplarının büyüklüğünden ötürü toplumun içine düştüğü karamsarlık bu bağımsızlıklarına gölge düşürmüştür.¹³²⁷ Trianon karışıklığının özellikle iki savaş arasındaki dönemde Macar ulusal bilincini ayakta tutan etmen olduğu söylenebilir. Böyle bir antlaşmayı kabul etmeyen Macar vatanseverler dönemin sembolü haline gelen “*Nem, nem, soha!* (*Hayır! Hayır! Asla!*)” sloganını benimsemişlerdir.¹³²⁸

¹³²⁴ Bkz. Giriş, s.2, dp.2.

¹³²⁵ Monarşi'deki bilimsel gelişme için bkz. Canşen, a.g.e., s.473-484.

¹³²⁶ Frank, a.g.m., s.340.

¹³²⁷ Trianon Antlaşması'nın etkilerine ilişkin bkz. Stephen D. Kertész, “The Consequences of World War I: The Effects on East Central Europe”, **Essays on World War I: Total War and Peacemaking, A Case Study on Trianon**, Béla K. Király, Peter Pastor and Ivan Sanders (ed.), New York, Social Science Monographs, s.39-58.

¹³²⁸ Zsolt Nagy, **Grand Delusions: Interwar Hungarian Cultural Diplomacy**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Chapel Hill, University of North Carolina, 2012, s.47; Wilkinson ve Hughes, a.g.e., s.118. Behiç Erkin, İsmet Paşa'nın 1931 senesindeki Budapeşte ziyareti esnasında başbakanın şerefine

I. Dünya Savaşı, sadece Orta ve Doğu Avrupa'nın jeopolitik ayarlarını değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda o zamana değin alışlagelen uluslararası ilişkiler pratiklerini de değiştirmiştir. Pek çok kimse tarafından kamuoyunun önemi ve diplomatik faaliyetlerin artık siyasî elitler tarafından yürütülen müzakerelerden ibaret olmadığı anlaşılmıştır. Bu yeni iklimde diplomatlar görevli oldukları ülkelerde kendi uluslarının dış imajına dikkat etmeye başlamışlardır. Devletler arasında silahlı çatışmaların yaşanmadığı ve kültürel çabaların hep destek gördüğü iki savaş arasındaki dönemin uluslararası atmosferi, Macarların kültür siyaseti takip etmelerine elverişlidir. Bu yüzden kaybettiklerini geri alabilmek ve Macaristan'ı Avrupa uluslarının meşru bir üyesi haline getirmek için dünya çapında bir kültür diplomasisi kampanyası başlatmışlardır.¹³²⁹

Macar hükümetlerinin iki savaş arasındaki dönemde kültür siyasetini teşvik etmeleri ve uluslararası sahada da bunu uygulamalarının altında yatan bir sebep ülkenin uluslararası imajının zedelenmiş olduğuna inanmalarıdır. Onlara göre, şayet imajları zedelenmiş olmasaydı o zaman Trianon Antlaşması'nın hükümleri de bu kadar ağır olmazdı.¹³³⁰ Bu imajı yıkmak adına, Macar hükümetleri, kültürel diplomasi aracını kullanmışlar; Macar Dışişleri ile Din ve Kamu Eğitimi Bakanlıkları, ülkenin kültür siyasetini işbirliği içinde belirlemeye başlamışlardır.

Macar kültürel diplomasi çabalarının arkasındaki isim, 1922 yılında “*Macar anavatanını bir kez daha yüceltecek ve sürdüreceği olan kılıç değil, kültürdür*” diyen Din İşleri, Eğitim ve Kültür Bakanı Kunó Klebelsberg (1875-1932) olmuştur.¹³³¹ *Yeni milliyetçilik* olarak tanımlanan devletin resmî kültür siyaseti, isminden de anlaşılacağı üzere, toplum nezdinde de destek bulan milliyetçiliğe dayanmıştır. İki boyutlu bu siyasetin ülkeyi ciddi ekonomik, malî ve siyasal sorunlardan kurtaracağı,

verdiği akşam yemeğinde Trianon yasını tutan ülkede canlı müzik çalınmadığını ancak gençlerin odalarda gramofonla dans ettiklerini kaydetmiştir. Bkz. Erkin, **a.g.e.**, s.354.

¹³²⁹Nagy, **a.g.e.**, s.4.

¹³³⁰**a.g.e.**, s.59. Benzeri bir yaklaşım II. Dünya Savaşı sonrasında Federal Alman dış siyasetinde görülmüştür. Alman ulusal çıkarlarının eskiden olduğu gibi salt klasik dış politika aracılığıyla vurgulanması, ülkenin geleceği açısından yararlı görülmemiştir. Algılanan çıkarların gerçekleştirilmesine yönelik dolaylı politikalar tercih edilmiştir. Canbolat, “*Yurtdışı kültür politikası, daha eski bir geçmişi olmasına karşın, özellikle bu dönemde Federal Almanya için vazgeçilmez bir dış politika aracı olarak devreye girmektedir.*” tespiti de bulunmuştur. Bkz. İbrahim S. Canbolat, **Almanya Ve Dış Politikası: Ulusal Çıkar, Ulusal Birlik, Kamuoyu Tercih Açısından İnceleme**, Alfa Yayınları, 2003, s.95.

¹³³¹Kuno Klebelsberg, **Jöjjetek harmincas évek! (Gelin 30'lu Yıllar!)**, Budapest, Athenaeum, 1930, s.111.

böylece toplumun bariz biçimde düzlüğe çıkaracağı düşüncesi iç boyutunu yansıtırken;¹³³² Macaristan'ın dış imajının düzeltildiği takdirde bu durumun, ülkenin uluslararası konumuna ve antlaşmanın revizyonu olasılığına olumlu etkisinin olabileceği düşüncesi de dış boyutunu oluşturmuştur.¹³³³

Macar devlet adamları, kültürel diplomasi yönteminin temelini ülkenin kültürel değerinin ve Batılı köklerinin somutlandırılması üzerine kurmuşlardır.¹³³⁴ Macarların ne kadar büyük bir millet olduğuna siyasî platformda sıklıkla vurgu yapılmıştır. Klebelsberg, Bethlen'in de başta ifade ettiği gibi “*ekonomisi ve askeri gücünün üçte ikisi elinden alınmış bir ülke uluslararası tüm ağırlığını birinci sınıf bir kültürel güç olmaya vermelidir*” fikrini ileri sürmüştür.¹³³⁵ Üniversitelerde ve bağımsız enstitülerde araştırmalar yapılması teşvik edilmiştir. İnsanî değerler ve müspet ilimlere yatırım yapılmıştır. Ülke içinde sınıf farkı gözetmeksizin eğitime önem verilmiş; ülkenin genç beyin ve yetenekleri keşfedilmek istenmiştir. Böylece yakalanacak başarıyla uluslararası toplumda siyaseten kaybettikleri itibarı yeniden kazanmak ve diğer ülkeleri etkilemeyi amaçlamışlardır. Bu hususiyeti, Macaristan'ı bölge devletlerinden ayırmıştır.¹³³⁶ Demiryolu taşımacılığının ve vagon sanayisinin gelişimi; Ganz Şirketinin dizel lokomotifleri üretmesi; helikopterin Oszkár Asbóth tarafından geliştirilmesi; Albert Fonó'nun jet motorunu bulması; tungsten ve kripton gazından mamul Macar ampullerinin ve Orion marka radyoların dünyaca üne kavuşması; kaliteli elektrik santralleri ve ülkede radyo yayıncılığının başlaması (1925), hep sanayinin yeniden örgütlenmesiyle bilim ve teknolojik gelişime yatırım yapılmasının meyveleri olmuştur.¹³³⁷ Atılan doğru adımlar ve başarılı strateji sonucunda ülke, Nobel ödülleriyle¹³³⁸ olimpiyat madalyaları¹³³⁹ kazanmıştır.

¹³³² Andrew Simon, **Made in Hungary**, Simon Publications, 1999, s.30-31; Ormos, **a.g.e.**, s.125.

¹³³³ Nagy, **a.g.e.**, 69-70.

¹³³⁴ **A.g.e.**, s.25.

¹³³⁵ Graf Kunó Klebelsberg, “Ungarische Kulturpolitik nach dem Kriege (Savaşın Sonra Macar Kültür Siyaseti)”, **Ungarische Jahrbücher 5 (Macar Yıllığı 5)** (1925), s.343-63.

¹³³⁶ Joseph Rothschild, **East Central Europe between the two World Wars**, University of Washington Press, 6th Printing, 1990, s.387.

¹³³⁷ Ormos, **a.g.e.**, s.167-168.

¹³³⁸ Bugüne kadar toplam on beş Macar Nobel bilim ödülüne layık görülmüştür. Bkz. Bödök Zsigmond, **Nobel-Díjas Magyarok [Nobel Ödüllü Macarlar]**, Dunaszerdahely, Helikon Kiadó / Nap Kiadó, 2005, s.19-77.

¹³³⁹ 2015 yılı itibarıyla Macaristan, tüm zamanların çağdaş olimpiyat oyunları madalya sıralamasında dünyada ilk on ülke arasında yer almaktadır.

Başarılı bir örgütlenmeye sahip olan Macar iç ve dış kültür kurumları sağlıklı biçimde işlemişlerdir.¹³⁴⁰ Küçük çocukları koruma müesseseleri kurulmuş; ilkokullar çağdaş yöntemlere göre tanzim edilmiş; toplum kültürüyle ilgili mesleklerle ilgilenmek isteyen 10-14 yaş grubu çocuklar için burjuva mektepleri kurulmuş, orta dereceli okullar tanzim edilmiş; öğretmen olmak kapsamlı bir eğitime tabi tutulmuş, üniversiteler ve meslek yüksek okulları açılmış; halk ve beden terbiyesi için çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir.¹³⁴¹ Bu süreçte ülkenin kültürel ve endüstriyel üretimi için seferber olunmuştur.

Dışarıda ise 1938 senesi itibarıyla yabancı öğrenci yüksek öğrenim kurumlarında Hungaroloji eğitimi gören yabancı öğrenci sayısı iki bin kadardı.¹³⁴² Beş ülkede Macar Kültür Enstitüsü; üç ülkede Macar referans kütüphanesi; üç ülkede özel Macar kolejleri (*Collegia Hungarica*) mevcutken, otuz sekiz ülkede Macarca ders verilmiş; çeşitli ülkelerden on dört üniversitede ise Hungaroloji kürsüleri faaliyete geçmiştir.¹³⁴³

Aşağıda metni verilen Hâkimiyeti Milliye Gazetesi'nde 1929 yılında çıkan bir haber, Macarların kültürel propagandadan siyasî neticeler çıkarmak istediklerini göstermesi açısından dikkate değerdir:¹³⁴⁴

“Macaristan’ın ihtiyar ve muhterem başvekili Kont Bethlen, bundan birkaç ay evvel Akvam Meclisi’nde “Optanslar” meselesini memleketi lehine halletmişti. Muvaffakiyeti o kadar barizdi ki, karşı taraf, kendi hariciye nazırını şiddetli bir matbuat istizahına çekmişti.

Kont Bethlen, Cenevre’deki işini bitirmiş, herhangi bir yolcu gibi, Peşte’ye dönüyordu. Peşte garına vardığı zaman, azametli ve hakikaten halk ve millet kahramanları için yapılması mutad bir istikballe karşılaştığını görünce, ilk anda şaşırıldı. Biraz sonra, şaşırmakta haklı olduğunu anlamıştı.

¹³⁴⁰Paikert, a.g.m., s.42-43.

¹³⁴¹Kemal Kaya, “Cihan Harbinden Sonra Macaristan’da Eğitim Ve Öğretim İşleri”, **Yeni Kültür**, S.14 (1937), s.115-123, 167-172.

¹³⁴²Paikert, a.g.m., s.64.

¹³⁴³gös.yer. Bu ülkeler arasında Türkiye’de vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Bölüm 4.4. DTCF Hungaroloji Enstitüsü**, s.422-425.

¹³⁴⁴“İnsanlar, Âdetler Bethlen, Banky, Böşke”, **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Mayıs 1929.

Çiçekli, çelenkli ve heyecanlı halk mahşeri, kendini değil, meşhur sinema yıldızı, Macar güzeli Banky Vilma'yı karşılamaya gelmişti.

Bundan bir iki ay evvel, Avrupa Güzeli ilan edilen Simon Böşke için de aynı coşkun karşılama, tebrikleme ve kucakta taşıma merasimi yapıldı.

İhtiyar Başvekil, bugün de, Macaristan'ın harp ölüleri namına diktiği abideyi fırsat bilerek, milletin acularını, ıstıraplarını çağırıyor. Bizleri bile heyecandan titreten bir sesle, Bethlen diyor ki: "Milyonlarca insan tarafından sarfedilen binlerce senelik mesainin ortaya getirdiği vahdeti ve kırk båtının tespit ettiği ideal uğruna yarım milyon Macarın kahramanca ölmesini, yalan ve vâki olmamış ibraz etmeye cevaz var mıdır?"

Banky Vilma ve Simon Böşke gibi kadınların bir millet için şeref teşkil edebileceğine şüphe yoktur. İnsan (yabancı da olsa) hiç olmazsa aktüalite zaferlerine karşı gösterilen alâkaya muadil bir coşma ve çalkalanma görmek istiyor."

4.3. Karşılıklı Kültürel Diplomasi Faaliyetleri

Düşünsel altyapısının Türk aydınında iki yüz senedir olgunlaştığı görülen Macarlardan kültür transferi olgusunun Cumhuriyet döneminde hızla hayata geçirildiğinden bahsedilmiştir. Cumhuriyetin gelişimine katkıda bulunan Macar uzmanlar aracılığıyla yapılan kültür transferi haricinde çağdaş diplomatik ilişkilerin gelişmesiyle birlikte iki ülke ve millet arasındaki karşılıklı kültürel ilişkilere yön veren mevcut araçlara yenileri eklenmiştir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

4.3.1. Macar Uzmanların Türkiye'deki Faaliyetleri

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler arzu edilen boyutta olmasa da Macarların faaliyetleri bilhassa Türkiye'nin ekonomik ve kültürel gelişimine katkıda

bulunmuştur. Tóth'un ifadesiyle bu katkının niceliği az ama niteliği fazladır.¹³⁴⁵ 1920'li yıllar boyunca Türkiye'de mühendisler başta olmak üzere çeşitli meslek sahibi Macarlar devlette ya da özel sektörde görev yapmışlardır. Türkiye'de çalışan Macar uzmanlar, Türk sanayi altyapısının inşasında önemli rol oynamışlardır.

Tarım, arıcılık, sanayi okullarıyla uygulamalı tarla ve fidanlıkları ve özellikle örneğine Avrupa'da rastlanmayan tarım müzeleri örnekleriyle ziraî kalkınmada Macaristan'ın Türkiye'ye yardımları olmuştur.¹³⁴⁶ Şeker pancarı ekimi ile şeker fabrikalarının kuruluşu Türkiye Cumhuriyeti tarım siyasetinin değişmez temel taşlarından olmuş; şeker pancarı tarımı için fabrika ve çiftlikler Macaristan'daki örneklerine göre kurulmuştur. Eskişehir, Uşak Şeker Fabrikalarının bitki yetiştirme, ekim nöbeti, hayvancılık alanlarındaki uygulamaları Macar tarım tekniğine göre yürütülmüştür.¹³⁴⁷ Macaristan, en ileri haracılık teşkilatının bulunduğu ülke olarak görüldüğünden hayvancılığın iyileştirilmesi alanında Macar uzmanlardan yararlanılmıştır. Hayvan yetiştiriciliği konusunda uzman olan Budapeşte Veterinerlik Üniversitesi rektörü Oszkar Wellmann Türkiye'ye gelmiştir.¹³⁴⁸ 1937 senesinde Anadolu'da Árpád Radomszky ve László Ásvány hara idarecisi ve mühendis olarak çalışmışlardır.¹³⁴⁹

Ziraat yüksek okulunda 1938 yılından itibaren veterinerlik bölümünde Sándor Hasko öğretim üyeliği yapmıştır. Bunun haricinde Köy Enstitülerinde ve meslek okullarında Macar öğretmenler çalışmıştır.

Atçılık faaliyetlerinde de Macarların bilgisinden istifade edilmiştir. Bu alanda önce 100 bin hektara yayılmış devlet harasının başmüdürü Dr. Ferenc Csíky anımalıdır. 1932 yılında kaleme alınan bir elçilik raporunda Csíky'nin Türkiye ile Macaristan arasındaki hayvan ticaretine yönelik katkısı övülmüştür:¹³⁵⁰

¹³⁴⁵Tóth, a.g.e., s.37-39.

¹³⁴⁶Erkun, Macaristan'ın çağdaş tarım memleketleri arasında kendine has bir yer işgal ettiğini ve ülkede iklim şartlarının coğrafi durumu açısından tam bir ziraî teşkilatın kurulduğunu ileri sürmüştür. Erkun'un, Macaristan'da ziraat eğitimine ilişkin kapsamlı tetkiki için bkz. Vecdet Erkun, "Macaristan'da Ziraî Tedrisat", **Ziraat Dergisi**, Yıl.5 S.57 (Ekim 1944), s.28-32; S. 58 (Kasım 1944), s. 13-17.

¹³⁴⁷Melek Çolak, "Türkiye-Macaristan İktisadî İlişkileri", s.48. 1932 senesi itibarıyla Alpulu ve Eskişehir Şeker Fabrikalarında çalışan Macarların listesi için bkz. **EK -7**, s.469-470 ve **EK-8**, s.471.

¹³⁴⁸a.g.m., s.51.

¹³⁴⁹Keve András ve Marián Miklós, "Vasvári Miklós 1898-1945" , **A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve [Ferenc Móra Müzesi Yıllığı]**, 1972-73/1, s.284.

¹³⁵⁰MNL K 69 762.bağ I_d_1_A 14 Ocak 1932 tarih ve 4/A/res 1932 sayılı rapor.

“Türkiye’ye altı yıldır düzenli olarak hayvan ihraç ediyorsak bu elçiliğin ve Türk Tarım Bakanlığı Damızlık Hayvan Sağlığı müşaviri Csíky Férenc’in planlı işbirliğinin sonucudur. Dr. Csíky şahsi davranmaksızın elindeki her tür bilgiyi Macar elçiliğiyle paylaşarak anlaşmamıza yardımcı olmuş ve diğer ülkelerin baskısına da direnmiştir.”

János Mathe, Ankara’nın park ve bahçelerini düzenlemek üzere davet edilmiş Macar bir bahçıvandır. Çankaya Köşkü’nde çalışmış; Atatürk’ün itimadını kazanmıştır. Ankara’daki Atatürk Bulvarı’nın ağaçlandırma çalışmaları konusunda Atatürk ile tartışmıştır.¹³⁵¹

Bahçe düzenlemesi ve peyzaj uzmanı Imre Ormos (1903-1979) da 1927-1929 seneleri arasında Ankara Belediyesi’nin hizmetinde çalışmıştır.¹³⁵² 1926 yılında Bahçecilik Enstitüsü’nden diplomasını alan Ormos, László Unghváry Ahşap Okulu’nda çalışırken çabasıyla dikkat çekmiş; menkul tesisi ve müşteri temini amacıyla 1927 yılında Türkiye’ye gönderilmiştir. İki sene Türkiye’de kalan uzman Türkçe öğrenmiş ve Fransızcasını geliştirmiştir.¹³⁵³

“Bahçecilik Enstitüsü’nün ardından cebimde altı aylık taze bir diplomayla Türkiye’ye gittim. O zamanlar Ankara, Kemal Paşa’nın reformlarının tesiriyle gelişmeye başlamıştı. Sokakları düzenledik, peyzaj çalışmaları yaptık; Kahramanlar Mezarlığını tasarladım; Kemal Paşa’nın köşkünde çalıştım, [Macar] Sefareti ve özel siparişleri inşa ettik.”

Mühendis János György’ün Adana ve Ankara’da önemli çalışmaları olmuştur. 1924 senesinde Türkiye’ye gelerek Adana’da açılan teknik okulda mühendis ve öğretmen olarak görev yapmış; 1931 senesinde bizzat Atatürk’ün

¹³⁵¹Mária Nyíri, **Atatürk Ve Macaristan’da Bulunan Türkler İle Türkiye’de Bulunan Macarlar**, Bakû, 20-21 Mayıs 1991, s.29-30; “Atatürk’ün Macar Bahçıvanı János Mathe’nin Anılarında Ankara”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl:4, S.7, (Bahar 2008), s.184-188.

¹³⁵²Yıldırım, a.g.m., s.131.

¹³⁵³28-30 Ekim 2009 tarihlerinde Budapeşte’de düzenlenen “Lippay János - Ormos Imre - Vas Károly Scientific Symposium” isimli etkinliğin tanıtım sayfası <<http://lov.uni-corvinus.hu/index.php?id=13426>> (Erişim Tarihi: 2 Aralık 2015).; Yıldırım, a.g.m., s.132. Doğumunun 100. yılı münasebetiyle 2003 yılında Buda Botanik Bahçesi’ne Ormos’un mermerden büstü dikilmiştir.

davetiyle Ankara'ya gelmiştir.¹³⁵⁴ Atatürk Orman Çiftliği'nde¹³⁵⁵, Demir Fabrikası'nda; Ankara Ziraat Aletleri Fabrikasında ve Türkiye Zirai Donatım Kurumunda¹³⁵⁶ işletme amiri ve teknik uzman olarak görev almıştır.

Türkiye'de çağdaş meteoroloji ilminin ve müesseselerinin kurucusu Antal Réthly meteorolojiyi modern tarım teknikleriyle birleştiren isim olmuştur.¹³⁵⁷ 1925-1927 seneleri arasında Türkiye'de görev yapmış ve Türk Meteoroloji Teşkilâtı ile Ankara rasathanesini kurmuş; Anadolu'ya tetkik seyahatinde bulunmuştur.¹³⁵⁸ Atatürk, sadece ziraî eğitimin modernizasyonunu değil, aynı zamanda tarım yapılamaz denilen alanlarda kaliteli tarım ürünü de yetiştirilebileceğini ispatlamayı hedeflemiştir. Bu tür numune çiftliğinin ilki Adana'da açılmıştır. Rethly ile János György Adana'da beraber çalışmışlardır.¹³⁵⁹

Réthly ile beraber çalışan başka bir Macar mühendis ise 1926 senesinde Türkiye'ye gelen György Tittes'tir. 1926'da Nafia Vekâleti hizmetinde bulunmak için dilekçe vermiş;¹³⁶⁰ aynı sene içerisinde keşif mühendisi olarak görevlendirilmiş;¹³⁶¹ 1927'de Meteoroloji Enstitüsü Gözlemevi (Rasadat-ı Cevviye) binasının planını çizmiş;¹³⁶² 1934 senesinde Devlet Demiryollarında inşaat mühendisi olarak çalışmıştır.¹³⁶³ Ankara'nın ve Ege Bölgesi'nin modern sulama

¹³⁵⁴György'ün kızı Klára Dévai, 1930 yılında Adana'da dünyaya gelmiş ve Atatürk çocukken kendisiyle oynamış, onu *Şekerim Parlak* lakabıyla çağırması ve sevmiştir. Melek Çolak, "Bir Macar Çocuğun Anılarında Atatürk", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE) Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılı ve Cumhuriyetimizin 83. Yılı Özel Sayısı*, 2006, s.96-105.

¹³⁵⁵1939 senesinde Kararname No: 2/11924 Tarih: 11.9.1939 **BCA 30. 18. 1. 2. 90.13.20**; 1940 senesinde Kararname No: 2/12828 Tarih: 12.2.1940 **BCA 30. 18. 1. 2. 88.89.9**.

¹³⁵⁶1947 senesinde Kararname No: 3/6573 Tarih: 13.11.1947 **BCA 30.18.1.2 115.70.12**; 1948-1951 seneleri arasında Kararname No: 3/7314 Tarih: 8.4.1948 **BCA 30.18.1.2. 116.26.7**.

¹³⁵⁷**Antal Réthly (1879-1975):** Meteorolog, öğretim üyesi, coğrafya doktoru, Macaristan'da çeşitli görevlerde bulunduktan sonra 1948'de emekli olmuştur. Bkz. **Magyar Életrajzi Lexikon**, <<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/>> (Erişim Tarihi: 26 Şubat 2016).

¹³⁵⁸Çolak, **Aksakallı Havabakan Antal Bey**, 39-44, 58-59.

¹³⁵⁹**MNL K 63 1938- 32/1**, 16 Mayıs 1938 tarih 68/pol. sayılı rapor.

¹³⁶⁰**BCA 230.0.0.0.74.3520** Mart 1926 tarih 18.34R sayılı karar.

¹³⁶¹**BCA 30.11.1.0.23.11.8** 14 Mart 1926 tarih 6/937 sayılı karar.

¹³⁶²Bina günümüzde A.Ü. Veteriner Tarihi Müzesi olarak hizmet vermektedir. Binanın 1930'lu yıllarda Ernst Egli tarafından yapıldığı düşünülse de Ankara Üniversitesi yayınladığı bir tezkir metninde bunun Tittes'in eseri olduğunu doğrulamış, konu basına da yansımıştır: "Veteriner Tarihi Müzesine İlave Kat mı Yapıldı", **A.Ü. Veteriner Fakültesi İnternet Sitesi**, 30 Mayıs 2014,

<http://www.veterinary.ankara.edu.tr/?mdl=haber&haber_id=1125> (Erişim Tarihi: 22 Ocak 2016)

¹³⁶³**BCA 30. 18. 1. 2. 41. 89. 320.12.1933** tarih 15545 sayılı karar.

şebekesinin tesisinde de önemli rol oynamış; konuyla ilgili teknik bir makale yazmıştır.¹³⁶⁴

Tittes'in haricinde Türk sulama şebekesini ihya eden Macar uzmanlardan biri de mühendis Gyula Barakovits'tir. Kendisine ait bilgilere 1939 senesinde Türkiye'de birikmiş olan 5000 TL'sını artık yaşadığı Macaristan'a havale etmek için Ankara'daki Macar temsilciliğine başvurması vesilesiyle ulaşılmıştır. Buna göre, 1924 senesinde Türkiye'ye gelen Barakovits 1936 yılı Mayıs ayına bu ülkede çalışmıştır. 1924 ile 1926 seneleri arasında Ankara'da Çalışma Bakanlığı'nda görevliyken, 1926 yılında Bursa Vilayet Su İşleri Müdürlüğü'ne gitmiştir. 1927 senesinde Çalışma Bakanlığı adına Konya'da bulunmuş; 1928 ile 1933 yılları arasında yeniden Bursa Vilayet Su İşleri kurumuna gitmiştir. Bu kurumun inşaat Şubesinde görev yapmıştır. Barakovits son olarak 1933-1936 seneleri arasında meslektaşı Alfréd Gresintsky ile İzmir yakınlarında bulunan Tepeköy'de özel bir şirketin hesabına Ölügölet'in drenaj çalışmasını tamamlamıştır. Macar mühendis, 1936 yılında ülkeden ayrılmıştır.¹³⁶⁵

Çolak, Muğla ve çevresinin ihya edilmesinde Macarların katkısının olduğunu ortaya çıkarmıştır. Vali Konağı, sinema binası, mesken yapımı gibi işlerde çalışan Macar ustalar, beton ve çimento dökümü, badana, mozaik yapımı gibi işler konusunda ahaliyi eğitmiş; Muğla kum ocaklarını ıslah etmişlerdir.¹³⁶⁶

Türkiye'de çalışmış ve devlet tarafından görevlendirilmiş Macar uzmanlardan birisi olan Béla Waldinger'in oğlu Nazım Valdinger, halen Tekirdağ'da yaşamaktadır. Kendisiyle yaptığımız görüşmede Valdinger, babası hakkında aşağıdaki bilgileri vermiştir:¹³⁶⁷

“Babam Macar tebaalı 1893 Pécs doğumlu Bela Waldinger'dir... I. Dünya Savaşı'nda Ruslara esir düşmüş; Sibiry'a'da savaş bittiği halde 7 sene 10 gün esir kalmış ve oradan kaçmış. Babamın 1929 yılında Türkiye'ye geldiğini zannediyorum aklımda kalan bu tarih Ankara'da bazı devlet

¹³⁶⁴Tittes György, “Törökország vízügyi munkálatai (Türkiye'nin Su İşleri Çalışmaları), **Vízügyi Közlemények (Su İşleri Mecmuası)**, Y. 19 S. 3-4 (1937), s493-502.

¹³⁶⁵MNL K 69 768. başlık 1-7.başlık 1937-1939 17 Aralık 1937 tarih ve 57403 sayılı talimat

¹³⁶⁶Melek Çolak, “Muğla Ve Çevresinde Macarlar”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, S.10 (2006), s.32-34.

¹³⁶⁷Selahattin Nazım Valdinger ile 28 Temmuz – 6 Ağustos 2015 tarihlerinde yapılan yazışmalar.

binalarının restorasyonunda çalışmış veya yapımında daha sonra İzmir Atatürk heykelinin kaidesinin yapımında çalıştığını biliyorum... 1929 ve 1934 yılları arasındaki çalışmalarına ait başka bilgilere vâkıf değilim. Ankara'da 1931 yılında Yapı Usta Okulu açılıyor. Babamın bu okulda öğretmenliğe başladığına dair Maarif Vekâleti ile yaptığı sözleşmeler 1934 yılı itibarı ile hepsi elimde mevcuttu ta ki 1966 senesine kadar! Fakat maalesef çok üzgün olduğum konular var. Taşınırken kaybolan bu hatıralarla ilgili; bence çok önemli belge ve fotoğraflar vardı. Babamın anılarını yaşatmak adına bu gün keşke bunları size sunabilseydim Çanakkale Şehitler Abidesi'nin yapımında babam görev almıştır. Bununla ilgili dört adet resim vardı babamın bir diploması ve iki adet sertifika ve birçok fotoğraf. Atatürk'ün Dolmabahçe'de vefat ettiği odanın kartonpiyerlerini babam yapmıştır. (Rahmetli annemin ifadesidir) Bir vesile ile babama devlet o tarihlerde Nacar marka dört köşe altın bir saat hediye etmiştir. [Bu saati] babamın vefatından sonra 1992 yılına kadar yirmi iki sene ben kullandım. Florya'da Devlet Köşkü'nde 1958'de zannedersen, herhalde kayıtlarda mevcuttur, çok güzel bir şömine yapmıştır. Onun yapımında her gün beni de yanında götürdü. Başbakan merhum Adnan Menderes'in çok beğendiği ifade edilmiş ama babam sözleşmeli devlet memuru olduğu için bu da ayrı bir kazanç değil; bir görev olarak ifa edilmiştir. Bu işten sonra babama altın bir dolmakalem hediye edilmiştir. Onu da babamın ısrarına rağmen aldım ve kullandım fakat okulda çaldılar. Önemli hatıraların ve resimlerin çoğu böylece kayboldu.”

Macar resmî kayıtlarına göre Waldinger, 1935 senesi itibarıyla Ankara'da Hacı Bayram Yakutu 4 numaralı evde Ankara'da oturmuştur.¹³⁶⁸ Macar eşi ile 1940

¹³⁶⁸ MNL K79 1932 16d 30 Ocak 1935 Tarihi İtibarıyla Ankara ve Çevresindeki Macarların İsim Listesidir.

yılına kadar bu adreste yaşadığını doğrulayan oğul Valdinger şunları ilave etmiştir:¹³⁶⁹

“1940-1941 öğretim yılında İstanbul Zincirlikuyu Yapı Sanat Okulu’nda göreve başlamış... 1966 yılına kadar burada öğretmenlik yapmıştır. Macar hanımından çocuğu olmadığı için annemle tanışıp 1947’de evlenmiştir. Babamın otuz yıllık sözleşmeli öğretmenlik işine 1965 yılında iki maaş ikramiye ile son verdiler. [Babam] üzüntü ve sıkıntılarla [dolu] çok zor geçen beş yılın sonunda, ben askere giderken, 18 Şubat 1970 tarihinde Şişli Fransız De Lape Hastahanesinde vefat etti. Bundan bir hafta önce yanına gittiğimde: ‘Üç şeye çok üzüliyorum: Bir, bu kadar sene bu devlete hizmet ettim hala Türk vatandaşlığına beni kabul etmediler; iki, seni askerî üniforma içinde göremeyeceğim; üç, bir hayat yaşadım ama neler yaşadığımı seninle oturup erkek erkeğe konuşamadım’ dedi. Babamın anneme anlattıklarını ben annemden dinlerdim. Hayatı boyunca en büyük üzüntüsü Macaristan’a hiç gidememesi olmuştur; bunun sebebinin siyasi olduğu kanaatindeyim.”

Ünlü Macar hücre biyologu ve dokübilimci Prof. Tibor Péterfi (1883-1953), 1939-1946 yılları arasında İstanbul Tıp Fakültesi Histoloji ve Embriyoloji kürsüsünde görev yapmıştır. 24 Nisan 1939 tarihinde bu kürsüde Prof. Dr. Tefrik Recep Örensoy’un yanında yabancı uzman olarak görevine başlayan ve 1 Ağustos 1941 tarihinden itibaren bu kürsünün başına geçen Péterfi, mikroskop altında küçük canlı objeler ile hücrede operasyon yapabilme imkânını sağlayan mikromanipulator isimli aygıtın kâşifi ve mikrurji kavramının kurucusu, dünyaca ünlü bir bilim

¹³⁶⁹Valdinger ile yapılan yazışma.

adamıdır. Yapmış olduğu çalışmalarla kürsünün ilk araştırma yayımlarını başlatmıştır.¹³⁷⁰

Türkiye’de çalışırken vefat eden Macar uzmanlardan da bahsedilmelidir. Sulama işlerinde istihdam edilmek üzere Adana’ya gelen Macar mühendislerden József Harrer 1924 senesinde Seyhan Nehri’nde boğulmuştur.¹³⁷¹ Yol inşa mühendisi Andor Fülöp de 1938 senesinde geçirdiği bir kaza sonucunda hayatını kaybetmiştir.¹³⁷² Kánya, 18 Ekim’de gönderdiği başka bir telgrafta Fülöp’ün kardeşi opera evi teknik denetçisi Zoltán Fülöp’ün Türkiye’ye hareket ettiğini, kazanın aydınlatılması ve kendisinden artakalanların tespit edilebilmesi hususunda Fülöp’e yardımcı olunmasını istemiştir.¹³⁷³

4.3.2. Macaristan’da Öğrenim Gören Türk Öğrenciler

Macar gençleri ortaçağın başından itibaren kesintisiz olarak yurtdışına eğitim amacıyla gitmişler ve tanınmış üniversitelerin öğrencileri arasında yer almışlardır.¹³⁷⁴ Macar hükümeti, I. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde bu eski geleneği canlandırmış ve yabancı memleketlerden öğrencilere kapılarını açmıştır.¹³⁷⁵ Türkiye’de ise Osmanlı döneminde III. Selim döneminden başlamak üzere II.

¹³⁷⁰ Üveis Maskar, “Tibor Péterfi 22.6.1883-14.1.1953”, **İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi 6. Kurultayı 2. Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu, İstanbul, 20-25 Eylül 1981**, s.249, 254, 255.

¹³⁷¹ **BOA HR. İM.** Dosya No: 117, Gömlek Sıra No: 54 18 Eylül 1924.

¹³⁷² Fülöp’ün kaza geçirdiği haberini Divriği Kaymakamı doğrudan Macaristan Dışişleri Bakanlığı’na telgrafla bildirmiş; Dışişleri Bakanı Kánya durumdan Ankara’yı haberdar etmiş; kendisiyle ilgilenilmesi talimatını vermiştir. Bkz. **MNL K 74 34. dosya** Kánya’dan Máriássy’e 15 Ekim 1938 tarih 842 sayılı telgraf.

¹³⁷³ **MNL K 74 34. dosya** Kánya’dan Máriássy’e 18 Ekim 1938 tarih 850 sayılı telgraf.

¹³⁷⁴ Macarlar Ortaçağ’da Bologna, Paris, Krakov ve Viyana’daki; reform döneminden başlayarak da özellikle Almanya ve Hollanda’daki üniversitelerine gitmişlerdir. İsviçre ve İngiliz üniversitelerine de rağbet göstermişlerdir. *Nikolaus de Hungaria* isimli Macar bir öğrencinin Oxford’da 1193-1196 yılları arasında kayıtlı olduğu tespit edilmiştir. Erdel Beyi Gábor Bethlen 1626’da Westminster Antlaşması ile Macar öğrencilerin İngiliz üniversitelerinde eğitim almalarını düzene sokmuş ve Macar öğrencilere verilen bursu kalıcı hale getirmiştir. Kendi hesabına İngiltere’de eğitim gören Macar öğrenciler de olmuştur. Wittenberg şehrinde XVII. yüzyılda Kassál bir profesör tarafından bir Macar kütüphanesi açılmıştır. Wittenberg’teki kütüphane Macar öğrencilerin katkılarıyla gelişme göstermiş ve bu kütüphane daha sonra üniversite ile beraber Halle şehrine taşınmıştır. Bkz. Gál, a.g.m., s.490-495. Magyary, 1927 yılı itibarıyla bu kütüphanedeki eserlerin bir kısmının Berlin’deki Macar Enstitüsü’nde bulunabildiği bilgisini paylaşmıştır. Bkz. Magyary, **a.g.e.**, s.1.

¹³⁷⁵ Paikert, a.g.m., s.65.

Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemlerinde yurt dışına öğrenci gönderilmiş; bu gelenek Cumhuriyet döneminde de devam ettirilmiştir.¹³⁷⁶

Macar Elçiliği, I. Dünya Savaşı esnasında Macaristan'da eğitimlerini tamamlayarak Cumhuriyet döneminde görev alan isimleri de yakından takip etmiştir. Savaş öncesinde özellikle Tarım Akademisi'nde okuyan Türk üniversite öğrencilerinin hâlihazırda kamu hayatının önemli yerlerine geldiklerinden ve Macar-Türk ilişkilerinin daha ileri taşınmasına hizmet ettiklerinden iki ülke arasında burs tahsisatıyla yararlı ve anlamlı neticeler elde edilebileceği düşünülmüş ve girişimde bulunulmuştur.¹³⁷⁷ Macar yetkililer, bu eski öğrencilerden ekonomik imtiyaz temin etmek ve propaganda faaliyetinde bulunmak üzere istifade etmek istemişlerdir.¹³⁷⁸ Elçilik bu bağlamda Turán dergisi sayılarının Türkiye'ye gönderilerek bu kimselerin Macaristan ile bağlarının koparılmaması tavsiyesinde bulunmuştur.¹³⁷⁹ “Burada,

¹³⁷⁶Seyfi Yıldırım, “Atatürk Dönemi Modernleşmesinin Temel Dinamikleri”, **Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu Bildirileri, 22-24 Ekim 2008**, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, Bayram Kodaman, Süleyman Seydi v.d. (der.), 2008, s.41.

¹³⁷⁷**MNL K 636 710. bağ 65-65. başlık** Macar Din Ve Eğitim İşleri Bakanlığı'nın 24 Kasım 1932 tarih 24,373 sayılı yazısı.

¹³⁷⁸**MNL K 69 701. bağ 1924-1926 2. başlık** 24 Şubat 1926 tarih 105/A.kig sayılı rapor: *Tahsillerini Macaristan'da yapmış Türkler'in listesi (elyazısıyla hazırlanmıştır) Ankara'da: Hamid Zübeyr: Maarif Vekâleti Kültür Dairesi İdarecisi, başmüdür; Ali Recai: Ticaret Bakanlığı Sanayi Kalkınma Daire Müdürü ve Sanayi Genel Müdür Vekili; Nazım: Ticaret Bakanlığı Sanayii müfettişi; Nureddin: Tarım Bakanlığı Baytar müfettişi; İbrahim Hilmi: Ticaret Bakanlığı Maden Dairesi mühendisi; Ali Hayri: Kendi işini yapmaktadır; Celal Hidayet: Gazi Paşa Mülkü'nde (AOÇ) bahçe idarecisi; Ekrem Fahri: Ankara İktisat Okulu; Zeki Efendi: İktisat asistanı. Anadolu'da: Ömer Lütfi: İktisatçı ve ziraat mühendisi; Antalya Ticaret Odası müfettişi; Hüseyin Sijat: Samsun-Sivas demiryolu mühendisi; Suha: Eskişehir Tren fabrikası mühendisi olarak görevli; Celal: Eskişehir Demiryolları Müdürlüğü bahçevanı; Sedad Sami: Konya (Dede Bahçesi) Bahçe idarecisi; Bahri: Sivas (anlaşılmıyor); Ahmed Veli: İşletmeci ve mühendis. İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü'ne burslu statüde gelen Bizantolog Géza Fehér de Macar Eğitim ve Din İşleri Bakanlığı'na 1944 senesinde gönderdiği faaliyet raporunda Macar muhibi Türk araştırmacıların bir listesini sunmuştur: “İsim listesindeki Türkler, Macaristan veya Macar-Türk ilişkileriyle ilgilenmektedirler:*

Ankara: Hamid Zübeyr [Koşay]; Hüsein Namık [Orkun]

İstanbul: Köprülüzade Mehmed Fuat: Budapeşte Körösi Csoma Derneği fahri üyesi; Dr. Ragıp Hulusi [Özdem], Paris'teki eğitiminin ardından Budapeşte'den mezun oldu, çok bilgili bir insan, Macar dilbilim literatürünü iyi biliyor. Dr. [Reşit] Rahmeti [Arat]: Berlin'de okudu, Macarca bilmez ama Berlin Macar Enstitüsü'yle canlı ilişkileri var, Macaristan'la çok sıcak biçimde ilgileniyor, Macar ilim literatürüyle. Türk dil tarihi hocası, Uygur dil tarihiyle alakalı, 32-34 yaşlarında.

Dr. Ahmed Caferoğlu: Türk dilbilimiyle ilgili, Azerbaycan Yurt Bilgisi editörü, Kafkas kökenli, Türk arşivlerini en iyi bilen arşivci Fekete Lajos ile kitap teatisi yoluyla sıcak ilişkiler tesis etti. 35 yaşlarında, Almanya'da okudu.

*Dr. Akdes Nimet [Kurat]: Slavist, bizantolog. Büyük istidat, mükemmel, Almanya'da okumuş genç bir insan. Macaristan'a karşı çok sıcak ilgileniyor, ilimsel olarak Macarca öğrenmek hedefi var. Bu profesörlerin ve öğretmenlerin tümü [İstanbul Üniversitesi] Türkiyat Enstitüsü'nün elemanlarıdır. Bu enstitüde Macarlara büyük ilgi vardır” Bkz. **MNL K 653 18. bağ 8. başlık** 1944 Yılına ait Kültür Faaliyetleri başlıklı tarihsiz rapor.*

¹³⁷⁹**MNL K 69 701. bağ 1924-1926 2. başlık** 31 Ocak 1926 tarih 39/A.kig sayılı rapor.

özellikle Macaristan'da tahsil görmüş Türkler arasında, Türkiye'yle de ilgilenen Budapeşte'de yayınlanan Turan isimli süreli yayın pek fazla bilinmemekte ve alınamamaktadır. Elçiliğe ya da Ankara kütüphanesine bir nüsha gönderildiği takdirde propaganda açısından belki yararlı olabilir.”

Öncelikle, çiftçiler, tarım okulu ile ticaret okulu öğrencileri Macaristan'a davet edilmiş; Macaristan ile bağı olan öğrencilerin sayısının artırılması ve onların yetiştirilmesine çalışılmıştır. Macar Çiftçi Birliği, Başkan István Bernát ve Müdür Vekili Lóránd Gyóry'nin imzalarıyla 26 Şubat 1926'da Macar Dışişleri Bakanlığı'na bir mektup yazarak yabancı öğrencileri okutabilecekleri bilgisini vermiş ve bu konuda dış temsilciliklerinin yardımını talep etmiştir. 1923 senesinde Alman Çiftçi Birliği ile başarılı bir mübadele anlaşması yaptıklarının bilgisini paylaşan yetkililer, *“Bulgaristan ve Türkiye gibi bizimle dost olan devletlerin çiftçi gençlerine Macaristan tarımında pratik yapma fırsatı vermek suretiyle onlara yardım etmeyi düşündüklerini”* söylemişlerdir:¹³⁸⁰ *“Andığımız ülkelerin tarımları benzer geri kalmışlıktadır ama iklim ve toprak koşulları Macar koşullarıyla benzer niteliktedir ve bu yüzden Türk ve Macar gençleri daha gelişmiş tarımı öğrenebilirler.”* Hazırlanan plana göre, ülke başına on, en fazla on beş çiftçi genç Macaristan'a getirilerek bahar aylarından sonbaharı kapsayan zaman diliminde bir Macar çiftçi ailesinin yanında kalacaklar; bu ailenin birer ferdi olarak kabul edilecekler ve kendilerine devamlı nezaret edilecekti. Bununla *“dostane ilişkilerin daha ileriye götürülmesine fırsat olursa ve burada bilhassa yerel kültür bakiyemizin doğu memleketine yerleştirilmesini”* tasavvur eden yetkililerin ekonomik beklentisi ise, Macar tarım ürünlerinin, özellikle kaliteli tohumların ve damızlık hayvanların bu vesileyle doğu memleketlerine ihraç yolunun açılması olmuştur.¹³⁸¹

Bu mektup üzerine Ankara'da bulunan Macar elçilik müsteşarının harekete geçerek Hariciye ve Ziraat Vekâletleri nezdinde girişimde bulunmasına rağmen¹³⁸² Türk yetkililer ise başlangıçta pek ümit verici konuşmamışlardır. Türk öğrencilerin çok kısa bir süre olduğunu düşündüğü birkaç ay için Macaristan'da kalmalarına karşı

¹³⁸⁰ MNL K 69 701. bağ 1924-1926 2. başlık Macar Çiftçi Birliği'nden Macar Dışişleri Bakanı'na 26 Şubat 1926 tarihli mektup.

¹³⁸¹ gös.yer.

¹³⁸² MNL K 69 701. bağ 1924-1926 2. başlık Ankara'daki Macar Temsilciliğinden Hariciye Vekâletine 7 Nisan 1926 tarihli nota.

çıkan Ziraat Vekâleti Umumî Kâtibi Muhlis [Erkmen] Bey, gelecek sene bunun gerçekleşmesi için istekli olduklarını söylemiştir.¹³⁸³ Tahy, yine de Türk tarafının bu tekliften duyduğu memnuniyeti aktarmıştır.¹³⁸⁴ “Anadolu ve Trakya’nın farklı tarım merkezlerinden gelen, akıllı, sağlıklı ve çok genç olmayan [sayısı 10-15 olan] genç çiftçilerin Türk hükümeti tarafından seçilmesi arzuya şayandır.” Macar Elçiliğinin yetkilisi, bu konuda Muhlis Bey’in haricinde ve Alman Uzman ve Başmüşavir (Geheimrat) Schmidt ile konuşmuş; Dışişleri Genel Sekreteri Peşte eski Başşehbenderi Müftüoğlu Ahmet Hikmet Bey ile de müzakere etmiştir.¹³⁸⁵ “Buradaki iktisat okulu iktisadi müdürü Dr. Sándor Gálffy’nin de bu hususa dikkatini çektim. Kendisine göre enstitü hocaları ve öğrencileri arasında büyük ilgi oluşmuştur.”

İlk girişimlere ve Macar tarafının istekliliğine rağmen projenin 1920’li yıllarda gerçekleşmediği eski İktisat ve Ticaret Vekillerinden Rahmi Bey’in gazeteci Asım Us’a söylediklerinden anlaşılmaktadır:¹³⁸⁶

“Bizde noksan olan şey istihlal mesleklerine ait bilgi noksanıdır. Meselâ yumurtacılık, zeytincilik vesaire gibi işlerde Avrupa köylüleri nasıl çalışıyorlar, bunu bilmiyoruz. Onun için köylüyü askere alır gibi gençleri toplayıp Avrupa köylerine göndermeliyiz. Buna teşebbüs ettim. Yalnız Macarlar dört bin genç istediler. Fakat yapılamadı.”

Macarlar, ticaret okuluna öğrenci getirmek için de bir girişimde bulunmuşlardır. Budapeşte Ticaret Meslek Okulu Müdürü Jenő Kris, 1925 senesinde Türk gençlerinin indirimli olarak bir yıllığına Budapeşte’deki ticaret uzmanlık sınıfında okutulması ve meslek kursuna yerleştirilmesi olanağından Türk hükümetinin haberdar edilmesini istemiştir.¹³⁸⁷ Bu davetteki amaç, Tahy’e yazdığı

¹³⁸³ MNL K 69 701. bağ 1924-1926 2. başlık 15 Mayıs 1926 tarih 283/A.kig sayılı rapor.

¹³⁸⁴ MNL K 69 701. bağ 1924-1926 2. başlık Tahy’den Ankara’daki misyon temsilcisine 7 Mayıs 1926 tarih 1036/kig sayılı talimat: “Türk ziraatçı / çiftçi gençlerin Macaristan’da tahsil etmeleri hususunda... gelişlerinin sonuçları hakkında önceden bilgi vermeniz rica olunur.” MNL K 69 701. bağ 1924-1926 2. başlık İstanbul Başkonsolosu’ndan Ankara’daki temsilciliğe 13 Mart 1926 tarih 512/gazd/1926 sayılı talimat.

¹³⁸⁵ gös.yer.

¹³⁸⁶ Asım Us’un Hatıra Notları, s.25.

¹³⁸⁷ MNL K 79 47. bağ 1924-1926 2. başlık 31 Mart 1926 tarih 700/kig sayılı rapor.

başka bir mektuptan yoruma söz bırakmayacak bir açıklıkla anlaşılmaktadır.¹³⁸⁸
“Ticaret okullarımıza Balkan ülkelerinden gençleri gruplar halinde almak ve böylece ülkelerin pazarlarını sanayimize, ticaretimize açmak için her şeyi yapmalıyız.”

Bu programa da Türkiye’den kimse kayıt yaptırmamıştır. Macar Elçilik Yetkilisi Villáni, böyle çağruların Türkiye’de büyük ilgiyle karşılandığını ancak ilgilenenlerin maddî sıkıntılardan ötürü gençlerin dışarıda okuyamadıklarını yazmıştır.¹³⁸⁹ Macar diplomata göre, Türklerin çağrıyı cevapsız bırakmalarının başka sebepleri de vardır.¹³⁹⁰

“Çoğu durumda olduğu gibi Türk hükümeti masrafları üstleniyor. Ticaret Bakanlığı bütçesinde bu amaca yönelik tahsisat yoksa Türk hükümeti sözde bulunan eylemin finansmanına girişmeyecektir. Türkiye’de çocuklarını yurtdışına gönderebilecek hali vakti yerinde ebeveynler de olmalı biçimindeki itirazıma [ise] öylelerinin çocuklarını memnuniyetle tahsillerinin yanında bir de dünya dili sahibi olacakları Almanya ve Paris’e gönderdikleri cevabını aldım.”

Villáni, başka engellerden de söz etmiştir.¹³⁹¹

“Türk hükümeti şimdilik kırk öğrencinin eğitim masraflarını üstlenecek maddi durumda değildir. Bu yüzden sadece masrafların ebeveynlerce karşılanması söz konusu olabilir ve gençlerin toplanması ahlakî sorumluluğu üstlenmeleriyle mahduttur. Mesele, kırk gencin toplanıp toplanamayacağıdır... Bakan, [Ticaret Bakanı Rahmi Bey] dil öğrenimi ihtiyacını göz önünde bulundurarak meslek kursunun bir senelik müddetine itiraz etti; bunun yeterli olmayacağını söyledi. Bunun iki seneye uzatılmasını rica etti. Bakan Bey öyle

¹³⁸⁸ MNL K 69 701. bağ 1924-1926 2. başlık Krisch Jenő’den Tahy’e 17 Ağustos 1926 tarihli mektup.

¹³⁸⁹ MNL K 69 701. bağ 1924-1926 2. başlık 16 Nisan 1927 tarih 261/A/kig sayılı rapor.

¹³⁹⁰ gös.yer.

¹³⁹¹ MNL K 69 701. bağ 1924-1926 2. başlık Ankara’dan 13 Haziran 1926 tarih 250/A/kig sayılı rapor.

bir bütçe hazırlamayı arzuluyor ki, listenin pahalı kalemlerini daha düşük meblağa mâl ederek daha ucuzmuş gibi gösterecekler... Yerleştirmeye ilgili olarak Türklerin isteği ise, ister bir ailenin yanında ister Enstitüde kalsınlar gençlerin zamanlarını çalışma yerine gece hayatı ve eğlenceyle geçirmesinler diye sıkı kontrole tâbi tutulmalarıdır.”

Bu girişim de sonuç vermemiştir.

1927 yılında 42; 1928-29 ders yılında 170; 1929-30 ders yılında 288; 1931-32 ders yılında ise 239 öğrenci yurtdışında okumaya gitmiştir.¹³⁹² 1931 senesine ait bir Macar raporunda Türk hükümetinin devlet bursuyla Almanya'ya 5, Fransa'ya 32, İngiltere'ye 3 yüksek okul öğrencisi ve Belçika'ya 24 çırağı okumaya gönderdiği bilgisi paylaşılmıştır.¹³⁹³ Önen, 1920'li yılların ikinci yarısında Türkiye'den Macaristan'a tahsil görmek üzere toplam on bir öğrencinin gittiğini kaydetmektedir.¹³⁹⁴ Genel olarak bakıldığında Macarların ekonomik imtiyaz temin edebilmek ve mallarını satabilmek amacıyla öğrenci okutma teklifinde buldukları sonucuna varılabilir. Planlanan mübadelenin gerçekleşmesi halinde Türk çiftçisinin ve ticaret öğrencisinin Macaristan'da ağırlanması söz konusu olabilirdi; ancak Macar çiftçileri ve ticaret öğrencileri Türkiye'ye geldikleri takdirde kendilerine sınırlı olanaklar sağlanabilirdi ve Türk hükümetinin bütçesi onların masraflarını karşılayacak düzeyde değildi. Diğer bir deyişle, Türk tarafının mübadele çağrılarına karşılık verecek maddî gücünün bulunmaması da mübadele girişimlerinin önünde büyük bir engel oluşturmuştur. Ayrıca, Ticaret Okulu belgesinden de anlaşılacağı üzere varlıklı Türk ailelerin, çocuklarını dünya dili de öğrenebilecekleri Almanya ve Fransa'ya göndermeyi tercih etmeleri de dikkat çekmektedir.

1932 senesi Kasım ayına ait bir rapordan Türkiye ile Macaristan arasında planlanan öğrenci mübadelesi projesinin hâlâ hayata geçirilememiş olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁹⁵ Bu sefer de 1931 yılı itibarıyla Türkiye'nin ekonomik durumunun düzeldiği anda Macaristan'ın ekonomisi kötüye gitmeye başladığından

¹³⁹²Yıldırım, a.g.m., s.43.

¹³⁹³MNL K 636 710. baş 65-65. başlık Macar Din Ve Eğitim İşleri Bakanlığı'nın 24 Kasım 1932 tarih 24,373 sayılı yazısına ek 19 Kasım 1932 tarih 32,632/8/1932 sayılı yazısı.

¹³⁹⁴Önen, a.g.e., s. 170.

¹³⁹⁵gös.yer.

işbirliğinin önüne yeni engeller çıkmış; Macarlar arzu etmelerine rağmen Türk öğrencilere burs tahsis edememişlerdir. Macar Kraliyet Ziraat Vekâleti Müsteşarı Dr. Czvetkovits, 22 Ekim 1932'de Veterinerlik Yüksekokulu ve İktisat Akademisi'nde Macaristan'a gönderilen Türk gençlerinin öğrenim ücretinden muaf tutulmasına müsaade etmiş; ama hâlihazırda devlet maliyesinin içine düştüğü zor durumdan ötürü bu karardan geri dönmek zorunda kalmıştır.¹³⁹⁶ Macar Sefareti, Türk yetkililerin 1933-34 Öğretim Yılı'ndan başlayarak Macaristan'a da burslu öğrenci göndermeye istekli olduğunu ifade etmiştir.¹³⁹⁷ Bu doğrultuda Tahy, öğrencilerin Macarca öğrenmeleri için yarım dönem Macar devlet bütçesinden yararlandırılması planını ortaya atmıştır. Macar Kraliyet Din ve Eğitim İşleri Bakanlığı'nın ilgili birimi, devlet bütçesindeki darlıkları gerekçe göstererek Tahy'nin teklifini geri çevirirken öğrenci mübadelesi yönteminin teklif edilmesi önerisini getirmiştir.

Bu gelişmelerin ardından, süregelen çabalar meyvelerinin 1930'lu yılların ikinci yarısından itibaren vermeye başlamış; öğrenciler farklı tarım kollarında öğrenim görmek üzere Macaristan'a gönderilmişlerdir. Debrecen Ziraat Akademisinde üç yıllık öğrenimin ardından Türkiye'ye dönenler Şeker Şirketi Anonim Ortaklığının kuruluşunda önemli görevler almışlardır.¹³⁹⁸ Vecdet Erkun ve Vedat Sadık Kocamemi isimli iki Türk genci, Macaristan'da ziraat eğitimi görmüştür. Devlet bursuyla Budapeşte József Nádor Teknik Üniversitesi Tarım Fakültesi'nde 1937-1943 seneleri arasında öğrenim gören İzmirli Erkun, ilk yabancı ve ilk Türk öğrenci olarak mezun olmasının ardından yurda dönmüş; Tarım Bakanlığı ve Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesinde görev yapmış; Macar meracılık, çayır ve yem usullerinin Türkiye'de yaygınlaştırılması için çalışmıştır.¹³⁹⁹ Manisa'nın eşrafından bir aileye mensup Kocamemi ise 1934-1939 seneleri arasında

¹³⁹⁶ **MNL K 636 710. bağ 65-65. başlık 8** Şubat 1933 tarih 10.667/1933/VII.1. sayılı Macar Kraliyet Ziraat Vekâleti Müsteşarı Dr. Czvetkovits'ten Macar Hariciye Vekili'ne Türk yüksekokul öğrencilerine indirim konulu rapor.

¹³⁹⁷ gös.yer.

¹³⁹⁸ Çolak, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında...", s.48.

¹³⁹⁹ Erkun, aynı zamanda merkezi Ankara'da bulunan Türk-Macar Dostluk Derneği'nin de kurucuları arasındadır. Erkun'un Macaristan'a dair gözlemleri için bkz. Vecdet Erkun, **Budapeşte'den Ankara'ya**, Ankara, Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları:2, 1999.

Szarvas ehirindeki Yüksek Ziraat Enstitüsü’nde okumuş; Yüksek Ziraat Mühendisi olarak mezuniyetinin ardından aile çiftliğini idare etmiştir.¹⁴⁰⁰

Yüksek Ziraat Enstitüsünden dereceyle mezun olan öğrenciler 1938 senesinde Debrecen’de açılan kurslara;¹⁴⁰¹ ziraat öğretmenlerinden oluşan gruplar da devlet hesabına Budapeşte Godollo iftliğinde açılacak arıcılık kursuna katılmışlardır.¹⁴⁰²

4.3.3. Karşılıklı Tetkik Seyahatleri

Hem Türk hem de Macar tarafından hukukçu, jeolog, ziraatçı, mühendis, tüccar, kubilibimci, tarihi gibi farklı meslek gruplarına mensup araştırmacılar bireysel veya grup halinde karşılıklı tetkik seyahatleri yapılmıştır. Bu kişi ve heyetlerin ziyaretleri esnasında taraflar birbirlerine vize creti muafiyeti, seyahat indirimi veya bürokratik muamelelerin azaltılması gibi kolaylıklar sağlamışlardır. Kimi gruplar doğrudan Macaristan’a giderlerken kimileri de Macar topraklarını transit olarak veya kısa süre için konaklayarak geçmişlerdir. lkeler, bu ziyaretlerden karşılıklı olarak ekonomik, ilmî ve iktisadî fayda sağlamışlardır.

Szeged Jozsef Ferenc Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü ğrencileri ve öğretmenleri 1924 ve 1925 yıllarında iki defa Türkiye’ye tetkik amaçlı seyahat etmişlerdir. Genç müderris adaylarının dış ülkeleri doğrudan tanınmalarının değerli tecrübe edinmelerine ve Macar kulturu ile Macar milleti için dış ülkeler hakkında kıymetli malumat toplamalarına vesile olacağı belirtilirken seyahat için Türkiye’nin seçilmesinin nedeni ise bu milletin kendilerine sempati duyan akraba bir millet olmasından ileri gelmiştir.¹⁴⁰³ Bu dönemde tetkik seyahati yapacak ğrenci grupları için Milletler Cemiyeti Sekreterliği C.L123/1923.VIII. sayılı bir yönerge ıkarımı ve devletlerin eğitim amaçlı seyahat eden gruplara tanınan demiryolu kullanımında yarı fiyatlı iskonto imkânı sağlayan kimlik ve özel bir vagon tahsisini ve ücretsiz vize temini sağlamalarını istemiştir. Bu enstitü önceki senelerde Finlandiya, Polonya ve

¹⁴⁰⁰Kocamemi’nin anılarını oğlu Fazıl Bülent Kocamemi kitaplatırmıtır. Aile aynı zamanda dönemin Bükreş Sefiri Hamdullah Suphi Tanrıöver’in akrabasıdır ve kendisinin tavsiyesiyle Macaristan’a okumaya gönderilmiştir. Bkz. Fazıl Bülent Kocamemi, **Hüzünlü Kahramanlar lkesinde İki Devir Anılar (1934-1939) – Gözlemler, Yorumlar (2012)**, İstanbul, Bilge Kultur Sanat, 2013, s.14.

¹⁴⁰¹BCA 30.18.1.2.84.79.9; olak, a.g.m., s.49.

¹⁴⁰²BCA 30.10.0.0.200.363.14; olak, a.g.m., s.50. Bkz. EK-11,s.474.

¹⁴⁰³MNL K 79 47. bağ 1924-1926 2. başlık Karoly Kogutovits’ten Tahy’e 15 ubat 1925 tarihli mektup.

Estonya'ya ziyaret etmiştir.¹⁴⁰⁴ Otuz kişiden oluşan heyet, Szeged, Budapeşte, Trieste, İzmir, Afyon, Karahisar, Konya, Ankara, Bursa, İstanbul, Tekirdağ, Edirne güzergâhını izleyerek Sofya ve Belgrad üzerinden Szeged'e ulaşmayı hedeflemiştir.¹⁴⁰⁵ Şimendifer Şirketi, 9 Mart 1925 tarihinde araştırmacıların Türkiye'ye geldikleri takdirde seferlerinden 30 TL indirimle yararlanabileceğini ilan etmiştir.¹⁴⁰⁶ Planlamaları yapan heyet, böylece 6 Haziran 1925'te bilimsel araştırma yapmak için Türk hükümetinden müsaadesini almıştır.¹⁴⁰⁷ Aynı Enstitü Darülfünun coğrafya profesörü Ali Macit Bey aracılığıyla 1925 senesinde de Türkiye'ye tetkik seyahati yapmıştır.¹⁴⁰⁸

1926 senesinde Ziraat Vekâletinin Türk yetkililerinden Hakkı Hikmet Bey ile İktisat Okulu öğretmenleri Ekrem Rüştü Bey ile Avni Bey, Macar iktisat okullarını, tarım, makine, un ve konserve sanayilerini tetkik etmek üzere Macaristan'a gitmiştir.¹⁴⁰⁹ Aynı sene Atatürk Orman Çiftliği müdürü Tahsin Bey, hasattan sonra Avusturya ve Macaristan'a gitmiş;¹⁴¹⁰ dönüşünde de 1929 senesinde gözlemlerini aktardığı ve Türk ziraatinin kalkınmasına faydalı olan raporunu yazmıştır.¹⁴¹¹

Türklerin sanayi alanında Avrupa'daki bu tetkikleri 1930'lu yıllarda devam etmiştir. Macarlar bu heyetlerin kendi memleketlerine gelmeleri için kulis yürütmüşlerdir. İş Bankası Müdürü Muammer Bey başkanlığındaki Zonguldak maden işletmesi yetkilileri başta kok kömürü olmak üzere, kağıt ve şişe fabrikaları ile termik santralleri incelemek amacıyla Almanya'ya gitmiş; Ganz firmasının Türkiye'deki temsilcisi ise Macar sanayicilerine heyetin Budapeşte'yi ziyaretinin de

¹⁴⁰⁴gös. yer.

¹⁴⁰⁵**MNL K 79 47. bağ 1924-1926 2. başlık** 30 Ocak 1925 tarihli mektup.

¹⁴⁰⁶**MNL K 79 47. bağ 1924-1926 2. başlık** Şimendifer Şirketi'nden Coğrafya Enstitüsü yetkililerine 9 Mart 1925 ve 14 Mart 1925 tarihli mektuplar

¹⁴⁰⁷ Macaristan'da Sekedin Coğrafya Fakültesi'nin, Türkiye'de coğrafya ile ilgili müesseselerde ilmi muhakerat yapmak istediğine ilişkin 6 Haziran 1925 tarihli rapor **BCA 180.9.0.0.242.1212.12.**

¹⁴⁰⁸**MNL K 79 47. bağ 1924-1926 2. başlık** Károly Kogutovits'in Tahy'ye 12 Mart 1925 tarihli mektup; Tahy'nin 19 Mart tarihli cevabı.

¹⁴⁰⁹**MNL K 79 47. bağ 1924-1926 2. başlık** 6 Şubat 1926 tarih 42/A.kig/1926 sayılı rapor.

¹⁴¹⁰**MNL K 79 47. bağ 1924-1926 2. başlık** 30 Haziran 1926 tarih 361/A.kig/1926 sayılı rapor. Macar Elçiliği, 1926 Haziran ayı sonunda Macar Ziraat Vekâleti'nin Tahsin Bey'e bir davet mektubu göndermesi tavsiyesinde bulunmuştur. Bkz. **MNL K 69 761. bağ 1924-1926 I-a. başlık** 30 Haziran 1926 tarih ve 361/A.kig/1926 sayılı rapor. Tahsin Bey'in davet mektubunu 18 Ağustos 1926 tarihinde teslim aldığı Macar Elçiliği tarafından zapta geçirilmiştir. Bkz. **MNL K 69 761. bağ 1924-1926 I-a. başlık** 23 Ağustos 1926 tarihli bilgi notu.

¹⁴¹¹ Yozgat Milletvekili Tahsin'in İtalya, Fransa, Almanya, Avusturya ve Macaristan'a yaptığı tetkik seyahati hakkındaki 9 Nisan 1929 tarihli rapor **BCA 30.0.010.0.0.200.362.8.**

sağlanması tavsiyesinde bulunmuştur.¹⁴¹² Ganz şirketi yetkilisi, 1 Şubat 1934 tarihinde ilgili heyete bir mektupla onları Budapeşte'ye davet etmiştir.¹⁴¹³ Acilen Ankara'ya dönmesi gereken Muammer Bey dışında heyet Budapeşte'ye de gitmiştir.¹⁴¹⁴ Zonguldak taş kömürü tesislerinin bu şirket tarafından ihya edilmiş olması ziyaretin hedefine ulaştığının bir göstergesidir.¹⁴¹⁵

Macar kuşbilimci Dr. Miklós Vasvári, yardımcısı Imre Pátkai ile beraber 1936 ve 1937 senelerinde Macar İlimler Akademisinin desteğiyle Türkiye'de bir tetkik seyahatinde bulunmuştur.¹⁴¹⁶ Vasvári'ye Tekirdağ ve Karacabey'e yaptığı seyahatinde Türkiye'de görev yapan hara idarecileri Árpád Radomszky ve László Ásvány eşlik etmişlerdir.¹⁴¹⁷ Bu bilim adamı, 1937 senesinde ise tetkiklerini Anadolu'da sürdürmüştür.¹⁴¹⁸

1936 senesinde tarihçi Afet İnan, bir tetkik ziyaretinde bulunmak üzere Budapeşte'ye gelmiş; Türkoloji profesörü Gyula Németh, kendisini ağırlamıştır. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Başkanı Hasan Cemil Çambel bu münasebetle kendisine bir teşekkür mektubu yazmıştır.¹⁴¹⁹ 1938 senesinde de Debrecen Üniversitesinden 45 öğrenci ve 2 öğretmenden oluşan bir grup müzelerde tetkiklerde bulunmak için Türkiye'ye gelmiştir.¹⁴²⁰

1938 senesi Ocak ayında 34 kişiden oluşan tıp öğrencileri kafilesi Macaristan'a tetkik amaçlı vize başvurusunda bulunmuşlardır.¹⁴²¹ 30 Mayıs 1938'de altı kişiden oluşan resmî bir iktisadî tetkik heyetine Gödöllő'ye gitmek üzere

¹⁴¹² MNL K 69 766. bağ 1932-1938 III-a. dosya 25 Ocak 1934 tarih 14 no'lu telgraf.

¹⁴¹³ Tetkik heyeti şu isimlerden oluşmuştur: İş Bankası Müdürü Muammer Bey, Zonguldak mebusu Ragıp Bey, Makina mühendisi, maden işleri genel direktörü Bekir Vehbi Bey, Sümerbank Teknik Büro Direktörü ve İş Bankası Teknik Büro Mühendisi İlhami Bey. Heyete Berlin'de İş Bankası eski müdürlerinden Fethi Halil Bey eşlik etmiştir. MNL K 69 766. bağ 1932-1938 III-a. dosya 1 Şubat 1934 tarihli rapor.

¹⁴¹⁴ MNL K 69 766. bağ 1932-1938 II-a. dosya Berlin'den 13 Şubat 1934 tarih ve 7 sayılı telgraf.

¹⁴¹⁵ Namal, a.g.m., s.103-104.

¹⁴¹⁶ MNL K 653 17. bağ 6. başlık 20 Ekim 1936 İstanbul'a tetkike gelecek kuşbilimci Vasvári Miklós'a vize verilmesi talebi Bkz. EK-10, s.473.

¹⁴¹⁷ Keve ve Marián, a.g.m., s.284.

¹⁴¹⁸ MNL K 653 17. bağ 8. başlık İstanbul'dan 24 Ağustos 1936 tarihli mektup.

¹⁴¹⁹ OSZK Kézirattár Németh Gyula hagyatéka Fond 121_137. Mektubun bir sureti için bkz. EK-12, s.475.

¹⁴²⁰ MNL K 653 17. bağ 8. başlık İstanbul Macar Başkonsoloslüğundan Asarı Atika Müzeleri Umum Müdürlüğüne 27 Temmuz 1938 tarihli dilekçe.

¹⁴²¹ MNL K 653 17. bağ 6. başlık 15 Ocak 1938 tarih ve 107/1938 sayılı rapor.

Macaristan Başkonsolosluğundan bir aylık oturma ve geri dönüş vizesi verilmiştir.¹⁴²²

4.3.4. Müzik Ve Radyo

Hamit Zübeyr Koşay, 1928 yılında *Pesti Hírlap* Gazetesi'nde Macar müziğine ilişkin yayımlanan bir yazıyı Türkçe'ye çevirmiştir.¹⁴²³ Macaristan'da musikinin gelişimi ve konservatuvarların kültür için önemi üzerinde durulan bu yazıda, Avusturyalılarla Macarların barışmasının ardından Macarlar tarafından müzik kültürlerinin gelişimi amacıyla bir akademinin kurulduğu; başlangıçta Almanca konuşan müzik adamlarının istihdam edildiği bu kurumda zamanla millî bilinç sahibi Macar gençlerin yetişerek ülkenin millî müziğinin gelişimi yolunda yeni yöntemler ve üslup geliştirdiklerinden bahsedilmektedir. Bu bağlamda millî konservatuvara iki göreve verilmiştir:¹⁴²⁴ *“Milletlerin büyük ve klasik musikisini tetebbu ederek Macar musikisi mahsullerini onların yüksek seviyesine is’ad. Ancak bu sayede musikimizin millî rengi ve aynı zamanda umumî kıymeti olur. Dolayısıyla yalnız zahirî şekil ve süsleri itibariyle değil, belki ruhî, üslûbî ve derunî reşimi itibariyle Macar olmalıdır.”*

Esasen iki ulus arasındaki müzik ilişkileri Osmanlı döneminden itibaren başlamıştır. Ünlü Macar besteci Ferenc (Franz) Liszt, Sultan Abdülaziz'in davetiyle Türkiye'ye gelerek bir konser vermiş; bir süre İstanbul'da kalmıştır. Mızıka-i Hümayun başkemocu Vondra da Macar'dır.¹⁴²⁵ 1920'li yılların ortasından itibaren iki ulus arasındaki müzikal ilişkiler yeniden başlamıştır. Elçi Tahy'nin, Türk Maarif Vekâleti'ne Ankara'ya ayda 200 TL maaşla bir Macar müzik öğretmeni gönderilmesine yönelik bulunduğu öneriden müziğin millî kültür için sahip olduğu

¹⁴²²MNL K 653 17. bağ 6. başlık 30 Mayıs 1938 tarihli rapor. Heyette şu müfettişlerden oluşmuştur: Süleyman Seyfettin Gezer (1908, İstanbul), Ahmed Nureddin Mutalp (1909, İstanbul), Ahmed Nureddin Engün (1905, İstanbul), Eyüp Sabri Dengiz (1906, İstanbul), Eyüb Atav (1893, İstanbul) ve Osman Lütfullah Güneralp (1911, İstanbul).

¹⁴²³Hamit Zübeyr Koşay, “Macar Musikisi”, **Hamit Zübeyr Koşay Makaleleri Ve İncelemeleri**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1974, s.96-97.

¹⁴²⁴gös.yer.

¹⁴²⁵Vondra'nın yeğeni Béla Vondra da Cumhuriyet döneminde uzun yıllar Türkiye'de kalmış ve Macar kolonisinin liderliğini üstlenmiş saygıdeğer bir kişidir. Kendisinden daha önce bahsedilmiştir. Bkz. **Bölüm 3.5.2. Yatırım İlişkileri**, s.304, dp. 1014.

önemin farkında olan Macarların yeni Türk devletiyle kurdukları temaslarda bunu bir kültürel diplomasi aracı olarak kullandıkları ileri sürülebilir.¹⁴²⁶

“Bu konuda bir cevap gelmedi ama Bakanlık durmadan bana gelerek Macar tarafından bir ses çıkıp çıkmadığına bakıyor. Bununla beraber, Türk Ocakları Kültür Birliği taşra yapılanmasının bir müzik öğretmenine ihtiyacı var. Beş - altı farklı görüş söz konusu, Maarif Vekâleti Macarların başvurmasını gönülden diliyor. Türk Ocağı ayda yaklaşık 100 TL verecek, ama Vekâletten bana bunu takviyelerle destekleyeceklerini açıkladılar.”

Elçilik, Ankara’da kurulması planlanan konservatuvar için de öğretmen gönderilmesi hususunda Budapeşte’nin dikkatini çekmiştir.¹⁴²⁷ Macar Krallığı Müzik Sanatı Yüksek Okul Müdürü Jenő Hubay Türk millî marşını bestelemek üzere başvurmaya niyetlenmiş ve Macar diplomatlardan bu konuda kulis yapmalarını rica etmiştir.¹⁴²⁸ Türk Millî Marşı (İstiklâl Marşı), nihayetinde bir Türk bestecisi tarafından bestelenmiştir.

İki ulusun birbirlerine kendi müziklerini tanıtmada ve bu alandaki ilişkilerin geliştirilmesinde radyo yayıncılığının katkısı olmuştur. Radyo, dünya ülkelerinde kültür, eğitim, politika, eğlence vb. işlevler görmüş;¹⁴²⁹ bu yönüyle hem Macaristan’da hem de Türkiye’de önemli bir haber alma aracı ve eğlence unsuru olmuştur. Macaristan’da 1 Aralık 1925 tarihinde düzenli yayına başlayan radyo yayınlarıyla halk eğitilmek istenmiştir.¹⁴³⁰ Türkiye’de 1927 senesinde başlayan radyo

¹⁴²⁶ MNL K 69 701. bağ 1924-1926 2. başlık 8 Kasım 1925 tarih ve 505/A.kig/1925 sayılı rapor.

¹⁴²⁷ gös.yer. Konservatuvarda 1930’lu ve 40’lı yıllarda Rozsi (Venetianer) Szabó isimli Macar bale öğretmeni görev yapmıştır. Kendisi aynı zamanda Béla Bartók’un da öğrencisidir. Roszi Sabo Piyano öğretmeni Devlet Konservatuarı 1941 Bakanlar Kurulu Tarih ve Karar No. 2/16673 4.10.1941 **BCA 30.18.1.2.96.84.17.**

¹⁴²⁸ MNL K 69 701. bağ 1924-1926 2. başlık 26 Ocak 1926 tarih 178/kig sayılı rapor. . **Jenő Hubay (1858-1937):** Keman sanatçısı, pedogog, müzisyen, Macar İlimler Akademisi Üyesi Turancı müzisyen. <<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC05727/06627.htm>> (Erişim Tarihi: 28 Şubat 2016).

¹⁴²⁹ Nurgün Koç, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Radyo”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Y.8, S.15 (Bahar 2012), s.72.

¹⁴³⁰ Edit Tasnâdi, “Macar Radyosunun Arşivinde Türk Tarihi”, **Türk-Macar İlişkileri Üzerine Seçme Yazılar**, s.89.

yayıncılığında başta bir eğlence aracı olarak istifade edilse de bu zamanla memlekette yapılan inkılâpların topluma aktarıldığı bir vasıta haline gelmiştir.¹⁴³¹

Radyo eleştirmeni Jenő Papp, Macar Devlet Radyosunda 1931 senesinde Macaristan'a resmî bir ziyaret yapan İnönü ve Aras'ın Gül Baba türbesi ile Buda'daki Türk ılıcalarını gezisini anlatmış ve şunu demiştir:¹⁴³² “*Biz Macarlar, Türkiye'deki kuruluş çalışmalarına doktor, mühendis, işçi ve müteahhitler gönderebilmekten mutluluk duyarız.*” *Radioélet (Radyo Hayatı)* isimli Macar mecmuasında çağdaş Türkiye'ye, inkılâplara ve Türk kültürüne ilişkin yazılar yayımlanmış; Macar radyosuna konuk olan Türk sanatçılar böylece halka takdim edilmişlerdir. 29 Temmuz 1939 senesinde Budapeşte radyosunda bir resital sunan Riyaseti Cumhur Filarmoni Orkestrası Başkemancısı Seyfettin Asal (1901-1955), Cumhuriyet döneminde Türk-Macar müzik ilişkilerinin istenen düzeyde gelişmediğini kaydetmiş; bunun sebebini Türk radyoculuğunun henüz emekleme aşamasında olmasına ve uluslararası müzik hayatıyla yoğun temaslar içinde bulunmamasına bağlamıştır.¹⁴³³

Ankara'daki Hungaroloji Enstitüsü'nün ilk Macar öğretim görevlisi László Rásonyi, Enstitü için Elçilikten bir taraftan dinlenmeye değer, diğer taraftan da Macar müzik külliyatını temsil etmeye uygun nitelikte yirmi beş otuz adet plak istemiştir. Bilhassa, Millî Müze tarafından hazırlanan halk şarkıları plaklarından 4-5 adet gönderilmesinin iyi olacağından bahsetmiştir. Millî Marşın yanı sıra, Macar bestecilerden Ferenc Liszt, Ferenc Erkel, Jenő Hubay, Dohnányi, Béla Bartók ve Zoltán Kodály'nin en bilinen eserlerini sipariş etmiştir. Bunları dinletebilmek için bir de gramofon talep etmiştir. Rásonyi'nin de belirttiği üzere “*daha küçük öğrencileri etkilemek adına Ankara'da Avrupa kültürü ve klasik müziğini Macarlardan almak isteyen genç devletin kalbinde Macar müzik propagandasının özellikle büyük anlamı vardı.*”¹⁴³⁴ Gönderilecek bu plakların radyodan da dinlettirilmesi amaçlanmıştır. Plaklar gönderilmesine rağmen elde bir gramofon olmadığı için bunları dinlemek

¹⁴³¹Yasemin Doğaner, “Atatürk Döneminde Radyo”, **Türkler c.18**, Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (ed.), Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.377, 379.

¹⁴³²Tasnádi, a.g.m., s.93.

¹⁴³³“Seyfettin Asal Hegedüművész a Magyar Rádió Török Vendége (Keman Sanatçısı Seyfettin Asal, Macar Radyosunun Türk Misafiri)”, **Rádióélet (Radyo Hayatı)**, Yıl.11 S.30 (28 Temmuz 1939)

¹⁴³⁴**MNL K636 713. bağ 65-287. başlık** 24 Ekim 1936 tarih 27851 sayılı rapor Rásonyi'nin enstitüye bir gramofon isteği.

mümkün olmamış; Mariássy Budapeşte'ye yazarak radyoda da kullanılmak üzere bir gramofon gönderilmesini istemiştir.¹⁴³⁵ Rásonyi, Ankara radyosunda Hasan Bedi'nin 1936 Bahar ayında iki Macar plağını dinletmek suretiyle ülke müziğini tanıttığından bahsetmiştir.¹⁴³⁶

1934 yılında klasik Türk müziği bestecileri Münir Nurettin (Selçuk) ile Refik Şemsettin (Fersan)¹⁴³⁷ Macar radyosunda sanatlarını icra etmişlerdir. 1939 senesinde Dr. Dukakinzâde Basri Güntekin'in *Kurtuluş* isimli operasının bir bölümü radyoda seslendirilmiş; bu münasebetle besteciyle bir röportaj yapılmış ve radyo dergisinde yayımlanmıştır.¹⁴³⁸

Macar keman sanatçısı Sándor Végh, 1940 yılında Türkiye'ye gelerek Nisan ayı boyunca büyük ilgi gören konserler tertiplemiştir. İstanbul'daki İtalyan Başkonsolosunun gönüllü olarak tahsis ettiği salonda ses getiren bir resital sunmuştur.¹⁴³⁹ Piyano sanatçısı Dániel Ernő de 7 Mart 1944'te Ankara Radyoevi'nde, 16 Mart 1944 tarihinde Eminönü Halkevi'nde yaklaşık altı yüz kişinin huzurunda bir konser vermiştir. Liszt'ten eserler seslendiren sanatçı seyircilerin yoğun ilgisi karşısında üç defa daha sahne almıştır. Macar Başkonsolosu Ujváry, Ernő'nün şerefine yüz elli kişilik bir kabul vermiştir.¹⁴⁴⁰ Sanatçı konserden elde ettiği geliri Bolu depreminden zarar görenler için Türk Kızılayı'na bağışlamıştır.¹⁴⁴¹

İki ulus arasındaki çağdaş müzik ilişkileri, ünlü Macar etnomüzikolog ve besteci Béla Bartok (1881-1945)'un Türkiye'yi ziyaret etmesiyle farklı bir boyut kazanmıştır. Bártok, Atatürk'ün talimatı ve Rásonyi'nin davetiyle 5 Kasım 1936 tarihinde Ankara'ya gelmiştir. Halkevi'nde konferanslar ve konserler vermiş, Macaristan Sefaretinde bir resital sunmuş; türkü derlemesi yapmak üzere Ahmet Adnan Saygun (1907-1991)'un mihmandarlığında Anadolu'ya gitmiştir. Rásonyi'ye

¹⁴³⁵ MNL K 66 615. bağ 1-V. başlık 16 Mayıs 1936 tarih ve 919/1936 sayılı rapor.

¹⁴³⁶ 24 Ekim 1936 tarihli a.g.r.

¹⁴³⁷ "Török Muzsikusok a Rádióban (Türk Müzisyenler Radyoda)", *Rádióélet (Radyo Hayatı)*, Yıl.6 S.32 (3 Ağustos 1934).

¹⁴³⁸ *Rádióélet (Radyo Hayatı)*, Yıl.11, S.30 (29 Aralık 1939).

¹⁴³⁹ MNL K 653 18. bağ 1940-45 8. başlık İstanbul'dan 2 Mayıs 1940 tarih ve 1142/1940 sayılı rapor.

¹⁴⁴⁰ MNL K 653 18. bağ 1940-45 8. başlık İstanbul'dan 17 Mart 1944 tarihli rapor.

¹⁴⁴¹ MNL K 653 18. bağ 1940-45 8. başlık Ankara'dan 25 Şubat 1944 tarih 321/1944 sayılı rapor. Bolu-Gerede'de 1 Şubat 1944 tarihinde Richter ölçeğine göre 7,4 şiddetindeki depremde 3,959 kişi ölmüş, 1,182 kişi yaralanmış, 9,422 bina yıkılmıştır. Bkz. "Türkiye'de Büyük Depremler", *Al Jazeera Türk*, 28 Kasım 2013, <<http://www.aljazeera.com.tr/dosya/turkiyede-buyuk-depremler>> (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2016)

göre, Bártok'un bu halk şarkıları derlemesi gezisi, genç Türk bestecilerinin dikkatlerini kendi müziklerine çevirmiş ve Türk bestecileri halk türkülerinden ilham alarak besteler yapmaya başlamışlardır.¹⁴⁴² Ünlü Macar besteciye Ankara'daki ikâmeti süresince konutunda ağırlayan Elçi Máriassy, Bártok'un ziyaretinin Macar dış propaganda faaliyetlerine olası katkısına ilişkin şu değerlendirmede bulunmuştur:¹⁴⁴³

“Konferansının biraz kültür siyaseti anlamı var, hâlihazırda Türk halkı her ne pahasına olursa olsun millî karaktere sahip ve Arap etkisinden bağımsız modern müziği oluşturmayı; bunu da Macar örneklerini göz önüne alarak uygulamayı istemektedir. Bu kuşkusuz Türk müzik hayatında Macar etkisini temin edecek... Türk Maarif Vekâleti... Almanlar tarafından yakın geçmişte olan halk müziği derlemeleriyle ilgili tavsiyeleri hakkında görüşlerini sormuşlar ve teklifini rica etmişlerdir.”

Macar yetkililerin, dış propaganda faaliyetlerinde Türkiye'deki eğlence yerlerinde çalışan Macar müzisyenlerden de yararlanmak istedikleri anlaşılmaktadır. İstanbul Belediyesi, 1938 senesinde gerçekleştireceği Şehir Festivali kapsamında bir önceki sene konuk ettiği Balkan heyeti yerine o sene yapılması planlanan etkinlik için revü, müzik ve saire müsamerelere yer vermek istemiş ve bu meyanda *Macar Gymbüs Revüsü (Gyöngyösbokréta)*'nü yol masraflarında azamî derecede tenzilat yaptırmak vaadiyle Türkiye'ye davet etmiştir. Belediye, bununla beraber Başkonsolosluktan Konservatuvar Bاندosu tarafından çalınmak üzere millî Macar şarkıları temin etmesi ricasında bulunmuştur.¹⁴⁴⁴

1943 senesinde Ankara'nın seçkin Avrupai lokantalarından Karpiç'te Macar Yahudisi Darvas, Ankara Palas'ın barında Lantos ve Gar Gazinosu'nda ise Karnóczy isimli Macar müzisyenler çalışmışlardır. Ancak, anılan senenin kış sezonunun başında Darvas İstanbul'dan bir teklif almış; Lantos orkestrası ise dağılmıştır. Ankara'da Şükrü Saraçoğlu'nun her gün gittiği, üst düzey memurların uğrak yeri ve

¹⁴⁴² Edit Tasnádi, “Bela Bártok İle Türkiye Halk Türküleri Derlemeleri”, **Türk-Macar İlişkileri Üzerine Seçme Yazılar**, s.119.

¹⁴⁴³ MNL K 653 17. bağ 8. başlık Ankara'dan 27 Kasım 1936 tarih ve 2219/1936 sayılı rapor.

¹⁴⁴⁴ MNL K 653 17. bağ 8. başlık 13 Mayıs 1937 tarihli yazı.

devletten sübvansiyon alan meşhur Karpiç'teki müzisyen açığını ücretinin yüzde 30'unu kendisine tahsis edilen propaganda fonundan karşılamak suretiyle Ankara'daki Romen Elçisi kapatmış ve lokantanın Grigoras Dinicu isimli sanatçıyla günlüğü 67 TL'dan sözleşme imzalamasına aracı olmuştur.¹⁴⁴⁵ Macar müzisyenlerin yerini Romenlerin aldığını gören Macar Elçisi Vörnle müdahale için fırsat kollayarak uygun zamanı İngilizlerle Türkler arasında çıkan tatsız bir hadise sayesinde bulmuştur. Noel akşamı bu lokantada cereyan eden olayda Dinicu Orkestrası, İngilizlerin istediği şarkıya eşlik etmiş; Türk misafirlerin dinlemek istedikleri İstiklâl Marşı'nı ise çalmaktan aciz kalmıştır. Bu yüzden Ulah kökenli müzisyen, cemiyette kötü şöhretle anılır olmuş ve lokantanın bu sanatçının sözleşmesini feshedeceğine dair söylenti çıkmıştır. Gelişmeleri yakından takip eden Vörnle, Dinicu'nun yerine Macar bir müzisyenin gelmesi için kulise başlamıştır.¹⁴⁴⁶ Böyle bir hamleyi savaş esnasındaki Romen propagandasını dengelemek için önemli gören Vörnle, Budapeşte'den fikir istemiştir. Balkan grupları yerine Macar müzisyenlerin davet edilmesi Macar Dışişlerinde yankı bulmuştur.¹⁴⁴⁷

Vörnle'nin çabaları neticesinde lokanta idarecisi, Macar Gábor Radics ile anlaşmak istemiştir. Radics, günlük 210 TL; Ankara'ya geliş için II. sınıf tren bileti ve 10 bin pengö peşinat karşılığı 6 aylık bir sözleşme imzalamak istemiştir. Türkiye'de hiçbir sanatçının benzeri bir ücreti almadığını ifade eden işletmeci ise kendisine en fazla 100 TL verebileceklerini ifade etmiştir; böylece görüşmeler takınmıştır. Vörnle, Türklerin Macar hükümetinin desteğiyle buraya iyi bir çigan grubunun gelip gelemeyeceğini mırıldandıklarını rapor etmiştir.¹⁴⁴⁸ Rapora verilen yanıtta Türkiye'de çalışan Macar müzisyenler meselesinin önemli olduğu ifade edilmekle beraber Kültür Dairesi'nin bu kadar yüksek bedel ödemekte bir fayda görmediği açıklanarak devlete kayıt yaptırmayan bu sanatçının yerine devlete bağlı ve daha düşük bir ücretle çalışabilecek durumdaki Macar Çigan Sanatçıları Birliği ya da Devlet Macar Müzik Birliği üyesi müzisyenlerin gönderilmesi tavsiye edilmiştir.

1449

¹⁴⁴⁵ MNL K 66 615. bağ 1-V. başlık Ankara'dan 28 Aralık 1943 tarih ve 200/Pol./1943 sayılı rapor.

¹⁴⁴⁶ MNL K 66 615. bağ 1-V. başlık Ankara'dan 26 Ocak 1944 tarih ve 15/Biz./1944 sayılı rapor.

¹⁴⁴⁷ MNL K 653 17. bağ 8. başlık 3 Mayıs 1937 tarihli talimat.

¹⁴⁴⁸ MNL K 66 615. bağ 1-V. başlık Ankara'dan 29 Şubat 1944 tarih ve 58/Biz./1944 sayılı rapor.

¹⁴⁴⁹ gös.yer.

4.3.5. Sosyal Bilimler Ve Tercüme Faaliyetleri

Türk-Macar tarihî ilişkilerine ilişkin tetkiklerin, iki devlet tarafından da sistemli biçimde teşvik edildiği görülmektedir. Eğitim Bakanı Bálint Hóman ve Prof. Gyula Németh ‘in aralarında bulunduğu uzmanlar 1923 senesi Ocak ayında Budapeşte’de toplanarak Türk tarihine ilişkin tetkikler üzerine bir yol haritası çizmişlerdir.¹⁴⁵⁰

Atatürk’ün kadim Türk tarihine ve Turanî halklara olan ilgisi ve özellikle 1930’larda kendisini ilmî çalışmalara adanmış bilmektedir. Elçilik kâtibi Rényey’in dikkatini Ekim 1934’te Atatürk’ün İsveç Kralı Gustav şerefine yabancı misyonlara verdiği suarede Ata’nın masasında duran Zoltan Takács’ın çalışması çekmiştir.¹⁴⁵¹

“Gazi bu münasebetle ilk defa diplomatik kolu evine davet etti. Protokol şefi her birine Gazi’nin evini görmeyi teklif etti. Gazi’nin çalışma masasının önünden geçtik, orada duran tanıdığım Macar Müze Müdürü Zoltán Takács’ın Sino-Hunnica isimli Macar dilindeki eserini gördüm, en son buradaki ziyareti sırasında adı geçen kişi arabuluculuğumla Gazi’ye bu kitabını armağan etmişti. Benimle olan Gazi’nin yaveri, Gazi’nin kişisel ricası üzerine hazırlanan Türkçe çevirisi olduğu halde kitabı bana gösterdi. Buna göre, Takács Zoltán’dan ve diğer Turanî uzmanlardan durumu elverenlerin eserlerini Türk Cumhurbaşkanı’na ulaşturmalarını rica etmenin yerinde olacağını düşünürüm.”

Aynı dönemde, Budapeşte Türkoloji Profesörü Gyula Németh, Atatürk’ün tarih çalışmalarına verdiği önemi bildiği için kendisine Macar âlimlerinin eski Türk tarihi üzerine araştırmalarını hazırlayarak takdim etmiştir.¹⁴⁵² Atatürk, 1935 senesinde Budapeşte Elçiliği vasıtasıyla Macar araştırmacılar tarafından hazırlanan

¹⁴⁵⁰ OSZK Kézirattár Németh Gyula hagyatéka Fond 121-14.

¹⁴⁵¹ MNL K 63 289. bağ 1934 32/7. başlık Ankara’dan 11 Ekim 1934 tarih ve 116/pol.1934 tarihli rapor.

¹⁴⁵² OSZK Kézirattár Gyula Németh hagyatéka Fond 121 – 322. Mektubun bir sureti için Bkz. EK-13, s.476.

Türk halklarıyla ilgili çalışmaları içeren bir bibliyografya hazırlanarak en kısa sürede, örneğin on beş gün içinde, sunulması talimatını vermiştir.¹⁴⁵³

Kültürlerarası etkileşim araçlarından biri olan çeviri, toplumların birbirlerini tanımalarına ve gelişmelerine oldukça önemli katkı sağlamıştır.¹⁴⁵⁴ Türkiye’de 1925 yılında çeşitli bilim adamlarına ait insani ve sosyolojik nitelikteki kaynak kitapların çevrilerek basılacağı bildirilmiş ve tercüme faaliyeti İnönü hükümetinin programına alınmıştır.¹⁴⁵⁵ 1926 senesinde Meclis tarafından bir Telif Ve Tercüme Heyeti atanmıştır.¹⁴⁵⁶ İki savaş arasındaki dönemde ünlü Macar edebiyatçı Mihály Babits (1883-1941), Sophocles, Dante, Shakespeare, Goethe and Baudelaire’in eserlerini Macarca’ya çevirmiştir. Bu dönemde Fin-Ugor dilinin kendine has özelliği Macar edebiyatının Batı dillerine çevrilmesinin önünde bir engel olmuştur.¹⁴⁵⁷ Ancak, aynı dil ailesinden gelen Türkçe ve Macarca arasında çeviriler yapmanın çeşitli yolları aranmıştır.

İki dil arasındaki çeviri faaliyetlerini etkinleştirmek amacıyla 1925-1926 yıllarında iki ülkenin Eğitim Bakanlıkları vasıtasıyla girişimde bulunulmuş; Hamid Zübeyr Koşay başkanlığında ortak bir çeviri komisyonu kurulması fikri gündeme gelmiştir. Bu komisyonun amacı, düzenli olarak her iki dilde de üretilen edebî eserlerin karşılıklı olarak anadilinden çevrilmesinin temininin ve sürekliliğinin sağlanmasıdır. Bu doğrultuda, Macaristan’da Türkoloji öğrencilerinden, Türkiye’de de tahsilini Macaristan’da yaparak memlekete dönen öğrencilerden istifade edilmesi planlanmıştır.¹⁴⁵⁸ Macaristan’da da bir komisyonun kurularak Türk edebiyatından

¹⁴⁵³ MNL K 636 739. bağ 97-335 dosya Lajos Fekete’den Macar Eğitim Ve Din İşleri Bakanı’na 8 Temmuz 1935 tarihli dilekçe.

¹⁴⁵⁴ Sergül Vural Kara, “Tarihsel Değerlendirmeler Işığında Türkiye’de Çeviri Etkinliği”, **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, c.6, S.1 (Haziran 2010), s.94.

¹⁴⁵⁵ Yıldırım, a.g.m, s.45. Osmanlı dönemindeki edebî çeviri çalışmalarına dair bkz. Haşim Koç, “Osmanlı’da Tercüme Kavramı Ve Tanzimat Dönemindeki Edebî Tercümelere Dair Çalışmalar”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, c.4, S.8 (2006), s.351-381.

¹⁴⁵⁶ Esra Akcan, **Çeviride Modern Olan-Şehir Ve Konutta Türk-Alman İlişkileri**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Mart 2009, s.31.

¹⁴⁵⁷ Rothschild, a.g.e., s.391.

¹⁴⁵⁸ MNL K 79 47. bağ 1924–1926 2. başlık 8 Kasım 1925 tarih ve 503/A.kig/1925 sayılı rapor. Macar resmî kurumlarının günümüzde de benzeri bir yaklaşım sergiledikleri gözlemlenebilir. İstanbul Balası Macar Kültür Merkezi yetkilisi, 2015 senesinde Ankara’da bulunan Türk-Macar Dostluk Derneği’ne başvurarak kültürel işbirliği konusunda fikir alışverişi talebinde bulunmuş; çeviri faaliyetlerinden bahsetmiştir: “Sayın Yayınevi, 2013 Aralık tarihinde faaliyetlerine başlayan Macar Kültür Merkezimizde başta Macarcadan Türkçeye çevirilmiş olan eserleri ele alan bir proje başlatmak istiyoruz. Proje boyunca Türkçeye çevrilmiş Macar eserler ve Macar kültür mirasıyla

eserlerin çevrilmesi ve özel bir seri olarak yayınlanması arzulanmıştır: ¹⁴⁵⁹ “*Bize göre bazı çağdaş Türk eserlerinin dilimizde yayınlanması Macar okuyucuda Türkiye’de bugün hâkim olan anlayışın idrak ettirilmesi açısından çok iyi olacaktır.*” Karşılıklı olarak en az üç-dört eserin iki ülke literatürüne kazandırılabilceği düşünülse de söz konusu proje, çalkantılı dönemler, tahsisat yetersizliği ve uzman azlığından ötürü ertelenmek durumunda kalmıştır.

Edebî işbirliği projesi, eser çevirisiyle sınırlı kalmamıştır. Projenin ikinci aşamasını çevrilen eserlerin Türkiye ve Macaristan’da bulunan kütüphanelere gönderilmesi ve bunun sonucunda Ankara’daki Macarlar ve Macaristan’da eğitim görmüş Türklerin istifadesine sunulmak üzere Ankara’da bir kütüphane kurulması da teşkil etmiştir: ¹⁴⁶⁰ “*Bu kütüphane, ancak Macarca bilen Türkler için de daha fazla ilim yapma ve Macar kültürüyle daha derin ilişkiler tesis etme fırsatı sağlayacaktır.*” Çeviri projesinin akamete uğramasına paralel olarak bu plan hayata geçmemiştir.

Macar edebiyatının Türkiye’de sistemli bir şekilde yayınlanmaya başlaması çok daha sonraları mümkün olmuştur.¹⁴⁶¹ Maarif Vekâleti bünyesinde 1940 senesinde açılan ve 1966’ya kadar faaliyet gösteren Tercüme Bürosu,¹⁴⁶² II. Dünya Savaşı’nın hemen ertesinde 1945-46 yıllarında Macarca’dan Türkçe’ye romanları çevirmiştir. *Sadrettin Karatay, Zahir Törümküney, Hamit Zübeyr Koşay, Hasan Eren, Şerif Başstav, Sami Özerdim, İbrahim Kafesoğlu ve Nilüfer Paran* gibi tahsillerini Macaristan’da yapmış ya da Ankara’da Hungaroloji kürsüsünü bitiren isimler bu projeye katkıda bulunmuşlardır.¹⁴⁶³

bağlantısı olan eserleri derleyip konuda yapılması mümkün olan işbirliklerini – panel konuşmaları, tanıtım, imza günleri, çeviri atölyeleri, tekrar basımlar – değerlendirmek istiyoruz.

2014’te TÜYAP İstanbul Kitap Fuarı’nda Onur Konuğu olan Macaristan 2015 senesinde de Kitap Fuarına katılacak ve Türkiye’de yayınlanmış olan Macar yazarların kitapları standımızda ve aynı zamanda Kültür Merkezimizin kütüphanesinde de sergilemeyi arzuluyoruz.

Konuyla ilgili Macar Kültür Merkezi’ne desteklerinizi sağlayacağınızı ümit ederek, olası işbirlik konularıyla ilgili bize dönüş yapmanızı rica ederiz.

Saygılarımızla, Ms. Andrea Gal” Macar Kültür Merkezi ile Türk-Macar Dostluk Derneği arasındaki e-posta yazışması, 1 Ekim 2015.

¹⁴⁵⁹ gös. yer.

¹⁴⁶⁰ **MNL K 79 47. bağ 1924-1926 2. başlık** 29 Kasım 1925 tarih 549/A.kig/1925 sayılı rapor.

¹⁴⁶¹ Çalılık, Hasan Ali Yücel’in önderliğinde başlatılan “Dünya Edebiyatı’ndan Tercümeler” yazı dizisi kapsamında yayınlanan 510 kitaptan 31’i Macar edebiyatına ait olduğu bilgisini vermiştir. Fatma Çalılık, “Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-Macaristan İlişkileri”, **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, c.4, S.2 (Aralık 2015), s.53.

¹⁴⁶² Gezer Baylı, **a.g.e.**, s.6.

¹⁴⁶³ N. Szabó József, “Magyar-Török Kulturális Kapcsolatok A Második Világháborút Követően”, **Világtörténet**, Tavaszy-Nyár 2004, s. 54,55’ten nakleden Çalılık, a.g.m., s.53, dp.93. Bu dönemde

Çağdaş tasnif yöntemiyle Türk arşivini düzenleyen isim ünlü Macar Türkolog ve arşivist Lajos Fekete¹⁴⁶⁴ iken, Ankara'daki Etnoğrafya Müzesinin kurucusu da Macar Türkolog Gyula Mészáros'tur.¹⁴⁶⁵

Bilimsel çalışmalar, II. Dünya Savaşı sırasında da devam etmiştir. Örneğin, Macar arkeolog Géza Fehér (1890-1955), 1944 senesinde Türkiye'ye gelerek tetkiklerde bulunmuş ve bu konuda Macar hükümetine bir rapor sunmuştur. Raporunda Fehér'in ne tür faaliyetler yürüttüğüne ve kimlerle bağlantı kurduğuna ilişkin bilgilere ulaşmak mümkündür:¹⁴⁶⁶

“Hariseion Bursu ile Bizans-Türk karşılıklı etkileşimi üzerine araştırma yapmak üzere, Budapeşte'deki Yunan Elçisi Ekselans Sikilianos'un tasdiğiyle izninin büyük kısmını İstanbul'da geçirdim.

Burada dekan Mehmed Fuad Köprülü ile görüşmüş ve Macar İlimler Akademisi'nin Türk tarihi ve filolojisiyle ilgili kitapları karşılığında Türkiyat Enstitüsü'nün yayınlarının tamamını tedarik edeceklerine; İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ise [İstanbul Üniversitesi] Edebiyat Fakültesi Mecmuası'nı düzenli olarak göndermek üzere anlaşmışlar. Muameleyi başlatmışlar.

Macarcadan Türkçeye çevrilen eserlerden bazıları şunlardır; K. Mikes- Türkiye Mektupları (Sadrettin Karatay- Milli Eğitim Basımevi (M.E.B) 1946); M. Jokai Altın Adam (F. Zahir Törömküney M.E.B 1947); M. Zsigmond, Tanrı Gözünden Irak (Sadrettin Karatay M.E.B 1946); M. Jokai- Yeni Çiftlik Sahibi (Sadrettin Karatay, M.E.B 1948); F. Kölcsey- Öğütler (Necmi Seren, M.E.B. 1949)'dır. Lajos Ziláhy – İki Esir; Mihály Földi – Asrın Kadını; A.Bonyi – Hayat ve Tesadüfler Zahir Törömküney (çev.); Mikes Kelemen – Türkiye Mektupları; Sandor Takats – Macaristan Türk Aleminden Çizgiler; Ferenz Herczeg – Paganlar; Lajos Ligeti – Bilinmeyen İç Asya; Kalman Mikszath – Konuşan Kaftan; Dezső Szabó – Sürüklenen Köy; Ferenc Herczeg – Mavi Tilki; Mór Jokai – Altın Adam; F. Mora – Buğday Tarlalarının Destanı; Mor Jokai – Yeni Çiftlik Sahibi; Károly Kisfaludy – Aldanışlar; Gergely Csiky – Tufeyliler; Ferenc Herczeg – Bizans; M.Lengyel – Tayfun; Móricz Zsigmond – Tanrı Gözünden Irak Sadrettin Karatay (çev.); Mór Jokai – Patrona Halil; Son Budin Paşası; Görünmeyen Yara; Sırmalı Kaftan.

¹⁴⁶⁴ **Lajos Fekete (1891-1969):** Türkolog, tarihçi, yazıbilimci, öğretim üyesi, Macar İlimler Akademisi üyesi. <<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC03975/04272.htm>> (Erişim Tarihi: 26 Şubat 2016).

¹⁴⁶⁵ **Gyula Mészáros (1883-1957):** Halkbilimci, türkolog, öğretim üyesi. <<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC09732/10407.htm>> (26 Şubat 2016) Mészáros'un Etnoğrafya Müzesinin kuruluşuna ilişkin faaliyetleri için bkz. Hüseyin Karaduman, “Gyula Mészáros ve Ankara Etnoğrafya Müzesi”, VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi (Gaziantep 27 Haziran-1 Temmuz 2006).

¹⁴⁶⁶ **K 653 18. bağ 8. başlık** 1944 Yılına ait Kültür Faaliyetleri başlıklı tarihsiz ve isimsiz rapor.

Macar İlimler Akademisi, Türkiyat Enstitüsü'nün Ahmed Caferoğlu'nun editörlüğünü üstlendiği Azerbaycan Yurt Bilgisi isimli mecmuasını iki aydan beri düzenli olarak alıyor, bu derginin hususiyeti Rusya'dan göçen Tatar entelektüellerinin en değerli tarihî ve edebî bilimsel yayını olmasıdır. Daha fazla türkologumuz istifade etsin diye derginin ücretsiz gönderilişine vesile oldum.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin daveti üzerine Ankara'ya gittim, orada bu ayın 9'unda bir konuşma yaptım. Bu münasebetle Türk müzeleri ve eski eserleri genel müdür Hamid Zübeyr Beyefendi'yle olan görüşmem temelinde fikir teatisi yaptık. [Türk Dili Tetkik Cemiyeti] Mecmuası ve bazı yayınlarını MTA'ya gönderecek. Temennim Türk Tarih Cemiyeti'nin kıymetli, Macar tarihini yakından ilgilendiren yayın dizilerini de Akademi için gönderebilirim, daha fazla Ankara'da yayınlanan Türk Tarih, Arkeoloji Mecmuası ve İstanbul müzelerinin yayınlarını da, bunların karşılığında da Archeologiai értesítés mecmuası. Sonuncusunu Baş Müdür Aziz Beyefendi ile görüştim.

Başarılı kişisel ilişkiler kurdum. Bunların arasında en önemlisi Dr. Köprülüzade Fuat ile Budapeşteli öğretim üyesi Dr. András Alföldi arasında; daha sonra Alföldi ile Hamid Zübeyr ve arkeolog Dr. Nandor Fettich, Dr. Moravcsik Gyula ve Hamid Zübeyr ile ve Türkiyat Enstitüsü arasındaki ilişkiler. Alföldi eski Türk savaşçı kavimleri ve kadim Macar kültürü arasındaki bağlantıları inceliyor. Bunların nazik aksülameli oldu, etnolojik ve arkeolojik literatürde yayınlandı, Viyana'da, Frankfurt'ta, Paris'te, Berlin'de ve Londra'da ses getirdi. Araştırmaları Türk ve Macar kadim göçebe kültürüyle ilgilidir. En önemli çalışmasını İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü yayınlamıştır.

Németh Gyula, Budapeşte Üniversitesi Türkoloji profesörü ise hâlihazırda yaşayan Türkologlar arasında sadece linguist olarak değil aynı zamanda tetkik-tarihçi olarak da çalışmaktadır.”

4.3.6. Sportif Faaliyetler

Futbol, 1930’lu yıllarda hem Macaristan hem de Türkiye’de kitlelerce sevilen bir spor haline gelmiştir. Şehirler, mahalleler, fabrikalar, siyasî gruplar kendi futbol takımlarını kurmuşlardır.¹⁴⁶⁷ Futbol sporu ve takımlar arasındaki rekabet, sosyal ve siyasî ihtilafın aracı olmuştur.¹⁴⁶⁸ Türkiye ve Macar millî futbol takımları 17 Nisan ve 22 Nisan 1931 tarihlerinde İstanbul’da iki maç yapmış; bu maçların ikisini de 2-1 ve 4-1’lik skorlarla Macarlar kazanmışlardır.¹⁴⁶⁹ Namal, Zonguldak yöresinde Macar işçilerin kurduğu bir futbol takımından bahsetmektedir.¹⁴⁷⁰ Ünlü Macar futbol adamı Ignace Molnár, II. Dünya Savaşı sonrasında Millî Eğitim Bakanlığı nezdinde futbol uzmanı olarak istihdam edilmiştir.¹⁴⁷¹

Kispest futbol takımının Galatasaray ile 14 Nisan 1940 tarihinde karşı karşıya geldiği ve 6-1 Türk ekibinin galibiyetiyle sonuçlanan mücadeleye Macar devlet adamları siyasî bir anlam yüklemiş; alınan farklı mağlubiyet, Macar Dışişleri yetkililerinde infial yaratmıştır. Bu sonucun ülke itibarını zedeleyeceğine vurgu yapan Dışişleri Müsteşarı, “*tanınmış bir Macar futbol takımının ikinci sınıf ecnebi takımlara feci bir sonuçla mağlubiyetinin Macar dış propagandasına ne kadar kötü tesirinin olacağı*” hususunda Futbol Federasyonu’nun dikkatini çekmiştir.¹⁴⁷²

¹⁴⁶⁷ Futbol takımlarının ve spor cemiyetlerinin Türk Kurtuluş Savaşı’na da katkısı olmuştur. Bu konuda bkz. Veli Necdet Arıç, **Gururluyuz Güçlüyüz Ankaragüçlüyüz 86. Yıl MKE Ankaragücü Belgeseli**, Ankara, yayınevi belirtilmemiş, 1997.

¹⁴⁶⁸ Péter Szegedi, „A futballmező. Kísérlet az 1945 előtti magyar labdarúgószféra történeti-szociológiai modellezésére (Futbol sahası, 1945 öncesi Macar futbol alanı tarih sosyolojisi modellemesine dair bir deneme)”, **Sic Itur Ad Astra**, S. 62 (2011), s.123-129, <http://www.szegedi.in/publi/tanulmanyok/2011_62_sicitudastra_futballmezo.pdf> (Erişim Tarihi: 26 Şubat 2016).

¹⁴⁶⁹ “Macaristan Futbol Federasyonu”, **Tercüman Spor Ansiklopedisi Futbol c.II**, 1981, s.735.

¹⁴⁷⁰ Namal, a.g.m., s.104.

¹⁴⁷¹ Ignace Molnar Futbol uzmanı M.E.B. Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü 1948 Bakanlar Kurulu Karar Sayı ve Tarih: 3/7501 25.5.1948 **BCA 30.18.1.2.116.35.13**.

¹⁴⁷² **MNL K 66 429. bağ 1940 I.5 başlık** Budapeşte’den 3 Mayıs 1940 tarih ve 32.669/3/1940 sayılı yazı.

Atıcılık sporu da hükümetlerarası ilişkilerde bir araç olarak kullanılmıştır. 1933 senesi başında Tarım Bakanı Muhlis Bey (Erkmen) ve Başbakan İsmet Paşa'nın himayelerinde seçkin Türklerin, diplomatik çevrelerin ve sporcuların istifade edeceği bir atlı spor birliği oluşturulmuştur. Macar maslahatgüzarını birliğin yönetim kurulu üyeliğine seçilmiştir. Maslahatgüzar bundan istifade ederek 1933 yılı bütçesinde Avrupa'dan 40 baş at satın alımı için kaynak ayrıldığını gizlice hükümetine iletmış ve atlar Macaristan'dan satın alınmıştır. Bunun dışında ticarî müşavir Ferenc Csiky de birliğin üyesi olarak seçilmiştir; bu da birlik içerisinde etkili Macar nüfuzunun¹⁴⁷³ ticarî ve ekonomik çıkar sağlamak için başarıyla kullanıldığının bir örneğidir.

İsmet Paşa'nın atıcılığa merakını bilen Macar Başbakanı Gömbös, Aachen şehrindeki yarışlara katılmak üzere Almanya'ya giden General Mürsel Bakü'nün komutanlığındaki altı subaydan oluşan sporcu kafilesini bizzat Budapeşte'ye davet etmiştir. 24 Haziran 1935'te yapılan ve Macaristan'da ses getiren müsabakalar sonucunda Teğmen Eyüp Öncü birinci, Saim Polatkan üçüncü ve Yüzbaşı Cevat Kula sekizinci olarak başarı sağlamışlardır. Alanda çalınan İstiklâl Marşı şiddetle alkışlanmış ve Horthy, General Bakü'yü locasına çağırarak kendisini taltif etmiştir.¹⁴⁷⁴

4.3.7. Turizm

1930'lu yılların ikinci yarısında merkezi Galatasaray-İstanbul'da bulunan ve Türk resmî makamlarınca desteklenen NATTA isimli turizm şirketi, 1935 senesinde on – on iki gün sürecek turistik bir gezi düzenleyerek katılımcılar için Başkonsolosluktan vize ücretinde indirim talep etmiş;¹⁴⁷⁵ Macar yetkililer olumlu propagandaya hizmet edeceği düşüncesiyle bu talebi olumlu karşılamışlardır.¹⁴⁷⁶ ITA isimli şirket de Orta Avrupa'ya Türk öğretmen, doktor, teknisyen ve öğrencilere

¹⁴⁷³ MNL K 69 767. bağ 4 Şubat 1933 tarih 1/A.res/1933 sayılı rapor.

¹⁴⁷⁴ Budapeşte'de yapılan at yarışlarında General Mürsel Bakü ve ekibinin başarıları hakkında Elçilikten alınan 27 Haziran 1935 tarihli yazı BCA 30.0.10.0.233.568.13.

¹⁴⁷⁵ MNL K 653 17. bağ 6. başlık 24 Mayıs 1935 tarihinde 18 kişilik bir grup; 39 kişilik bir grup; 24 kişilik bir grup; 25 Temmuz 1936 tarihinde 46 kişilik bir grup için; 31 Temmuz 1936 tarihinde 11 kişilik bir grup için vize indirimi talebinde bulunulmuştur.

¹⁴⁷⁶ MNL K 653 17. bağ 6. başlık İstanbul'dan 13 Nisan 1935 tarih 691/1935 sayılı rapor.

mahsus olmak üzere 15 Temmuz-23 Ağustos tarihlerini kapsayan bir etüd gezisi planlamış ve katılımcılar için vize kolaylığı gösterilmesini istemiştir.¹⁴⁷⁷ Bu tur kapsamında katılımcıların Budapeşte’de üç gün geçirmesi öngörülmüştür.

Yaz aylarını Avrupa’ya seyahat ederek değerlendiren çeşitli Türk öğrenci grupları Macaristan’da da birkaç gün geçirmişlerdir. Tetkik için Almanya’ya gidecek olan Hıfzeddin Veldet Velidedeoğlu başkanlığındaki 33 kişilik grup Macaristan’dan geçmek için konsolosluga başvurmuştur.¹⁴⁷⁸ Yüksek İktisat Ve Ticaret Mektebi öğrencilerinden 33 kişilik bir grup da Osman Fikret’in başkanlığında Orta Avrupa’da bir tetkik ziyareti gerçekleştirmek için ücretsiz pasaport başvurusunda bulunmuşlardır.¹⁴⁷⁹ 19 Şubat 1939 tarihinde Viyana’dan Macaristan’a geçecek olan Ankara Hukuk Fakültesi öğrencileri Profesör Hüseyin Cahit Oğuz Başkanlığındaki 36 kişilik öğrenci grubu vize başvurusunda bulunmuştur.¹⁴⁸⁰ 26 Haziran 1939 tarihinde Asistan Fuat Baykal’ın başkanlığında tetkik yapmak üzere Fransa’ya giden İstanbul Üniversitesi Jeoloji Enstitüsünden kırk dört öğrenciden oluşan bir grup birkaç gün kalmak üzere vize başvurusunda bulunmuştur.¹⁴⁸¹ Yazın bu tetkik seyahatine giderken Macaristan’da hoş vakit geçirmeleri turizm yoluyla propagandanın bir örneği olarak değerlendirilebilir.

24 Mayıs 1936 tarihinde *Magyarország* gazetesinde çıkan haberde Macar turistlerin Türk lirası alabileceklerine ilişkin bir haber yayınlanmıştır. Haberde Macaristan’ın Ankara Elçisi ile Türk hükümet yetkilisinin bu tarihte imzaladığı anlaşmaya göre Macar Millî Bankası’nda işletilmeyen Türk hesapları ile Türkiye Merkez Bankası’nda işletilmeyen Macar hesaplarının yolcu trafiği vasıtasıyla denkleştirileceğinden yani, Türkiye’ye seyahat etmek isteyen Macar turistlerin Türk parasını Millî Banka’dan alabileceğinden bahsedilmiştir. Macar Elçiliği bu konuda yazdığı bilgi notunda böyle bir sözleşmeden ne Macar yetkililerin ne de Türklerin haberinin olduğunu ifade etmiştir. Böyle bir anlaşma da yapılmamıştır.¹⁴⁸²

Türk Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Akademisi, 1938 senesinde Macar Konsolosluguna bir yazı yazarak “*Avrupadaki turistik teşekküller, ticarî ve sınaî*

¹⁴⁷⁷ MNL K 653 17. bağ 6. başlık 19 Temmuz 1938 tarihli dilekçe.

¹⁴⁷⁸ MNL K 653 17. bağ 6. başlık 11 Ocak 1939.

¹⁴⁷⁹ MNL K 653 17. bağ 6. başlık 9 Ocak 1939 tarihli dilekçe.

¹⁴⁸⁰ MNL K 653 17. bağ 6. başlık 17 Şubat 1939 tarihli mektup.

¹⁴⁸¹ MNL K 653 17. bağ 6. başlık 26 Haziran 1939 tarihli telgraf.

¹⁴⁸² MNL K 79 766. bağ 1936 II-d. başlık 24 Mayıs 1936 tarihli rapor.

müesseseler tarafından neşredilen afişleri Akademi tezyinat şubesi afiş salonlarında talebeye teşhir etmek ve bu suretle talebelerimize güzel numuneler göstermek ve bir taraftan onları sanat sahasında yükseltecek olan seyahatlere teşvik etmek” amacıyla Konsolosluk’a gelmiş bulunan veya gelecek olan afişlerin bir suretini istemiş;¹⁴⁸³ Konsolosluk imkânları çerçevesinde Akademi’ye, bir adet afiş gönderebilmiştir.¹⁴⁸⁴

4.3.8. Sağlık

Turan Cemiyetinin 13 Ekim 1928 tarihinde yaptığı toplantıda gündeme getirilen ve Macar Sefiri Tahy’nin sözlü teklifiyle, Türk vatandaşlarının Macaristan’daki hastanelerdeki tedavilerinden doğan masrafların devlet hazinesinden karşılanması hususunda Halk Refahı ve Çalışma Bakanlığı Müsteşarı, 13 Kasım 1928 tarihinde bir tamim yayımlamıştır.¹⁴⁸⁵ Buna göre, ülkedeki kamu hastaneleri, devlet hastaneleri ve enstitüleri, üniversite klinikleri ve devlet çocuk hastanelerinde tedavi edilen Türk vatandaşlarının bir bedel ödememesi ve tedavi masraflarının devlet hazinesinden giderilmesine hükmedilmiştir.¹⁴⁸⁶

Bu tamim uyarınca 13 Mart 1930 tarihinde Budapeşte’deki bir devlet hastanesinde tedavi gören Bayburt nüfusuna kayıtlı Behardir Hassan isimli Türk vatandaşının tedavi masraflarının nasıl karşılanacağı sorusu gündeme gelmiş, Budapeşte Belediye Başkanlığı ödeme güçlüğü bulunan ve vatandaşlık belgesini ibraz edemeyen bu kişinin durumunu 20 Şubat 1931 tarihinde Dışişleri Bakanlığı’na bir yazı göndererek görüş istemiştir.¹⁴⁸⁷ Tahy’nin de belirttiği üzere mütekabiliyet esasına göre Türkler de böyle bir düzenleme yaptıkları takdirde Türkiye’de yaşayan Macar sayısı Macaristan’da yaşayan Türk sayısından fazla olduğu için Türk devlet

¹⁴⁸³ MNL K 653 17. bağ 8. başlık 24 Şubat 1938 tarihli yazı

¹⁴⁸⁴ MNL K 653 17. bağ 8. başlık 19 Nisan 1938 tarihli yazı.

¹⁴⁸⁵ MNL K 70 300. bağ Halk Refahı ve Çalışma Bakanlığında Dışişleri Bakanlığına 9 Ocak 1929 tarih 4820 sayılı yazı.

¹⁴⁸⁶ MNL K 70 300. bağ Halk Refahı ve Çalışma Bakanlığının Müsteşarının Macaristan’daki Kamu hastaneleri, Devlet Göz Hastanesi, Gyula Devlet Hastanesi, Devlet Ruh ve Sinir Hastalıkları Enstitüsü Müdürlüğü, Budapeşte Başkent ve Üniversite Hastanelerinin Malî Daireleri ve Çocuk hastaneleri Enstitüsü müdürlüklerine gönderilen 13 Kasım 1928 tarih ve 128.108/1928 sayılı tamim.

¹⁴⁸⁷ 5 Mayıs 1894 Bayburt doğumlu baba adı Behardir Hasan anne adı Szaline Fender ve Bayburt nüfusuna kayıtlı Behardir Hassan (Bahadır Hasan), Budapeşte Payitaht Kamu Hastanesi’nde 13 Mart 1930 tarihinde tedavi olmuştur. Tedavi edilen kişinin Macar vatandaşlığı yoktur, 5 Kasım 1866’da Bayburt nahiyesinde doğan babasının vatandaşlığını almıştır. MNL K 70 300 bağ Budapeşte Belediye Başkanlığından Dışişleri Bakanlığı’na 20 Şubat 1931 tarihli yazı.

hazinesine Macaristan'inkinden daha büyük yük binmiş olacaktı.¹⁴⁸⁸ Müsteşar, bu sefer de 5 Ekim 1931 tarihli yeni bir tamimle Budapeşte Belediye Başkanlığı'nın talebinin reddedilmesi talimatını vermiştir.¹⁴⁸⁹ Böylece 1931 senesi içerisinde Budapeşte'deki bir hastanede tedavi olan Kemal Mustafa isimli hastanın da masrafları Macar devlet hazinesince ödenmiştir.¹⁴⁹⁰ Türk vatandaşlarına sağlanan bu imtiyaz tek taraflı olarak uygulanmıştır.

Macar Dışişleri Bakanlığı'ndan İstanbul Başkonsolosluğu'na gönderilen bir talimatta Macar Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Birliği Propaganda Dairesi Başkanı Eczacı Tibor Ambrus başkanlığındaki heyetin, İstanbul Üniversitesi Rektörü'nün davetiyle 12 Mayıs 1936'da Türkiye'ye geleceği ve halk sağlığı uzmanı Dr. Gyula Darányi'nin üniversitede; Dr. József Melly'nin ise radyoda birer konferans vereceği ifade edilerek konukların manevî olarak desteklenmesi rica edilmiştir. Etkinlikte aynı zamanda "İlca Şehri Budapeşte" isimli bir de film gösterilmiştir.¹⁴⁹¹

4.4. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF) Hungaroloji Enstitüsü

DTCF'nin kuruluşundaki amaç, 14 Haziran 1935 tarih ve 2795 sayılı kanunda *"millî kültürümüzün esas temelleri olan dil ve tarihimizi, bilim metodlarına göre incelemek; her iki alanda gerçek değerlerimizi belirtmek ve ilim dünyasına millî varlığımız ve kültürümüz hakkında sağlayacağı yeni verilerle bu konuları Milletlerarası bilim değerinde aydınlatmak ve iletmek düşüncesi"* olarak belirtilmiştir.¹⁴⁹² Fakültenin kuruluş aşamasında Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak, Budapeşte Elçiliğinden Macar üniversitelerinin yeni açacakları fakülteye muadil fakültelerinin kuruluş mevzuatı ile *"Fakültenin bu Akademik yaşayışını sükûn ve ahenk içinde yürütmek, ilmiğ faaliyet ve hareketi, idariğ bürokrasi altında sekteye uğratmadan, kendi hür sahasında serbest işletmek ve iletmek için administrasyon denilen dahiliğ idare makinesini en yeni teknik metodlarla tanzim ve tedvir edecek dâhiliye müdürlüğünün modern teşkilâtı ve*

¹⁴⁸⁸ MNL K 70 300. bağ İstanbul 7 Temmuz 1931 tarih 1113/A/kig.1931 sayılı rapor.

¹⁴⁸⁹ MNL K 70 300. bağ 5 Ekim 1931 tarih ve 2944/1931 sayılı tamim.

¹⁴⁹⁰ MNL K 70 300. bağ Halk Sağlığı Ve Çalışma Bakanlığının 23 Ekim 1931 tarih ve 76.656/1931.II sayılı yazısı.

¹⁴⁹¹ MNL K 653 17. bağ 8. başlık Budapeşte'den 28 Nisan 1936 tarih ve 31279/11/1936 sayılı talimat

¹⁴⁹² 22 Haziran 1935 tarih ve 3035 sayılı **Resmî Gazete**.

vazifeleri, memurlar, müstahdemler ve bütün personel mes'eleleri, bina, muhasebe ve para sarfi işleri hakkındaki talimat ve nizamnamelerinin tetkik edilerek gönderilmesi" talebinden fakültenin kuruluş aşamasında titiz bir tetkikte bulunulduğu anlaşılmaktadır.¹⁴⁹³

Bu tetkikler neticesinde Fakülte bünyesinde 1936 senesinde Hungaroloji Bölümü, *Dil ve Tarih Fakültesi Hungaroloji Enstitüsü* adıyla ayrı bir enstitü olarak kurulmuştur.¹⁴⁹⁴ Atatürk iki millet arasında akrabalık olduğunu düşündüğü ve iki ulus arasında kültürel alanda yakınlaşma fikrini desteklediği için bu enstitünün kuruluşuna önem vermiştir. Avrupa'nın kalbinde Türk dostu bir ulusun varlığının önemi de kendisini bu fikre sevk etmiştir. Süslü, 1986 senesi itibarıyla Hungaroloji Kürsüsü'nün önemine dair şu değerlendirmede bulunmuştur:¹⁴⁹⁵ "*Türk-Macar ilişkileri, Hungarolojinin ağırlık verdiği bir konudur. Hungaroloji Anabilim Dalında bu münasebetlerin Türk dili, Türk tarihi ve Türk kültürü bakımlarından değerlendirilmesine büyük ağırlık verilir. Bu sebeple Hungaroloji, Türk dili ve Türk tarihi gibi millî bilim alanlarımızın değerli bir yardımcı koludur.*" İlk kuruluşundan itibaren kürsüde Türk bilim hayatına mühim katkıları olan Tayyip Gökbilgin, Şerif Baştav gibi isimler okumuştur.

Kürsünün Macaristan'dan gelen ilk okutmanı ve düzenleyicisi Dr. László Rásonyi (1899-1984)'dir.¹⁴⁹⁶ Kurum bünyesinde 1940'lı yıllarda görev yapan diğer Macar öğretim elemanları ise Dr. Tibor Halasi-Kun¹⁴⁹⁷ ve János Eckmann'dır.¹⁴⁹⁸

¹⁴⁹³ Elçilik bu konuda Prof. Németh'in görüşüne başvurmuştur. **OSZK Kézirattár Németh Gyula hagyatéka Fond 121-613** Türkiye Riyaseticümhur Umumî Kâtipliğinden 3 Temmuz 1935 tarih 4-660 sayılı yazı.

¹⁴⁹⁴ Azmi Süslü, **D.T.C.F.'nin 50 Yıllık Tarihi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları: 355, 1986, s. 156. Süslü, enstitünün kuruluş tarihi olarak 1936 yılını işaret etse de Kasım 1935 itibarıyla László Rásonyi'nin Ankara'ya yerleşerek faaliyetlerine başladığı anlaşılmaktadır. Bkz. **OSZK Kézirattár Balogh József hagyatéka Fond 1-2676** 12 Kasım 1935 tarih 24075 sayılı mektup. Enstitü daha sonra, Batı Dilleri Ve Edebiyatı Bölümü altında yeniden tanzim edilmiş; günümüzde ise çalışmalarını Hungaroloji Anabilim dalı adıyla sürdürmektedir. <<http://www.dtcf.ankara.edu.tr/?p=719>> (Erişim Tarihi: 26 Şubat 2015)

¹⁴⁹⁵ Süslü, **a.g.e.**, s.157.

¹⁴⁹⁶ Rásonyi'nin 1940 senesine ait Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan görev süresi uzatımı için bkz. Laszla Rasonyi (Rásonyi László) Profesör DTCF 1940 Karar No: 2/12796 Tarih: 8.2.1940 **BCA 30.18.1.2.90.12.8.**

¹⁴⁹⁷ Halasi-Kun (Halasi-Kun Tibor); **Görevi:** Türkolog Profesör; **Görev Yeri:** DTCF; **Görev Senesi:** 1948; **Bakanlar Kurulu Karar No:** 3/6962 **Tarih:** 31.01.1948; **Görev Süresi:** 1.1.1948 - 31.12.1948 **BCA: 30. 18. 1. 2. 115. 89. 15.**

¹⁴⁹⁸ Eckmann (Eckmann János), **Görevi:** Okutman lektör – Türkolog; **Görev Yeri:** DTCF; **Görev Yılı:** 1948 **Bakanlar Kurulu Karar No:** 3/6962 31.01.1948; **Görev Süresi:** 1.1.1948 - 31.12.1948 **BCA 30.18.1.2.115.89.15.**

Bütünüyle Türk hükümetine bağlı olmasına rağmen, bu kurumda çalışan Macar ilim adamları ülkelerinin kurumlarına enstitünün işleyişi ve kendi faaliyetlerine ilişkin raporlar göndermişlerdir. Bu durumda kurumun Macar Dışişleri Bakanlığı tarafından dış propaganda için kullanılmak istendiği söylenebilir.

Rásonyi, kurumun ders araç-gereçleriyle donatımı, kitap ve mecmua gibi materyalin temini için çeşitli kurum ve kuruluşlarla temasa geçmiş; kürsünün ihyası için 1 Eylül 1936'da Macar hükümetinden Üniversite Matbaası tarafından basılan *Hungarologia* serisinin; *Révai Nagylexikon* isimli ansiklopedinin, *Macar Tarih İlmî El Kitabı* isimli eseri ve *Nouvelle Revue de Hongrie* ve bu mecmuanın İngilizce sürümü olan *Hungarian Review* mecmualarının gönderilmesi yönünde talepte bulunmuştur. Ayrıca bir gramofon ve Macar müziği plakları; diyapozitifler; kabartmalı Macaristan haritası; tarih haritası, farklı Macar havalilerinden çekilmiş resimler ile Devlet Başkanı ve Eğitim Bakanı'nın fotoğraflarını istemiştir.¹⁴⁹⁹ İstenen malzeme tedarik edilmiş; Bakanlık kendisine konferanslarda kullanılmak üzere 318 pengö değerinde altı diyapozitif; 465 pengö değerinde yayın, harita ve resim göndermiştir.¹⁵⁰⁰

Hungaroloji kürsüsünün ilk öğrencileri *Şerif Baştav (1913-2010)*, *Ahat Ural Bikkul*, *Ahmet Temir (1912-2003)*, *Büyük Nâzım*, *Küçük Nâzım*, *Behçet Taner* ve *Tayyib Gökbilgin (1907-1981)* olmuş; bu öğrencilere *İbrahim Kafesoğlu (1912-1984)* ve *Ziya Tugal* da eklenmiştir.¹⁵⁰¹

Rásonyi, Enstitünün faaliyetlerine ilişkin 1942 senesine ait yıllık değerlendirme raporunda savaş zamanı öğrencilerin bölüme rağbet etmediklerinden; erkek öğrencilerin askere alınmalarından ötürü sadece iki kız öğrencisinin olduğundan, onların da diğer bölümlere yönlendirildiğinden bahsedilmektedir.¹⁵⁰²

“Türkiye'nin sürekli askerî hazırlığından ötürü özellikle erkek öğrencilerin sayısı gerçekten azdı. Bunun yanında daha

¹⁴⁹⁹ MNL K636 713. bağ 65-287. başlık Macar Din Ve Eğitim İşleri Bakanlığı'nın 6 Kasım 1936 tarih ve 28366 sayılı rapora ek 20 Ekim 1936 tarihli rapor.

¹⁵⁰⁰ MNL K636 713. bağ 65-287. başlık 28 Kasım 1936 tarih ve 28,822 sayılı rapora ek 7 Ocak 1937 tarihli Rásonyi'ye yapılan yazışma

¹⁵⁰¹ Ayşe D. Kuşçu, “Portre: Prof. Dr. Mekki Şeref Baştav”, *Türk Yurdu*, c.30, S.280 (Aralık 2010), <<http://www.turkmacar.org.tr/index.php/emegi-gecenler/profdr-mekki-serif-bastav#12>> (Erişim Tarihi: 26 Şubat 2015).

¹⁵⁰² MNL K 66 532. bağ 1942 László Rásonyi'nin “1942 Senesi Türkiye'deki Faaliyetlerim Hakkında” Başlıklı Dışişleri Bakanlığı'na sunduğu rapor

ziyade yönden anlamazlık ve kıskançlıkların belirli işaretlerini tecrübe ettim. İlkinde kısmen siyasî kökenli duyguları da dikte ettiler. Diğerinin ise bir örneği var: 1938'de Türkoloji öğrenim planının hazırlanması[na ilişkin bir] komisyonu teşkil edildi; komisyona dünyada tanınan Prof. Fuat Köprülü'nün tavsiyesiyle şahsımı seçtiler. O zamana kadar mevcut olan ilkel ve tek taraflı, sadece Osmanlı'ya dayanan öğretim planı yerine daha genel, daha ayrıntılı bir müfredat üzerine çalıştım. Buna göre, iki sene sonra Dr. Tahsin Banguoğlu, Türkoloji öğretmenlerine temel ilkeleri uygulamada yetkili bir müfredat verecektir. Şu farkla ki, ana dal Türkoloji'nin yanında Macar dili tavsiye edilen yandallar arasında olacaktır; yani Hungaroloji [esas] rol almayacak. Tahsin Banguoğlu, bundan sonra Türkoloji'den öğrencim olmaması için elinden geleni yaptı. En yetenekli birinci öğrencilerimin Türkoloji bilgilerini yetersiz bulmasını sebep gösterdi.”

Macar bölümünün itibarsızlaştırılmasından şikâyet eden Macar öğretim görevlisi, biri Türkiye doğumlu bir Macar olan iki öğrencisinin sınavlarını verdiğini bildirmiştir. Rásonyi'nin aktardığına göre, rapora konu olan senede Enstitüden bir öğrenci mezun olmuş; diğer bir öğrenci Şerif Baştav ise Rásonyi'nin bulunduğu bir burs ile Macaristan'a gitmiştir.¹⁵⁰³

Rásonyi'nin halefi Dr. Halasi-Kun da göreve başlamasından kısa bir süre sonra kaleme aldığı raporunda kürsüdeki öğrenci sayısının azlığına temas etmiştir.¹⁵⁰⁴ Kun, faaliyetleri I. Dünya Savaşı sonunda durdurulan Macar Enstitüsü'nün İstanbul'da yeniden kurulması ve Ankara'da Macar devletinin yasalarına tâbi bir Macar Kültür Merkezi'nin kurulması için bir girişimde bulunmuştur.¹⁵⁰⁵

¹⁵⁰³ gös.yer.

¹⁵⁰⁴ MNL K 66 570. bağ Halasi Kun'un 1943 Yılına Ait Kültür Faaliyetleri başlıklı raporu 5 Ekim 1943 tarihli raporu

¹⁵⁰⁵ gös.yer.

SONUÇ

I. Dünya Savaşı'nda mağlup olan Osmanlı ile Habsburg İmparatorluklarının yıkılmasıyla doğan Türkiye ve Macaristan devletlerinin aralarında cereyan eden ilişkilerin incelendiği bu çalışmada iki ülke arasındaki siyasî ilişkiler, savaş sonrası dönemde uluslararası gelişmeler ve büyük devletlerin siyasetleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. İncelemeye konu olan dönemde Türkiye ile Macaristan'ın ilişkilerine bakıldığında kurumsal örgütlenme, devlet modeli, toplumsal dönüşüm, ekonomi vs. gibi hususlarda iki devletin birbirini örnek aldığı ya da birinin diğerine model oluşturduğu söylenemez. Yine de bu iki devleti ilişki kurmaya sevk eden, onları bir arada tutan ortak değerler ve değerlerin teşvik ettiği ilişkiler olmuştur. Bu ilişkileri siyasî, iktisadî ve kültürel ilişkiler olarak sınıflandırmak mümkündür.

I. Dünya Savaşı sonrasında dünya barışını hâkim kılmanın yolu olarak güç dengesi siyaseti, müşterek emniyet sisteminin tesisiyle ikame edilmek istenmiştir. Barış antlaşmalarının düzeni sağlamakta yetersiz oluşu ve galipleri kayırırken mağlupları ezmesi neticesinde bu ülkü gerçekleşmemiştir. Kâğıt üzerinde müşterek emniyet sistemi geçerli olsa da perde arkasında devletler çıkarlarını temin etmek için ittifaklar kurma yoluna gitmişler ve 1930'lu yılların başından itibaren dünyada kutuplaşma ve güç dengesi yeniden belirmeye başlamıştır. Türkiye ile Macaristan'ın ilişkileri de bu güç dengesi siyasetinden bağımsız olarak değerlendirilemez.

İki ülkenin aralarındaki ilişkilere dostluk havası hâkim olmuştur. Mütarekeden sonra kesilen temasların yeniden resmen başlaması için tarafların 1923 yılının sonunu beklemeleri gerekmiştir. 1922 yılında Yunan güçlerine karşı Büyük Taarruz sonucunda kazanılan zaferin ardından İngiltere, Yugoslavya ve Romanya'yı Türklere karşı "yeni bir Yunanistan" olarak öne sürmek istemiştir. Böylece doğacak karışıklıktan Yugoslavya ve Romanya ile aralarında ihtilaf bulunan Macaristan da yararlanmayı planlamıştır. Her ne kadar Macar kamuoyunda eski bir Balkan devleti oluşu ve Balkan devletlerinde bulunan Macar kökenli azınlıklar olması nedeniyle Lozan Barış Konferansı'na davet edilmeleri gerektiğine yönelik bir beklenti oluşmuş olsa da Macar hükümeti bu konferansa davet edilmemiştir. Romanya, I. Dünya Savaşı sonrasında Rusya'dan Besarabya'yı, Macaristan'dan da Transilvanya'yı

olarak topraklarını genişletmişti. İki devlet ile de arasında ihtilaf vardı ve Rusya'nın Romanya'ya saldırması söz konusuydu. Macar hükümeti, böyle bir saldırı olduğu takdirde Transilvanya'yı geri almak için Romanya'ya girmeyi planlıyordu. Bu meyanda, hükümet Lozan Konferansı devam ederken Anadolu'ya bir temsilcisini gizlice göndermiş ve başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Sovyet Rusya'nın müttefiki konumundaki Ankara hükümetiyle bu konuda görüşmeler yapmıştır. Macaristan'ın bu dönemde Sovyet Rusya ile ittifak yapması halinde bu ittifaktan iki tarafın da faydalanması mümkün olabilirdi; ancak Macaristan'ın yakın geçmişte yaşadığı komünizm tecrübesi ve devlet başkanı Horthy'nin olumsuz tutumu bu işbirliğine olanak vermemiştir.

Macar muhalefet hareketinin bir mensubu olan eski başbakanlardan István Friedrich de hükümetin yetkilendirmesi olmaksızın "*Macar halkının adına*" Anadolu'ya gelerek Mustafa Kemal Paşa ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Aslında Friedrich, Kemal Paşa'ya İtalyan Dışişleri Bakanı Nitti'nin Lozan Konferansı'nda işbirliği yapma teklifini iletmiştir. Anadolu'daki gizli müzakereler sonucunda Ankara ile Budapeşte arasında askerî ve siyasî ittifak yapılmamıştır; ancak bu temas yeni Türk devletinin bağımsızlığını kazanmasının ardından iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerinin hızla başlatılmasına vesile olmuştur. 18 Aralık 1923 tarihinde imzalanan Dostluk Antlaşması'nın iki ülke için de sembolik bir anlamı vardır. Macaristan'ın Trianon Antlaşması'ndan sonra ilk defa siyasî bir antlaşma imzaladığı devlet Türkiye'dir. Türkiye'nin de Türkiye Cumhuriyeti adıyla siyasî bir antlaşma imzaladığı ve tasdik ettiği ilk devlet Macaristan Krallığı olmuştur. 1924 senesinin Mayıs ayında Budapeşte ve İstanbul'da karşılıklı açılan elçiliklerle diplomatik ilişkiler 1945 senesine kadar kesintisiz sürdürülmüştür.

Lozan sonrasındaki dönemde Türk-Macar siyasî ilişkilerinin seyri, Türk-İtalyan ilişkilerine paraleldir. Türkiye, İtalya ile yakınlaştığı dönemde Macaristan ile de yakınlaşmış; İtalyanlar ile mesafeli durduğu anda Macarlar ile de arasına mesafe girmiştir. Balkanlar'da nüfuz sahibi olmak isteyen İtalya, Fransa ve Yugoslavya'yı bunun önünde bir engel olarak görmüştür. 1920'li yılların başında toprağına göz diktiği Türkiye ile Musul Sorunu'nun hallinden itibaren yakınlaşan bu devlet, Yunanistan ile Türkiye arasındaki sorunu çözerek bu ülkeleri kendisine yakınlaştırmayı amaçlamış; bu uğurda yakın müttefiki Macaristan'ı da işini içine

sürmüştür. Ne var ki aralarındaki ihtilafı çözen Türkiye ve Yunanistan, İtalya'ya yakınlaşmak yerine omuz omuza verip Balkanlar'da bir güvenlik bloğunun teşkili için çalışmışlardır. Böyle bir oluşumu kendi çıkarlarına gören Yugoslavya ve Romanya da buna dahil olmuştur. Böylece Küçük İtilâf da işin içine girmiş, İtalya iyice bölgeden uzaklaşmıştır. 1920'li yıllar boyunca bölgenin hamisi olmak yönünde nüfuz mücadelesi içine giren İtalya ve Fransa'nın etkileri 1930'lu yılların ortasından itibaren kaybolmuş; malî ve ticarî araçları başarıyla kullanarak aradan sıyrılmayı başaran Almanya bu nüfuz boşluğunu doldurarak iki gücün de yerini almıştır.

İtalya'nın emellerini gören ve bu devleti kendisine bir tehdit olarak algılayan Türkiye, Yunanistan ile anlaştıktan ve Yugoslavya'yı kendi tarafına çektikten sonra Balkan ittifadı için girişimde bulunmuştur. Macarlar da bu yöndeki gelişmeleri dikkatle takip etmişlerdir. Türkiye, Macaristan'ı da kuracağı Balkan bloğuna davet etmiştir. Ne var ki, revizyon hülyasına kapılan Macaristan bu şekilde izlediği siyasetin başarılı olamayacağını görmüş ve Türkiye'den uzaklaşmıştır. Türkler, Alman-İtalyan rekabetinin ve yayılcı siyasetlerin neye mal olacağını öngörmüşler ve Macarları bu konuda uyarmışlardır; ancak Macaristan bunu çok geç görmüştür. Macaristan'ın bu kararında bulunduğu coğrafi konum ve çevreden gelecek saldırılara karşı savunmasız kalmış olmasının da etkisi vardır. Şayet Türkiye de Lozan ile bağımsızlığını kazanmasaydı içinde bulunduğu durumda karar vermesi bu kadar kolay olmayabilirdi. Türkiye müstakil bir devlet olduğu ve Lozan Antlaşması ile Sevr dayatmasını yırtmayı başardığı için istediği güçle istediği işbirliğine girebilmiş; denge siyasetini başarıyla uygulayabilmiştir. Macaristan ise, Türkiye'nin aksine, sırtını hep bir güçlü devlete dayamak zorunda kalmış; sırtını dayadığı müddetçe de kendisine dayatılanı yapmak zorunda kalmıştır. II. Dünya Savaşı'nda Macaristan da Türkiye gibi büyük devletlere karşı denge siyaseti izleyerek amacını gerçekleştirmek istese de coğrafi konumu buna müsaade etmemiş; önceden sırtını dayadığı Almanya'nın saldırganlığının kurbanı olmuştur. Savaşa giden dünyada iki ülkenin beklentileri ayrışsa da hükümetler aralarındaki mevcut iyi ilişkileri bozmaktan sakınmışlardır.

II. Dünya Savaşı esnasında içine sürüklendiği durumdan kurtulmak isteyen Miklós Kállay'ın başbakanlığı idaresindeki Macar hükümeti, Türkiye aracılığıyla müttefiklerle temas kurmaya çalışmış; bunu fark eden Hitler, bunun bedelini

Macaristan'ı işgal ederek ödetmek istemiştir. Kállay'ın akıbeti de, tarihteki Macar liderler Imre Tökhöly, Ferenc Rákóczi ve Lajos Kossuth ile aynı olmuş; Türkiye kendisine siyasî mülteci olarak kucak açmıştır.

Ekonomiyi tarım, sanayi, altyapı, eğitim, zihniyet ve davranışların bir bütünü olarak değerlendirmek gerekir. Bu noktadan hareketle, kültürel ve duygusal bağlamda duyulan yakınlığın siyasî ve ekonomik işbirliğinin de önünü açması hedeflenmiştir. Atatürk ve Horthy'nin birbirlerine yazdıkları mektuplarda ve heyetlerin karşılıklı kabullerinde dile getirdikleri düşüncelerinde bunu görmek mümkündür. İki ülke başbakanlarının birbirlerini karşılıklı ziyaretlerinde de öne çıkan konulardan biri ekonomik işbirliğinin artırılmasına yönelik arayışlar olmuştur. Kültürü bir araç olarak kullanan Macar dış siyaseti, iki ülke arasındaki kültürel etkileşimden doğan sinerjiden Türkiye'de siyasî nüfuz ve iktisadî bazı imtiyazlar temin etmek için yararlanmak istemiştir. Ne var ki, bu kültürel yakınlık ilişkilerin itici gücü olarak görülse bile *realpolitik* ve malî zorluklar bir yerden sonra devreye girerek siyasî ve iktisadî işbirliği sürecini akamete uğratmıştır. Diğer bir deyişle, iki ulus arasındaki yoğun ve dostane ilişkiler ekonomi alanında arzu edilen işbirliğini harekete geçirememiştir.

Trianon sonrası Macar toprakları paylaşılınca ülkenin hammaddesi tükenmiş; sermayesi kalmamıştır. Çöken ekonomisi ve sanayisi daha ziyade tarıma bağlı olmuştur. Bu yüzden, ekonomisini ayakta tutmak için ihtiyaç duyduğu malları dışarıdan alması; yani ticaret yapması gerekmiştir. Macaristan, imparatorluğun dağılmasının ardından tarım ürünü ihracatçısı haline gelmiş; Habsburg dönemindeki otarşi, yerini ticarete dayalı açık ekonomiye bırakmıştır. Bu da yüzünü Türkiye'ye dönmesine neden olmuştur. Türkiye ise, kendi kaynaklarıyla uzun dönemde kalkınabilecek bir duruma gelebileceği için yabancı sermayeye ihtiyaç duymuştur. Bu bağlamda, Macaristan'da hammadde olmadığı için işlemeyen tam donanımlı fabrikaların tamamen sökülerek Türkiye'ye taşınması ve burada Macarlarca işletilmesi önerisi de gündeme gelmiştir. 1920'li yıllarda neredeyse sıfır seviyesinde olan Macar yatırımları, Dünya Ekonomik Krizi'nin ardından Türkiye'nin devletçi ekonomi siyasetine başvurmasıyla artmış, Macar firmaları devlet ihalelerine girerek elektrik, telefon, su gibi altyapı tesislerinin döşenmesi işlerini almışlar; fabrikalar kurmuşlar, ordunun çeşitli birimlerini donatmışlar, şehirleri ihya etmişlerdir.

Ülkelerindeki işsizlikten ve siyasî ortamdan kaçarak bir fırsat olarak gördükleri Türkiye'ye gelen Macar işçilerin macerası da arzu edildiği gibi bitmemiştir. Ülkelerinde iktisadî ya da siyasî nedenlerden ötürü iş bulamayan çok sayıda Macar şansını Türkiye'de denemek istemiş; bunlardan pek çoğu ülkeye uyum sağlayamayarak krizin ardından Türkiye'den ayrılmışlardır. Kalanların önündeki iş kapıları ise Türk hükümetinin devletçi siyaseti çerçevesinde yapılan katı kanunlar neticesinde kapanmıştır. 1935 senesinden sonra Türkiye'de kalan Macarların büyük kısmı Bakanlar Kurulu kararıyla uzman statüsünde görevlendirilen ve devlete iş yapan kimselerdir.

Türk-Macar ticarî ilişkilerini nicelikten çok nitelik bazında değerlendirmek daha yerinde olacaktır. Türkiye ile Macaristan arasında 18 Aralık 1923 tarihinde imzalanan dostluk antlaşmasının 3. maddesi uyarınca taraflar arasında ilişkilerin ilerletilmesi ve daha fazla gelişim göstermesi hükmüne varılmıştır. Bu madde esas alınarak ticaret müzakereleri başlatılmıştır. Müzakerelerin neticesinde 20 Aralık 1926 tarihinde iki ülke arasında bir ticaret ve iskân sözleşmesi imzalanmıştır. Bu ticaret sözleşmesinin sağlıklı olduğu söylenemez; çünkü Türkiye Lozan Barış Antlaşması eki olarak imzalanan ekonomik sözleşmenin çerçevesinde, antlaşmaya taraf devletler haricinde üçüncü ülkelere en ziyade müsaade verememiştir. Bu sözleşmenin müddetinin sona erdiği 1929 senesine kadar yenilenen '*modus vivendi*'ler ve geçici ticaret anlaşması ile ticarî ilişkiler yürütülmüştür. Aynı sene Türk tarafı, kendi özerk gümrük tarifelerini ilan etmesinin ardından dünya ekonomik krizinin de etkisiyle ticaret rejimini değiştirmiş ve aralarında Macaristan'ın da bulunduğu devletlerle yaptığı ticarete en ziyade müsaadeye mazhar kuralını değiştirerek kontenjan listesine dayalı ticaret yapacağını ilan etmiştir. Ayrıca 1930'lu yılların başından itibaren Türkiye ile Macaristan aralarındaki ticareti dövizden ziyade kliring ve takas usullerine göre tanzim etmişlerdir. İki ülke arasındaki ticaret anlaşması 1933, 1935, 1937, 1941 ve 1944 yıllarında konjonktüre uygun olarak 1930 sözleşmesi esas alınarak güncellenmiştir.

Türkiye'nin ihraç ettiği ürünün çeşitliliği, sanayileşmesiyle doğru orantılı olarak artmıştır. 1920'lerin başında Macaristan'a sadece narenciye, tütün, fındık gibi tarım ürünlerini satabilen ülke, 1930'lardan itibaren kömür gazı, maden, metal gibi sanayi ürünlerini de satmayı başarmıştır. Macar ihracat kalemlerinin büyük kısmı

demir ürünü, zirai makineler ve cihazlar gibi sanayi ürünlerinden oluşurken tekstil ürünleri de önemli yer tutmuştur. Bu ürünler Türk ekonomisinin dönüşümünde önemli rol oynamışlardır. Macaristan Türkiye'den 1920'li yıllarda esas olarak tarım ürünleri özellikle kuru üzüm ve narenciye, Antep fıstığı, meyankökü, ham tütün ve fındık ithal etmiştir. Türk hükümeti her sene dış ticaret dengesine artan bir ağırlık verdiği için 1930'lu yıllardan itibaren iki ülke arasındaki mal hareketliliği azalmıştır. Ancak, iki ülke de yoğun ekonomik ilişki içerisine girmek için istekli olmuştur. Her sene bir kontenjan listesi yayımlayarak hangi ürünleri karşılıklı olarak birbirlerine verebileceklerini belirlemişlerdir. Macarlar İzmir Enternasyonal Fuarı'na katılmışlardır. Türkiye'nin 1931 yılında Budapeşte'de katıldığı fuar ve kurduğu pavyon ses getirmiştir.

Dış ekonomik ilişkilerin ülkelerin sosyal hayatı üzerine de tesiri olmuştur. Türkiye'nin modernleşmesinde Macar uzmanların bilgi birikiminden istifade edilmiştir. Tarımda makineleşmenin tesisi, yeni ziraî yöntemlerin kullanımı Macar uzmanların eliyle gerçekleşen unsurlardır. Macaristan'da ziraat tahsiline giden öğrenciler yurda döndükten sonra öğrendiklerini tatbik etmişlerdir.

I. Dünya Savaşı sırasında müttefik ilişkisinden doğan yoğun ilgi kültürel ilişkilerin de artmasına yol açmıştır. Savaş sonrasında kesilen temasın ardından bu yoğun kültürel ilişkilerin tekrar toparlanması biraz zaman almıştır. Bunda hem Türklerin ecnebilere duyduğu güvensizlik hem de ülkenin kendisini toparlamasının zaman almış olması gibi etmenlerin tesiri vardır. Macarlar ise revizyonist davalarını dünya kamuoyuna anlatabilmek adına sıkı bir kültür propagandasına girişmişlerdir. Türk-Macar ortak kültürel girişimlerine yönelik 1920'li yılların ortasında atılan adımlar meyvelerini 1930'lu yıllarda vermiş; savaşın sonuyla beraber sessizliğe bürünen kültür ilişkileri bu dönemden itibaren randımanlı biçimde yürütülmüştür. Bu hususta sadece Macar tarafının değil; Atatürk'ün de şahsî teşviki olmuştur. DTCF Hungaroloji Enstitüsünün kurulması, devletin görevlendirdiği Macar uzmanların kalkınmaya katkıları, karşılıklı tetkik seyahatleri, öğrenci mübadelesi, tercüme çalışmaları, müzik ve spor alanındaki faaliyetler kültür ilişkilerininin sacayaklarını teşkil etmiş; Macarlar kültürel ilişkilerde müzik, öğrenci mübadelesi, turizm, spor, bilimsel araştırma gibi araçları dış propaganda faaliyetlerinde etkin biçimde kullanmaya çalışmışlardır.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk-Macar ilişkilerinin itici gücü konumundaki Turancılık düşüncesinin savaştan sonra ikili ilişkilerdeki rolü eskisine oranla pek az olmuştur. Macar Turancıları savaştan sonra da Macaristan'da itibarlarını korumuşlardır; ancak, Türkiye'de yeni hâkim olan iradenin ve Cumhuriyetin kurucu kadrosunun Turancılığın da dâhil olduğu her tür düşünceye mesafeli durmasının bu olgu üzerindeki payı büyüktür. Kemalistler, Turancı düşüncenin ikili ilişkilere ne siyasî, ne ekonomik ne de kültürel sahada nüfuz etmesini istemişler; bunu Macar yetkililere zımnen hissettirmişlerdir. Macarlar ise savaş sonrasında Trianon'u dayatan Batılılara karşı çözümün Doğu'ya yönelmek olduğunu düşünerek Türkiye ile olan ilişkilerinde bilhassa kültürel sahada Turancı elitlerin bilgi ve birikiminden istifade etmek istemişlerdir. İmparatorluğun yıkılışının ardından Macar tabiiyetine geçen Arşidük Ferenc József, Turan Cemiyeti'nin hâmisi olmuş; Macar Parlamento binasında bir salon Turan Cemiyeti etkinlikleri için tahsis edilmiş; bu Cemiyet, Türk Sefareti ve Macaristan'ı ziyaret eden Türk yetkililer ile ilim adamları için özel etkinlikler tertiplemiştir. Cemiyetin 1920'li yıllarda Türk Ocağı ile ortaklık kurma girişimleri olmuş; 1931 senesinde bu ocağın ve örgütlerinin kapatılmasıyla bu işbirliği girişimi de sonuçsuz kalmıştır. Hatta Türk Ocaklarının tasfiyesi sürecine Macar Başbakanı Kont Bethlen'in Cumhuriyet Bayramı balosu yerine Türk Ocağının düzenlediği etkinliğe gitmiş olmasının hız kazandırdığı iddia edilmiştir. 1930'lu yıllarda Slav hâkimiyetinin Türk ve Macar ulusları için bir tehdit oluşturması halinde Turancı siyasetin kullanılabileceğine dair Türk ve Macar devlet adamları nezdinde fikir teatileri gerçekleştirilse de Türkiye'nin Balkan Antantı'nı tesis etmek suretiyle bölgesel güvenlik siyasetine gitmiş olması da Turancılık siyasetinin bir kez daha rafa kaldırılmasına neden olmuştur.

Bu tetkikin ışığında, son söz olarak, gücünü ortak geçmişlerinden alan Türkiye ile Macaristan'ın I. Dünya Savaşı sonrasındaki siyasî, iktisadî ve kültürel ilişkilerinin şimdiye kadar bilinenden daha derinlere gittiği söylenebilir.

BİBLİYOGRAFYA

1. ARŞİV BELGELERİ

A. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL)

Macar Millî Arşivi Devleti Arşivi, Budapeşte

1. K 63 Siyasî Şube Fonu,
2. K 64 Siyasî Şube Gizli Yazışmalar Fonu,
3. K 66 Basın ve Kültür İşleri Şubesi Fonu,
4. K 69 Ekonomi Politikaları Şubesi Fonu,
5. K 70 Hukuk Şubesi Fonu,
6. K 73 Savaş Esirleri Şubesi Fonu,
7. K 74 Telgraf Şubesi Fonu,
8. K 79 İstanbul - Ankara Elçiliği Fonu
9. K 653 İstanbul Başkonsolosluğu Fonu.

B. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

1. Cumhuriyet Arşivi, Ankara
 - 030.01 Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü
 - 030.10 Başbakanlık Muamelât Genel Müdürlüğü
 - 030.18 Bakanlar Kurulu Kararları ve Ekleri
2. Osmanlı Arşivi, İstanbul
 - Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM)

C. Auswärtiges Amt Archiv (Almanya Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Berlin)

1. Ankara Büyükelçiliği:
No. 488, 489, 498, 532, 608, 609, 744
2. Budapeşte Büyükelçiliği
Karton 27, 61, 103, No. 252, R 74164

D. The National Archives UK (Birleşik Krallık Ulusal Arşivleri, Kew)

1. Foreign Office General Correspondence (FO 371)

E. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár

(Siyaset Tarihi ve Uzmanlık Enstitüsü Arşivi, Budapeşte)

1. Jungerth Arnothy Mihály hagyatéka Fond 972.

F. Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Kézírtattár

(Devlet Széchényi Kütüphanesi El Yazmaları Koleksiyonu, Budapeşte)

1. Németh Gyula hagyatéka Fond 121.
2. Balogh József hagyatéka Fond 1.

2. TETKİK ESERLER

A. Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

- Ciano's Diplomatic Papers**, Malcolm Muggeridge (ed.), Odhams Press Limited, London, 1948.
- Documents on British Foreign Policy 1919-1939 First Series vol. XVIII**, W.N. Medlicott, Douglas Dakin ve M.E. Lambert (ed.), London, H.M. Stationery Office, 1972.
- Documents on German Foreign Policy 1918-1945 Serie D, vol. 6**, London, Her Majesty's Stationery Office, 1956.
- Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler** Seha L. Meray (çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2001:
- Birinci Takım: Cilt 1, Kitap II; Genel Oturumların Protokolleri Ve Birinci Komisyonun Tutanakları Ve Raporları (Ülke Ve Askerlik Sorunları)**
- İkinci Takım: Cilt 1, Kitap I; Cilt 1, Kitap II; Konferansda İmzalanan Senetler (30 Ocak ve 24 Temmuz 1923)**
- Treaties, Conventions, International Acts, Protocols, and Agreements between the United States of America and Other Powers 1910-1923**, Vol. 3, Washington 1923.
- BALOGH, Sándor, FÖGLEIN, Gizella, **Magyarország Története 1918-1975 Szöveggyűjtemény (Macaristan Tarihi 1918-1975 Metinler)**, Budapest, Tankönyvkiadó, 1989.
- BÖLÖNY József, **Magyarország Kormányái 1848-1975 (Macaristan Hükümetleri 1848-1975)**, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978.
- DEÁK, Francis, UJVÁRY, Dezső (ed.), **Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary vol.1 1919-1920**, Budapest, Royal Hungarian Ministry of Foreign Affairs, 1939.
- ERİM, Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri Cilt: I (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)**, Ankara, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, 1953.
- GREBVILLE, J.A.S, WASSERSTEIN, Bernard (der.), **The Major International Treaties of the Twentieth Century Volume I**, London and New York, Routledge, 2001.
- SOYSAL, İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları. I. Cilt (1920-1945)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1983.
- KEREKES, Lajos (ed.), **Allianz Hitler-Horthy-Mussolini Dokumente Zur Ungarischen Aussenpolitik (1933-1944)**, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966,
- KILIÇ, Sezen Kılıç, **Hitler'in Gizli Dosyalarında Türkiye**, İstanbul, İlgü Kültür Sanat, 2012.
- ÖKÇÜN, A. Gündüz (haz.), **Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir Haberler-Belgeler-Yorumlar**, , Ankara, A.Ü.S.B.F. Yayınları:471, 1981.
- ŞİMŞİR, Bilâl (haz.), **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, c.III İspanya-Polonya, Ankara, TTK, 2001.

B. Kitaplar

- A Companion to Hungarian Studies**, Budapest, The Society of the Hungarian Quarterly, 1943.
- Atatürkçülük (Birinci Kitap) Atatürk'ün Görüş Ve Direktifleri**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1983, s.436.
- 1930. évi népszámlálás. IV. rész (1930 senesi Nüfus Sayımı, IV. Bölüm)**, Budapest, 1936,
- Atatürk'ün Bütün Eserleri, c.XVI, İstanbul, Kaynak Yayınları**
- Az 1927 évi Országos Törvénytar (1927 Senesi Düstur)**, Budapest, 1931.
- Bethlen István Gróf Beszédei és Írásai Első Kötet: Válogatott Beszédei (Kont István Bethlen'in Nutukları ve Yazıları: Birinci Cilt: Seçme Nutukları)**, Budapest, Genius Könyvkiadó, 1933.
- Bethlen István Gróf Beszédei és Írásai Második Kötet: Válogatott Beszédei (Kont István Bethlen'in Nutukları ve Yazıları: İkinci Cilt: Seçme Nutukları)**, Budapest, Genius Könyvkiadó, 1933.
- Dörtler Misakı**, T.C. Hariciye Vekâleti Daire IV Şube 1 No. 24, Ankara, Hariciye Vekâleti Matbaası, 1933.
- Düstur: Üçüncü Tertip. Cilt 5: 11 Ağustos 1339-19 Teşrinievvel 1340. İstanbul, Necmi İstikbal Matbaası, 1931.**
- Felsőházi irományok XIII (1927-1944) (Üst Meclis Tutanakları XIII (1927-1944))**
- İsmet Paşa'nın Siyasî ve İçtimai Nutukları 1920-1933**, Ankara, Başvekâlet Matbaası, 1933.
- İstatistik Yıllığı 1951, c.19**, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Yayın No:332.
- Kavanin Mecmuası, c.2.**
- Képviselőházi Napló. IV (Macar Mebus Meclisi Tutanakları IV. cilt)**
- Küçük İstatistik Yıllığı c.III, 1939-1940**, Neşriyat No: 160, Mehmet İhsan Matbaası, 1941.
- Küçük İstatistik Yıllığı c.IV, 1940-1941; Küçük İstatistik Yıllığı 1942-1945**, Yayın No:253, Ankara, 1947.
- Küçük İstatistik Yıllığı c.III, 1939-1940**, Neşriyat No: 160, Mehmet İhsan Matbaası, 1941; **Küçük İstatistik Yıllığı c.IV, 1940-1941; Küçük İstatistik Yıllığı 1942-1945**, Yayın No:253, Ankara, 1947;
- Magyar Statisztikai Közlemények. Magyarország (1925-1929. évi) Külkereskedelmi Forgalmá (Macar İstatistik Bültenleri. Macaristan'ın 1925-1929 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Hareketi)**, Budapest, 1926-1930.
- Magyar Statisztikai Közlemények. Magyarország (1922-1929. évi) (Macar İstatistik Bültenleri. Macaristan 1925-1929 ve Magyar Statisztikai Közlemények. Magyarország (1930-1939. évi) (Macar İstatistik Bültenleri. Macaristan 1930-1939; Magyar Statisztikai Közlemények. Magyarország (1942 évi); Magyar Statisztikai Közlemények. Magyarország (1943-46 évi)**
- Magyar Statisztikai Közlemények. Magyarország (1930-1939. évi) Külkereskedelmi Forgalmá (Macar İstatistik Bültenleri. Macaristan'ın 1930-1939 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Hareketi)**, Budapest, 1931-1940.

- Magyar Statisztikai Közlemények. Magyarország (1922–1929. évi) (Macar İstatistik Bültenleri. Macaristan (1922-1929) ve Magyar Statisztikai Közlemények. Magyarország (1930–1939. évi) (Macar İstatistik Bültenleri. Macaristan 1930-1939; Magyar Statisztikai Közlemények. Magyarország (1942–1946. évi) (Macar İstatistik Bültenleri. Macaristan 1942–1946)**
- Külpolitikai Adatok az 1934. évről**, Kiadja a Magyar Kir. Külügyminisztérium (Macar Kraliyet Dışişleri Bakanlığı 1934 Yılına Dair Dış Siyaset Verileri), 1935.
- Lehistan'dan Bugünkü Polonya'ya**, Polonya Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, 2003.
- Magyar Statistikai Zsebkönyv 1940 (1940 Senesi Macar İstatistik Cep Kitabı)**, Budapest, Magyar Királyi Statistikai Hivatal, t.y, s.22.
- Magyar Statisztikai Közlemények. Magyarország (1942 évi)**
- Magyar Statisztikai Közlemények. Magyarország (1943-46 évi).**
- Magyar Országgyűlési Almanach 1935-1940 (Macar Meclis Almanacı)**, <http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al935_40/376.htm>
- Nemzetgyűlési Napló (Millet Meclisi Tutanakları) 1922. XLVI.**
- Osmanlı İmparatorluğu'nun Ticaret Muvazenesi 1878-1913**, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Neşriyat No.132, Ankara, 1939.
- Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi I**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2013.
- Ratgeber für das Auslandsgeschäft Aussenwirtschafts-Alphabet**, Deutsche Bank Frankfurt, Zentrale Internationale Abteilung, Würzburg, 1978.
- TBMM Zabıt Ceridesi Cilt 20 Devre 2 Yasama Yılı 3 23. İctima Celse 1, 12 Kânunuevvel 1341 (Aralık 1925).**
- TBMM Gizli Celse Zabıtları**, C. IV 2 Mart 1339 (1923) – 25 Teşrinievvel 1934, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1981.
- Törökország II.**, Magyar Nemzeti Bank **Közgadasági, Tanulmányi és Statisztikai Osztály, 1943.**
- Türkiye İstatistik Kurumu Verileri**, <www.tuik.gov.tr>
- Türk İstiklâl Harbi IV. Cilt Güney Cephesi**, Ankara, T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları Seri No. 1, 1966.
- Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Paketi (1923-1934)**, T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara, 1974.
- Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri**, Ankara, Genelkurmay Basım Evi, 2004.
- Yeni Macaristan**, Budapeşte, Danubia, 1943.
- Ali Kemal, **Toplu Yazıları 1908-1909 Bölüm II (Kânûn-i Evvel 1908- Kânûn-i Evvel 1909)**, Safiye Kıranlar (haz.), İstanbul, İSİS Yayıncılık, 2010.
- ÁDÁM, Magda, **The Little Entente and Europe (1920-1929)**, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.
- , **Richtung Selbstvernichtung Die Kleine Entente 1920-1938 (Kendi Kendini İmhaya Doğru Küçük İtilâf 1920-1938)**, Corvina-Österreichischer Bundesverlag, 1988.
- AĞAOĞLU, Ahmet, **İhtilal mi İnkılâp mı**, Ankara, TTK, 1999.

- AKCAN, Esra, **Çeviride Modern Olan-Şehir Ve Konutta Türk-Alman İlişkileri**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Mart 2009.
- AKŞİN, Aptülahat, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri Ve Diplomasisi**, Ankara, TTK, 1991.
- AKŞİN, Sina, **İstanbul Hükümetleri Ve Millî Mücadele cilt III: İç Savaş Ve Sevr'de Ölüm**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2 Baskı, Mayıs 2010.
- AKSAKAL, Mustafa, **Harb-i Umumi Eşiğinde Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- ANDERSON, Matthew Smith, **Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**, İdil Eser (çev.), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- AREN, Sadun, **İstihdam Para Ve İktisadî Politika**, Ankara, Savaş Yayınları, Genişletilmiş 11. Baskı, Nisan 1998.
- ARIĞ, Veli Necdet, **Gururluyuz Güçlüyüz Ankaragüçlüyüz 86. Yıl MKE Ankaragücü Belgeseli**, Ankara, yayınevi belirtilmemiş, 1997.
- ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi c.1-2 (1914-1995)**, İstanbul, Alkım Yayınevi, 15. Baskı, 2005.
- ASLANOĞLU, İnci, **Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 3. Basım, 2010.
- AYDA, Adile, **Sadri Maksudi Arsal**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1991.
- BÁN, András D., **Hungarian-British Diplomacy 1938-1941 The Attempt to Maintain Relations**, Tim Wilkinson (çev.), London, Frank Cass.
- BARKER, Elisabeth, **British Policy in South-East Europe in the Second World War**, Bristol, MacMillan Press, 1976.
- BARLAS, Dilek, **Etatism and Diplomacy in Turkey, Economic and Foreign Policy Strategies in an Uncertain World, 1929-1939**, Brill, Leiden, 1998.
- , GÜVENÇ, Serhat, **Türkiye'nin Akdeniz Siyaseti (1923-1939) Orta Büyüklükte Devlet Diplomasisi ve Deniz Gücünün Sınırları**, Barış Cezar (çev.), İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2013.
- BAROSS, Gábor, **Hungary and Hitler**, Los Angeles, University of Southern California, 1964.
- BAŞTAV, Şerif, **Osmanlı Türk-Macar Tarihi Münasebetlerinde İlk Devir (1456'ya Kadar)**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:116.
- BATKAY, William, **Authoritarian Politics in A Transitional State István Bethlen and the Unified Party in Hungary 1919-1926**, East European Monographs, Boulder, 1982.
- BÁTONYI, Gábor, **Britain and Central Europe 1918-1933**, Oxford, Clarendon Pres, 1999.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, Ankara, TTK, 2. Baskı, 1995.
- BEREND, Iván T., **20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi**, Serpil Çağlayan (çev.), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- , RÁNKI, György, **A Magyarországi Gazdaságra az első világháború után 1919-1926 (I. Dünya Savaşı Sonrası Macaristan Ekonomisi 1919-1926)**, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966.

- BEŞİKÇİ, Mehmet, **I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- BETHLEN, Gróf István, **Magyarország az új Európában (Yeni Avrupa'da Macaristan)**, Budapest, Kelet Népe Das Junge Europa R-T Kiadványa, 1925.
- , **The Treaty of Trianon and European Peace, Four Lectures Delivered in London in November 1933**, Longmans, Green and Co., 1934.
- BIHL, Wolfdieter, **Die Kaukasus-Politik der Mittelmächte (İttifak Güçlerinin Kafkas Siyaseti)**, Wien, Böhlau Verlag, 1992.
- BOIA, Eugene, **Romania's Diplomatic Relations with Yugoslavia in the Interwar Period, 1919-1941**, Boulder, East European Monographs, 1992.
- BOGETIĆ, Dragan, KOVAČEVIĆ, Slobodanka, **Hronologija jugoslovensko-bugarskih odnosa (1878-2003)**, Beograd, Jugoistok XXI - Centar za evrobalkansku saradnju & Valjevo, Topalović, 2003.
- CAMPUS, Eliza, **The Little Entente and the Balkan Alliance**, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1978.
- CANŞEN, Efan, **20. Yüzyıl Hazırlayan Düşünce Bilim-Felsefe-Sanat ve Siyasette Bir İmparatorluğun Anatomisi**, İstanbul, Anahtar Kitaplar, 2008.
- CARR, Edward Hallett, **Yirmi Yıl Krizi 1919-1939**, Can Cemgil (çev.), İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, Eylül 2010.
- CUMMINGS, Milton, **Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey**, Cultural Diplomacy Research Series, Americans for the Arts, 26 Haziran 2009.
- ÇAPA, Mesut, **Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)**, Ankara, Türk Kızılayı Derneği Yayınları, 2. Baskı, 2010.
- “Çaylak” Mehmet Tevfik, **Yadigar-ı Macaristan Asr-ı Abdülhamid Han**, İsmail Tosun Saral, Emre Saral ve Fahri Sezer (haz.), Ankara, Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları:7, 2009.
- ÇELEBİ, Mevlüt, **Millî Mücadele Dönemi'nde Türk-İtalyan İlişkileri**, Ankara, ATAM, 2002.
- ÇOLAK, Melek, **Enis Behiç Koryürek'ten Budapeşte'ye Mektuplar**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2009.
- DEMİRKAN, Tarık, **Macar Turancıları**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- DEZSŐ, Nemes, **A Bethlen-Kormány Külpolitikája 1927-1931-ben az “Aktiv Külpolitika” Kifejlődése és Kudarca (Bethlen Hükümeti'nin Dışpolitikası 1927-1931, “Aktif Dış Politika”nın Gelişimi Ve İflası)**, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1964.
- DİLAN, H. Berke, **Siyasî Tarih 1914-1939**, İstanbul, Alfa Yayınları, 1998.
- DINER, Dan, **Yüzyıl Anlamak Evrensel Bir Tarih Yorumu**, Hulki Demirel (çev.), İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.
- DIÓSZEGI, István, **Az Osztrák-magyar Monarchia külpolitikája (Avusturya-Macar Monarşisi'nin Dış Siyaseti)**, Budapest, 2001.
- , **Bismarck und Andrassy: Ungarn in der deutschen Machtpolitik in der 2. Hälfte des 19. Jahrhundert (Bismarck ve Andrassy: 19. Yüzyılın İkinci Yarısındaki Alman Güç Siyasetinde**

- Macaristan**), Albrecht Friedrich ve Horst Haselsteiner (çev.), Teleki László Stiftung, Wien-München, Oldenbourg, 1999.
- DOMBRÁDY, Loránd, **Army and Politics in Hungary, 1938-1945**, Boulder, East European Monographs, 2006.
- DREISZIGER, Nandor A.F., **Hungary's Way To World War II**, Florida, Danubian Press Inc., 1968.
- ECKHART, Ferenc, **Macaristan Tarihi**, İbrahim Kafesoğlu (çev.), Ankara, TTK, İkinci Baskı, 2010.
- ELDEM, Vedat, **Harp Ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, Ankara, TTK, 1994.
- ERDENİR, F.H.Burak, **Avrupa Kimliği Pan-Milliyetçilikten Post-Milliyetçiliğe**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2005.
- ERÖDİ, Béla; **Csok Jasa! Török Küldöttség Látogatásának, Emlék-Könyve (Çok Yaşa Türk Heyetinin Ziyareti Hâtıra Kitabı)**, Yılmaz Gülen (haz.), Budapeşte, Macar-Türk Dostluk Derneği Yayınları, 2001 (Birinci Baskı: Akadémiai Kiadó, Budapest 1877).
- ERKUN, Fethi Vecdet, **Macar Basınında Mustafa Kemal Atatürk**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2003.
- ESMER, Ahmet Şükrü, **Siyasî Tarih (1919-1939)**, Ankara, SBF Yayınları No:30-12, 1953.
- FARKAS, Ildikó, **A turanizmus (Turancılık)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Budapeşte, 2001.
- FEKETE Lajos, **Az új Törökország (Yeni Türkiye)**, Budapest, 1939.
- FENYO, Mario D., **Hitler, Horthy and Hungary, German-Hungarian Relations, 1941-1944**, New Haven and London, Yale University Press, 1972.
- FERGUSON, Niall, **Hazin Savaş 1914-1918**, Nurettin Elhüseyni (çev.), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2015.
- FERMI, Laura, **Illustrious Immigrants The Intellectual Migration from Europe 1930-1941**, Chicago, The University of Chicago Press.
- FINK, Carole, **The Genoa Conference European Diplomacy 1921-1922**, Syracuse University Press, 2nd Edition, 1993.
- FLESCH, István, **Atatürk és Kora (Atatürk ve Dönemi)**, Budapest, Corvina Kiado, 2004.
- FULBROOK, Mary, **Almanya'nın Kısa Tarihi**, Sabri Gürses (çev.), İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- GEORGEON, François, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri. Yusuf Akçura (1876–1935)**, Alev Er (çev.), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- GERŐ, András, **Modern Hungarian Society in the Making The Unfinished Experience**, James Patterson ve Enikő Koncz (çev.), Budapest, CEU Press, 1995.
- GEZER BAYLI, Gülnaz, **Türkiye'de İstihdam Edilen Fransız Uzmanlar Ve Türk Modernleşmesine Katkıları**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, H.Ü. Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2013.
- GLASNECK, Johannes, **Türkiye'de Faşist Alman Propagandası**, Arif Çelen (çev.), Onur Yayınları, 1992.
- GONDA Imre, NIEDERHAUSER, Emil, **A Habsburgok**, Budapest, Gondolat Kiadó, 1987.

- GÖKALP, Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, Ankara, İnkılâp Kitabevi, 1994.
- GÖNLÜBOL, Mehmet, SAR, Cem, “1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası”, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 9. Baskı, 1996.
- GRASSI, Fabio L., **İtalya ve Türk Sorunu 1919-1923 Kamuoyu ve Dış Politika**, Nevin Özkan ve Durdu Kundakçı (çev.), İstanbul, YKY, 2. Baskı, 2010.
- GÖRGÜLÜ, İsmet, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, Ankara, TTK, 1993.
- GÜRÜN, Kâmuran, **Savaşın Dünya ve Türkiye I. Cilt**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1986.
- , **Savaşın Dünya ve Türkiye II. Cilt**, Ankara, İnkılâp Kitabevi, 1997.
- , **Dış İlişkiler Ve Türk Politikası (1939’dan Günümüze Kadar)**, Ankara, A.Ü.S.B.F. Yayınları:531, 1983.
- , **Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Ankara, TTK, 2. Baskı, 2010.
- GÜL, Mine, **Türkiye’de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920**, Giresun, İleri Basımevi, 1972.
- HAJDÚ, Tibor, POLLMANN, Ferenc, **A Régi Magyarország Utolsó Háborúja 1914-1918 [Eski Macaristan’ın Son Savaşı 1914-1918]**, Budapest, Osiris Kiadó, 2014.
- HALL, Richard, **Balkan Savaşları 1912-1913**, M. Tanu Akad (çev.), İstanbul, Homer Kitabevi, 2003.
- , **The Modern Balkans: A History**, London, Reaktion Books, 2011, s.92.
- HANKISS, János, **A Kultúrdiplomácia Alapvetése (Kültür Diplomasisinin Esasları)**, Budapest, Magyar Külügyi Társaság,1937.
- HARRIS, George, **Atatürk’s Diplomats & Their Brief Biographies**, The Isis Press, İstanbul, 2010.
- HEATON, Herbert, **Avrupa İktisat Tarihi**, M.Ali Kılıçbay ve Osman Aydoğuş (çev.), Ankara, Paragraf Yayınları, 2005.
- HEHN, Paul, **A Low Dishonest Decade The Great Powers, Eastern Europe and the Economic Origins of World War II, 1930-1941**, New York, Continuum Publications.
- HERTZ, Frederick, **The Development of the German Mind, A Social History of German Political Sentiments Aspirations and Ideas vol. 2**, London, George Allen & Unwin Ltd, 1962.
- HOBBSAWM, Eric, **Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılikler Çağı**, Yavuz Alogan (çev.), İstanbul, Everest Yayınları, Kasım 2014, 8. Baskı.
- HOLBORN, Hajo, **A History of Modern Germany 1840-1945**, New Jersey, Princeton University Press, 1969.
- HORNYÁK, Árpád, **Magyar-Jugoszláv Diplomáciai Kapcsolatok 1918-1927 (Macar-Yugoslac Diplomatik İlişkileri 1918-1927)**, Novi Sad, Forum Könyvkiadó, 2004.
- JUHÁSZ, Gyula, **Hungarian Foreign Policy**, Budapest, Akademiái Kiádo, 1978.
- JUNG, Peter, **Der K.u.K Wüstenkrieg – Österreich-Ungarn im Vorderen Orient 1915-1918 [K.u.K Çöl Savaşı - Avusturya-Macaristan Ön Asya’da 1915-1918]**, Verlag Styria, 1992.

- KARNER, Stefan, "From Empire to Republic: Economic Problems in a Period of Collapse, Reorientation and Reconstruction", **Economic Development in the Habsburg Monarchy and in the Successor States**, John Komlos (ed.), New York, East European Monographs, 1990.
- KATUS, László, **Hungary in the Dual Monarchy (1867-1914)**, Paul Bödy & Andrew T. Gane (çev.), East European Monographs, Columbia University Press, 2008.
- KAZGAN, Gülten, **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları:22 Ekonomi:3, 5. Baskı, Ekim 2013.
- KEREKESHÁZY, József, "Az igazi Kemál Egy Köztársaság Születése", Budapest, Pantheon, 1943. (İkinci Baskı: Budapest, Terebess Kiadó, 2000)
- KERTÉSZ, Stephen, **Diplomacy in a Whirlpool, Hungary between Nazi Germany and Soviet Russia**, Indiana, University of Notre Dame Press, 1953.
- KEYNES, John Maynard, **The Economic Consequences of the Peace**, London, Macmillan & Co., 1919.
- KISSINGER, Henry, **Diplomasi**, İbrahim Kurt (çev.), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, 2002.
- KOÇAK, Cemil, **Türkiye'de Millî Şef Dönemi c.1**, İstanbul, İletişim Yayınları, Yedinci Baskı, Ekim 2015.
- , **Türkiye'de Millî Şef Dönemi c.2**, İstanbul, İletişim Yayınları, Altıncı Baskı, Eylül 2013.
- , **Türk-Alman İlişkileri (1923-1939) İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik İlişkiler**, Ankara, TTK, 1991.
- KOMLOS, John, **The Habsburg Monarchy as a Customs Union Economic Development in Austria-Hungary in the Nineteenth Century**, New Jersey, Princeton University Press, 1983.
- KLEBELSBERG, Kuno, **Jöjjetek harmincas évek! (Gelin 30'lu Yıllar!)**, Budapest, Athenaeum, 1930.
- KÖPECZİ, Béla (der.), **Erdély története I-III. (Erdel Tarihi I-III)**, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.
- KURUÇ, Bilsay, **Belgelerle Türkiye İktisat Politikası 1. Cilt (1929-1932)**, Ankara, A.Ü.S.B.F. Yayınları No.569, 1988, s.LIV.
- , **Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1987.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, **Osmanlı-İngiliz İktisadî Münasebetleri II (1838-1850)**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları:1997, İstanbul, 1976.
- , **Osmanlı-İngiliz İktisadî Münasebetleri I (1540-1838)**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları:1996, İstanbul, 1976.
- LEE, Stephen J., **Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980**, Savaş Aktur (çev.), Ankara, Dost Yayınevi, 2002.
- LOJKÓ, Miklós, **Meddling in Middle Europe Britain and the 'Lands Between' 1919-1925**, Budapest, CEU Press, 2006.
- LUKACS, John A., **The Great Powers & Eastern Europe**, New York, American Book Company, 1953.

- LUKÁCS, Zs. Tibor, **Magyarország és az 1933-as négyhatalmi paktum (Macaristan ve 1933 Dörtler Misakı)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Budapeşte, ELTE BTK, 2000.
- LUKE, Christina Marie, **U.S. Cultural Diplomacy & Archeology: Soft Power, Hard Heritage**, Routledge, 2012.
- MAGYARY, Zoltán, **A Külföldi Magyar Tudományos Intezetek és Egyéb Tudományos Kapcsolataink (Dış Macar İlim Enstitüleri Ve Çeşitli İlmî İlişkilerimiz)**, Budapest, 1927.
- MAJOR, Mark Imre, **American Hungarian Relations 1918-1944**, Hamilton-Ontario, Reprint by Hunyadi MMK, 1991.
- MAYER, Arno J., **Politics & Diplomacy of Peacemaking Containment and Counterrevolution of Versailles 1918-1919**, New York, Alfred A. Knopf, Inc., 1967.
- MAZOWER, Mark, **Karanlık Kıta Avrupa'nın 20. Yüzyılı**, Mehmet Moralı (çev), İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.
- MC MEEKIN, Sean, **Berlin~Bağdat Demiryolu Almanya'nın Dünya Hâkimiyeti Mücadelesi ve Osmanlı İmparatorluğu 1898-1918**, Azize F. Çakır (çev.), İstanbul, Picus, 2012.
- MC MILLAN, Margaret, **Paris 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikâyesi**, Belkıs Dışbudak (çev.), ODTÜ Yayıncılık, 2003.
- METİN, Ömer, **Atatürk Dönemi Türkiye-Romanya İlişkileri (1923-1938)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, **Kurtuluş Savaşının Malî Kaynakları**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1990
- MÓCSY, István I., **The Effects of World War I The Uprooted: Hungarian Refugees and Their Impact on Hungary's Domestic Politics, 1918-1921**, New York, East European Monographs No. CXLVII, War and Society in East Central Europe Vol. XII, Brooklyn College Press, 1983.
- NAGY, Zsolt, **Grand Delusions: Interwar Hungarian Cultural Diplomacy**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Chapel Hill, University of North Carolina, 2012.
- NAMAL, Yücel, **Türk-Macar İlişkileri**, İstanbul, İskenderiye Yayınları, 2009.
- , **Türk Kaynakları Işığında Türk-Macar İlişkileri (1923-1950)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- NAZIR, Bayram, **Macar ve Polonyalı Mülteciler-Osmanlı'ya Sığınanlar**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2006.
- ORAN, Baskın (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1. 1919-1980**, Baskın Oran (ed.), İstanbul, İletişim Yayınları, 11. Baskı, 2005.
- ORHUN, H., KASAROĞLU C., vd., **Meşhur Valiler**, Ankara, 1969.
- ORMOS, Mária, **Hungary In the Age Of the Two World Wars 1914-1945**, Brian Mc Lean (çev.) , East European Monographs, No. DCCXXIII, Social Science Monographs, Distributed by Columbia University Press, New York, 2007.
- ORTAYLI, İlber, **İkinci Abdülhamid Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, Ankara A.Ü.S.B.F. Yayınları, No.479, 1981.

- ÖNDER, Zehra, **II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası**, Leyla Uslu (çev.), Ankara, Bilgi Yayınevi, 2010.
- ÖNEN, Nizam, **İki Turan: Macaristan ve Türkiye'de Turancılık**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.
- ÖKÇÜN, Gündüz, **Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir**, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu, 1997.
- , **1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye**, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu Yayın No:82, 2. Baskı, 1997.
- ÖZCAN, Halil, **Atatürk Dönemi Türkiye-Arnavutluk İlişkileri (1920-1938)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2011, s.174-197.
- PAMUK, Şevket, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadî Tarihi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- PASVOLSKY, Leo, **Economic Nationalism of the Danubian States**, New York, Macmillan Company, 1928.
- PETER, László, RUDY, Martyn (haz.), **British-Hungarian Relations Since 1848**, London, Hungarian Cultural Centre London School of Slavonic and East European Studies, 2004.
- PRITZ, Pál, **Magyarország külpolitikája Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején 1932-1936 (Gyula Gömbös'ün Başbakanlığı Dönemi'nde Macaristan'ın Dış Siyaseti 1932-1936)**, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982.
- , **Magyar Diplomácia a Két Háború Között (İki Savaş Arasındaki Dönemde Macar Diplomasisi)**, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1995.
- RÁNKI, György (der.), **Magyarország Története 1918-1919 / 1919-1945 8/2 (Macaristan Tarihi)**, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2. Kiadás, 1978.
- , **Economy and Foreign Policy The Struggle of the Great Powers For Hegemony in the Danube Valley 1919-1939**, Boulder: East European Monographs, 1983.
- RÁSONYI, László, **Macarlar ve Türkler**, Budapeşte, Macar Balkan Encümeni Yayını, 1944, s.1.
- ROBERTS, J.M., **Avrupa Tarihi**, Fethi Aytuna (çev.), İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2010.
- ROMSICS, Ignác, **Magyarország Története a XX. Században (XX. Yüzyılda Macaristan Tarihi)**, Budapest, Osiris Kiadó, 2005.
- ROTHERMERE Viscount, **My Campaign for Hungary**, London, Eyre And Spottiswoode, 1939.
- ROTHSCHILD, Joseph, **East Central Europe between the two World Wars**, University of Washington Press, 6th Printing, 1990.
- SARAL, (Ahmet) Hulki, **I nci ve II nci Dünya Harblerinde Alman Ve Rus Sevk Ve İdaresi Hakkında Bir Etüt**, Ankara, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, 1964.
- SARAL, İsmail Tosun, SARAL, Emre, **Çanakkale ve Sina-Filistin Cepheleeri'nde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları**, Ankara, Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları: 9, İkinci Basım, 2015.

- , SEZER, Fahri ve HADNAGY, Szabolcs, **Türkolojinin Öncüsü Ármin Vámbéry İle Sohbetler**, Ankara, Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları:10, 2014.
- SARICA, Murat, **I. Dünya Savaşından Sonra Avrupa'da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları (1919-1929)**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, 1982.
- SARINAY, Yusuf, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi Ve Türk Ocakları (1912-1931)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, H.Ü. Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1993.
- SELEK, Sabahattin, **Anadolu İhtilali, c.II**, İstanbul, Kastaş Yayınevi.
- SELEN, Hamit Sadi, **Ticaret Tarihi**, Ankara, İnkılâp Kitabevi, 1960.
- SETON WATSON, Hugh, **Eastern Europe Between The Wars 1918-1941**, Cambridge University Press, 1945.
- SERES, Attila, **A Magyar-Szovjet Diplomáciai és Kereskedelmi Kapcsolatok Főbb Problémái 1922-1935 (Macar-Sovyet Diplomatik Ve Ticarî İlişkilerinin Esas Sorunları 1922-1935)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 2006.
- , **Hungarian-Soviet Economic Relations (1920-1941)**, Thomas J. ve Helen D. DeKornfeld (çev.), East European Monographs No.DCCLXXXIX, New Jersey, Center for Hungarian Studies and Publications Inc, 2012.
- SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası İktisat Teori Politika Ve Uygulama**, İstanbul, Güzem Can Yayınları No.20, Geliştirilmiş 15. Baskı, 2003.
- SFORZA, Carlo, **Diplomatic Europe Since the Treaty of Versailles**, Yale University Press, 1928.
- SIMON, Andrew, **Made in Hungary**, Simon Publications, 1999.
- SONYEL, Salahi S., **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Eylemleri**, Ankara 1995.
- , **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, c.I-II**, Ankara, TTK, 3. Baskı, 1995.
- SOYSAL, İsmail, **Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993)**, İstanbul, Eren, 1993.
- SUPPAN, Arnold, **Jugoslawien und Österreich 1918-1938 Bilaterale Aussenpolitik in Europäischen Umfeld (Yugoslavya ve Avusturya 1918-1938 Avrupa Muhitinde İkili Dış Siyaset)**, Wien, Verlag für Geschichte und Politik, 1996.
- SÜSLÜ, Azmi, **D.T.C.F.'nin 50 Yıllık Tarihi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları: 355, 1986.
- SPILMAN, Elisabeth Nathalie, **A Study in Economic Nationalism: Foreign Trade Policies and Modernization in Interwar Hungary 1919-1939**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of California, Los Angeles, 2003.
- SPIRA, Thomas, **The German-Hungarian-Swabian Triangle 1936-1939: The Road To Discord**, New York, Boulder, East European Quarterly, Distributed by Columbia University Press, 1990.
- STAVRIANOS, Leften S., **The Balkans since 1453**, New York University Press, 1994.

- SWANSON, John C., **The Remnants of the Habsburg Monarchy: The Shaping of Modern Austria and Hungary 1918-1922**, Boulder, East European Monographs, 2001.
- SZABÓ, József N., **Hungarian Culture-Universal Culture, Cultural Diplomatic Endeavours of Hungary 1945-1948**, Akadémiai Kiadó, 1999.
- SZAKÁLY, Sándor. **A Magyar Katonai Felső Vezetés 1938-1945 (Macar Askerî Üst Yönetimi)**, Budapest, Ister, 2003.
- ŞİMŞİR, Bilâl N., **Bizim Diplomatlar**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1996.
- TAMKOÇ, Metin, **Political and Legal Aspects of the Armistice Status**, Ankara, METU Faculty of Administrative Sciences Publication No:2, 1963.
- TANÖR, Bülent, **Türkiye’de Kongre İktidarları 1918-1920**, İstanbul, YKY, 2009.
- TASNÁDI, Edit, **Türk-Macar İlişkileri Üzerine Seçme Yazılar**, Abdülkadir Atıcı (haz.), İstanbul, Paradigma Kitabevi Yayınları, İkinci Baskı, Şubat 2013.
- TAYLOR, A.J.P., **II. Dünya Savaşı’nın Kökenleri**, Hakan Abacı (çev.), Alfa Tarih, 1. Basım, Nisan 2015.
- TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, **1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadî Politika Arayışları**, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi Serisi No:2, Ankara, ODTÜ, 1977.
- , **Uygulamaya Geçerken Türkiye’de Devletçiliğin Oluşumu**, Ankara, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi Serisi No: 3, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 1982.
- TELEKI, Gróf Pál, **Magyar Politikai Gondolatok (Macar Siyasî Düşünceleri)**, Kovrig Béla (der.), Budapest, yayınevi belirtilmemiş, 1941
- TEVETOĞLU, Fethi Tevetoğlu, **Müftüoğlu Ahmed Hikmet: Hayatı Ve Eserleri**, Ankara, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları:669, Türk Büyükleri Dizisi:10,1986.
- TEZEL, Yahya Sezai, **Cumhuriyet Dönemi İktisadî Tarihi (1923-1950)**, Yurt Yayınevi, Ankara, 1982.
- Atatürkçülük (Birinci Kitap) Atatürk’ün Görüş Ve Direktifleri**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1983.
- TOKGÖZ, Erdinç, **80. Yıldönümünde Türkiye İktisat Kongresi Ve Gazi Mustafa Kemal’in Açış Konuşması**, Ankara, Türk Ekonomi Kurumu, 2003.
- TOPRAK, Zafer, **İttihad-Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye’de Devletçilik**, İstanbul, Homer Kitabevi, 2003.
- TÓTH, Ágnés, **Magyar lendkerekek az új Törökország gépezetében, avagy gazdasági és kulturális együttműködés Törökország és Magyarország között az atatürki aranykor időszakában (Yeni Türkiye’nin Çarkındaki Macar Dışliler Ya da Atatürk’ün Altın Zamanında Türkiye ile Macaristan Arasındaki İktisadî ve Kültürel İşbirliği)**, Grotius E-Könyvtár, 2009.
- TUNÇAY, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması 1923-1931**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Altıncı Basım, Eylül 2012;
- , **Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925)**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 3. Basım, 1978.
- , **Türkiye’de Sol Akımlar-II**, İstanbul, BDS Yayıncılık, 1985.

- TÜRKEŞ, Mustafa, **Turkish-Balkan Relations in the Light of the Balkan Entente 1930-1934**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Manchester, 1990.
- UÇMAN, Abdullah (Haz.), **Ebubekir Ratib Efendi'nin Nemçe Sefaretnamesi**, Kitabevi, İstanbul, 1999.
- UNGVÁRY, Krisztián, **Battle for Budapest 100 Days in World War II**, Ladislaus Löb (çev.), London, I.B.Tauris, 2. Baskı, 2005.
- ÜÇOK, Coşkun, **Siyasal Tarih 1789-1950**, Ankara, Ajans Türk, 5. Baskı, 1961.
- ÜLMAN, A. Halûk, **I. Dünya Savaşı'na Giden Yol Ve Savaş**, Ankara, İmge Kitabevi, 3. Baskı, 2002.
- VEREL, Oktay (der.), **Vatan Sana Minnettardır!**, İstanbul, Türk Hava Kurumu Yayınları: 1, 1981.
- WILKINSON, James, HUGHES, H. Stuart, **Contemporary Europe A History**, Pearson Prentice Hall, 10th Edition, 2004.
- YEŞİL, Fatih, **Aydınlanma Çağı'nda Bir Osmanlı Kâtibi Ebubekir Ratib Efendi (1750-1799)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- YILMAZ, Mustafa, DOĞANER, **Cumhuriyet Döneminde Sansür (1923-1973)**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2007.
- YİĞİT TÜRKER, Pınar, **Türk-Macar İlişkileri (1867-1918)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla, 2013.
- YUSUFOĞLU, Hicran, **Osmanlı-Macar İlişkileri (Başlangıçtan Ankara Savaşı'na Kadar)**, Ankara, Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları-Sam Yayınları, 1995.
- ZEIDLER, Miklós, **A Revíziós Gondolat (Revizyon Düşüncesi)**, Pozsony (Bratislava), Kalligram, 2009.

C. Makaleler

- ABLONCZY, Balázs, “"Lándzsahegy", Néprokorság, Small Talk: Turanizmus és keleti gondolat a két világháború közötti magyar külpolitikai gondolkodásban ("Mızraktepe", Halk Akıbalığı: İki Savaş Arasındaki Dönemde Macar Dış Politika Zihniyetinde Turancılık ve Doğu Düşüncesi)", **Magyar Külpolitikai Gondolkodás a 20. Században (20. Yüzyıldaki Macar Dış Politika Zihniyeti)**, A VI. Hungarológiai Kongresszus, (Debrecen, 2006. Augustus 22-26.), Pritz Pál (der.), Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 2006, <<http://mek.oszk.hu/05200/05284/05284.htm>>
- , “A frankhamisítás Hálok, Személyek, Döntések (Frank Kalpazanlığı Tuzaklar, Şahsiyetler, Kararlar)”, **Múltünk (Geçmişimiz)**, 2008/1, s.29-56.
- ÁGOSTON, Gábor, “Siyaset Ve Historiografi: Macaristan'da Türk Ve Balkan Çalışmalarının Gelişimi Ve İstanbul'daki Macar Araştırma Enstitüsü”, **Türkler c.15 Cumhuriyet (E-Kitap)**, Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (ed.), Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.137-147.
- AGSTNER, Rudolf, “Zur Geschichte der österreichischen Konsulate in der Türkei 1718-1918 (Türkiye'deki Avusturya Konsolosluklarının Tarihine Dair 1718-

- 1918”, **Österreich in Istanbul (İstanbul’daki Avusturya)**, Rudolf Agstner, Elmar Samsinger (der.), Wien, LIT Verlag, 2010, s.137-174.
- Ahmed Esad, “Macaristan Gümrüklerine Ait Etüdlerden”, **Gümrük Rehberi**, 31 Ocak 1936 (S. 267), s.2535.
- ALİM BARAN, Tülay, “Kuva-yı Milliye Örgütlenmesine Karşı Damat Ferit Hükümetleri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, c. 6, S.23 (1999), s.283–298.
- , “Mondros Mütarekesi Gereğince Osmanlı İmparatorluğu’ndan Ayrılan Alman ve Avusturya Vatandaşlarının Durumu”, **Bellekten**, C.LXVII, S.248 (Nisan 2003), s.139–151.
- ALSAN, Zeki Mesud, “Tecavüz’ün Tarifi Problemi”, **A.Ü.Hukuk Fakültesi Dergisi**, c.XI, S.1-2 (1954), s.59-63.
- , “Müşterek Emniyetin Tesisi Bakımından Atlantik Camiasının Rolü”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, c.10, S.1 (1953), s.1301–1308.
- ALTAYLI, Yasemin, “Vasárnapi Ujság Örneğinde Macar Basınında I. Dünya Savaşı'nın İlk Yansımaları ve Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girmesi”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, Y. 13, S. 19 (Güz 2015), s.65-91.
- ANAMERİÇ, Hakan, “Osmanlılarda Kütüphane Kültürü Ve Bilimsel Yaşama Etkisi”, **OTAM**, S.19 (2006), s.53-78.
- ANDREIDES, Gábor, “Fegyverszünetől megszállásig: az olaszországi események magyarországi hatása 1943-1944-ben (Mütarekeden İşgale: 1943-1944'teki İtalyan olaylarının Macaristan'a etkisi)”, **Múltunk (Geçmişimiz)**, c. 55. S.2 (2010), s.208-209.
- ANZERLİOĞLU, Yonca, “Tokyo Türk Maslahatgüzarının Değerlendirmeleriyle Mançukuo Devleti (1931-1933)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.41(Mayıs 2008), s.1-16.
- , “Hamdullah Suphi'nin Kaleminden Romanya'da Sağ Cereyan”, **II. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi**, 30 Mayıs-6 Haziran 2010 tarihinde Kosova'da sunulan tebliğ.
- , “İki Savaş Arası Dönemde İtalya'nın Arnavutluk Siyaseti Karşısında Türkiye'nin Tavrı”, **Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS 38)**, 10-15 Eylül 2007 tarihinde Ankara'da sunulan tebliğ.
- ARAT, Ender, “Tuna Nehri'nde Seyrüsefer ve Türkiye”, **Uluslararası Ekonomik Sorunlar**, S.6 (Ağustos 2002), <http://www.mfa.gov.tr/tuna-nehri_nde-seyrusefer-ve-turkiye.tr.mfa>.
- ARDA, Zeki Cemil, “Avusturyalı Diplomatların Gözüyle Atatürk”, **Ardahan Üniversitesinde 19 Mart 2015 tarihinde sunulan tebliğ** <<http://www.turkmacar.org.tr/index.php/avusturyali-diplomatlarin-gozuyle-aturk>>
- ARIKAN, Mustafa, DENİZ, Ahmet, “Türk Ocaklarının Kapatılışı, Borçları ve Emlâkinin Tasfiyesi”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 15 (Güz 2004), s.401-432.
- ARMAOĞLU, Fahir, “Avrupa Politikasında Polonya”, **Bellekten**, c.LVII, S.218 (Nisan 1993), s.285-295.

- ATABAY, Mithat, "Galiçya Cephesi'nde Türk Askeri ve Türk Şehitlikleri", **Savaş Tarihi Araştırmaları Uluslararası Kongresi 100. Yılında 1. Dünya Savaşı ve Mirası 6-8 Kasım 2014 Bildiriler Cilt 1**, Hilal Çetin ve Lokman Erdemir (ed.), Çanakkale Valiliği Yayınları, 2015, s.525-536.
- ATAŞ, Hayri, "Mária T. Nyiri" Benim Mária Ablam," **Turán**, Yıl:2 Sayı:7 (Mayıs 2009), s.7-10.
- AYDIN, Mustafa, "Determinants of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs", **Middle Eastern Studies**, Vol.35, No.4 (October 1999), s.152-186.
- AYDIN, Abdurrahim, "Atatürk'ün Cumhuriyet Dönemi İktisat Politikaları", **Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 2011**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2011, s.103-125.
- AYTEPE, Oğuz, "Milli Mücadele'de Manda Sorunu ve Mustafa Kemal'in Yaklaşımı", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, c.6, S.24(1999-2003), s.475-476.
- , Ankara'nın "Merkez ve Başkent Olması", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.33-34 (Mayıs-Kasım 2004), s.15-22.
- BABITS, Mihály, "Csonka Magyarország (Güdük Macaristan)", **Nyugat (Batı)**, S. 7. (1923), < <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00335/10111.htm>>
- BALKAYA, İ. Sabri, "Türk-Macar Diplomatik Ziyaretlerinin Türk Basınına Yansımaları (1930-1931)", **Karadeniz Araştırmaları**, S. 20(Kış 2009), s.97-115.
- BARLAS, Dilek, "Friends or Foes? Diplomatic Relations between Italy and Turkey, 1923-36", **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 36, No. 2 (May, 2004), s. 231-252.
- BÁTONYI, Gábor, "British Foreign Policy and the Problem of Hungarian Revisionism in the 1930s", **British-Hungarian Relations Since 1848**, László Péter & Martyn Rudy (haz.), London, Hungarian Cultural Centre London School of Slavonic and East European Studies, 2004, s.205-216.
- BECKER, Joachim, "Transition to Capitalism and Dissolution of Empires: The Habsburg and the Ottoman Empires Compared", **100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913): İhtilafı Duruşlar c.1**, Mustafa Türkeş (ed.), Ankara, TTK, 2014, s.23-42.
- BEREND, Iván, RÁNKI, György, "Economic Problems of the Danube Region after the break-up of the Austro-Hungarian Monarchy", **Journal of Contemporary History**, c.4 S.3. Urbanism (Temmuz 1969), s.169-185.
- BETHLEN, Stephen, "The Danube States and the Tardieu Plan", **Political Science Quarterly**, Vol. 47, No. 3 (Sep., 1932), pp. 352-362.
- BİLGİN, Sıtkı, "Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Diplomasisi (1923-1930)", **ATAM Dergisi**, S. 60, <<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-60/ataturk-doneminde-turkiyenin-balkan-diplomasisi-1923-1930>>
- BORHI, László, "Akár Német Megszállás Ákar is: Magyarország szerepe az Egyesült Államok Külpolitikájában, 1942-1944 (Alman İşgali Pahasına da Olsa: Birleşik Devletler Dış Siyasetinde Macaristan'ın Rolü, 1942-1944)",

- Századok Füzetek (Yüzyıllar Defterler) 2**, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, Haziran 2009, s.7-48.
- BRIDGE, F.R., “Habsburg Monarşisi Ve Osmanlı İmparatorluğu 1900-1918”, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu Ve Büyük Güçler**, Marian Kent (ed.), Ahmet Fethi (çev.), İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2013, s.57-87.
- BUDAK, Ömer, “Sevr Paylaşımı”, **Türkler c.15 Cumhuriyet (E-Kitap)**, Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (ed.), Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.1428-1444.
- BURÇAK, Rıfki Salim, “İtalyan Politikasının Beş Yılı (1939-1945)”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c.1, S.3 (1943), s.473-476.
- CASE, Holly, “Revisionism in Regional Perspective”, **Territorial Revisionism and the Allies of Germany in the Second World War Goals, Expectations and Practices**, Marina Cattaruzza, Stefan Dyroff & Dieter Langewiesche (der.), New York, Berghahn Books, 2012, s.72-91.
- CHMIELOWSKA, Danuta, “I. Dünya Savaşı’nda Galiçya’da Mücadele Eden Osmanlı Askerleri (1916-1917)”, **100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu**, s.163-176.
- CORNWALL, Mike, “Great Britain and the Splintering of Greater Hungary 1914-1918”, **British-Hungarian Relations since 1848**, László Péter ve Martyn Redy (ed.), London, School of Slavonic and East European Studies, 2004, pp. 103-122.
- CSORBA György, ARBANASZ Ildikó, Magyar kutatók az isztambuli levél- és könyvtárákban a második világháború előtt (II. Dünya Savaşı Öncesinde İstanbul’daki Arşivler Ve Kütüphanelerdeki Macar Araştırmacılar)”, **A kísérlet folytatódik. II. Nemzetközi Vámbéry Konferencia (İkinci Uluslararası Vámbéry Konferansı)**, Dobrovits Mihály (der.), Dunaszerdahely, 2005. 7-46.
- ÇELEBİ, Mevlüt, “Atatürk Dönemi Dış Politikasında İtalya Faktörü”, **Türkler c.16**, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca (der.), Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.661-671.
- ÇAĞLAR, Günay, “Kuvây-ı İnzibâtiye”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, c.4, S.15 (1995), s.343-365.
- ÇALİK, Fatma, “Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-Macaristan İlişkileri”, **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, c.4, S.2 (Aralık 2015), s.33-60.
- ÇEÇEN, Anıl, “Turancılık Akımının Haklılığı”, **Turán İlim Fikir Ve Medeniyet Dergisi**, S.24 (2015), s.1-7.
- ÇELİK, Kemal, “Millî Mücadele’de İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, c.10, S.40 (2007), s.569-613.
- ÇOLAK, Melek, “19. Yüzyıl Sonu-20. Yüzyıl Başında Türk-Macar Yakınlaşması”, **Toplumsal Tarih**, S.89 (Mayıs 2001), s.4-10.
- , “Bir Macar Çocuğun Anılarında Atatürk”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE) Atatürk’ün Doğumunun 125. Yılı ve Cumhuriyetimizin 83. Yılı Özel Sayısı**, 2006, s.96-105.
- , “İstanbul Macar Bilim Enstitüsü (1916-1918)”, **Karadeniz**, S.3 (Yaz 2009), s.91-105.

- , “Muğla Ve Çevresinde Macarlar”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, S.10 (2006), s.32-34.
- , “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye-Macaristan İktisadî İlişkileri”, **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl. 2, Sayı. 4 (Ağustos 2004), s.47-54.
- ÇÜĞEN, Hasan Fevzi, YILMAZ, Mehmet Emin, TANRIVEREN, Fatih, "Ankara'da Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi'nden Bir Örnek: Erzurum Oteli", **Ankara Araştırmaları Dergisi**, Yıl:1, Sayı:1 (Haziran 2013), s.134-137.
- DAŞ, Burhan, ARIK, Fetullah, v.d., “Krom Madenciliği Ve Geçmişten Günümüze İnsanlık Tarihi Üzerindeki Etkileri”, **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, c.1, S.2 (2012),
<<http://www.yasambilimleridergisi.com/makale/pdf/1356037668.pdf>>
- DÁVID, Géza, “Magyarok a köztársaság kori török gazdasági életben: a múlt tényei és a jövő lehetőségei (Cumhuriyet Dönemi Türk iktisadi hayatında Macarlar: Geçmişteki olgular ve Gelecekteki İmkânlar)”, **Török Füzetek (Türk Defterler)**, S. 2004/2, s.2.
- DEMİRER, Mehmet Arif, “Türkçe Yayınlarında Ankara’da Polonyalı Havacılar”, **II. Dünya Savaşı’nda Ankara’da Polonyalı Havacılar**, Polonya Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, 2015.
- DEMİRYÜREK, Mehmet, “İngiliz Muhibler Cemiyeti Hakkında Bazı Notlar ve Belgeler”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, c.10, S.37 (2006), s.77-101.
- DİLEK, Mehmet Sait, “TBMM Hükümeti İle Polonya Cumhuriyeti (Lehistan) Arasında 23 Temmuz 1923 Tarihinde İmzalanan Antlaşmalar Ve Tarafların Dış Politika Yaklaşımları”, **Turkish Studies**, Vol. 8/9 (Summer 2013), s.1127–1147.
- DOĞAN, İsmail, “Macar Ulusal Kimliğinin Oluşumunda Türk Etkisi”, **Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, c.47, S.2 (2007), s.1-12.
- DOĞANER, Yasemin, “Atatürk Döneminde Radyo”, **Türkler c.18 Cumhuriyet (E-Kitap)**, Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (ed.), Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.652-662.
- EGERESI, Zoltán, “A török nemzetépítés Atatürk korában (Atatürk Döneminde Türk ulus-inşası)”, **Világtörténet**, No.1 (2013), s.125-144.
- ERDAL, İbrahim, “Atatürk Dönemi (1923-1938) Türk-İran İlişkileri ve Sadabad Paktı”, **Karadeniz Araştırmaları**, S. 34 (Yaz 2012), s.77-88.
- EDDIE, Scott M., “Agricultural Production an Output per Worker in Hungary”, **Economic Development in the Habsburg Monarchy and in the Successor States**, (der.) John Komlos, East European Monographs, Boulder, 1990, s.221-239.
- ERİM, Nihat, “Milletler Cemiyeti Üzerinde Düşünceler”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c.1, S.1 (1943).
- ERKUN, Vecdet, “Macaristan’da Ziraî Tedrisat”, **Ziraat Dergisi**, Yıl.5 S.57 (Ekim 1944), s.28-32; S. 58 (Kasım 1944), s. 13-17.
- , “Türkiye’de İstihsal Vasıtaları: Macaristanda ziraat sanayi nasıl kuruldu”, **İktisadî Yürüyüş**, c.7, S.158 (1946), s.7.

- EROĞLU, Hamza, “Atatürk Ve Devletçilik”, **Atatürkçülük (İkinci Kitap)**, s.301-319.
- EROL, Mehmet Seyfettin Erol, AYDIN, Abdurrahman, “İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar (1919-1939), **Balkanlar El Kitabı 1. Cilt: Tarih**, Bilgehan Gökdağ ve Osman Karatay (haz.), Ankara, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, 2013, s.623-636.
- ERTEM, Sadri, “Anlaşamıyan Revizyonistler”, **Ayın Tarihi**, S.16 (1-31 Mart 1935), s. 111.
- FARKAS, Ildikó, “A magyar turanizmus török kapcsolatai (Macar Turancılığının Türk İlgileri)” **Valóság (Hakikat)**, S.6 (2007), s. 31-48.
- FODOR, Pál, “Ondokuzuncu Yüzyılın İlk Yarısında Macar Reform Hareketleri ve 1848-49 Devrimi”, **Doğumunun 200. Yıldönümünde Lajos Kossuth 1848-49 Macar Özgürlük Mücadelesi ve Osmanlı-Macar İlişkileri Sempozyumu** Dumlupınar Üniversitesi, Celal İnal-Naciye Güngörmüş (der.), 15 Mart 2002, Kütahya, 2002, s. 45-53.
- , “Magyarország Kelet és Nyugat közt: A Török Hagyaték (Doğu ile Batı Arasındaki Macaristan: Türk Miras)”, **Szülejmán szultántól Jókai Mórig Tanulmányok az oszmán-török hatalom szerkezetéről és a magyar-török érintkezésekről (Sultan Süleyman’dan Mór Jókai’ye Osmanlı-Türk egemenliğinin kuruluşuna ve Macar-Türk temaslarına dair çalışmalar)**, Budapest, MTA Bölcsészettudományi Intézet, 2014, s.410-426.
- FRANK, Tibor, “Approaches to Interwar Hungarian Migrations, 1919-1945”, **The Hungarian Historical Review**, vol. 1, No. 3/4 (2012), s.337-352.
- GRASSI, Fabio L., “Trablusgarp’tan Kurtuluş Savaşı’na İtalyan Politikası’nda İzmir”, **“Kuvayı Milliye’nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu” Uluslararası Sempozyum Bildirileri 6-8 Eylül 2009 I. Kitap**, İzmir, Büyükşehir Belediyesi, s.94-106.
- GAFENCU, Grigore, “Eastern Countries and the European Order”, **International Affairs**, c.23, No. 2 (Nisan 1947).
- GÁL, Stephen, “Hungary and the Anglo-Saxon World”, **A Companion to Hungarian Studies**, Budapest, The Society of the Hungarian Quarterly, 1943, s.489-513.
- GASTONY, Endre B., “Hungarian Foreign Minister Kálmán Kánya’s Grand Design, 1933-1936”, **East European Quarterly**, vol.19, S.2 (Summer 1985), s.175-189.
- GOLDSTEIN, Erik, “The Eastern Question”, **The Paris Peace Conference 1919 Peace without Victory?**, Michael Dockrill & John Fisher (ed.), New York, Palgrave Ltd., 2001, s.141-156.
- GUILLEN, Pierre, “Franco-Italian Relations in Flux 1918-1940”, **French Foreign and Defence Policy 1918-1940**, Robert Boyce (ed.), LSE-Routledge, 1998, s. 148-162.
- GÜRKAN, Nesrin, “Tarihteki Macar Misafirlerimiz”, **2023**, Sayı:59 (15 Mart 2006), s.52-57.
- GUNDA, Cintia, “The Hungarian Nation: Post-World War I Propaganda Abroad for Protecting Hungary’s Territorial Integrity” **Hungarian Studies Review**, Vol. XL, No. 2 (Fall 2013), s. 97-123.

- GÜNDAĞ, Nevzat, “Türk-Yunan Mübadelesi ve Batı Trakya,” **Batı Trakya’nın Sesi Dergisi**, Sayı 4, (Mayıs-Haziran 1988).
- GYÖRGY, Péter János, “*Horváth László- Lágernápló (László Horváth – Kamp Günlüğü)*”, **Tempevölgy**, Aralık 2010, s.23-31.
- HADNAGY, Szabolcs, “Macar Seyyahların Gözüyle 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform Ve İmparatorluğun Geleceği”, **International Symposium on Common Governance Culture and Restructuring Problems in Three Seas Basin Countries**, 13-16 Ekim 2011, İstanbul Aydın Üniversitesinde sunulan bildiri.
- HAKOV, B. Cengiz, “II. Dünya Savaşı’nın Arifesi Ve Başlangıç Döneminde Bulgar-Türk İlişkilerinin Bazı Siyasî Yönleri”, **IX. Türk Tarih Kongresi Ankara: 21-25 Eylül 1981, Kongreye Sunulan Bildiriler: III. Cilt**, Ankara, TTK Yayınevi, 1989, s.1947-1954.
- HAJDU, Zoltán, “A magyar földrajztudomány és a trianoni békeszerződés. 1918–1920 (Macar Coğrafya Bilimi ve Trianon Barış Antlaşması 1918-1920)”, **Kisebbség-Kutatás (Azınlık Araştırmaları)**, S.2, (2000), <http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2000_02/cikk.php?id=244> (Erişim Tarihi: 14 Ağustos 2015).
- HANAK, Péter, “Hungary on a Fixed Course: An outline of Hungarian History, 1918-1945”, **The Columbia History of Eastern Europe in the Twentieth Century**, Joseph Held (ed.), Columbia University Press, New York, 1992 s.164-204.
- HASLINGER, Peter, “Avusturya-Macaristan”, **Savaşta İmparatorluklar 1911-1923**, Robert Gerwarth ve Erez Manela (ed.), Gül Çağalı Güven (çev.), İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s.135-162.
- HORNYÁK, Árpád, “Hungarian-Turkish Economic Relations in the Inter-War Period”, **Türkiye Cumhuriyetinin Ekonomik Ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu**, Atatürk Araştırma Merkezi ve 9 Eylül Üniversitesi, İzmir, 26-28 Kasım 2015 tarihinde sunulan tebliğ.
- , “The Hungarian Political Elite and Public Opinion Concerning the Two Turkish Peace Treaties (Sèvres-Lausanne)” **90. Yılında Lozan Ve Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyumu**, Ankara, 14 Kasım 2014 tarihinde sunulan tebliğ.
- İLKİN, Selim, “1922-1923 Yılları Türkiyesi’nde Bir Yabancı Sermaye Girişimi: Chester Demiryolu Projesi”, **Türkiye İş Bankası Uluslararası Atatürk Sempozyumu, 17-22 Mayıs 1981 Bildiriler Ve Tartışmalar**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984, s.744-749.
- İNALCIK, Halil, “II. Meşrutiyet: Anayasa Rejimi Geliyor, Cumhuriyet Yolu Açılıyor”, **100. Yılında Jön Türk Devrimi**, Sina Akşin, Sarp Balcı ve Barış Ünlü, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s.3-10.
- KAPOSI, Zoltán, “Magyarország gazdasága a két világháború között (İki Dünya Savaşı Arasındaki Macaristan Ekonomisi)”, **Előadások Magyarországról a két Világháború Között (İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Macaristan Hakkında Konferanslar)**, Romsics Ignác, L. Nagy Zsuzsa, Ormos Mária, Kaposi Zoltán (der.), Janus Pannonius Tudományegyetem Kiadó, Pécs, 1998, s.40-54.

- KARADUMAN, Hüseyin, “Gyula Mészáros ve Ankara Etnografya Müzesi”, **VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi**, Gaziantep, 27 Haziran-1 Temmuz 2006 tarihinde sunulan tebliğ.
- KERTÉSZ, Stephen D., “The Consequences of World War I: The Effects on East Central Europe”, **Essays on World War I: Total War and Peacemaking, A Case Study on Trianon**, Béla K. Király, Peter Pastor and Ivan Sanders (ed.), New York, Social Science Monographs, s.39-58.
- KLEBELSBERG, Graf Kunó, “Ungarische Kulturpolitik nach dem Kriege (Savaştan Sonra Macar Kültür Siyaseti)”, **Ungarische Jahrbücher 5 (Macar Yıllığı 5)** (1925), s. 343-363.
- KOBAL, Yunus, “Milli Mücadele’de İç Ayaklanmalar”, **Türkler c.16 (E-Kitap)**, Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (ed.), Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 129-150.
- KOŞAY, Hamit Zübeyr, “Macar Musikisi”, **Hamit Zübeyr Koşay Makaleleri Ve İncelemeleri**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1974, s.96-97.
- KURUÇ, Bilsay, “Cumhuriyet Döneminde İktisat Politikaları Üzerine Gözlemler”, **Bilanço 1923-1998 Türkiye Cumhuriyeti’nin 75 Yılına Toplu Bakış Uluslararası Kongre 10-12 Aralık 1998**, II. Cilt, Zeynep Rona (ed.), İstanbul, Tarih Vakfı, 1999.
- LOJKÓ, Miklós, “Missions Impossible: General Smuts, Sir George Clerk & British Diplomacy in Central Europe in 1919”, **The Paris Peace Conference 1919 Peace without Victory?**, Michael Dockrill & John Fisher (ed.), New York, Palgrave Ltd., 2001, s.115-140.
- , “Conservative Realignment in British Policy on Central Europe and the Balkans during the Early Interwar Years”, **Európa, Nemzet, Külpolitika Tanulmányok Ádám Magda 85. Születésnapjára**, Budapest, Aura Kiadó, 2010, s.153-170.
- KARABULUT, Umut, “I. Dünya Savaşı’nda İngilizlerin Psikolojik Bir Harekâtı: Sahte ‘Tanin’ Nüshaları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.54 (Bahar 2014), s.107-120.
- KAROLJOVIC, Oszkár, “Magyar katonák a világháború török harcterein (Cihan Harbi’nde Türk Savaş Sahalarında Macar Askerleri)”, **Hadtörténelmi Közlemények (Askerî Tarih Bildirileri)**, c.27 (1926), s.69-84, 179-215.
- KEVE, András, MARIÁN, Miklós, “Vasvári Miklós 1898-1945”, **A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve [Ferenc Móra Müzesi Yıllığı]**, 1972-73/1, s.279-293.
- KILINÇ SAVRUL, Burcu, ÖZEL, ALP, Hasan, KILIÇ, Cüneyt, “Osmanlı’nın Son Döneminden Günümüze Türkiye’de Dış Ticaretin Gelişimi”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, Yıl.8 S.1 (2013), s.55-78.
- KINCSES-NAGY Éva, “A turáni gondolat”, **Östörténet és nemzettudat, 1919-1931**, Kincses Nagy Éva (der.), JATE Magyar Östörténeti Kutatócsoportja, Szeged, Balassi Kiadó.
- KLAPSIS, Antonis, “Greek Diplomacy towards Fascist Italy, 1922-1940”, **THETIS, Mannheimer Beiträge zur Klassischen Archäologie und Geschichte Griechenlands und Zyperns**, Reinhard Stupperich und Heinz A. Richter (der.), Band 20, Mannheim, 2013, s.293-302.
- KOÇ, Nurgün, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Radyo”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Y.8, S.15 (Bahar 2012), s.69-104.

- KODAL, Tahir, “Lozan Barış Antlaşması ve Türk Kamuoyu”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Yıl: XXII, S. 64-66 (2006), <<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-64-65-66/lozan-baris-antlasmasi-ve-turk-kamuoyu>> (Erişim Tarihi:11 Mart 2014).
- KODAMAN, Bayram, “Avrupa Emperyalizminin Osmanlı İmparatorluğuna Giriş Vasıtaları”, **Millî Kültür**, (Haziran 1980), s.28-32.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, “The Ottoman-British Commercial Treaty of 1838”, **Four Centuries of Turco-British Relations - Studies in Diplomatic Economic and Cultural Affairs**, William Hale & Ali İhsan Bağış (ed.), The Eothen Press, 1984, s.53-61.
- KUŞÇU, Ayşe D., “Portre: Prof. Dr. Mekki Şeref Baştav”, **Türk Yurdu**, c.30, S.280 (Aralık 2010), <<http://www.turkmacar.org.tr/index.php/emegi-gecenler/profdr-mekki-serif-bastav#12>> (Erişim Tarihi: 26 Şubat 2015).
- MALKOÇ, Eminaalp, “Doğu-Batı Ekseninde Bir Osmanlı Aydını: Ahmet Rıza Yaşamı Ve Düşünce Dünyası”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S.11 (2007), s.93-162.
- MARDİN, Şerif, “The Influence of the French Revolution on the Ottoman Empire”, **International Social Science Journal (English Edition)**, Vol.41, No.1 (Feb. 1989), s.17-31.
- MASKAR, Üveis, “Tibor Péterfi 22.6.1883 - 14.1.1953”, **İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi 6. Kurultayı 2. Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu**, İstanbul, 20-25 Eylül 1981, s.249-258.
- MASTNY, “Soviet War Aims at the Moscow and Teheran Conferences of 1943”, **The Journal of Modern History**, c.47, S.3 (Eylül 1975), s.481-504.
- MOSONYI, Ferenc, “Franciaország Magyarok Nyelve (Fransa’daki Macarların Dili)”, **Korunk (Çağımız)**, 12-1937, s.1036-1042.
- NAMAL, Yücel, “Zonguldak’ta Macar Uzmanlar (1923-1950)”, **Karaelmas 2009 Medya Ve Kültür**, Nurçay Türkoğlu ve Sevilen Toprak Alayoğlu (der.), Karaelmas, Urban Kitap:2, 2009, s. 99-108.
- NYÍRI, Mária, **Atatürk Ve Macaristan’da Bulunan Türkler İle Türkiye’de Bulunan Macarlar**, Bakû, 20-21 Mayıs 1991.
- NYKIEL, Piotr, “Osmanlı 15. Kolordusu Doğu Galiçya Cephesinde (1916-1917)”, **Bellekten**, c. LXXIX, S. 284 (Nisan 2015),s.335-356.
- OKAY, Cüneyd, “Türk Derneği Dergisi Ve I. Dünya Savaşı Öncesi Macaristan’daki Türkoloji Çalışmaları”, **Macar Kardeşler: Macar-Türk İlişkileri Üzerine Makaleler**, Yeliz Okay (ed.), İstanbul, Doğu Kitabevi Yayınları Sosyologca Kitapları:10, 2012, s.53-60.
- OKUR, Mehmet, “I. Dünya Savaşı’nda Avusturya ve Macaristan’da Osmanlı Hilali Ahmer Cemiyeti İçin Toplanan Yardımlar”, **100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu**, s.503-514.
- OLÁH, Péter, DÁVID, Ferenc, “Hungarian Foreign Policy and the Caucasian Region in the 1940’s”, **Archivum Ottomanicum**, S. 31(2014), s.157-165.
- , “A török-magyar kapcsolatok alakulása egy diplomata szemével – Tahy László ankarai követ munkássága (1924-1933) (Bir Diplomatin Gözüyle Türk-Macar İlişkilerinin Oluşumu: Ankara Sefiri László Tahy’nin Çalışmaları (1924-1933))”, **Keletkutatás - Tanulmányok Vásáry István 70. születésnapjára (Doğu Araştırmaları – István Vásáry’nin 70.**

- Doğumgününe İthaf Edilen Bilimsel Çalışmalar**), Budapeşte, Bahar 2015, s.93-104.
- , “Behics Erkin török követ budapesti tevékenysége (1928-1939)”, **Keletkutatás**, 2014/ösz, s.115-126.
- , “A török és a magyar turanizmus kapcsolata a 20. század első felében (20. Yüzyılın İlk Yarısında Türk Ve Macar Turancılığı İlişkisi)”, **Keletkutatás (Doğu Araştırmaları)**, 2012 Bahar, s.67-86.
- ORMOS, Mária, “Bánffy-Csicserin Találkozó(k) Genovában 1922 (Cenova’da Bánffy-Çiçerin Buluşma(ları) 1922)”, **Kutatási Füzetek 4. Történelem doktori program (Araştırma Defterleri 4. Tarih doktora programı)**, Pécs, 1998, s.33-39.
- ÖNCÜ, Ali Servet, “İki Savaş Arası Dönemde Türkiye - Çekoslovakya İlişkilerine Genel Bir Bakış”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, c.9, S.2 (2014), s.169-175.
- , “Türk Kaynakları Işığında Son Avusturya-Macaristan İmparatoru Karl’ın İstanbul Ziyareti”, **CTAD**, Y.9, S.17 (Bahar 2013), s.57-76.
- ÖNCÜ, Ali Servet ve CEVİZLİLER, Erkan, “Türkiye Cumhuriyeti İle Avusturya Cumhuriyeti Arasında 28 Ocak 1924 Tarihinde İmzalanan Dostluk Antlaşması, İkamet Ve Ticaret Mukaveleleri”, **Turkish Studies**, Vol.8, No.5 (Spring 2013), s.531-557.
- ÖNSOY, Murat, “1939-1944 İngiliz-Alman İktisadî Harbi: Türk Kromu Üzerine Pazarlıklar”, **H.Ü. İktisadî Ve İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi**, c.30, S.1 (2012), s.93-120.
- , “Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nda Milliyetçilik Hareketleri”, **Balkanlar El Kitabı 1. Cilt: Tarih**, Bilgehan Gökdağ - Osman Karatay (haz.), Ankara, Akçağ Yayınları, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, 2013, s. 435-446.
- ÖZÇELİK, Mücahit, “Avusturya-Macaristan İmparatoru’nun 1918 İstanbul Ziyaretinin Türk Basınına Yansımaları”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 27 (Aralık 2012), s.51-63.
- ÖZGİRAY, Ahmet, “Türkiye - Macaristan Siyasi İlişkileri (1923-1938)”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S. 12 (1997), s.75-80.
- ÖZKAYA, Yücel, „Atatürk Dönemi Ve Atatürk İnkılâpları”, **Türkler c.16 (E-Kitap)**, s. 676 - 729.
- ÖZTOPRAK, İzzet, “Türkiye’nin İşgali Ve Millî Direniş Hareketleri”, **Türkler c.15 Cumhuriyet (E-Kitap)**, Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (ed.), Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.969-1008.
- PAIKERT, G.C., “Hungarian Foreign Policy in Intercultural Relations, 1919-1944”, **American Slavic and East European Review**, Vol.11, No.1 (Feb. 1952), s.42-65.
- PERGEL, Antal, “A Török függetlensége Háboru”, **Rubicon**, 2010/10, s.58-63.
- , “Egy magyarbarát török diplomata Sevket Fuat Kecsedzi 1892-1965 (Macar Dostu Bir Türk Diplomat: Şevket Fuat Keçeci 1892-1965)”, **Érdi Lap**, XI. évfolyam No. 15 (15 Augustus 2013), s.8.

- POPA, Mircea N., "Pozitia Romaniei fata de Turcia in perioada Conferintei de la Lausanne și in anii imediat urmatori", **Analele Universitatii București, Seria Științe Sociale, Istorie**, C. XVII, 1969, s. 141-150.
- PÖLÖSKEI, Ferenc, "Hungary's International Position in the 1920's", **20th Century Hungary and the Great Powers**, Romsics Ignác (ed.), War and Society in East Central Europe vol. XXXIII, 1995, s.113-117.
- PRITZ, Pál, "Hungarian Foreign Policy in the Interwar Period", **Hungarian Studies**, c.17, S.1(2003), s.13-32.
- , "Magyarságkép és Külföldi Propaganda A Húszas Évek Első Felében (20'li Yılların İlk Yarısında Macarlık Tasviri ve Dış Propaganda)", **Magyar diplomácia a két háború között (İki Savaş Arasındaki Macar Diplomasisi)**, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, s.241-275.
- , "Die Ungarisch-Deutschen Beziehungen Zwischen 1918 und 1945", Gábor Ujváry ve Gergely Pröhle (der.), **Chronik des Wiederholten Neubeginns 1867-2001 Deutsch-ungarische diplomatische Beziehungen (Tekrarlanmış Yeniden Başlangıcın Kroniği 1867-2001 Alman-Macar Diplomatik İlişkileri)**, Budapest, Corvina, 2001, s.63-84.
- RÁNKI, György, "Problems of the Development of Hungarian Industry, 1900-1944", **The Journal of Economic History**, Vol. 24, No.2 (June 1964), s.204-228.
- RÁSONYI, László, "Atatürk Özgürlük Savaşının Macar Basınında Yankıları", **Bellekten**, c. XLV/2, S. 177 (Ocak 1981), s.79-86.
- ROMSICS, Ignác, "A Magyar Birodalmi Gondolat (Macar İmparatorluk Düşüncesi)", **Nem élhetek Birodalom nélkül (İmparatorluk Olmaksızın Yaşayamam)**, Budapest, Helikon-Korridor, 2002, s.41-81.
- Sabri, "Ticaret Muahedeleri ve Faydaları", **Mülkiye Mektebi Mecmuası**, c.1, S.12 (Ekim 1931), s.37-38.
- SARAL, Emre, "Büyük Macaristan Projesi: Anavatan Ve Komşu Ülkelerdeki Macar Azınlıkların Konumu", **2023**, S.88 (Ağustos 2008), s.66-75.
- , "Atatürk ve Macarlar", **Genç Akademisyenlerin Gözüyle Tek Adam: Mustafa Kemal Atatürk (Sempozyum Bildirileri Kitabı)**, 21 Kasım 2008, Temuçin F. Ertan, Kadri Unat ve Çiğdem Kılıçoğlu (Haz.), Ankara, A.Ü.Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2012, s. 143-152.
- , "Macar Elçilik Raporlarında Türkiye Ve Balkan Antantı (1931-1935)", **Yedinci Uluslararası Atatürk Kongresi, 17-22 Kasım 2011, Bildiriler II. cilt**, Orhan Neçare (haz.), Ankara, 2015.
- SCHEER, Tamara, "BM, NATO ve AB'nin kuruluşlarından çok önce gerçekleşen bir dış ülke görevi: Yenipazar Sancağı'nda Avusturya-Macaristan Mevcudiyeti (1879-1908)", Çiğdem Dumanlı (çev.), **Toplumsal Tarih**, S.264 (Aralık 2015) s.50-57.
- SEFERCİOĞLU, Necmeddin, "Türkiye'nin En Eski Ve En Büyük Sivil Toplum Kuruluşu Türk Ocağı", **Türk Ocakları İnternet Sitesi**, <<http://turkocaklari.org.tr/sayfa/3496/turk-ocaklarinin-kisa-tarihcesi.html>>
- SERES, Attila, "Magyar-Szovyet Titkos Tárgyalások Genovában 1922-ben (Cenova'da 1922'deki Macar-Sovyet Gizli Müzakereleri)", **FONS**, c.VIII, S.3(2001), s.397-411.

- SEREZ, Mehmet, "Tarihte Türk-Macar İlişkileri", **Türk-Macar Münasebetleri Işığında II. Rakoczi Ferenc Ve Macar Mültecileri Sempozyumu**, Celâl İnal (haz.), Ankara, Macaristan Cumhuriyeti Büyükelçiliği, İkinci Baskı, Haziran 2003, s.67-93.
- SETON WATSON, R.W., "The Little and Balkan Entente", **The Slavonic and East European Review**, Vol. 15, No. 45 (Apr. 1937), s.560.
- SOFUOĞLU, Adnan, YILDIRIM, Seyfi, "1921 Londra Konferansı'nda Türk Diplomasisi: Sadrazam A. Tevfik Paşa'nın Sözü Türkiye Büyük Millet Meclisi Temsilcilerine Bırakması Meselesi", **Belleten**, c.LXXIX, S.284 (2015 Nisan), s.352-374.
- SUPPAN, Arnold, "Die Südosteuropa-Politik der Türkei 1930-1938 Nach Österreichischen Diplomatischen Berichten (Avusturya Diplomatik Belgelerine Göre Türkiye'nin Güneydoğu Avrupa Siyaseti 1930-1938)", **IX. Türk Tarih Kongresi Ankara: 21-25 Eylül 1981, Kongreye Sunulan Bildiriler: III. Cilt**, Ankara, TTK Yayınevi, 1989, s.2179-2188.
- , "Internationale Politik und Wirtschaft in Südosteuropa zwischen den beiden Weltkriegen 1918-1939 [İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Güneydoğu Avrupa'da Uluslararası Siyaset Ve Ekonomi 1918-1939]", **Bericht über den achtzehnten österreichischen Historikertag in Linz, 24. bis 29 September 1990 [Onsekizinci Avusturya Tarihçiler Günü, Linz, 24-29 Eylül 1990]**, Verband Österreichischer Geschichtsvereine, 1991, s.205-213.
- SZALAI, Miklós, "Az 1916. évi VII. törvénycikk – Az iszlám vallás legalizálása Magyarországon (1916 yılı VII. Kanun – İslam Dini'nin Macaristan'da Yasallaşması)", **Történelmi Szemle (Tarih Mecmuası)**, Y.52, S.4 (2010), s.593- 601.
- SZAKÁLY, Sándor, "Magyar küldöttség Kemal Atatürk temetésén Törökországban, 1938. november", **"...nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni" Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére**, Gebei Sándor, ifj. Bertényi Iván, Rainer M. János, Eger, Líceum Kiadó, 2011, s.273-282.
- SZÁSZ, Zsombor, "The Constitution and the Holy Crown", **A Companion to Hungarian Studies**, Budapest, The Society of the Hungarian Quarterly, 1943, s.305-338.
- SZEGEDI, Péter, „A futballmező. Kísérlet az 1945 előtti magyar labdarúgószféra történeti-szociológiai modellezésére (Futbol sahası, 1945 öncesi Macar futbol alanı tarih sosyolojisi modellemesine dair bir deneme)”, **Sic Itur Ad Astra**, S. 62 (2011), s.123-141.
- ŞİMŞİR, Bilâl N., "Ankara'nın Başkent Oluşu" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. 7, S.20 (Mart 1991), <<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-20/ankaranin-baskent-olusu-2>>
- TASNÁDI, Edit, "Genç Türkiye Cumhuriyeti'nde Bir Macar Generali: Albert Bartha", **XV. Türk Tarih Kongresi Ankara: 11-15 Eylül 2006, 5. Cilt Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ankara, 2010, s.2387-2393.
- TAŞKIRAN, Cemalettin, „Atatürk İlke Ve İnkılâpları, **Türkler c.16 (E-Kitap)** s.730-759.

- TEKİNSOY, Yunus Emre, “I. Dünya Savaşı’nda Türk-Macar İlişkilerine Bir Örnek: Macar Turan Cemiyeti ve Türk Ocağı”, **100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu: Bildiriler, Budapeşte 3-5 Kasım 2014**, Antalya, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015, s.233-256.
- TITTES, György, “Törökország Vízügyi Munkálatai (Türkiye’nin Su İşleri Çalışmaları)”, **Vízügyi Közlöny (Su İşleri Mecmuası)**, c.19, S.3-4 (1937), s.493-502.
- , “a nemzeti Törökország kialakulása”, **Debreceni Szemle**, 7. évf. No.12/74 (1933), s.463-470.
- TOKGÖZ, Erdiñ, “Atatürk’ün Tasarruf Politikası”, **Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası Ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi Semineri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:513, Ankara, 1982, s.35-43.
- TOTH, Gábor, “Az első magyar tudományos intézet (1916-18) (İlk Macar Bilimler Enstitüsü 1916-1918)”, **Századok (Yüzyıllar)**, S.6 (1995), s. 1384 – 1395.
- TÖRE, Nahit, “Atatürk Döneminin (1923-1938) Dış Ekonomik İlişkiler Politikası”, **Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası Ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi Semineri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:513, Ankara, 1982, s.45-61.
- TÜNAY, Bekir, “Atatürk ve Hatay”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. II, S. 5 (Mart 1986), Elektronik Versiyon: <<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-05/atatürk-ve-hatay>>. Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2014.
- TÜRKEŞ, Mustafa, “The Balkan Pact and its immediate Implications for Balkan States, 1930-34”, **Middle Eastern Studies**, Vol. 30, No. 1 (January 1994),s.123-144.
- , “Yugoslav Devletinin Kuruluşu ve Krallık Dönemi”, **Balkanlar El Kitabı 2. Cilt: Çağdaş Balkanlar**, Bilgehan Gökdağ ve Osman Karatay (haz.), Ankara, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, 2013, s.15-22.
- ULUSAN, Şayan, “Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne (Cemiyet-i Akvam) Giriş”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, c.VII, S.16-17 (Bahar-Güz 2008), s.237-258.
- USLU, Ateş, “Diplomasi Tarihinin Ötesi: Uluslararası İlişkiler Tarih Yazımında Fransız Ekolü”, **Uluslararası İlişkiler**, c.11, S.44 (Kış 2015), s.25-49.
- UYGUN, Hamza, “Türkiye’de Devletçilik Siyaseti ve Günümüze Kadar Süren Devletçilik Siyaseti Tartışmaları”, **Mustafa Kemal’i Anlamak**, Fahrünnisa Kadıbeşgil (Haz.), Ankara, Oluşum Yayınları, 1981, s.58-71.
- ÜLKEN, Yüksel, “Atatürk’ün İktisadî Düşüncesi Ve Politikası”, **Atatürkçülük (İkinci Kitap) Atatürk Ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1983, s.251-272.
- ÜNAL, Sevim, “Atatürk’ün Balkanlar’daki Barışçıl Politikası”, **IX. Türk Tarih Kongresi Ankara: 21-25 Eylül 1981, Kongreye Sunulan Bildiriler: III. Cilt**, Ankara, TTK Yayınevi, 1989, s.1985-1998.
- ÜNALP, Rezzan, “I. Dünya Savaşı’nda Macar Birliklerinin Türk Ordusuna Katkıları Çerçevesinde Kanal, Sina Ve Filistin Cephelelerine İlişkin Askerî, Taktik Ve Stratejik Yaklaşımlar”, **100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu: Bildiriler, Budapeşte 3-5 Kasım 2014**, Antalya, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015, s.203-232.

- VÁRDY, Steven Béla, “The Impact of Trianon upon the Hungarian Mind: The Nature of Interwar Hungarian Irredentism”, Steven Béla Várdy ve Ágnes Huszár Várdy (ed.), **The Austro-Hungarian Mind: At Home and Abroad**, Boulder, East European Monographs No. CCLIV, 1989, s.149-169.
- VÉGH, Jenő, “A Tízéves Török Köztársaság (On Senelik Türk Cumhuriyeti)”, Budapest, **Külügyi Szemle**, No.4, (1933)’den ayırbaşım.
- VELIKOV, Stefan, “Kemal Atatürk Ve Türk-Bulgar İlişkileri”, **IX. Türk Tarih Kongresi Ankara: 21-25 Eylül 1981, Kongreye Sunulan Bildiriler: III. Cilt**, Ankara, TTK Yayınevi, 1989, s.1865-1876.
- VINAVER, Vuk, “O spoljnopolitičkoy orientaciji Jugoslavije 1920-1925 (Yugoslavya’nın Dış Siyasî Oryantasyonu 1920-1925)”, **Zbornik Matice srpske za društvene nauke (Journal for Social Sciences of Serbian Cultural Cradle)**. Broj. 44. 1966, s.44-46.
- VURAL KARA, Sergül “Tarihsel Değerlendirmeler Işığında Türkiye’de Çeviri Etkinliği”, **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, c.6, S.1 (Haziran 2010), s.94-101.
- WALLIS, B.C. s, “The Dismemberment of Hungary”, **Geographical Review**, vol.11 No.3 (July 1921), s.426-429.
- WEIDENFELD, Werner, “The Internal Crisis of the EU”, **European Forum Alpbach**, 18 Ağustos 2012 tarihli konuşması.
- YAMAN, Ahmet Emin, “Kurtuluş Savaşı Ekonomi ve Maliyesi”, **A.Ü. TİTE Dergisi**, Yıl. 6, S. 12 (Kasım 1993),s.417-429.
- YILDIRIM, Seyfi, “Cumhuriyet Döneminde Türk-Macar İlişkileri Çerçevesinde İstihdam Edilen Macar Uzmanlar, **CTAD**, Y.8, S.15 (Bahar 2012), s.121-150.
-----, “Atatürk Dönemi Modernleşmesinin Temel Dinamikleri”, **Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu Bildirileri, 22-24 Ekim 2008, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi**, Bayram Kodaman, Süleyman Seydi v.d. (ed.), 2008, s.41-47.
- YILMAZ, Mustafa, “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (1919-1938)” **Türkler c.16**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.579-596.
- YUSUFOĞLU, Hicran, “Tarihten Günümüze Türk-Macar İlişkileri”, **2023**, S.59 (Haziran 2006), s.14-24.
- YÜCEER, Saime, “Atatürk Dönemi (1919-1938) Türk-Rus İlişkilerinin Siyasî Boyutu”, **Atatürk’ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri I. Çalıştay Bildirileri (Ankara, 14-15 Mayıs 2010)**, İlyas Kamalov ve İrina Svistunova (haz.), Ankara, ATAM, 2011, s.82-95.

D. Sözlükler, Ansiklopediler

- Büyük Ekonomi Ansiklopedisi**, Sabah Yayınları, t.y.
- İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü**, Sev Matbaacılık ve Yayıncılık, 34. Baskı (Temmuz 2002).
- TDV İslam Ansiklopedisi c.21**.
- Tercüman Spor Ansiklopedisi Futbol c.II**, yer belirtilmemiş, 1981.
- BEDÜRFTİĞ, Friedemann, **Taschenlexikon Bismarck**, München, Piper Verlag, 1998.

- JONAS, Endre, SZANDY, Viktor, **Diplomáciai Lexikon**, Budapest, Kulcsár Andor Könyvnyomdája, 1947.
- Mehmet Zeki, **Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi III İstanbul 1930-1932**, Hamit Matbaası, 1932.

E. Hâtıralar

- Asım Us'un Hatıra Notları 1930'dan 1950 Yılına Kadar Atatürk ve İsmet İnönü Devirlerine Ait Seçme Fıkralar**, İstanbul, Vakit Matbaası, 1966.
- İsmet İnönü - Hatıralar**, Sabahattin Selek (Haz.), Ankara, Bilgi Yayınevi, Üçüncü Basım, Ekim 2009.
- Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor Salih Bozok'un Anıları**, Can Dündar (haz.), İstanbul, Can Yayınları, 1. Baskı, 2013.
- The Ciano Diaries 1939-1943**, Hugh Gibson (ed.), Doublday & Company, Inc. Garden City, New York, 1946.
- ARAS, Tevfik Rüştü, **Görüşlerim Birinci Kitap**, Ankara, Samih Lütfi Kitabevi, 1947.
- ATATÜRK, Kemal, **Nutuk**, Zeynep Korkmaz (Haz.), Ankara, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2006.
- ERKİN, Behiç, **Hâtırat**, Ankara, TTK, 2010.
- ERKUN, Vecdet, **Budapeşte'den Ankara'ya, Ankara, Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları No:2**, 1999;
- HORTHY, Admiral Nicholas, **Memoirs**, Connecticut, Greenwood Press Publishers, 1957.
- KALLAY, Nicholas **Hungarian Premier a Personal Account of a Nation's Struggle in the Second World War**, New York, Columbia University Press, 1955.
- KARABEKİR, Kazım, **I. Dünya Savaşı Anıları**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- KOCAMEMİ, Fazıl Bülent, **Hüzünlü Kahramanlar Ülkesinde İki Devir Anılar (1934-1939) – Gözlemler, Yorumlar (2012)**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2013.
- LLOYD GEORGE, David, **The Truth about the Peace Treaties**, 2 vols. London, Victor Gollancz, 1938.
- MONTGOMERY, John F., **Hungary: The Unwilling Satellite**, Morristown, Vista Books, 2nd Edition, 1993.
- NAGY Kálmán, **Találkozásom a Modern Törökországgal Apám Emlékére (1924-1934) (Çağdaş Türkiye İle Buluşmam Babamın Anısına 1924-1934)**
- NICOLSON, Harold, **Peacemaking 1919**, New York, Harcourt, Brace and Company, 1939
- ÖNAL, Sami (Haz.), **Hüsrev Gerede'nin Anıları Kurtuluş Savaşı Atatürk Ve Devrimler**, İstanbul, Literatür Yayıncılık, Ekim 2002.
- SORGUN, Taylan, **Halil Paşa İttihad ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş**, İstanbul, Kum Saati Yayınları, 2. Baskı, 2003.

- TOGAN, Zeki Velidî Togan, **Hâtıralar**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 298, 2012, s.511-513.
- ULLEIN REVICZKY, Antal, **German War Russian Peace The Hungarian Tragedy**, Lovice Mária Ullein Reviczky (çev.), Budapest, Helena History Press, 2014.
- VERESS, Laura-Louise, **Clear The Line Hungary's Struggle To Leave the Axis During the Second World War**, Dalma Takacs (ed.), Cleveland, Prospero Publications, 1995.

3. GAZETELER VE DERGİLER

- “1927 Senesine Ait İstanbul Macar Kraliyet Elçiliği İktisadî Raporu”, **Statistikai Szemle (İstatistik Mecmuası)**, 1928. 7. sz, s. 806.
- “A Földrajzi Társaság Jubiláris Közgyűlése (Coğrafya Cemiyetinin 40. Genel Birleşimi)” **Századok (Yüzyıllar)**, 3. defter (1912), s.233.
- “A török kormány szívesen látná a magyar gépgyárok átlepedését Törökországra (Türk Hükümeti Macar Makine Fabrikalarının Türkiye'ye Kurulmasını Görmek Arzusunda)”, **Az Est (Akşam)**, 26 Nisan 1926.
- “A török főrendiház elnöke a kisázsiai győzelmekről és a török –magyar barátságáról (Türk Ayan Meclisi Başkanı: Küçük Asya Zaferi ve Türk-Macar Dostluğu Hakkında)”, **Világ (Dünya)**, 7 Eylül 1922.
- “Almanya'nın İktisadî Yayılması”, **Ayın Tarihi**, c.20, S.63-64 (Haziran-Temmuz 1929), s.4587-93.
- “Artık bizi Budapeşte ile karıştırmayın!”, **TRT Haber İnternet Sitesi**, 10 Ağustos 2013, <<http://www.trthaber.com/haber/gundem/artik-bizi-budapeste-ile-karistirmayin-96861.html>> (Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2015) “Macar Hariciye Nazırı M. Walko'nun İadei Ziyareti”, **Ayın Tarihi**, c.22, S.73 (Nisan 1930), s.6025.
- “Bethlen István Törökország nagyszerű kulturális fejlődéséről (István Bethlen ile Türkiye'nin muazzam kültürel kalkınması hakkında)”, **Budapesti Hírlap**, 6 Kasım 1930.
- “Duyumlar”, **Mimar**, S.4 (1933), s.162.
- “Fransa ve İtalya”, **Ayın Tarihi**, c.XVII, S.55 (Teşrin-i Evvel 1928).
- “Hariciye Vekili Cenevre'den dönüşte Atina'ya gidecek: Tevfik Rüştü Fransız gazetelerine mühim beyanatta bulundu”, **Vakit** 16 Teşrinisani 1930. “Merkezî Avrupa ile Ticaret-Tuna tarikile sevkıyat yapılması düşünülüyor”, **Akşam**, 24 Ekim 1933.
- “Harpten On Sene Sonra Macaristan”, **Ayın Tarihi**, c.20, S. 63-64 (Haziran-Temmuz 1929), s.4596-7.
- “Hungary's Place in the Sun”, **Daily Mail**, 21 Haziran 1927.
- “İnsanlar, Âdetler Bethlen, Banky, Böşke”, **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Mayıs 1929.
- “İtimadnameler: Leh Sefiri'nin itimadnamesi, Macar Sefiri'nin İtimadnamesi, Alman Sefirinin İtimadnamesi.”, **Ayın Tarihi**, c. III, S. 7-8-9-10. (Mart, Nisan, Mayıs, Haziran 1340 (1924), Ankara, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiye, s.273-274.

- “Macar Başvekili Kont Bethlen Ankara’da” **Ayın Tarihi**, c.23-24, S. 79-81 (Birinciteşrin-Birincikanun 1930), s.6754-5.
- “Macar Kardeşler Caddesi”, **Türk Yurdu**, 30 Ağustos 1333 (1917), Ankara, Tutibay Yayınları, 2000, Yeniden Basım, s.202-203.
- “Macar Hariciye Nazırı M. Walko’nun iadei ziyareti”, **Ayın Tarihi**, c.22, No.73 (Nisan 1930), s.6024-6.
- “Mustafa Kemal Paşa Ankara’dan Haykırıyor: ‘Türk Milleti İşgallere Boyun Eğmeyecektir’”, **Düşünce Ve Tarih**, Yıl:2 S.5 (Şubat 2015), s.10-11.
- “Polonya’nın 1936-1945 Yılları Türkiye Elçisi Michal Sokolnicki Anısına Plaket”, **Ankara Üniversitesi İnternet Sitesi**, **29.08.2006 tarihli haber**, <<http://arsiv.ankara.edu.tr/text/yazicidostu.php?yad=5369>> (Erişim Tarihi: 4 Haziran 2015)
- “Revizió nélkül szó sem lehet Európa békéjéről (Avrupa barışı revizyonsuz söz konusu olamaz)”, **Budapesti Hírlap**, 6 Kasım 1930.
- “Sırplar Türk-Yunan itilâfına ne diyorlar”, **Vakit**, 17 Teşrinisani 1930.
- “Tevfik Rüsdi Bethlen és Venizelosz ankarai látogatásáról (Tevfik Rüştü Bethlen ve Venizelos’un Ankara Ziyareti Hakkında)”, **Pesti Napló**, 8 Kasım 1930.
- “Türk-Yunan İtilâfnamesi”, **Ayın Tarihi**, c.22-23, S.75-78 (Haziran-Eylül 1930), s.6344.
- “Törökország a boncolóasztalon (Otopsi Masasındaki Türkiye)”, **Uj Nemzédek (Yeni Nesiller)**, 30 Kasım 1919.
- “Ungarns Rolle im türkischen Aussenhandel (Türk Dış Ticaretinde Macaristan’ın Rolü)”, **Pester Lloyd**, 6 Eylül 1938.
- “Ungarische Kulturpioniere in der Türkei (Türkiye’deki Macar Kültür Öncüleri)”, **Pester Lloyd** (Sabah Baskısı), 5 Haziran 1924.
- “Veteriner Tarihi Müzesine İlave Kat mı Yapıldı”, **A.Ü. Veteriner Fakültesi İnternet Sitesi**, 30 Mayıs 2014, <http://www.veterinary.ankara.edu.tr/?mdl=haber&haber_id=1125> (Erişim Tarihi: 22 Ocak 2016)
- ARROWSMITH, Richard, “Lost in translation: Bilbao fans get their countries confused for Europa League Final”, **The Mirror**, 12 Mayıs 2012, <<http://www.mirror.co.uk/sport/football/news/atheltic-bilbao-fans-arrived-at-budapest-829834>> (Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2015).
- FRIEDRICH, István, “A küszködő rokon...Szimrna szenzációja – Interjúk (*Mücadele Eden Akraba...İzmir’in Sansasyonu – Mülâkatlar*)”, **A Nép (Halk)**, 20 Nisan 1923, S. 90.
- İŞCEN, Yetkin, “Peşte’de 18 Mart Coşkusu”, **Çanakkale 1915**, Eylül 2014, s.13-17.
- JACQUART, Camille, “Nüfus Meselesi Ankara Nüfus Tahririnin Verdiği Dersler” **Hayat Gazetesi**, 12 Mayıs 1927, Sayı: 24, s.1.
- KARABULUT, Beyiz, “Macarlar 1915’te yıktırduğumuz fil ahırını 82 yıl sonra inşa edip ödül aldılar”, **Murat Bardakçı ile Habertürk Tarih**, S.33 (9 Ocak 2011), s.4-7.
- SARIBAŞ, Şermin, “Üç Aileye Yayılan 75 Yıllık Serüven”, **Hürriyet Pazar Gazetesi**, 15 Ağustos 2004, <<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=249411>>
- Yusuf Osman, “Haliyen! Yaşasın Macarlar!”, **Yeni Gün**, 11 Teşrinievvel 1931.

Budapesti Hírlap (Budapeşte Gazetesi), S.196 (31 Ağustos 1926)
Hâkimiyet-i Milliye, 19 Ağustos 1928.
Hâkimiyeti Milliye, 28 Mayıs 1929, s.3.
Hâkimiyeti Milliye gazetesinde çıkan beyanı, S.2824 (20 Mayıs 1929).
Rádióélet (Radyo Hayatı), Yıl.6 S.32 (3 Ağustos 1934)
Rádióélet (Radyo Hayatı), Yıl.11 S.30 (29 Aralık 1939).
Rádióélet (Radyo Hayatı), Yıl.11 S.30 (28 Temmuz 1939)
Szózat (Söz), 21 Mayıs 1924.

4. ÇEVİRİMİÇİ KAYNAKLAR

<<http://www.refworld.org/cgi-bin/txis/vtx/rwmain?docid=3dd8b9854>>.
 < <http://www.forost.ungarisches-institut.de/pdf/19181103-1.pdf>>.

Magyar Életrajzi Lexikon <<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/>>

Resmî Gazete <www.rega.gov.tr>.

5. MÜLAKAT

Selahattin Nazım Valdinger ile 28 Temmuz – 6 Ağustos 2015 tarihlerinde yapılan yazışmalar

Kálmán Nagy ile 13 Ekim – 18 Ekim 2011 tarihinde yapılan yazışmalar

T.C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
Emniyet Genel Müdürlüğü

Sayı : B.05.1.EGM.0.12. 48284-12228 - 9007/237718
Konu : Araştırma Talebi

07 Aralık 2011
.../12/2011

Sayın. Emre SARAL
Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Enstitüsü/Beytepe/Ankara

İlgi : 29.11.2011 tarihli dilekçeniz.

"1920-1945 Yılları Arasında Türkiye Macaristan ilişkileri Türkiye'de Yaşayan Macarlar, Türkiye'de Yerleşik Macar Vatandaşları Tarafından Kurulmuş Dernekler, Hungarya Macar Cemiyeti ve İstanbul Macar Tebaası Cemiyeti Hayriyesi" konularında araştırma yapmak istediğiniz ilgi sayılı dilekçenizden anlaşılmıştır.

Söz konusu talebinize ilişkin yapılan incelemede, araştırma konusu olan dosyaların "Gizli" ve "Çok Gizli" gizlilik dereceli olduğu anlaşılmıştır.

Bu nedenle, Emniyet Genel Müdürlüğü Merkez ve Taşra Teşkilatı Arşiv Yönetmeliğinin "*Talebin reddini gerektiren haller*" başlıklı 37'nci maddesinin (g) ve (k) bentleri kapsamında araştırma talebinizin yerine getirilmesi Genel Müdürlüğümüzce uygun görülmemiştir.

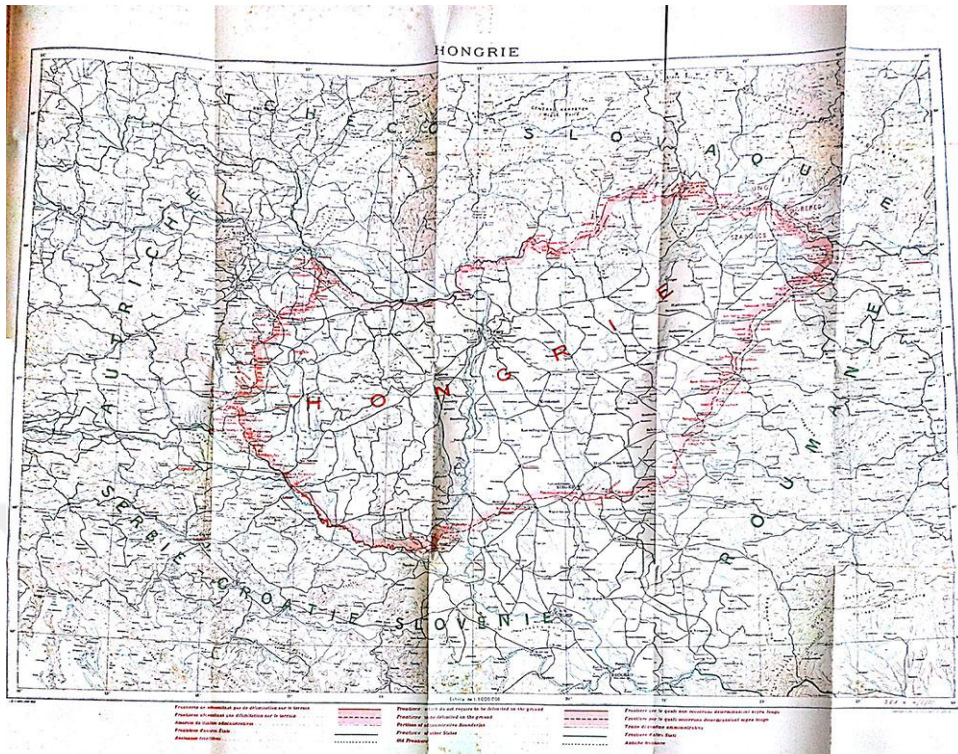
Bilgilerinize rica ederim.

İsmail BAŞ
Emniyet Genel Müdürü a.
Güvenlik Dairesi Başkanı
1. Sınıf Emniyet Müdürü

DAĞITIM:
Gereği:
Sayın. Emre SARAL
Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Enstitüsü/Beytepe/Ankara

Bilgi:
Arşiv Ve Dokümantasyon Dairesi Başkanlığına

**EK-1: Emniyet Müdürlüğü Arşivi'nden araştırma talebine gelen red cevabını
içeren dilekçe sureti**

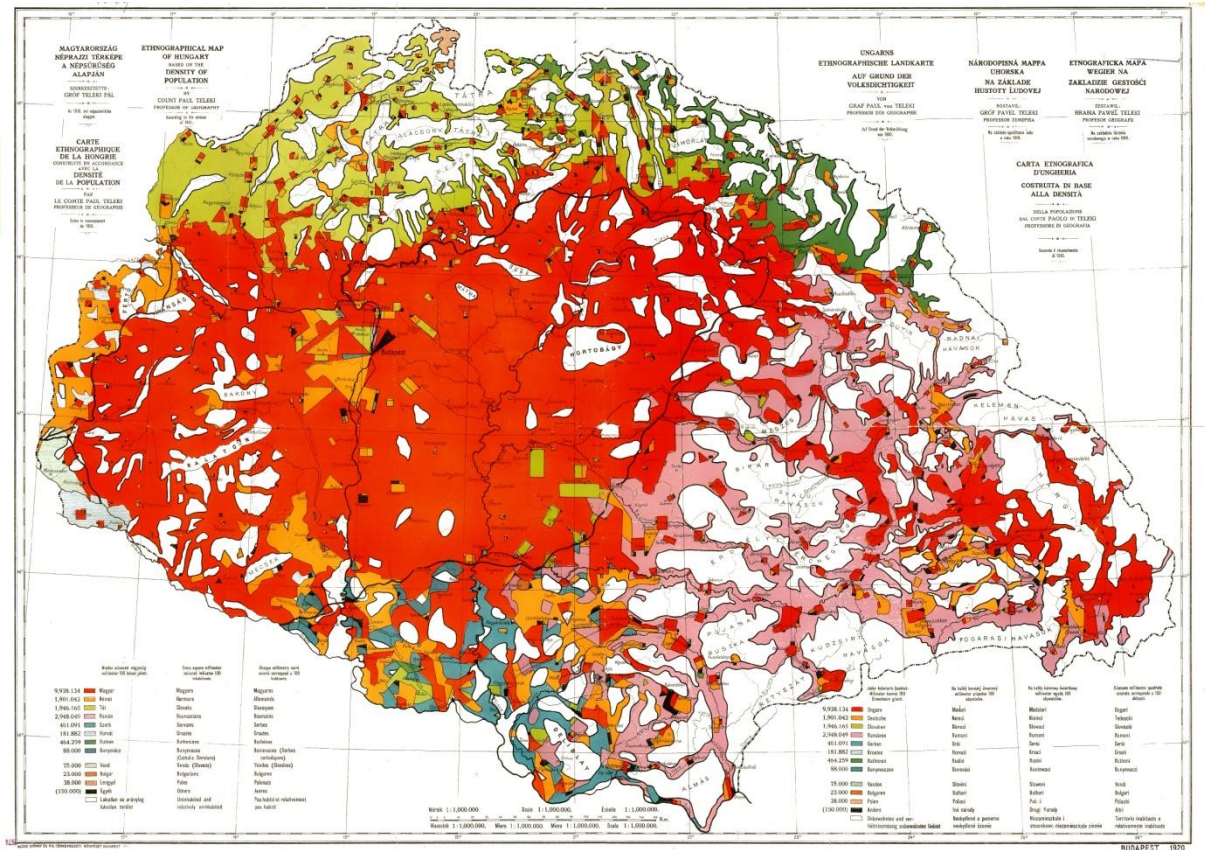

**EK-2: Macaristan'ın Trianon Barış Antlaşması sonucu belirlenen yeni sınırları
(4 Haziran 1920)**

**Treaty of Peace between the Allied and Associated Powers and Hungary and
Protocol and Declaration signed at Trianon, June 4, 1920, London, 1920.**

**EK -3: Trianon Macaristan'ı ve kaybettiği topraklar
(Steven Béla Várdy, *Historical Dictionary of Hungary*, Lanham – London, The
Scarecrow Press, 1997)**

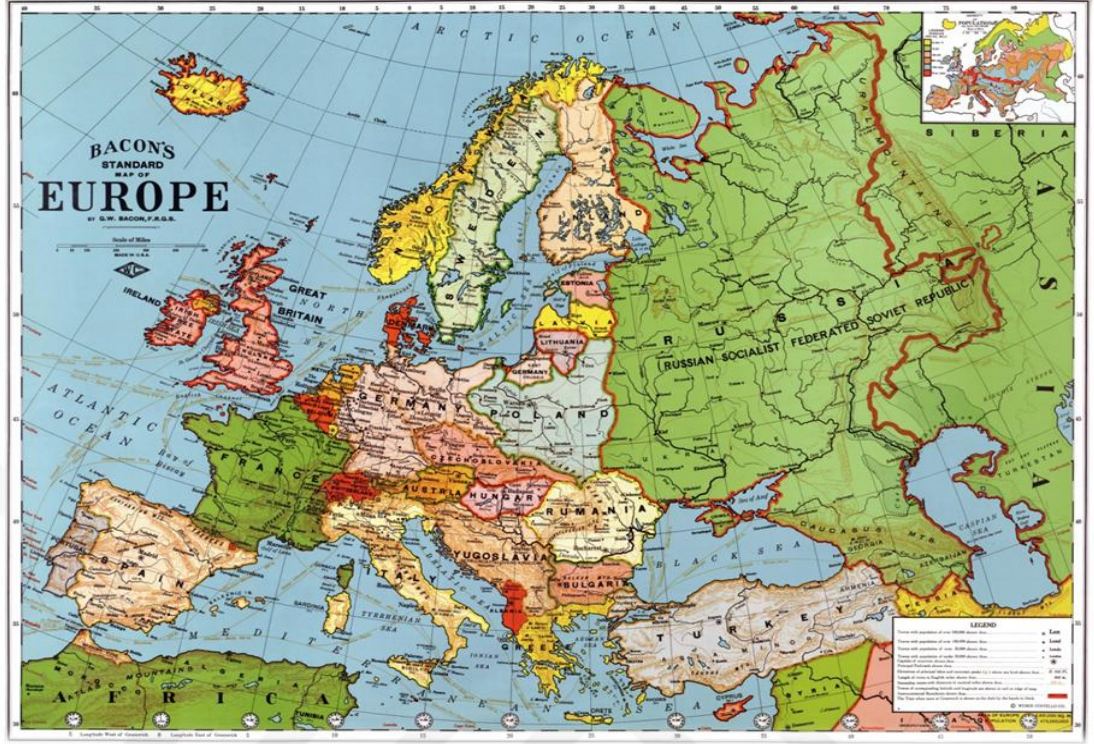

EK-4: 1910 Nüfus sayımı verilerine göre Coğrafya Profesörü Pál Teleki tarafından hazırlanan Macaristan Etnografik Haritası (Kırmızı renk, Macar yerleşiminin yoğun olduğu yerleri göstermektedir)
<http://historicaltextarchive.com/hungary/map5.gif>

EK- 5: "Sevr Muahedesine göre Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması" başlıklı harita

Nutuk, Gazi Mustafa Kemal Tarafından, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938.

EK -6: Avrupa'nın Siyasî Haritası (1923)

<http://mapsof.net/uploads/static-maps/europe_old_map_%281923%29.jpg>

EK-7: 1932 SENESİNDE ALPULLU ŞEKER FABRİKASI'NDA GÖREVLİ MACARLARIN LİSTESİ¹⁵⁰⁶			
NO	İSİM	MESLEK	İKAMETGÂH
1	Hauslehner Jenő	Teknik memur	Alpullu
2	Bencze István	Bakırcı ustası	Alpullu
3	Bencze László	Bakırcı	Alpullu
4	Csontó Árpád	Bakırcı	Alpullu
5	Marsay József	Bakırcı	Alpullu
6	Greguss Vidor	Bakırcı	Alpullu
7	Turzán Miklós	Bakırcı	Alpullu
8	Goldstein Sándor	Bakırcı	Alpullu
9	Breuer Zoltán	Bakırcı	Alpullu
10	Wágner Ferenc	Bakırcı	Alpullu
11	Nagy Mihály	Şeker Kaynaticı	Alpullu
12	Hunnele Ferenc	Şeker Kaynaticı	Alpullu
13	Péter Gábor	Tesviyeci	Alpullu
14	Virág Lajos	Taş işleri Ustabaşı	Alpullu
15	Knapp György	Yalıtım işçisi	Alpullu
16	ifj. Knapp György	Yalıtım işçisi	Alpullu
17	Raschka Kálmán	Yalıtım işçisi	Alpullu
18	Lévay Ferenc	Yalıtım işçisi	Alpullu
19	Dedinszky Gábor	Kazancı ustabaşı	Alpullu
20	Holczel Jakab	Kazancı	Alpullu
21	Schwarz Károly	Kazancı	Alpullu
22	Winhardt Nándor	Kazancı	Alpullu

¹⁵⁰⁶ Şeker pancarı işinde 1932 yılı itibarıyla görev alan Macar işçilerin sayısı tüm işçilerin oranının yüzde 2'sidir. **MNL K 79 1932 16d.**

23	Lengyel Ferenc	Kazancı	Alpullu
24	Verner Ferenc	Kazancı	Alpullu
25	Verner János	Kazancı	Alpullu
26	Mühlbacher Ferenc	Kazancı	Alpullu
27	Hufnagel Nándor	Kazancı	Alpullu
28	Német János	Kazancı	Alpullu
29	Tilmart Károly	Kazancı	Alpullu
30	Morway Jánosné	Aşçı	Alpullu
31	Virág Julianna	Aşçı	Alpullu
32	Gutherz Hermann	Müdür	Alpullu

EK-8: ESKİŞEHİR ŞEKER FABRİKASI'NDA GÖREVLİ MACARLARIN İSİM LİSTESİ¹⁵⁰⁷			
NO	İSİM	MESLEK	İKAMETGAH
1	Solyomssy Aladár	İdari müdür	Eskişehir
2	Berger Ferenc	Refineri tesviyecisi	"
3	Misurda Béla	Teknik memur	Eskişehir
4	Pacsák Ferenc	Fabrika işletmecisi	"
5	Nyizsinyi Pál	Bakırcı ustası	"
6	Feuchtmann Zs.	Başkaloriferci	"
7	Kevés István	Ustabaşı	"
8	Kasza Kálmán	Ustabaşı	"
9	Kerek János	Ustabaşı	"
10	Oláh János	Ustabaşı	"
11	Rabec Jónás	Ustabaşı	"
12	Nagy István	Bakırcı ve kaynatıcı	"
13	Sánta Gyula	Başmakinist	"
14	Sturz Antal	Tesviyeci	"
15	Haiger Artur	Şeker kaynatıcı	"
16	Misuszki István	Şeker kaynatıcı	"
17	Babcsány János	Şeker kaynatıcı	"
18	Csécsi Ferenc	Şeker kaynatıcı	"
19	Kasza János		"
20	Miczki János		"
Bina idareci mühendisler			
21	Breuer F.		

¹⁵⁰⁷ Bunun haricinde, garnizondan 10 taş ustası ve çevredeki taş fabrikasından 5 taş ustası Budapeşteli Macar'dır. Bkz. **MNL K 79 1932 16d.**

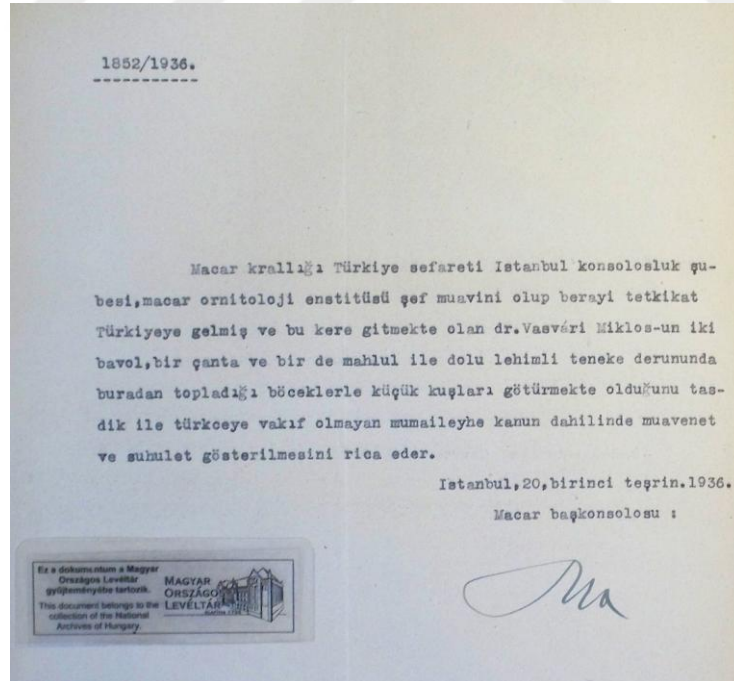
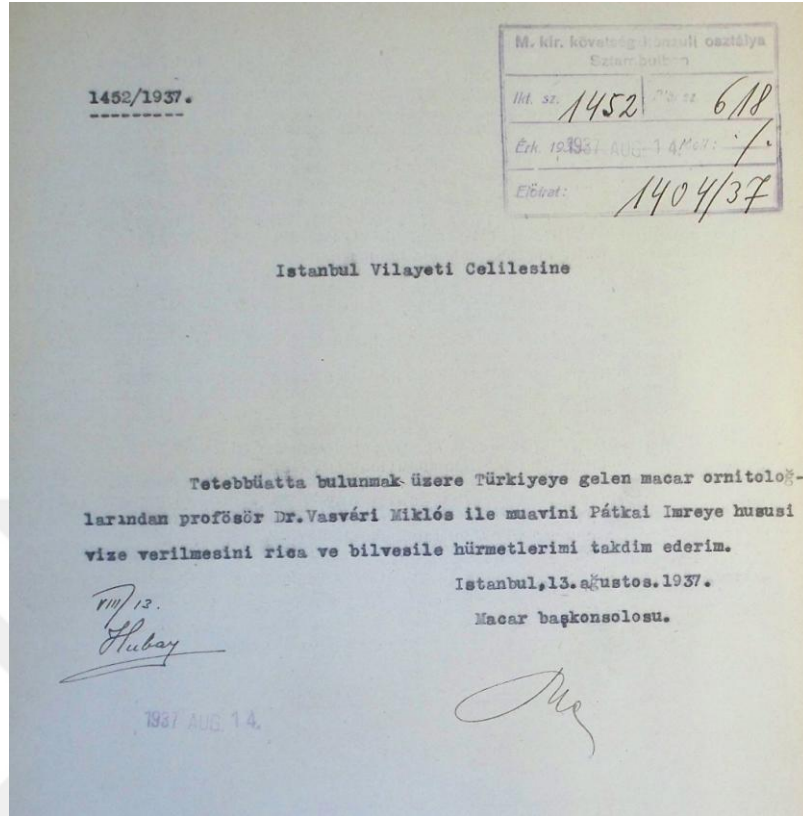
Ankara'nin Hacı Bayram Sevinç sokak
6 numarada mukim Macar tabasından
József Budinác.

Tarafınızdan görülmekte olan su ve elektriklik işi, Türk vatandaşlarına tahsis edilen san'at ve hizmetler hakkındaki 2007 numaralı kanunun şumülüne dahil bulunduğundan 2249 numaralı kanuna tevfikân tanzim olunan talimatname mucibince 21/3/1935 tarihinden sonra san'atiniza devaminiza kanunî imkân kalmadığını aksi takdirde hareketinizin mezkûr kanun mucibince tecziyeyi mucip olacağını teblig ederim.

Polis Müdürü
İmzası.

Vali
İmzası.

**EK – 9: Macar işçilere gönderilen ihbarname sureti (1935)
MNL K 79 58. bağ 1932 16d, s.174.**

EK – 10: Macar Başkonsolosu’ndan İstanbul Valiliğine Macar kuşbilimci Miklós Vasvári’ye vize verilmesini ve memleketinde dönüşünde kendisine kolaylık gösterilmesini talep eden dilekçelerin sureti (1936-1937)

MNL K 653 17. bağ 6. başlık

T. C.

Trakya Umumi Mufettişliği

Edirne 20 / 6 / 1938

Dairesi : Ziraat Müşavirliği
Sayı : 4272

M. kir. követ Özü: gizli osatlıya Safambulan	
list. sz. 1223	Plapsz: 28
Érk. 22 JUN 1938 Mell.:	
Előirat: 1054/38	

Macar Baş Konsolosluğuna
Istanbul

Peşte de Gödöllő Çifliğinde 29/Haziranda açılacak ikinci Arıcılık kursuna da Edirne Fidanlık memuru Gümüş , Keşan ziraat Muallimi Mustafa , Eğitimler kursu öğretmeni Asım , Kırklareli gezici öğretmenlerinden İzzet , Lüleburgaz Başöğretmeni Salih Fehliyan köy öğretmeni Sezai, Mağdıra İstasyon memuru Fehmi adındaki memurlarımızı göndermek isteyoruz . ve Türkiye Elçiliği vasıtasile Çiflik Direktörlüğünden uygun karşılık aldık ve Döviz işleri İstanbul Kambiyo Direktörlüğünden tamamladık. Pasaport işleri için göndereceğimiz memurumuza kolaylıklar gösterilmesini saygı ile rica ederim .

Trakya Umumi Mufettişi

K. Dink
Elv. teris p. t. haz. okom.
27/24.

S. am
S. adu. Bay D.

Ez a dokumentum a Magyar Országos Levéltár gyűjteményébe tartozik. This document belongs to the collection of the National Archives of Hungary.	MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR JUN 1938
--	--------------------------------------

Karşılık yazılacak yazıya, karşılık olduğu yazının gün ve sayısı ile hangi daire ve şubeden yazıldığıının konulması rica olunur.

439

**EK – 11:Gödöllő'deki Arıcılık Kursu'na gidecek Türk öğrencilerin bürokratik muamelelerine ilişkin bir belge (1938)
MNL K 653 17. bağ 6. başlık**

TÜRK TARİHİ TETKİK CEMİYETİ
REİSLİĞİ
1350

Ankara: 10.IV.1936

Prof. Jules Németh
Doyen de la Faculté de Philosophie
De l'Université de Budapest
Verpeléti ut 24

BUDAPEST

Çok Sayın Profesör,

Kurumumuzun Asbaşkanı Bayan Âfet'in Peşte'yi ziyaretleri sırasında tarafınızdan gösterilen yüksek alâka ve misafirperverlikten dolayı bilhassa teşekkürü bir borç biliyoruz.

Aynı ırkın iki asil kolu olan Macar ve Türk milletlerinin ilmî ve daimî temaslarla birbirlerini daha iyi tanımaları Kurumumuzun büyük arzularından biridir. Macar Güzidelerinin de bizimle hemfikir olduklarına hiç şüphe etmiyorum.

Bundan böyle bu gibi ziyaret ve temasların çoğalmasını diler ve bu vesile ile derin saygılarımızı sunarız.

Türk Tarih Kurumu

Başkanı

(imza) C.Çambel

EK -12: Türk Tarih Kurumu Başkanı Hasan Cemil Çambel'in Budapeşte Üniversitesi Türkoloji Bölümü Başkanı Gyula Németh'e hitaben yazdığı teşekkür mektubunun sureti

OSZK El Yazmaları Katalogu Fon No. 121 Gyula Németh 137 sayılı belge

Gazi Mustafa Kemal Paşa
Türkiye Cumhuriyeti Reisi Hazretlerine

Ulu Gazi! Reisicumhur
Hazretleri!

Zatı devletlerinizin kudretli idaresi altında dünyayı hayrette bırakan terakkiler yapmış Türkiye Cumhuriyetine karşı hissettiğim ihtiramâtı faikanın delili olarak türk ve macar milletlerinin münasebatından, onların tarihî temaslarından bahseden bazı eserleri Zatı devletlerinize göndermekle kesbi şeref eylerim.

Bu kitapların arasında “Macar Tarihi” adlı eserin birinci, ikinci ve üçüncü cildi hususile şayanı dikkattir; bu ciltlerde Valentin Hóman, Macaristanın şimdiki maarif nazırı, kurunu vustanın tarihini yazmıştır. Macar âlimleri şimdiye kadar eski macar medeniyetinin finno-ugrien olduğunu iddia etmişler ise de, Hóman bu eserin birinci cildinde eski türk ve macar medeniyetinin müşterek bir membadan çıktığını ispat ediyor.

Alexandre Takáts’in “Türk istilâsı devrinden krokiler” ismindeki üç ciltli eseri kezalik çok mühimdir. Müellif ispat ediyor ki, macarların millî mevcudiyetleri türk istilâsı devrinde türkler tarafından değil, Avusturya tarafından tehlikeye maruz kalmıştır. Türk ve macarların bu devirdeki münasebatlarına dair Takáts’in diğer, “Türk istilâsı devrinden”, “Macar mazisinden”, “Eski macar asker kumandanları” adlı eserleri de şayanı mütaleadır.

Bunlardan maada Macaristan türk istilâsı devrine ait türlü-türlü vesikaları, muhaberâtı, hem de Evliya Çelebi Seyahatnamesinin macar tercümesini ihtiva eden, isimleri atide yazılmış olan eserleri gönderiyoruz. Bu vesikalar türklerin ve macarların Avusturya’ya karşı bir çok defa birlikte mücadele ettiklerini ispat ediyor.

Szilády-Szilágyi: Türk istilâsı tarihinin vesikaları (2 cilt)

Szilády-Szilágyi: Türk-macar devrine ait vesikalar (7 cilt)

Karácson – Thallóczy: Rákóczi’nin Türkiye’ye ilticasına dair vesikalar

Takáts – Eckhardt – Szekfű: Budin paşalarının macarca muhaberâtı

Simonyi Ernő: II. Rákóczi Ferencz devrine dair ingiliz diplomasisinin muharrerâtı

Karácson Imre: Türk seyyahı Evliya Çelebi’nin Macaristandaki seyahatleri (2 cilt)

Deák Farkas: Mültecilerin mecmuası evrakı.

Thaly Kálmán: II. Rákóczi Ferencz dairesinde yaşamış olan De Laussure Cézár’ın Türkiye’de yazılmış mektupları.

En derin ve samimî hürmetlerimin kabulünü rica ve istirham eylerim.

Budapeşte, 14. eylül, 1934. (Gyula Nemeth)

EK-13: Budapeşte Üniversitesi Türkoloji Kürsüsü Başkanı Prof. Gyula Németh’in Atatürk’e yazdığı mektubun sureti

OSZK El Yazmaları Katalogu Fon No. 121 Gyula Németh 322 Sayılı Belge

No.	Başlığı	Düster Tertip	Cilt	Sabife	Resmî Gazete Sayı
I - Kanunlar :					
1045	Türkiye Cumhuriyeti ile Macaristan Krallığı arasında mü- nakid Ticaret Mukavelesinin tasdikına dair kanun 31/5/1927	3	8	1289	598
1690	Türkiye Cumhuriyeti ile Macaristan Hükümeti arasında mü- nakid Ticaret Mukavelesinin tasdikına dair kanun 23/6/1930	3	11	1663	1527
4082	Türkiye'nin (1940 Budapeşte Panayırı) na iştiraki masraf- larını yarılamak üzere Macaristana gönderilecek 15.000 liranın tarih sırasını beklemeden Türk - Macar Kliringindem tesviyesi hakkında Macaristan Hükümeti ile yapılan Anlaş- manın tasdikına dair kanun 10/7/1941	3	22	1424	4856
4117	Türkiye ile Macaristan arasında, 3 Mayıs 1941 tarihinde akit ve imza edilen, Ticaret ve Tediye Anlaşmasıyla merbutla- rının tasdikına dair kanun 25/9/1941	3	22	1562	4921
4202	Macaristan ile aramızda mevcut 3 Mayıs 1941 tarihli Ticaret Anlaşmasına merbut A ve A I listelerinde yazılı konten- janlar haricinde olarak Macarlarla mübadele edilecek demir ve çelikler hakkında 15 ilkkânun 1941 tarihinde Macaristan Hükümeti ile teati edilen notaların tasdikına dair kanun 14/4/1942	3	23	439	5082
4207	Türkiye ile Macaristan arasında, Sümerbank ve Titaş'ın Ma- caristan'da kâin Manfred Weiss ve Mavag firmalarıyla akdet- miş oldukları iki mukaveleli 3 Mayıs 1941 tarihli Türk - Macar Ticaret Anlaşması hükümleri haricinde olarak tatbi- kına müsaade edilmesi hakkında yapılan Anlaşmanın tasdi- kına dair kanun 27/4/1942	3	25	498	5098
4315	Türkiye - Macaristan Ticaret Anlaşmasına merbut A liste- sinde yazılı barsak ve amyant konteynamlarının teyidi hak- kındaki Türk ve Macar Hükümetleri arasında teati edilen mektupların tasdikına dair kanun 15/12/1942	3	24	92	5288
4458	Türkiye ile Macaristan arasında 24 Şubat 1943 tarihinde akit ve imza edilen Ticaret ve Tediye Anlaşmasının tasdikı hak- kında kanun 15/7/1943	3	24	1483	5466
II - Kararnameler :					
3207	Macar Hükümeti ile 1 Eylül 1341 ve Çekoslovakya Hükü- meti ile 21 ağustos 1341 tarihlerinde akdedilmiş olan Mo- düs - Vivendi müddetlerinin temdidi meriyetine dair karar- name	3	7	706	—
4720	Macaristan Hükümeti ile akdolanun Modüs - Vivendi abkâ- mının temdidi meriyetine dair kararname	3	8	181	—
5530	Türkiye - Macaristan arasında üç aylık bir ticaret itilâfna- mesi akdi hakkında kararname	3	8	2123	—
2/3002	Türk - Macar Mukavelelerinin 1 ağustos 1935 den itibaren bir ay müddetle uzatılması hakkında kararname 3/8/1935				3071
2/3173	Macaristan'la yeni Ticaret Anlaşması müzakeresi bitmesine değin mefsub mukaveleli 1 birinciteşin 1935 tarihine ka- dar temdidi hakkında kararname 6/9/1935				3099
2/3304	Türk - Macar Anlaşmasının 15 gün daha uzatılmasına dair kararname 11/10/1935				3129
2/6726	Macaristan'la yapılmış olan 12 teşrinievvel 1935 tarihli Ti- icaret ve Kliring Anlaşmalarının bir ay müddetle uzatılmasına dair kararname 16/6/1937				3632
2/7054	Türkiye Cumhuriyeti ile Macar Krallığı arasında akdedilen Ticaret ve Tediye Anlaşmalarının tasdikı hakkında karar- name 6/8/1937				3676

**EK - 14: Türkiye-Macaristan ticaretini düzenleyen
Kanun ve Kararnamelerin sıralı tam listesi
(18 Temmuz 1944 tarih ve 5759 Sayılı Resmî Gazete, s.3)**

EK - 15: BAKANLAR KURULUYLA GÖREVLENDİRİLMİŞ MACAR UZMANLARIN LİSTESİ¹⁵⁰⁸						
NO	UZMANIN İSMİ	MESLEK	ÇALIŞTIĞI KURUM	YIL	BAKANLAR KURULU KARAR NO	BCA ARŞİV NO
1	Szekely Larsle	Montör	Ergani maden işletmesi	1939	2/11738 7.8.1939	18.241.151
	Szekely Larslo	Boru montörü	Sümerbank Gemlik Suni İpek Fabrikası	1937	2/7540 15.10.1937	30. 18. 1. 2. 78. 87. 9
2	Hugo Kılöpstok Dip	Kaloriferci Mühendisi	Eskişehir Hava Okulu Erbaş Yatakhane	1939	2/11392 3.7.1939	18. 241. 148. 1939
					2/11260 14.6.1939	30. 18. 241. 145. 1939
3	Kazier Ferenc Yozef	Kaloriferci Mühendisi	Eskişehir Hava Okulu Erbaş Yatakhane	1939	2/11392 3.7.1939	18. 241. 148. 1939
					2/11260 14.6.1939	30. 18. 241. 145. 1939
4	Salyom Yozef	Kaloriferci Mühendisi	Eskişehir Hava Okulu Erbaş Yatakhane	1939	2/11392 3.7.1939	18. 241. 148. 1939
					2/11260 14.6.1939	30. 18. 241. 145. 1939
5	Fait Josef	Mozaik Ustası	Eskişehir Tayyare Hangarları	1935	2/2896 26.6.1935	18. 241. 104. 1935
6	Mayer Mihál	Mozaik Ustası	Eskişehir Tayyare Hangarları	1935	2/2896 26.6.1935	18. 241. 104. 1935
7	Mahay İştivan	Mozaik Ustası	Eskişehir Tayyare Hangarları	1935	2/2896 26.6.1935	18. 241. 104. 1935

¹⁵⁰⁸ Uzmanların isimleri tasnif edilirken karşılaşılan metodik bir sorun burada belirtilmelidir. Macarca isimlerin bir kısmı Türkçe telaffuza uygun olmadığı, resmî yazışmalarda Fransızca hâlleri kullanıldığı veya eski yazıdan transkribe edildikleri için aynı kişiye kimi zaman farklı isimler altında rastlanmıştır. Örneğin, orijinali *László* (Laasloo) olan yaygın bir Macar ismi, *Lazlo*, *Larsle*, *Laslo*, *Lasl* gibi, hatta Fransızca hâli olan *Ladislav* biçiminde yazılmıştır. Yine Macar *István* ismi, Almanca *Stefan*, Fransızca *Etienne* ya da gayrimüslimler arasında kullanıldığı üzere *Etyen* biçiminde de yazılmıştır. Tek kutu içerisinde farklı kombinezonlarına yer verilen isimler aynı kişiyi göstermektedir; bunlar farklı kişilere atfı yapılmamaktadır.

8	Avervek Adam	Mozaik Ustası Kalorifer Sıhhi Tesisat	Eskişehir Tayyare Hangarları	1935	2/2896 26.6.1935	18. 241. 104. 1935
			Eskişehir Hava Okulu Hangar İnşaat Karolaj İşleri	1939	2/ 11239 14.6.1939	030. 18 EK/ 241.142
9	Eisenhauer Andarş	Mozaik Ustası	Eskişehir Tayyare Hangarları	1935	2/2896 26.6.1935	18. 241. 104. 1935
	Andarş Eisen Haver	Kalorifer Sıhhi Tesisat	Eskişehir Hava Okulu Hangar İnşaat Karolaj İşleri	1939	2/ 11239 14.6.1939	030. 18 EK/ 241.142
10	İstuvan Gasiner İstefan Kasner	Mozaik Ustası Betonarme mozaik uzmanı	Eskişehir Tayyare Hangarları	1935	2/2896 26.6.1935	18. 241. 104. 1935
			Eskişehir sıcak su hamamı	1936	2/5440 15.10.1936	30 18 1 2. 69. 81. 17
11	Valdinger Bela	Mütehasıs Duvarcı ustası	Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığına bağlı okullar	1942-43	2/18236 1.7.1942	18. 242. 289. 1942
			Ankara Meslek Muallim Mektebi İnşaat Kısmı	1934-35	2/49 21.1.1934	18. 242. 149. 1934
12	Laslo Birman Lâslo Birman	Mütehasıs	Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığına bağlı okullar	1942-44	2/18236 1.7.1942	18. 242. 289. 1942
			İstanbul Bölge Sanat Okulu Mensucat Şubesi	1940	2/14477 28.9.1940	18. 139. 19. 1940
13	Stefan Kömiveş	Mütehasıs Mütehasıs	Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığına bağlı okullar	1942-45	2/18236 1.7.1942	18. 242. 289. 1942
			Maarif Vekilliği Meslek Okulları	1940-41	2/13638 31.5.1940	18. 242. 255. 1940
14	Zoltan Pavloviç	Mütehasıs	Maarif Vekilliği Meslek Okulları	1940-41	2/13638 31.5.1940	18. 242. 255. 1940
15	Spevak	Mütehasıs Mütehasıs	Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığına bağlı okullar	1942-43	2/18236 1.7.1942	18. 242. 289. 1942
			Maarif Vekilliği Meslek Okulları	1940-41	2/13638 31.5.1940	18. 242. 255. 1940
			Erzurum İnşaat Usta Okulu	1940	2/14800 4.12.1940	30. 18. 1. 2. 93. 111. 20

	Mihail Sapijak	Mühassıs Beton ve fayans işleri	Ankara İnşaat Usta Okulu	1939	2/12316 9.11.1939 3/8391 9.12.1948	18. 242. 241. 1939
16	Jul Mesaroş	Etnografya uzmanı Türkolog	Etnografya Müzesi Ankara	1930-32	10768 11.3.1931	18. 242. 95. 1931
	Mesaroj	Profesör	İstanbul Üni. Edebiyat Fak. Etnoloji Kürsüsü	1947	3/6094 30.6.1947	30 18 1 2. 114. 46. 13
				1946	3/4618 4.9.1946	30 18 1 2. 121. 109. 14
				1950	3/10695 15.2.1950	30 18 1 2. 111. 56. 6
17	Michel Rozsan	Tesisat ve makine işleri mütehasısı	Ankara Yapı Enstitüsü	1945	3/3422 6.12.1945	30. 18. 1. 2. 2578. 17 27-232
18	Wagh Bertalan	Mühassıs usta	Zırai Kombinalar Devlet Çiftlikleri İnşaat işleri	1945	3/3301 12.11.1945	30. 18. 1. 2. 2197. 8. 27-219
19	Andreas Bertalan Schwarz	Medeni Hukuk Ord. Prof.	İstanbul Üni.	1950	3/12086 9.11.1950	30.18.1.2. 4214. 2 27- 105
20	Jozef Bühler	Yardımcı Camcı ustası	İstanbul Üni. İstanbul Üni.	1938- 1941	3/2490 4.5.1945 2/12436 4.12.1939	30. 18. 1. 2. 89.114.16 30. 18. 1. 2. 818. 27. 27-105
21	Mihali Bardoş	Tesviyeci Usta	Devlet Ziraat İşletmeleri Ziraat Aletleri Fab. Devlet Ziraat İşletmeleri Ziraat Aletleri Fab. Devlet Ziraat İşletmeleri Orman çiftliği Demir Fab.	1932- 1944 1945 1940	3/961 10.6.1944 3/2810 2.7.1945 2/12828 12.2.1940 2/11924	30. 18. 1. 2. 802. 2. 27- 79 30. 18. 1. 2. 88.89.9
	Mihail Bardoş Mihaly Bordoş	Tesviyeci	Orman Çiftliği Türkiye Zırai Donatım Kurumu	1939 1946	11.9.1939 3/3911	30. 18. 1. 2. 90.13.20

			Ziraat Aletleri Fabrikası		18.3.1946	
22	Jozef Füszek	Demirci Usta	Devlet Ziraat İşletmeleri Ziraat Aletleri Fab.	1932-1944	3/961 10.6.1944	30. 18. 1. 2. 802. 2. 27-79
			Devlet Ziraat İşletmeleri Ziraat Aletleri Fab.	1945	3/2810 2.7.1945	
	Jozef Fuszek	Demirci Usta	Devlet Ziraat İşletmeleri Orman çiftliği Demir Fab.	1940	2/12828 12.2.1940	30. 18. 1. 2. 88.89.9
		Demirci Usta	Orman Çiftliği Türkiye Zirai Donatım Kurumu Ziraat Aletleri Fabrikası	1939 1946	2/11924 11.9.1939 3/3911 18.3.1946	30. 18. 1. 2. 90.13.20
23	Janos Gyorgi	İşletme Amiri	Devlet Ziraat İşletmeleri Orman çiftliği Demir Fab.	1940	2/12828 12.2.1940	30. 18. 1. 2. 88.89.9
			Orman Çiftliği	1939	2/11924 11.9.1939	
	J.G. Prokurist	Teknik uzman	Türkiye Zirai Donatım Kurumu	1948	3/7314 8.4.1948	30. 18. 1. 2. 90.13.20
		Uzman	Ankara Ziraat Aletleri Fabrikası		3/6573 13.11.1947	30.18.1.2. 116.26.7 30.18.1.2 115.70.12
24	İstvan Lipai	Tesviyeci Usta	Devlet Ziraat İşletmeleri Orman çiftliği Demir Fab.	1940	2/12828 12.2.1940	30. 18. 1. 2. 88.89.9
			Orman Çiftliği	1939	2/11924 11.9.1939	
25	Leo Hutzal	Mühendis	Alpullu Şeker Fabrikası	1940	2/12705 19.1.1940	30. 18. 1. 2. 89.128.17
26	Hauska Gabor		Etibank Ereğli Kömür İşletmesi	1945-46	3/3968 28.3.1946	30. 18. 1. 2. 110.23.17
	Gabor Hanska		Etibank Ereğli Kömür İşletmesi	1941	2/15327 7.3.1941	
		Ustabaşı	Ereğli Kömürleri	1947	3/6265 24.7.1947	18. 243. 567. 1941 30. 18. 1. 2. 114. 55. 4

27	Georges Neuman	Elektrik Mühendisi	Etibank Ereğli Kömür İşletmesi	1945	3/2183 19.2.1945	30. 18. 1. 2.107.99.17
			Ereğli Kömürleri	1947	3/6265 24.7.1947	30. 18. 1. 2. 114. 55. 4
			Etibank Ereğli Kömür İşletmesi Zonguldak	1941-43	2/16500 25.8.1941	
			Etibank Ereğli Kömür İşletmesi Zonguldak	1943-44	2/20313 16.7.1943	
			Etibank Ereğli Kömür İşletmesi Zonguldak	1944	3/1145 4.7.1944	
28	Andre Retti André Réti Andreas Reyt	Yüksek İnşaat Mühendisi	Etibank Merkez	1945-46	3/3968 28.3.1946	30. 18. 1. 2.107.99.17
			Etibank Merkez	1947	3/6265 24.7.1947	30. 18. 1. 2. 114. 55. 4
		Mühendis	Etibank İnşaat Servisi	1939	2/10985 17.5.1939	30.18.1.2.87.42.13
			Etibank İnşaat Servisi	1940	2/17733 3.2.1940	30.18.1.2.89.130.5
29	Antol Luthmetzer	Mütehasıs	Umumi Mağazalar T.A.Ş	1944	3/339 25.1.1944	30. 18. 1. 2. 104. 9. 4
				1943	2/19739 17.4.1943	
				1942	2/18731 11.9.1942	
30	Marton Timar	Yüksek Mimar	Sümerbank Merkez Teşkilatı	1947	3/5290 23.1.1947	30. 18. 1. 2.107.87.8 27-27
			Sümerbank Merkez Teşkilatı	1943	2/20320 16.7.1943	
		Mütehasıs		1944	3/350 25.1.1944	
				1944	3/1944	
				1945	22.12.1944	

				1946	3/3582 14.1.1946	
31	Frans Dubeck		Etibank Ereğli Kömür İşletmesi	1942-43	2/19154 8.12.1942	30 18 1 2.107.99.18 27-7
32	Gyula-Nagy	Türkolog Akademisyen	DTCF Hungaroloji	1966	6/7405 8.12.1966	30. 18. EK 226. 1050. 27. 3
33	Bognar Joseph	Uzman	DTCF Hungaroloji	1968	27-3/2481 5.4.1968	30. 18. EK 226. 1052. 27. 3
34	Gabor Rejtö	Elektrik Montörü/Mühendis	İzmit Kağıt Fabrikası Hereke Dokuma Fabrikası	1935	2/3224 12.9.1935 13993 18.3.1933	18.69.134.1935 18.69.74.1933
35	Korlat György	Su İşleri Mühendisi	Nafia Vekâleti	1937	2/6520 5.5.1937	18. 240. 264. 1937
36	Nagy Janos	Su İşleri Mühendisi	Nafia Vekâleti	1937	2/6520 5.5.1937	18. 240. 264. 1937
37	Gyula	Demiryolu Mühendisi	Nafia Vekâleti (Filyos-Ereğli Demiryolu)	1935	2/3747 24.12.1935	18. 243. 218. 1935
38	Ladislav Tançoş	Mütehasıs Tüccar	İktisat Vekâleti Sümerbank İktisat Vekâleti Sümerbank	1943 1943 1943 1943	2/20783 19.10.1943 2/20248 8.7.1943 2/19796 19.4.1943 2/19390 3.2.1943	18. 243. 689. 1943 18. 243. 689. 1943 18. 243. 689. 1943 18. 243. 689. 1943
	Laszlo Tanczos		Sümerbank	1941 1942 1942	2/16712 11.10.1941 2/17692 13.4.1942 2/18230 11.7.1942	18. 243. 689. 1943 18. 243. 689. 1943 18. 243. 689. 1943

39	Saudor Çupar	Makine Montörü	İktisat Vekâleti Sapanca İzmit Su İsalesi Tulumba Montajı	1941	2/16195 15.7.1941	18. 243. 580. 1941
40	Gabor Saari	Montör	İktisat Vekâleti Sapanca İzmit Su İsalesi Tulumba Montajı	1941	2/16195 15.7.1941	18. 243. 580. 1941
41	Yanos Roth	Makine Montörü	İktisat Vekâleti Sapanca İzmit Su İsalesi Tulumba Montajı	1941	2/16195 15.7.1941	18. 243. 580. 1941
42	Istvan Yaniga	Montör	İktisat Vekâleti Sapanca İzmit Su İsalesi Tulumba Montajı	1941	2/16195 15.7.1941	18. 243. 580. 1941
43	Vilmos Palogh	Montör	İktisat Vekâleti Sapanca İzmit Su İsalesi Tulumba Montajı	1941	2/16195 15.7.1941	18. 243. 580. 1941
44	Welman	Zooteknik Profesörü	Ziraat Vekâleti	1932	K 12764 1.5.1932	18. 243. 103. 1932
	Velman		Ziraat Vekâleti	1933	K 14789 5.8.1933	18. 243. 144. 1933
45	Dobi Layoş	Döşemeci	İktisat Vekâleti Sümerbank Merkez Binası İnşaatı	1938	2/9428 10.8.1938	18. 243. 330. 1938
46	Kişş İştvan	Döşemeci	İktisat Vekâleti Sümerbank Merkez Binası İnşaatı	1938	2/9428 10.8.1938	18. 243. 330. 1938
47	Armant Mautner	Döşemeci	İktisat Vekâleti Sümerbank Merkez Binası İnşaatı	1938	2/9428 10.8.1938	18. 243. 330. 1938
	Armand Mautner	Elektrik mütehasssısı Elektrik Tesisat Montörü	Ergani bakır madeni işletmeleri İzmit Kağıt Fabrikası	1940 1935	2/14144 10.8.1940 2/3340 14/10/1935	30. 18. 1. 2. 92. 79. 4 30. 18. 1. 2. 58. 77. 16
48	Baroni Efendi	Fabrika Top Döküm ustası	Askeri Fabrikalar	1932	K 13534 5.12.1932	30. 18. 1. 2. 32. 73. 10
49	Rüff Peter	Kalorifer Sıhhi Tesisat	Eskişehir Hava Okulu Hangar İnşaat Karolaj İşleri	1939	2/ 11239 14.6.1939	030. 18 EK/ 241.142
50	Yozef Avervek	Kalorifer Sıhhi Tesisat	Eskişehir Hava Okulu Hangar İnşaat Karolaj İşleri	1939	2/ 11239 14.6.1939	030. 18 EK/ 241.142
51	Kun Lazlo	Kalorifer Sıhhi	Eskişehir Hava Okulu Hangar İnşaat	1939	2/ 11239	030. 18 EK/ 241.142

		Tesisat	Karolaj İşleri		14.6.1939	
52	Ardaş Antranik Bayer	Kaloriferci Mühendisi	Eskişehir Hava Okulu Erbaş Yatakhane	1939	2/11260 14.6.1939	030.18 EK / 241. 145
53	Nadaskai Istivan	Ziraat mütehasısı	Karacabey harası	1933	15134 17.10.1933	30. 18. 1. 2. 40. 73. 13
54	Julius Ratkay	Atletizm öğretmeni Beden Terbiyesi Uzmanı	Gazi Terbiye Enstitüsü	1939	K 131127 9.10.1939	30. 18. EK 241.155. 1939
			Terbiye Enstitüsü	1940	2/12241 27.10.1939	30. 18. 1. 2. 89.105. 2
55	Roszi Sabo	Piyano öğretmeni	Devlet Konservatuvarı	1941	2/16673 4.10.1941	30. 18. 1. 2. 96. 84. 17
56	Halasi-Kun	Türkolog Profesör	DTCF	1948	3/6962 31.01.1948	30. 18. 1. 2. 115. 89. 15
57	Eckmann	Okutman lektör Türkolog	DTCF	1948	3/6962 31.01.1948	30. 18. 1. 2. 115. 89. 15
58	Birebanuş Efendi	Mühendis	Nafia Vekâleti Denizli	1928	2574 31.12.1928	30. 11. 1. 0. 45. 41. 4
59	Kurumer Efendi	Mühendis	Nafia Vekâleti Rize	1928	2574 31.12.1928	30. 11. 1. 0. 45. 41. 4
60	Ervin Suç Efendi	Mühendis	Nafia Vekâleti Malatya	1928	2574 31.12.1928	30. 11. 1. 0. 45. 41. 4
61	Etyen Fekete	Mühendis	Nafia Vekâleti Umum Yollar Mdr. Merkezi Heyeti Fenniye	1928	2574 31.12.1928	30. 11. 1. 0. 45. 41. 4
	Etyen Fekete	Mühendis	Devlet Demiryolları İşleri	1938	2/9233 14.7.1938	30. 18. 1. 2. 84. 64. 12
	Istvan Fekete		Bayındırlık Bakanlığı	1947	3/5580 7.3.1947	30. 18. 1. 2. 113. 21. 1
62	Alder Bela	Mühendis	Bayındırlık Bakanlığı	1947	3/5580 7.3.1947	30. 18. 1. 2. 113. 21. 1
63	Tibor Nadaş	Montör	PTT Umum Müdürlüğü	1943	2/20061 8.6.1943	30. 18. 1. 2. 102. 41. 7

				1944	3/872 27.5.1944	30. 18. 1. 2. 105. 33. 16
				1945	3/2476 26.4.1945	30. 18. 1. 2. 108. 25. 9
64	Etienne Erdös	Mühendis	İzmit 2. Kağıt Fabrikası	1945	2/20734 11.10.1945	30. 18. 1. 2. 103. 74. 19
65	Yoji Efendi	Amele	Karacabey harası	1934	2/521 29.4.1934	30. 18. 1. 2. 44. 26. 1
			Karacabey harası	1936	2/5594 19.2.1936	30. 18. 1. 2. 69. 89. 11
66	Pap Efendi	Amele	Karacabey harası	1934	2/521 29.4.1934	30. 18. 1. 2. 44. 26. 1
		Mütehassıs	Sultansuyu Harası	1935	2/3011 24.6.1935	30. 18. 1. 2. 57. 61. 7
	Popin	Mütehassıs Amele	Sultansuyu Harası	1936	2/5090 28.7.1936	30.18.1.2.67.64.14
			Sultansuyu Harası	1937	2/7080 6.7.1937	30. 18. 1. 2. 77. 64. 11
	Pap Karolin	Mütehassıs amele	Sultansuyu Harası	1938	2/9185 7.7.1938	30. 18. 1. 2. 84. 62. 4
			Sultansuyu Harası	1939	2/11148 3.6.1939	30. 18. 1. 2. 87. 50. 16
67	Tites	İnşaat Mühendisi	Nafia Vekâleti Devlet Demiryolları	1933	15545 20.12.1933	30. 18. 1. 2. 41. 89. 3
	Jorjtite	Keşif Mühendisi		1926	6/937 14.3.1926	30.11.1.0.23.11.8
					20/03/26	230.0.0.0.74.35.18.34R
68	Szentgyörgyi	Mühendis	Nafia Vekâleti Malatya Devlet Demiryolları ve limanları İdaresi	1937	2/6442 20.4.1937	30. 18. 1. 2. 74. 32. 17
	Szent Gyorgyi Czekan			1939-40	2/11079 25.5.1939	30.18. 1.2. 87.47.7.

	Szent Gyorgye Czeke		Devlet Demiryolları ve limanları İdaresi	1940-41	2/13715 15.6.1940	31.18. 1.2. 91. 57. 15
69	Biron	Mühendis	Nafia Vekâleti Devlet Demiryolları	1938	2/8015 7.1.1938	30. 18. 1. 2. 82. 3. 16
	Biro	Mühendis	Devlet Demiryolları	1939	2/10363 15.2.1939	18. 243. 374. 1939
70	Biro Gyorgy Biro	İnşaat Mühendisi Yüksek Mühendis Betonarme mütehassısı Yük. Müh.	Orman Umum Müdürlüğü Zirai Kombinalar Dairesi PTT İşletme Genel Müdürlüğü PTT Umum Müdürlüğü	1939 1945 1949 1948 1947 1946 1946	2/11133 31.5.1939 3/3303 3/8587 12.1.1949 3/6993 11.2.1948 3/5582 7.3.1947 3/4726 19.9.1946 3/4590 19.8.1946	18. 243. 407. 1939 30. 18. 1. 2. 109. 66. 16
71	Ronar Jorj Ronai	Mühendis Yüksek Mühendis	Devlet Demiryolları Fen İşleri Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğü	1938 1948	2/9618 16.9.1938 3/6721 12.12.1947	30. 18. 1. 2. 84. 83. 17 30.18.1.2.115.77.20
72	Emric Balint	Aplikasyon Mühendisi	Ankara İmar Mdr.	1938	2/9639 20.9.1938	30. 18. 1. 2. 84. 84. 18
73	Manster Viktor	Mühendis	Bayındırlık Bakanlığı Su Keşif Heyeti	1925	M/115 20.04.1925	230. 0. 0. 0. 150. 58. 7
74	Heisler Vilmos	Montör	İzmit Selüloz Sanayii Müessesesi	1940	2/13435 10.5.1940	30. 18. 1. 2. 91. 43. 15

75	Vegh Josef	Montör	İzmit Selüloz Sanayii Müessesesi	1940	2/13435 10.5.1940	30. 18. 1. 2. 91. 43. 15
76	Johann Mayer	Montör	Sümerbank Gemlik Suni İpek Fabrikası	1937	2/7540 15.10.1937	30. 18. 1. 2. 79. 87. 9
77	Sili Layoş	Ustabaşı	Hasanoğlan Köy Enstitüsü	1944	3/1256 21.7.1944	30. 18. 1. 2. 106. 52. 20
78	Gaspar Anyipal	Ustabaşı	Hasanoğlan Köy Enstitüsü	1944	3/1256 21.7.1944	30. 18. 1. 2. 106. 52. 20
79	Gabel Mihal	Ustabaşı	Hasanoğlan Köy Enstitüsü	1944	3/1256 21.7.1944	30. 18. 1. 2. 106. 52. 20
80	Laszla Rasonyi	Profesör	DTCF	1940	2/12796 8.2.1940	30. 18. 1. 2. 90. 12. 8
81	Miklos Novak	Mühendis	Maarif Vekilliği Yüksek Mühendis Okulu	1944	3/970 10.6.1944	30. 18. 1. 2. 105. 38. 14
82	Ladislav Komor	Mahrukat (Yakıt) Mühendisi	Türkiye Kömür Satış ve Tevzi Kurumu	1948	3/6810 8.1.1948	30. 18. 1. 2. 115. 82. 3
				1947	3/5314 30.1.1947	30. 18. 1. 2. 112. 91. 15
				1946	3/3578 14.1.1946	30. 18. 1. 2. 110. 4. 7
				1945	3/2018 6.1.1945	30. 18. 1. 2. 107. 91. 12
				1943	3/192 25.12.1943	30. 18. 1. 2. 104. 5. 12
	Ladislav	Mühendis		1943	2/19632 26.3.1943	30. 18. 1. 2. 101. 19. 18
	Laszlo	Mütehasıs	Türk Ticaret Bankası Adapazarı linyit koku yakan soba imalatı	1938-1939	2/17911 16.5.1942 2/9883 15.11.1938	30. 18. 1. 2. 98. 40. 18 30.18.1.2. 85. 96. 17
83	Mihael Hirş	Kaynatma ustası/işçi	Ankara Bira Fabrikası	1944	3/185 25.12.1943	30. 18. 1. 2. 104. 5. 5

	Mihael Hirseh	Kaynatma mütchassısı	Ankara Bira Fabrikası	1943	2/19187 16.12.1942	30. 18. 1. 2. 100. 104. 18
		Kaynatma ustabaşı		1942	2/17367 19.2.1942	30. 18. 1. 2. 97. 119. 14
				1941	2/15029 13.1.1941	30. 18. 1. 2. 93. 124. 4
				1940	2/12560 23.12.1939	30. 18. 1. 2. 89. 120. 20
				1939	2/11924 11.9.1939	30. 18. 1. 2. 88. 89. 9
84	Jozef Gyorgi	Makinist	Ankara Bira Fabrikası	1941	2/15029 13.1.1941	30. 18. 1. 2. 93. 124. 4
				1940	2/12560 23.12.1939	30. 18. 1. 2. 89. 120. 20
				1939	2/11924 11.9.1939	30. 18. 1. 2. 88. 89. 9
85	Eddi Najtek	Uzman	İstanbul Bld. Konservatuvarı Bale Korepetitörlüğü	1967	6/7158 10.10.1966	30. 18. EK 225. 1048. 27. 2
	Eddy Najtek			1966	6/5874 26.1.1966	30. 18. EK 225. 1048. 27. 2
				1965	6/3954 21.11.1964	30. 18. 1. 2. 181. 71. 19
86	Imre Toth	Viyolonsel ve Oda Müziği Uzmanı	Devlet Konservatuvarı	1968	6/8508 5.7.1967	30. 18. EK 225. 1048. 27. 2
				1967	6/7637 25.1.1967	30. 18. EK 225. 1048. 27. 2
				1966	6/5499 19.11.1965	30. 18. 1. 2. 190. 68. 11
87	Tibor Herczeg	Prof. Dr.	Ankara Üni. Fen Fakültesi Astronomi Kürsüsü	1973	7/6508 2.6.1973	30. 18. EK 228.1058. 27. 3
88	Fekete Istvan	Uzman	DTCF Hungaroloji Kürsüsü Uzmanı	1973	7/6508 2.6.1973	30. 18. EK 228.1058. 27. 3

89	George Lederer	Dr.	Hacettepe Üni. Fen ve Mühendislik Fak. Matematik Enst.	1968-69	6/11196 10.1.1969	30. 18. EK 227. 1053. 27. 3
90	Çiki	Uzman	Karacabey harası	1928	6205 19.2.1928	30.18.1.1. 27. 81. 20
		Mütehassıs	Ziraat Vekâleti	1933	13882 25.2.1933	30. 18. 1. 2. 34. 11. 6
91	Ismendiyados	Mütehassıs Amele Sığircılık	Karacabey harası	1934	2/992 10.7.1934	30. 18. 1. 2. 46. 49. 12
92	Parragh Endre	Mütehassıs Amele Binici	Karacabey Harası Binicilik Mektebi	1934	2/992 10.7.1934	30. 18. 1. 2. 46. 49. 12
93	Kolbay Karoly	Mera ve Çayır mütehassısı	Karacabey Merinos Yetiştirme Çiftliği	1935	2/2178 14. 3.1935	30. 18. 1. 2. 52. 19. 15
				1935	2 / 3012 4.7.1935	30. 18. 1. 2. 57. 61. 8
94	Dory Lajos	Mera ve Çayır mütehassısı	Karacabey Merinos Yetiştirme Çiftliği	1935	2/2178 14. 3.1935	30. 18. 1. 2. 52. 19. 15
95	Yenöstankoviç	Hayvan terbiyecisi mütehassıs	Karacabey Harası Binicilik Mektebi	1935	2/2967 15.7.1935	30. 18. 1. 2. 56. 59. 3
96	Çippeg	Antrenör	Karacabey Harası Binicilik Mektebi	1936	2/5371 26.9.1936	30. 18. 1. 2. 68. 78. 9
97	Jak Hadi	Uzman	Sinop Belediyesi elektrik Fabrikası	1935	2/2671 28.5.1935	30. 18. 1. 2. 55. 44. 7
98	Yuvan Kavinski oğlu İstefan	Su Tesisat Uzmanı	Söke Belediyesi	1936	2/5639 27.11.1936	30. 18. 1. 2. 70. 91. 16
99	Gormann Lorenz	Çelik iskele aksam montörü	Sümerbank İzmit Kağıt Fabrikası	1934	2/1709 10.12.1934	30. 18. 1. 2. 50. 85. 5
	German Lorenç		İzmit Sellüloz ve İkinci Kağıt Fabrikası İnşaatı	1935	2/3340 14/10/1935	30. 18. 1. 2. 58. 77. 16
	Lorenz German	Montör		1938	2/9915 15.11.1938	30. 18. 1. 2. 85. 98. 7
100	Fneska Ludwig	Çelik iskele aksam montörü	Sümerbank İzmit Kağıt Fabrikası	1934	2/1709 10.12.1934	30. 18. 1. 2. 50. 85. 5

101	Füzkü Vince	Çelik iskele aksam montörü	Sümerbank İzmit Kağıt Fabrikası	1934	2/1709 10.12.1934	30. 18. 1. 2. 50. 85. 5	
102	Flotz	Mühassıs	Ereğli Bez Fabrikası	1938	2 / 9799 20.10.1938	30. 18. 1. 2. 85. 92. 14	
103	Farkaş Gyula	Mühassıs	Nafia Vekilliği Su İşleri Umum Müdürlüğü	1937-38	2/7527 15.10.1937	30. 18. 1. 2. 79. 86. 16	
104	Varga Pal	Mühassıs	Nafia Vekilliği Su İşleri Umum Müdürlüğü	1937-38	2/7527 15.10.1937	30. 18. 1. 2. 79. 86. 16	
105	Ştark	Muallim	Karacabey Harası Binicilik Mektebi	1933	14705 16.7.1933	30. 18. 1. 2. 38. 52. 5	
106	Kiş Frans	Marangoz mühassıs	Maliye Vekâleti Marangozhanesi	1935	2/2670 28.5.1935	30. 18. 1. 2. 55. 44. 6	
107	Gyorgy Borot	Mühendis	Devlet Demiryolları Fen Heyeti Proje Tanzim ve İstatistik Bürosu	1942	2/17746 24.4.1942	30. 18. 1. 2. 98. 32. 13	
108	Béla Offrel	Mühassıs Montör telefon	Nafia Vekâleti	1936-38	2/4656 25.5.1936	30. 18. 1. 2. 65. 43. 11	
	Offerl Bela	Telefon mühassısı montör	Münakalat Vekâleti	1939-40	2/12776 3.2.1940	30. 18. 1. 2. 90. 11. 8	
	Offrel Bela		Münakalat Vekâleti	1940-41	2/13568 27.5.1940	30. 18. 1. 2. 91. 50. 8	
					1941-42	2/15806 14.5.1941	30. 18. 1. 2. 95. 42. 1
					1942-43	2/18078 5.6.1942	30. 18. 1. 2. 98. 49. 5
					1943-44	2/20084 12.6.1943	30. 18. 1. 2. 102. 42. 10
					1944-45	3/873 27.5.1944	30. 18. 1. 2. 105. 33. 17
					1945-46	3/2475 26.4.1945	30. 18. 1. 2. 108. 25. 8
					1946-47	3/3545 11.1.1946	30. 18. 1. 2. 109. 79. 14
		Offerl Bélla	Telefon uzmanı montör	PTT İşletme Genel Müdürlüğü			

	Öfferl Bélla			1947	3/5330 30.1.1947	30. 18. 1. 2. 112. 92. 11
				1948	3/6897 23.1.1948	30. 18. 1. 2. 115. 86. 10
				1949	3/8588 12.1.1949	30. 18. 1. 2. 118. 90. 9
				1950-51	3/10410 13.1.1950	30. 18. 1. 2. 121. 95. 9
				1951-52	3/12844 4.4.1951	30. 18. 1. 2. 125. 28. 15
109	David Giros		Milli Emniyet	1944	22/06/44	30. 10. 0. 0. 99. 641. 18
110	Ladislav Szabo	İnşaat ustası	Sümerbank Sivas Çimento Fabrikası	1939	2/12402 30.11.1939	30. 18. 1. 2. 89. 113. 2
111	Danyal Gamboş	Makinist	Vangölü Sefain İşletme İdaresi	1934	2/165 21.2.1934	30. 18. 1. 2. 42.9.5.
112	Pol Farkaş	Yüksek Makine Mühendisi	Orman Genel Müdürlüğü Havai Hat ve Dekovil Yolları işleri	1948	3/7228 22.3.1948	30.18.1.2.116.22.1
113	Aurel Stausz	Mühendis	Karadeniz Ereğlisi Maden Kömürü İşletmeleri	1940	2/12527 23.12.1939	30. 18. 1. 2. 89.119.7
114	Augustin Kiss	Baca işleri ustası	Ergani Bakır Madeni	1940	2/14067 23.7.1940	30 18 1 2. 92. 75. 7
115	Paul Braun de Belatini	Uzman	PTT İşletme Genel Müdürlüğü	1946-47	3/3941 25/3/1946	30.18.1.2.110.22.10
		Teknisyen Başkan	PTT Yüksek Fen Heyeti	1938-1939		
	Braun de Bellatini	Okutman	İTÜ Elektrik Fakültesi	1947	3/5936 6.6.1947	30.18.1.2. 113.38.16
				1955	4/5406 18.6.1955	30.18.1.2.140.60.5
				1956	4/6682	30 18 1 2. 142. 13. 2

					15.2.1956	
116	Ignace Molnar	Futbol uzmanı	M.E.B. Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü	1948	3/7501 25.5.1948	30.18.1.2. 116.35.13
117	Boldizsar Beck	Ustabaşı	Aral İnşaat Ltd. Şti. Seyhan Sağ Sahil Sulama Kanalı inşaatı		2/12633 8.1.1940	30.18.1.2. 89.125.5
118	Jena Heinzelmann	Dans Öğretmeni	Devlet Konservatuvarı	1943	2/19385 8.2.1943	30.18.1.2. 101.7.11
119	Vinçe Kolos	Mühendis	Milli Eğitim Bakanlığı Teknik Öğretim Okulları	1947	3/4903 9.11.1946	30.18.1.2.112.70.11
120	Louis Loczy	Profesör	Maden Tetkik Arama	1947-48	3/6808 8.1.1948	30.18.1.2 115.82.1
				1946	3/3833 28.2.1946	30.18.1.2 110.17.2
		Jeolog Profesör		1948	3/8062 2.10.1948	18. 50. 39. 1948
121	Parizsi	Montör	Iğdır Barajı	1938	2/9751 11.10.1938	30.18.1.2 84.90.6
122	Madariki		Iğdır Barajı	1938	2/9751 11.10.1938	30.18.1.2 84.90.6
123	Faraç Tömpe	Sigara Kağıdı Makine Ustabaşısı	İzmit 2. Selüloz Fabrikası	1943	2/20312 16.7.1943	30.18.1.2. 102.53.18
124	Janos Kirchner	Boya işçisi	İstanbul Atatürk Köprüsü inşaatı		2/10992 17.5.1939	30.18.1.2.87.42.20
125	Andraş Zizda	Boya işçisi	İstanbul Atatürk Köprüsü inşaatı		2/10992 17.5.1939	30.18.1.2.87.42.20
126	Fransuva Dabazi Salaze	Mühendis	Yollar Umum Müdürlüğü		6/4447 17.09.1925	30.11.1.0.18.44.5

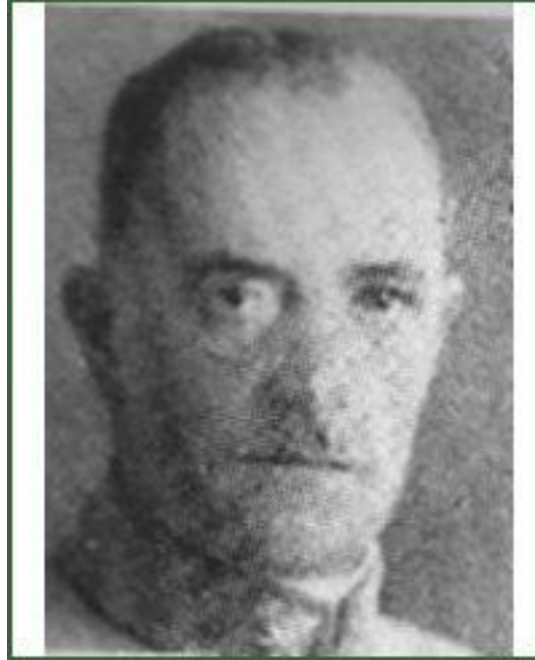
127	Nemeze Tuti Zabujula	Mühendis	Yollar Umum Müdürlüğü		6/4447 17.09.1925	30.11.1.0.18.44.5
128	Rişko	Mütehassıs Muallim (Ağaç işleri)	Konya Mıntıka San'at Mektebi	1935	2/1869 19.1.1935	30 18 1 2. 51.4.6
129	Karl Gros					30 18 1 2. 89.128.8
130	Ibkai Loslo		Mersin Demiryolları	1926		30.11.1.0.25.21.5
131	Buhle Loslo		Mersin Demiryolları	1926		30.11.1.0.25.21.5
132	İrfan İştuvan Bernhard	Dekorator Mobilya Uzmanı Dekorator Mobilya Uzmanı Dekorator Mobilya Uzmanı Dekorator Mobilya Uzmanı Dekorator Mobilya Uzmanı Dekorator Mobilya Uzmanı	Devlet Demiryolları İdaresi Devlet Demiryolları İdaresi Devlet Demiryolları İdaresi Devlet Demiryolları İdaresi Devlet Demiryolları İdaresi Devlet Demiryolları İdaresi Devlet Demiryolları İdaresi	1947 1946 1945 1944 1943 1942	3/6110 2.7.1947 3/4191 16.5.1946 3/2709 21.6.1945 3/1017 14.6.1944 2/20242 8.7.1943 2/17928 20.5.1942	
133	Kepüri Jojef	Yol Mühendisi	Nafia Vekâleti		6/5101 27.10.1925	30.11.1.0.19.49.13
134	Endiraş Fevac	Yol Mühendisi	Nafia Vekâleti		6/5101 27.10.1925	30.11.1.0.19.49.13
135	Balogh	Profesör uzman	İstanbul Üni. Tıp Fak. Kanser Enstitüsü direktörlüğü		3/6065 28.6.1947	30.18.1.2.114.45.5
136	Jeneral Hayni (Heine)	Mütehassıs	İktisat Vekâleti Hara ve Aygır Depoları ıslahı işi		9792 29.7.1930	30.18.1.2.13.53.17
137	Lothar Kumlik	Elektrik mühendisi	Nafia Vekâleti Yapı İşleri Umum Müdürlüğü	1936	2/5098 29.7.1936	30.18.1.2.67.65.2
138	Solymossey Aladar	Uzman	Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Uzmanlığı		3/5312 30.1.1947	30.18.1.2.112.91.13

139	Hillinger Frenz		Milli Eğitim Bakanlığı Milli Eğitim Bakanlığı		3/8702 4.2.1949 3/10735 22.2.1950 2/18236 1.7.1942	30.18.1.2.118.96.3 30.18.1.2.121.111.14
140	Fişer	Motor ve tulumba tesisatı uzmanı	Etimesgut Su Tesisatı inşaatı		13714 5.1.1933	30.18.1.2.33.2.18
141	Josef Vereb	Telefon Santrali Montörü	PTT Umum müdürlüğü		2/19140 5.12.1942	30.18.1.2.100.102.11
142	Laszlo Varga	Telefon Mühendisi	PTT Umum müdürlüğü		2/19140 5.12.1942	30.18.1.2.100.102.11
143	Etienne Bartoş		Bayındırlık Bakanlığı Şose ve Köprüler Reisliği Fen Kurulu		3/5611 24.3.1947	30.18.1.2.113.22.12
144	Nikolas Hein		Bayındırlık Bakanlığı Şose ve Köprüler Reisliği Fen Kurulu		3/5611 24.3.1947	30.18.1.2.113.22.12
145	Matisner Şamir	Yol Mühendisi	Balıkesir il yolları		6/2534 11.6.1926	30.11.1.0.25.22.11
146	Mihli Marton		Etimesgut Teyyare Fabrikası	1943	2/20595 11.9.1943	30.18.1.2.103.67.20
147	Beylo Szabo	Mühendis	Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu Rize Çay Fabrikası inşaatı		3/3302 12.11.1945	30.18.1.2.109.66.15
148	Gut Herz Herman	Müşavir	İktisat Vekâleti		2/10380 13.2.1939	30.18.1.2.86.12.14
149	Wilhelm Sulczer	Mühendis	İktisat Vekâleti Sümerbank Şamot ve Porselen Fabrikası Tesisatı		2/10584 14.3.1939	30.18.1.2.86.22.18
150	Bartuş Antal	Betoncu ustabaşı	Etibank Zonguldak Çatalağzı Elektrik santrali inşaatı		2/16309 31.7.1941 2/13901 7.7.1940	30.18.1.2.95.66.14 30.18.1.2.91.67.1

151	Maks Ştadel		Kayseri belediyesi Elektrik Şirketi		2/2352 17.4.1935	30.18.1.2.53.28.8
152	Leopold Hangenmüller		Ankara Yapı Enstitüsü Kaloriferçilik Şubesi		3/943013.6.19 49	30.18.1.2.119.46.11
153	Sabo Laslo Layoş		Erzurum grup inşaatı		2/14543 16.10.1940	30.18.1.2.92.99.3
154	Kazar	Su tesisatı ustabaşı	Samsun Belediyesi Şu Şebekesi		14132 12.4.1933	30.18.1.2.35.23.15
155	Baki Viktor	Demirci ustası	Türkiye Demir ve Çelik Fabrikaları Müessesesi Asit Sülfürik Fab.	1943	2/19267 5.1.1943	18. 243. 652. 1943
156	Joseph Belovari Jozef Belovari	Telefon teknisyeni	PTT İdaresi	1946 1947 1948 1949	3/4184 15.5.1946 3/5331 30.1.1947 3/6896 23.1.1948 3/8589 12.1.1949	
157	Ladislav Förstner	Vinç Mühendisi	TİTAŞ TAŞ Mersin Umumi Mağazalar inşaatı	1940	2/12843 12.2.1940	18. 243. 498. 1940
158	Emil Braun	Mühendis	İmalatı Harbiye Fişenk Fabrikası ve Askeri Fabrikalar	1925	1350 30.10.1925	18. 88. 28. 1925

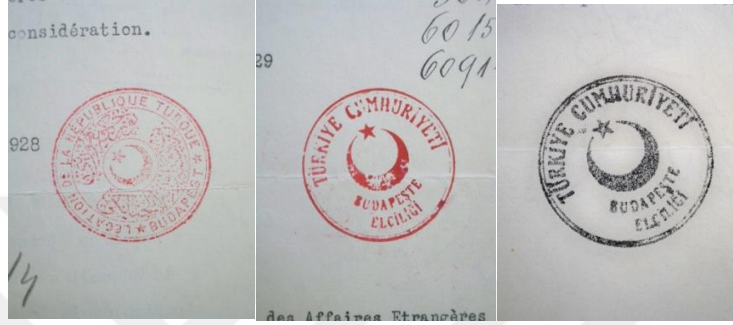
EK-16: Macar Kral Naibi Amiral Horthy
Ayn Tarihi, c.22, No. 72 (Mart 1930)

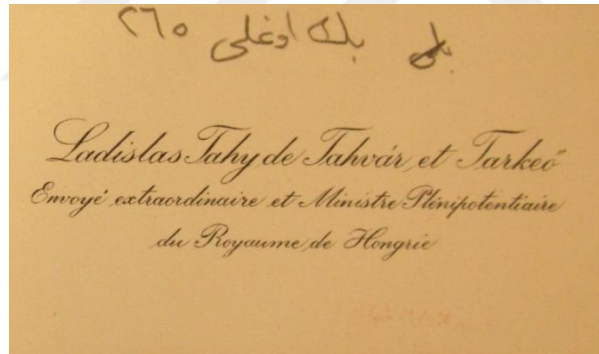
EK-17: Millî Mücadele Dönemi'nde Ankara hükümetiyle müzakereler yürütmek üzere Macar hükümetini temsilen Türkiye'ye gelen Jenő Ruzskay <www.generals.dk>

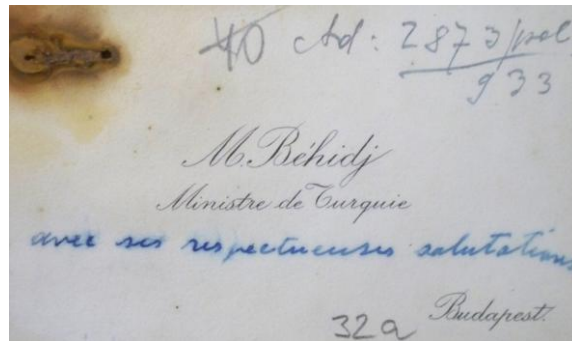
EK-18: Türkiye'deki Macar Diplomatik Temsilciliği'nde kullanılan mühür örnekleri (1924-1930) MNL & BOA HR.İM

EK-19: Budapeşte'deki Türk Elçiliği'nde kullanılan mühür örnekleri (1928-1939) MNL

EK-20: Macar Sefiri Tahy'nin Kartviziti 1925 BOA HR. İM

EK-21: Budapeşte Sefiri Behiç (Erkin) Bey'in kartviziti 1933 MNL

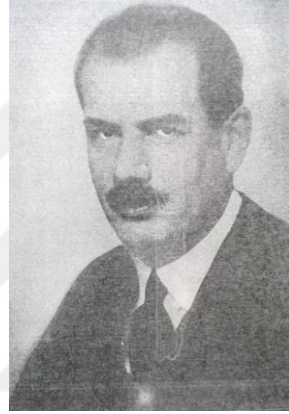
EK-22: Macar Sefiri László Tahy (Görev süresi: 1924-1934)
Mehmet Zeki, **Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi III**, İstanbul, 1930-1932

EK-23: Macar Krallığı'nın İstanbul Başkonsolosu Antal Ullein-Reviczky (Görev Süresi:
1929-1935)
Ullein-Reviczky Antal, **Német Håború Orosz Béke Magyarország Drámåja**, Budapest,
1993

EK-24: Türkiye'nin Budapeşte Orta Elçisi Behiç Erkin (Görev Süresi: 1928-1939)
Behiç Erkin, **Hâtrât**, Ankara, TTK, 2010.

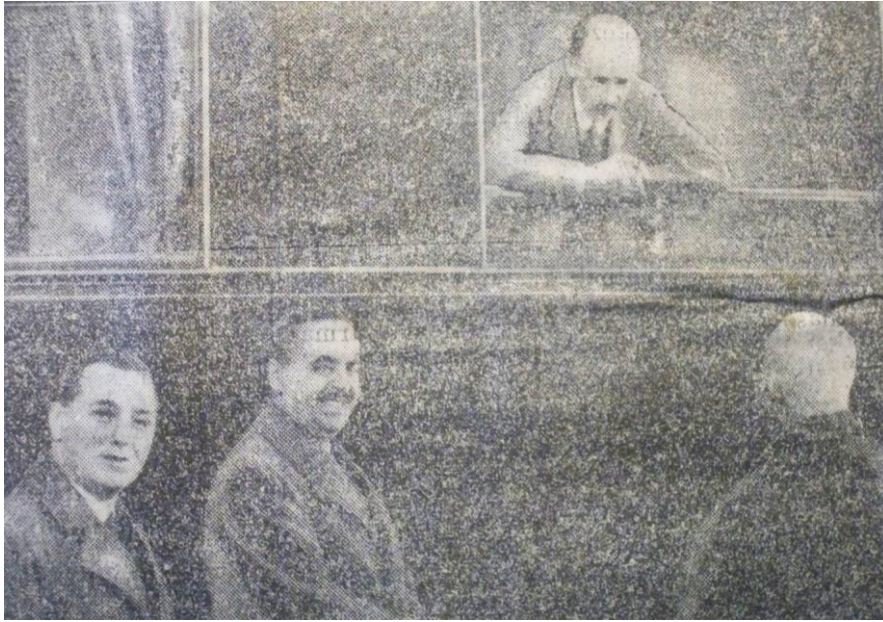
EK-25: Türkiye'nin Budapeşte Orta Elçisi Ruşen Eşref Ünaydın (Görev Süresi: 1939-1943)
Ruşen Eşref Ünaydın, **Sur La Litterature Turque**, 21 Juin 1943, Budapest, 1943.

EK-26: Türkiye'nin Budapeşte Orta Elçisi Şevket Fuat Keçeci (Görev Süresi: 1943-1945)
Rádióélet, 29 Ekim 1943.

EK-27: Kont Bethlen'in bir karikatürü
Hâkimiyet-i Milliye, 19 Ağustos 1928

EK-28: Macaristan Başbakanı Kont Bethlen, Keleti (Doğu) Tren İstasyonu'ndan İstanbul'a hareket ederken. Sırtı dönük çıkan kişi Budapeşte Sefiri Behiç (Erkin) Bey'dir. Fotoğraftaki diğer kişiler, Az Est gazetesi muhabiri Dr. Ferenc Vásárhelyi (solda) ve Macar Hariciye Vekâleti Basın Dairesi Müdürü Kont István Csáky.

Pesti Napló Gazetesi, 26 Ekim 1930

EK-29: Kont Bethlen'in Türkiye seyahatine ilişkin Antal Gáspár tarafından çizilen bir karikatür:

“BETHLEN TÜRKİYE’DE

DEMİRYOLU GÖREVLİSİ: Sizi bu kadar memnun eden ne Beyler?

RASSAY (*Muhafif liberal Macar siyasetçi*): Sonunda Bethlen'den kurtulduk. Eğer küçük bir şansımız varsa, Türkleri tutuyor ve bırakmıyor.”

Pesti Hirlap Gazetesi, 28 Ekim 1930

EK-30: Kont Bethlen ile Atatürk 29 Ekim Cumhuriyet Balosu'nda. Atatürk'ün arkasında alnı gözüken şahıs Macar Sefiri Tahy'dir. (29 Ekim 1930) <www.resimler.tv>

EK-31: İsmet Paşa'nın Budapeşte ziyaretinin gazeteye yansması "Dost Macaristan'ın muhterem Başvekili Kont Karolyi Cenapları ve Başvekilimiz İsmet Paşa Hz."
Cumhuriyet, 11 Ekim 1931

EK-32: İsmet Paşa'nın Macaristan seyahatine dair Türk-Macar kardeşliğini tasvir eden bir illüstrasyon: "*Avrupa'nın en asil milletlerinden: Macar Kardeşlerimiz!*"
Yeni Gün, 11 Teşrinievvel 1931

EK-33: Macaristan Başbakanı Gyula Gömbös Ankara Garı'nda Tören Kıtası'nı selamlıyor.
 (20 Ekim 1933) Yanında İsmet İnönü var. En arkada elinde şapka tutan pardösülü kişi
 Macaristan Hariciye Vekili Kálmán Kánya ve yanında Türk Hariciye Vekili Tevfik Rüştü
 (Aras) Bey
Az Est, 27 Ekim 1933

EK-34: İsmet İnönü, Macaristan Başbakanı Gyula Gömbös'ü Ankara Garı'nda karşılar.
 (20 Ekim 1933)
Az Est, 27 Ekim 1933

EK-35: Buda'nın kurtuluşunun 250. yıldönümü anısına 1936 yılında Buda Kalesi'nde Viyana Kapısı Meydanı'na dikilen heykel Emre Saral Koleksiyonu, 2011

EK-36: Atatürk'ün vefatına ilişkin Macar basınında çıkan iki haber. İki başlıkta da „Kemal (Atatürk) öldü“ yazıyor. **8 órái ujság** ve **Pesti Napló** gazeteleri, 11 Kasım 1938

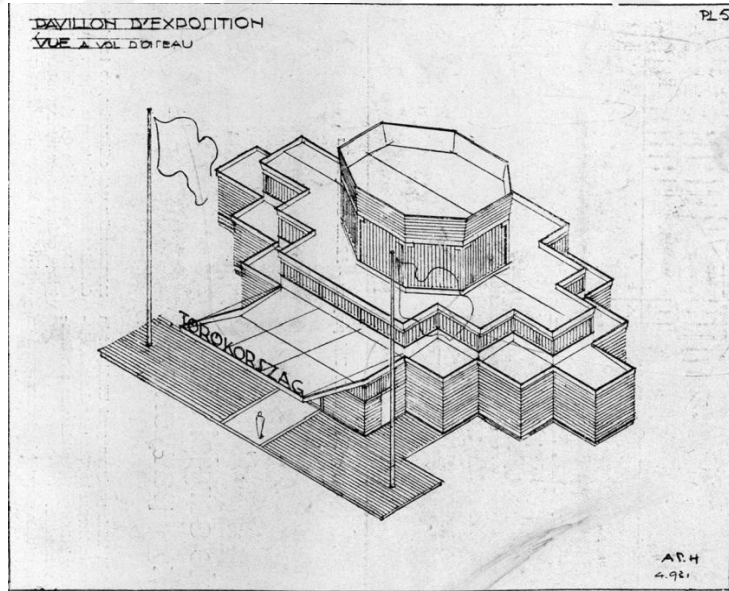
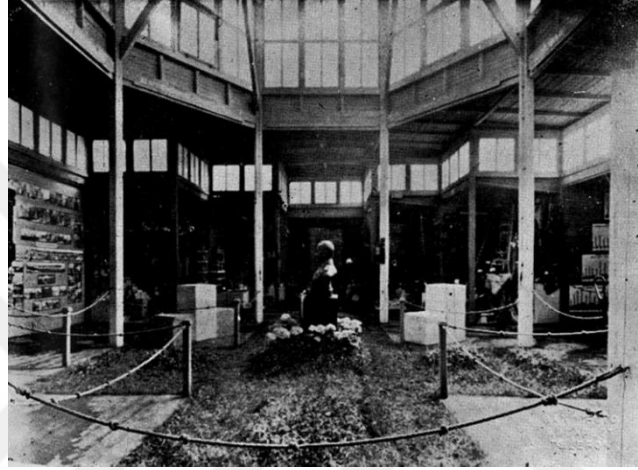
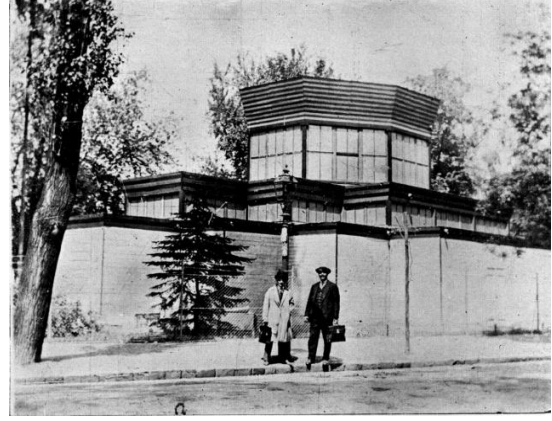
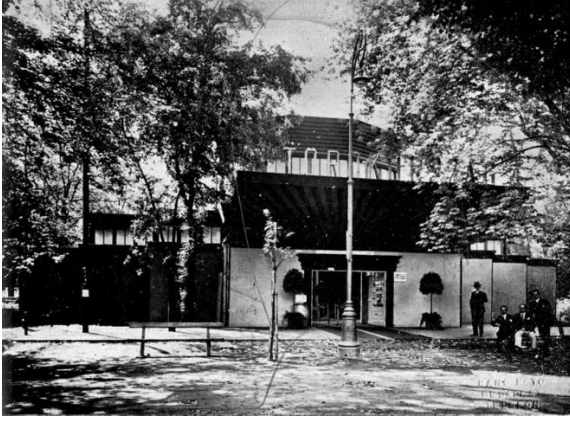

EK-37: Macaristan Başbakanı Miklós Kállay'ın Celaleddin Ezine ile yaptığı mülakat
Tasvir-i Efkâr, 7 Ocak 1943

EK-38: 1924-1934 yılları arasında Türkiye'de çalışan Macar boya ustası - işçi Kálmán Nagy'nin arşivinden fotoğraflar. Solda: Nagy'nin askerde çekilen bir fotoğrafı; ortada: Ankara'da Rellah şirketi'nin önünde; sağda Ankara'nın imarı sırasında Yenişehir bölgesinden bir fotoğraf (1924-26).

Kálmán Nagy'nin kişisel koleksiyonu, 13 Aralık 2011

EK-39: 1931 Peşte Uluslararası Fuarı'nda Mimar Sedat Hakkı (Eldem)'nin tasarladığı Türk Sergisi Binasından kesitler
Mimar, Y. 1931, S.6, s.187-192.